د افغان– شوروي
جګړه

Download from:aghalibrary.com

پوهاند ډاکټر محمد حسن کاکړ
پخوا د کابل پوهنتون د تاريخ استاد

دخپرندويې ټولنې يادښت:

دافغان - شوروي جګړه
داستاد کاکړ نوی تاريخي اثر

نوميالي افغان مورخ پوهاند ډاکتر محمدحسن کاکړ په څو وروستيو کلونو کې د افغانستان د معاصر تاريخ د څو مهمو فصلونو په باب خپلې څېړنې په کتابي بڼه وړاندې کړې دي . په دې لړکې د شهيد محمدداودخان د کودتا او دهغه د دورې په اړه او دغه راز د ثور کودتا دلومړي پړاو (دنورمحمدتره کي او حفيظ الله امين د واکمنی) په اړه دوه جلا اثره دهغه په قلم کښل شوي او دواړه يې په جرمني کې دافغانستان دکلتوري ودې ټولنې له لوري خپاره شوي دي .

دافغان شوروی جګړه ، دهمدې لړۍ دريم اثر دی . په دغه اثرکې پر افغانستان دشوروی ديرغل ، ددغه يرغل پر وړاندې دافغانانو د مبارزې او سربښندنې ، دشوروي دماتې ، په افغانستان کې ددغه يرغل پايلې ، داخلي تنظيمي جګړې او دواړی پورې مربوطو موضوعګانو په اړه بشپړ تفصيل راغلی دی .

دافغانستان دمعاصر تاريخ ددغه ډېر مهم پړاو په اړه به تر اوسه پورې ددې اثر په څېر تفصيلي تاريخي ، تحقيقي اثر بل کوم کتاب نه وي خپورشوی. استاد کاکړ پردې اثر څو پرله پسې کلونه کارکړی او په دقت سره يې پېښې هم خپله تعقيب کړي او هم يې په دې اړه ليکل

Download from:aghalibrary.com

شوي زياتره مهم آثار په انتقادی بڼه کتلي او په دغه اثرکې يې تـرې استفاده کړې ده .

دافغانستان دکلتوري ددې ټولنې غوښتل چې دغه اثر هم خپور کړي او له همدې کبله يې دچاپ مقدماتي کارونه تنظيم کړل ، خو له کـاکړ تاريخي علمي بنسټ سره په مشوره لازمه وګڼل شوه چې دغه مهم اثر دهمدې بنسټ دلومړني خپريدونکي کتاب په بڼه خپلو هېواد والو تـه وړاندې کړو .

« کاکړ ـ تاريخي علمي بنسټ » په همدې ورځوکې تاسيس شـو او په هېواد کې يې د تاريخ او دتاريخ دمرستندو په آثارو د ليکلو ، ژباړلو او خپرولو د چارو تابيا کړې ده ، ددغه بنسټ له لارې به نه يوازې د استاد کاکړ آثار خپريږي ، د تاريخ په برخه کې به دنورو آثارو دليکلو او خپرېدلو هڅه هم کيږي .

ددغه بنسټ له لياري د لومړني اثر په توګه ددې ارزستناک تـاريخي اثرچاپ او خپريدل د يو غوره پيل په توګه ګڼو او هيله لرو چې دغه بنسټ په راتلونکي کې خپلو هېوادوالوته مهم آثار وړاندې کړای شي .

په درنښت

کاکړ تاريخي علمي بنسټ

سکرتريت

کابل ، د۱۳۹۳ ل . دمرغومي ۱۲

د ۲۰۱۵ دجنورۍ دويمه

Download from:aghalibrary.com

ځانګړنې

د کتاب نوم: د افغان- شوروي جګړه

لیکوال: پوهاند ډاکتر محمد حسن کاکړ

خپرندوی:

د خپرونو لړ: ( )

چاپکال: ۱۳۹۲ لمریز

چاپځی: دانش چاپخونه، کابل/ ۰۷۰۰٤٤۹۲۹۸

کمپوز: عبدالله شاهي

Download from:aghalibrary.com

ډالۍ

د یرغلګرو په وړاندې د وطن، خپلواکي او ننګ ناموس ته د دفاع د سنګر
مجاهدانو او شهیدانو ته

بسم الله الرحمن الرحیم

Download from:aghalibrary.com

منځپانګه

لومړۍ برخه

لومړی څپرکی

پر افغانستان باندې د شوروي اتحاد وسله وال یرغل

د روسیې لنډه تاریخي مخینه ....
شوروي اتحاد او افغانستان ....
په خلقي نظام کې دننه د ک. ج. ب وراني..........
د شوروي اتحاد له یرغل نه دمخه..........
شوروي شوي پرچمیان او خلقیان څنګه د یرغلګر پوځ برخه وګرزول شول
پر افغانستان باندې د یرغل کولو فیصله ....
د شوروي اتحاد وسله وال یرغل ....
د شوروي اتحاد د یرغل په اړه بحث ....
حفیظ الله امین..........

دوهم څپرکی

د شوروي اتحاد د تېري په وړاندې غبرګونونه

د یرغل په اړه د شورویانو نظرونه ....
د یرغل په اړه په لویدیځې نړۍ کې غبرګونونه..........
د یرغل په وړاندې د افغانانو لومړنی غبرګونونه..........
- د کندهار او هرات ښارونو نا ارامي..........
- د کابل ښار پاڅونونه ....
- د زده کوونکو پاڅون ....

Download from:aghalibrary.com

درېیم څپرکی

د پرچم رجیم، اسلامي تنظیمونه، ملي حرکت او پاکستان

د افغانستان دموکراتیک جمهوریت ....
پرچمیان او خلقیان د شورویانو تر سیوري لاندې ....
افغان اسلامي تنظیمونه ....
اسلامي سیاسي فکرونه ....
د پېښور لویه ممثله جرګه ....
د پښین جرګه ....
افغان اسلامي تنظیمونه او پاکستان ....

څلورم څپرکی

د کابل د پرچمي رجیم او یرغلګرو پوځونه او د وطن مدافعان

د شوروي اتحاد پوځ..........
د کابل رجیم پوځ ....
مجاهدان یا د وطن، اسلام او خپلواکۍ مدافعان ....
قومندان مولوي جلال الدین حقاني ....
قومندان عبدالحق ....
قومندان احمد شاه مسعود ....
له کابل نه دباندې د نفوذ خپرولو هڅې..........

پینځم څپرکی

د شوروي اتحاد د یرغل ځواب د جنګ په ډګر کې

کابل د جنګ په حال کې ....
په کابل ښار کې فرد وژنې..........
له کابل نه دباندې افغانستان د جنګ په حال کې..........

Download from:aghalibrary.com

- اسمار ....
- کامه ....
- سرخ رود ....
- لغمان ....
- کندهار ....
- پنجشیر ....
- پکتیا ....
- ژوره..
- سته کنډو ....

دوهمه برخه

شپږم څپرکی

په مسکو کې د ګورباچوف پرسترویکا او په کابل کې د نجیب الله ملي پخلاینه

د سولې لار..
د ګورباچوف اصلاحات ....
د کارمل لېږې کول او د نجیب الله ملي پخلاینه..

اووم څپرکی

د ژنیو خبرې او د یرغلګر پوځ پر شاتګ

د ژنیو له خبرو نه دمخه..
کوردو ویز او د ژنیو خبرې..
د دوستو هېوادونو سفیران او د ژنیو خبرې..
په مسکو کې له اندروپوف سره د کویلار او کوردو ویز لیدنه..
بېرته ژنیو ته..
د ژنیو خبرې د ګورباچوف په واکمنۍ کې ....

Download from:aghalibrary.com

اتم څپرکی
د ژنيو خبرې او د يرغلګر پوځ په شاتګ

د ژنيو خبرې د ګورباچوف په واکمنۍ کې (دوام) ....
د ژنيو د خبرو بريالی پای..................................
د ژنيو د توافقونو په اړه تبصرې ....

نهم څپرکی
د نجيب الله لنډه واکمني او د تنظيم واکۍ پيل

د نجيب الله واکمني او ناکامي ....
د جنرال تڼي په نامه ياده شوې کودتا.......................
د نجيب الله د واکمنۍ پای ....
د تنظيم واکۍ پيل...
پايليک...
ملونه..
يادښتونه...

Download from:aghalibrary.com

سریزه

دغه لیکنه د شوروي اتحاد له وسله وال یرغل نه د تنظیم واکۍ تر پیل پورې د افغانستان د سیاسي او دیپلوماتیکي پېښو بیان دی. ددغې مودې په څه باندې نهو کلونو کې چې یرغلګر پوځ د خپل لاس لاندې پرچمي رجیم د ټینګولو لپاره له افغان مجاهدانو سره جنګېده، په افغانستان کې ډېرې پېښې شوې دي. په دغو پېښو کې د نړۍ ډېرو خلکو، حکومتونو په تېره د پاکستان، امریکا او سعودي عربستان حکومتونو هم اثر لرلی دی. دوی په ملګرو ملتونو او نورو بین المللي ټولنو کې هم د افغان دایمي ملاتړ کړی دی. په دې ډول د شلمې پېړۍ په اتیاومې لسیزې کې د افغانستان جګړه د نړۍ توده موضوع وه او افغان ولس او مجاهدانو یې په ټولې نړۍ کې نوم واېست.

د نړۍ سوړ جنګ چې له دوهم نړیوال جنګ نه وروسته پیل شوی او تر دغه وخته په بېساري ډول سوړ شوی و، د شوروي اتحاد په یرغل سره بېرته قوي شو. خو هغه د افغانانو په ټینګ او پرله پسې مقاومت سره چې یرغلګر پوځ یې په شاتللو ته اړ کړ او شوروي اتحاد بې اعتبار او ناتوان شو، تر دې حده سوړ شو، چې ډېر ژر د برلین دېوال په نړول کېدلو سره له مېنځ نه لاړ او په نړۍ کې یوه نوې دوره پیل شوه. افغان ولس هم وښووله چې په اوسنۍ

نړۍ کې جنګ پیل کوونکی جنګ ګټلی نه شي. په دې ډول افغانانو د ساړه جنګ په پای ته رسولو کې اثر لرلی دی.

دغه اثر د لومړنیو سرچینو او د دوهم لاس معتبرو داخلي او باندنیو آثارو پر بنسټ کښل شوی او محلي، ملي او بین المللي اړخونه لري. دیپلوماتیکي اړخ هم لري، چې د هغه لپاره دوه څپرکي (اووم او اتم) د ژنیو خبرو اترو ته ځانګړي شوي دي. بیا هم دغه لیکنه ددغې دورې پوره تاریخ نه دی او د نویو منابعو او لیکنو په رڼا کې چې وروسته به راووځي نور هم ښه کیدلی او جامع کیدلی شي.

تاریخ لیکنه یوه پروسه ده چې پای نه لري. خو د نژدې تېر تاریخ لیکنه په اصل کې یو ګران کار دی. یو دا چې د هغې په اړه مواد او منابع که هر څومره ډېر هم وي، پوره نه وي. بل دا چې نژدې تېره لا تاریخي شوې نه وي او په لیکل کیدلو سره یې احساسات پارېږي او غبرګونونه ښوول کېږي. ددې لپاره چې غبرګونونه بېځایه نه وي لیکنه باید د واقعیت مالوملو لپاره وي او په نرمه او نه پاروونکې ژبه کې بیان شي. دلته دغه څه په نظر کې نیول شوي دي، که څه هم زیاتره پېښې زېږې او د وطن د لوړو ګټور پر خلاف دي. د فردونو، ډلو او چارواکو سیاستونه او کړه هم په همدغه ډول کتل شوي دي او پر هغو باندې له شخصي او بې سنده حکم کولو نه ډډه شوې ده او قضاوت لوستونکو ته پرېښوول شوی دی. په دې ډول د معاصرې دورې د تاریخ لیکنې د لوی مخکښ لیو پولد فان رانګ کې (۱۷۹۵ — ۱۸۸۶) فکر په نظر کې نیول شوی چې وایي، د تاریخپوه وظیفه یوازې داده چې وښیي «هغه په رښتیا څنګه و». ددغه فکر له مخې یوه لیکنه هغه وخت تاریخ کیدلی شي، چې یوازې د معتبرو او د پېښو د وخت د شواهدو پر بنسټ وي. په دې ډول شواهد په تاریخ لیکنه کې دغومره اساسي او مهم وي چې نامتو

تاریخپوه کالنګ ووړ یې لا «سپېڅلې» ګڼي په دې مانا چې په هغو کې په هېڅ ډول لاس ونه وهل شي. د همدغه فکر له مخې دلته مهم منابع او مهمې ويناوې په مستقيم ډول نقل شوې. دغه طرز دلته په دې هم ضرور دی چې سرچينې ډول ډول، سره مختلفې او حتی په تضاد کې دي او بين المللي هم دي. ددغو فکرونو په مراعات سره تاريخ په دقيق ډول ليکل کېدلی او لوستونکي پوهېدلی شي چې فردونو، ډلو، حکومتي چارواکيو او په ټوليز ډول په پېښنو کې ټولو ښکېلو خواوو څه وکړل او د سياستونو له امله يې څه وشول او ولس په څه حال کې شو. په دغسې ليکنې سره ټولنه هم پېژندل کېدلی شي او بل نسل ته ممکنه کېږي چې له تاريخ نه عبرت واخلي او شوې تېروتنې تکرار نه کړي.

البته په پېښنو کې انتخاب شوی، خو له هغو نه هغه دلته راوړل شوې دي، چې مهمې، تمثيل کوونکې او له موضوع سره تړاو لري. په دغه ډول ليکنې سره به ليکوال هم خپله دنده ترسره کړې وي، ځکه چې د هغه مسووليت په اصل کې واقعيت، انسان او د هغه خپل وجدان ته دی.

له محترم زرين انځور او د ټولنې له ملګرو نه يې مننه کوم چې زما دغه اثر هم د خپلې ټولنې له خوا خپروي، لکه چې دمخه يې زما نور اثرونه هم خپاره کړي دي.

د دانش خپرندوی ټولنې سروال محترم اسدالله دانش نه هم مننه کوم چې يې په خپله هم کوښښ وکړ، دغه اثر له چاپي تېروتنو ته خالي وي، د خپلو اولادونو قانپوه کاوون کاکړ، خوږ کاکړ او سباوون کاکړ زيارونه هم يادوم او قدر يې کوم چې د اثر د را ايستل کېدلو او تکثير په اړه کړي دي.

محمد حسن کاکړ

کليفورنيا، ۲۰۱۳

لومړۍ برخه

لومړی څپرکی
پر افغانستان باندې د شوروي اتحاد وسله وال یرغل

د روسیې لنډه تاریخي مخینه

روسانو تر هر بل ولس نه زیات خپل هېواد د نورو هېوادونو په تاوان پراخ کړی، سره له دې چې دوی ددغه ملک اصلي اوسېدونکي نه دي. د لومړني تاریخ (Primary Chronicle) له مخې د سلاو قومونو او نورو په ۸۶۲ زېږدي کې د سکندنویانو ورنګیانو (یا ورنجیانو) روسانو ته بلنه ورکړه، په دغه ډول چې «زمونږ ملک لوی او شتمن دی، خو نظم پکې نشته؛ تاسې راشئ او پر مونږ حکومت وکړئ». دغه قومونه پخپلو کې سره وران وو. روسانو دغه بلنه ومنله او په نووګراد (Novgorad) او نورو سیمو کې مېشت شول. وروسته یې په کییف (Kiev) کې، چې اوس د اوکراین پلازمېنه ده، د لومړي ځل لپاره د حکومتي نظام بنسټ کېښود. د اوکراین ختیځ ته روسیه پرته ده چې د ارال تر غرو پورې د اروپا او په ختیځ کې تر ولادي وستوک پورې د آسیا برخه ده. ددغو هېوادونو خلک په اصل کې د ژبو

د توپير له امله په بېلو نومونو يادېږي، خو دوی ټول په ختيځ سلاويانو او هغه سلاويان چې په اروپا کې اوسېږي په لويديځ سلاويانو يادېږي.

پـه لرغـونې زمـانې کـې دغـه سـيمه پـه تېـره سـهيلي روسـيه يـانې د تـور سمندرګي شـمال خـوا تـه سـيمې د نـورو قومونـو پـه لاس کـې وې چـې لـوی ولسونه يـې سـمريان (Cimmerians)، سـتيان (Scythians)، سـرمه تيـان (Sarmatians)، هونـان (Hunans)، آواران (Avars)، ګاتـان (Goths)، او خضار له (Khazars) وو. لـه خظرانـو او سـتيانو نـه پرتـه دوی ټـول هنـدو اروپايان او پوونده وو، چې يو په بل پسې يـې دغـه سـيمې لانـدې کـړې او پـر ځايي خلکو يې واک وچلاووه. سمريان لومړنی تاريخي قوم و، چې لـه اټکـل زر څخه تر اووه سوه مخزېږدي پورې يې پر دغې سيمې واکمني کړې ده.(۱)

اوليګ (Oleg) لومړنی ورنګي روس و چې په کال ۸۸۲ زېږدي کې يې د کيف ښار ونيوه او د خپلو نوکرانو په مرسته يې په حکومت کولو پيل وکـړ. د هغه ځايناسـتي ايګـور (Igor) پـه روسـيې کيـف بانـدې لـه ۹۱۳ نـه تـر ۹۴۵ پورې واکمني وکړه. د هغـه پـه ناڅـاپي مړينـې سـره اول د هغـه کونـډه اولګـا (Olga) او بيا د هغه زوی سوايټوسلاو (Sviatslav) واکمن شو. خو ددغـې لومړني واکمنې کورنۍ نامتو واکمن د اولګـا لمسـی ولادميـر (Vladmir) و، چـې تـر ۱۰۱۵ پـورې يـې واکمنـي وکـړه. د دوی مخـه سـوداګرۍ تـه او لـه لويديځو سلاوانو او له بيزانس يا ختيځ روم سره جنګونو ته وه، چې مرکز يې قسطنطنيه يا اوسنی استانبول و.

د ولادمير د واکمني ډېره مهمه پېښه د ۹۸۸ زېږدي شاوخوا کې د کيـف د روسانو عيسوي کېدل، يا عيسوي کوول وو. روسـانو تـر دغـه وختـه د طبيعـي قوتونـو او نيکونـو روحونـه نمانځـل او د تالنـدې او برېښـنا خـدای پيـرون (Perun) ته يې تـر خپلـو نـورو خـدايانو ډېـره عقيـده لرلـه. د روسـانو راشـه

درشه تر نورو څخه ډېره د والګا مسلمانانو او د خضر له یهودانو سره وه، خو دوی نه اسلام او نه یهودیت ومانه په دې چې دغو دواړو دینونو خپل پیروان د شرابو له څښلو نه منع کول، په داسې حال کې چې روسانو شراب ډېر څښل. پر دې سربېره یهودان تیت او خواره وو او سیاسي نظم یې هم نه لاره. روسانو د عیسویت ارتودکس عقیده ومنله چې له کاتولیکي او پروتستاني عیسویت نه وروسته د عیسویت غټه څانګه ده او یوازې په یوه «حقیقت» یې عقیده لرله، چې هغه یوازې د بنسټي دین و، نه د زغم دین، په تېره د نورو دینونو ، په لویدیځې اروپا کې وروسته له هغه چې رنسانس یا د بیا ژوندي کېدلو غورځنګ کاتولیکي عقیده له اعتباره وغورزوله او د عقیدو ډېرتوب ومنل شو، روسیه د رنسانس له بنسټېزو څخه بې برخې او نوره هم ګوښه پاتې شوه، خو د روسانو په عیسوي کېدلو سره د هغوی ژبه د سري لیک (Cyrillic) الف بې له برکته تحریري شوه.

د روسانو مذهبي عقیدې د هغوی په سیاسي نظام کې هم نفوذ وکړ. د سکندنویانو- سلاو واکمني که څه هم د جنګ او سوداګرۍ پر محور څرخېده، سیاسي نظام یې بیا هم مطلق یا زورواک و. مسکو چې د مغولو د طلایي طایفې څه کم دوه نیمې پېړۍ (۱۲۴۰ — ۱۴۸۰) محکومیت څخه وروسته سر هسک کړ، د یوه مطلق یا پوره زورواک نظام تر لاس لاندې شوه. دغه نظام وروسته له هغه نور هم مطلق شو، چې د مسکو ایوان چې په وېروونکي ایوان یادېده، په ۱۵۴۷ کې د تزار لقب غوره کړ. له دغه نوي لقب سره دغه عقیده هم ملګرې شوه چې ویل یې، مسکو د درېیم او وروستي روم په شان د سپېڅلي حیثیت خاوند شوی دی. دغه عقیده وروسته له هغه خپره شوه چې عثماني ترکیې په کال ۱۵۴۳ کې قسطنطنیه ونیوله چې عیسویانو ته تر روم وروسته یو سپېڅلی مذهبي ښار و. بیا نو تزار وکولی شول چې دیني

او دنيايي څواکونه دواړه ځانته منحصر او خپل ځان او مقام نور هم مطلق او زور واک کړي.

په روسيې کې د بويارو په نامه يو څو سوه اشرافي کورنۍ چې ويل کېده په اصل کې باندنيانې دي، په نورو خلکو بر لاسې وې، په داسې حال کې چې منځنۍ طبقه پکې هسکه شوې نه وه، د سکندنويانو له ورتګ نه دمخه ټولنه له ازادو خلکو او مريانو نه جوړه وه او د سکندنويانو په ورتګ سره مريان نور هم د ټولنې تل ته تخته شول. مريان اول جنګي بنديان وو او وروسته هر څوک د قرارداد له مخې يا په زوکړې سره مريه کېده. جنګ د سوداګرۍ او مرييتوب غټه سرچينه وه، په دې چې د هغه غټ محصول مريان وو.

په کال ۱۸۶۱ کې د روسانو په دغې هرم ډوله ټولنه کې اساسي سمون راوستل شو. په دغه کال کې د ۴۰ ميليونو په شاوخوا کې د سرفانو په نامه مريان د پاچا تزار د فرمان له مخې په حقوقي لحاظ ازاد اعلام شول او مځکې هم ورته ورکړل شوې. دوی وروسته له هغه ازاد اعلام شول، چې روسان، د کرايميا په جنګ (۵۶ — ۱۸۵۴) کې د اروپايي خلکو له لاسه مات شوي وو. سرفان نه ښه جنګيالي او نه ښه کروندګر وو. دوی ولې د نورو لپاره کرنه وکړي او ځانونه مرګ ته ورکړي؟ دوی د همدغې ويښتيا له امله تر دغه وخته پورې د پاڅونونو او نا ارامیو سرچينه شوي وو.

روسانو چې هېواد يې د عصري صناعت له امله مخ په پياوړي کېدلو و، د کرايميا له ماتې نه وروسته په آسيا کې خپل پرمختګ ته زور ورکړ. منځنۍ آسيا د دوی د پوځ او سوداګرۍ پر مخ خلاصه وه. په کال ۱۸۵۷ کې د انګليسانو د حاکميت پر وړاندې د هنديانو لوی پاڅون هم دوی هغې خوا ته تللو ته وهڅول او د لوی پيتر په شان يې تودو اوبو ته د رسېدلو خوبونه وليدل. ددغه مقصد لپاره يې له اورنبرګ (Orenberg) نه چې هلته يې لا

دمخه یوه غټه نظامي هڅه جوړه کړې وه، د منځنۍ آسیا د لاندې کولو په مقصد یې یوه خوا بله خوا پوځونه استول او په دې ډول یې له انګلیسانو سره د سترې لوبې په نامه لوبه ټینګه ونیوله.

ستره لوبه د روس او انګلیس د امپراتوریو په مېنځ کې د منځنۍ آسیا د لاندې کولو کوښښ ته ویل کېده، چې د لوبې تخته یې په لویدیځ کې د قفقاز له واورینو غرونو نه د منځنۍ آسیا له پراخو دښتو نه د ختیځ په لور ان تر چیني ترکستان او تبت پورې غځېدلې او اخري جایزه یې د پیتر هاپکرک په نظر هندوستان و، چې روسان په ټینګه د هغې د لاندې کولو په فکر کې وو او لندن او کلکته له هغه نه په وېره کې شول.[۲] روسانو له اورنبرګ نه د جنرال کافمن په قومندانۍ خپله واکمني په کال ۱۸۶۴ د خوقند، بخارا او خېوې پولو ته ورسوله او په کال ۱۸۶۵ کې یې تاشکند ونیوه او دوه کاله وروسته یې د روسي ترکستان په نامه تر خپل لاس لاندې یو لوی ولایت تشکیل کړ. روسانو په دغه ډول په منځنۍ آسیا کې لېږ و ډېر هغسې حاکم حیثیت پیدا کړ، چې انګرېزانو دمخه په هندوستان کې د ځان کړی و. روسانو د بخارا امیر مظفر الدین د یوه تړون په منلو سره اړ کړ چې خپل سلطنت د روسانو واکمنۍ ته وسپاري. روسانو په ۱۸۶۸ کې سمرقند هم لاندې کړ.

روسان د امیر شېر علی د دوهمې دورې په سر کې د لومړي ځل لپاره د افغانستان سرحد ته ورسېدل او افغانستان په دغه ډول د تزاري روسیې او د برتانوي امپراتورۍ له خوا یو چارپېر هېواد شو. په دغه حال کې روسان په منځنۍ آسیا کې د خپلې امپراتورۍ په پراخولو او انګلیسان په هندوستان کې د خپلې امپراتورۍ د خوندي ساتلو او افغان واکمنان د خپل هېواد د خوندي ساتلو په هڅه کې شول.

د افغان- انګلیس دوهم جنګ په اصل کې د افغانستان په اړه د همدغو

امپراتوریو د متضادو سیاستونو د ټکر نتیجه وه، په دې ډول چې د هند انګلیس وایسرای لارډ لېټن (Lord Lytton) د هندوستان د خوندي ساتلو په مقصد له امیر شېر علي څخه وغوښتل چې د خپل هېواد باندني واک د هغه حکومت ته وسپاري، خو امیر شېر علي د افغانستان له خپلواکۍ څخه تېر نه شو. ډېره موده نه وه تېره شوې چې په منځنۍ آسیا کې د روسانو اعلی حاکم جنرال فان کافمن په ۱۸۸۷ کې د جنرال ستالیتوف په سروالۍ یو نابللی نظامي هیئت په ناڅاپي ډول کابل ته واستاووه. هلته دغه هیئت ومنله چې د افغانستان د دفاع لپاره به د ضرورت په وخت کې دوه دېرش زره پوځ استوي. انګلیسان په کابل کې د روسانو د هیبت له امله وپارېدل او د همدغه کال په نومبر کې یې په داسې حال کې چې روسي هیئت له افغانستان څخه وتلی و، پر افغانستان باندې په نظامي یرغل لاس پورې کړ، خو روسانو خپله وعده ترسره نکړه او حتی امیر ته یې روسي ترکستان ته د تللو اجازه هم ورنکړه، خو افغانانو د انګلیسانو نظامي یرغل په پرله پسې جنګونو سره پر شاوواهه او ډېر تلفات یې ورواړول تر څو چې سردار عبدالرحمن د امیر محمد افضل زوی او د امیر دوست محمد لمسی، په ۱۸۸۰ کې د امیر په نامه د افغانستان واکمن شو، په داسې حال کې چې امیر شېر علي وفات شوی او ځایناستی زوی یې امیر یعقوب هندوستان ته تبعید شوی و.

د امیر عبدالرحمن په واکمن کېدلو سره د افغانستان باندني سیاست د هندوستان انګلیس حکومت ته په لاس ورغی، خو له دې نه پرته امیر په نظر او عمل کې یو خپلواک واکمن و او افغانستان د برتانوي هند مستعمره نه وه د امیر دوست محمد خان له وخت نه وروسته دا دوهم ځل و، چې د افغانستان او برتانوي هند د حکومت تر مېنځ دوستي ټینګه شوه، خو روسانو سره له دې هم په کال ۱۸۸۵ کې پنجده لاندې کړه، چې هغه په اصل کې د

هرات یانې د افغانستان یوه برخه وه او د امیر عبدالرحمن تر واکمنۍ لاندې وه. روسانو وروسته په ۱۸۹۲ کې د پنجه له سین نه د شمال په لور د آقسو- مرغاب سین پورې بدخشان، چې هغه هم د امیر تر ولکې لاندې و، په نظامي قوت ونیوه او د هند برتانوي وایسرای سره له دې چې حکومت یې پر افغانستان باندې د نه پارول شوي تېري د دفع ژمنه کړې وه، د روسیې ددغه تېري په وړاندې نه دا چې په خپله څه ونکړل، له امیر نه یې هم په ټینګه وغوښتل چې مقابله ونه کړي. په نتیجه کې د افغان- روس اړیکې د روسیې د اکتوبر تر کودتا پورې خرابې وې.[۳]

افغان- روس اړیکې د اکتوبر له کودتا نه وروسته د پاچا امان الله په وخت کې سره ښې شوې. په لومړي نړیوال جنګ کې چې د روسیې امپراتور تزار نیکولای د ۱۹۱۷ کال په فبروري کې له ډېرو فشارونو سره مخ شوی، له پاچایي نه ګوښه کېدلو ته اړ شو، خو له هغه وروسته هغه لبرال حکومت چې په انقلاب سره د کرنسکي په سروالي مېنځته راغی، د همدغه کال په اکتوبر کې د ولادمیر لېنن په مشرۍ د بولشویکانو په کودتا سره نسکور شو او بولشویکان چې په اصل کې کمونستان وو، واک ته ورسېدل. دوی کمونېزم ته د رسېدلو په لور دغسې نظام پر پښو ودراووه، چې د تزاري له مطلق نظام نه ډېر مطلق و. پر هغو سربېره ټولواک هم و.

د ماموریت موده یې هم نامحدوده وه او هم یوازې د یوه ګوند له خوا اداره کېده. نور ګوندونه غیر قانوني وګڼل شول او وځپل شول. هغه دیموکراسي چې په روسیه کې له ۱۹۰۵ نه وروسته عملي کېدله، هم وځپل شوه. بولشویکانو دغسې مطلق او ټولواک نظام ددې لپاره غوره کړ، چې د هغه په قوت روسي ټولنه له سره تنظیم کړي او اړیکې یې واړوي، خو هغه فکر چې بولشویکانو د هغه له مخې په دغه کار پیل وکړ، پخوانی و او هغه دا

چې اصلي موخې ته د رسېدلو لار یوه ده او د ځو کربنه ییزو او د ځو حقیقتونو فکر غلط او مردود دی. ددغه فکر له مخې یوازې یو ربنتین توب یانې کمونېزم د اعتبار وړ وګڼل شو. په واقع کې دا د هماغه عیسوي ارتودکس فکر و، چې ولادمیر نهه سوه کاله دمخه تر هغه د روسیې لپاره غوره کړی و، خو په دغسې حال کې چې عیسوي ارتودکس یوازې د ښېنې دین و، نه د زغم، کمونېزم نه د ښېنې او نه د زغم مذهب و. د هغه له مخې هم ډلې او هم فردونه مجبورېدل چې هغه په خوله ومني او په ژوند کې پرې عمل وکړي. په دې ډول په شوروي اتحاد کې فرد هغومره ډېر تر بندیزونو لاندې شو، چې بل هېڅ وخت دغومره مقید شوی نه و. د شوروي دولت ته چې د انسان په تاریخ کې تر ټولو ډېر ټولواک او ټول اختیار دولت و، دغه صلاحیت ورکړل شو، چې دغه فکر د ژوند په ډګر کې واقعي کړي. ددې لپاره دولت ته د هڅولو او اړ کولو ټولې هغه وسیلې ورکړل شوې، چې ممکن و. له دغو وسیلو نه ډېره مهمه یې ک. ج. ب وه، چې خپل مقصد ته د رسېدلو په لار کې یې د ډلو او فردونو په وړاندې غټ جرمونه وکړل، چې غټه بېلګه یې د ستالین په واکمنۍ کې د ۱۹۳۰ په لسیزې کې د میلیونو انسانانو وژنه ده. په تاریخ کې بل هېڅ دولت د خپلو خلکو په وړاندې هغې زورواکي او جرمونه کړي نه دي، لکه د شوروي دولت، چې کړي دي.[۴]

شوروي اتحاد او افغانستان

د اکتوبر له کودتا نه ژر وروسته د پاچا امان الله په واکمنۍ کې د افغان- شوروي اړیکې د دوستۍ شوې او د دوی تر مېنځ د دوستۍ دوه تړونونه، یو په ۱۹۲۱ کې او بل په ۱۹۳۱ کې لاسلیک شول. خو دغې دوستۍ د پاچا امان الله له ګوښه کېدلو نه وروسته د څه باندې پېنځه ویشتو کلونو په بهیر کې خپله تودوخه له لاسه ورکړه. دا د محمد داود په صدر اعظمۍ (۱۹۵۳ – ۱۹۶۳) کې و چې د دواړو هېوادونو تر مېنځ د دوستي او همکارۍ یو نوی فصل پرانستل شو او شوروي اتحاد د نکیتا خروشچف په واکمنۍ کې د افغانستان ډول ډول پرمختیایي پروژو ته کریډیټونه ورکړل او نظامي مرستې یې هم وکړې. له هغه وروسته شوروي اتحاد او ورسره د شوروي ډوله کمونېزم فکرونو په افغانستان کې نفوذ وکړ. ددغه نفوذ ځرګنده وسیله د افغانستان د خلق دیموکراتیک ګوند شو، چې په واک ته رسېدلو سره یې شوروي اتحاد د افغانستان په چارو کې په بېساري ډول دخیل او په دې هڅه کې شو چې پرچم ګوندګی د خلق ګوندګي په شان، چې د ثور کودتا یې په بري سره سر ته رسولې وه، په حکومت کې شریک کړي او حفیظالله امین چې د کودتا اصلي قومندان او د خلق ګوندګي تکړه شخص و، ترېنه بېرون کړی، چې د خپلې لارې خنډ یې باله. په دې اړه د شوروي اتحاد ک. ج. ب خپلې دسیسې د «ثور انقلاب» د ټینګولو او همکارۍ په جامه کې وړاندې بیولې او کله چې پخپلو دغو دسیسو کې پاتې راغی بیا یې پر افغانستان باندې په نظامي یرغل لاس پورې کړ، چې اوس یې د بیان وخت دی.

د ثور کودتا نومي اثر کې مې شرحه کړې چې د شوروي اتحاد حکومت له اول نه له خلقي حکومت په تېره له حفیظالله امین سره وران و او کوښښ یې

کاووه چې پرچمیان د ببرک کارمل په مشرئ په حکومت کې غټه برخه ولري، خو امین هم ددغه کار مخه ونیوله او هم یې د کارمل په ګډون یو څو پرچمي لویان په نورو هېوادونو کې سفیران وټاکل او دننه یې ډېر پرچمیان بندي کړل او په دې ډول یې پرچم ګوندګی وځاپه. سره له دې هم د شوروي حکومت په ظاهر کې د خلقي حکومت په ننګ ولاړ و او د ټینګښت لپاره یې ډول ډول تخنیکي او د وسلو مرستې ورسره وکړې، خو د حکومت مشر نور محمد تره کی او د هغه صدر اعظم حفیظالله امین له غټو ستونزو سره مخ وو. دوی غوښتل هم حکومت پخپل فکر وچلوي او هم مجبور وو، د ډېرو پاڅونونو د ځپلو لپاره چې د نظام په وړاندې کېدل او داسې هم د هېواد د پرمختیا لپاره له شوروي اتحاد نه مرستې تر لاسه کړي. نورو حکومتونو له دوی سره مرسته نه کوله. دغه اړتیا په خاص ډول د هرات له لوی پاڅون نه وروسته په قوي ډول حس شوه او لکه چې د ثور کودتا کې مې د هغه بیان کړی له هغه وروسته شوروي اتحاد هم افغانستان ته دوه مهم نظامي هیئتونه واستول او هم یې خپل یو ماهر دیپلومات، واسیلي سفرنچوک واستاووه. سفرنچوک کوښښ کاووه د سیاسي تغییرونو په راوستلو سره د حکومت بنسټ پراخ شي، خو دده د وړاندیز اصلي مقصد دا و چې په حکومت کې پرچمیان او هم ناپییلي افغانان شامل وي. هغه حتی د ځینو اسلامي تنظیمونو د کسانو د ګډون وړاندیز هم وکړ، خو خلقي حکومت دغه وړاندیز ونه مانه او امین د شوروي اتحاد سفیر پوزانوف ته وویل چې «موږ د دښمنو په مېنځ کې پراته یو او باید ځارو اوسو».(۴) وروسته د ډسمبر په میاشت کې د شوروي د کمونست ګوند د بین المللي څانګې سروال بوریس پانوماریف هم په کابل کې د سفرنچوک په شان په مقصد ونه رسېد. بیا نو د شورویانو له خوا دغسې کوښښونه پیل شول چې «... د خلقي مشرانو، تره‌کي او امین تر مېنځ

مقابله تحریک کړي».[۵]

په خلقي نظام کې دننه د ک.ج.ب ورانی

د ک. ج. ب پورتنی راپور د شوروي استازي او خلقي مشرتابه ددغه «بېګانه توب» اصلي علت دا ښيي چې «د افغانانو [خلقيانو] تر يوه حده خپلسري کوله او له مشورې پرته يې عمل کاووه» په دغه حال کې د شوروي «مشاوران او ماهران وګومارل شول چې د افغانانو د کړو په اړه لا مفصل مالومات راټول کړی».[۶] د ک. ج. ب مامورانو بيا د تره‌کي او امين په اړه د هغو د مخالفانو خولې لټولې. د هغو يوه سرچينه غلام دستګير پنجشېری د فوايد عامې وزير و، چې ک. ج. ب هغه د «رچرد» په مستعار نوم ياد کړی دی. پنجشېری د ک. ج. ب آمر، جنرال ايوانوف ته د ۱۹۷۹ کال د جولای په ۲۹مه وويل چې «په پولټبورو کې هر څه د دوو کسو، تره‌کي او امين له خوا فيصله کېږي. لومړنی هغه پرېکړې مني او تاييدوي چې وروستی يې کوي. پاتې نور يوازې د لوبې واړه کسان دي چې چکچکې کوي. هېڅ يو زړه نه کوي چې د تره‌کي يا امين پر ضد خوله خلاصه کړي، ځکه چې دوی ډارېږي چې د انقلاب ضد ټاپه به پرې ولګوله شي. په خلکو کې د تره‌کي او امين سياستونه د ناراضيتوب لاملونه دي».[۶ الف]

تر دې دمخه د ثور له کودتا نه څه باندې يوه مياشت وروسته (د جون ۱۱مه)، د کورنيو چارو وزير، نور احمد نور، پوزانوف ته امين يو خطرناک سړی ښوولی او ورته ويلي وو چې «په پولټبورو کې هر څوک له امين نه وېرېږي» او «په هېواد کې يوازې يو قدرت دی چې هغه حفيظ‌الله امين دی». يوه اونۍ وروسته د پلان وزير سلطان‌علي کشتمند له پوزانوف سره په يوې

مرکې کې ويلي وو چې امين او تره‌کي «له شوروي اتحاد سره د اړيکو ټينګول د يوه موقتي سياست يا د يوې تاکتيکي وسيلې په توګه ګڼي». دوی دواړو له پوزانوف نه غوښتي وو، چې «کارمل وژغوري، چې ژوند يې په خطر کې دی»[۷] له هغه وروسته و،، چې د ک. ج. ب چارواکو د امين د ژوند په اړه دننه او دباندې د مالوماتو په ټولولو کې تر پخوا نه ډېر فعال شول او په عين حال کې يې په افغانستان کې د نفوذ خپرولو په مقصد يوه خوا بله خوا په تېره وزارتونو ته هيئتونه واستول. شوروي مشاوران هم فعال شول او «په وزارتونو کې يې د نفاق اچولو لپاره هلې ځلې پيل کړې».[۸] يوه شوروي مشاور ن. ک. ګريچين (N. K. Grechen) لا غوښتل چې دی دغسې «فرعي وزير» وي چې اقتصادي، مالي او په پلان پورې اړوندې چارې اجرا کړي او ددې لپاره دې په سوداګرۍ وزارت کې د مشاورو په ګډون يو دايمي کميسيون جوړوي. څنګه چې په دغه تجويز سره د وزيرانو صلاحيت کمېده او شوروي مشاوران په حکومت کولو کې شريک کېدل خلقي لويانو هغه ونه مانه او د مالیې وزير عبدالکريم ميثاق لا د اعتراض په توګه وويل چې «دغه وزارت ملګري ملتونه نه دي». ک. ج. ب بيا د هغه په اړه دغه راپور ورکړ چې «ميثاق د شوروي اتحاد پر ضد دی او عملونه يې له ماويستانو نه الهام اخلي».[۹]

له هغه وروسته ايوانوف او اوسادچي چې په کابل کې د ک. ج. ب لوی آمران وو، دغه نظر وړاندې کړی چې «... د افغانستان د ديموکراتيک جمهوريت د مشرې د وضعې ښه کېدل په زياته اندازه په تره‌کي پورې اړه لري. دغه [ښه والی] ناشونی دی خو دا چې د ګډې مشرۍ پرنسيپ ومنل شی او د امين مخه ونيوله شي چې غواړي يوازې پخپله حکومت وکړي».[۱۰] دغو افسرانو د ۱۹۷۹ د سپټمبر په اوله ورځ يا په هغه ورځ چې نور محمد

تره کی په هاوانا کې په یوه کنفرانس کې د ګډون لپاره د مسکو په لور روان شو، د افغانستان د ستونزو د هوارولو په مقصد یو یادښت مسکو ته مخابره کړ. په دغه یادښت کې ویل شوي وو، چې حکومت په خلکو کې واک له لاسه ورکوي او خلک په ډېرېدونکې اندازه د شوروي اتحاد پر ضد کېږي. هلته دا هم ویل شوي وو، چې شوروي استازو په هره سطحه کې تره‌کي او امین ته مشورې ورکړې چې د خلکو په مېنځ کې کار وکړي او د خپل حکومت بنسټ پراخ کړي خو «هغه نژدې تولې له پام نه غورزول شوې دي». په یادښت کې دا هم ویل شوي وو، چې تره‌کي او امین د ستونزو هوارولو لپاره یوازې له زور نه کار اخلي او د خلکو ځپلو ته دوام ورکوي او «امین ددغه چلند لوی منتظم دی» په یادښت کې دغه مشخصې سپارښتنې هم وې، چې هغه ددغه یادښت اصلي مطلب و:

۱ — د هېواد له مشرۍ نه دې د امین د ګوښه کولو لپاره یوه لار وموندله شي او دی دې د ننني سیاستونو د ناکامۍ او پټو عامه جزایي چلندونو مسوول وګڼل شي.

۲ — تره کی دې د یوه دیموکرات ایتلافي حکومت جوړولو په لور وهڅول شي چې د مشرۍ رول یې د پرچمیانو په ګډون د خلق ګوند په لاس کې وي.

۳ — سیاسي بندیان دې، د پرچم د غړو په ګډون چې په غیر قانوني ډول نیول شوي دي، آزاد شي.

۴ — په هېواد کې دې دداخلي سیاسي وضعې د با ثباته کولو په مقصد له ببرک کارمل سره په غیر رسمي ډول لیدنه وشي.

۵ — په دیموکراتیک جمهوریت کې دې د خلق دیموکراتیک ګوند نه د یوې ذخیرې مشري جوړه شي، چې په هغه حال کې چې د هېواد وضعه

خرابېږي را دمخه شي.[۱۱]

دغه يادښت په اصل کې پر دغې ګڼنې بنا دی چې ليکونکي يې لکه د افغانستان چارواکي او د کريملين لويان د افغانانو د واکمنۍ اخري مرجع وي. دوی په دغې ګڼنې کې سخت تېروتلي وو. خو د دوی دغه تشخيص سم و، چې امين په افغانستان کې د دوی د لارې په مخ کې خنډ و او دغو ک.ج.ب والو غوښتل چې د دوی خپل لويان يې بايد په کوم ډول له خپل مقام نه لېرې کړي. دوی د همدغه مطلب لپاره د جاري نا ارامیو پړه پر هغه اچوله، خو د هغه پر خلاف د اکسا په اړه چوپ وو، چې د هغې د په خپل سر سروال اسد الله سروري په حکم بې شمېره افغانان، د پرچميانو په ګډون، د «ضد انقلاب» په نامه بندي شوي، کړول شوي او وژل شوي او لکه چې ميتروخين هم وايي «دوی پرېکړه وکړه چې امين استعمال کړي او په نظامي او سياسي ډګر کې د ټولو تېروتنو، ناکاميو او جرمونو پړه پر هغه واچوي».[۱۲] له «دوی» څخه دلته مراد برژنيف او د افغانستان لپاره د لوړ کمېسيون غړي، يوري اندروپوف د ک. ج. ب سروال، ګروميکو د باندنيو چارو وزير او اوستينوف د ملي دفاع وزير و.

که يوازې د کابل ک. ج. ب افسران په دغه فکر وای دغه يادښت به مهم نه وای، خو هغه وخت مهم شو چې د کريملين لويان هم په همدغه فکر شول او د هغه پر بنسټ يې عمل وکړ او په اول سر کې يې په هاوانا کې له تره‌کي نه وغوښتل چې وطن ته د ستنېدلو په لار کې په مسکو کې ورسره ووينې. هلته برژنيف تره‌کي ته وويل چې «ملګرى تره کی! ستا په وړاندې به ما خپله دنده سر ته نه وي رسولې چې يوه بله موضوع درسره مطرح نکړم، چې هغه نه يوازې ستاسې شوروي ملګرو ته، بلکې د هغو مالوماتو له مخې چې موږ يې په لاس کې لرو، د خلق ديموکراتيک غړو ته د ځانګړې انديښنې

لامل شوی دی. ملګری تره کی! په اوسني حال کې د ګوند په مشرۍ کې د خلق دیموکراتیک ګوند د مرکزي کمېټې د عمومي منشي په توګه ستاسې خاص رول د پوهاوي وړ دی، خو د نورو په لاس کې له حد نه ډېر د قدرت تمرکز حتی ستا ډېرو نږدې مرستیالانو ته هم د انقلاب د برخلیک لپاره خطرناک کېدلی شي. دا به مصلحت نه وي چې یو څوک د هېواد په مشرۍ، په وسله والو پوځونو او د دولتي امنیت په ارګانونو کې ځانګړی مقام ولري».[۱۳] میتروخین او اندرو دغه هدایت په دې ډول تعبیر کړی چې «... بریژنیف په واقع کې هغه [تره کی] دېته وباله چې له افغان حکومت نه د امین د ایستلو کوم ترتیب ونیسي».[۱۴] تره‌کي بیا ځان مکلف وګاڼه چې امین له خپل مقام نه لېرې کړي او کارمل یې پر ځای وټاکي، خو دغه تجویز تر دې حده د افغانستان د سیاسي واقعیت پر خلاف و، چې تره کی د هغه د عملي کولو په جریان کې نه یوازې خپل مقام بایلود، خپل ژوند یې هم له لاسه ورکړ او حفیظ‌الله امین د هغه ځای ونیوه او د ګوند او هېواد سروال شو. د کریملین لویانو په دغې پېښې سره ډکه وخوړله او لکه چې میتروخین هم وایي «د امین د لېرې کولو ناکامۍ د کریملین د لویانو او ک. ج. ب غرور په دردناک ډول ټپي کړ. دوی د نه فکر کېدونکو پېښو له پېښېدلو نه په وېره کې شول. د امین کرکټر د یوه دوست هېواد په قالب کې نه برابرېده».[۱۵]

د شوروي اتحاد له یرغل نه دمخه

څنګه چې دغه پېښه او د پوزانوف تر اېستل کېدلو پورې اړوندې پېښې مې د ثور کودتا په اثر کې کښلې، دلته د هغو له یادونې نه ډډه کوم او له دې وروسته دغه موضوع ګانې کاږم چې شوروي واکمنو ولې او څنګه پر افغانستان باندې د یرغل کولو پرېکړه وکړه او یرغل یې په څه ډول عملي کړ.

د شوروي حکومت د خپل سفارت چارواکي او د ک. ج. ب غړي مؤظف کړل، چې د امین په سروالۍ له نوي حکومت سره د پخوا په شان د دوستۍ چلند وکړي، خو په عین حال کې د امین کړه او چلند په دقیق ډول وڅاري او داسې کار ونکړي چې هغه د شوروي اتحاد په هکله شکمن شي. دغه څارنه وروسته له هغه لا ټینګه ونیول شوه چې د باندنیو چارو وزیر، شاه ولي، په کابل کې یو شمېر سفیرانو ته پوزانوف، چې هلته نه و، په ننداره ییز ډول یو نامطلوب شخص وښود او له شوروي حکومت نه یې وغوښتل چې پر ځای یې بل سفیر کابل ته واستوي. پوزانوف په هغې توطیې کې ښکېل ښوول شوی و، چې د امین پر ضد کېدله او ناکامه شوه او امین بیا له ایوانوف، پاولوفسکي د شوروي اتحاد د نظامي هیئت سروال، او بوګدانوف، د اکسا له سر مشاور سره په کتنه کې پر شاه ولي ټینګ ودرېد او پر هغه سربېره دوی یې په دغه کار کې دخیل وګڼل چې «غوښتل یې دی په تلک کې ګیر کړي». [۱۶] له هغه وروسته وو چې د ک. ج. ب پروپاګندي ماشین د شخص امین په وړاندې پوره چالان شو، او پر ضد یې حیرانوونکي څیزونه جعل کړل. د اکتوبر په ۲۹ مه کال ۱۹۷۹ د عالي کمېسیون غړو- ګرومیکو، اندروپوف، او اوستینوف خپل ګوند ته په یوه راپور کې څرګنده کړه چې «په

هغو کوښښونو سره چې امین په قدرت کې ټینګ وساتي، ددغسې سطحي کارونو لکه د نوي اساسي قانون د مسودې برابرولو، او د ځینو هغو بندیانو ازادولو، چې پخوا بندي شوي وو، تر ځنګه په واقع کې په ګوند، پوځ، دولتي موسسو او ملکي ادارو کې ځپل کېدل پراخ شوي دي. په دې اړه یې غټ مثال دا وښود، چې «په حاضر وخت کې د پولټبورو د ډلې غړو (زیري، میثاق او پنجشیري) د وژلو پلان جوړ شوی د ګوند، انقلاب ضد فعالیتونو د جوړو شویو تورونو له مخې». د راپور مهمه موضوع دا وه چې ویل یې «د افغانستان نوې مشري نیت لري چې د لویدیځو قدرتونو په اړه لا یو انډولیز سیاست غوره کړي. په خاص ډول دا مالومه شوې ده چې له افغانانو سره د خپلو لیدنو کتنو پر بنسټ د امریکې استازي د افغانستان د سیاسي کرښې د تغییر د امکان په اړه هغې نتیجې ته هیله من دي چې د واشنګټن په ګټه وي».(۱۷)

شوروي لویانو خپلې پولټبورو ته ولې دغه جوړ شوی راپور وړاندې کړ؟ آیا اندروپوف خبر نه و چې پنجشیری د امین له واکمن کېدلو نه وروسته د هغه د خپلو چارواکو په هڅونې سره مسکو ته تللی او په دغه وخت کې په مسکو کې و؟ آیا بریژنیف د اکتوبر په څلورمه نه و ویلي چې د امین شاوخوا کسان مارکسیزم- لیننزم ته رښتین دي، او له شوروي اتحاد سره دوستي غواړي؟ لکه چې په هغه بل اثر کې مې ویلي و، په ډهلي کې د امریکې سفارت غړی آرچر بلډ چې د یوې میاشتې لپاره کابل ته تللی و، له امین سره یې یوازې یو ځل لیدلي و. دغه لیدنه د دواړو هېوادونو د اړیکو د ښه کېدلو لپاره وه چې په کابل کې د امریکې د سفیر ډابس په مړینې سره غیر عادي شوي وو، چې هغه هم کومې نتیجې ته ونه رسېده. البته امین له آرچر بلډ سره د خپلو خبرو راپور شورویانو ته ورنکړ. هغه د یوه خپلواک هېواد د سروال په توګه مجبور نه و

چې له باندنيو سره د خپلو خبرو راپور شورويانو يا د بل حکومت چارواکو ته ورکړي. دغه راپور له امريکې او نورو لويديځو هېوادونو سره د افغانستان د اړيکو په اړه کوم مهم ټکی هم نه لاره. دغومره وايي چې کابل نيت لري له لويديځو هېوادونو سره يو متعادل سياست غوره کړي، او امريکايان هيله کوي چې د افغانستان سياست به په دغه ډول تغيير وکړي، چې د واشنګټن په خوښه وي. له دغه راپور نه ددغو شوروي لويانو مقصد شايد دا و چې د امين پر ضد د خپلو راتلونکو کړو لپاره د پولټبورو موافقه حاصله کړي، او په دې اړه د رښتين توب او اخلاق پروا ونه کړي، که څه هم دوی د يوه زبرځواک هېواد او د سوشلستي کامپ مشران وو. دوی ددې پروا هم نه کوله چې خپل ملګری او پخپله برېژنيف يې هم تېر ايست چې د ځيګر د ناروغۍ او وړکا څښلو له امله يې د تحليل او تفکر توان له لاسه ورکړی و. دا هم د يادولو وړ ده چې پخپله امين ته يې هم د مرستې کولو دغسې وعدې ورکولې چې نه يې ترسره کولې.

پوزانوف پخپلې وروستۍ ليدنه کې امين ته څرګنده کړه چې شوروي لويان په مسکو کې د هغه ليدلو ته تيار دي. په عين حال کې په همدغې ليدنې کې «په ګوندي او د دولت د پياوړي کولو په چارو کې د افغان د مشرۍ د کارونو په اړه د مسکو له رضايت نه» امين ته يې خبر وکړ. د بلې مياشتې په شپږمه د شوروي نوی سفير فکرت احمد تابييف له امين سره په لومړۍ کتنه کې همدغه بلنه بيا ياده کړه.(۱۸)

د اندروپوف لپاره به پورتنی راپور کافي نه و، چې د ډسمبر په اولو کې يې برېژنيف ته يو شخصي يادښت واستاوه او په هغه کې يې امين په نورو ټکو سربېره هم د «ثور انقلاب» او هم د شوروي اتحاد مخالف وباله. ددغه يادښت بل مهم ټکی دا و چې ويل يې، امين دغسې پټ کارونه کوي چې

خپل سیاست ممکن د لویدیځ په لور واړوي؛ له امریکایي اجنټ سره ګوري، او موږ پرې نه خبروي؛ او قومي لویانو ته وعدې ورکوي چې له شوروي اتحاد نه مخ وګرځوي. د اندروپوف په نظر «دغو ټولو دغسې حال رامېنځته کړی، چې له یوې خوا دغه خطر شته چې د اپریل انقلاب ګټې ضایع شي، او له بلې خوا په افغانستان کې زموږ دریځ په خطر کې شي». په یادښت کې دا هم ویل شوي چې «هېڅ تضمین نشته چې امین ددې لپاره چې خپل قدرت خوندي وساتي د لویدیځ په لور وا نه وړي». په نتیجه کې هم په افغانانو کې شوروي ضد احساسات پیدا شوي، او هم د کابل «په دیپلوماتیکي کړیو کې د امین له اختلافاتو او هم دا چې د شوروي پر ضد به اقدام وکړي، خبرې کېږي». دغه ټول جعلیات په اصل کې ددې لپاره وو چې د هغه پر ضد د عمل وخت رسېدلی. په دې هکله اندروپوف وایي چې «په دې نژدې وختو کې په خارج کې د افغان کمونستانو یوې ډلې له موږ سره تماس نیولی دی. له ببرک او سروري سره زموږ د تماس په بهیر کې موږ ته څرګنده شوه (او دوی موږ له هغه نه خبر کړو) چې دوی له امین سره د مقابلې کولو، او د نوي ګوند او دولتي ارګانونو د جوړولو لپاره یو پلان اېستلی. خو امین د هغه د شنډولو لپاره د تورنو کسانو په نیولو پیل کړی دی». او په دغه حال کې کارمل او سروري د ضرورت په وخت کې د مرستې موضوع، د نظامي مرستې په ګډون، راپورته کړې ده.(۱۹)

د اندروپوف له دغه جوړ شوي یادښت نه څرګنده ده، چې ک. ج. ب او په سر کې یې پخپله دی د امین مرګکی مخالف شوی و. په همدغه مهال کې و، چې ده د سروري، ګلابزوی، او وطنجار دغه بې بنسټه تور چې امین د سي‌آی‌اې جاسوس دی، برېژنیف او د پولټبورو نورو غړو ته واستاووه.(۲۰) خو د امین پر ضد د عمل تجویز لا نیول شوی نه و او دا یو ګران کار و، ځکه

چې امين په بين المللي ساحه کې د افغان دولت سروال، د وسله والو پوځونو اعلی قومندان و، او حکومت يې د ځينو سردرو نه پرته په افغانستان کې چلېده، او سياسي مخالفې ډلې يې د پرچم ګوندګي په ګډون ځپل شوې وې، او هېڅ يوې دغه توان نه درلود، چې د هغه حکومت ته چېلنج ورکړي. د همدغو واقعيتونو په نظر کې نيولو سره د هغه له مېنځه وړل پر خپلواک افغانستان باندې وسله وال يرغل کېده. اندروپوف او ملګرو يې سره له دې هم دغه کار ته ملا وتړله. په دې اړه دوه ډوله نظرونه وړاندې شوي دي:

يو يې د سليګ هري سن نظر دی، چې له شوروي لوړو کدرونو سره د مرکې محصول دی او هغه دا چې «د ټولو روايتونو پر بنسټ، اندروپوف تر يوولسمې ګړۍ پورې د مداخلې مخالفت کاووه، په هغو دليلونو چې د هرات د پاځون په وخت کې يې وړاندې کړي وو. د اوليګ کالوګن په وينا اندروپوف د ډسمبر تر اولو پورې پر خپل نظر ټينګ ولاړ و، تر څو په پای کې کريچکوف وهڅاووه چې له امين نه د خلاصي لپاره د شوروي پوځونو له حضور نه پرته بله لار نشته». د ګيورګي ارباتوف د ليکنې له مخې چې هغه د اندروپوف له معتمدانو څخه و، د اندروپوف «ډېره غټه تېروتنه دا ده چې «پر ببرک باندې يې له حد نه ډېر اعتماد وکړ». هغه فکر نه کاووه چې د اوږدې مودې مداخلې لپاره به ضرورت وي، او څنګه چې کارمل تر امين ډېر اعتدالي دی هغه به افغان کمونستي رجيم ته ثبات ورکړي. د ارباتوف په نظر اندروپوف ددې درک کولی ونه شو چې «په هغې يوازنۍ طريقې سره چې کارمل به د هېواد سروال وي د باندنيو نېرو په مرسته به وی». د کالوګين په وينا له اوستينوف سره د اندروپوف سياسي اتحاد و چې هغه يې په پای کې په افغانستان کې مداخلې ته وهڅاووه. د شوروي دفاع وزير «اوستينوف په نظامي استخباراتو (GRU) او سياسي څانګې کې د ګوندي جذميانو تر

فشار لاندې او اندروپوف د اوستينوف تر فشار لاندې و. سره له دې هم هغه ګوندي سړی و، ډېر متواضع چې پوهېده څه وخت له سياسي څپې سره ملګرتوب وکړي». هري سن اضافه کوي چې د ک. ج. ب يو بل افسر له دغسې يوې غونډې نه وغږېد چې پکې د مداخلې په اړه نظرونه سره برابر وېشل شوي وو. اندروپوف شکونه ښکاره کړل، خو يو ټينګ او څرګند دريځ يې ونه نيوه. هغه پوهېده چې دا يوه تېروتنه وه، خو ځان يې مجبور وليده». [۲۱]

د يرغل په اړه بل نظر د ک. ج. ب د ارشيف پخوانی مدير، واسيلي ميتروخين او د کېمبرج پوهنتون تاريخپوه کرستفر اندرو دی چې هغه د ک. ج. ب د سندونو او د اندروپوف د فکر محصول دی. د دوی دغه نظر زما له دغې ليکنې سره سر خوري چې د همدغو سندونو پر بنسټ مې تهيه کړي. د دوی په وينا «په پولټبورو کې د اندروپوف او د هغه له دوو دايمي متحدانو، اوستينوف او ګروميکو له خوا د يرغل لپاره قوي فشار واچول شو. اوستينوف که څه هم شايد لومړنی کس و، چې د شوروي د مداخلې ضرورت ته وهڅول شو، خو تر ټولو نفوذناک آواز د اندروپوف و، چې هغه د خپلو ځينو ملګرو په نظر د «هنګري عقدې» څخه ځورېده. اندروپوف په بودا پست کې د شوروي د سفير په توګه د هنګري پاڅون پخپله مشاهده کړ. هغه وخت د ضد انقلاب د ځپلو لپاره د هغه ټينګار زړه نا زړه خروشچف، نظامي مداخلې ته وهڅاوه. له هغه وروسته اندروپوف «د ايډيالوجيکي سبوتاژ» د ځپلو پر ضرورت ټينګار کاووه چې د شوروي بلاک په هر ځای کې به کېده. په ۱۹۶۸ کې يانې يو کال وروسته له هغه چې دی د ک. ج. ب سروال شو د «پراګ د پسرلي» د ځپلو په مقصد په چکوسلواکي باندې د يرغل له لويو ملاتړانو څخه و.

د ۱۹۷۹ په مارچ کې يې د ک. ج. ب په يوه کنفرانس کې خپل نظر يو ځل بيا ښکاره کړ، چې د ايډيالوجۍ د تخريب هر آواز د دغسې خطر تمثيل کوي، چې له پام نه غورزول کېدلی نشي. د هغه په الفاظو «په ساده ډول موږ دغه حق نه لرو چې دلته حتی يوې ډېرې وړې غلطۍ محاسبې ته اجازه ورکړو، ځکه چې په سياسي ډګر کې هر ډول ايډيالوجيکي سبوتاژ په نېغ يا په نا نېغ ډول ددې لپاره وي چې دغسې اپوزيشن توليد کړي، چې زموږ د سيستم په مخالفت وي... او په وروستي تحليل کې د سوشلېزم د نسکورېدلو لپاره شرايط برابر کړي».

«د ۱۹۷۹ تر مې پورې اندروپوف په ټينګه معتقد و، چې افغانستان يوولس کاله ړومبی د چکوسلواکيه په شان په ايډيولوجيکي سبوتاژ سره ترټل شوی دی او دا چې يوازې د شوروي په نظامي مداخلې سره د سوشلېزم د سقوط مخنيوی کېدلی شي».[۲۲]

د اندرپوف دغه وينا په واقع کې د برژنيف د هغه نظر انعکاس دی چې په ۱۹۶۸ کې يې د چکوسلواکيې د پاڅون له ځپلو نه وروسته وړاندې کړی، او د برېژنيف دکتورين په نامه يادېده. هغه ويلي وو چې «څه وخت چې باندني او دنني قوتونه د سوشلېزم پر ضد کوښښ کوي چې د يوه ټاکلي سوشليستي هېواد انکشاف د پانګه والي سيستم د بيا ژوندي کولو په لور واړوي، څه وخت چې په هر هېواد کې د سوشلېزم داعيې ته خطر راولاړېږي- په عمومي ډول د سوشلېستي کامنولت د خونديتوب لپاره خطر، دا نه يوازې د هغه هېواد د خلکو کشاله ده، خو هغه يوه ګډه کشاله ده، د ټولو سوشلېستي ګوندونو د اندېښنې وړ».[۲۳] شوروي اخبارونو د ۱۹۷۹ په اګست کې افغانستان د لومړي ځل لپاره د سوشلېستي ټولنې غړی بللی و. په دې ډول د شورويانو په نظر په افغانستان کې د برېژنيف دکتورين د تطبيق وړ و. خو د

اندروپوف نظر او د بریژنیف دکتورین د دوی د هغو ویناوو پر ضد وو چې دوی او نورو ملګرو یې د هرات د لوی پاڅون په وخت کې څرګند کړ، او ویلي یې وو چې افغانستان د سوشلیزم لپاره تیار نه دی، او د دوی پوځ به هلته مجبور وي له خلکو سره جنګ او وژل وکړي، چې دوی یې نه غواړي.

د بریژنیف دکتورین په اصل کې د شوروي امپراتورۍ د پراخولو لپاره ایستل شوی و، په افغانستان کې د هرات له پاڅون نه تر دغه وخته دغسې بنیادي تغییر نه و پېښ شوی چې په هغه سره به افغانستان کې د سوشلیزم لپاره ډګر هوار شوی وي. یوازنی تغییر چې پېښ شوی و، د سیاست په ډګر کې و، چې په هغه سره حفیظ‌الله امین د سیاست مخکښ شوی و، او هغه شوروي پال ګوندیان شړلي یا ځپلي وو، او هم یې نه غوښتل د شورویانو په فکر او حکم حکومت وکړي. خو د شورویانو په ګټه هم یو تغییر پېښ شوی و، او هغه دا چې د ببرک کارمل په سروالۍ یوه وړه ډله شوروي شوي پرچمیان او د اسد الله سروري په مخکښۍ څو تنه زرغوني او ترهکي خلقیان د شوروي حکومت په خدمت کې ننوتلي وو، په دغه هیله چې هغه په افغانستان کې د حفیظ‌الله امین په سروالۍ حکومت په نظامي زور نسکور کړي، او دوی هلته په واک کړي. شوروي لویانو ته هم پلمه برابره شوه چې د هغو له لارې او د هغو په نامه افغانستان لاندې کړي، لکه بخارا چې یې د همدغې پېړۍ په سر کې د ځوانو بخارایانو له لارې لاندې کړې، او د خپلې امپراتورۍ یوه برخه ګرزولې وه. خو دوی دا په نظر کې ونه نیوله، چې د بخارا ماډل په افغانستان کې د تطبیق وړ نه دی. سره له دې هم دوی، لکه چې ژر به ولیدل شي، د مؤلف جګت مهتا په ژبه پر افغانستان باندې یې «د حماقت مارش» وکړ، چې د هغه په نتیجه کې له ډېرو وژلو او ورانولو نه سربېره سوشلیستي ایډیالوجي په بېساري ډول بې اعتباره شوه، د بریژنیف

دکتورین د تل لپاره تر خاورو لاندې شو، او د شوروي اتحاد امپراتوري له منځه لاړه».

اندروپوف او ملګرو یې پر افغانستان باندې د یرغل په ورځ د امین په اړه بل راپور هم خپور کړ، چې نژدې ټول یې ک. ج. ب جوړ کړی، او د هغه بل په شان د واقعیتونو پر خلاف و. په هغه کې ویل شوي وو چې امین «د افغانستان خلق دیموکراتیک ګوند مرکزي کمېټې او حکومت له صفو نه ډېر غړي اېستلي، او بندي کړي دي. زیاتره یې ځپل شوي او په فزیکي ډول له منځ نه وړل شوي چې د اپرېل په انقلاب کې یې ګډون وکړ. هغه کسان چې په څرګند ډول یې له شوروي اتحاد سره خواخوږي لرله، هغوی چې په ګوند کې یې دننه د لېنني معیارونو دفاع کوله... د امین په نېغ امر د افغانستان په دیموکراتیک جمهوریت کې اوازې خپرې شوې چې په هغو کې شوروي اتحاد ته بد ویل شوي، او په افغانستان کې د شوروي کدرونو پر فعالیتونو باندې سوری غزول شوی، او د افغان استازو پر هغو کوښښونو باندې بندیزونه لګول شوي، چې غواړي ورسره لیدنه کتنه وکړي. په عین حال کې کوښښ شوی دی چې د (لا انډولیز باندني سیاست سراتیجي) د یوې برخې په شان چې امین غوره کړی دی، له امریکې سره اړیکې ترمیم کړي. امین د امریکې له چارج دافر سره په کابل کې یو لړ لیدنې په پټه کړې دی. ... امین کوښښ کړی دی چې په داخل کې له انقلاب ضد مشرانو سره په روغې جوړې رسېدلو سره خپل دریځ ټینګ کړی د اعتمادي کسانو له لارې یې له مسلمان بنسټپال اپوزیشن سره تماسونه نیولي دي. د سیاسي ځپلو اندازه په ډېرېدونکي ډول عامه شوې ده. یوازې د سپټمبر له پېښو نه وروسته د افغانستان خلق دیموکراتیک ګوند ۶۰۰ نظامي کدرونه، او هغوی چې د امین پر ضد احساساتو باندې تورن شوي وو، بې له کوم تحقیق او محاکمې نه

اعدام شوي دي. په واقع کې هدف دا و چې ګوند له منځه یووړل شي».

«دغو ټولو د افغانستان له خاصو افاقي ستونزو او شرایطو سره په ګډه د انقلابي پروسې پرمختګ په ډېر مشکل حال کې وغورځاووه، او انقلاب ضد قوتونو ته یې قوت وبانبه چې د هېواد ډېر ولایتونه یې په اغېزناک ډول تر کنترول لاندې راوستلي دي. دوی له باندني ملاتړ نه په استفادې سره چې د امین په وخت کې په ډېرېدونکي تناسب زیات شوی، کوښښ کړی چې د هېواد په سیاسي- نظامي وضع کې افراطي تغییر راولي، او د انقلاب ګټې له منځه یوسي».

«په دیکتاتوري لارو د هېواد اداره کولو، د ځپلو چلندونو، عمومي اعدامونو، او له قانوني نورمونو نه سرغړونو په هېواد کې عام ناراضیتوب خلق کړی. په مرکز کې ډېرې خپرونې راوتلې چې د موجود رجیم خلقي ضد ماهیت یې انځور کړی، او د امین له ډلې سره یې د مبارزې لپاره د یو والي غږ پورته کړی. نارضایت په پوځ کې هم خپور شوی. ښایسته شمېر نظامي منصب والان د امین د نالایقو کسانو لوړ کولو ته حیران شوي دي. په واقع کې په هېواد کې د امین پر ضد یوه پراخه جبهه جوړه شوې ده».

«ببرک کارمل او اسد الله سروري چې دباندې مهاجر وو، په داسې حال کې چې د انقلاب او هېواد د خپلواکۍ په اړه یې د خطر احساس کړی دی، او په افغانستان کې یې د امین پر ضد احساساتو هسکېدلو په اړه ټېنګ غبرګون ښودلی، ژمنه کړې چې په هېواد کې او له هغه نه دباندې د امین پر ضد ټولې ډلې سره یو موټی کړي، په دغه مقصد چې وطن او انقلاب وژغوري. پر دې سربېره په حاضر وخت کې یوه پټه پرچمي ډله د غیر قانوني مرکزي کمیټې په سروالۍ کار کوي ددې لپاره چې ټول وړاندې تلونکي ځواکونه د تره‌کي خلقیانو په ګډون سره یو موټی کړي».

«ټولې پخوانۍ بې اتفاقي ګانې او د افغانستان خلق ديموکراتيک ګوند کې ټول درزونه له منځ نه وړل شوي دي. خلقيانو (د اسد الله سروري په استازيتوب) او پرچميانو (د کارمل په استازيتوب) د ګوند اخري يو موټی والی اعلام کړی دی. ببرک د نوي ګوند مشر، او سروري د هغه مرستيال غوره شوی دی». په دغه حال کې «لازمه شوې ده چې افغانستان ته [د شوروي اتحاد له خوا] اضافي نظامي مرسته ورکوله شي».(۲۴)

دغه يادښت له يوې موضوع نه پرته نور ټول، د واقعيتونو پر خلاف و. دغه موضوع د کارمل او سروري او څو ملګرو تر منځ يې ايتلاف و، چې د ک. ج. ب د پروګرام له مخې او د هغې په نوښت سره منځته راغلی و، او هغه هم په مبالغه ييز ډول بيان شوی او د يوه «نوي ګوند» په نامه ياد شوی، په داسې حال کې چې کارمل او سروري لکه اور او اوبه داسې وو، چې وروستيو پېښو هم دغه حقيقت په ډاګه کړ. د ها بل يادښت په شان ددغه يادښت محوري ټکی هم شخص امين و، چې د ک. ج. ب والو په نظر د هغه له امله د «اپريل انقلاب» ګټې او داسې هم په افغانستان کې د شوروي اتحاد ګټې د له منځه تللو په حال کې دي، او بده يې لا داده چې دده په واکمني کې به هلته د شوروي اتحاد دښمنان ددغسې قوي نفوذ خاوندان شوي وي چې د شوروي اتحاد سهيلي سيمې به له خطر سره مخ کړي. دغه يادښت به ددې لپاره د شوروي اتحاد لوړو چارواکو ته وړاندې شوی وي، چې دوی پوه شي چې لکه کريچکوف ويلي وو چې په افغانستان کې د شوروي پوځ له شته والي نه پرته له حفيظ‌الله امين نه خلاصی ممکن نه دی. له همدې امله به وو چې په دغه يادښت کې د امين د «انډوليز سياست» په اړه انديښنه په جدي ډول ښکاره شوې، په داسې حال کې چې په دغې اړه د امين هلې ځلې کوم ځای ته رسېدلې هم نه وې، او لا مهمه

دا ده چې هغه د شوروي اتحاد پر ضد نه وې، او امین له شوروي اتحاد سره پر دوستي ټینګ ولاړ و، چې دمخه یې بیان شوی دی. غټه بېلګه یې دا ده چې افغان رسنیو د امین دغه وینا په وار وار کوله چې له شوروي اتحاد سره دوستي د افغان پالنې یوه برخه ده. بله دا چې امین په همدغه وخت کې هم له شوروي حکومت نه ډول ډول مرستې غوښتلې چې په هغو سره په افغانستان کې د هغو نفوذ نور هم ډېرېده. امین شوروي جنرال پاولوفسکي ته د افغان پوځ سیاسي سروال، اقبال وزیري او د لوی درستیز محمد یعقوب په شته والي سره په دغو الفاظو ډاډینه ورکړېده چې «زموږ دوستي نه لړزېدونکې ده.»[۲۵] جنرال پاولو فسکي د شوروي اتحاد د دفاع وزیر مرستیال د یوه لوی پوځي افسرانو د هیئت په مشرۍ د اګست په ۱۷ مه کابل ته راغلی او د افغان پوځ د پیاوړتیا په اړه د سپارښتنو له ورکولو نه وروسته د اکتوبر په ۲۲ مه مسکو ته ستون شو او هلته یې د دفاع وزیر اوستینوف ته خپل نظر په دې ډول ښکاره کړ چې افغانستان ته د شوروي پوځ استول لازم نه دي.

اصلي خبره دا ده چې اندروپوف، استینوف، ګرومیکو له امین سره مخالف شوي وو، په دې چې هغه د صدراعظم موسی شفیق او ولسمشر محمد داؤد په شان غوښتل افغانستان د شوروي اتحاد له ځانګړي نفوذ نه خلاص او پر خپلواک ډول اداره کړي، په داسې حال کې چې پراري او شوروي شوی ببرک کارمل او نور شوروي شوي او پرچمیان لکه عبدالوکیل، محمود بریالی، اناهیتا راتب زاده، نور احمد نور او نجیب‌الله او داسې نور شوروي شوي او پراري خلقیان لکه اسداله سروري، اسلم وطنجار او سید محمد ګلابزوی حاضر وو افغانستان د شوروي اتحاد ترلاس لاندې هېواد کړي، او پرې حکومت وکړي. نو دغه دواړه یادښتونه په اصل کې د ک. ج.

ب چارواکو له خوا د دې لپاره برابر شوي وو، چې انـدروپوف او ملګـري يـې دننه په خپل حکومت او ګوند کې د يرغل مخالفان د امين پر ضد وپاروي او د کارمل پـه سـروالۍ پرچميـان او سـروري او د هغـه پـه شـان شـوروي شـوي خلقيان واک ته د رسولو په پلمه پر افغانستان باندې خپل وسله وال يرغل پـه حقه وښيي. اوس به ووينو چې دوی څنګه دغسې وکړل.

شوروي شوي پرچميان او خلقيان څنګه د يرغلګر پوځ برخه وګرزول شول؟

د (ثور کودتا) نومي اثر کې مې دغه موضوع پوره بيان کړې، چې ک. ج. ب څنګه سروري، اسلم وطنجار او ګلابزوی د شوروي په نظامي يونيفورم کې له شوروي پوځيانو سره يو ځای د سپتمبر په ۱۹مه اول تاشکند ته ورسول، او يوه مياشت وروسته يې له دغه ښار نه بلغاريې ته ولېږدول. ک. ج. ب بيا دوی له هغه ځای نه په مسکو کې له پرچميانو سره يو ځای کړل، او بيا يې ټول د خپل يرغلګر پوځ يوه برخه وګرزول.[۲۶]

کارمل په پراګ کې و، چې هلته له خپل معزول کېدلو او د افغان تابعيت له محروم کېدلو نه وروسته اوسېده. د هغه ملګرو- نور احمد نور، عبدالوکيل، اناهيتا راتب زاد، او نجيب الله د ختيځې اروپا په نورو سوشلستي هېوادونو کې وروسته له هغه شپې او ورځې تېرولې چې خلقي حکومت دوی د سفيرانو په توګه له خپلو وظيفو نه لېرې کړي وو. ک. ج. ب اول دوی ته کوم خاص اهميت نه ورکاووه، که څه هم اجنټان يې وو، خو ک. ج. ب له دوی ټولو سره وروسته له هغه توده ونيوله چې په خپله د امين مخالف شوه. د محمود بريالي کيسه يو څه توپير لري. بريالی د «شير» مستعار په نامه د ک. ج. ب اجنټ و، سره له دې هم کله چې هغه په اسلام اباد کې د سفير توب له مقام نه محروم شو، او غوښتل يې چې شوروي اتحاد ته پناه يوسي، پناه ورته ورنکړه شوه. په هغه ښار کې د شوروي اتحاد سفير ته هدايت وشو په دې ډول چې «که د افغانستان د دموکراتيک

جمهوريت سفير غواړي خپل هېواد ته ستون شي دی دې ورته ووايي چې هغه ته به په شوروي اتحاد کې پناه ورنکړه شي.» بريالی سره له دې هم د ک. ج. ب افسر ب.ن پترايف ته څرګنده کړه، چې «دی به کابل ته ستون نه شي او د ستونزو [له مخ کېدلو] سره سره به دی ټينګ کمونست او د شوروي اتحاد رښتينی دوست وي.» دی بيا د خپل ورور، ببرک کارمل، ليدلو لپاره پراګ ته لاړ او له هغه ځای نه يې له يوګوسلاويا نه سياسي پناه وغوښتله. وروسته دې د يوه عادي کس په توګه مسکو ته لاړ او هلته يې د ک. ج. ب يوه چارواکي I.E نيکراسوف سره وليدل او ورته يې وويل، چې پرچميان په ډېر بد حال کې دي. وضع تراجيک ده او دوی ټول له مرګ سره مخ دي. هغه د ګړنديو عملونو غوښتنه وکړه چې ببرک او پلويان يې وژغورل شي.» بيا يې په زاريو پيل وکړ. «د انسانيت په نامه مونږ وژغورئ! د انسانيت په نامه مونږ وژغورئ!» څو ځلې يې دغسې وويل، او هر ځل چې يې ويل، ژړل يې. ده دا هم وويل چې «(زه نپوهېږم څه وکړم. زه هيڅ څيز نه لرم چې ژوند پرې وکړم. زمونږ ټولې هيلې زمونږ په شوروي انډيوالانو کې پرتې دي. له ماسره د ببرک يو ليک دی، نپوهېږم چاته يې ورکړم.»[٢٧] بريالي دا هم ورته وويل چې «رښتياني کمونستان ټول په پرچم ګوند کې دي، او شوروي اتحاد سهوه کوي چې پر خلقيانو باندې حساب کوي.»

د بريالي خبرې د پولټبورو ايډيالوجي پوه سوسلوف او پونوماريف ته ورسولې شوې، او هغوی دغه موضوع د مرکزي کمېټې بين‌المللي څانګې ته واستوله. پولياک له بريالي سره وليدل. دا به دې و چې بريالي ورته وويل چې «د هغه شوروي ملګرو ورته تل مشوره ورکوله چې څنګه عمل وکړي، او ده د هغو مشوره هيڅکله پر مځکه نه ده غورزولې.»[٢٨]

د کارمل ستونزه د بريالي تر ستونزې لږه وه. پراګ اول هغه ته د هغه د

غوښتنې پـرخلاف سیاسـي پنـاه ورنکـړه، او ورتـه یـې وویـل چـې دی «د افغانستان سفارت تر حمـایې لانـدې دی.» وروسـته شـاید د «لـوی ورور» پـه دستور به و، چې سیاسي پناه ورته ورکړل شوه، او د زړه د ناروغۍ په نامـه تـر علاج لاندې ونیول شو، په کابل کې د چکوسلواکیې سفیر نورمحمد تـره کـی له دغه حال نه خبر کړ. تره‌کي ورته وویـل چـې هغـه ځـان پـه نـاروغۍ وهلـی دی.

عجبه ده چې شوروي اتحاد غوندې یو زبرځواک د افغانستان په اړه څنګه دغسې یو خام سیاست غوره کړ، چې د هغه له املـه دغـو پـراري پرچمیـانو او خلقیـانو تـه اړ شـو چـې د امـین د حکومـت د نسـکورولو پـه لار کـې ورسـره مرسته وکړي. ک. ج. ب د اکتـوبر پـه ۲۵ مـه پـه کابـل کـې خپـل یـو پخـوانی افسر، ولادیمیرواچ پتروف پراګ تـه واسـتوه چـې لـه کارمـل سـره ووینـي. پـه همدغه مهال کې یې پـر خپلـو ځـانګو کـې د غونـډو پـه کولـو پیـل وکـړ، او د افغانستان په اړه یې خپلو چارواکو ته نوي مالومات ورکـړل چـې د افغانسـتان وضع نور د زغم وړ نه ده، او دوی ټول باید د یوه لوی اوښتون د راوړلو لپـاره چې وضع سمه کړي تیـار وي. میتـروخین د ک. ج. ب د ارشـیف چلـوونکی پوه شو چې پر افغانستان باندې یرغل کېدونکی دی. د دغه پتروف په هڅونې به و، چې کارمل د اکتوبر په دېرشمه پرېژنیف ته یـو لیـک واسـتوه او پـه هغـه کې یې امین «انارکست» وښـود، د لیـک اصـلي ټکـی لا دا و چـې «د [افغـان] ګوند مخکښ غړي حاضر دي چې د افغانسـتان کمونسـتان، وطنپـالان، ټـول پر مختلونکي او د موکراتیک قوتونه سره تنظیم او یو موټـی کـړی. دغـو موخـو ته رسـېدل بـه زمـونږ د شـوروي ملګـرو د ورورۍ پـه مرسـته، مشـورو او سـلا وشـي.» [۲۹] تـر هغـه د مخـه د اکتـوبر پـه ۱۸ مـه هغـو دریـو پـراري خلقیـانو د شوروي اتحاد کمونست ګوند د مرکزي کمېټې په نامه هم یو لیـک اسـتولی او

په هغه کې یې په افغانستان کې د یوه ربښتیني انقلابي بیارغونې پروګرام او د امین له نسکورولو نه غبربېدلي وو. لـه دغـو دواړوو لیکونـو نـه واضـحه ده چـې دغو پراري او شوروي شویو خلقیانو او پرچمیانو ملـي حاکمیـت پـه شـوروي حکومت کې لټوه، نه په خپل ولس کې. په دې ډول دوی هر یوه په خپل ولس باندې د حکومت کولو په هیله خپل دماغ، خپلـه اراده او خپـل کـړه د ک. ج. ب تابع ګرزولي او خپل خپلواک شخصیتونه یـې نفـي کـړي وو. خـو دوی پـه دغه ډول چلند سره د عصري مریانو سر مشران شول. بیا نـو ک. ج. ب دوی له پراګ، یوګوسلاویا، او بلغاریې نه مسکو ته نقل کړل. په مسکو کـې دوی د ډسمبر تر ۱۲ مې پورې وساتل شول، او بیا چېرته د افغانستان پـولې تـه نـزدې ممکن ازبکستان ته نقل شول، چې د ضرورت په وخت کې په افغانسـتان کـې په پټه کار وکړي.

په مسکو کې له ګلابزوی نه وغوښتل شول چې ک. ج. ب به یـې کابـل تـه ورسوي د دې لپاره چې دی هلته لومړني کارونه ترسره کړي، خو هغه تـګ تـه زړه ونه کړ، او دی ډارن وګڼل شو. په واقـع کـې لـه د وی نـه هـیڅ یـوه زړه نـه کاووه چې په داسې حال کې چې امین ژونـدی او پـر خپـل مقـام وي کابـل تـه لاړ شي. دوی په دې فکر وو، چې د قدرت ګټلو په دغې خطرنـاکې لار کـې د ک. ج. ب نظامي او ملکي چارواکي دمخه او دوی ورپسې وي. خـو موضـوع لازمه کوله چې ځینې کارونه او فیصلې باید د دوی په نامـه وي لکـه چـې ویـل یې:

«دوی پر عمومي سیاسي پلاتفارم او مشخصو پلانونو باندې کار وکړ چې امین او د هغه خېل له واک نه وغورزوي. دغه ټول کارونه د شـوروي اتحـاد د کمونستي ګوند د مرکزي کمېټې د غوڅ نفوذ او سپارښتنو لـه مخـې وشـول او هغه بیا افغان ملګرو تـه د شـوروي مشـرانو اسـتازو ورسـول.» دوی دا هـم پـه

اتفاق ومنله چې د افغانستان خلق دموکراتیک ګوند د بیا ژوندي کولو په دغې سختې مبارزې او د مسخ شوي دموکراتیک جمهوریت د له منځه وړلو په کار کې به د دوی مشر ببرک کارمل او اسدالله سروري د هغه مرستیال وی. د دوی د دغې کړنلارې لوی ټکي دا وو: «د واکمنۍ له ګدۍ نه چې څومره زر کېږي د امین لېرې کول، د افغان کمونستانو د صفوفو یو موټی کول، د درزونو د له منځه وړلو ضرورت، له شوروي اتحاد سره دوستي، او له امپریلزم سره مبارزه.»(۳۱) د دغو څو رټل شویو، او شوروي شویو پرچمیانو او خلقیانو دغه فیصله وروسته د خلقیانو او پرچمیانو یو موټی والی وښودل شو، خو دا د مسکو د ورځو اتفاق و، چې دوام یې کولی نه شو.

پر افغانستان باندې د یرغل پرېکړه

دغه لومړني کارونه په مسکو کې د ک. ج. ب تر څارنې لاندې د شوروي د یرغل په درشل کې وشول، په دغه مقصد چې د ک. ج. ب سروال یوري اندروپوف د پولټبورو غړو او لیوینډ بریژنیف ته وښیي چې د امین د حکومت د نسکورولو فیصله په اصل کې د رښتینو انقلابي افغانانو کار دی لکه چې زر به ولیدل شي، د دسمبر په ۱۲ مه د شوروي اتحاد د کمونستي ګوند په پولټبورو یا سیاسي دفتر کې چې د شوروي اتحاد د پرېکړې کولو تر ټولو لوړ رکن دی پر افغانستان باندې د یرغل کولو فیصله وشوه. تر هغې دمخه اندروپوف د ګوند د عمومي منشي بریژنیف چې د شوروي اتحاد اعلی واکمن و، موافقه ترلاسه کړې وه. هغه د دې لپاره پریژنیف ته ناسم مالومات ورکړل، لکه هسې چې په ۱۹۶۸ کې یې د چکوسلواکیې د پاڅون په اړه خروشچف ته ناسم اطلاعات ورکړي وو. د هغو دواړو اصلي ټکی دا و، چې سوشلزم ته د ایډیالوجیکي سبوتاژ خطر متوجه دی چې باید مخه یې ونیوله شي- اندروپوف د دې لپاره چې پریژنیف له نظامي عملیاتو نه اندېښمن نه وي، دغه ناسمه انتباه هم ورکړه چې امین او حکومت به یې د رښتینو انقلابي افغانانو له خوا نسکور شي، او د شوروي پوځ به د هغه په نسکورولو کې فرعي رول ولوبوي. ده د دغو پراري پرچمیانو او خلقیانو له لیدلو نه وروسته بریژنیف ته په یوې لیکنې کې وویل چې «د افغانستان د خلق دموکراتیک روغو ځواکونو، د دې لپاره چې خپله سیاسي کړنلاره پر مخ بوځي، اراده کړې چې د [کابل] رجیم په نسکورولو سره قدرت ترلاسه کړي.

د دې لپاره چې ح.امين له مينځ نه يو وړل شي، يوه نظامي کمېټه جوړه شوې د ه.» ټول هغه څه چې لازم دي «په مرکز [کابل] کې به يو ګړندی نظامي عمل وي.» نو دا د شوروي اتحاد په ګټه ده چې دغو «روغو ځواکونو» ته، چې د قدرت نيولو لپاره تياري نيسي، په پټه مشوره او مادي مرسته ورکړل شي.» لکه چې دمخه ويل شوي، اندروپوف د ډسمبر په اولو کې بريژنيف ته ليکلي وو چې «د امين د پټو فعاليتونو په اړه چې ممکن د لويديځ په لور واوړي خطرناک اطلاعات ترلاسه شوي دي» چې په دغه حال به هم کمونستي حکومت او هم د شوروي نفوذ ته خاتمه ورکړي. په دغه ليک کې دا هم ويل شوي وو، چې کارمل او ملګرو يې د امين د نسکورولو لپاره د ممکنې مرستې موضوع هم راپورته کړې، چې د ضرورت په حال کې به نظامي مرسته پکې وي.» د نظامي مرستې په اړه دغومره ويل شوي وو، چې «د بريالي عمل لپاره به په کابل کې د شوروي قوه کافي وي، خو د احتياط او د نه ليدونکو ستونزو د رفع لپاره به دا مصلحت وي چې يوه نظامي ډله [افغان] پولې ته نزدې ځاى پر ځاى شوې وي.»(۳۲)

پر افغانسان باندې د يرغل کولو پرېکړه په عجب او بيسياري ډول وشوه. په اول کې يو څو تنو دغه فيصله وکړه، وروسته د پولټبورو ټولو غړو لاسليک کړه، او د هغې مخالف اواز ته اجازه هم ورنکړاى شوه! دغه ټول څه دوى په د غه ډول وکړل لکه غله چې غلا او جنايت په تياره او ويره کې کوي که څه هم دوى د نړۍ د يوه زبرځواک جمهوريت مشران وو. که د دوى دغه فيصله په حقه يا د زياترو شورويانو په غوښتنه يا لږ تر لږه د هغو په رضايت واى دوى به دغه پرېکړه په دغه ډول نه واى کړې. په هر حال اندروپوف، ګروميکو، او استينوف د ۱۹۷۹ کال د ډسمبر په ۱۲مه د دغه يرغل په اړه د بريژنيف هوکړه ترلاسه کړه. کان ستېن تان چرننکو چې د پولټبورو عمر

خوږلی غړی و، دغه پرېکړه په لاس ولیکله، نه د معمول په شان د پولټبورو سکرتر د افغانستان د نامه پر ځای یوازې «الف» ولیکل شو. د یرغل یا نظامي عمل له لیکلو نه هم ډډه وشوه، او سرلیک یې هم «د الف د وضع په اړه و.» اول دغه فیصله یوازې یو څو تنو او وروسته د پولټبورو ټولو غړو لاسلیک کړه، هغه هم په رېونده ډول.(۳۳) د غونډې مشر ګرومیکو و، وروسته له هغه چې د غړو او مشاورانو راپورونه واورېدل شول، عمر خوړلي بریژنیف په داسې حال کې چې پښې یې څکولې سالون ته ننوت؛ ګرومیکو له متې نه ونیوه او په داسې حال کې چې برېژنیف شواړ پاړ ته، اوږه ورته ورکړه او پر څوکۍ یې کښېنوه، او په غوږ کې یې په لوړ آواز وویل چې نوي اطلاعات څرګندوي چې «امین څومره بد، څومره ماجرا غوښتونکی او څومره نه اټکل کېدونکی دی.» بریژنیف د درې یا څلورو دقیقو لپاره د بت په شان چوپ و؛ ناڅابه جګ شو، مېز یې په سوک وواهه او ناري یې کړې «ناولی سړی» او له سالون نه ووت.

د دغې پرېکړې لومړني کارونه د ک. ج. ب سروال اندري اندروپوف په مهارت سره ترسره کړل خو اصلي مسؤل یې لیوېند بریژنیف، د شوروي اتحاد تر ټولو لوړ واکمن و. دی چې زړو و، په دغه وخت کې د سالم فکر خاوند نه و، چې د پرېکړې ټولې خواوې او پایلې وسنجوي، دغسې پرېکړه چې پایلو یې نه یوازې افغانستان بلکې ټوله نړۍ اغیزمنه کړه.

برېژنیف ته نږدې کسانو، هغه یو لړزېدونکی الکولي ښوولی چې روغتیایي حال یې په ګړندي ډول مخ په خرابېدو و، د ګرومیکو په وینا هغه د الکولو څښلو له امله ډېر جذباتي شوی او په اسانۍ سره یې له سترګو نه اوښکې بهېدلې. ګرومیکو د دغې پوښتنې په ځواب کې چې هغه د الکولو پرابلم لري، یا نه، وویل چې «ځواب، هو، هو، هو.» ګرومیکو دا هم یاده کړه

چې يو وخت يې برېژنيف ته ويلي وو چې «سوشلزم او واډکانه سره جوړېږي او پولټبورو په دې اړه څه نه کوي.» برېژنيف په ځير سره ورته غوږ نيوه؛ بيا يې کړه چې «روسانو تل واډکا ښښلې ده. دوی بې له هغه څخه نه شي کولی.» د واډکا او نورو ناروغيو له امله و چې د وادم زګلادن په وينا «د هغه لپاره ستونزناکه وه چې د افغانستان په شان د کړکېچني موضوع د شاوخوا په هکله فکر وکړي. ده په واقع کې له ۱۹۷۷ نه وروسته د عمومي منشي په توګه سم کار نه شو کولي، او تر ۱۹۷۹ پورې په سخت حال کې و، او په اسانۍ سره د شاوخوا خلکو تر اغيزې لاندې کېده.»[۳۴]

د شوروي د واک والانو دغه پرېکړه د دوی د نظام ماهيت هم څرګندوي چې که سروال يې د زړښت او ناروغۍ له امله سم فکر هم کولی نه شو، بيا هم د دې صلاحيت يې لاره چې د جنګ په موضوع کې هم دغسې پرېکړه وکړي چې د مليونونو انسانانو ژوند په يوه او بل ډول اغيزمن کوي. برېژنيف په کال ۱۹۶۴ کې د خروشچف له ګوښه کولو نه وروسته، تر مرګه پورې اتلس کاله د شوروي اتحاد ټولواک و، او ټولواکي يې هغه وخت پای ته ورسېدله، چې مړ شو. بيا هم که د پولټپورو غړو د ازاد بحث په رڼا کې فيصله کولی شواي، د معقولې فيصلې چانس به وای، خو دوی که څه هم په نسبي ډول ازاد وو، په واقع کې ازاد نه وو، دوی که څه هم په تيوري کې د ډله ييزې مشرۍ پرنسيپ منلی و، خو په عمل کې داسې نه وه. په واقع کې، لکه چې وليدل شول، پر افغانستان باندې د يرغل په موضوع کې د ک. ج. ب د سروال، اندروپوف، رول اساسي و، هغه پولټبورو ته نارښتيني او تېر ايستونکي مالومات وړاندې کړل، او د پولټپورو نورو غړو دغه توان نه لاره چې پر هغو ازاد او انتقادي بحث وکړي، او د رښتين توب په اړه يې ځانونه يقيني کړي. د پوځ لوی درستيز چې د دغې پرېکړې پرخلاف اواز جګ کړ،

اندروپوف هغه غلی کړ. صدراعظم الیکسي کاسیګین چې د پیاوړي شخصیت خاوند و، د ناروغۍ له امله په غونډه کې ګډون کولی نه شو. بل کال هغه مړ شو.

د دسمبر په ۱۲مه چې میخایل سوسلوف د پولټبورو ایډیالوګ د اندروپوف ملاتړي وکړه، د یرغل مخالفانو برالا له مخالفت نه لاس واخیست. دوی ټول د پونوماریف په ګډون له سوسلوف نه وېرېدل. د مرکزي کمېټې د بین المللي څانګې مدیر، چزنیایوف، هم د یرغل مخالف و، خو له وېرې یې څه نه ویل. مرستیال یې کارین بروټینټس (Brutents) لا وویل چې حتی «د بریژنیف په دننۍ کړۍ کې تر هغو چې د شوروي پوځ لومړۍ ډله د دسمبر په ۲۴مه [افغانستان ته] ننوتله د وروستۍ شېبې شکونه وو.» د هغه خپل نظر دا و چې «مونږ نه شو کولی پر دغسې هېواد لکه افغانستان باندې خپل نظامي کنټرول ټینګ کړو.» خو ده او د یرغل نورو مخالفانو پر خپلو کې دغسې ویل. (۳۵)

د یرغل په اړه د دفاع وزارت ډېر مهم و خو هلته هم اختلاف و، په دې اړه هغه پر دوه برخو ویشل شوی و. یوه ډله یې د دفاع وزیر اوستینوف او کمیساران وو، چې د یرغل پلویان وو. اوستینوف وروسته د سیاسي حل لار ونیوله، خو هغه وخت پولټبورو ورته غوږ ونه نیو. (۳۶) په مخالفه ډله کې لوی درستیز مارشال نیکولای اوګارکوف (Ogarkov)، او د هغه مرستیالان جنرال وارینيکوف (Varennikov) او اخرامییف وو. خو یوازې اوګارکوف مخالفت ښکاره کړ. په دې دول چې «مونږ به ټول ختیځ اسلامزم په خپل وړاندې له سره ژوندي کړو، او ټوله نړۍ به له سیاسي پلوه بایلو.» اندروپوف یې خبره ور پرېکړه او ورته کړه چې «ته له نظامي چارو سره کار لره. مونږ، ګوند او لیونید ایلچ [بریژنیف] به سیاست پرمخ بیایو.» اوګارکوف

بیا د اعتراض په ډول غبر کړ چې اخر «زه لوی درستیز یم.» اندروپوف دا ځل د هغه خبره په شدېل ډول پرې کړه او ورته یې کړه چې «نـور نـو بـس» (No more)، چرننکو، سوسلوف اوسـتینوف د انـدروپوف ملاتـړ وکـړ او څرګنـده یې کړه چې اوس خبره د پریژنیف ده او باید د اندروپوف ملاتـړ وشـي.[۳۷] د اندروپوف دغه زیر چلند د هټلر هغه سلوک رایـادوي چـې د دوهـم نـړۍ وال جنګ په بهیر کې یې له هغو جنرالانو سره وکـړ، چـې پـه شـمالي افریقـې کـې یې د نوې جبهې پرانیستل ناسم بلل. هټلر د هغو مخالفت په همدغه ډول رد کـړ. لکـه چـې دمخـه ویـل شـوي، د دفـاع وزیـر مرسـتیال جنـرال پاولوسـکی افغانستان ته د پوځ اسـتولو پـه مخالفـت لـه اوسـتینوف سـره غبرېدلی و، خـو خپل مخالفت یې له ویرې نه ښکاره نه کړ. خو دا افغان مجاهدان وو، چـې د خپل ټاټوبي او خپلواکۍ په دفاع کې یې د دغې پرېکړې ناسم و الـی ثابـت او په ډاګه کړ. په دې ډول دغه پرېکړه پـه خپـل نـوع کـې د شـوروي زبرځـواک د پولټبورو اخري پرېکړه شوه، خو هغه وخـت د پولټپـورو دغـه غـړي ټـول مـړه شوي وو.

اوس به ووینو چې شوروي اتحاد دغـه پرېکـړه پـه څـه ډول عملـی کـړه او شوروي شوي پراري پرچمیان او خلقیان یې د پراري ببرک کارمل په سـروالۍ څنګه په واک کړل.

د شوروي اتحاد وسله وال يرغل

لکه چې دمخه ويل شوي، د افغانستان د کميسيون په نامه اندروپوف، اوستينوف او ګروميکو د افغانستان د چارو په اړه موظف شوي وو. دا خو څرګنده وه چې د دفاع وزارت او ک. ج. ب نظامي عمليات ترسره کوي او د باندينيو چارو وزارت به کوښښ کوي چې يرغل ته قانوني بڼه ورکړي. په عمومي ډول ک. ج. ب په دې اړه ډېره فعاله وه، او شخص اندروپوف په دې هکله نوښتونه کول. هغه لا په ۱۹۴۷ کې په خپل نوښت دننه په ک. ج. ب کې د سپتنانز (Spetnez) په نامه ځانګړي قوتونه تنظيم کړي و. د دغو ځواکونو بنسټ د الفا (Alpha) په نامه ډلې وې، چې هغه يوازې يو څو افسرانو ته مالومې وې.

اوس د ک. ج. ب پلان دا شو، چې پخوا له دې چې د شوروي پوځ افغانستان ته ننوتلی وي، حفيظ‌الله امين بايد له منځ نه وړل شوی وي، او د هغه پر ځای کښېنول شوی کارمل به د شوروي پوځ ته بلنه ورکوي، او په دې ډول افغانستان کې به د شوروي پوځ ننوتل «مشروع» ګڼل شوي وي.[۳۸] د دغه پلان له مخې امين بايد په زهرجن کولو سره له مينځه وړل شوی وي. ک. ج. ب د مخالفانو په وژلو کې ښه ماهره وه. ک. ج. ب د ستالين په وخت کې ډېر داخلي او خارجي مخالفان په تېره د شخص ستالين مخالفان او حتی هغوی چې د اکتوبر په کودتا کې يې برخه لرله، هم له مينځ نه وړي دي، چې په هغو کې ليون تراتسکی و، چې د شوروي موسس او د لينن ملګری و. دی حتی په مکسيکو کې ياني چېرته چې له ستالين نه يې هلته پناه

وړې وه، هم له مینځه وړل شوی و. په ۱۹۷۸ کې یې د بلغاریې یو ناراضي جیورجی مارکوف په لندن کې د ریسین (Ricin) په زهر سره چې له یوې چترۍ نه غلی د ګولۍ په ډول پرې حواله شوی و، له مینځه وړی دی.

د امین د له مینځه وړلو لپاره له یوه بل ډول زهر نه په یوه بل ډول کار واخستل شو. د دغه کار لپاره د ک. ج. ب اتمې څانګې موتالین طالبوف په نامه یوه اذربایجاني چې په فارسي روان ګړېده، د صابر په نامه د امین په پخلنځي کې پر ځای کړی و، خو د امین خوریه زلمی خروټی او د امین وراره میرویس وایي چې په پخلنځي کې له افغانانو نه پرته نور اشپزان نه وو، او د پخلنځي اشپزان یوازې کاکا فقیر او کاکا امین الدین وو، چې د پخوا وختو اشپزان او صادق افغانان وو. په هر حال، امین په خوړو او څښاک کې ډېر احتیاط کاووه، او د هغه د خوړو او له څکه به د هغه مشر زوی عبدالرحمن کوله، په داسې حال کې چې د تره‌کي د ډوډۍ لومړی څکه به د شوروي نرسانو کوله.

د ډسمبر په ۱۳مه پراري کارمل له پنځو نورو پراري پرچمیانو او خلقیانو سره د بګرام هوایی ډګر ته راوړل شول. په دغې هیلې چې همدا چې امین په زهرجن کېدلو سره له پښو ولوېږي ، دوی به د حکومت واګې په لاس کې ونیسي، خو څلور ورځې وروسته (دسمبر ۱۷) د امین پر ځای د هغه وراره او زوم اسدالله امین د کام سروال زهرجن شو، او په بیړه د درملنې لپاره مسکو ته واستول شو، په دې ډول کام په ډېر حساس وخت کې بې سروال پاتې شو، داسې ښکاري چې اسدالله امین به هغه زهر لړلې ډوډۍ یا زهر لړلې مڼه خوړلې وي، چې د حفیظ‌الله امین لپاره په نښه شوې ده، بیا نو هغه شوروي شوي پرچمیان او شوروي شوي خلقیان د بې ارادې ساه کښنانو په شان تاشکند ته انتقال شول. له دوی نه هیڅ یوه زړه ونکړ چې پاتې شي، او

په کابل کې د امین پر ضد په پټه کار وکړي. دوی په ک. ج. ب ډېره کړې وه، او ډاډه وو، چې هغه به امین او حکومت یې نسکوروي او دوی به په واک کوي او دوی به د دغه ستر نعمت (په واقع کې ستر ملي خیانت) په برابر کې منلې وه چې ټول عمر به د شوروي اتحاد منونکي او رښتیني تابعان وي، خو «څنګه چې د زهرجن کولو پلان هم نابریالی شو، هغه یوازنۍ لار چې پاتې وه، دا وه چې امین د شوروي نظامي یرغل په پیل کې ووژل شو.»[۳۹] د شوروي لویان په تېره اندروپوف به د امین پر ضد په دغه دوهم ځل نابریالي توب سره نور هم زړه خوړین شوي وي. خو دریم پلان چې نظامي و، باید بریالی وي، له وسله وال نظامي برید نه دمخه لومړني کارونه حیرانوونکي او پراخ ونیول شول، چې لنډیز یې په دې ډول دی.

د شوروي نظامي واحدونه په وړو ډلو او د ک. ج. ب غړي په بېلو بڼو کې افغانستان ته ننوتل. یو شمېر سرحدي ساتونکي په ملکي جامو کې له وړو وسلو، واړه ماشین ګڼ، توپنګچې، او لاسي بمونو سره د شوروي سفارت د ساتنې په نامه ور اضافه شول، د ک. ج. ب اوم لمبر څانګې له عملیاتي ډلې نه هم د شوروي تاسیساتو د ساتنې په پلمه، د افغان باندنیو چارو د وزارت د مشاورانو په نامه کابل ته ننوتل. داسې هم یو څو ماهران هم کابل ته راغلل، چې د امین د هستوګنځي د مخابرو لیکې تر څارنې لاندې ونیسي. د کابل ک. ج. ب ته هدایت وشو چې د تاجکستان له دوشنبې نه افغانستان ته د خپرونو خپې وڅاري. په دې ډول د اګات (Agat) عملیاتو مقدماتي چارې د ک. ج. ب بین المللي څانګې د اتم مدیریت تر څارنې لاندې پرمخ بېول کېدلې. د دغو او نورو ډلو په سر کې د ک. ج. ب د څانګو لوړ پوړي چارواکي، او د ټولو په سر کې د اووم لمبر مدیریت یا څانګې سروال بیسټ چاستنوف فعال شول. په دې ډول د ډسمبر د میاشتې په بهیر کې د ک. ج. ب اجنټانو کابل

شـپه او ورځ تـر څـارنې لانـدې ونیـوه. د کابـل لـه هسـتوګنځي (د شـوروي سفارت کې د ک. ج. ب څانګـه) سـره لـه ۱۶۰۰ نـه ډېر نظـامي مشـاوران او ماهران، له هغه نه د باندې د ک. ج. ب ۶۱ غړي، په خپلـه د هسـتوګنځي ۲۱ تنه اجنټان د زينت د واحد لس تنه افسران په استخباراتي کـارونو اختـه شـول. پر هغه سربېره ۱۰۳ تنه اجنټان او ۱۱۵ تنـه مرسـتندويان، (چـې شـايد افغـان جاسوسان وي) له هسـتوګنځي سـره پـه تـړاو وو، د کابـل او د مسـکو تـرمینځ مخابره په پرله پسې ډول چالانه وه.[۴۰]

په همدغه مهال کې هغه شوروي مشاوران او ژباړونکي چې د امين پلويـان ګڼل کېدل، مسکو ته غوښتل کېـدل. پـه دوی کـې ډېـر مهـم د وسـله وال پـوځ سياسي مشـاور جنـرال زاپلاتـين او د هغـه مرسـتيالان وو، چـې پـه بېلـو پلمـو مسکو ته وغوښتل شول. له بلې خوا په افغانستان کـې د شـوروي چـارواکو او مشاورانو له خوا هغه څه کېدل «....چې امين د شوروي مشرانو د نـه پوهېـدلو اړ سلوک په اړه هيڅ شک ونه لري. د هغـه د نظـامي مهمـاتو غوښـتنې ومنلـې شوې. د راديو ستېشنونه ورته تهيه شول؛ او له شمال نه نـورو سـيمو تـه د دوه افغان فرقو د ځای پر ځای کولو په اړه موافقه وشوه.»[۴۱] پـه عـين حـال کـې د ډسمبر په ۱۷ مه يوه ډله شوروي سرتېري په دارالامان کې ځای پر ځـای شـول چې په تاج بيګ ماڼۍ کې د امين د نوي هستوګنځي ساتنه وکـړي. امـين دغـه ماڼۍ د ډسـمبر پـه ۱۹ مـه د خپلـې هسـتوګنځي لپـاره غـوره کـړه، او لـه خپلـې کورنۍ سـره هلتـه وکوچېـده. څـه کـم دوه زره جمهـوري سـاتونکي د جانـداد صبري په قوماندانۍ د ماڼۍ ساتنې لپاره موظـف وو. شـوروي مشـاورانو امـين هلته کوچېدلو ته هڅولی و، په دغه دليل چې هلته د هغه ساتنه او دفاع په ښـه ډول کېدلی شي. په داسې حال کې چې د هغو اصلي مقصد د امين ګوښه کول وو، چې د يرغل په وخت کې شـوروي سـفارت تـه د نـزدې والـي لـه املـه لـه

مځکې او هوا نه په يوځه اسانۍ سره تر حملې لاندې نيول کېدلی شي چې په دغه حال کې به ملکي تلفات تر هغه نه کم وي، چې که دی په ارګ کې وي. داسې هم «شورويانو مسلمان کنډک په دارالامان کې د امين د ساتنې په نوم ځای پر ځای کړ.»[۴۲] دغه کنډک بيا د زينت له ټولګي سره يو ځای پر ماڼۍ بريد وکړ. امين په خپله هم د يوې پخوانۍ فيصلې له مخې غوښتل چې ارګ په موزيم بدل شي، او پخپله ترينه ووځي ځکه چې ارګ ده ته هغه خونړۍ پېښې په زړه کولې چې د سپټمبر په مياشت کې شوې، او له امله يې تره‌کي له مينځه وړل شوی و. هر څه چې وو، دغه انتقال يوه غټه تېروتنه وه، خو لکه چې وروسته به بيان شي امين فکر نه کاووه چې شوروي حکومت به دی او د ده حکومت له مينځه يوسي، هغه هم په وسله وال پوځ سره، که څه هم د بګرام د هوايي ډګر قومندان عبدالحکيم د شورويانو په ډله ډله راتګ سره شکمن شوی او امين ته يې رسولې وه چې روسان شايد هغه څه وکړي چې په کال ۱۹۶۸ کې يې په چکوسلواکيا کې کړي وو. خو امين ورته ډاډ ورکړی و، چې هر څه به زر سم شي.[۴۳] داسې هم د کام سياسي څانګې سروال امين متوجه کړ چې د لويديځو راديوګانو په حواله شوروي سرتېري افغانستان ته ننوتلي او دوی ممکن د حکومت پر ضد په کوم کار لاس پورې کړي. له همدې امله به وو چې افغان پيلوټانو د لومړي ځل لپاره د شوروي پاراشوټي کنډک له پاسه ټيټې الوتنې وکړي او امين هم ټاکلې ده چې د پنجشنبې په ورځ د ډسمبر په ۲۷ مه په راديو او تلويزيون کې وينا واوروي او په هغې کې د پوځي واحدونو منشيانو ته هدايت ورکړي چې په پوځي چاروکې د هغه له دستور نه پرته د بل چا دستور ترسره نه کړي. خو ک. ج. ب پرې رادمخه شوه، په هغه ورځ يې دی په زهرو ولړه او حکومت يې رانسکور کړ.

پر افغانستان باندې د شوروي اتحاد وسله وال تېری د روسيې افسرانو د

لیکنې له مخې د سه شنبې په ورځ د جدې په ۴مه د ډسمبر په ۲۵مه پیل شوی و. د دغې ورځې په ماښام د څلوېښتم لمبر پوځ یو کنډک د آمو له سین نه په یو ډول کښتیو کې افغانستان ته ننوت. ورپسې ټوله شپه ټوله فرقه د شوروي د ملي دفاع وزارت لومړی مرستیال مارشال سوکولوف په قومندانۍ تېره شوه. په بله ورځ ورته امر وشو چې د ډسمبر په ۲۷مه د جدي په ۶مه په پنځه نیمو بجو ځان کابل ته ورسوي. په عین حال کې په دغه و رځ د پاراشوټ د فرقې واحدونه د کابل په هوایي ډګر کې او یو پاراشوټي کنډک په بګرام کې ښکته شوي وو. د شوروي هغو قوتونو او مشاورانو چې له پخوا نه په کابل کې وو، د مهمو ستراتیجیکي او اداري مرکزونو امنیت د راډیو تلویزیون په ګډون پیاوړی کړ. د ډسمبر په ۲۷مه شپه کې یوه موټو رېزي فرقه د امو له لویدیځ نه تېره شوه او په بله ورځ یې د هرات کنټرول په لاس کې ونیوه.[۴۴] د ټول یرغل په اړه به ژر بحث وشي. اوس به په کابل ښار کې د شورویانو نظامي کړه بیان شي.

د ډسمبر په ۲۷مه د جدې په ۶مه د ماښام پر شپږ نیمو بجو د مخابراتو په مرکز کې یوه چاودنه وشوه او په هغې سره د ښار ټیلفونونه له کار نه ولوېدل. درې ورځې د مخه د شوروي اتحاد د مخابراتو وزیر ته دغه مرکز ښوول شوی و، حکومت په دغه فکر و چې شوروي اتحاد به د هغه عصري کولو لپاره مرسته وکړي، خو د وزیر مقصد په دقیق ډول د هغه په ښنه کول وو. د ماښام په تیارې سره له هوایي ډګر نه د شوروي پنځه زره سرتېري خو د ک. ج. ب په روایت اووه سوه سرتېري د تاج بېګ ماڼۍ په لور روان شول.

اووه بجې او شل دقیقې وې چې د تاج بېګ ماڼۍ د لویدیځ له خوا په توغندیو وویشتل شوه. دغه ویشتل تر دوولسو بجو پورې روان وو، خو تر اته نیمو بجو پورې ډېر شدید وو. اول به غټې ګولۍ د روښانه کولو په مقصد

واورول شوې؛ بیا به راکټونه فیر شول. یو خو اسمان شین او له ستورو نه ډک او سپوږمۍ رڼه وه. ګولیو او راکټونو به د چاردهي فضا نوره هم روښانه او رنګه کړه. د نهو بجو په شاوخوا کې د ټانکونو غرهارۍ هم تر غوږو شو. په وړاندې یې څه نه کېدل او جنګي الوتکې هم پورته نه شوې، مالومه وه چې د حکومت پر ضد کوم عمل روان دی. وروسته مالومه شوه چې د ک. ج. ب د الفا او زینت واحدونو په افغان یونیفورم کې د کرنیل بوریانوف په قومندانۍ د حکومت پر ضد په عملیاتو پیل کړی دی. د دغو واحدونو حرکتونو کابل دغسې لړزاووه چې لکه زلزله وي. اوازونه یې آن د خوشال مېنې په دوهمه برخه کې ما له خپل بام نه اورېدل. داسې هم د شوروي نظامي واحدونه د پلچرخي، قرغې او ریشخورو په لور لاړل د دې لپاره چې د منظم نظامي مقاومت مرکزونه یې تر څارنې لاندې نیولي دي، ځینې واحدونه د کورنیو چارو وزارت، او راډیو تلویزیون په لور هم لاړل خو د هغو اصلي توجه د تاج بېګ ماڼۍ وه چې د حفیظ‌الله امین هستوګنځۍ وه.[۴۵] ک. ج. ب څو ګړۍ دمخه هلته د زهرجن کولو لوبه پیل کړې وه، او په دغه وخت کې امین له بېهوشۍ نه بېرته پر هوښ راغلی و.

د امین او نورو د زهرجن کولو په اړه روایتونه ډېر دي. دلته به دغه پېښه د کتونکو او حاضرانو له قول نه بیان شي. امین په دغه ورځ (پنجشنبه د ډسمبر ۲۷مه ۱۹۷۹) د جدي ۶مه ۱۳۵۸) د غرمې په یوه بجه د تاج بېګ په ماڼۍ کې د خپل ګوند د پولټپورو (سیاسي دفتر) د لومړي ځل لپاره غونډې ته بللی و. شاه ولي او صالح محمد زېری له خپلو مېرمنو سره ورغلي وو. د زېري په وینا «د غونډې اجنډا د هېواد د اقتصادي جاج اخیستل او د راتلونکي کال د اقتصادي پلان په اړه مذاکرات وو.»[۴۶] ټاکل شوې وه چې د نوي کال له پیل نه به پنځه کلن اقتصادي پلان پلي کېږي. شوروي اتحاد لا دمخه د هغه لپاره

کریدېټونه او مرستې منلې وې. د غونډې مقصد دا هم و چې غلام دستګیر پنجشیری چې د امین په واکمنۍ کې په مسکو کې و او نوی راستون شوی و، پولټبورو غړو ته هغه څه وایي چې په مسکو کې یې د امین او د هغه د حکومت په ګټه کړي وو.

د ډوډۍ خوړلو په سالون کې د زیري په وینا «لومړی د معمول سره سم په ښکلو پیالو کې د څښلو ښوروا راکړل شوه چې ډېره خوندوره او د مستو غونډې خوند یې و؛ ډېره نعنا او تور مرچ هم پر دوړول شوي وو. چا یوه چا دوه پیالې وخوړلې. ټولو د ښوروا او نورو خوړو ستاینه وکړه. حفیظالله امین وویل یو ښه او خاص اشپز یې را استولی دی. ډېر ښه شیان پخوي.»[۴۷] د قومندان جانداد په روایت هم «ډوډۍ شوروي اشپزانو پخه کړې... او ډوډۍ ته همدې شوروي اشپزانو زهر اچولي دي...»[۴۸] دا د زلمي خروټي د وینا پر عکس دی، چې وایي په پخلنځي کې یوازې افغان اشپزان وو. په هر حال د زیري په وینا «ډوډۍ او لږ لږ دوا هم وخوړل شوه او یوازې رخصتونه مو سره واخیستل. مونږ د ښار په لور روان وو. زما لږ لږ سر پر له ګرزېدی. خو دومره نه و، چې شکایت وکړم.»[۴۹] یوازني کس چې ښوروا ونه څښله غلام دستګیر پنجشیری و، ځکه چې هغه ته د وزیري په روایت «.... لا دمخه ویل شوي وو، چې سوپ ونه خوري.»[۵۰] ښاغلي وزیري په ټیلیفون کې ماته دا هم وویل چې ده په دغه ورځ په پخلنځي کې یو روسي اشپز لیدلی و. له دغې پېښې نه وروسته خلقیان پر پنجشیري باندې شکمن شول چې «د امین د واکمنۍ په نسکورولو کې یې له شورویانو سره برخه واخیسته.» د دغه نظر په ملاتړ دا هم ویل شوي چې پنجشېری «د شورویانو د استعمار په ټول د وران کې د کارمل سره د ګوند د سیاسي بیورو غړی، او د صلاحیت خاوند پاتې شو. د شورویانو په ستاینو او د امین په غندنو لګیا و.» البته دی له اول نه له

امين سره جوړ نه و، خو ده په بېلو وختو کې بېل درېځونه نيولي وو. د ثور له کودتا نه د مخه يې له ګوند نه د هغه د ايستلو لپاره کوښښ کاووه، خو له کودتا نه وروسته يې هغه ستايه. د خيال محمد کټوازي په وينا «دا پنجشېرى و، چې انقلابي شورا ته د نويو غړو په وړاندې کولو کې د امين تر څنګه د کارمل په مخالفت کې ودرېد؛ همدارنګه کله چې امين د نور محمد تره‌کي سره په کړکېچ کې بريالى راووت، پنجشېري د انقلابي شورا په لومړۍ غونډه کې تره‌کي د يوه نيشنلست او بې کفايت رهبر په حيث وغنده او امين يې زړور، انقلابي، او وطنپرسته شخص وباله او د ټولو ګوندي او دولتي دندو څخه يې د تره‌کي په لېرې کولو ټينګار وکړ.»(۵۱)

ښوروا ټول هغوى ګنګس کړي وو، چې يې څښلې وه؛ خو زهر يې دغومره قوي نه وو، چې د مړينې سبب شي. د هغه له استعمال نه به اصلي مطلب دا و، چې امين دغومره بېهوښه شوى وي چې د نظامي عملياتو په وخت کې فعاليت کولى ونه شي. البته امين هم ښه بېهوښه شوى و، او د هغه د مېرمنې پتمنې په وينا «څو ډاکټران راغلل، سيروم يې ورکړ؛ پيچکاري يې کولې؛ امين صاحب يې [دوهم پوړ] نه لاندې راوست.... سيروم ورته کښېښود. نو دا ښه و، لږ ذره بيدار شو، ښه شو، نو دا اووه بجې کېدلې.»(۵۲) د اروابنادې هاجره زېري په وينا «تر ډوډۍ وروسته... د امين صاحب ماينې په وارخطايۍ ډاکټر توركى له چارصد بستر څخه راوغوښت...ډاکټر راغى؛ نس يې ور پريوى. امين صاحب په زېرپېرنۍ او نېکر کې په د هليز کې ولاړ دى.»(۵۳) په نورو روايتونو سره له روغتون نه ډاکټر ولايت، او يو عمر خوږلى شوروي ډاکټر د درملنې لپاره راغلل چې وروستى بيا په ډزو کې ووژل شو. بيا هم د مېرمن امين په وينا «اووه بجې کېدې... چې.... د غرب خوا نه فير ولګېده... امين صاحب ته مې ورمنډه کړه، [او هغه] له ما څخه پوښتنه

وکړه، ویل څه شی[؟] ما وویل... دا دېوالونو باندې فیر وشو. امین صاحب خپله دهلیز ته راووت... پسې له څلورو خواوو فیرونه وشول.» په دغه وخت کې امیني کورنۍ ټول غړي له درېیم پوړ نه دوهم پوړ ته ښکته شول. د ماڼۍ په یوه زینه کې عبدالرحمن، په بلې کې د ګربز ورور، او په بلې کې فتاح د امین د تره لمسی د دفع لپاره ولاړ وو. مېرمن امین بیا وایي چې «له پاسه ما سلاح وروړه... او دوی پاس ویشتل.» د ګارډ قومندان جانداد امین ته خبر راووړ چې فیر کوونکي «لکه چې روس وي... هغه وویل، نه.» مېرمن امین بیا وایي چې تر هغو چې سلا وه، خو یو راونه خوت؛ زښت ډېر مړه شول... وختي چې سلا خلاصه شوه، راوختل... ډزې یې شروع کړې.... ماشینداري داسې تاو کړل نو هغه چې پر هر چا ولګېدل... دا ملالۍ ولګېده، ګلالۍ ولګېده؛ خوازک ولګېد. اول چې راوختل عکسونه یې په لاس کې وو... غوټۍ مخې ته ورغله؛ ویل ولې تاسې فیر کوئ. دلته امین صاحب دی. ویل یې کوم دی؟ د باندې چې ویې لید، چې ناست د ی، فیر یې پرې وکړ، ویې ویشت... پسې دا جنکیانې زخمي شوې، دا هلک زخمي شو، نو چې پوه شو کاته نور څوک پاتې نه شو بیا ودرېد.»[۵۴] د امین مشر زوی عبدالرحمن هم ولګېد، او خوازک ماشوم د ګلابزوی په امر له مور نه د درملنې په نامه بېل کړ، خو مور یې هغه بیا ونه لید. د مېرمن هاجرې په وینا «.... یو پنځ په خړه عسکري درېشۍ کې په خونه ننوتی؛ دوی ویل سروري دی. ټوپک یې په لاس کې و، د امین صاحب ماینې ته یې و ویل؛ مېړه مې در مړ کړ؛... هغې ورته وویل لاسونه دې مات شه، تر اولادو دې وخېژه، خدای دې دواړه در ختا کي. همدا ښېراوې یې کولې. هغه پر مورږ سترګې راوکښلې وې بیا یې ښکنځل وکړ او ووتی.»[۵۵] په کال ۲۰۱۲ فبرورۍ کې د امین وراره، ما لیکونکي ته هم وویل، چې ګلابزوی او سروري دواړه په نظامي یونیفورم کې وو. دی دا

هم وايي چې خور يې شكريه چې د عبدالرحمن امين مېرمن وه په پوره زړورتيا دواړو ته كړل چې «تاسې خاينانو خو دغه جنايت وكړ، خو تاسې به يوه ورځ خپله سزا وويني». سروري غوښتل هغه ووژني خو كوم روسي يې مانع شو.

له يرغل كوونكو سره سخته مقابله د جمهوري گارډ وه، چې ډېر يې تعليم كړي، او سر پرېكړي ځوانان وو. ټول شمېر يې څه كم دوه زره و. د هغو قومندان جانداد د څرخي پله په زندان كې خيال محمد كټواري ته چې د اطلاعاتو او كلتور وزير او په پوهنتون كې زما محصل و، وويل چې «سكښې ماښام و چې لوی درستيز محمد يعقوب ټيلفون راته وكړ او په بيړه يې راته وويل چې پر روسانو باندې بريد پيل كړه. له مينځه يې يوسه. په همدې وخت كې د يعقوب سره د ټيليفون لين بند شو، او د نوموړي د دفتر له لوري د ماشينگڼو غږونه تر غوږ كېدل. زه په منډه راغلم. لومړی مې د گارد قواوو ته د تيارسۍ امر وركړ. او څو چې امين ته ورسېدم د ښار د يوه درانده ډز اواز راورسېد، او له هغه سره سم په گارد باندې د شورويانو يرغل پيل شو. امين ته مې دومره وويل چې د شورويانو له خوا په موږ باندې بريد پيل شو.... او په منډه [بېرته] راغلم؛ شورويان موږ تر بريد لاندې راوستل او د شوروي هغه ټانكونه چې گارد ته رانژدې شوي وو، له مينځه ولاړه. موږ د خپلو قطعاتو او جزتامونو ځايونو ته تغيير وركړ څو د دوی له گذارونو څخه بچ شو، او همدې كار گټه ورسوله، ځكه اوس يوازې موږورباندې په اسانۍ گذارونه كولای شوه. د شورويانو په ټانكونو كې يو ډول د ټانک ضد وسايل ځای پر ځای شوي وو، چې خطرناک وو، خو موږ هغوی پرې نه ښوول چې له خپلو وسايلو څخه گټه واخلي او سر په سر مو تر اور لاندې ونيول. د شوروي ځواک دومره پياوړی نه و، چې زموږ د گارډ قواوې له مينځه

یوسي. په ډېر لنډ وخت کې د دوی تېری وځبل شو، او که څه پاتې و هغو د ګارد څخه لېرې ځانونه پټ کړل. د نیمې شپې وروسته یو څه ارامي شوه، خو له نورو نظامي ځواکونو سره ټیلیفوني او مخابراتي اړیکې شکېدلې وې. زمونږ اردو بې قومندې پاتې شوه او نه پوهېده چې څه وکړي. کله چې سپېدې وچاودې یو ناڅاپه د شوروي جنګي الوتکې ښایی له تاجکستانه څخه یې الوتنې کولې، زمونږ پر ګارد باندې یې هوایي یرغل پیل کړ. نوي ټانکونه یې ډېسانټ [کوز] کړل او پر مونږ یې سختې هوایي بمبارۍ وکړې تر دې حده چې مونږ ډېر زیات تلفات وزغمل او د هوایي بمباریو په ترڅ کې زمونږ قطعات له مینځه ولاړل. ډېر لږ کسان ژوندي پاتې شول. زمونږ مقاومت د هوایي یرغل په وړاندې مات شو او زه دېته اړ شوم چې ځان پټ کړم خو د سحر مهال د نهو بجو په شاوخوا کې یې ومیندلم... کله چې د ګارد په وړاندې یوه میدان ته یې راوستلم نو د افغان عسکرو او افسرانو د مړو لویه غونډۍ مې ترسترګو شوه... زیات شمېر یې وژل شوي وو، او ځینې یې سخت ټپیان شوي وو. دوی کلمې ویلې او اوبه یې غوښتلې خو چا اوبه نه ورکولې.... زه یې له افغان مړو او ټپیانو څخه تېر کړم او لږ وړاندې د شورویانو د وژل شویو عسکرو او افسرانو ډېر شمېر مړي په داسې حالت کې پراته وو چې سپین ټوکران ورباندې وېړ شوي وو... شورویانو خپل ټپیان ایستلي وو... زه یې په وهلو وهلو ښکنځلم. له څو شوروي جنرالانو سره ګلابزوی دغو هم ولاړ وو. شورویانو ډېر ورټلم او راته یې وویل چې پروت وکړه، فاشسته، وګوره چې څومره شوروي جنرالان او لوړ رتبه ملکري دې وژلي دي... ما له ویرې څخه دوی ته نه شو ویلای چې تاسې څومره افغانان وژلي او برید هم تاسو راباندې کړی.»[۵۶] دغه د وطن مدافع جنرال جانداد بیا وروسته په څرخي پله زندان کې د کارمل په تش نامه واکمنۍ کې له څه

وخت بندي کېدلو نه و روسته اعدام شو.

میتروخین او پروفیسر اندروهم د جانداد په ملاتړ وایي چې «دا دارالامان ماڼۍ که څه هم زر ونیوله شوه او امین له خپلې کورنۍ سره ووژل شو، د هغه ساتونکو دغومره سخت مقاومت وکړ چې ک. ج. ب یې هیڅ فکر نه کاووه. د ک. ج. ب ځانګړو قواوو څخه تر سلو تنو نه ډېر ووژل شول، او ټپي شول. په هغو کې چې ووژل شول کرنېل ګریګوري بویارانیوف... د اتمې ځانګې قومندان هم و ، چې له مرګ وروسته د شوروي اتحاد د اتل په لقب وویاړل شو. معمول دا و چې د ک. ج. ب افسران چې د عملیاتو په بهیر کې وژل کېږي. عکسونه یې په تورو چوکاټونو کې د ک. ج. ب په مرکز کې ځړول کېږي، خو څنګه چې د اګات (Agat)د عملیاتو وژل شوي اتلان په حیرانوونکي ډول ډېر وو، د اندروپوف په دستور د هغو له ځړولو نه ډډه وشوه.»[۵۷]

لوی درستیر محمد یعقوب چې غوښتل یې د مخابرې له دستګاه نه «... د شوروي پوځونو پر ضد د جګړې قومانده ورکړي خو د روسي جنرال له خوا وربانديې ډزې وشوې او دوې د کلاشنکوف ګولۍ یې په سینه لګېدلې وې.» دغه روسی جنرال له یعقوب سره د هغه په دفتر کې و. دارالامان ماڼۍ تر څنګه په موزیم کې و، چې نوی د دفاع وزارت په مرکز بدل شوی و، وزیري لیکي چې شوروي شوی «.... وکیل چې د روسي کوماندوګانو یونیفورم یې اغوستی، د کوما په حالت کې محمد یعقوب باندې د کلاشنکوف ججوره تشوي او هغه وژني. وکیل چې په مړه یعقوب یې ګولۍ وچلولې، مونږ ته سر راښکاره کړ، کنځل یې کول، او بد رد یې ویل.»[۵۸]

اقبال وزیري، د پوځ د سیاسي چارو سروال له فقیر محمد د کورنیو چارو له وزیر سره د حفیظ‌الله امین له لیدلو نه وروسته د لوی درستیز دفتر ته تللی او

هلته د روسانو په امر په يوه کوټه کې اچول شوی. او لاسونه يې ولچک شوي وو. دوی به په دې نه وي وژل شوي، چې وزيري له هغو سره په رواني روسی ژبې خبرې کړې وي، د لوی درستيز دفتر هم د يرغلګرو هدف و، چې هلته بيا هره خوا ګولۍ اورولې، او لاسې بمونه يې پرې غورزول. د کابل بلې نظامي قوې- د قرغې فرقه، د ريشخورو اتمه فرقه د څرخي پله زغرور واحد- له کابل نه دفاع ونکړه، ويل کېږي چې د ريشخورو د فرقې لوی درستيز جنرال عظيم احمدزي، جمهوري ګارد ته يو څه ملاتړ و ليږل، خو د هغو کوم اثر مالوم شوی نه دی. د دغې فرقې قوماندان عبدالستار نه غوښتل تسليم شی، او سرتېرو يې پر يرغلګرو بريد هم وکړ، او دوه ټانکونه يې ورته وران کړل. خو شوروييانو د مقابلې پر ځای خپل شوروي کړی اسلم وطنجار د خبرو لپاره ور واستوه، او هغه بيا پيښې شوی حال ومانه، داسې هم وطنجار (وطنخوار) د څرخي پله زړورو قوماندانو ته وويل؛ چې د امين له مينځه وړل د وطن د ښېګڼې لپاره ده.

د کورنيو چارو وزارت او د پوليسو او ژاندارم نه ډېر کسان په لږ وخت کې له مينځ نه لاړل، يرغلګرو هلته هم بې توپيره ګولۍ اورولې او لاسي بمونه غورزول. د کابل راډيو او تلويزيون ودانۍ کې د يوه کندهاري سرتېري مقاومت د يادونې وړ دی چې نه يې غوښتل د خپل آمر له اجازې نه پرته بل چا ته د ننوتلو اجازه ورکړي. څنګه چې هغه په دغسې يوه ځای کې ولاړ و، چې رسېدل ورته بې له دې چې ودانۍ ته زيان ورسېږي، ګران وو، يرغلګر پر ځای ودرېدل او د هغو پر ځای د سټېشن يو مشاور، د پيچلوف په نامه چې د کندهاري پرې باور لاره ورته نږدې شو او مرګکی وار يې پرې وکړ، شوروييانو په دې ډول په همدغې شپه کې د کابل واکمني ترلاسه کړه او له امين سره يې د هغه حکومت هم نسکور کړ.

د شپې پر اتو بجو تلويزيون ودرېد او راديو د لسو بجو په شاوخوا کې د معمولي پروګرام پر ځای د نغمو په خپرولو پيل وکړ. څرګنده شوه چې دغه عمليات د حکومت پر ضد وو. د ببرک کارمل اواز په اورېدلو سره چې ويل کېده د کابل راديو په څپه کې يې له تاجکستان څخه خپروه، د حکومت نسکورېدل يقيني شو. په اواز کې يې وويل شول چې د امين حکومت چپه شوی، او دی د انقلابي شورا په نامه له افغانانو په تېره له نظامي افسرانو څخه غواړي چې امنيت وساتي. هغه د امين حکومت فاشستي او وينې بهونکی وښووده او دغسې غټې وعدې يې ورکړې چې نه يې پرې عقيده لرله، او نه يې عملي کولی شول. د ولس ټولو ډلو او طبقو ته يې دموکراتيکي وعدې ورکړې. د يوه ملي جبهه ييز حکومت ژمنه يې وکړه او دا يې هم وويل چې له دې وروسته به په افغانستان کې ازادي خوندي وي، ګوندونه به ازاد وي؛ سياسي بنديان به خوشې شي او د هغو ډلو او کسانو مسئلې چې تر اوسه د حکومت پر ضد جنګېدل د خبرو او سياسيت له لارې هوارې شي. د بلې ورځې سهار وخته په درې بجو په کابل راډيو کې د کارمل په غږ بله وينا خپره شوه، او په هغې کې افغانستان ته د نوي حکومت اعلام وشو. کارمل بيا وعده وکړه او ويې ويل چې له دې وروسته به اعدام نه وي؛ نوی اساسي قانون به جوړ شي؛ محلي، سيمه ييز او ولسي مجلسونه به په ازاد ډول غوره شي، ګوندونه به د فعاليت حق ولري؛ شخصي ملکيت، او فردي ازادي به خوندي وي، او سمدلاسه به يوه متحده ملي جبهه جوړه شي، او سوشلزم به نه وي. خو خلک پوهېدل چې دا د يوه لبرال دموکرات پروګرام دی. نه د کارمل په شان د يوه کمونست. د ده د وينا د پوره اندېښنې وړ موضوع دا وه چې د ده حکومت په بېړه د شوراګانو له هېواد نه وغوښتل چې له افغانستان سره نظامي، سياسي او اقتصادي مرستې وکړي. او د شوروي اتحاد حکومت

د ده غوښتنه منلې ده.

په یاد دې وي چې کارمل په دغه وخت کې په افغانستان کې نه، بلکې د شوروي اتحاد په کوم جمهوریت کې و، په افغانستان کې د شوروي نظامي پوځ و، چې څلور ورځې د مخه یې پر افغانستان باندې تېری کړی، او د افغانستان حکومت یې د امین په سروالۍ نسکور کړی او دغه پوځ ممکنه کړې وه چې د کارمبل ثبت شوی اواز په افغانستان کې واورول شي، نو په دې کې یوه ذره شک هم کېدلی نه شی، چې شوروي اتحاد پر افغانستان باندې وسله وال یرغل کړی، او شوروي شوی، له افغانستان نه شړل شوی، او د افغان له تابعیت نه محروم شوی کارمل یې د نوی حکومت د سروال په توګه ټاکلی و. شورویانو دی ځکه په واک کړ چې کارمل به ۱۹۵۷ کې د «مارید» په نامه د ک. ج. ب اجنټي منلی، او ک. ج. ب دی څه وخت چې په پراګ کې و د مارتوف په نامه یادوه، وروسته له هغه چې یې د افغانستان د سروال په توګه مخکې کړ، په دغو نومونو نه یادوه، خو وطنپالو افغانانو دی د بکوف په نامه یادوه چې د ببرک کارمل وطنفروش له اولو تورو نه جوړ نوم کېږي. د شوروي اتحاد په یرغل سره چې افغان او افغانستان ته د کارمل خیانت او شوروي اتحاد ته د هغه تابعیت برالا شو، د افغانانو غوځ اکثریت د هغه په وعدو باور نه کاووه؛ او د یرغل له اول نه د ده، د ده د ګوند او د ده د حامیانو په وړاندې دغسې عمومي مقاومت پیل شو، چې د افغانستان په اوږده تاریخ کې په دغه وسعت سره نه دی لیدل شوی. خو کارمل ته چې ګوندګی یې ځپل شوی او پوځ هم د خلقي منصب والو په لاس کې و، شوروي اتحاد د بعث بعدالموت وسیله شوه. نو ده ځان مجبور ولید چې افغانانو ته دغسې پوچې وعدې ورکړي، چې یې ورکړې. دلته اساسي پوښتنه دا هم ده چې اندروپوف، ګرومیکو، اوستینوف او پانوماریف چې د پاخه عمر

او تجربو خاوندان او د نړۍ دوهم زبرځواک هېواد سرمشران وو ولې د خلکو او خپلو شورويانو تېر ایستلو ته یې ملا وتړله، او په کابل کې یې د دغو دوه ورځو (ډسمبر ۲۷،۲۸) پېښو په اړه یو راپور خپور کړ چې سر تر سره ناسم او پروپاګند و، چې مهم ټکي یې دا دي.

«د وطنپالنې د احساساتو په څپو سره چې ښایسته ډېرو افغانانو چې د شوروي اتحاد د پوځ د ځای پر ځای کولو په وړاندې ښوولې چې هغه د ۱۹۷۸ کال د افغان شوروي د تړون له مخې په دقیق ډول عملي شوی. د حفیظ‌الله امین مخالفو قوتونو دغسې وسله وال عملیات وکړل، چې په نتیجه کې د حفیظ‌الله امین حکومت نسکور شو. دغه عملیات د کارګرو، پرګنو، روښانفکرو، د افغان پوځ مهمو برخو، د ولتي مامورانو، له ملاتړ نه بهره من و، او ټولو د افغانستان دموکراتیک جمهوریت او د افغانستان خلق دموکراتیک ګوند د نوي حکومت هر کلی وکړ.»

«نوې حکومت او انقلابي شورا د پخواني پرچم او خلق ډلو، نظامي استازو او غیر ګوندي غړو په ګډون جوړه شوه. دغې نوې مشرۍ د خپلې کړنلارې اجنډا په څرګندونو کې لوړه وکړه، چې د ملي دموکراتیکي، فیوډالي ضد، او امپریلستي ضد انقلاب او د افغانستان د خپلواکۍ او واکمنۍ لپاره مبارزه کوي. دوی د باندني سیاست په اړه ژمنه وکړه چې له شوروي اتحاد سره به همکاري او دوستي په هره ممکنه طریقه چې وي، پیاوړې کوي.»

«د خلکو پراخو پرګنو د حفیظ‌الله امین د رجیم د نسکورولو خبر په برالا خوښۍ سره بدرګه کړ، او خپله علاقمني او ملاتړ د نوي حکومت له کړنلارې سره ښیي. د افغانستان د وسله وال پوځ د ټولو کلیدي نظامي تاسیساتو او واحدونو قومندانانو، لا دمخه د نوي حکومت او ګوند د مشرۍ ملاتړ کړی دی. له شوروي سرتېرو او متخصصانو سره د دوستۍ اړیکې دوام لري. وضع

په هېواد کې نورماله کېږي.»

«د کابل په سیاسي کړیو کې ویل کېږي چې د کارمل حکومت به هغه مهمې ستونزې هوارې کړي، چې د پخواني رجیم نه ورته په میراث پاتې شوې دي، په داخلي او اقتصادي سیاست کې د نظم په راوستلو سره خو دوی هیله ښکاره کړې چې د خلق دموکراتیک حکومت به د شوروي اتحاد په مرستې سره دغه ستونزې له مینځه یوسي. ببرک د خلق دموکراتیک ګوند د یوه پاخه تیوري پوه په توګه پېژندل شوی، چې د افغانستان وضع په افاقي او سړه سینه څېړي. دی تل له شوروي اتحاد سره د صمیمي احساساتو په لرلو سره په ممتاز ډول پېژندل شوی، او په ګوند او هېواد کې د پراخو پرګنو له ملاتړ نه بهره من دی.»(۶۲)

دغه اعلامیه هم ښیي چې شوروي لویانو ته د واقعیت پر خلاف ګړېدل او نور خلک په هغو معتقد کول دوی د خپلې کمونستي ایډیالوژۍ له مخې کول. داسې هم د هغې له مخې دوی د قول او عمل دوه ګون توب جایز باله، د دې لپاره چې خپل مقصد ته پرې ورسیږي. د اخلاق او رښتین توب پروا دوی نه کوله.

په شوروي لويانو
د خلقي لويانو تېروتنه

د خلقيانو او پرچميانو او په واقع کې د ټولو افغان کمونستانو اساسي تېروتنه دا وه چې دوی په افغانستان غوندې هېواد کې د کمونستي ايډيالوجۍ پر بنسټ سياست او عمل کاووه په داسې حال کې چې افغانان پر ملي او ديني ارزښتونو ټينګ ولاړ او د کمونزم ټينګ مخالف وو. په اصل کې افغانستان د کارل مارکس د نظريو له مخې څه چې حتی د شوروي د موجودو لويانو په نظر هم د سوشلستي پروګرام د پلي کېدلو ملک نه و، خو څنګه چې د د غې ايډيالوجۍ خاوندانو د درېيمې نړۍ په ځينو هېوادونو کې نفوذ کړی، او پلويان يې په يو شمېر ملکونو کې په واک رسېدلي وو، دوی هم دولتي واک ته د رسېدلو لپاره دغه لار ونيوله، او له هغو نه خلقيان په کودتا سره په واک ورسېدل. د دوی د لويانو بله اساسي تېروتنه دا وه چې دوی د خپلې ايډيالوجۍ له مخې په شوروي لويانو باندې عقيده ولري، بې له دې چې هغوی يې د خپل عمل او سياست له مخې پېژندلي وي، د همدغسې ذهنيت له مخې و چې خلقي لويانو خپل هېواد د ګاونډي زبرځواک پرمخ خلاص پرېښود، او په دې ډول د هغه ډېر کسان د مشاورانو او متخصصانو په نامه د افغانستان په دولتي څانګو کې ننوتل، په داسې حال کې چې دا ما لومه وه چې شوروي مشاوران په بل ملک کې د خپل ک. ج. ب په دستور کار کوي، د دوی بله اساسي تېروتنه دا وه چې خپل افغان کدرونه او متخصصان يې

چې په دغه و خت کې په ټولو حکومتي څانګو کې ډېر او په چارو کې د مهارت او تجربې خاوندان وو، د خپلې ایډیالوجۍ په تقاضا له ادارو څخه وایستل او پر ځای یې بې تجربې خلقیان کښېنول، لکه چې په پوځ کې یې هم دغسې وکړل. له دې امله او هم دا چې د مځکو د وېش پر سر یې خپل ډېر نفوذمن وطنوال وتورول، دوی مجبور شول چې پر شوروي اتحاد باندې نوره هم ډډه وکړي. په اصل کې دوی د خپلې ایډیالوجۍ په تقاضا شورویان د اعتبار وړ او خپل افغانان لکه بېګانه داسې ګڼل. دوی چې د کمونستي ایډیالوجۍ په رښتین توب په ټینګه معتقد وو، له دغه درک نه عاجز وو، چې شوروي لویان چې له دوی سره مرستې کوي، په اصل کې یې د خپل مقصد لپاره کوي چې هغه اقبال وزیري په دغه ډول ښوولي دي چې «په تیوري کې هر څه انساني ښه درلوده، خو په عمل کې هر څه د روسي استعمار مضمون درلوده.»(۶۳) د همدغه «استعمار» له امله و چې خلقي لویان باید د دوی په نظر سره حکومت وکړي. خو دوی له د غه فکر سره جوړ نه و، سره له دې هم دواړو خواو په رسمي خپرونو کې نارې سورې وهلې چې د دوی دوستي خلل نه منونکې، او «د ثور انقلاب» نه په شاتلونکی دی. په ټولنیز ډول خلقیان معتقد وو چې شوروي ملګري یې د ګډې ایډیالوجۍ پر بنسټ دوی خپل ملګري ګڼي او د نظام په ټینګولو او د هېواد په ودانولو کې به له دوی سره ډول ډول مرسته کوي. په دغه فکر کې هم دوی سخت تېر وتلي وو.

د هرات د پاڅون په وخت کې چې خلقي لویان تر درانده فشار لاندې وو، حتی د شوروي اتحاد صدراعظم، کوسیګین پر دوی شکمن و، او ویل یې چې دوی له مونږ نه هر څه پټوي او مونږ نه پوهېږو چې په افغانستان کې واقعیت څه د ی. د ده له دغې وینا نه څرګنده ده چې خلقي لویانو د حکومت په کولو کې له شوروي مشاورانو سره مشوره نه کوله. په اسلام اباد کې د

تاس استازي هم د دغه نظر په ملاتړ ویلي وو چې «امین لکه تر هغه دمخه د تره‌کي په شان حاضر نه و، چې مشوره ومني او سمونو نه یې په بیړه او شدل ډول پلي کول چې د افغان په قومي ټولنه کې یې درزونه تولید کړل.»(۶۴) له «مشورې» نه مقصد د شوروي اتحاد مشوره وه، په دغه مقصد چې خلقي حکومت پرچمیان په حکومت کې شریک کړي، لکه هسې چې د شوروي حکومت د یوه سیاسي هیئت مشر سفرنچوک دغسې تجویز خلقي حکومت ته وړاندې کړی و، میتروخین هم دغه مطلب ته په اشارې سره وایي چې په نتیجه کې «شوروي استازي او افغان مشري په څرګند ډول سره بېګانه شول. افغانانو تر څه حده په عمدي ډول خپل سري ښووله او له مشورې نه پرته یې عمل کاووه.»(۶۵)

وزیري لا وایي چې تره‌کي او امین «پوهېدل چې که څه هم شورویان په ظاهري توګه د دوی حکومت په رسمیت پېژني ولې په واقعیت کې یې د دوی د ګوښه کولو نیت درلود، خو دوی دا هر څه د ګوند څخه پټول او په ظاهره یې داسې ښووله چې ګواکي د دوی څخه شورویان ملاتړ کوي.»(۶۶) په ټول اوړي کې د کابل په دیپلوماتیکي کړیو کې حکومت ته د تغییر ورکولو او په هغه کې د پرچمیانو د راوستلو خبرې کېدلې. د امریکې د استخباراتو په یوه راپور کې لا راغلي چې «د افغان او شوروي مشرانو ترمنځ د څرګند توافق نه شته والی د ټولو هغو علامو ملاتړ کوي چې مسکو د ۱۹۷۹ په اوړي کې د تره‌کي- امین د رجیم د عوض کولو په لټه کې و.» په راپور کې دا هم ویل شوي چې «مونږ ته دغسې راپورونه رارسېدلي دي چې وایي شورویانو د خلق دموکراتیک ګوند د رقیب ډلګي مشران چې په اروپا کې مهاجر دي، هڅوي چې باور وکړي چې بهر ته به یې په واک کړي او یا شورویان د دې پر ځای د نظامي کودتا پلان عملي کړي.»(۶۷) شوروي لویان پر دوی ځکه ټینګ ولاړ

وو، چې پرچمي لويان انټرنيشنلست کمونستان او په شورويت معتقد وو، دغومره ټينګ چې لکه د شوروي اتحاد چارواکي وي، هغومره چې دوی د عقيدې له مخې شوروي لويانو ته د تابعيت غاړه ايښې وه، د بل هيڅ افغان ډلې لويانو د بېګانه هېواد لويانو دغسې تابعيت نه وو منلی. په واقع کې له دوی نه شوروي شوي کمونستان جوړ شوي وو، خو په خوله يې افغان «خلقو» ته د خدمت نارې وهلې. د دوی دغه نارې حقيقت کېدلی نه شو، ځکه چې دوی ته د واکمنۍ سرچينه شوروي لويان وو، نه افغان ولس. د دوی د همدغه تابعيت له امله وو چې شورويانو خلقي حکومت د دوی لپاره په خپل پوځ نسکور کړ، په داسې حال کې چې دوی په خپله له هغوی نه حکومت نيولی نه شو، خلقي حکومت يو غټ واقعيت او د هغه سر مشر حفيظ‌الله امين د هغوی نه پخلا کېدونکی مخالف و.

شوروي لويان که څه هم له اول نه له امين سره جوړ نه وو، په ظاهر کې يې ورسره د دوستۍ چلند کاووه او حتی ورته يې دغسې انتباه ورکړې وه چې دی پر پرچمي لويانو غوره بولي. امين ته به دغه فکر هغه وخت پيدا شوی وي چې پوزانوف د ۱۹۷۹ په جولايي کې د کارمل، محمودبريالي او اناهيتا راتب زاد له ليدنو نه ډډه وکړه.دوی پخوا له دې چې باندنيو ملکونو ته د امين په فيصله د سفيرانو په توګه لاړ شي، د شوروي د تاس اژانس هستوګنځي ته د ماښام په تياره کې په پټه ولاړل، د دې لپاره چې له پورانوف سره وګوري. دوی هلته ټوله شپه په انتظار تېره کړه، خو هغه نه يوازې ورسره ونه ليدل، د هغو په ورتګ يې امين هم خبر کړ. د ک. ج. ب د يوه پخواني چارواکي موروزوف په نظر «په هر حال، د سفير دغه تيرايستنه د امين لپاره ډېر ښه خبر و، او هغه يې په دغه فکر کړ چې شورويان به د ده له پلانونو سره غرض ونه کړي.»(۶۸) وروسته چې په ارګ کې د شخص امين پرضد

توطیه کې پوزانوف ښکیل وګڼل شو. امین یوازې د هغه په ایستل کېدلو بسنه وکړه او د شوروي اتحاد حکومت یې د پخوا په شان د خپل حکومت دوست ګاڼه.

دا بـه لـه دې املـه و چـې حکومـت یـې د هغـو مرسـتې تـه اړ و او نـور حکومتونـو ورسـره مرسـته نـه کولـه. مهمـه دا هـم و ه چـې خلقـي کدرونـه د شـورويانو تـر نفـوذ لانـدې وو، او د هغـو پـه اړه انتقـادي او افـاقي نـه وو. لـه همدې امله به و چې امین هغوی د ځان په وړاندې له ناوړي قصد نـه خبـر نـه کړل «په دې دلیل چې که ګوند خبر شي چې په دې موضوع کې د مسکو سیخ لاس دی، نو ګونـدیان بـه لـه ده څخـه مـخ واړوي.»(۶۹) پـه واقـع کـې امـین د دغسـې ګونـد سـروال شـوی و ، چـې پـه عمـومي ډول شـوروي پلـوی و، او شوروي اتحاد چې یو زبرځواک او د افغانستان چم ګاونډی هېواد و، په اصـل کې پر پرچمیانو ولاړ وو. خو امین فکر کاووه چې شورویان «مونږ ته هغومره یا تر هغه نه ډېره اړتیا لري، چې مونږ ورته اړتیا لرو، او ماته تـر هغـه نـه ډېـره اړتیا لري، چې زه ورته اړتیا لرم.»(۷۰) داسې ښـکاري چـې امـین پـه کمونسـتي اخـلاق نـه پوهېـده. او شـوروي لویـان یـې نـه پېژنـدل او د ک. ج. ب لـه تاکتیکونو او دسیسو سره نا اشنا و. پر دې سربېره لکه څنګه چې وزیري وایي «امین داسې ناسم فکر کاووه چې دی په افغانستان کې یـوازنی ځـواکمن دی، نو شورویان مجبور دي پر ده باندې تکیه وکړي.»(۷۱).

دی به وروسته له هغه په دغه فکر شوی وي، چې کارملي، زرغـون خېلـي، او ترهکي خپل رقیبان یې له ملک نه ایستلي، او په خپله د ګونـد، حکومـت، او پوځ بې جـوړی سـروال شـوی و، پـه دغـه حـال کـې ده فکـر نـه کـاووه چـې د شوروي لویان به دی او حکومت یې پـه نظـامي قـوې نسـکور کـړي او کارمـل یې پر ځای وټاکي، که څه هم خیال محمد کټواري له خپل مرګ نه دمخـه پـه

تيليفون کې ماته ويلي وو چې امين ته په اخر کې رپوټونه رسېدلي وو، چې شورويان پر افغانستان نظامي حمله کوي، خو هغه ويلي وو چې «روسان دا جرئت نه لري، افغانستان چکوسلواکيه نه ده.» د چکوسلواکيا ولسمشر په دوهم نړيوال جنګ کې يرغلګر جرمني ته پخوا له دې چې پر هېواد يرغل وکړي تسليم شوی و. وزيري هم وايي چې «نورو ګونديانو هيڅ د روسيې يرغل اټکل نه شو کولای.»(۷۲). د ګوند ايډيالوګ صالح محمد زېری که څه هم له امين سره يې په زهرو لړل شوی سوپ څښلي او زر وروسته يې د کارمل اواز له راديو نه اورېدلی و، هم په دغه فکر و. عجبه ده چې په دغه وخت کې هم پر ده باندې ايډيالوجي تر دې حده حاکمه وه چې د هغې له مخې يې هر ناوړې عمل «ارتجاع او امپريلزم» ته منسوب ښوده. د ده پر خپلو الفاظو «چورتو نومې ادامه ومونډله خو له دغې کړی نه ونه وتلم چې دغه ټوله د امپيريلزم او ارتجاع دسيسې دي او شوروي د ثور د انقلاب پر ضد عمل نه کوي.»(۷۳) وګورئ ايډيالوجيکي عقيده څنګه يو څوک د واقعيت له درک نه عاجز کوي.

د همدغسې ذهنيت او ايډيالوجۍ له امله و، چې پوځ يا په دقيق ډول د پوځ افسرانو د شوروي يرغل په وړاندې له وطن نه دفاع و نکړه. د معاصر افغانستان په تاريخ کې دا لومړی ځل و چې افغان پوځ د باندني تېري په وړاندې د خپل پلارني هېواد له دفاع نه ډډه وکړه. يو دليل به دا وي چې لکه وزيري وايي «زمونږ ملګرو او پوځي قطعاتو د شوروي يرغل په وړاندې هيڅ ډول تياری نه درلود.»(۷۴) بل دليل به دا وي چې د پوځ واحدونو قوماندانانو د خپل اعلی قومندان حفيظالله امين، او لوی درستيز له حکم نه پرته په خپل سر جنګ کولی نه شو، او هغو په دې اړه هدايت نه و ورکړی، او تيليفون هم کار نه کاووه. دا هم ويل کېدلی شي، له يرغلګر پوځ سره د شوروي شويو

افغانانو سروري، وطنجار او ګلابزوی شته والی به د دې سبب شوی وي چې مقابلې او دفاع ته زړه ونکړي. غټ او مهم دليل به دا وي چې لکه وزيري ورته اشاره کړې چې«زمونږ لپاره يې ارزښت درلود هغه دا و چې که وکړای شو چې خپلو[نظامي] ملګرو ته دا پيغام ورسوو چې بېځايه تلفات ورنکړي.... دا د عقب نشينۍ وخت دی.»(۷۵) دا به هم وويل شي چې دغه پوځيان تر نورو زيات د يرغلګرو له ځواک نه خبر وو. او پوهېدل چې له هغو سره نېغه او منظمه مقابله به بيخي ډېر تلفات ولري. سره له دې هم بايد وويل شي چې د يوه هېواد د وسله‌وال پوځ لومړنۍ او اصلي وظيفه د باندني تېري په وړاندې له پلارني هېواد نه دفاع ده. خو دغو پوځيانو نه يوازې دفاع ونه کړه «عقب نشيني» يې هم ونه کړه، په دې ډول چې په وطن کې خواره شوې، يا د نورو په ملګرتوب يا پخپله ګوريلايي جنګ ته ملا وتړي، چې وروسته نورو همدغسې وکړل. د هغه پر ځای دوی پر خپلو بارکونو کې پاتې شول. چې مانا يې د يرغلګر پوځ تېري ته غاړه ايښوول کېږي، سره له دې چې دوی د خپلو تېر شويو دفاعي او ګوريلايي جنګونو مثالونه په مخ کې لرل، چې په ډېرو سختو شرايطو کې يې په مېړانه له خپل وطن نه دفاع کړې وه، د پوځي افسرانو په توګه د وی به د غټ مشر محمد جان وردګ، غلام حيدر څرخي، ميربچه خان، او غازي محمد ايوب او تر هغو د مخه د غازي محمد اکبر له کارنامو نه خبر وو، چې د افغان-انګليس په لومړي او دوهم جنګ کې يې د انګليس زبرځواک پوځ په وړاندې درېدلي، او د خپلو خلکو په ملګرتوب او مرسته يې له وطن نه په دغسې مېړانه دفاع وکړه، چې افغانان خو لا څه کوي، باندنيان يې هم په درناوي يادوي. تريخ حقيقت دا دی چې خلقي افسرانو له لوی درستيز محمد يعقوب او قوماندان جانداد نه پرته د ايډيالوجۍ له امله د شوروي يرغلګر پوځ په وړاندې د مخامخ کېدلو روحيه

له لاسه ورکړې وه.

دا به ځکه دغسې و، چې پوځ خلقي او سیاسي ګرزول شوی و، خلقي حکومت د ثور له کودتا نه وروسته په دې پیل کړی و، چې پوځ «خلقي» کړي. د دغه پروګرام له مخې یې غیر خلقي مسلکي لوی افسران په بېلو نومونو له خپلو مقامونو لیرې کړل، او پر ځای یې خپل ګوندي واړه خلقي افسران وګمارل. دغسې پروسې په پوځ کې سخت کړکېچونه خلق کړل چې د دغه او داسې هم د نورو ټکو په سر په پوځ کې څو ځله پاځونونه وشول او د هغو په ځپلو سره پوځ کمزوری شو. د تره‌کي په له مینځه وړلو سره په خلقي افسرانو کې هم درز راغی. سره له دې هم په پوځ کې امین پلو افسران د هغه او د نظام ټینګ پلویان ډېر وو، او دوی په اکثریت کې وو، خو د ثور له کودتا نه وروسته افغان پوځ د لومړي ځل لپاره سیاسي شو او پوځیان د شوروي دوستۍ په روحیې روزل کېدل. بیا نو په افسرانو په تېره په ګوندي افسرانو کې دغه فکر پیدا شو چې شوروي اتحاد د افغانستان رښتین دوست دی، او د هغه واکمنان چې هر څه کوي د افغانانو د ښېګڼې لپاره یې کوي. دا چې دغه افسران په رښتیا کمونست وو، یقیني نه ده خو په شوروي اتحاد او د هغه پر ځواک باندې د دوی عقیده ټینګه وه. دا چې دوی د خپلې ایډیالوجۍ له امله په لړ وخت کې د لوړو مقامونو او واک خاوندان شول هم د دې سبب شو چې په دغه فکر ټینګ وي. پر دوی باندې دغه پروپاګند هم اثر کړی و، چې «د ثور پرتمین انقلاب» ته د «ارتجاعي قوتونو، امپیریلستانو» په تېره د «نړۍ خور امریکایي امپیریلزم» له خوا خطر متوجه دی او ورور شوروي اتحاد د افغانستان او د «ثور انقلاب» ټینګ ملاتړ دی. نو دوی هم فکر کاووه چې شوروي اتحاد پر افغانستان باندې یرغل نه کوي، او که افغانستان ته پوځ هم واستوي هغه به د خلقي نظام د ملاتړ او پیاوړتیا لپاره وي، د دغه فکر له

مخې دغو افسرانو د شوروي يرغل په وړاندې له وطن نه دفاع ونکړه. په دغه ډول د دوی هېواد، د دوی وطنوالو او ملي حيثيت چې له دوی نه يې غوښتل د خپلو تېر شويو په شان د يرغلګرو په وړاندې ودرېږي، د دغسې ايډيالوجۍ قرباني شول، چې هغه په اصل کې د روسيې د ملي ګټو په خدمت کې وه، په نتيجه کې د افغان ملي ننګ مدافعان هيڅکله دغسې ناکام شوي نه وو، لکه دغه افسران چې ناکام شول. له همدې امله وو چې افغان نظامي افسران په رسمي يونيفورم کې هيڅکله هغومره سپک شوي نه وو، لکه دغه افسران چې له يرغل نه وروسته د افغان مېرمنو له خوا په عامه سرويسونو کې سپک کېدل. د دغسې ترخو کترو له ويرې دوی په عامه ځايونو کې په عسکري يونيفورم کې نه ليدل کېدل او د ډېر وخت لپاره دوی د کابل مېرمنو له خوا د مېرمن منصبدار په نامه مخاطب کېدل.(۷۶)

د شوروي اتحاد
د یرغل په اړه بحث

شوروي اتحاد ولې دغسې حکومت په افغانستان کې په پوځي قدرت سره نسکور کړ، چې په اصل کې د هغه پلوي و، البته د هغه اصلي هدف مالومول یو ګران کار دی. په دغه واضح دلیل چې د شوروي اتحاد ټولنه سرپټې او نظام یې هم زورواک و، او حکومت یې هم اصلي موخه نه ده ښکاره کړې، او په دې اړه یې چې هر څه ویلي د دې لپاره ویلي چې خپل دغه یرغل له قانون سره برابر وښیي. حتی له خپل یرغل نه یې هم انکار کړی او د افغان حکومت نسکورول یې پخپله د افغانانو کار بللی او په دې اړه یې نارښتیني دلیلونه هم وړاندې کړي دي، خو د شوروي د دغه یرغل په اړه د هغه د نورو یرغلونو پرخلاف په تېره په ختیځې اروپا کې، دوه ټکو د څېړونکي کار یو څه اسان کړی دی. یو دا چې د شوروي اتحاد په ړنګېدلو سره د افغانستان په اړه د هغه یو شمېر سندونه خپاره شوي او بله دا چې د افغان جنګي قومندانانو، او هم د شوروي منصب والو مرکې او لیکنې هم راوتلې دي.

د شوروي اتحاد په دغو ګوندي او حکومتي سندونو کې د یرغل د موخې په اړه په څرګند ډول څه نه دي ویل شوي، خو لکه چې په مخکې پاڼو کې راغلي په هغو کې ویل شوي، امین د لویدیځو هېوادونو په اړه «انډولیز سیاست» پرمخ بیوه چې د هغه له مخې هغه ممکن د افغان سیاست په هغه لور واړوي چې د امریکا په خوښه وي، چې په دغه حال کې به د شوروي

اتحاد جنوني جمهوريتونه په خطر کې شي، او دغسې نور. دغه ټول ټکي دا نه څرګندوي چې له يرغل نه د شوروي اتحاد اصلي موخه څه وه، او نه ورته کوم قانوني دليل و رکوي چې، پر افغانستان باندې يرغل وکړي، خو د دغو ټکو په سپړودلو سره د امين او د هغه له حکومت نه د شوروي اتحاد انديښنې او حتی اصلي موخه مالومېدلی شي. اول بايد وويل شي چې د شوروي حکومت د افغانستان حکومت د امين په سر مشرۍ د يوه خپلواک او قانوني حکومت په څېر پېژندلی و، بيا هم په خپل يرغل سره يې د کارمل په سروالۍ دغسې حکومت پر پښو ودروه، چې هغه د همدغه حکومت له خوا چې شوروي اتحاد په قانوني ډول پېژندلی و، د افغانستان له تابعيت نه محروم شوی و، لا مهمه دا ده چې د شوروي اتحاد دغه ادعا د هغه تړون پر خلاف ده کوم چې د دوستۍ، ښه ګاونډيتوب او همکارۍپه نامه د ۱۹۷۹ کال د ډسمبر په پنځمه په مسکو کې د بريژنيف او تره‌کي له خوا لاسليک شوی و. سره له دې هم د شوروي حکومت ادعا وکړه چې د دواړو لوړو خواوو د دفاعي تړن د پياوړي کولو په مقصد دوی په نظامي ډګر کې د هغو مناسبو توافقاتو پر بنسټ چې د د واړو ترمنځ به کيږي، د همکارۍ انکشاف ته دوام ورکوي.» خو په «نظامي ډګر کې همکاري» يوه ناڅرګنده افاده ده او د هغې مانا په حتمي ډول دا نه ده چې يوه خوا به بلې خوا ته نظامي پوځ استوي. که له هغې نه مطلب دا هم وي په هغه حال کې د همدغه تړون له مخې بايد د دواړو خواوو ترمينځ «مناسب توافقات» لاسليک شوي وي. خو تر اوسه پورې د امين په لاسليک دغسې سند ليدل شوی نه دی، چې له شوروي اتحاد نه يې د پوځ د استولو غوښتنه کړې وي، په دې اړه چې شوروي چارواکو هر څه ويلي، د هغو خپلې خبرې دي.(۷۷)

بل ټکی چې پاس ورته اشاره وشوه دا دی چې د امين په سرمشرۍ د

افغانستان حکومت د لویدیځ والو او امپیریلستانو په تحریک سره د اسلامي بنسټ پالو له خوا د نسکورېدلو ژۍ ته ورکش شوي، او په دې ډول نه یوازې د افغانستان سوشلستي نظام بلکې د شوروي اتحاد جنوب هم په خطر کې و. حقیقت دا دی چې دغه ادعا بې بنسټه او د ک. ج. ب پروپاګند و. سره له دې هم دغې ادعا د ډېرو لیکوالو په لیکنو کې انعکاس کړی دی. د حفیظالله امین په سل ورځنۍ واکمنۍ کې هم هېواد ناارام و، خو وسله والو مخالفانو دغه توان نه درلود چې له حکومتي ځواکونو سره مقابله وکړي، دا خو لا پر ځای پرېږده چې نسکورولی یې وشي. دوی له هوارو نه شړل شوي او ځینو سردرو ته ختلي وو. د بدخشان ولایت د ګزاو، بارک، اوز او یوه بله ولسوالي او دوه علاقه دارۍ په خپل سر شوې وې. د ارزګان ولایت خلک هم د ترین کوټ له خلکو نه پرته په خپل سر شوي، او د حکومت له ادارې نه بیرون شوي وو.

د ریشخورو په عسکري فرقه کې تره‌کي پلو، نظامیان د حکومت پر ضد جګ شوي وو، خو هغوی زر وځپل شول او فرقه ارامه شوه. بل ډېر مهم ټکی دا دی چې له مخالفانو سره نورو حکومتونو د وسلو او پیسو مرستې نه کولې، خو د حکومت پر ضد تبلیغ کېده، چې هغه د سفارتونو کار و، نه د باندنیو جورنلستانو. وروستي افغانستان ته نه راتلل، او د سفارتونو مامورانو د افغانستان په اړه زیاتره پروپاګندي مالومات خپرول. د ډهلي په سفارت کې د امریکې چارج دافر وایي چې «البته زمونږ نظر دا و چې د روسانو د وارخطا کولو لپاره د افغانستان قضیه ژوندۍ وساتو. نو مونږ د مقاومت هر برې او د حکومت هره ستونزه غټه ښووله.» خو دی په غوڅه توګه دا هم وایي چې «دغه رجیم د نسکورېدلو په حال کې نه و، او ټول سفارت په دې اړه موافق و.»(۷۸)

فرانسوی مولف اولیوې رای لا وایي چې «د شوروي تر یرغل پورې تنظیمونه لږ و، ډېر د نزع په حال کې وو، ځکه چې له دوی سره په واقع کې له باندې نه مرسته نه کېدله.»(۷۹) د حکومت مخالفان تیت او خواره وو، او کوم ګډ مرکز یې هم نه لاره. له بلې خوا امین دغه زړورتیا او بصیرت لاره چې د مخالفانو د بې اثره کولو او د ارامۍ د خوندي کولو لپاره د پاکستان له حکومت سره خبرې په ټینګه له سره ونیسي، چې ما د ثور کودتا نومي اثر کې هغه بیان کړې، دغه خبرې د موافقې تر سرحد پورې رسېدلې وې، خو د شوروي اتحاد په یرغل سره قطع شوې. شوروي اتحاد بیا څه باندې نهه کاله وروسته له پاکستان سره دغسې موافقه کولو ته حاضر شو. خو تر هغه وخته د افغانستان تاسیسات له مینځه تللي. ډېر کلي او کورونه وران شوي، کرنیز طرز زیانمن شوی او له یو ملیون نه زیات د وطن او ننګ مدافعان شهید شوي وو او په خپله شوروي اتحاد د تړوته کېدلو ژۍ ته نزدې شوی و. په پای کې د امین په واکمنۍ کې د افغانستان امنیتي وضع په دغسې حال کې وه، چې د پکتیا والي عثمان عمر ساپی بې له محافظانو له ملګرتوب نه کابل ته ته او راته او زه، پوهاند میر حسین شاه، پوهاند امین (د هرات) له کابل نه د ننګرهار پوهنتون ته په اونۍ کې یو ځل د درس ورکولو لپاره ان د شوروي تر یرغل پورې تللو، بې له دې چې د ناارامۍ کومه نښه مو په سترګو شوې وي.

د همدغسې وضع په مشاهدې سره به و، چې هغه شوروي جنرالان چې په افغانستان کې یې نظامي وضع څېړلې وه، افغانستان ته د شوروي پوځ د استولو مخالف وو، د دوی مهم کسان جنرال ګوریلوف، په کابل کې د دفاع وزارت د استخباراتو آمر، جنرال زاپلاتین د افغانستان د وسله وال پوځ سیاسي مشاور، او جنرال پاولوفسکي وو. وروستی لکه چې دمخه وویل شول، د یوه لوی نظامی هیئت په مشرۍ په افغانستان کې دوه میاشتې نظامي

وضع خېړلې وه. جنر ال زاپلاتین د جنرال ګوریلوف او له نورو نظامیانو سره په ګډه د اکتوبر په اخر کې په مسکو کې د دفاع وزیر اوستینوف سره لیدنه وکړه. دی د دغې لیدنې په هکله وایي چې «مونږ په دفاعي حال کې وو، ځکه چې په کابل کې زمونږ مشاورانو او متخصصانو د افغانستان خلق دموکراتیک ګوند ستونزو په وړاندې له حد نه ډېر غبرګون ښودلی و. مسکو ته د دوی د مخابرو سروکي دا وو چې هر څه د لوبېدلو په حال کې دي، او امین زمونږ لپاره یو خطر دی. جنرال ګوریلوف په څرګنده دول اندېښمن شوی و، او زه هم په اندېښنه کې ډوب شوم. مونږ نظر ورکړ چې له امین سره کار کول ممکن دی؛ هغه د شوروي اتحاد دښمن نه دی، او مونږ باید د خپلو ګټو لپاره د هغه له ربښتینو ظرفیتونو نه کار واخلو.» د بحث په پای کې افغانستان ته د شوروي پوځ د استول کېدلو موضوع پورته شوه په دې ډول چې که «د افغانستان پوځ په دغسې حال کې وي، د مخالفانو په وړاندې به مقاومت وکولی شي یا نه. مونږ وویل چې، هو.»(۸۰)

جنرال پاولوفسکي لا دمخه له کابل نه اوستینوف ته په یوه تیلګرام کې مشوره ورکړې وه چې دا مصلحت نه دی چې افغانستان ته پوځونه واستول شي. خو د همدغه تیلګرام له امله مسکو د ده د هیئت موده ختمه کړه او دی یې مسکو ته وغوښت او رتبه یې هم یوه درجه ورته ښکته کړه. سره له دې هم «شورویانو او په خاصه توګه ک. ج. ب دا هڅه کوله چې د خپل دغه عمل [تېري] د تبریه کولو په موخه داسې تبلیغ وکړي چې ګواکي د امین رجیم د رانسکورېدلو په حالت کې و؛ ځکه دوی بېړه وکړه چې خپل پوځونه افغانستان ته ننباسي.»(۸۱)

لکه چې دمخه ویل شوي، شوروي اتحاد اندېښمن و، چې امین به د «انډولیز سیاست» په نامه د امریکې په لور واوړي او امریکا به په افغانستان

کې ننوځي او په نتيجه کې د شوروي اتحاد جنوب به په خطر کې شي. شوروي اتحاد به دغه خطر غټ ښکاره کاووه چې د هغه په نظر «واشنګټن» په دې لټه کې و چې د خپلو اليکټرونيکي استخباراتي پوستو د عوض د پيدا کولو پسې و، چې د ايران په شمال کې يې له لاسه ورکړې وې». والنتين فالن، د مرکزي کميټې د بين المللي څانګې مرستيال لا ويل چې «مونږ ويريدلو چې هغه [امين] به د سادات کانه وکړي.» د فالن په نظر «امين د دغسې يوې طريقې په انتظار کې و چې له مونږ سره اړيکې وشلوي چې پاى به يې زمونږ د مشاورانو ايستل وي.»(۸۳) د مصر ولسمشر انورسادات په ۱۹۷۲ کې له مصر نه د شوروي اتحاد مشاوران ايستلي، او له امريکې او اسراييلو سره يې د دوستۍ اړيکې ټينګې کړې وې. دشوروي اتحاد حکومتي ورځپاڼې پراوډا د خپل حکومت يرغل په دغو عبارتونو حتمي وښود. «پنټاګون او د امريکې سي‌آی‌اې چې يې په ايران کې خپلې هډې له لاسه ورکړې وې په پټه حساب کاووه چې د افغانستان له لارې زمونږ خاورې ته لا نږدې شي.» په خپله بريژنيف هم لس ورځې وروسته له هغه وويل چې «يو ريښتيانی خطر [پيدا شوی و] چې افغانستان به خپله خپلواکي له لاسه ورکړي او هغه به زمونږ په سهيلي سرحد کې د دښمنۍ په يوه ټينګ استحکام بدل شي.» بيا يې له يرغل نه شپږ مياشتې وروسته په يوه راپور کې وويل چې «له سهيلي خوا نه زمونږ هېواد ته خطر شننه شوی دی» او دا چې «مونږ له پوځ استولو نه پرته بله چار نه لرله.»(۸۴) اول خو دا د بريژنيف او نورو هسې نظرونه وو او په اړه يې نه افغان چارواکو او نه امريکايي چارواکو ته څه ويلي او نه عمل کړی و. پر دې سربېره هغه د بريژنيف له هغه نظر سره سر نه خوړه چې هغه څه موده دمخه و يلي وو چې امين اوس هغه څه کوي چې ده ترکي ته ويلي وو او دا چې د هغه شاوخوا د شوروي اتحاد ريښتيني دوستان دي. هو، امين په باندني

سیاست کې غوښتل یو انډولیز سیاست پرمخ بوځي خو د هغه مانا دا وه چې افغانستان به له ټولو هېوادونو سره د یوه متوازن، متعادل او انډولیز سیاست له مخې چلند کوي. دا په دې مانا نه و چې امین به د شوروي اتحاد په مخالفت سیاست غوره کړی وي.

امین نه په وینا او نه په عمل کې دغسې میل ښودلی و، هغه افغانستان د شوروي اتحاد مرستو ته اړ لیده لکه چې په دې اړه یې ویلي وو چې «موږ قانع یو چې که د شوروي اقتصاد پراخه اقتصادي او نظامي مرسته نه وای موږ د امپیریلزم د هغه د کینې اړخو متحدانو، او بین المللي ارتجاع د تېري او توطیو نه دفاع کولی نه شوه، او نه مو توان درلود چې خپل هېواد ته د سوشلستي ټولنې په لور حرکت ورکړو.»(۸۵)

په دغسې حال کې امین د مصر سادات کېدلی نه شو، په تېره چې دا په نظر کې ونیوله شي چې افغانستان د مصر پر خلاف د شوروي اتحاد چم ګاونډی هېواد و او د ثور له کودتا نه وروسته د د واړو هېوادونو ترمنځ د شپېتو موافقو له مخې بېشمېره شورویان په نظامي او ملکي ساحو کې افغانستان کې ځای پر ځای شوي وو. پر دې سربېره ک. ج. ب ته دا هم مالومه وه چې امین د شوروي له یرغل نه لږ څه دمخه د کام د سیاسي څانګې آمر ته ویلي وو چې «له امریکې او نورو لویدیځو هېوادونو سره زما ټول کوښښونه بې نتیجې شوي دي. زموږ امکانات سرته رسېدلي دي. زه خپل ځان لویدیځ ته له هر ډول تعهد نه ازاد ګڼم.»(۸۶) د شوروي اتحاد لویانو ته دا هم مالومه وه چې وروسته له هغه چې د افغانستان او شوروي اتحاد پر ضد له هیڅ باندني ملک سره معامله نه ده کړې او اوس خو د امین په سروالۍ دغسې شوروي پلوه ګوند په واک و، چې په افغانستان کې د شوروي پر ضد امریکې یا بل ملک ته د کوم ډول امتیاز د ورکولو فکر نه کېده. په

واقع کې په افغانستان کې نه امین او نه کوم بل لوړ پوړي چارواکي امریکا تـه دننه په افغانستان کې نـه کـوم امتیـاز منلی او نـه پـه دې اړه کـوم عمـل کـړی. یوازې دغومره و چې امین د انډولیز سیاست له مخې غوښتل له امریکې سـره پخوانۍ اړیکې تازه کړي چې د هغې د سفیر له وژل کېدلو نه وروسته خرابـې شوې وې.

دلته به یو ځل بیا وویل شي چې شوروي اتحاد د ثور له کودتا نـه وروسـته د افغانستان په حکومتی څانګو کې په دغسې بېساري ډول ننوتلی و، چـې بـل هیڅ هېواد په هغه اندازه دخیل شوی نه و او دغـې موضـوع هـم چـارواکي او هم افغانان اندېښمن کړي وو، د همدغې اندېښنې د رفع لپاره به و، چې امـین خپلـو چـارواکو تـه هـدایت کـړی و چـې لـه شـوروي مشـاورانو نـه یـوازې د مشاورانو پـه توګـه کـار واخسـتل شـي. دا چـې دغـه هـدایت څـومره عـام و او څومره عملي شـو مالومـه نـه ده، خـو د نظـامي کـام مرسـتیال؛ ګـل عثمـان، د ځرخي پله زندان کې راته وویل چې دغه هدایت د کام په نظامي څانګـه کـې د شوروي اتحاد تر یرغل پورې عملي کېده. د همدغه هدایت په تړاو به و، چـې امین جنرال پاولوفسکي ته ډاډ ورکړی و چـې «مـونږ ټـول هغـه څـه کـوو چـې یقیني کړو ستاسې سپارښتنې پلې شي او مـونږ بـه تـل د شـوروي مشـاورانو او ماهرانو په همغاړیتوب سره کار وکړو، زمونږ دوستي نه لړزېدونکې ده.»(۸۷)

له پورتنۍ شرحې نه جوته ده چې د لویدیځ په لور د امـین مـیلان شـوروي لویـانو تـه هسې پلمـه وه، دوی پـه اصـل کـې نـه غوښـتل امـین پـر خپلـواک افغانسـتان بانـدې پـر خپلـواک ډول حکومـت وکـړي. دوی د شـوروي شـوي کارمل او د هغه د شوروي شویو ملګرو له لارې غوښتل افغانستان د بخارا په شان د خپلې امپراتورۍ یوه برخه وګرځوي.

له دې وروسته به دغه موضوع تر بحث لاندې ونیوله شي چې ویـل کېـږي

امين له شوروي اتحاد نه غوښتي وو چې افغانستان ته پوځ واستوي چې د کرارۍ په خوندي کولو کې دوی له حکومت سره مرسته وکړي، خو دا هم یوه پېچلې موضوع ده او هم يې په اړه منسجمې او ځانګړې ليکنې نه شته، خو شورويانو په دې اړه يو ځای بل ځای ادعاګانې کړې، چې امين له شوروي اتحاد نه د پوځ غوښتنه کړې وه.

اول به و ويل شي چې ميتروخين وايی چې «هر ځل چې شوروي اتحاد د تره‌کي دغه غوښتنه ردوله چې شوروي دې افغانستان ته پوځ واستوي، امين به له خپلو نزدې ملګرو څخه خپله خوښي نه پټوله، ځکه چې دی پوهېده چې د شوروي سرتېرو ورتګ به د ده هغو پلانونو ته خنډ وي چې واک په لاس کې ونيسي.»[۸۸] د هرات په قضيه کې تره‌کي له شوروي لويانو نه په ټينګار سره دغه غوښتنه کړې وه، خو د شوروي اتحاد د رسمي راپورونو پر بنسټ امين هم په بېلو وختو کې د شوروي سرتېرو غوښتنه کړې وه. دا بايد په نظر کې ونيوله شي چې دغه روايتونه ټول شفاهي او د شوروي چارواکو په دې اړه د امين يا د هغه د لوړپوړو چارواکو غوښتنليکونه نه شته.

جنرال ګوريلوف چې له امين سره يې د اګست په ۱۱ ليدلي وو، وايي چې «د ليدلو په و خت کې د افغانستان دموکراتيک جمهوريت ته د شوروي د فرعي واحدونو استولو ته ځانګړې توجه وشوه.» دی دا هم وايي چې امين څو کرته وويل چې «د شوروي سرتېرو راتګ به زمونږ معنويات تر ډېره حده پورې لوړ کړي او لا زيات باورتوب او ارامی به راولي». د ده په قول امين دا هم ورته وويل چې «خو زه په يقين درته وايم چې مونږ يو واکمن او خپلواک دولت يو، او خپلې ټولې کشالې پر خپلواک ډول هواروو. ستاسې پوځونه به په جنګونو کې ګډون ونه کړي. له هغو نه به يوازې په حساسو شېبو کې کار واخستل شي. زه فکر کوم چې تر راتلونکي پسرلي پورې به د شوروي فرعي

واحدونو ته اړتیا ولرو.»(۸۹) د جنرال پاولوفسکي په و ینا د اګست به ۲۵مه «امین یو ځل بیا کابل ته زمونږ د ځواکونو د استولو موضوع پورته کړه، چې هغه به، د هغه په نظر، د کابل له د وه فرقو څخه یوه ازاده کړي، چې له یاغیانو سره وجنګیږي.»(۹۰) د پاولوفسکي په قول امین څو ځله نور هم د شوروي د پوځ غوښتنه کړې وه. د شوروي اتحاد د دفاع وزیر دیمتري اوستینوف هم یو ځل ویلي وو چې امین په تلیفون کې له هغه د شوروي سرتیرو د استولو غوښتنه کړې ده. سره له دې هم دا یقیني نه ده چې امین به په رښتیا، هغه هم په دغسې خصوصي ډول، له شوروي چارواکو نه دغسې غوښتنې کړې وې. دغه غوښتنې د هغه د هغې وینا په مخالفت دي چې د اکتوبر په سر کې کړې او هغه وخت کې ویلي وو چې شوروي اتحاد هر هغه څه راکوي چې مونږ یې د افغانستان د دفاع لپاره ضروري ګڼو، په مشخص ډول هغه ویلي وو چې «مونږ به له خپل هېواد نه په خپله دفاع وکړو او هیڅکله به خپلو بین المللي ورونو ته دغه زحمت ورنه کړو چې زمونږ لپاره وجنګیږي.»(۹۱) مهمه دا هم ده چې هیڅ خوا په دې اړه لیکلی لاسوند یا سند نه دی پرې ایښی او پر هغې سربېره د دغو ویناوو په رښتین توب کې شک دی. اقبال وزیري، د افغانستان د وسله وال پوځ سیاسي سروال وایي چې د شوروي سفارت د ک. ج. ب آمر جنرال ایوانوف د ده په شته والي کې یوه ورځ امین ته وویل چې «دوی په کیوبا کې د هغه هېواد لپاره د پوځي پرسونل د روزنې لپاره د ښوونې یو مرکز جو کړی، چې په بېلو برخو کې د کیوبا پوځ لپاره پرسونل روزي، که د تاسو لپاره داسې پوځي مرکز جوړ شي په دې هکله ستاسو نظر څه دی[؟]امین ورته وویل چې تاسو زمونږ په هېواد کې د ابادۍ هر کار کولی شی، زمونږ د تائید وړ دی.» وزیري بیا وایي چې «د حیرانتیا وړ خبره دا ده چې د جدې د شپږمې نېټې د تېري وروسته په شوروي لیکنو کې

په اصطلاح د افغاني مشرانو له خوا دا هم د شوروي پوځونو په لست کې په سترګو کېږي.»(۹۲)

د شوروي حکومت په پروپاګندي ليکنو او اعلاميو کې ډېر ځله ويل شوي چې تره‌کي او امين په وار وار د شوروي د پوځ غوښتنه کړې وه. وروستی وړانديز يې چې په دې هکله د امين د تېرايستلو لپاره کړی و، دا دی چې «اندروپوف... خپل ځانګړي استازی جنرال ايوانوف ته دنده وسپارله چې افغان چارواکو او په ځانګړي توګه امين ته ووايي چې د ک. ج. ب د مالوماتو له مخې د پاکستان وسله‌وال پوځ پلان لري په نورستان بريد وکړي او هغه ونيسي.... د دغه پلان له مخې مجاهدين به پر نورستان کې موقتي حکومت اعلان کړي.» د دغې پېښې د مخنيوي لپاره ايوانوف په همدغې ليدنې کې له خپل يرغل نه يوه ورځ دمخه وويل چې«بايد د افغانستان وسله وال پوځ په نورستان او بدخشان کې عمليات ترسره کړي... اوومه او اتمه فرقه دې ننګرهار ته واستوله شي او د بدخشان د عملياتو د ترسره کولو لپاره دې د نهرين فرقه او يو غونډ له باميان څخه واستول شي.» پلان دا و چې د هغې تشې ډکولو په پلمه چې په کابل کې په دغه انتقال سره پيدا کېږي، د شوروي کنډکونو لپاره اړتيا پيدا شي. د دغې تشې ډکولو لپاره ايوانوف امين ته ډاډ ورکړ چې «شوروي اتحاد تيار دی چې د هغې ډکولو لپاره په موقتي توګه درې کنډکونه واستوي چې يو کنډک به په بالاحصار، بل کنډک به په باميانو او دريم کنډک به په کيله ګي کې ځای پر ځای شي.» د وزيري په وينا امين په خپل سر د درې کنډکونو د را استولو هوکه وکړه، او دا يې هم وويل چې «په افغانستان کې د سوشلزم جوړېدل تضمين شول.» خو امين وزيري ته وويل چې «د شوروي د درې کنډکونو په راتګ خپه دی، ځکه هغه د ثور د انقلاب ارزښت کموي» او افغانان به د هغو په راتګ وتربېږي. په هر حال،

«دا هغه مهال و چې شوروي پوځونو د الوتکو په ذریعه د خواجه رواش هوایي ډګر ته په راتللو پیل کړی و.»(۹۳)

بیا نو د شوروي د یرغل لړۍ چټکه شوه. د یوې اونۍ په بهیر کې د یرغلګر پوځ پنځوس زرو ته ورسېد. او وروسته یې شمېر له یو لک نه واوښت. د حیرانۍ ځای دی چې د شوروي حکومت د ډسمبر په ۳۱مه په پراوداکې په یوې څرګندونې کې وویل چې شوروي اتحاد د افغانستان «ټینګه غوښتنه ومنله د سملاسي مرستې او له باندني تېري سره د مبارزې په ملاتړ.... چې افغانستان ته یوه محدوده نظامي قطعه واستوي چې له هغې نه به یوازې له باندې نه د وسله وال تېري د طرد کولو لپاره کار واخیستل شي. دغه قطعه به هغه وخت وایستله شي چې هغه د لیل وجود و نه لري، چې دغه عمل یې ضروري کړ.»(۹۴) د شوروي اتحاد په و روستنیو څرګندونو کې دغه «محدوده نظامي قطعه» په محدودو نظامي قطعو» بدله شوه.

د دغې څرګندونې په اړه به اول وویل شي چې په خپله افغانستان دغسې غوښتنه نه شي کولي؛ د هغه په نامه یا استازیتوب د هغه واکمن یا د ولس لویان دغسې غوښتنه کولی شي، نو د «افغانستان غوښتنه» مانا نه لري، خو دا چې له هغه څخه مقصد دغسې کس یا کسان وي. د شوروي له یرغل نه دمخه حفیظالله امین د حکومت او انقلابي شورا سروال، دګوند د مرکزي کمېټې عمومي منشي و، چې یې په خپله یا د خپلو لوړ پوړو ملګرو په مشوره له شوروي اتحاد نه د پوځ غوښتنه کولی شوه. بل چا نه دغه صلاحیت او نه دغه توان لاره. دا چې کارمل وروسته وویل د افغانستان انقلابي شورا دغه غوښتنه کړې وه، یوه پوچه ادعا ده. دی په خپله لا په دغه وخت کې په افغانستان کې نه و. دی او ملګري یې دېر دمخه د تره‌کي د حکومت له خوا چې شوروي اتحاد په رسمیت پېژندلی و، د افغانستان له تابعیت نه هم

محروم شوی و. بله اساسي خبره دا ده چې پر افغانستان باندې له دباندې نه تېری نه و شوی او امین ته د ایوانوف راپور چې پاکستان پر افغانستان باندې یرغل کوي تېرایستونکی او بې بنسټ و. دا په خپله شوروي اتحاد و چې پر افغانستان باندې یې وسله و ال تېری وکړ، نه پاکستان. البته لکه چې دمخه مې بیان کړل، حکومت وسله وال مخالفان لرل خو هغوی افغانان او په ځینو سردرو کې خواره وو او د حکومت د نسکورولو توان یې نه لاره. واقعیت دا دی چې د امین په واکمنۍ کې د هېواد وضع مخ پر ښه کېدو وه. په خپله بریژنیف هم د اکتوبر په څلورمه په برلین کې د ختیځ جرمني سروال هونیکر ته ویلي وو، چې په هېواد [افغانستان] کې وضع ښه شوې د ه.»(۹۵)

د شوروي حکومت پورتنۍ څرګندونه د شوروي لویانو د هغو ویناوو په مخالفت هم ده، چې دوی نهه میاشتې دمخه د هرات د لوی پاڅون په وخت کې کړې وې او ما هغه په اوږده ډول په خپل د ثور کودتا نومي اثر کي بیان کړې دي. د هغو د خاص اهمیت له کبله به دلته یو څو خاص ټکي یې بیا وویل شي. لومړی به وویل شي چې د یرغل په و خت کې بریژنیف که څه هم د شوروي د نظام سر مشر و، د سیاست لوری اندروپوف ټاکه. هغه د همدغه کال (۱۹۷۹) د مارچ په اتلسمه افغانستان ته د پوځ استولو غوښتنه، چې تره‌کي له دوی نه کړې وه، په دغو الفاظو منلې نه وه: «مونږ ټولو ته پوره څرګنده ده چې افغانستان په دغه وخت کې تبار نه دی چې خپلې ټولې هغه کشالې چې ورسره مخامخ دی په سوشلزم سره هوارې کړي. اقتصاد بیرته باتې دی. د اسلام دین غلبه لري او د اطراف نزدې ټول خلک لیک او لوست کولی نه شي. مونږ په انقلابي حال کې د لینن په تعلیماتو پوه یو. په افغانستان کې چې له هر ډول وضع نه خبرې وکړو، هغه له دغه ډول څخه نه دی نو زما په عقیده مونږ په افغانستان کې انقلاب [انقلاب ضد] یوازې پر

خپلو نېزو سره ځپلی شو او دا زمونږ لپاره د منلو وړ نه ده. مونږ دغسې خطر منلی نه شو.» اندروپوف په بلې غونډې کې خپل مخالفت لا په غوڅو عبارتونو وښود: «زمونږ د پوځ استولو مانا به دا وي چې مونږ د [افغان] خلکو پر ضد وجنګېږو، چې خلک ټوټه ټوټه کړو؛ چې پر خلکو ډزې وکړو. مونږ به د تېري کوونکو په شان ښکاره شو، او مونږ اجازه نه ورکوو چې دغسې وشي.»(۹۶)

ګرومیکو چې د عادت له مخې د شوروي اتحاد د لوړ ځواکمن لار نیوله، له اندروپوف نه هم دمخه ولاړ او د پوځ د استولو ناوړې اغیزې یې په دې ډول بیان کړې. «زه د ملګري اندروپوف له وړاندیز نه پوره ملاتړ کوم چې هغه په افغانستان کې زمونږ د پوځ د ځای پر ځای کولو له موضوع سره مخالفت دی. د هغه ځای پوځ د اعتماد وړ نه د ی. نو چې زمونږ پوځ په افغانستان کې ننوځي تېري کوونکی به وی. د چا بر ضد به و جنګېږي؟ تر هر څه لومړی د افغان خلکو پر ضد، او مجبور به وي چې پرې ډزې وکړي. ملګري اندروپوف په صحیح ډول یاده کړه چې په افغانستان کې وضع په واقعیت کې د انقلاب لپاره اماده نه وه او ټول هغه څه چې مونږ د دېتانت، د وسلو د کمښت، او د ډېرو نورو په اړه په دغومره مودې کې کړې هغه ټول به بېرته ودرېږي. البته چین ته به یو سوغات وړاندې شوی وي. ټول ناپیلي هېوادونه به زمونږ په وړاندې ودرېږي. په بله ژبه د دغه عمل پایلې به ډېرې ناوړې وي. له کارتر سره د لیویندایلیچ [بریژنیف] لیدل به ونه شي؛ د مارچ په پای کې د [فرانسې ولسمشر] جسکارد دیستانګ راتګ به په شک کې شي. که وپوښتل شي چې زمونږ ګټه به څه وی؟ افغانستان له اوسني حکومت، له بېرته پاتې اقتصاد، په بین المللي چارو کې له بې اهمیته وزن سره، له بلې خوا مونږ باید په نظر کې ولرو چې له حقوقي نظر نه به مونږ دلیل و نه لرو، چې

پوځ واستوو. د ملګرو ملتونو د منشور له مخې يو هېواد له بل نه مرستې غوښتلی شي، خو هغه په هغه حال کې چې له دباندې نه پرې تېری شوی وي. پر افغانستان باندې هيڅ تېری نه دی شوی. دا د هغه خپله چاره ده، يوه انقلابي دننۍ چاره د خلکو د يوې ډلې جنګ له بلې سره. دا هم بايد وويل شي چې افغانستان د پوځ استولو په اړه مونږ ته په رسمي ډول مراجعه نه ده کړې.»(۹۷) کوسيګين لا د پوځ استولو سره له مخالفت نه سربېره دا هم وويل چې «که مونږ د دوی لپاره هر څه وکړو د دوی لپاره څه پاتې کېږي؟ هيڅ نه» برېژنيف د د وی ټولو د نظرونو په تاييد وويل چې «زما په نظر پولټبورو په سمه توګه وټاکله چې زمونږ لپاره د دې وخت نه دی چې په جنګ کې ښکېل شو.»(۹۸)

شوروي لويان ولې له خپلو دغو سالمو او معقولو نظريو نه تېر شول او په افغانستان کې يې د تېري خطرناکه لار ونيوله، په د اسې حال کې چې په دغو نهو مياشتو کې په افغانستان کې کوم بنيادي تغيير پېښ شوی نه و؟ يوازنی مهم تغيير چې پېښ شوی و، په سياسي ډګر کې و چې د هغه په نتيجه کې حفيظ‌الله امين د ګوند او حکومت سروال شوی او هغه په دې پيل کړی و چې پر خپلواک افغانستان کې پر خپلواک ډول حکومت وکړي. د پورته پوښتنې ځواب به دا وي چې دوی د امين سروالي نه غوښتله او غوښتل يې چې د شوروي شوي کارمل او شوروي شويو خلقيانو له لارې افغانستان د بخارا په شان د خپلې امپراتورۍ يوه برخه وګرځوي او د هغه له ډېرو شتمنيو نه استفاده وکړي او په هغو سره خپل ځای پر ځای دربدلی اقتصاد په حرکت راولي.

د شوروي لويانو د ويناوو په اړه بل اساسي ټکی دا دی چې که افغانستان د «سوشلزم» او «انقلاب» لپاره اماده نه و، بيا نو هلته د برېژنيف او

انـدروپوف نظرونـه تطبيـق کېـدلی نـه شـول. بيـا نـو دوی ولـی افغانسـتان پـه سوشلستي کامب کې نيولی و؟ شوروي لويان لکه چې په مخکې پـاڼو کـې يـې بيان شوی، انديښمن شول چې امين به د انګوليز سياست په غـوره کولـو سـره د لويديځ په لور واوړي، امريکا به چې د خميني پـه راتـګ سـره پـه ايـران کـې خپل الکترانيکي استخباراتي تاسيسات له لاسه ورکړي د افغانستان پـه شـمال کې به دغسې تاسيسات او نور امتيازاونه ولـري چې پـه هغـو سـره د شـوروي اتحاد د منځنۍ اسيا جمهوريتونـه تـر خطـر لانـدې شـي او د دې لپـاره چـې د دغه خطر مخه ونيوله شي، افغانستان تـه پـوځ واسـتول شـو. خـو ګروميکـو د افغانستان د باندنيو چارو وزير شامحمد دوست ته دغسې هدايت ورکـړی و، چـې د دغـو وينـاوو د روحيـې پـرخلاف و. هغـه تـه يـې ويلـي وو چـې «د افغانستان د مشرۍ تغير يوازې د افغانستان دننۍ پېښه وه» او «يو څـوک بايـد ووايي چې دلته کوم ارتباط نه شته، دا يوازې تصادف و.»(۹۹)

شوروي لويان له پاکستان سره د امين له هغو کوښښونو نه هم پـه انديښـنه کې وو، چې غوښتل يې د دواړو هېوادونو تـرمنځ اړيکـې ښـې شـي. پـه دغـې هيلې چې پاکسـتان د ده د حکومـت پـه وړانـدې د مخالفـانو د فعاليـت مخـه ونيسي او په افغانستان کې کراري خوندي شي. شوروي لويـان پـه واقـع کـې د اکتوبر له ۶مې نېټې نه وروسته د امين پـه اړه پـه ډېرېـدونکي درجـه انديښـمن کېدل، چې له شورويانو نه يې وغوښتل خپل سفير پوزانوف لـه افغانسـتان نـه وباسي. په اصـل کـې دوی لـه دېنـه انديښـنه لرلـه، چـې هغـه پـه خپـل دننـي او باندني سياست کې بدلون راوسته. خو، هسې چې په تېرو پاڼو کې ويل شوي، هغه په وار وار شوروي چارواکو تـه ډاډ ورکـاووه چـې دی لـه شـوروي اتحـاد سره په دوستۍ کـې ولاړ دی، او افغانسـتان د دوی مرسـتو تـه اړ دی. پـه دغـه حال کې د شوروي لويانو انديښنې د هغو د خپلو ذهنونو محصـول د ی، نـه د

امـین او نـه د هغـه د حکومـت د سیاسـت او عمـل نتیجـه. پـه بلـه ژبـه پـر افغانستان باندې د هغو وسله وال تېرى د هغو د خپـل فکـر لـه مخـې وشـو او خارجي مصداق يې نـه لاره. د دې مانـا دا کېږي چـې د يـوه هېـواد لويـان بـه مجاز وي چې د خپل ګاوندي هېواد خپلواکي نقض کړي، پـه دې نامـه چـې د هغه مشران ممکن دغسې عمل وکړي چې د هغه هېواد امنيت پـه خطـر کـې کړي، په دغسې حال کې به نړۍ تل د تېري او دفاع او د کـړکېچ او بـې ثبـاتۍ ډګر وي.

ګیـورکي کـورني ینکـو د بانـدنیو چـارو وزیـر لـومړی مرسـتیال د شـوروي یرغـل د یـوې بلـې موضـوع سـره هـم تړلـی ګڼـی او هغـه دا چـې «.... داسـې ښکاري چې تر هغـه وختـه چـې د دې پرېکـړه وشـوه چـې افغانسـتان تـه پـوځ واستول شي. د شوروي اتحـاد او امريکـې او نـاټو او د نـورو هېوادونـو تـرمنځ اړيکې ستونزمنې شوې وې. په ځانګړې توګه د سالټ-۲ تـړون چـې د ۱۹۷۹ په جون کې کارتر او برېژنيف لاسليک کړی و، په امريکـې کـې پـه واقـع کـې د هغه د مخالفانو له امله په ناکامۍ محکوم و، وروسته افغانسـتان ورتـه خاتمـه ورکـړه. دا کـوم تصـادف نـه و، چـې وروسـتنۍ فيصـله د ۱۹۷۹ د ډسـمبر پـه دوولسم ماښام هغه وخت وشوه چې مسکو خبر شو چې د نـاټو شـورا پرېکـړه کړې چې په اروپا کې به د امريکې د منځني واټن ويشتونکي راکټونه ځـای پـر ځای شي. پـه بـل عبـارت د شـوروي لويـانو پـه فکـر هغـه دليلونـه چـې پخـوا افغانستان ته د شوروي پوځ په استولو سره پر لويديځ باندې د منفي اغيزو لـه امله مهم ښکاره کېدل، سمدلاسه له اعتبار نـه وغورځېـدل، دغـه اړيکـې پخـوا خرابې شوې وې بيا نو څه نـه وو پـاتې چـې لـه لاسـه ووځـي.»[۱۰۰] سـالټ د سـتراتيجيکي وسـلو محـدوديت تـړون تـه وايـي، لکـه نـاټو چـې د شـمالي اتلانتيک د تړون موسسې له اولو تورو نه جوړ نوم دی.

د هرات د پاڅون په وخت کې د سالټ په اړه خبرو ته ټینګه هیله کېدله، چې په هغو سره به د شوروي اتحاد او امریکې ترمنځ اړیکې ښې شي او سوړ جنګ به چې له دوهم نړۍ وال جنګ نه وروسته پیل شوی و، پای ته ورسیږي. ګرومیکو هغه وخت افغانستان ته د پوځ له استولو سره مخالفت وکړ، خو اوس چې د سالټ-۲ تړون د امریکې د سنا مجلس د مخالفت له امله نه منل کېده او په اروپا کې د توما هاک او پرشنګ ډوله راکټونو د ځای پر ځای کېدلو فیصله شوې وه، ګرومیکو هم د یرغل ملاتړ وکړ. ناټو په کال ۱۹۴۹ کې د امریکې په نوښت او ګډون د لویدیځې اروپا له هېوادونو نه د شوروي اتحاد د احتمالي یرغل په وړاندې د د فاع لپاره جوړ شوی و، او سالټ چې له ۱۹۷۲ نه وروسته د امریکې او شوروي اتحاد سره مشرانو ترمنځ د خبرو موضوع وه او دغه خبرې په وقفو سره کېدلې، د نړۍ وضع د دیتانت یا د کړکیچ کمولو په لور روانه کړې وه او په دې ډول هغه له دونم نړۍ وال جنګ نه وروسته د ساړه جنګ د پای ته رسولو لپاره یو ډېر مهم ګام شمېرل کېده.(۱۰۱)

د حیرانۍ ځای دی چې د ناټو د پرېکړې په وړاندې د شوروي لویانو ځواب پر افغانستان باندې د د وی وسله وال یرغل شو، په داسې حال کې چې د دغه یرغل او د ناټو د فیصلې ترمنځ تړاو نه و. سره له دې هم هغه لکه چې د مخه ویل شوي، د شوروي امپراتورۍ د لا پراخېدلو لپاره یوه پلمه شوه، خو د یرغل اصلي موخه یې نه ښووله.

د یرغل رسمي موخه، هسې چې دمخه یې په خواره ډول ذکر شوی دی، د شوروي اتحاد له سهیل نه ډاډمن کېدل، د افغانستان له لارې شوروي اتحاد ته د امریکې د خطر شنډول، د «ثور انقلاب» د لاس ته راوړنو خوندي کول، د امین د «انډولیز چلند» مخه نیول او په افغانستان کې د شوروي دوست

حکومت له واکمن کېدلو سره مرسته کول ښوول شوي دي، خو دا ټول هسې پلمې دي او د شوروي اتحاد د يرغل اصلي موخه بل څه وه.

لکه څنګه چې په تېرو پاڼو کې ويل شوي، شوروي لويانو د خپل يرغل د حقانيت لپاره ډېر دليلونه وړاندې کړي، خو د خپلې اصلي موخې په اړه يې څه نه دي ويلي. دا خو واضحه ده چې دوی امين او د هغه حکومت نسکور کړ. د دې لپاره چې هغه انډوليز سياست پرمخ بېوه او غوښتل يې افغانستان پر خپلواک ډول اداره کړي. شورويانو د هغه پر ځای شوروي شوی کارمل او شوروي شوي خلقيان په واک ورسول، چې هغوی د ځوانو بخارايانو په شان افغانستان د دوی د امپراتورۍ يوه برخه وګرځوي او دوی بيا د افغانستان له شتمنيو نه استفاده وکړي چې په هغو سره خپل ځای پر ځای درېدلی اقتصاد په حرکت راولي خو دوی پر خپلو اعلاميو کې په دې اړه څه نه دي ويلي او د هغه پر خلاف يې لا ويلي چې پر افغانستان باندې عمومي حمله راتلونکې وه چې هغې «د يوه خپلواک او واکمن دولت په توګه د افغانستان د دموکراتيک جمهوريت شته والی په خطر کې کړی و.» نو د تاس د استازي په نظر د شوروي اتحاد مرستې ته اړينه وه «د دې لپاره چې دموکراتيک افغانستان خپلې لاس ته راوړنې له لاسه ورنکړي.» بيا نو د تاس په څرګندونو او په شوروي عامه رسنيو کې ويل کېده چې څنګه چې د افغانستان دموکراتيک جمهوريت د ځانکندن په حال کې و «شوروي اتحاد حق لاره چې يقيني کړي چې افغانستان به د هغه د ګټو مخالف نه شي.»(۱۰۲) د د غه نظر يقيني کولو لپاره دوی د کارمل په سروالۍ حکومت يوه مؤثره وسيله ګڼله. په دې چې د دوی په فکر هم د پرچم ګوندکی تر خلقي ګوندکي نه پياوړی او هم په خپله کارمل تر امين نه اعتدالي و. دوی په دغه خام فکر وو چې د ثور د کودتا په و خت کې «.... په پوځ کې پرچم غړي پينځه سوه او ملاتړان يې ۱۲۰۰ تنه او

خلقیان ۴۷۰ تنه او ملاتړان یې ۱۱۰۰ تنه وو.»[۱۰۳] دوی دا په نظر کې نه نیوله چې که واقعیت دا وای پرچمیانو به د ثور په کودتا کې غټه ونډه لرلای او وروسته به خلقي حکومت نه شو کولای، چې لویان یې له وطن نه وباسي او صفوف یې دننه په وطن کې وځپي. البته دوی به د خپل یرغل په وخت کې په دې فکر وو چې دا د یرغل لپاره ښه وخت و، ځکه چې حکومت تر دغه و خته د «سوشلزم»، «انقلاب»، «پرمختیا»، «خواري کښانو په ګټه او له فردي استثمار نه د فارغې ټولنې د جوړولو په مقصد خپل مخالفان د «انقلاب ضد»، «اخوان الشیاطین»، «مرتجعو»، «تنګ نظره ناسیونلستانو» او د «کیڼو افراطیانو»، «فیوډالانو» او «روحانیانو» په نامه ځپلي وی.

بله دا چې په دغه وخت کې یو څو تنه زرغوني او ترهکي خلقیان هم د شوروي اتحاد په خدمت کې ننوتلي او د امین مرګکي مخالف شوي وو. په دغه حال کې شوروي لویانو داسې ګڼله چې د امین په لیرې کولو سره به د وی او کارمل د هغه ځای ونیسي او افغانستان به د ختیځې اروپا هېوادونو په شان د شوروي لویانو تابع هېواد شي.

دا به سادګي وي چې فکر وشي اندروپوفیانو د یرغل ستونزې په نظر کې نه وې نیولې. دوی به د یرغل او له هغه وروسته ستونزې او لګښتونه هم په نظر کې نیولي وي. که څه هم یرغل یې په لومړۍ مرحله کې په مهارت سره سرته ورسوه. دوی به هغه د دې لپاره منلې وي چې بیا به د لاس لاندې رجیم له لارې د افغانستان له طبیعي زېرمو او شتمنیو نه پوره استفاده وکړي چې هغه دوی ته مالومې وې، ځکه چې متخصصانو او مسلکي کسانو یې په افغانستان کې کلونه کلونه سروې ګانې کړې وې. په لنډ او مشخص ډول چې د افغانستان د حاجي ګک وسپنه یې د کمیت او کیفیت په لحاظ په ټوله نړۍ کې دوهم یا دربیمه درجه ده؛ چې د لوګر د عینکو مس کان یې ډېر لوی او

قیمتي ډبرې یې هم ډېرې او ډول ډول دي. پر هغه سربېره د کرنې ظرفیت یې هم دغومره ډېر د ی، چې غله یې هم خپلو خلکو ته بس کېدلی او هم باندنیو ملکونو ته صادرېدلی شي؛ چې د غلې او داسې هم د برېښنا د تولید لپاره به د لویو سیندونو تر څنګه چې افغانستان یې ډېر لري، بندونه جوړ شي. شوروي لویانو به دغه واقعیت ارومرو په نظر کې نیولی و، ځکه چې د دوی زراعتي محصولات د دوی د خلکو لپاره بس نه وه او دوی غله د الماس او طلا په خرڅولو سره له پانګه والي هېوادونو څخه واردوله. اوس خو د افغانستان دغومره ډېر نور معدنونه راکشف شوي، چې ویل کېږي د ټولو ظرفیت د درې تریلیون ډالر قیمت په شاوخوا کې دی او سترمان او وستاد، د ک. ج. ب په افغانستان کې اثر پیلامه لیکونکی لا وایي چې د شوروي «سیستم چلوونکي مجبور وو، چې مسو ته چې منابع یې [په شوروي اتحاد کې] مخ پر خلاصېدو وو په **ضاعت** کې ضرورت په نظر کې ونیسي.» دوی هم وایي چې «افغانستان د دغه معدن او غاز او نورو معدنیاتو ډېرې ذخیرې لري.»(۱۰۴)

په پای کې ویل کېدلی شي چې د افغانستان له لاندې کولو نه د شوروي لویانو اصلي موخه د افغانستان د ډېرو طبیعي زېرمو او شتمنیو نه استفاده کول وو، چې په هغه سره خپل ضعیف اقتصاد پیاوړی او خپل مړ ژواندی کمونزم ژوندی کړي.

حفيظ الله امين

امين چې په کال ۱۹۲۹ کې په پغمان کې زېږېدلی و، د حبيب الله زوی، د سيد احمد لمسی او د شرف الدين کړوسی و. پلار يې د پوليسو مامور و؛ د پنځوسو کلونو و، چې شوروپانو يې ژوند لنډ کړ. په معاصر افغانستان کې امين له تره‌کي نه وروسته دوهم غير دراني پښتون و، چې د خپل شخصي زيار او د نظامي کودتا په نتيجه کې د حکومت، دولت او ګوند سروال شو. امين د غلزي لوی قوم ته منسوب خروټی او له روغ ځان او پياوړي ياد ځخه بهره من و. دی د کابل پوهنتون د ساينس پوهنځي ليسانس او د امريکې د کولمبيا پوهنتون ماستر و، د ډاکترۍ شهادتنامې ترلاسه کولو لپاره يې زده کړه د تيسس ليکلو تر سرحده پورې رسولې وه، چې د کابل پوهنتون سروال، ډاکتر صمد حامد دهغه سکالرشپ قطع کړ. امين بيا وغوښتل په انګلستان کې د ډاکترۍ شهادتنامې لپاره کار وکړي، په دې اړه په لندن کې ما په تليفون کې ادرسونه ورته ورکړل. خو هغه هلته ونه منل شو او وطن ته ستون شو او خپل تدريس يې په ابن سينا ښوونځي کې له سره ونيو.

د ډاکترۍ شهادتنامې نه د بې برخې کېدلو له امله به و چې امين په افغانستان کې د نظام پرضد د سياست په ډګر کې ننوت، او د افغانستان خلق دموکراتيک ګوند عمومي منشي نورمحمد تره‌کي نه يې د ګوند د غړيتوب غوښتنه وکړه. دغه ګوند په کال ۱۹۶۵ کې جوړ شوی و، خو د ګوند ځينو غړو- سلطان علي کشتمند، ببرک کارمل، طاهر بدخشي او غلام دستګير پنجشيري په ګوند کې د هغه له غړيتوب سره مخالفت وکړ. امين سره له دې

هـم پـه ګونـد کـې اول ازمیښـتي او بیـا پـوره غـړی شـو او د مرکـزي کمېټـې غړیتوب ته هم جګ شو. په عین حـال کـې دی یـو ځـل د پغمـان د خلکـو لـه خوا په ولسي جرګه کې د غړي په توګه هم غوره شو.

د خیال محمد کټوازي په وینا چې د امـین نـزدې همکـار و، دی «د غربـي دموکراسۍ سره ډېر بلد و او .... د کمونستي ایډیالوجۍ سره یې ډېـره اشـنایي نه درلوده». له همدې امله به هم و، چې شـورویان لـه اول نـه پـرې شـکمن او وروسته ورسره مخالف شول. ک. ج. ب والو او کارملیانو او داسې هم نـورو مخالفانو د هغه پر ضد دغومره ډېر پروپاګندونه کړي چې پـه اړه یـې ذهنونـه ګډوډ کړي دي. دوی ټولو هغه سـخت «نیشنلسـت» او حتـی «فاشسـت» هـم بښوولی، خو هیڅ چا د هغه «نیشنلزم» مشخص کړی نه د ی، پـه داسـې حـال کې چې نشنلزم، د مارکسزم، کمونزم، سوشلزم او لبرالزم په شان ناڅرګنـد دی او هر چا ته بېل مفهوم لري.

د امین د نیشنلزم یوه نښه دا ده چې دی هم د محمد داؤد په شان د هېـواد پر خپلواکۍ ټینګ ولا و. د واکمنۍ په و خت کـې یـې د کابـل پوهنتـون یـوې ډلې استادانو چې یې د لیدلو لپاره غوښتی و، ویلي وو چې «تاسې استادان بـه له مونږ سره یئ، یا نه یې خو تر هغو چې زه ژوندی یم هیڅ باندني ځواک ته به اجازه ورنکړم چې زمونږ هېواد لاندې کړي». دغه عقیده او د هغې له مخې عمل و چې له شورویانو سره د هغه د ټکر او په پای کې د هغـه د مـرګ لامـل شو.

د امین د نیشنلزم بله نښه دا وه چې هغه پـر پښتونسـتان ولاړ و او لـه لـوی افغانستان څخه غږېده. دا هم د امین نیشـنلزم و، چـې د حکومـت لـوړ پـوړي چارواکي یې د وطن له بېلو قومونو څخه و، نه له یوه قوم نه. په دې ډول چـې حکومـت یـې د ډاکټـر شـاه ولـي، منصـور هاشـمي، سـالم مسعودي، صـدیق

عالمیار، عبدالحکیم جوزجاني او عبدالکریم میثاق او څو پښتنو ملګرو په همکارۍ چلوه، او له خپلو پښتنو ملګرو- نور محمد تره‌کي، اسلم و طنجار، سید محمد ګلابزوی او شیرجان مزدوریار سره یې د مرګ تر سر حده ورانه شوه. دغه دښمني په اصل کې د واک پر سر وه، نه د واک ګټلو په وخت کې، چې هغه وخت دوی سره خواږه یاران وو. د افغانستان په سیاسي تاریخ کې دغسې مثالونه لږ نه دي چې واک لېوالو خپل حریفان او حتی خپل نژدې خپلوان ځپلي او د هغو په ځپلو سره واک ته رسېدلي دي. دغه میلان شاید په پښتنو کې د نورو قومونو د سر کسانو په تناسب ډېر پیاوړی وي، په دې چې په دوی کې هم د تربورۍ او هم ګوندیمارۍ احساس ډېر پیاوړی دی او هم د هېواد لوړ واک تر دې نږدې وختو پورې له دوی سره و، دغه حال د امین په هکله هم صدق کاوه. د کتوازي په وینا «امین یو ملي، پر ځان ډاډمن، قدرت غوښتونکی و». دغه میلان نږدې هر څوک لري خو امین دغسې کس و، چې بیا هم د کتوازي په وینا چې «د قدرت او دولتي واکمنۍ غوښتلو په لار کې که هر چا د نوموړي په مخ کې خنډ کاووه، په هغه یې زړه سوی نه کاووه.» غیر له هغه هم په خلقي کودتایي نظام کې د اساسي قانون په نشته والي سره چارواکو ته د زورواکي لار خلاصه وه.

امین په اصل کې د ډاکترۍ شهادتنامې له محرومېدلو نه وروسته د واک ګټلو په مقصد په خلقي ګوند کې ننوت که څه هم هغه په ماهیت کې کمونستي و. خو د کتوازي په وینا «امین د کمونستي ایډیالوجۍ سره له امریکا څخه نه و راغلی، بلکې په افغانستان کې د ډېرې وروسته پاتې طبقاتي ټولنې د شرایطو پر بنسټ د خلک دموکراتیک ګوند شعارونه د واک د ترلاسه کولو لپاره یوه اسانه لار ورته ښکارېده.» دی د واک ګټلو په لار کې بریالی شو. د ثور کودتا د ده په نوښت او قومندانۍ ترسره شوې او ګوند ته د قدرت

په انتقال کې د ده رول تر هر بل ګوندي څخه ډېر و او دا دی و چې ګوند یې په عمل کې واکمن کړ.

د امین فامیلي ژوند هم د کټوازي حکم، ته چې دی کمونست نه و، اعتبار ورکوي. د امین وراره میرویس په وینا یوه ورځ په کور کې اولادونو یې ترینه وغوښتل چې د زده کړې لپاره یې شوروي اتحاد ته واستوي، خو هغه ورته کړه چې «تحصیل دلته په افغانستان کې تر شوروي اتحاد څخه ښه دی.» میرویس چې هغه وخت د دوولس کلونو په شاوخوا کې و، د خپل دغه تره په کور کې اوسېده. دوی ټولو هغه ته شېرآغا ویلې. دی دا هم وايي چې د تره کورنۍ غړي یې له روسي ژبې سره نا اشنا وو، په داسې حال کې چې هغه وخت د دغې ژبې زده کړه د ګوندي غړو په پاسنیو کړیو کې رواج لاره. دی دا هم وايي چې د تره په کور کې یې د هیڅ شوروي مشر تصویر یا عکس نه و، هلته یوازې د میر اکبر خیبر وړه مجسمه لیدل کېده. میرویس هم د زلمي خروټي په شان وايي چې په پخلنځي کې د پاچا ظاهر د وختو اشپزانو پخلی کاووه، نه روسانو.(۱۰۷)

امین په خپل لنډ سیاسي طوفاني ژوند کې پر خپلو ټولو داخلي او خارجي مخالفانو غالب شو، په یوه حساب دی د شوروي اتحاد ک. ج. ب باندې هم غالب شو. امین شاید په نړۍ کې لومړنی کس وي چې د ځان په اړه یې د دغې انسان وژونکي ایجنسۍ توطیې شنډې کړي. لکه چې د اګسا د سروال اسدالله سروري دسیسې یې هم شنډې کړې. اندروپوفیان بیا په نظامي قدرت پرې غالب شول، خو هغو په خپل دغه عمل سره هم خپل ځانونه او هم شوروي اتحاد تر دې حده بې اعتبار او ناتوان کړل، چې د امین ناکامي په پای کې د دوی ناکامي هم شوه.

د دولت، حکومت او ګوند د سروال په توګه د امین تېروتنې هم وړې نه

وې، چې د تره‌کي له مینځه وړل او د هغه د خوریي زلمي خروتي په وینا په رسمي دفتر کې یې د شوروي اتحاد سفیر پوزانوف په څېړه وهل ډېرې غټې او خطرناکې وې، خو اقبال وزیري دغه وروستی روایت ردوي. په هر حال، په لومړنۍ پېښې سره د ریشخور په فرقه کې بغاوت وشو او په ګوند کې درز راغی او په دې بلې سره شوروي لویان تر دې حده وپارېدل چې پر افغانستان باندې یې وسله وال تېري ته لاس واچوه. د امین بله تېروتنه دا وه، چې د وروستۍ پېښو پایلې یې په نظر کې ونه نیولې او د شوروي لویانو وروستی ناولی سیاست درک کولی ونه شو.

د امین په بریو او سختو شېبو کې د هغه مېرمن، پتمنۍ چې ترله یې وه غټ رول لرلی د ی، د هغې لومړی غټ رول د ثور د کودتا په وخت کې و چې د پولیسو له خوا د دوی د کور لټولو په وخت کې یې د امین نظامي سندونه په ډېر مهارت سره پټ کړل. وروسته د شورویانو د یرغل په حساسو شېبو کې د بېهوښه شوي امین لپاره له روغتون څخه ډاکټر وغوښت چې د هغه په درملنې سره امین په حال شو. د مېرمن امین پیاوړی شخصیت له دېنه هم مالومېږي چې په داسې وخت کې چې لوښې، زامن او مېړه یې د مرګ په پنجو کې ګیر وو، هغې په سړه سینه او رانه فکر چاره لټوله. اروانباده مېرمن هاجره زېړی د دغو شېبو او د څرخي پله بندي خانې مېرمن امین په اړه وایي چې هغه «ډېره سنګینه ښخه وه، په دغه دونه حال کې چې پر راغلی و، دې بې صبري ونه کړه؛ هر څه یې په خپل زړه تېرول. په دغه ګرده بندي خانې په بد حال کې د دې په تروه تندي نه یم پوهېدلې او تر خولې یې چاته یوه بېځایه خبره نه وه وتلې.»(۱۰۸)

د امین ناکامي د تره‌کي د ناکامۍ په شان غټه وه، دی هم د واک ساتلو او د حکومت په کولو کې پاتې راغی. دا لکه چې قانون وي چې هغو ته چې په

کودتا سره یې واک ترلاسه کړی وي، د واک ساتل د هغه د ترلاسه کولو نه ورته ګران دي. په هر حال د ثور په کودتا او د دوی دواړو په ناکامۍ سره افغانستان او افغانان په ژور ډول زیانمن شول. د دغو ناکامیو درس به دا وي چې د دولتي واک خاوند افغانستان زده کړي چې خپل سیاسي مخالفان ځنګه وزغمي او لا ښه دا چې په واک کې یې شریک کړي.

دوهم څپرکی

د شوروي اتحاد
د تېري په وړاندې غبرګونونه

پر افغانستان باندې د شوروي اتحاد وسله وال تېري نه يوازې په افغانستان کې انګازې وکړې، په نړۍ کې يې هم وکړې. شوروي اتحاد پر دغسې هېواد تېری وکړ چې دولتي نظام يې ورسره پوره متفاوت، او کولتوري ارزښتونه يې ورسره پوره متضاد وو. اساسي تضاد دا و چې په شوروي اتحاد کې د اسلام دين ځپل کېده، او په افغانستان کې اسلام لمانځل کېده. په سياسي ډګر کې هم دوی پر بېلو لارو روان وو. شوروي اتحاد د نړۍ د سوشلستي کامپ سروال او افغانستان د ناپييلو هېوادونو موسس غړی و. پر هغه سربېره شوروي اتحاد د لومړي ځل لپاره له خپل کامپ نه د باندې پر يوه ناپييلي هېواد باندې وسله وال تېری وکړ، هغه هم بې د کوم قانوني دليل نه او بې له دې چې د هغه له خوا د هغه امنيت ته ګواښ شوی وي. دا په داسې حال کې چې د دوی لويانو تر خپل يرغل پورې له افغانستان سره د وستۍ او ښه ګاونډېتوب نارې وهلې، او د هغه سروال حفيظ‌الله امين ته يې د ډول ډول مرستو وعدې ورکولې. خو شوروي اتحاد چې د ډېر لوی پوځ او پراخې امپراتورۍ په لرلو سره له امريکا نه وروسته د نړۍ دوهم ربرځواک و، افغانستان يې تر خپل نفوذ لاندې هېواد ګاڼه. شوروي اتحاد تر يرغل

دمخه د درویشت کلونو په بهیر کې د افغانستان په پرمختیایي پر وجو کې د کریډټونو په بڼه پولي او تخنیکي مرستې کړې وې، او د افغانستان خلک دموکراتیک ګوند د هغه ټینګ پلوی و، خو څنګه چې شوروي اتحاد د افغانانو پر و طن تېری کړی و، د د وی غوڅ اکثریت د یرغل په وړاندې جګ شو، او له خپل وطن، خپلواکۍ، ننګ ناموس او دین نه یې د غسې ټینګه دفاع وکړه چې هم یې شوروي لویان او هم د نړۍ شکاکان حیران کړل. شوروي چارواکو فکر کاووه چې په افغانستان کې به یوازې د دوی د پوځ شته والی د ارامۍ یقیني کولو لپاره تضمین وي. خو افغانان د خپلواکۍ په موضوع کې د ډار خلک نه وو. دوی په ټولې هغې مودې کې چې شوروي پوځ په افغانستان کې و، ورسره په ټینګه وجنګېدل. دغه تېری او دغه دفاع د نړۍ غټه موضوع شوه. له همدې امله وه چې شوروي اتحاد له یرغل نه وروسته په پراخې پروپاګندې لاس پورې کړ چې خپل تېری په حقه وښیي. خو څنګه چې دغه یرغل په اصل کې د نولسمې پېړۍ د اروپایي هېوادونو د یرغلونو په شان امپیریلستي و، پروپاګندونو یې اثر ونه کړ، او د هغو پر خلاف د نړۍ ډېرو حکومتونو او ولسونو له افغانانو سره خواخوږي وښووله او د پیسو او وسلو په ګڼون یې ډېرې مرستې ورسره وکړې.

د یرغل په اړه د شورویانو نظرونه

شوروي اتحاد خپل ګوندي کدرونو، د خپل سوشلستي کامپ حکومتونو او هم د سوشلستي هېوادونو ۴۶ کمونستي او کارګري ګوندونو ته د خپلو سفیرانو او ایجنټانو او خپرونو له لا رې رسوله چې د افغانستان دموکراتیک جمهوریت، چې د شوروي اتحاد ملګری و، د باندنیو وسله والو بانډونو له خوا تر خطر لاندې شوې او غوښتل یې چې نه یوازې د اپرېل انقلاب لاس ته راوړنې له مینځه یوسي، د افغانستان دموکراتیک حکومت هم نسکور کړي او هلته د امپیریلزم تر لاس لاندې حکومت په واک کړي، او په دې ډول زمونږ د سوشلستي هېواد امنیت هم له خطر سره مخ کړي. حفیظالله امین هم چې د انقلاب مشر نور محمد تره‌کي یې له مینځه وړی، او «په سل ګونو انقلابیان» چې د ثور د انقلاب په پلي کولو کې یې د دکتاتور پاچا ظاهر په وړاندې مبارزې کړې وې، ځپلي او په دې برخه کې یې له باندنیو سره لاس یو کړ. امین که څه هم انقلابي او له شوروي اتحاد سره د دوستۍ ناري کولې، د یوه واړه بانډ په ملګرتوب په واقعیت کې افغانستان د لویدیځ په لور بیوه. د شوروي حکومت په خپله وینا «باندنیو ارتجاعي قوتونو له دغه حال نه ګټه پورته کوله. دوی د وسله والو ډلو استول او د بېلو بېلو نظامي واحدونو انتقال چټک کړی وو. دوی ټولو هغه څه کول چې د افغانستان پخواني مرتجع رجیم بیرته په واک کړي، او افغانستان د امپیریلزم تابع هېواد وګرځوي. هغه لوی قوتونه چې دغه سیاست یې پرمخ بیوه د امریکې امپیریلزم سي آی آی او داسې هم د پیکینګ مشري ده.»

«خو په افغانستان کې قوتونه راولاړ شول، د امين رجيم يې په غوڅه توګه له مينځ نه يووړ. له قدرت نه يې وغورځوه او د هېواد د نوې مشري او ګوندهئيتانونه نه يې جوړ کړل.... اوس د ګوند او حکومت سروال ببرک کارمل دی. د هغه د ويناوو او خطابو مقصد د افغانستان د خپلواکۍ خوندي کوي.

دی مترقي او دموکراتيک پاليسي پرمخ بيايي؛ قانون او نظم خوندي کول؛ او له خلکو سره انساني چلند کوي. د نوې مشرۍ موخه په هېواد کې د مدني سولې تضمين دی. دغه ټول هغه څه ممکن کوي چې وويلی شي دغسې مشري به د افغانستان خلق دموکراتيک ګوند او مترقي جمهوري نظام په افغانستان کې پياوړی کړي.» په اعلاميې کې د اهم ويل شوي وو چې «شوروي اتحاد له افغانستان سره منلې وه چې افغانستان ته د يو څه وخت لپاره يو ووړ نظامي واحد د تم کولو لپاره واستوي. يوازې د هغه شته والی به د سملاسي دښمنو وسله والو بريدونو (زياتره له پاکستانه) او د داخلي انقلاب ضد قوتونو ته وېروونکي کافي مانع وي.» په اعلاميې کې دا هم ويل شوي وو چې همدا چې هلته وضع ارامه شوه او هغه دليلونه چې استول يې ضروري کړي وو، له مينځه لاړل، هغه به بېرته وغوښتل شي.[1]

شوروي لويان له خپلو خلکو سره هم رښتيني نه وو، نه يې غوښتل هغوی د يرغل او جنګ په واقعيتونو خبر وي او کوښښ يې کاووه په دې هکله پرې بنديزونه هم ولګوي. ميتروخين وايي «په هر ډول مخابره کې د پلان شوي يرغل ذکر کول منع شول.» د افغانستان شمال ته د شوروي په جمهوريتونو کې لا بېړنی حال اعلام او پوځي واحدونه تيار سي شول. «د اقتصادي هدفونو پر ساتنې باندې لنګر واچول شو، او پر پوستي او تيليفوني مخابرو باندې کنټرول ولګول شو. هغه ليکونه ضبط شول چې پکې د تيارسۍ يادونه

شـوې وه؛ مشـکوک لیکونـه ضـبط شـول او لیکـونکي یـې تـر پوښـتنې لانـدې ونیول شول.»[۲]

سر تېرو ته ویل کېدل چې امپیریالستانو پر افغانستان بانـدې تېـری کـړی او تاسې له افغانانو سره د مرستې کولو لپاره استول کېږئ. ک. ج. ب په شـوروي اتحاد کې د افغان جنګ په اړه څوک خبرو ته نه پرېښوول. خو خلک یا لږ تـر لږه تعلیم کړي او حساس شورویان لـه دغـه جنـګ نـه د بانـدنیو رادیوګـانو لـه لارې خبرېدل. له یرغل نه ژر وروسته لا د پوهانو یوې ډلې د ا و. بوګومولوف په مشرۍ د شوروي اتحاد مرکزي کمېټې ته یو راپور واستوه چې پـه هغـه کـې یې د یرغل د ناکامۍ وړاندوینه کړې، او په وړاندې یې ټینګ غبرګون ښـودلی و.» سره له دې هم شېوارد نازي چې وروسته د ګورباچوف پـه واکمنـۍ کـې د باندنیو چارو وزیر و، وایي چې پـه شـوروي اتحـاد کـې خلکـو د افغانسـتان د جنګ په اړه تر هغه نه زیات منفي غبرګـون وښـود، چـې پـه ۱۹۶۸ کـې یـې د چکوسلواکیې د جنګ په اړه ښـوولی و، دی دا هـم وایـي چـې «لـه ۱۹۷۹ نـه وروسته اکثرو په نېغ یا نا نېغ ډول پر افغانستان باندې یرغل محکـوم کـړ.»[۳] پـه عمـومي ډول دغـه یرغـل د شـوروي روڼ انـدانو لپـاره «د دغـو قـدرتونو د حرکتونو یو تشدد ناک عمل و، چې نوی نسل یې بېګانه کړ. د ۱۹۸۰ لسیزې ځوانـان.» لـه هغـو نـه سـرګې سټان کیـویچ ویـل چـې «د افغـان یرغـل [پـر افغانستان باندې د شوروي یرغل] مونږ ته یو ټکان و، یـو مطلـق ټکـان، ځکـه چې مونږ پوهېدلو چې په کوم وخت کې د باندې جنګ پیـل کېـږي. دننـه هـم جنګ شروع کېږي، جنګ د رښتین توب، روڼ والي، او ازادي غوښـتونکو پـر ضد. مونږ پوهېدلو چې دا د اوږدې مودې لپاره د کنټرول مانـا لـري. سـره لـه دې هم هیڅا البته له سخاروف نه پرته- کافي زړورتیا نه لرلـه چـې پـه اړه یـې برالا وغږېږي. مونږ د هغه په هکله له باندنیو راډیوګانو نه اورېـدل. مـونږ ټـول

سیستم او شخص برېژنیف ملامت ګاڼه. د برېژنیف او د هر هغه څه چې ده کول مطلق ردوو.» دستان کیوریچ په فکر چې د ګورباچوف د وخت په نسبي ازاده فضا کې یې څرګند کړی و، «هغوی به هېڅکله په دغه جنګ کې غالب نه شي او هغوی دغه بحران یوازې پیاوړی کوي.» د هغه پر ځای وړاندوینه دا وه چې «مونږ حس کاووه چې یو وخت- زر یا وروسته به اساسي تحولونه حتمي شي.»[۴] د میتروخین د لیکنې له مخې حتی د ک. ج. ب ځینې غړي هم په خپلې ویرې غالب شول او د خپلو لویانو دغه عمل یې پر خپلو کې محکوموه او ویل چې «زه شرمېږم ووایم روس یم، مونږ په خپله سرفان او ګدایګر یو او غواړو نور اسیر او غریب کړو.»[۵]

د شوروي دغه یرغل د دې سبب هم شو چې په بین المللي کمونستي حرکت کې یو بل درز، که څه هم کوچنی و، څرګند شي. لومړنی درز هغه و چې د ستالین له مړینې نه وروسته د چین کمونست ګوند د شوروي کمونستي ګوند لار پرېښوده، او بین المللي کمونستي حرکت د لومړي ځل لپاره دوه ځایه شو. د شوروي د دغه یرغل پر ضد د ایتالیې کمونستي ګوند او د رومانیې کمونستي ګوند د انتقاد اوازونه جګ کړل. لومړنی چې په لویدیځې اروپا کې د فرانسې له کمونست ګوند نه وروسته لوی ګوند و، په دې اړه له شوروي اتحاد سره برالا نانډرۍ پیل کړې او دغه یرغل یې «یوه تېروتنه» وبلله. خو د شوروي ګوند قانع نه شو. د ختیځې اروپا په هېوادونو کې سره له دې چې د شوروي اتحاد تر کنټرول لاندې و، ناراضه ډلو د شوروي یرغل پرضد فعالیتونه پیل کړل او د اولمپیک په لوبو کې یې د نه ګډون کولو غوښتنه کوله، چې په ۱۹۸۰ کې په مسکو کې کېدلې. په دغه لړ کې د چکوسلواکیې د ناراضي ډلې په یوه لیک کې دغه لوبې د اولمپیک هغو لوبو ته ورته وښوولې چې په کال ۱۹۳۶ کې د نازیانو په واکمنۍ کې په برلین کې

شوې وې.

د یرغل په اړه
په لویدیځې نړۍ کې غبرګونونه

په لویدیځو هېوادونو کې د شوروي د یرغل په وړاندې د امریکې ولسمشر جمي کارتر غبرګون اثرناک و، چې د دغه اهمیت له امله یو څه اوږد بحث غواړي. د فرانسې حکومت پر یرغل نیوکه وکړه، خو د جرمني فیډرالي صدراعظم، هلمت شمت نرم دریځ ونیوه او څرګنده یې کړه، چې د افغانستان بحران «له خطرناکو بعدونو سره سره نړیوال بحران» نه دی. خو د برتانیې صدراعظمې مارګریت تاچر د شوروي یرغل محکوم کړ او پر شوروي حکومت یې غږ وکړ، چې خپل پوځونه له افغانستان څخه بیرون کړي. ټولو لویدیځو هېوادونو نه یوازې د شوروي اتحاد د ترلاس لاندې د کارمل رجیم په رسمي ډول ونه پېژنده، له کابل سره یې اړیکې هم وشلولې، خو هلته یې خپل سفارتونه ونه تړل، او هر یوه په خپل سفارت کې څو تنه ماموران پرېښوول، چې د افغانستان د جاري وضع په اړه یې باخبره وساتي.

د یرغل په وړاندې د بین‌المللي موسسو غبرګون اساسي او پرله پسې و، تر ټولو دمخه د ملګرو ملتونو د امنیت شورا د جنوري په پینځمه د دوو مخالفو رایو په وړاندې په ۱۳ رایو پرېکړه وکړه، چې باندني پوځونه دې له افغانستان څخه ووځي، خو هغه د شوروي اتحاد په ویټو سره رد شوه. دغه موضوع بیا د جنوري په ۱۴ مه د عمومي اسامبلې په بیړنۍ غونډې کې تر غور لاندې ونیوله شوه او هلته د ۱۸ رایو په وړاندې په ۱۵۴ رایو پرېکړه وشوه چې

باندنی پوځ دې له افغانستان څخه بې له کوم قید او شرط څخه ووځي؛ د هېواد د ناپیيلتوب سیاست درناوی دې وشي،او د افغانانو د په خپله ټاکنې حق دې خوندي پاتې شي. د ملګرو ملتونو موسسې هرکال دغسې پرېکړه کوله او په ۱۹۸۲ کې یې یو خاص استازی وټاکه چې په دغه اړه له دواړو خواوو سره خبرې اترې وکړي. د همدغه استازو په هلو ځلو سره و، چې په کال ۱۹۸۸ کې په ژنیو ښار کې شوروي اتحاد ومنله چې له افغانستان څخه به خپل پوځ په نهو میاشتو کې وباسي. **دغه موضوع په دوه څپرکیو کې څېړل شوې ده.** بله مهمه پرېکړه د اسلامي کنفرانس د موسسې له خوا په اسلامآباد کې د ۱۹۸۰ کال د جنورۍ په ۲۸مه وه، چې له شوروي اتحاد نه یې په ټینګه وغوښتل چې خپل پوځ له افغانستان څخه بېرون کړي. په د غې غونډې کې عراق، سوریې او لیبیا د شوروي اتحاد په پلوي رایه ورکړه. په دې ډول د دوی استازو وښوول چې مشرانو ته یې د ملي ګټو پر بنسټ سیاست دغومره ارزښتناک و، چې د مسلمان افغانستان په وړاندې یې دغسې هېواد غوره وباله چې د ملحدو کمونستانو لخوا اداره کېده. د کنفرانس غړو هر کال دغسې پرېکړې کولې او له افغانستان څخه یې د باندنیو پوځونو د بېرون کېدلو غوښتنه کوله.

د ۱۹۸۱ کال په سر کې په ډهلي کې د ناپیيلو هېوادونو د باندنیو وزیرانو په غونډه کې هم له شوروي اتحاد څخه وغوښتل شول چې خپل پوځ له افغانستان څخه وباسي او د هغه د ناپیيلتوب د سیاست درناوی وکړي. د دغې غوښتنې اهمیت په دې کې و، چې په دغه حرکت کې شوروي پلوه هېوادونه لږ نه وو. د همدغه کال په اوړي کې د اروپا اقتصادي ټولنې په لا ټینګو کلمو له افغانستان نه د شوروي پوځ د بېرون کولو غوښتنه وکړه، او شوروي اتحاد ته یې ډاډ ورکړ چې افغانستان به د هغه د پوځ له وتلو نه و

روسته هغسې یو ناپیيلي هېواد وي، لکه استریا ې په کال ۱۹۵۵ کې د هغه د پوځ له ایستل کېدلونه وروسته یو ناپیيلی هېواد شو. دغه پرېکړه د دغې ټولنې د هیئت مشر لارډ کرنګټن له خوا په مسکو کې شوروي لويانو ته توضیح شوه؛ هغو هغه «غیر عملي» وبلله، خو رد یې هم نه کړه. د همدغه کال په جنورۍ کې د فرانسې ولسمشر ګسکار دیستانګ د افغان کشالې د هوارولو لپاره د یوه بین المللي کنفرانس وړاندیز وکړ؛ شورویانو هغه هم ونه مانه. د چین حکومت لا له شوروي اتحاد سره د خپلو اړیکو ښه کېدل له افغانستان څخه د هغه د پوځ په ایستلو پورې تړلی وګاڼه. شوروي اتحاد دغه وړاندیز هم ونه مانه. چین بیا په دغه اړه ټینګ دریځ غوره کړ او د کارمل رجیم له خوا یې د خپل هېواد امنیت په خطر کې لیده، ځکه چې شوروي اتحاد د افغانستان د پامیر برخه تر کنټرول لاندې نیولې وه، په دې اړه لا ویل کېده چې شوروي اتحاد د واخان تړانګه د کارمل له رجیم نه د کوم تړون له مخې خپله کړې وه.(۶)

شوروي اتحاد دغه ټولې غوښتنې که څه هم د نړۍ د زیاترو خلکو په استازیتوب وې، رد کړې خو په دغه رد سره یې د نړۍ په سویه خپل اعتبار زیانمن کړ. د هغه یرغل او دغه رد و چې د هغه لاس لاندې د کارمل رجیم هیڅ مشروغیت ونه موند او بین المللي هواکړکېچنه شوه؛ دیتانت له مینځ نه لاړ او د هغو پر خلاف د افغانستان د خپلواکۍ مدافعان د نړۍ په سطح کې مهم وګرځېدل. لا مهمه دا ده چې د دغو غوښتنو غوښتونکو افغان مجاهدانو ته د هغه وروسته د پیسو، وسلو او نور ډول ډول مرستو ورکول په غټه پیمانه پیل کړل. د امریکې مرستې تر هر بل حکومت نه ډېرې وې، چې اوس یې د توضیح وخت دی.

د امریکې متحد د ولتونو حکومت، د جمي کارتر په مشرۍ پر افغانستان

باندې د شوروي اتحاد يرغل تر هر بل حکومت نه ډېر ټينګ ونيوه. امريکا د افغانستان په بايللو سره هغومره نه وه پارېدلې، لکه د اوږدې مودې لپاره د نړۍ په دغې برخې کې د شوروي اتحاد د نفوذ او قدرت له خپرېدلو نه په اندېښنه کې وه. له دې امله يې تر هر بل هېواد نه غبرګون په ټينګه وښود. د امريکې په چارواکو کې دغه ذهنيت پيدا شوی و چې شوروي اتحاد په افغانستان کې خپل ځان ټينګ کړي بيا به پاکستان تر نفوذ لاندې راولي او په خپل دغه پرمختګ سره به د پارس خليج په ملکونو کې خپل نفوذ خپور کړي، چې له هغه نه د ايران، عراق او کوېټ تېل تېرېږي او جاپان، اروپا او امريکې ته ورل کېږي. شوروي اتحاد به په دغه ډول د امريکې د چارواکو په فکر، د جاپان او لويديځې نړۍ د تېلو انرجي چې تر يوه حده لويديځ مدنيت او ژوند پرې ولاړ د ی، تر خپل نفوذ لاندې راولي. امريکا په سياسي لحاظ هم اندېښمنه شوه، په دې ډول چې په افغانستان کې د شوروي اتحاد فزيکي شتون به نور هم ضروري کړي چې له خپل د وست هندوستان سره خپلې اړيکې نورې هم ټينګې کړي. په دغه حال کې د پاکستان امنيت به تر خطر لاندې او سوشلستي کامپ به نور هم پياوړی شوي وي. په دې ډول د شوروي اتحاد پله به د سوشلستي کامپ د مخکښ په توګه د نړۍ په سويه نوره هم درنه شوې وي. د دغه احتمال د مخنيوي لپاره د امريکې دريځ دا شو چې په افغانستان کې د هغه پوځي شتون د هغه لپاره ډېر ګران کړي او د پاکستان په لور د هغه د وړاندې تګ مخه ونيسي او په دغه پروګرام کې د خپلو ملګرو هېوادونو ملاتړ جلب کړي. پاکستان هم د دغه يرغل په وړاندې ټينګ دريځ نيولو ته وهڅوي او د دغه مقصد لپاره ډ ول ډول مرستې ورسره وکړي. خو دوی په دې فکر هم وو چې دوی شورويان له افغانستان څخه ايستلی نه شي، او په خپله افغانان هم د دې توان نه لري چې هغوی له خپل

هېواد نه وباسي، که څه هم چې دوی به ډېرې مرستې ورسره وکړي. په دې ډول دوی په افغانستان کې د شوروي اتحاد پوځي شتون او د افغانستان بايلل منل. پرته له دې هم دوی افغانستان د شوروي اتحاد تر نفوذ لاندې هېواد ګاڼه. دا هم مهمه وه چې افغانستان له امريکې سره د شوروي اتحاد په وړاندې د کوم دغسې تجويز فکر نه و کړي، لکه پاکستان چې ورسره کړی و. بله ستونزه دا وه چې په وچه چارپېر افغانستان له هغې نه په زرګونه ميله لېرې پروت و، او د شوروي اتحاد چم ګاونډی هېواد و. سره له دې هم څنګه چې شوروي اتحاد د لومړي ځل لپاره د خپل وارسا له پکټ نه د باندې پر يوه ناپيیلي هېواد يرغل کړی، او په هغه سره يې په منځني ختيځ او لويديځې اروپا کې ډېر هېوادونه پارولي دي، د امريکې چارواکي په دغه فکر شول چې پرې نه بږدي افغانستان د چکوسلواکيا په شان شي چې شوروي اتحاد په ۱۹۶۸ کې د هغه د خلکو پاڅون په پوځ سره ځپلی او لويديځو هېوادونو د هغه په اړه څه ونه کړل. پر افغانستان باندې د شوروي اتحاد د يرغل په وړاندې د امريکې ځواب په ماهيت کې دفاعي او ددې لپاره و چې د خپل دغه ستر حريف اقتصاد ضعيف کړي او هم د ويتنام انتقام ترېنه واخلي. شوروي اتحاد شمالي ويتنام پر خپلو مرستو سره دغومره توانمن کړی و، چې د امريکې پوځونو په وړاندې ټينګ مقاومت وکړي، او هغه د ډېرو انساني او مالي تاوانونو له ورکولو نه وروسته له ويتنام نه په شا کړي.(۷)

په بلې مياشتې کې کارتر په ويانا کې برېژنيف ته په يوې رسمي ليدنې کې وويل چې امريکې په افغانستان کې احتياط کړی او د کشالو هوارول يې په سولې سره غوره بللي، په داسې حال کې چې شوروي اتحاد دغسې نه دي کړي. هغه ته يې دا هم وويل چې «امريکې د افغانستان په دننيو چارو کې لاسوهنه نه ده کړې» او «مونږ غواړو چې شوروي اتحاد هم همدغسې

وکړي.» د اګست په میاشت کې بریژنسکي (Brzezinski) د امریکې د امنیت شورا سروال د کارتر په هدایت د شوروي اتحاد له سفیر دوبری نن ته په افغانستان کې د شوروي اتحاد په مخ په زیاتېدونکي ښکېل کېدلو په اړه د امریکې «ټینګه اندېښنه» هم ښکاره کړه او بیا یې د نیویارک په ورځپاڼې کې څرګنده کړه چې «امریکا په غیر مستقیم ډول په روسانو فشار راوړي چې په افغانستان کې خپله لاسوهنه ختمه کړي.» بریژنسکي حتی د شوروي له بربنډ یرغل نه دمخه غوښتل په افغانستان کې د شوروي «عمل» د یرغل په نامه یاد کړي او امریکا د هغه په وړاندې عمل وکړي. په هر حال د امریکې د باندنیو چارو وزارت د سایرس وان په مشرۍ له شوروي اتحاد سره نرمه وضع ونیوله، بیا یې هم د سپټمبر په ۱۹مه څرګنده کړه چې «امریکا په افغانستان کې د هر ډول لاسوهنې سره مخالفه ده.» د دغه وزارت چارواکو د کانګرس په کمیسیونونو کې په وار وار ویلي وو چې «د شوروي اتحاد حکومت یې په تکرار د افغانستان په جنګ کې له نېغې برخې اخیستلو له خطرونو څخه خبر کړی و.» خو له نومبر میاشتې نه وروسته چې ایران د امریکې چارواکي یرغمل ونیول د امریکې حکومت پام هغې خواته شو او د [حفیظ الله] امین هغو وړاندیزونو ته توجه ونکړه، چې له امریکې سره یې د اړیکو د ښه کولو په اړه کړي وو.»[٨] بیا هم د ډسمبر په سر کې په مسکو کې د امریکې سفیر تاماس والټسن ګرومیکو ته د افغانستان پولو ته ورځېرمه د شوروي پوځونو د حرکتونو له امله اندېښنه ښکاره کړه، خو ګرومیکو ځان ناګاره واچوه او په ځواب کې یې وویل چې «دغه راپورونه غلط دي، مونږ نه پوهېږو، چې تاسې د څه په اړه غږېږئ.»[٩]

بریژنسکي د ډسمبر په ۲۶مه ولسمشر کارتر ته په یوه یادښت کې د شوروي د یرغل او د هغه په وړاندې د امریکې ځواب په اړه سپارښتنې

وړاندې کړې، په دې ډول چې «... مونږ اوس د سیمې له بحران سره مخ یو، ایران او افغانستان دواړه ناکرار دی، او پاکستان په داخل کې بې ثبات او له باندې نه په سخته ویره کې دی. که شورویان په افغانستان کې بریالي کېږي او پاکستان تسلیم کېږي، د شوروي د اوږدې مودې خوب به چې د هند سمندر ته ورسیږي رښتیا شوی وي.» په یادښت کې دا هم یاد شوي وو چې «برتانویان په تاریخي په لحاظ د دغه حرکت په مخ کې خنډ وو، او افغانستان یو حایل دولت و. مونږ دغه رول پر غاړه واخیست خو د ایران بحران په لویدیځ سهیلي اسیا کې د قدرت انډول له منځ نه یووړ، او هغه د شوروي قدرت د عربي او عمان خلیجونو ته رسولی شي. نو په افغانستان کې د شوروي مداخله مونږ ته یو ډېر مهم چیلنج وړاندې کوي، هم په بین المللي ډګر او هم دننه په وطن کې. په داسې حال کې چې هغه یو شوروي ویټنام کېدلی شي. د دغې مداخلې اغیزې به زمونږ لپاره ډېرې ناوړې وي.»

بریژنسکي وروسته له دې چې په سیمه کې د شوروي د یرغل اغیزې په ګوته کړې وویل چې «مونږ تر هغو چې په سیمه کې د اعتماد او قدرت تنظیم ونه کړو، پاکستان شاید بې زړه او په پای کې د شوروي د خارجي قدرت په وړاندې تسلیم شي.» په یادښت کې دا هم و یل شوي وو چې د شمالي ویټنام جنګیالیو یو ټینګ او منظم حکومت لاره، او شوروي اتحاد او چین ورته پریمانه وسلې رسولې. د هغو پر خلاف افغانان جنګیالیان نه حکومتي تنظیم او نه وسلې لري او باندنی ملاتړ یې هم ضعیف دی. احتمال لري چې د شوروي حکومت د هغو په وړاندې غوڅ عملیات وکړي. «په نتیجه کې شورویان به وکولی شي چې ځانونه په اغیزناک ډول ثابت کړي او د نړۍ په سیاست کې د بریالیتوب په شان بل هیڅ څیز نه بریالی کېږي، اخلاقي اړخونه چې هر څه وي.»

په يادښت کې د دغه حال په وړاندې څو وړانديزونه د غور لپاره وړاندې شول چې لنډيز يې په دې ډول دی.

1. افغان مقاومت بايد ژوندی وساتل شي نورې وسلې او پيسې ورته ورسولی شي، او تخنيکي پوهه ورته ورکړل شي
2. پاکستان ته ډاډ ورکړل شي او له مجاهدانو سره مرستې کولو ته وهڅول شي، دا به ضروري کړي چې مونږ له پاکستان سره په سياست باندې له سره غور وکړو؛ نور تضمينونه او مرستې ورته ورکړو او پرېکړه وکړو چې د پاکستان په لور زمونږ د امنيت سياست بايد د اټومي قوې د نه جوړولو له سياست نه ازاد وي.
3. مونږ بايد چين هم له مجاهدانو سره د مرستې کولو په لور وهڅوو.
4. مونږ بايد اسلامي هېوادونه هم وهڅوو چې د يرغل پر ضد تبليغ او له مجاهدانو سره په پټه مرسته وکړي.
5. مونږ بايد شورويانو ته ووايو چې د دوی عملونه **سالټ** له خطر سره مخ کوي. که مونږ شورويانو ته په نېغه او په ډېر څرګند ډول ونه وايو چې له مونږ سره به يې اړيکې زيانمنې شي، دوی به زمونږ «د انديښنو خبرې» ټينګې ونه نيسي.
6. په افغانستان کې د شوروي عملونه سولې ته د خطر په نامه د ملګرو ملتونو موسسې ته وړاندې کړو.(١٠)

د جنورۍ تر څلورمې چې کارټر د يرغل په اړه په رسمي ډول څرګنده وينا وکړه، د سپينې ماڼۍ لوړ پوړو چارواکو يو لړ غونډې رواني کړې وې او په هغو کې يې پورته ياد شوې موضوع ګانې تر بحث لاندې نيولې وې. دغو غونډو تر هغو نه څرګند توپير لاره چې په کريملن کې د يرغل په اړه شوې وې. د کريملن غونډې هسې وې، چې لکه غله يې په پټه او وېره کې له جر او

بحث نه پرته کوي په داسې حال کې چې د واشنګټن غوښتنې ازادي، انتقادي او د جر او بحث په بڼه وي. د زور واک او د موکرات نظام اساسي توپير هم دا دی چې په لومړني کې فرد تړلی او په دوهمې کې فرد ازاد روزل کېږي. د زورواک نظام چارواکي ممکن يقين ونه کړي چې ورته وويل شي چې د امريکې يوه رسمي چارواکي هيڅلې ډونو وان ولسمشر کارتر ته وليکل چې خلک ممکن هغه ته د «ساده» خطاب وکړي چې تا په تلويزيون کې ويلي وو چې شورويان به په سياسي لحاظ «ډېر سخت سياسي عواقب» وګالي په داسې حال کې چې «افغانستان دغسې هېواد دی چې مونږ هلته ډېر څه کولی نه شو.»(۱۱)

امريکې د شوروي د يرغل په اړه اول دغه کارونه وکړل. کارتر د جنوري په څلورمه ملت ته په خطاب کې څرګنده کړه چې که له تېري سره مخالفت ونه شي هغه د ساري ناروغۍ په شان کېږي. نو «د بين المللي ټولنې ځواب د شوروي د دغه کوښښ په وړاندې چې افغانستان يې لاندې کړ، بايد د هغه عمل په اندازه جدي وي.» هغه وويل چې امريکا به اول له شوروي اتحاد سره د نويو قونسلګريو پرانيستل ټال کړي. له هغه سره به کولتوري او اقتصادي مبادلې وروسته وغورځوي. د دواړو هېوادونو ترمينځ به سوداګري محدوده کړي او په اول ګام کې به شوروي اتحاد ته د لوړو ټکنالوجي او نورو ستراتيجيکي څيزونو صادرول ودروي؛ نور به شوروي اتحاد د امريکې په اوبو کې ماهي نيولی ونه شي او امريکا به هغه اوولس مليون متريک غله چې له شوروي اتحاد سره يې قرارداد شوی و، پر هغه ملک خرڅه نه کړي. امريکې په ۱۹۷۶ کې د پنځو کلونو لپاره يو قرار داد لاسليک کړی و، چې د هغه له مخې امريکا منلې وه چې هر کال به تر اته مليون ټن پورې غله پر شوروي اتحاد باندې خرڅوي، چې شوروي اتحاد په ۱۹۷۹ کې د خپل

خراب فصل له امله د پنځه ویشت ملیون ټن غوښتنه کړې وه، چې خپل
ځاروي پرې ماړه کړي. د شوروي اتحاد په هکله د کارتر بل مهم بندیزي ګام
دا و چې امریکا به چې د اولمپیک په نړۍ والو لوبو کې چې په مسکو کې په
راتلونکي اوړي کې کېدلې ګډون ونه کړي.[۱۲] لویدیځو هېوادونو د امریکې
په شان د مسکو په لوبو کې له ګډون کولو نه ډډه وکړه. خو ځینو هېوادونو
لکه ارجنټاین پر شوروي اتحاد باندې غله وپلورله.

خو دغه ټول بندیزونه د شوروي اتحاد لویانو ته د توقع پر خلاف وو او د
دوی ځای پر ځای درېدلی اقتصاد یې زیانمن کړ. د سفیر دوبري نن په وینا
«شورویان د دغې ګڼې پربنسټ افغانستان ته ننوتل چې هغه د امریکې لپاره
حیاتي ارزښت نه لاره او پر هغه سربېره په خلیج کې یې د هغې ګټې نه
ترټلې، چې مونږ پوهېدلو حیاتي دي.»[۱۳] څه عجب فکر! د شوروي اتحاد
دغه یرغل سربېره پردې چې د بین المللي قانونو پرخلاف پر یوه خپلواک
هېواد باندې بربنډ تېری و، د شوروي د ملک نیولو او په نړۍ کې د هغه د
نفوذ خپرولو په لړ کې یو نوی او بېساري عمل و، د مولف ګارتوف په نظر
پر افغانستان باندې د شوروي اتحاد یرغل چې امریکې د ځان لپاره سپکاوی
او بالقوه خطر باله هغه نور خطرونه را سربېره کړل چې د انګولا، یوتوپیا،
شابا، یمن، کمبودیا او په دې نزدې وختو کې په کیوبا کې د شوروي د یوه
پوځي غونډ په سر د شوروي-امریکې په اړیکو کې انعکاس کړی و. پر هغه
سربېره کارتر هغه د دیتانت یا د کړکېچ له مینځه وړلو سیاست پرمخ درنده
څپېړه وګڼله، لکه چې د خپلو یادونو په اثر کې دغه احساس په دغه ډول
انځور کړی دی. «د شخص ما لپاره تر ټولو بده ناهیلي د هغه چانس
سملاسي او اتومات له لاسه تلل وو، چې د سالټ-۲ تړون قانوني شي.»[۱۴]
د باندنیو چارو وزیر سایرس وانس که څه هم له شوروي اتحاد سره د نرم

چلند پلوی و، اعتراف وکړ چې «افغانستان بې له شک نه د هغه سیاست په مخ کې یو غټ خنډ شو چې ما یې پلوي کوله.» وروسته دی هم د بریژنسکي په شان په دې فکر شو چې «شورویانو ته دې سمله لاسه وښوول شي چې دغسې عمل د ختیځ-لوېدیځ د رقابت د منلو وړ برخه کېدلی نه شي.» بیا نو د بریژنسکي په فکر د دغسې ټینګ ځواب ورکول ضروري شو چې د هغه له مخې «شورویان محکوم او ورټل شي او سیمه ییز اعتماد ټینګ شي.»(۱۵)

ولسمشر کارتر د بریژنسکي د نظر په ملاتړ د شوروي پر ضد چلند غوره کړ. ده د جنوري په ۲۳مه د امریکې د کانګرس په ګډې غونډې کې سهیل لویدیځه آسیا له اروپا، آسیا نه وروسته «د نړۍ دریېمه ستراتیجیکي سیمه» اعلام کړه. داسې هم د شوروي اتحاد یرغل یې «د نړیوال دوهم جنګ نه وروسته سولې ته ډېر پیاوړی خطر» وباله. دا دوهم وار و چې دغه سیمه د امریکې په نظر مهمه شوه. اول ځل په پنځوسمه لسیزه کې و چې امریکې د ولسمشر ایزونهاور په وخت کې د شوروي اتحاد شاوخوا دفاعي نظامي تړونونه رامنځ ته کړل او پاکستان د هغو د وو تړونونو غړی شو. او امریکې ورسره ژمنه وکړه چې د باندني تېري په وړاندې به په مشوره ورسره مرسته وکړي. بیا نو کارتر شوروي اتحاد ته په دغه ډ ول اخطار ورکړ: «هر باندنی ځواک چې کوښښ وکړي د پارس خلیج کنترول کړي هغه به د امریکې د متحد دولتونو د حیاتي ګټو په وړاندې حمله وګڼله شي او دغه حمله به په هرې لازمې وسیلې سره پر شاووهله شي، د نظامي قوې په ګډون.»(۱۶) دغه اخطار په واقع کې په دغې سیمې کې د شوروي اتحاد د راتلونکي احتمالي وړاندې تګ د مخنیوي لپاره و، نه پر افغانستان باندې د هغه د شوي یرغل د دفع په اړه.

امریکې له هغه وروسته د دوو سیاستونو یا کړنلارو په پرمخ بېولو باندې

په دغې سيمې کې لنګر واچوو، چې يو يې پاکستان په اقتصادي او نظامي لحاظ پياوړی کول، او بل يې په سيمه کې په ګړندي ډول د نظامي قوې ځای پر ځای کول وو. لومړنی سياست يې د افغانستان پر جاري پېښو ژور اثر وکړ، چې زر به پرې وغږېږم.

د امريکې په ګړندي ډول د نظامي قوې د ځای پر ځای کولو سياست په ايران کې د پاچا محمد رضا په اخرو کلونو کې د نارامۍ او په يمن کې د شوروي پلوه حکومت د هسکېدلو نتيجه وه چې امريکا او عربستان يې انديښمن کړي وو. انديښنه دا وه چې شوروي اتحاد ممکن پر ايران يرغل وکړي، او ديمن حکومت د ورانکاريو لپاره و هڅوي. کارتر د بريژنسکي په وړانديز په بيړه د قوي ځای پر ځای کولو هغه تجويز ومنه چې ۱۹۷۷ کال په اګست کې يې کړی و. مقصد دا و چې امريکا به له دغې قوې نه د هرې هغې ناوړې پېښې د دفع لپاره کار واخلي چې د دغه خليج په هره برخه کې وي، او په دې ډول د خپلو حياتي ګټو دفاع به په خپله کوي. د هند په سمندر کې د برتانيې تر لاس لاندې د ډيګيوګاردېسيا ټاپو د دغې قوې د لوی مرکز په توګه غوره شو. له ايران نه د پاچا محمد رضا په تېښتې او د هغه پر ځای د خميني په واکمن کېدلو سره د دغه تجويز ضرورت نور هم ډېر شو. دلته به دغومره وويل شي چې پر افغانستان باندې د شوروي اتحاد يرغل د دغه تجويز د ژوندي کېدلو او پلي کېدلو لامل شو. کلونه وروسته په ۱۹۹۱ کې د کويټ پر سر د عراق په وړاندې د ايتلافي ځواکونو مخکې د همدغې قوې د قومندان په غاړه وه.

خو د امريکې لپاره پاکستان د شوروي اتحاد او کابل رجيم په مخالفت هڅول يو ګران کار و. په دغه وخت کې د پاکستان وضع ښه نه وه، او پاکستان په افغانستان کې د شوروي اتحاد د پوځ له شته والي نه په انديښنه

کې و. د پاکستان پوځي مشر جنرال ضیاءالحق په اند پاکستان هم د شوروي اتحاد تر خطر لاندې و. دی په دې اندېښنه و چې شورویان به د پښتنو او بلوڅو د بېلتون غوښتنې حرکتونه وهڅوي. پر افغانستان باندې د شوروي اتحاد په تېري سره تودو اوبو ته د هغو د رسېدلو موضوع یو ځل بیا توده شوه، که څه موجودو شواهدو د هغه تایید نه کاووه. د پاکستان لوړ دولتي چارواکي په دې هم پوهېدل، چې د باکستان ملي پیوستون دغومره ټینګ نه وی چې د شوروي فشار وزغملی شي، هغه هم په دغسې حال کې چې په بله خوا کې یې مخالف او پیاوړی هند په مرچل کې څار و ناست و. غیر له هغه هم ضیاءالحق دننه په ملک کې مخالفان لرل، په دې چې اول ده په نظامي کودتا سره په کال ۱۹۷۷ کې واک نیولی و، او بله دا چې په امر سره یې د هغه وخت صدراعظم ذوالفقار علی بهوټو چې د پاکستان د یوه پیاوړي ګوند- د پاکستان خلق ګوند مشر و، غرغره شوی و، که څه هم له یو ډول محاکمې نه وروسته. نو ضیاءالحق که څه هم په خپله د کمونزم او شوروي توب سخت مخالف و، نه غوښتل شوروي اتحاد وپاروي، خو په هغه حال کې چې امریکا د هغه پوځ پیاوړی کړي، او ډېرې اقتصادي مرستې ورسره وکړي، لکه هسې چې د پاکستان لویانو په پنځوسمې لسیزې کې د امریکې په نظامې او اقتصادي مرستو سره پاکستان پیاوړی کړی و. جنرال ضیاءالحق هم همدغه لار ونیوله او د دې لپاره چې د افغانستان په موضوع کې د شوروي اتحاد پر خلاف د امریکې په لیکه کې ودرېږي له امریکې نه یې د ډېرو مرستو هیله کوله. دی له امریکې سره د چنه وهلو په ښه حال کې هم و. د ۱۹۷۹ کال په سر کې یې له ډېرو هو او نه ویلو نه وروسته چیرته د هېواد په شمال کې د څارنې ایلیکترانیکي الاتو د ځای پر ځای کولو په سر له امریکې سره موافقه کړې وه. منظور دا و چې امریکا به پر دغو الاتو سره د هغو

توغنديو او نورو څيزونو په اړه مالومات ترلاسه کړي، چې شوروي اتحاد د منځنۍ اسيا په جمهوريتونو کې پر ځای کړي وو. دغه موافقه وروسته له هغه وشوه چې امريکې پلو پاچا محمد رضا لـه ايـران نـه بېرون شـو، او امريکې د خميني په راتګ سره خپل دغه حساس الات د ايران له شمال نـه راټول کـړل او په پاکستان کې يې ځای پر ځای کړل.(۱۷)

خو امريکې له پاکستان سره د مرستې کولو په اړه غټه قانونی ستونزه لرلـه. د امريکې حکومت ته د قانون له مخې اجازه نه وه له هغـه هېـواد سـره مرسـته وکړي، چې هستوي وسلې جوړوي، او پاکستان همدغسې پروګرام پـرمخ بېوه. خو د شوروي يرغل د کارتر په نظر د نړۍ سولې تـه خطـر پـېښ کـړی و چې حتی د امريکې امنيت يا لږ تر لږه د هغې حياتي ګټې يې هم زيانمن کولی شوې. دا خو ځرګنده وه چې دغه يرغل په سيمه کې هر هېـواد د خپـل امنيـت په فکر کړی و. پاکستان آن د ډسمبر په ۲۹مه پر افغانستان بانـدې «د بانـدني پوځ تېري» په اړه اندېښنه ښکاره کړه او پايلې يې درنې وبللې. بريژنسکي يـې په ځواب کې دوه ورځې وروسته د امريکې د ۱۹۵۹ کال ژمنه بيا تاييد کـړه او په مشخص ډول يې ورتـه وويـل چې کـه پـر پاکستان بانـدې تېری وشـي «د دواړو خـواوو پـه مـوافقې سـره بـه د پـوځي عمـل پـه ګـډون مناسـب اقـدام وشي.»(۱۸)

د همدغه يرغل په تړاو و چې بريژنسکي د يوه هيئت پـه سـرواله چې د باندنيو چارو وزارت مرستيال وارن کرستوفر هم ورسره و، د فبرورۍ پـه سـر کې عربستان او پاکستان ته لاړ. د يادونې وړ ده چې د دغه هيئت کسان خيبـر ته هم ولاړل او بريژنسکي هلته د افغان کډوالو په مينځ کې په داسې حـال کـې چې يو چيني کلاشنکوف يې هم په لاس و، ودرېد او حاضر شو چې عکسونه يې واخيستل شي. پـه هـر حـال، دغـه هيئـت پـه پاکسـتان او عربسـتان کې د

امنيتي وضع په اړه کتنې وکړې.[۱۹] امريکې د همدغې موضوع په اړه يو هيئت د خپل دفاع وزير براون په سروالۍ چين او بل يې د کرستوفر په سروالۍ لويديځې اروپا ته هم واستوه. مهمه دا وه چې کارتر د بل کال لپاره د امريکې دفاعي بودجه ډېره کړه، او د سنا يا مشرانو مجلس نه يې وغوښتل چې د سالټ-۲ په موافقه باندې بحث ټال کړي. په دغو پېښو او د شوروي اتحاد په يرغل سره د بين المللي کړکېچ کمولو حرکت يا ديتانت چې دمخه شروع شوی او به نړۍ کې يې د سولې هيله پيدا کړې وه، له مينځه لاړ، او کارتر د شوروي اتحاد د محاط کولو يو نوی شکل ونيوه او د پاکستان پياوړي کول يې د خپل سياست يوه برخه وګرزوله.

سره له دې هم په پاکستان کې يو نری خنډ د لږ وخت لپاره ښکاره شو. د باندنيو چارو وزير، اغا شاهي ددغه اتحاد لپاره ټينګ اساس نه ليده. د هغه په فکر د امريکې د عامه او رسمي نظر «له حد نه ډېر غير يقيني، له حد نه ډېر ګډوډ او له حد نه ډېر د هند تر نفوذ لاندې و.» نو ده ويل چې «مونږ به هيڅکله په دې پوه نه شو چې زمونږ دريځ څه دی، ځکه هر ځل چې تاسې انتخابات لرئ، سياستونه تغيير کوي.» هغه له مولف هري سن سره په مرکه کې د ضياءالحق د انديښنې پر خلاف پر پاکستان باندې د شوروي د يرغل احتمال «بيخي لږ ليده» او استدلال يې کاووه چې په مسکو کې «ډېرو پياوړو کسانو» د شوروي يرغل يوه تېروتنه بللې او دوی د پوځ د ايستلو پلويان دي. خو چې په کابل کې يو ناپيلي ايتلافي حکومت جوړ شي.»[۲۰] اغا شاهي وروسته له هغه چې امريکا او پاکستان په دغې موضوع کې سره يو موټی شول بيا هم په خپل فکر ټينګ ودرېده. پر دې سربېره دی په خليج کې د هيڅ زبرځواک له شتون سره جوړ نه و او له دې امله يې د امريکې د «ستراټيجکي اتفاق ملاتړ نه کاووه او خپل کوښښ ته يې دوام ورکاووه چې د

افغـان کشـاله دې د ملګـرو ملتونـو لـه لارې هـواره شـي. خـو ضـياءالحق او جنرالانو يې وار په وار اغاشاهي له رسمي چارو نه ګوښه کاووه، تـر څـو چې هغه د ۱۹۸۲ کال په سر کې له خپلې دندې نه ځان ګوښه کړ.

د برېژنسکي هيئت د دواړو خـواوو لپـاره د ارزونې تمـرين شـو. پاکسـتان چارواکو ښکاره کړه چې د هغـه خـدمت پـه وړانـدې چې دوی بـه د امريکې مرستې افغان مجاهدانو ته رسوي، او پاکستان د شوروي په وړاندې د مځکې دولت ګرځوي. امريکې ته ښايي هم ورته درنـدې او عصـري وسـلې ورکـړي، او هم هستوي موضوع هيره کړي. له وسلو نه د دوی مقصد عصـري ټانکونـه او د اف ۱۶۰ جنګي الوتکې وې، چې له هغو نه به د ضرورت په وخت کې د هندوستان په وړاندې کار اخلي. دوی په دغه وخت کې هـم هغـومره چې لـه هندوستان نه اندېښنه کوله، د افغانستان له خـوا يـې لـه سـرحد نـه اندېښـنه نـه کوله. دا هم د دوی هيله وه چې امريکا به له پاکستان سره کوم ډول نـاټو ډول تړون وکړي او د هنـد پـه وړانـدې بـه دوی تـه ډاډ ورکـړي، کـه څـه هـم دوی پوهېدل چې امريکا دغه کار نه کوي.

برېژنسـکي بيـا د فبـرورۍ پـه مياشـت کـې د ۴۰۰ مليـون ډالـرو د مرسـتې وعده له پاکستان سره وکړه، چې امريکا به يې په د وو کلونو کې پاکستان تـه ورکـوي. پـه دې ډول چې هـر کـال بـه سـل مليـون د وسـلو او سـل مليـون د اقتصادي اړتيا لپاره وي. خو ضياءالحق هغه د «موم پلـي» او د «سـمندر د يـو څاڅکي» په نومونو رد کړه او هرې سن ته يې پـه يـوې مرکـې کـې وويـل چې «که زه د مرستې دغومره بې مانا اندازه ومنم، زه به يوازې روسان وپـاروم بـې له دې چې د هغو په وړاندې مې د واقعـي دفـاع ترتيـب نيـولی وي.» پـه دغـه وخت کې چې د امريکـې کـانګرس د مصـر لپـاره د درې مليـارډ ډالـرو مرسـته منلې وه، هغه دا هم وويل چې «پاکستان تر هغه نه د لږې مرستې مستحق نـه

دی، او د هغه خطر په وړاندې چې مونږ ورسره مخ يو حتی د ډېرې.»[۲۱] ځنګه چې تر دغه وخت پورې افغانانو د يرغلګرو په وړاندې په کوم لوی پاځون لاس نه و پورې کړی د امريکې چارواکي پر خپل نظر باندې لا هم ولاړ وو، چې افغانان د هغو په وړاندې د مقاومت توان نه لري، او دوی به هم د ختيځې اروپا د خلکو په شان د شوروي اتحاد ترلاس لاندې حکومت ته غاړه کښېږدي. په هر حال، کارټر سره له دې چې د شوروي د يرغل په وړاندې تينګ غبرګون ښودلی و، له ضياءالحق سره يې د هغه د هيلې په اندازه مرسته ونکړه، او افغان جنګياليو ته يې د ډېرش مليون ډالرو مرسته ځانګړې کړه. اوس به وګورو چې د شوروي يرغل په وړاندې په خپله د افغانانو غبرګون څه و.

د يرغل په وړاندې
د افغانانو لومړني غبرګونونه

د شوروي يرغلګر پوځ په وړاندې د افغانانو مقاومت عام و، يرغلګر پوځ د شوروي اتحاد څلويښتم لمبر پوځ، او شاته يې د شوروي اتحاد حکومت او د هغه کمونستي ګوند ولاړ وو. دغه پوځ په افغانستان کې وار په وار ډېرېده، تر څو ټول شمېر يې په يوه وخت کې ۱۱۵ زره يا تر هغه زيات شو، هغه شوروي شوي، پراري او د افغانستان له تابعيت نه محروم شوي پرچميان، کارمل او ملګري يې او داسې هم شوروي شوي او پراري خلقيان-سروري او ملګري يې هم په يرغلګرو کې راځي چې له شوروي يرغلګرو سره يې يو ځاى د يرغلګرو له هېواد څخه په افغانستان حمله وکړه، او بيا يې په افغانستان کې د هغه د مدافعانو په وژلو او د افغانستان په ورانولو کې ورسره لاس يو کړ. دوی ځکه دغسې وکړل چې دوی کمونست شوي او د شوروي اتحاد په خدمت کې ننوتلي وو. په دې هيله چې هغوی يې پر افغانانو حاکمان کړي. دوی که څه هم په افغانستان کې پيدا شوي او د افغانانو په پيسو د عصري ژده کړې خاوندان شوي وو، خپلو وطنوالو ته شاکړه او دولتي قدرت ته د رسېدلو لپاره يې د شورويانو مريي توب ته غاړه کښېښوده. دوی په دغه ډول د خپلو وطنوالو د حاکميت منل شوی حق تر پښو لاندې کړ او هغو او وطن ته يې خيانت وکړ. ماته نه ده مالومه چې په شلمې پېړۍ کې به نورو له خپل وطن او وطنوالو سره دغسې خيانت کړی وي، لکه دغو شوروي

شویو پرچمیانو او شوروي شویو خلقیانو چې وکړ. شوروي اتحاد تـه د د وی د خدمتګارۍ یوه ښه دا هم وه چې دوی او پلویـانو یـې دغـه یرغلګـر پـوځ د «قوای دوست» په نامه یادوه، په داسې حال کې چې دغه پوځ هغه افغانـان وژل چې له خپل پلارني وطن نه یې دفاع کوله. له همدې امله وه چې نـږدې ټول افغانان هغسې چې د یرغلګرو په وړاندې جګ شول، د دوی په وړانـدې هـم جـګ شـول او لـه دوی ټولـو سره پـه ټینګـه وجنګېـدل. خـو د دوی دغـه پاڅونو تر اوسه په دغسې منظم ډول بیان شوي نه دي، لکه دلته چې بیـان شـوي دي. پـه داسـې حـال کـې چـې هغـه د دوي د وطنپـالنې، اسـلام پـالنې، خپلواکي پالنې او افغان پالنې دغسې آئینه ده، چې لـه هغـې نـه د دوی هویـت مالومېږي.

افغانان چې په اصل کې ارام خلک دي، پارېدونکي خلک هـم دي؛ کـه پـه خپل حال پرېښوول شي په خپل کار پسې به روان وي او د عـادي انسـانانو پـه شان به ژوند کوي. خو چې وپـارول شـي، پـه حیرانـوونکي ډول ډینامیـک او افراطي کېږي. دوی هغه وخت پارېږي چې ارزښتونه یې تر پښـو لانـدې شـي. څنګه چې دوی اوږد تاریخ لري، او د تاریخ په بهیر کې د د وی په هېواد کـې قوي دینونـه لکـه زردشـتي، هنـدویزم، بـودیزم، او اسـلام خپـاره شـوي دي، د دوی ملي، اجتماعي او دیني ارزښتونو ټینګ او رېښې یـې ژورې وي. افغانـان د همدغو او داسې هم د ملي ارزښتونو په رڼا کې روزل کېږي، او د شخصـیت خاونـدان کېـږي، نـو دوی پـر خپلـو دغـو ارزښـتونو ټینـګ ولاړ دي، او لکـه ناموس یې ګڼي، چې دغه یونـاني کلمـه د قـانون پـه مانـا د دوی د ژونـد مهـم عنصر دی. د اسې هم دوی د ټولنیز ژونـد، تـاریخ او اسـلام پـه تقاضـا د یـوه نظام په چوکاټ کې دننه ژونـد کـول غـواړي. داسـې هـم نـه ده چـې افغانـان عصري توب او پرمختیایي انکشاف او تغییر نه غواړي. دوی یې غـواړی خـو

چې هغه له دوی سره د پوهـاوي لـه لارې وي، نـه د زور او اجبـار لـه لارې. د دغې وینا رښتین توب د قانوني پاچايۍ په دوره کې څرګند و، چې حکومتونـه د قانون له مخې چلېدل. په دغې دورې کې حتی د کلیو او بانډو خلکو هم ښوونځي غوښتل او د هغو لپاره يـې مځکې هـم ورکـولې او د خپلې خوښې کارونه يې هم کول. په پنځوسمې او شپېتمې لسيزې کې چې ډاکټر علي احمد پوپل او ډاکټر عبدالقیوم د پوهنې وزیران وو، په کلیو او اطـراف کـې د نجونو او هلکانو د ډېرو ښوونځيو شتون د همدغسې همکارۍ محصول و. د دغو په اصل کې اطرافي او د پوهنې متخصص وزیرانو په دوره کې عصري پوهنه د ښوونځیو په بڼه تر بل هر وخت نه ډېره عامه شوې وه. خو هغو چې د ثور له کودتا نه وروسته د عصري کولو پروجې پلي کولې، دغسې هوښیاري ونه ښووله او پاروني وکړې. په اوياومې لسيزې کې افغانان دوه ځله وپارېدل. يو ځل په ۱۹۷۸ کې د ثور په کودتا او بل ځل په ۱۹۷۹ کې د شورويانو په يرغل سره افغانانو دواړه پر خپلو ارزښتونو باندې تېرى ګڼه. پر هغه سربېره دغه يرغل هغه وخت و شو چې په افغانستان کې يو ډول جنګ روان و. يرغلګرو دغه جنګ د ازادۍ په جنګ بدل کړ او جنګ ته يې دغسې مفهوم ورکړ چې د جهاد په کلمه کې خلاصه شوی چې هغه په اصل کې له کورنۍ، وطن، ناموس، خپلواکۍ او اسلام څخه دفاع ده.

جهاد چې په اولو وختونو کې د اسلام دين د خپرېدلو لپاره کېده، اوس په ټولې اسلامي نړۍ کې د مسلمانانو د ناتوانۍ له امله دفاعي شوی دی. په معاصر افغانستان کې جهاد په وروستي مفهوم پېژندل شوی، چې په هکله يې د اميرعبدالرحمان په واکمنۍ کې د ديني عالمانو له خوا ډ برې خپرونې شوې دي، چې تقويم الدين يې تر ټولو مهم دی. په دغو خپرونو کې ډېر لږ راغلي چې مسلمانان دې د کفر په وړاندې جهاد وکړي او په ځای يې لنګر پر دې

اچول شوی چې مسلمانان وظیفه لري د اسلامي هېواد او د هغه سرحدونه د کافرو له تېريو وساتي. جهاد په دغه مفهوم سره له وطن نه دفاع کېږي. د جهاد په اړه بل مهم ټکی دا دی چې د هغه اعلام چې په واقع کې د جنګ اعلام دی یوازې د امیر یانې د هېواد د سروال په واک کې دی، نه د بل چا.[۲۲]

په نولسمې پېړۍ کې افغانانو د پنجاب د سکانو او بیا د انګرېزانو په وړاندې جهاد وکړ، خو د شورویانو پر ضد جهاد د دوی له ټولو جهادونو څخه هم ډېر شدید، او هم ډېر عام و. شورویان کمونست وو، یادوی ټول همدغسې ګڼل کېدل، او د دوی له خوا د منځنۍ اسیا د ځپل کېدلو قصې له هغو څه کم نیم ملیون تاجکانو، ازبکانو او ترکمنانو نه اورېدل شوی دي چې د پاچا امان الله په وخت کې افغانستان ته رااوښتي او د هېواد په شمالي سیمو کې ځای پر ځای شوي وو. په دې ډول له افغانانو سره د شورویانو له خوا د دوی د ځپل کېدلو، او د دوی د هېواد د لاندې کېدلو اندېښنه وه، چې که شورویان د دوی هېواد لاندې کړي، دوی به نه یوازې اسلام له لاسه ورکړي، هېواد به یې هم د شوروي اتحاد یو تابع جمهوریت شي، لکه هسې چې د بخارا مسلمانانو ملک شوی و. د همدغې اندېښنې په قوت وو چې له مسکو پالو کمونستانو او د ملي ستم له وړې ډلې نه پرته د افغانانو غوڅ اکثریت د یرغل مخالفت وکړ. دغه مخالفت په ټول هېواد کې په دغسې عام، تینګ او پرله پسې ډول وښودل شو، چې بل هیڅ وخت دغسې ښوول شوی نه و. دلته او هلته د رجیم له لږ پلویانو نه غیر ټولو مذهبي، قومي او اجتماعي ډلو له یرغل سره مخالفت وکړ، حتی مذهبي لږکیو، سکانو او هندوانو هم له مجاهدو سره په پټه مرستې کولې.

د ځلوېښتم لمبر پوځ واحدونه په ښارونو او د هغو شاوخوا او داسې هم

په ځینو لویو لارو کې ځای پر ځای شول. په دې دول په هرات، شینډنډ، کندهار، کابل، جلال‌آباد او فیض‌آباد کې دغه پوځ له افغانستان څخه او په خاص ډول د کابل له ښار نه یوه نظامي کړۍ راتاو کړه، خو پوځ سمله لاسه په عملیو لاس پورې نه کړ. دغه پوځ د کابل تر پاڅون پورې (حوت۳، فبروري۲۲) ځای پر ځای و او منصب والو یې فکر کاووه چې د دوی پوځ په وړاندې به چې نه ماتېدونکي دی، څوک جګ نه شي او په یو څو اونیو یا میاشتو کې به ټول هېواد ارام شي. دوی په دغه فکر هم وو، چې څنګه چې دوی افغانان د خلقیانو له ظلم نه ژغورلي دي، هغوی به د دوی شتون ومني. د نوي رجیم چارواکو هم د خلکو د ارام ساتلو لپاره ډول ډول وعدې ورکولې او والیان یې وګمارل چې له وسله والو مخالفانو سره خبرې پیل کړي او هغوی وهڅوي چې وسلې پرېږدي او د سولې په رڼا کې هوسا ژوند ته مخه و کړي، خو دغه چلند، د هغو د توقع پر خلاف، مجاهدان لا هم زړور کړل. دوی له سردرو نه راښکته شول او د ولایتو، مرکزونو ته یې ځانونه ورسول او په شاوخوا کلیو کې په رڼا ورځ کې وسله پر اوږه ډله ډله ګرځېدل پیل کړل. دوی په دغه ډول په ټول هېواد کې خواره شول او د رسمي ګوند غړي، چې دوی ملحد کمونست ګڼل یا یې ووژل یا یې ښارونو ته په تېښتې مجبور کړل. د بېلګې په ډول په لغمان کې د جنوري تر ۲۴ مې پورې یې د څه باندې درې اونیو په بهیر کې ګوندیان او د هغو مرستندویان له ټول ولایت نه وشړل او د بلې میاشتې (فبروري) ترمنځ بورې ټول اطرافي افغانستان د هغو لاس ته ورغی. مجاهدانو ځینې لویې لارې هم تر کنټرول لاندې ونیولې او ترانسپورتی وسیلې یې د ګوندي غړو او حکومتي چارواکو د نیولو لپاره لټولې. په دې ډول د کابل رجیم ښاري شو. په ښارونو کې هم د هغه او د یرغلګر په وړاندې مخالفت په دغسې بڼه ونیول شو، چې هغوی یې هیڅ

فکر نه کاووه.

په کابل کې د شوروي عسکرو په وړاندې فردي مخالفتونه یو ځای بل ځای وښودل شول. عام افغانان د هغو په لیدلو سره چې په ښار کې ګرځېدل، وپارېدل. د جنوري په درېیمه یوه قصاب او یوه هټیوال پر ګرځنده سرتېرو ودانګل او له مینځه یې یووړل خو دوی هم خپل ژوند له لاسه ورکړ. د یرغل په لومړۍ اونۍ کې دغسې بریدونه په کابل کې ډېر وشول، په تېره د ښار په ځنډو لکه خیرخانه، دشت برچي، قلعه شهدا او پل سوخته کې. خو ډراماتیکي حمله هغه وه چې د کوهستان د قلعه عبدالله یوه ځوان د می په میاشت کې په ځو روسي سرتېرو وکړه. ده اول د یوه عاجز بزاز په شان یوه ګزمه کوونکي سرتېري ته ځان ورسوه، او هغه چې د ده د ګلالیو ځیزونو په لیدلو بوخت شو، ده خپله چاړه د هغه په نس ورخښه کړه او مړ یې کړ. د هغه یونیفورم یې په ځان کړ او د هغه په وسلې سره یې هغه اووه روسان هم ووژل چې په نزدې ویالیې یا سین کې یې لمبل، دغسې حملې په واقع کې د راتلونکي طوفان پیلامه وه. په ښارونو کې د یرغلګر پوځ د سرتېرو ګرځېدلو عامو افغانانو ته وښووله چې روسانو د دوی پلارنۍ مېنه نیولې. بیا نو د هغو په وړاندې د دوی ځواب تر هغه ځواب نه ډېر ګړندی شو، چې پلرونو یې په تېرې پېړۍ کې د انګرېز یرغلو ته ورکړي وو.

د کندهار او هرات ښارونو نا ارامي

د یرغلګرو په وړاندې د عامو خلکو مخالفت په خاص ډول د کندهار ښار خلکو له خوا زر او په ډراماتیک ډول وښوول شو. له یرغل نه پنځه ورځې وروسته د کندهار خلک چې ټول شمېر یې په ۱۹۷۰ کې ۱۳۰،۰۰۰ وو، د یرغلګرو په وړاندې جګ شول. دغه پوځ وروسته له هغه چې یو څو تنه یې ووژل، چونۍ ته پر شاشول. له هغه وروسته د ښار هټۍ و الو خپلې هټۍ د اعتراض په توګه وتړلې. د فبرورۍ تر لومړۍ اونۍ پورې اعتراضونه او پاڅونونه عام شول، په دې ډول چې ښځو او نارینه وو پر خپلو بامونو باندې په اذان کولو او د قران شریف په لوستلو پیل وکړ او په داسې حال کې چې روسان او د کابل رجیم یې غانده خپلو هدیرو ته یې مخه وکړه. د هرات ښار خلکو چې په ۱۹۷۰ کې یې شمېر ۷۳،۰۰۰ وو، د یرغلګرو په وړاندې لا ټینګ غبرګون وښود. د ۱۹۸۰ کال د جنورۍ د لومړۍ اونۍ په بهیر کې د ښار نارینه د روسانو په لیدلو سره ماجتونو ته لاړل او هلته یې په دعا کولو پیل وکړ، او د ښار ټولې هټۍ یې وتړلې، له هغو نه پرته چې د ژوند لومړني اړین څیزونه یې خرڅول، د هرات ښار لومړنی ښار و، چې د خلقي حکومت پر ضد جګ شوی و او په دې ډول د کمونستي ضد غبرګون مخکښ و. د فرا او بلخ ښارونه هم نارام شول، خو نه د هرات او کندهار ښارونو په شان، چې نارامي هلته پرله پسې او عامه وه. د فبرورۍ په ۲۲مه، د حوت۳، ۱۳۵۸ د کابل ښار خلکو چې په ۱۹۷۰ کې یې ټول شمېر ۵۱۳،۰۰۰ وو، په دغسې لوی پاڅون لاس پورې کړ، چې په خپل اوږده تاریخ کې یې دغسې لوی

پاڅون نه و کړی.

د کابل ښار پاڅونونه

د کابل ښار پاڅون په واقع کې د ټولو افغانانو د احساس هنداره وه، ځکه چې په کابل کې د افغانستان د ټولو سمتونو او قومونو خلک اوسېدل. او هغه لکه کمکی افغانستان داسې و. ګوندي فعالانو کوښښ کاووه چې هټۍ وال د خپلو هټیو له تړلو نه واړوي، خو هغوی د هغو په خبرو عمل ونه کړ. د رجیم امنیتي چارواکو له پاڅون نه دمخه اټکل دوه سوه کسان چې په هغو کې خلقیان هم و و، په دې نامه ونیول چې خلک پاڅون ته هڅوي. د هټیو له تړل کېدلو نه دمخه شپې لیکونه یا شب نامې د رجیم پر ضد خپرې شوې وې. دوه درې ځوانان د هرې هټۍ مخې ته درېدل او هټۍ والو ته به یې خبرداری ورکړ چې خپلې هټۍ د اعتراض په توګه وتړي. هغو ته به دا هم ویل کېده چې له دوی سره په یوه خوله ووایي چې «کارمل خاین دی او روسان باید زمونږ له وطن نه ووځي.» دا هم ویل کېده چې ځینو ځوانانو لا دمخه ښار ته ټوپکونه هم ننویستلي وو.

په کابل ښار کې د طوفان لومړنۍ نښه د ماښام په مهال د الله‌اکبر نارې وې چې له بامونو پورته شوې او په ټول ښار کې یې انګازې وکړې. هغه شپه اسمان صاف و او سپوږمۍ هم ځلېدله. اذانونه چې د کندهار او هرات ښارونو په دوام وو، په کابل کې هم بېساري وو. په کابل کې وړو هلکانو او نارینه وو، زما په ګډون اذانونه وکړل. د ښار له شاوخوا کلیو نه هم اذانونه

واورېدل شول. د دغو اذانونو له پیل نه یو څه وروسته د شنه اسمان په لور د راکټونو ګولۍ هم اورول کېدلې. ګولۍ وار په وار ډېرېدلې، چې اذان کوونکي وډار شي او اذان کول بس کړي خو په مقابل کې ښاریانو اذان کولو ته زور ورکړ، داسې برېښېده چې لکه د دواړو خواوو ترمنځ مسابقه روانه وي. په دغه شپه د کابل ښار وضع بې سارې وه. په همدغه شپه کې په شوروي سفارت کې دارالامان ته نژدې د شوروي پوځ د شپږ شپېتم کال تاسیس په درناوي مېلمستیا هم ورکول کېده. مېلمستیا د شوروي سفارت د نظامي اتاشي په بلنه اعلام شوه. خو ببرک کارمل هم ورته تللی و. افغانان سره له دې چې د هغه او د هغه رجیم مخالف وو خو د دولت د سروال په توګه یې د هغه دغه ګډون وطن ته سپکاوی ګاڼه. حفیظ الله امین د دولت د سروال په توګه دغسې مېلمستیاوو ته نه ته، د افغانانو اصلي اعتراض بله ورځ د کابل ښاریانو له خوا د یرغلګر پوځ او هغو ته د تابع رجیم پر ضد یو لوی او بېساری پاڅون و.

د حوت په درېیم سبا (فبروري۲۲، ۱۹۸۰) په زرګونو کابلیانو له زاړه ښار نه په یوه لوی پاڅون لاس پورې کړ. د ښار له نورو برخو نه هم په زرګونو افغانان په لویو ډلو کې راووتل. له دشت برچي، پل خشتي، محمدجان خان واټ، سالنګ واټ، جمال مینې، بیني حصار او قلعه فتح الله نه. له هرې ډلې سره په لار کې په زرګونو افغانان یو ځای کېدل. د دوی د شمېر اټکل هم نه شي کېدلی. له مسکو پالو کمونستانو نه پرته چې ټول ټال شمېر یې بیخي لږ وو. د کابل ښار ټولو نارینه وو په دغه پاڅون کې یا برخه واخیسته او یا یې ملاتړ کاووه، په دې ډول کابل د افغانستان لومړی ښار و چې د یرغلګرو او د هغوی د تابع رجیم پر ضد یې پاڅون وکړ. پاڅون کوونکي په هوډ ټینګ او نه ویرېدونکي مالومېدل. د هغوی د لومړیو لیکو

کسانو په لاس کې شنه بيرغونـه وو او د الله اکبر نـارې يـې وهلې. د حـاجي يعقوب په څلور لارې کې يو شمېر بنځو شوروي ضـد شـعارونه ورکـول، خـو هغوی رز تيت کړای شوې.

ډېر وخت نه و تېر شو چې پوځي واحدونه چې پـه سـړکونو کـې ځـای پـر ځای شوی وو. د سالنګ په واټ کې له پاڅون کوونکو سره مخ شـول. ځينـو خلقيانو له دې نه ډډه وکړه چې د پاڅون کوونکو پر ضد عمل وکړي. پـاڅون کـوونکي بـې وسـلې وو او پـه سـوله ييـز ډول مـخ پـه وړانـدې تلـل. امنيتـي ځواکونو په لوړ ويونکو آلو کې ترېنه وغوښـتل چـې خـواره شـي، خـو پـاڅون کوونکي هماغسې روان وو. امنيتي ځواکونو وروسته له هغه چې هـوايي ډزې وکړې او اثر يې ونه کړ، په ګډه يې پر پـاڅون کوونکـو ډزې وکـړې. د لـومړۍ ليکې پاڅون کوونکي په مځکه ولوېدل، نورو د هغو بيرغونه جګـول او مـارش ته يې د ډزو کولو په حال کې هم تر څه وختـه دوام ورکـړ. خـو د مرګکـي ډزو په کولو سره دوی نه شو کولی خپل مارش ته دوام ورکـړي. دوی بيـا د غـاړې په تنګو کوڅو کـې خـواره کېـدل او څـه درنـګ وروسـته پـه بېرتـه ورتلـل. پـه همدغه وخت کې دوی ځينې هټۍ چور کـړې او مـوټرو تـه يـې اور واچـوه تـر څو په پای کې دوی د پل خشتي لوی جومات ته پنـاه يـوړه. خـو هلتـه هـم پـه ځينو ځايونو کې پرې ډزې وشوې، د پاڅون کوونکو له خوربېدلو نـه وروسـته امنيتي ځواکونو هوايي ډزې پيل کړې د دې لپـاره چـې خلکـو تـه وښـيي چـې دوی له اول نه همدغسې کول.

د ميرويس ميدان د دهبوري څلورلارې کې ډېرې ډلې سره غونـډې شـوې، تر ټولو غټه ډله هغه وه چې د برچي ښارګوټي نـه راووتلـه. د مـارش پـه اوږده لار کې په زرګونو نور خلک هـم ورسـره يـو ځـای شـول. دوی همـدا چـې پـل سوختې ته ورسېدل، امنيتي ځواکونو پرې ډزې وکړې، ځينې يې شهيد شـول

خو ډېرو يې خپل مارش ته دوام ورکړ. په ميرويس ميدان کې د څارندويانو له خوا هم پر دوی ډزې وشوې. دلته له دوی نه ډېر کسان شهيد او نور ټول خواره شول. په همدغه مهال کې د پاڅون کوونکو بله ډله له قلعه شهدا نه راووتله او د دهبوري له لارې د حکومتي سيلو پر لور پر مخ ولاړه. هلته د برچې دښتې له ډلې نه خواره پاڅون کوونکي هم ورسره يو ځای شول. دوی په ګډه د خوشال مېنې د څارندوی منځی چور کړ. څارندويانو نه يوازې مقاومت ورسره ونکړ، پرې يې ښوول چې وسلې يې هم ترلاسه کړي. دلته د حفيظالله امين کور هم چور شو، په دغه وخت کې و چې شوروي سرتېري په زغرورو موټرونو کې را دمخه شول، په داسې حال کې چې د پاسه هليکوپټرونه ټيټ الوتل.

د غرمې په شاوخوا کې چيرته د بمونو چاودنو په خوشال مېنه کې هم انګازې وکړې او پورته په آسمان کې جنګي الوتکو او هليکوپترونو غوبل جوړ کړ. له هليکوپترونو نه راکټونه هم ويشتل کېدل. له زغرورو وسيلو نه هم ډزې پيل شوې. په دې ډول روسانو له ځمکې او آسمان نه د لومړي ځل لپاره په کابل کې پر افغانانو باندې وسلې وچلولې، خو د لته د لوړو ودانيو له امله پاڅون کوونکي هغومره ډېر تلف نه شول، چې په محمد جان خان واټ کې تلف شوي وو. داسې مالومېده چې روسانو هم هغومره چې وېرول کول وژل نه کول. په همدغه وخت کې وو چې زه له صحنې نه ووتلم او په لار کې د هغو جورنلستانو په فکر شوم، چې له جنګی جبهو نه خبرونه برابروي.د ډزو اوازونه په خوشال مېنه کې د ماښام تر اوو بجو پورې اورېدل کېدل.

پخوا له دې چې د چندول، افشار او ده دانا خلکو پاڅونونه بيان کړم، د دغو پاڅونونو په وړاندې به د ميتروخين په قلم رسمي غبرګونونه بيان کړم. دی ليکي چې «لومړنۍ حملې خلک ونه وېرول، د هغو غبرګون د هغې

[ويرېږ] په عکس وو، له فبروري ۲۰ نه تر ۲۳ پورې په کابل کې د شوروي پر ضد مظاهرې وشوې. د ارامۍ د بېرته خوندي کولو لپاره له نظامي پوځ نه کار واخيستل شو. ښار محاصره شو، پلونه بند شول، پر ټولو هغو سړکونو باندې چې ښار ته ننوځي بنديزونه ولګول شول او په پټو ځايونو کې مرچلونه ونيول شول. [جنرال] قادر قومندان وټاکل شو. ۲۴ کمپنۍ (له دوه زره نه ډېر شوروي سرتېري)، ۳۰ ټانکونه، او ۲۰۰ زغروري او پرسونل وړونکې لارۍ د شوروي له وسيلو سره، ۱۱ کمپنۍ (څه باندې زر سرتېري)، ۲۳ ټانکونو، ۴۰ پرسونل وړونکو عرادو، او ګرځنده څو راکټ ويشتونکو له افغان خوا نه پکې برخه واخيسته. د خلکو د وېرولو لپاره پر ښار او شاوخوا ځايونو باندې ټيټې او ويروونکې الوتنې وشوې. شوروي ۴۹ ځله الوتنې وکړې. له ۹۰۰ نه ډېر مظاهره کوونکي ونيول شول. په کابل کې د ارامۍ خوندي کولو په مقصد د [اسدالله] سروري په سروالۍ يو منځی پرانستل شو. نور غړي يې ميجر جنرال عبدالقادر او د ببرک په تجويز [د ک. ج. ب مشر جنرال] ب.س ايوانوف وو. دوی واک لاره چې د دفاع او کورنيو چارو د وزارتونو او د د ولتي امنيت نورو ارګانونو چارې سره همغاړې کړي او پرمخ بوځي.»(۲۳)

د لاريون کوونکو بله لويه ډله له چندول څخه ووتله. لاريون کوونکو وروسته له هغه چې د ښارندوی له ناحيې نه يې وسلې چور کړې، د ښار په مينځ کې يې د ميوند سړک ګڼه ګوڼې ته ځانونه ورسول. يو کال دمخه هم چندول او د ميوند جاده د خلقي حکومت پر ضد د لاريون صحنې وې. دغه پاڅون هم د هابل په شان زر وځپل شو. په باغ عليمردان کې هم خلک پاڅېدل او د پوليس له ناحيې نه يې وسلې ترلاسه کړې. د هغو يوې ډلې آن تر ارګ پورې ځان ورسوه، خو له هغه ځايه د درنو تلفاتو له ورکولو نه وروسته پر شاشوه، له جمهوري ساتونکو سره په مقابلې کې اټکل پنځوس

سرتېري هم ووژل شول.

دارالامان ته ورځېرمه د دهدانا او افشار له کليو نه هم خلک د اعتراض په نامه ووتل او د الله‌اکبر نارې او شوروي ضد شعارونه يې سر کړل، او پر يو څو نږدې ټانکونو باندې يې بريد هم وکړ. ټانکونه بېرته شول، خو ژر وروسته نظامي افسران او سرتېري په څو جيپونو کې څرګند شول. دغه وخت د پاڅون کوونکو شمېر هم ډېر شوی و. دوی له جيپونو نه په لوړ ويونکو وسيلو کې په پاڅون کوونکو غږ وکړ، چې دوی بايد د نظامي قانون له مخې چې حکومت يې اعلام کړی، خواره شي. رجيم په همدغه ورځ نظامي حکومت اعلام کړی او له څلور کسو نه زياتې ډلې ګرځېدل يې غير قانوني بښولي وو. لاريون کوونکي سره له دې هم خواره نه شول او نظاميانو ګولۍ پرې واورولې او اټکل ۱۲۰ تنه يې ترېنه ووژل، او نور تيت شول. د ښار له نورو برخو نه هم خلک د اعتراض په توګه جګ شول، خو د هغو په اړه مالومات ترلاسه نه شو.

د تړړمۍ په خورېدلو سره کابل په ظاهر کې ارام شو، ويل کېدل چې اټکل دوه زره ښاريان په دغه ورځ د يرغلګر او د هغو د لاسپوځي رجيم پر ضد پاڅونونو کې شهيد شول. خو زما اټکل د اته سوه په شاوخوا کې دی. د ميرتوخين د ليکنې له مخې په دغه ورځ نهه سوه ښاريان بندي شول. دی د وژل شويو افغانانو په اړه چوپ دی. په هر حال په څلور سوه بيستر روغتون کې تر مځکې لاندې کوټو کې څلور سوه مړي ليدل شوي وو.

اعتراضونه وروسته په شپږو ورځو کې هم وشول، خو پر سړکونو باندې نه. په دغو ورځو کې هټۍ او مغازې تړلې وې، له هغه نه پرته چې د ژوند اړين څيزونه يې خرڅول او امنيتي ځواکونو هغوی اړ کول چې خپلې هټۍ خلاصې کړي، په ټول ښار کې وير او ماتم و.

د رجیم د لوی او عمومي پاڅون په غرمه کې په یوې خاصې تلویزیوني څرګندونې کې نظامي حکومت اعلام کړ او د خلکو غونډې یې د قانون پر خلاف وبللې او خلک یې له دېنه منع وګرزول چې له څلور کسو نه زیات یو ځای وي. د شپې له خوا پر ګرځېدلو باندې هم بندیز ولګول شو او رجیم له خلکو نه وغوښتل چې خپلې بې اجازې وسلې حکومت ته ورکړي. دا یې هم څرګنده کړه چې د پاکستان، امریکې او چین حکومتونو ایجنټانو کوښښ کاووه چې ارامي ګډوډه کړي او دولتي شتمني چور کړي. په کابل کې ۱۶ پاکستانیان، دوه چینایان، دوه امریکایان او یو مصری په دې تور ونیول شول چې کوښښ یې کاووه د خلکو د مرګ او د ارامۍ د ګډوډولو لامل شي. دا ثابته ده، چې دغه کسان به په رښتیا نیول شوي وي. له هغه وروسته دغه موضوع بیا یاده نه شوه. عجبه ده چې په دغې څرګندونې کې د ایران نوم یاد نه شو، که څه هم خمیني پلوه شیعه‌ګانو په پاڅون کې فعاله برخه اخیستې او د هغه نوم یې هم یاد کړی و. د خلقي حکومت د وخت په پاڅونونو کې د ملامتۍ ګوته ایران او پاکستان ته نیول کېده. په هر حال د کابل رجیم په بلې څرګندونې کې وویل چې دولتي ادارې به تر بلې څرګندونې پورې بندې وي او هغه د رې ورځې وروسته د فبرورۍ په ۲۵ مه خلاصې شوې. مهمه دا ده چې له پنځو زرو افغانانو نه چې امنیتي ځواکونو بندي کړي وو، یو شمېر یې له محاکمې نه پرته اعدام شول، د یو څو امین پلو خلقیانو په ګډون.

دغو عملونو تر هغو چې کارمل پر واک و، د ځپلو یوه نوې دوره رامنځ ته کړه، د سلیم عقل تقاضا دا ده چې دغه پاڅونونه د ټولو افغانانو د نیت او ارادې هنداره ګڼل شوې او د اشغال پر سیاست له سره نظر اچول شوی وای، لکه د هند انګرېزي حکومت چې یوه پېړۍ دمخه په ورته حال کې همدغسې کړي وو. خو شورویانو د هغه پر ځای له زور او پوځ نه کار واخیست. په

همدغه وخت کې به وو، چې په افغانستان کې د شوروي پوځ لوړ قوماندان ته له مسکو نه دغه هدایت ورسېد چې «د وسله وال مخالفت تنظیمونو د له مینځه وړلو لپاره د افغان پوځ په ملګرتیا فعال عملیات پیل کړي.»[۲۴] په دې ډول شورویانو د دې لپاره چې د کارمل رجیم پر پښو ودروي پر کابل د خپلو وعدو پر خلاف یرغلیز چلند ونیوه، او وژل یې وکړل. په نورو ښارونو کې هم د رجیم ځواکونو او یرغلګرو همدغه لار ونیوله. پر دې سربېره د نوي امنیتي ادارې یا خاد وسله وال ایجنټانو به د شکمنو کسانو او پوځي ډلو به د عسکر نیولو لپاره کورونه هم لټول. په کابل کې به داسې شپه نه وه چې هټۍ او مغازې چور نه شي، او کورونه ونه لټول شي. او خلک ونه ځورول شي او شته لوټ نه شي. روسي ګزمه‌والو هم هټۍ او مغازې وهلې. رجیم د امنیت په نامه نوې بې امنیتي جوړه کړه او زور زیاتی ورسره ډېر شو، چې خلکو د خلقي حکومت ځپل هېر کړل. په نتیجه کې د کابل رجیم له خلکو نه بېګانه او پر شوروي پوځ باندې نور هم متکي شو.

د پاڅون کوونکو هیڅ ډلې تنظیم نه درلود، که څه هم ویل شوي وو چې «له روسانو سره د مخالفت لپاره ټول ښار تنظیم شوی و، چې د فبرورۍ په ۲۱ مه باید پاڅون وکړي.» له هیڅ پاڅون کوونکې ډلې سره د نامه کوم افغان ملګری نه و. مارش کوونکي عادي او بې نومه افغانان وو. په دې برخې کې دوی له هغو افغانانو متفاوت وو، چې د افغان-انګلیس په دوهم جنګ کې د انګرېز یرغلګرو په وړاندې جګ شوي وو. په هغه وخت کې دغسې نومیالیو لکه غټ مشر (جنرال) محمد جان وردګ، جنرال غلام حیدر څرخي، میر بچه کوهستانی او نورو د پاڅونونو سروالي کوله او د هغو په مخ کې به روان وو. د اوسنیو مارش‌کوونکو پاڅونونه ډېر طبیعي، له جوش او جذباتو نه ډک، خو نامنظم وو.

د پاځون کوونکو غته ځانګړتیا له سني ورونو سره د شیعه ورونو ملګرتوب و، دواړه د ښار خلکو غوڅ اکثریت وو. د شیعه قزلباشو او هزاره وو تناسب په هغو ډلو کې ډېر وچت و، چې د برچي دښتې له ښارګوټي، قلعه شادا، دهدانا، جمال مینې، سخي کارته او چنداولو نه راوتلي وو. د دغه واقعیت اهمیت په دې کې دی چې د افغان-انګلیس په دوهم جنګ کې په کابل کې یوازې سني افغانان جګ شوي وو. د قزلباشو وړه برخه پرچمیان وو، چې «د داخلي روسانو» په نامه یاد شول. د یرغلګر پوځ او کارمل رجیم په وړاندې د ګلبدین حکمتیار سني پلویان او د ایات الله محسني شیعه پلویان له زړګونو نورو سني او شیعه افغانانو سره په یوې لیکې کې ودرېدل. ماوستي شعله‌یانو هم پاځون کوونکي په تېره قزلباشان او هزاره د یرغلګرو پر ضد وپارول، یو شمېر امیني خلقیانو پاځون کوونکي هم تحریک کړل او هم یې په حساسو شېبو کې د دندو له اجرا کولو نه ډډه وکړه. د دغو خلقي منصب والو د وظیفو د نه اجرا له امله وه چې شوروي پوځ صحنې ته ورګډ شو. په مقابل کې ټولو پرچمیانو او ډېرو خلقیانو د خپلو وطنوالو په وړاندې له شوروي یرغلګرو سره لاسونه یو کړل.

له هغو مارش کوونکو سره چې د ښار له څنډو څخه وو، بېلونه، سوټي، یو څو زاړه ټوپکونه او چړې او تورې وې. عصري وسلې له چا سره ونه لیدل شوې، که څه هم ویل شوي وو چې یو څه وسلې ښار ته راوړل شوې وې. یو ګوډ کلیوال زړه توره په لاس د خوشال مېنې په برخه کې د ښار په لور ځغستل او روسان یې ښکنځل. له پاځون کوونکو نه د شوریانو او کفر پر ضد شعارونه اورېدل کېدل او د وطن په اړه اندېښنه ښوول کېدله. ځینوویل چې «او مسلمانانو!کاپران راغلي او زمونږ وطن یې نیولی او زمونږ دین په خطر کې دی» نورو ویل چې «او روسانو! زمونږ له وطن نه ووځئ.»

لکه چې دمخه ویل شوي پاڅون کوونکي د ښار له بېلو برخو نه ډله ډله راووتل او شمېر یې دغومره ډېر و، چې اټکل یې هم نه شي کېدی. دغومره ویل کېدلی شي چې په کابل کې دغه پاڅون عام و، دغومره عام چې بل هیڅ وخت دغومره عام نه و. خو دا ګرانه نه ده چې وویل شي دوی کومو اجتماعي ډلو ته منسوب وو، له کومو ځایونو نه چې پاڅون کوونکي ووتل هغه په عمومي ډول د کسب او کار، زیارکښو یا ښکته اجتماعي دریځ خلکو ځایونه وو. هزاره جوالیان هم له همدغو ځایونو څخه وو. د اتو تنو مړي په داسې حال کې چې جوالونه یې په شاوو، د دهبوري میدان ته نزدې پراته وو. دا هغه افغانان وو، چې کارملیانو «خلق» او نور یې «خلق ضد» بلل او اوس دغه «خلق» د د وی پر ضد جګ شوي وو. «ضد خلق» یې هم پر ضد وو، خو د یوه بې رحم دښمن په وړاندې مصلحت دا و، چې د نامه خاوندان په پاڅون کوونکو کې نه وو. په دې ډول په زرګونو بې نومه کسان د یرغلګرو په وړاندې برالا تر دې حده وړاندې لاړل چې خپل ژوند یې په خطر کې کړ. په دغه حرکت کې دوی په دیني ارزښتونو سره خوځېدلي وو، چې د ملحدو شورویانو له خوا په خطر کې ګڼل کېده. دوی په وطني ارزښتونو سره هم خوځېدلي وو، چې روسانو د دوی ملک نیولی و. افغانانو په دغه پاڅون کې د شوروي یرغلګرو په وړاندې دغسې مخالفت وښود، چې له دیني، ژبنیو او قومي او سمتي پولو نه اوښتی و. دا هغه وخت و چې د مقاومت اسلامي تنظیمونه ډېر شوي نه وو او د موجودو تنظیمونو پلویان پر خپلو کې سره جنګېدلي نه وو او د جهاد ګډه عنعنه‌ییزه روحیه د هر بل وخت په شان پیاوړې وه. دا د دغه پاڅون د پیاوړتوب غټ دلیل و. له همدې امله و چې افغانانو پر خپلو کې د اختلافاتو په لرلو سره سره په پوره اتفاق د شوروي یرغلګرو په وړاندې د زړه له اخلاص نه برخه واخیسته. دا د ملي مقاومت په

ټولې دورې کې د افغان پيوستون هسک و.

د زده کوونکو پاڅون

په کابل کې تعلیمي موسسې، د ژمي رخصتي په پای ته رسېدلو او د نوي کال په پیل سره (مارچ ۲۱) بیا فعالې شوې. کابل د خپل نفوس په تناسب ډېرې تعلیمي موسسې او ډېر محصلان لرل او زیاتره دغه موسسې د ښار په لویدیځ کې پرتې وې. دلته د شاګردانو شتون ښه څرګند و، د هغو له ډلې نه د کابل پوهنتون و، چې د ثور کودتا نه د مخه یې دوولس زره ښځینه او نارینه محصلان او اته سوه استادان لرل. دوی د تعلیمي کال له پیله یوه میاشت وروسته د اعتراض په ډ ول د لاریونونو یوه لړۍ پیل کړه. کابل پوهنتون په لاریون کولو کې څرګنده مخینه لرله. د شوروي یرغلګرو په وړاندې له لاریونونو دمخه اول شپې لیکونه یا شب نامې خپرې شوې. د فلاح په نامه یوې خپرونې کې د یرغلګر پوځ وتل غوښتل شوي وو. په هغې کې دا هم ویل شوي وو، چې تر هغه چې یرغلګر پوځ له وطن نه وتلی نه و ي، دوی به په یوې جبهې کې ټول وي او ایډیالوجیکي اختلافونه به یې یوې خواته کړې و ي. د جبهه دانش په نامه بلې خپرونې له ټولو ډلو څخه په ټینګه وغوښتل چې د یرغلګر پوځ او د هغه د تابع رجیم په وړاندې یوه ګډه جبهه جوړه کړي. په عادي حال کې دغسې خپرونې به چندان اثر ونه لري، خو د یرغلګرو پوځ د شتون او اختناق په حال کې هغه شاید د راتلونکي توپان نښه وي. د کابل پوهنتون په حریم کې همدغسې وشول. دلته ښځینه او نارینه افغان ځوانانو په دغه بحراني او حساس وخت کې خپله وطنپالنه او خپلواکي پالنه پر خپلو کړو سره په اثبات ورسوله.

د توپان لومړنۍ څپه د ثور په اوومه (اپرېل ۲۷مه) ښکاره شوه او دا په هغه وخت کې چې شوروي اتحاد ته د تابع رجيم چارواکو «د ثور انقلاب» لمانځنې لپاره غونډه کوله. خو په غونډه کې محدودو ګوندي او حکومتي لوړ پوړو چارواکو ګډون کړی و او د ګډون د ضيقو شرايطو او د هغو له ويناوو څخه داسې مالومېده چې دا د وير غونډه وي، نه د جشن لمانځنې. له هغې نه د مخه د ښوونځيو شاګردانو په کابل کې نا ارامي جوړه کړې وه. په دغو نا ارامیو کې د ښوونځيو نجونې تر حده پارېدلې او زړورې شوې وې چې په هغو څارندويانو يې ملنډې وهلې چې د هغو د ارامولو لپاره استول شوي وو. ځينو هغوی د «روس مريان» بلل او نورو خپل پوړني پرې اچول او ورته يې طعنه ورکوله چې اوس له تاسو نه «ښځې» جوړې شوې دي. نورو د هغوی خولې تښتولې او ورته ويل چې تاسې د پيسو په برابر کې د روس «مريي توب» منلی دی. دغو نجونو په خپل زړورتوب سره اريانونکې وضع رامينځ ته کړې وه خو پوليسانو هم له هغو سره زيږ چلند نه کاووه. شايد خواخوږي يې هم ورسره لرله. خو پرچمي ځوانانو چې له پوليسو سره يو ځای وو، پر نجونو رحم نه کاووه. دوی دمخه (د اپرېل په ۲۵مه) د عمر شهيد په لېسه کې پر څلورو شاګردانو او د حبيبې په لېسه کې پر يوه شاګرد باندې مرګکي ډزې کړې وې، چې دغسې زړورتيا يې ښوولې وه.

د اپرېل په ۲۹مه هغه مظاهره چې د پوهنتون محصلانو د پوهنتون په ساحه کې کوله لا هم خونړۍ وه. دغو محصلانو شوروي-ضد شعارونه ورکول او په لوړ اواز يې ويل چې د شوروي پوځ دې ووځي.

دغه مظاهره چې د انجينرۍ له پوهنځي نه شروع شوې وه، د فارماسۍ پوهنځي ته ورسېده. پرچمي وسله والو ځوانانو وروسته له هغه چې هوايي ډزې وکړې د محصلانو په لور ډزې وکړې او درې تنه يې ترېنه شهيد کړل.

مظاهره‌چیان سره له دې هم مخ په وړاندې تلل، تر څو چې د دارالمعلمین په څلور لاري کې لس محصلان د پرچمي وسله والو ځوانانو د ډزو قرباني شول. په یوه روایت، په هغو کې پېغله ناهید د رابعه بلخي د ښوونځي شاګرده هم وه او هغې په داسې حال کې چې یو ټپي محصل یې په غېږ کې نیولی و، د یرغلګرو پر ضد یې شعارونه ورکول. پېغله ناهید زر د ملي قهرمانانو په قطار کې حساب شوه او د وطنپالنې سمبول وګرځېده. په بل روایت، پېغله ناهید چې یوې شتمنې کورنۍ ته منسوبه وه، له سیاست سره یې جوړه نه وه او د حجاري او نجاري فابریکې تر څنګه په غیر قصدي ډزو ولګېده او مړه شوه. د هغې پلار اوس په استرالیا کې کډوال دی. په هر حال د پوهنتون د محصلانو لاریون بې له دې چې ښار ته رسېدلی وي، له دغو پېښو نه وروسته خور شو. په دغه ورځ په داسې حال کې چې د ښوونځیو یو شمېر شاګردان هم سړکونو ته وتلي وو، د سوریا د نجونو ښوونځی محاصره شوی و، او د حبیبیې لېسې شاګردان همدا چې د اعتراض په توګه د شوروي سفارت ته نزدې شول، پرچمي ځوانانو پرې ډزې وکړې او درې تنه یې ترېنه شهید کړل.

د دغو خونړیو پېښو سره سره د پوهنتون محصلان کرار نه وو، دوی له هغه وروسته د مقاومت تکتیک بدل کړ، ډېرو یې درس پرېښود او ټولګیو ته نه تلل، خو د مې میاشتې په دریمه تر پخوا نه ډېر محصلان بیا په مظاهرې ووتل او د ښار په لور روان شول. دا ځل دوی ډېر منظم وو او پارونکي شعارونه یې هم نه و رکول. دوی د نوي موقتي اساسي قانون سره سم چې سوله ییزې مظاهرې یې مجاز ګڼلې وې، د ښار خواته مخه وکړه. د پوهنتون په حریم کې د دوی ښه تنظیم ما په خپله ولید او په د اسې حال کې چې د محصلانو احساسات او زړورتیا مې ستایله ورته، په اندېښنه کې هم وم. دوی

چې بریکوټ ته ورسېدل د پولیسو پر ځای پر اسونو سپاره وسله وال سر تېري ورسره مخ شول او له یو څه ځنډ نه وروسته یې پر محصلانو برید وکړ. په ډنډو یې ووهل او اوښکې بهوونکې غاز یې پرې وشینده.

له پنځه سوه نه ډېر محصلان بندي شول. امینتي ځواکونو په دغه ورځ د دغې اوازې له مخې چې د دفتر چارواکي به له محصلانو سره یو ځای شي، حکومتي ادارې هم محاصره کړې وې.د مې په ۲۲ مه، څلورمه او وروستۍ مظاهره چې د انجینرۍ له پوهنځي نه شروع شوې وه له پیل سره سم وځپل شوه. خو د ښوونځیو شاګردان او شاګردانې په ټول ښار کې ناارامي او پارېدلي وې. دوی اعتصاب کاووه خو پولیسو د هغو ښوونځي محاصره کړي وو. زده کوونکو په تېره ښځینه زده کوونکو د پخوا په شان د لینن او برېژنیف پر ضد شعارونه ورکول، سره له دې چې پلرونو او میندو یې د احتیاط خبرې ورته کړې وې.

د جون په دوهمې اونۍ کې په ځینو ښوونځیو کې یوه نه فکر کېدونکې تراجیکه ډرامه ولوبول شوه. د ثور له کودتا نه وروسته ډېرې اریانوونکې پېښې یو په بل پسې شوې وې، خو ډېره اریانونکې یې د ښوونځیو د شاګردانو زهرجن کول وو. په درې پرله پسې ورځو کې د سوریا د نجونو ښوونځي او یو شمېر نور ښوونځي زهرجن شول. د د ولتي مطبعې دېرش تنه کارګران هم زهرجن شول. څو ورځې وروسته د جون په ۱۲ مه د لسو ښوونځیو شاګردان او شاګردانې زهرجنې شوې. په دغه ورځ له پنځوس تنو نه ډېر شاګردان د درملنې لپاره روغتونو ته ورسول شول. د دغه بېساري عمل عامل یا عاملان مالوم نه وو، او په اړه یې اوازې ډېرې او ډول ډول وې. یوه اوازه دا وه چې هوا دوړو کارتوسونو په پورته ویشتلو سره زهرجنه شوې وه. بله یې دا وه چې چا د څښلو اوبه زهرجنې کړې وې. تر اوسه هم د د غه کار عامل په

يقين سره مالوم شوی نه دی. د کابل رجيم د «امپيريلزم او ارتجاعي ځواکونو ايجنټان» ياني اخوانيان او مجاهدان د دغه کار مسؤول بلل. خو په کابل کې ټينګه اوازه دا وه چې هغه د خاد کار و، د دغې اوازې په ملاتړ ويل کېدل چې ځنګه چې محصلانو او زده کوونکو په دغې اوږدې ناارامۍ سره د کابل رجيم بې اعتبار کړی، خاد وغوښتل چې هغوی او کورنۍ يې په دغه ډول وويروي چې بيا دغسې کار ونه کړي. دا هم ويل کېدل چې که په دغه عمل کې د خاد لاس نه وای، خادستانو به د هغه عاملان پيدا کړي او نيولي وای. د دغه روايت په ملاتړ دا هم ويل کېدل چې په دغې تراجيدي کې د سوريا ښوونځي شاګردانو او ښوونکو ډېر کړاوونه وګالل. په دې چې دوی د رجيم پر ضد ډېر فعاليت کاووه، دغه وينا رښتيا وه، زما د پوهنتون يوې پخوانۍ محصلې چې د دغه ښوونځي ښوونکې وه، په دې اړه حيرانونکې قصې ماته وکړې. په هر حال د محصلانو او شاګردانو له پارېدلو او د وروستيو له زهرجن کېدلو نه و روسته د کابل ښوونځي پر ځای ودرېدل او يو شمېر محصلان او شاګردان له وطن نه ووتل.

د زده کوونکو پاڅون د ښاريانو د پاڅون په پرتله يو څه منظم و، په دې چې د هغو تر شاااتحادېې وې. له مظاهرو نه دمخه د پوهنتون محصلانو اووه اتحادېې فعالې شوې وې، چې يوه يې د انقلابي ځوانانو شورا، بله يې د ازادي پالو اتحاديه، فلاح او د استادانو او محصلانو عمومي اتحاديه وه. د انقلابي ځوانانو شورا د اټکل شپږ سوه غړو او په لېسو کې د ځانګو په لرلو سره تر ټولو لويه اتحاديه وه. غړي يې هم د استادانو او محصلانو دعمومي اتحادېې په شان ناپېيلي وو. (زه هم د استادانو اتحادېې په کدر کې وم، خو موسس کدر يې نه وم.) نورې اتحادېې لکه د ماوستي رهايي، اسلامي جمعيت، او اسلامي حزب د سياسي ګوندونو اتحادېې وې. دوی څرګندې

مظاهرې نه غوښتلې، په دې دليل چې وبه پېژندل شي او وبه ځپل شي. دوی د مظاهرو پر ځای اعتصاب او مقاطعې غوښتلې، خو ژمنو اتحاديو د نورو په هڅونې سره د مظاهرې کولو فيصله پاس کړه او لکه چې وويل شول، مظاهرې وشوې، خو خاد هغه وځپلې، د همدغه مقصد لپاره خاد د خپلو پټو ايجنټانو نه ځانله يوه اتحاديه جوړه کړې وه، چې محصلان يې مظاهرو ته هڅول، لکه چې پر ځای ويل شوي. «خلقي پلو زده‌کوونکي د پرچميانو مخالف شول، چې د شوروي د شته والي او نږدې په هماغه اندازه د پرچميانو له خوا د امين او د هغه د چلند غندنه کېده. نېشنلستانو او مارکستي مخالفانو د بنسټ پالو له پلويانو، هلکانو او نجونو سره په مظاهرو او اله ګولو کې سره لاس يو کړ، چې په ټکول کېدلو او بندي کېدلو سره وځپل شو.»

دا چې د دغې يوې مياشتې اوږدو مظاهرو په بهير کې څومره زده‌کوونکي ووژل شول، په يقين سره مالومه نه ده. اټکلونه د دوه اويا او سلو تنو ترمنځ دي او ځينې يې تر دوه سوه پورې رسوي. د ټپي شويو زده‌کوونکو اټکل هم کېدلی نه شي، ځکه چې ټپي شوي زده‌کوونکي روغتونونو ته نه تلل. د دې لپاره چې هلته به وپېژندل شي او د خاد چنګ ته به ورشي. خو د بندي شويو زده‌کوونکو اټکل دوه زره د ي. له هغه وروسته برالا مظاهرې ونه شوې او پر ځای يې زده‌کوونکو اعتصابونه او مقاطعې کولې.

د رجيم چارواکو د مې په ۱۳ مه اټکل پنځه سوه بندي زده کوونکي په يو څه قيد سره ازاد کړل. دا يې هم وويل چې د «يو څو» زده کوونکو قضيې تر تحقيق لاندې دي. دغه «څو» په واقع کې ډېر زده کوونکي وو چې کلونه يې په څرخي پله زندان کې تېر کړل. بندي شويو محصلانو په محکمه کې د مظاهرو پلوي نه کوله، د کندهار د يوه هندو زده‌کوونکي اشوک کومار، عبدالودود او يوه بل نه پرته وروستي نه يوازې د مظاهرو په حقانيت ټينګ

ودرېدل، د شوروي د يرغل مخالفت يې هم کاووه. هر يو يې د اتو کلونو په بندي توب محکوم شو، چې دا د بندي شويو زده‌کوونکو لپاره تر ټولو اوږده موده وه.

د رجيم چارواکو بل کار د لوړو ښوونځيو د هغو ښوونکو موقوف کول يا تبديل کول وو چې د زده‌کوونکو په هڅولو کې پرې شکمن شوي وو، خو دغو چارواکو په کابل پوهنتون کې بل مهم څه ونه کړل. خو د شوروي کولو پروګرام يې چې دمخه يې پرې پيل کړي وو، ګړندی کړ. د شوروي کولو پروګرام د مارکسيزم او لينزم د مفکورې له مخې د درسي نصاب برابرول او د شوروي پر سيستم د پوهنتون اداري طرز ته تغيير ورکول او له شوروي سره د دوستۍ د روحيې پالل وو، دغو ټولو تعبيرونو له شوروي اتحاد او کمونستي بلاک هېوادونو څخه د مشاورانو او ښوونکو ډېروالی ضروري کړ.

د زده‌کوونکو خوځښتونه که څه هم د رجيم لپاره غټه ستونزه نه وه، خو چارواکي يې سخت ويرول چې هغه ممکن ښاريان د بل پاڅون لپاره وهڅوي. څنګه چې زده کوونکي د ښاريانو زامن او لوڼې دي له همدې امله به هم و، چې دوی څومره چې کولی شول د هغو مظاهرې زر او په زور وځپلې. خو د دوی مظاهرو دغه رجيم ته په سياسي او اخلاقي لحاظ غټ زيان واړوه. د کارمل ګوندګی په عمومي ډول د کابل ښار له کسانو نه جوړ و.

پرچميانو تر دغو پاڅونونو پورې دا ښووله، چې د ښار روښانفکران د دوی پر خوا دي. دغه ذهنيت قانع کوونکی برېښېده، ځکه چې کارمل د پاچايۍ په لسيزه کې د کابل ښاريانو له خوا دوه ځله د ولسي جرګې غړيتوب ته غوره شوی و. خو اوس دغو ښاريانو او زده‌کوونکو هغه په لغته ووهه. څنګه چې ده خپل ځان د شوروي لويانو دلاس اله کړی و، هغه يوازنی ملاتړ يې هم له لاسه ورکړ، چې تر دغه وخته يې لاره. په دغه عمل سره په واقع

کې ټول پرچمیان متضرر شول. د قانوني پاچایۍ په لسیزه کې څه وخت چې چارواکو د دوی په فکر دموکراتیک حقونه تر پښو لاندې کول، دوی لاریونونه کول، بې له دې چې څوک یې مخه ونیسي. خو اوس سره له دې چې د دوی موقتي اساسي قانون مظاهرې مجاز ګرزولې وې، دوی هغه په وچ زور وځپلې او له مظاهره‌کوونکو نه یې ډېر د زده‌کوونکو په ګډون ووژل او بندي کړل. د میتروخین په وینا، پرچمیانو د دغو پاڅونونو په ځپلو کې په کابل کې د ک. ج. ب سروال جنرال ایوانوف په دستور عمل وکړ. دغو ځپلو وښووله چې شورویانو ټینګ عزم کړی و، چې کارملي رجیم د افغانانو له مخالفت سره سره پرې باندې تحمیل کړي. د کابل رجیم د شورویانو په قوت د خلکو دغه پاڅونونه وځپل، خو په دغه عمل سره یې ځان له خلکو نه تر دې حده بېګانه کړ چې یې د شوروي زبرځواک په زور هم ونه شو کولی چې هغه مقاومت وځپي چې له هغه وروسته په ټول هېواد کې د هغه او داسې هم د یرغلګر پوځ پر ضد وښوول شو. د کابل ښار هم مامون نه و، له دغو پاڅونونو نه وروسته هلته په تېره د هغه په لویدیځ برخو کې د شپې له خوا له پغمان نه د قومندان عبدالحق په سروالۍ ګوریلایي عملیات کېدل چې په پنځم څپرکي کې به یې بیان وشي.

درېيم څپرکی

د پرچم رجيم،
اسلامي تنظيمونه، ملي حرکت او پاکستان

لومړنۍ خبرې

پر افغانستان باندې د شوروي اتحاد يرغل افغانان وپارول او د پاکستان، ايران او عربي او غربي حکومتونه يې انديښمن کړل. انديښنه دا وه چې که شوروي اتحاد افغانستان لاندې کړو بيا به له هغه څخه د خيز تختې په شان کار واخلي او د پارس خليج له لارې به د تېلو انتقال ته خنډ واچوي او د لويديځې نړۍ او جاپان اقتصاد به زيانمن شي. دغو حکومتونو افغانستان د شوروي اتحاد تر نفوذ لاندې هېواد او دغه يرغل نه دفع کېدونکی ګاڼه، فکر يې کاووه چې هغسې چې شوروي اتحاد د ختيځې اروپا هېوادونه لاندې کړي، او افغانان به ونه شي کولي چې دغه پوځ له خپل هېواد نه په وتلو مجبور کړي. نو دوی د شوروي اتحاد له خوا د افغانستان د لاندې کولو پروا چندان نه کوله. دوی دغومره هيله کوله چې که افغانان د خپل ملک په جبهو کې شورويان ګير کړي او اقتصاد يې ضعيف او بين المللي اعتبار يې زيانمن کړي. خو د افغانانو غوڅ اکثريت زر وښووله چې څنګه چې دوی خپل وطن، خپلواکي او اسلام ته رښتيني دي، د يرغل د دفع کولو اراده او استعداد لري. بيا نو دغو حکومتونو او په خاص ډول امريکې او سعودي عربستان

افغان مجاهدانو ته او داسې هم پاکستان ته چې په دغې مقابلې کې يې د مخکې کرښې دولت دريځ غوره کړ، د وسلو، پيسو او لوجستکي څيزونو پرېمانه مرستې چالانې کړې. په همدغو مرستو سره وو، چې مجاهدان د ډول ډول عصري وسلو خاوندان شول او پاکستان پياوړی او تر دې حده د افغان اسلامي تنظيمونو په چارو کې ښکېل شو چې هغوی يې تر نفوذ لاندې راوستل. د دغو انکشافاتو په نتيجه کې افغان سياست په يوې خوا کې شوروي اتحاد او په بلې خوا کې پاکستان ته منحصر شو.

په دغه څپرکي کې به د پرچم رجيم ترکيب، د پرچميانو او خلقيانو خپلمنځي اړيکې او د يرغلګرو په وړاندې د افغانانو او باندنيو ځواب په نظر او سياست کې وکتل شي.

د افغانستان دموکراتیک جمهوریت

د شوروي اتحاد له یرغل نه زر وروسته د شوروي شویو پرچمیانو او شوروي شویو خلقیانو له ترکیب نه د ببرک کارمل په سروالۍ حکومت جوړ شو. د دغه نظام بڼه هغه وه، چې مځکې وه، غټ تفاوت د حکومت ساحه و ه، چې له پخوا نه ډېره وړه شوې وه او نوی رجیم له اول سر نه ښاري شو. له ښارونو او د هغو له شش کروهي نه اخوا اطرافي سیمې د مجاهدانو په ولکه کې وې. مجاهدان د شپې له خوا دننه په ښارونو حتی د کابل ښار کې هم ننوتل او پرچمیان او د هغو مرستندویان یې ترورول. د کابل پرچمي رجیم له ګوندیانو او د هغوی له مرستندویانو نه پرته د افغانانو غوڅ اکثریت ته مشروعیت نه لاره.

په افغانستان کې د عنعنې له مخې هر حکومت چې نوی پر پښو درېږي نظامي او ملکي لویان، روحانیان، او محلی مشران او نور یې په غونډو کې تاییدوي او د ولس له ملاتړ نه ورته ډاډ ورکوي او په دې ډول هغه ته مشروعیت ورکوي. د دغه رجیم لویانو دغه جرئت نه لاره چې مشران راوغواړي او له ملاتړ نه یې ځان بهره من کړي. د هغه پر ځای یې په رسمي خپرونو کې د هغو د مبارکي پیغامونه خپرول، خو هغه ټول جعلي وو. حکومتي تشکیلات د پخوا په شان منظم او د لوړو چارواکو القاب غټ وو. خو اعلی واک له شورویانو سره و، چې پوځ یې په افغانستان کې ځای پر ځای کړی و، د رجیم لویان یې په واک رسولي او د خپلو مشاورانو له لارې یې پرې حکومت کاووه. همدغه پوځ دننه په افغانستان کې دغه رجیم د هغه

له وسله‌والو مخالفانو او مجاهدانو نه ساته او د هغه د ټینګولو لپاره یې نظامي عملیات کول.

دغه رژیم د فورم او جوړښت له نظر نه د ختیځې اروپا د حکومتونو په شان و، چې د شوروي اتحاد حاکمیت یې منلی و. د «افغانستان دموکراتیک جمهوریت» د خلق دموکراتیک ګوند په لاس چلېده او انحصاري و. دا ځکه چې له «دموکراسۍ» نه د رجیم د چارواکو مطلب شوروي-پلوه یو ګوندي حکومت و، چې په هغه کې خاد (خدمات اطلاعات دولتي) تر ګوند نه ډېر واک درلود، لکه هسې چې په شوروي اتحاد کې ک. ج. ب تر هرې بلې حکومتي ادارې نه ډېره واکمنه وه. ددوی د «دموکراسي» بله ځانګړتیا دا وه چې د ګوند او حکومت د سر د کسانو د ماموریت نه ټاکلی و او نه یې انتخابي بنسټ لاره. په داسې حال کې چې د دموکراسۍ له مخې لوړ چارواکي انتخابي او د ماموریت موده یې محدوده وي او اعلی واک هم ویشلی وي، سره له دې هم ګوندیانو ادعا کوله چې د دوی نظام د دموکراتیک مرکزیت پربنسټ ولاړ دی. د دوی د دغې ادعا اساسي تناقض پروا نه کوله، چې په انحصاري نظام کې دموکراسي پیاده کېدلی نه شي، خو د دوی په یوه ګوندي نظام کې د د وی نوی اساسي قانون دموکراتیک شکل درلود او د بیان، فکر، غونډې کولو او مظاهره کولو ازادي پکې منل شوي وو، خو هغه په واقع کې یو بې مفهوم سند و، دا هغه قانون و، چې د امین په واکمنۍ کې جوړ شوی و او د کارمل په وخت کې رسمي شو. دغه قانون په اصل کې د شوروي اتحاد د ۱۹۳۶ کال د اساسي قانون په شان په نظر کې په ازادۍ او دموکراسۍ ولاړ و، خو د هغه هغه حقونه او واکونه پلي کېدل، چې د دولت یا رجیم په ګټه و. له همدې امله و، چې دغه قانون په ټولنې کې هیڅ اثر ونه کړ.

د د غې «تکاملې مرحلې» په نوي نظام کې ببرک کارمل د افغانستان خلق دموکراتيک ګوند مرکزي کميټې د پولتبورو لوی منشي، د وزيرانو د شورا يانې د حکومت او دولت سروال او د پخوانۍ ويروونکې ادارې، اګسا، سروال اسدالله سروري د هغه مرستيال و. سيدمحمد ګلابزوی د کورنيو چارو وزير، محمد رفيع د ملي دفاع وزير او نجيب الله د خاد په نامه د پخوانۍ اګسا او کام سروال شو. ګلابزوی د «مامد» په نامه او رفيع د «نيروز» په نامه د ک. ج. ب ايجنټان وو. سروري او نجيب الله چې ک. ج. ب والو ته په خاص ډول منلي وو، په غالب احتمال هم د هغې ايجنټان وو. په خپله کارمل هم په کال **۱۹۵۷** کې د ک. ج. ب ايجنټي منلې وه، څنګه چې په ناکرار هېواد کې د امنيت خوندي کول او د نظام د مخالفانو ټکول ددوی ټولو غټ مسؤليت و، دوی د نظام په چارو کې تر نورو وزيرانو نه ډېر مهم وو. نور وزارتونه او موسسې چې په شمېر کې ډېرې وې، هسې تخنيکي ادارې وې، خو د لويو لقبونو پرخلاف چې دوی پرې يادېدل، لوړ واک له شورويانو سره و.

په کابل کې د شوروي اتحاد لوړ قومندان مارشال سرګي سوکولوف و، چې يې د شوروي سفير او ک. ج. ب استازي اونورو په مرسته حکومت چلوه. دی اول د چهلستون په ماڼۍ کې او زر وروسته د مجاهدانو د فشار له امله دننه په ښار کې هستوګن شو. دوی د کابل رجيم چارواکو ته زحمت نه ورکاووه چې نوی سياست وباسي او کړنلارې جوړې کړي. دغه کارونه و رته دوی کول. د رجيم وزيرانو او په خپله کارمل ته د مهمو موضوعګانو په اړه ليکلي شوې ويناوې ورکول کېدلې او دوی هغه په دغه ډول اورولې، چې لکه په خپله يې وي. د ميتروخين په وينا «د ۱۹۸۰ کال په جولايۍ کې د مرکزي کميټې د پلينوم لپاره ټولې ويناوې او پرېکړې د شورويانو له خوا برابرې شوې وې.» د دغو ويناوو تيارول زياتره د ک. ج. ب د مېجر پاولوف او د

ک. ج. ب د باندنیو استخباراتو څانګې د یوه غړي دنده وه.

میتروخین وایي چې«د پولټبورو، د خلق ګوند د مرکزي کمېټې دارالانشاء او حکومتي غونډې د هماغه وخت د نظریو مبادلې وې او هیڅ پرېکړه کېدلی نه شوه. خو دا چې د شورویانو له خوا دمخه برابره شوې نه وي»[(۱)] د مولف ارنلد په وینا «.... د ۱۹۷۹ کال په ختم سره د افغانستان خلق دموکراتیک ګوند نور نو پر افغانستان حکومت نه کاووه؛ د شوروي اتحاد کمونست ګوند کاووه.»[(۲)] سره له دې هم کارمل د خپلواک افغانستان نارې وهلې. په داسې حال کې چې دی نه ازاد ګرزېدلی شو او نه یې په ازاد ډول عمل کولی شول. د ګرومیکو په وینا «په افغان مشرۍ کې د قوتونو پیوستون راغلی؛ دوی زیاتره وخت له مونږ نه مشوره غواړي؛ مونږ یې ورکوو؛ دوی څرګندونې کوي.»[(۳)] دی په مشخص ډول وایي چې «ببرک له مونږ نه مشوره وغوښتله چې که دی دغه کنفرانس ته د ګډون لپاره لاړ شي، مونږ ورته مشوره ورکړه چې ښه دا ده چې د افغانستان له پولو نه اخوا نه شي» له دغه کنفرانس نه مطلب د اسلامي هېوادونو د سرانو هغه کنفرانس و، چې له یرغل نه زر وروسته په اسلاماباد کې کېده. د باندنیو چارو وزیر شاه محمد دوست له ګرومیکو نه په نیویارک کې چېرته چې دواړه په عمومي اسامبله کې د ګډون لپاره تللي وو، په دغه ډول هدایت وغوښته، چې لکه یو مرید یې له خپل پیر نه غواړي. «ایا زه د چین په اړه څه ووایم او که یې ووایم په کوم ظرفیت؟» ګرومیکو ورته هدایت ورکړ چې که د افغانستان په لور زیږه تومتونه او ډول ډول بدې اشارې کېږي، لازمه ده، چې هغه په غوڅه توګه رد شي... خو د چینایانو لپاره ننداره جوړه نه کړې او په یقین سره ټینګ ځواب ورته ورکړه.» د شاه محمد دوست بله **استهدا** دا وه چې «د هغو پروپاګندونو په اړه چې د بشري حقونو په اړه د امریکې او نورو لویدیځو هېوادونو له خوا کېږي، ایا زه په اوږد ډول د دغه

حقیقت په اړه ونه غږېږم چې په افغانستان کې د دموکراتیک جمهوریت نوی مشرتابه ټول سیاسي بندیان د طبقې، دین، ژبې، قامولۍ، یا سیاسي نظریو له ملاحظې نه پرته ازاد کړي دي؟» ګرومیکو ورته شاباسی ورکړ چې «دا د افغانستان د دموکراتیک جمهوریت د حکومت له خوا یو معقول او مهم اقدام دی، ته باید د هغه په هکله اوږد وغږېږې.»(۴)

د کارمل په هسک کولو سره د شوروي مشاورانو شمېر هم ډېر شو، تر هغه دمخه د شوروي ملکي او نظامي مشاوران په افغانستان کې ۳۵۰۰ تنه وو. په کال ۱۹۸۴ کې یې ټول شمېر د لس زرو په شاوخوا کې شو، چې ډېر یې له خپلو کورنیو سره د سفارت په شاوخوا یا په مکروریانو کې اوسېدل.(۵) د هر وزیر لپاره دوه یا درې مشاوران ټاکل شوي وو. «هیڅ وزیر یوه پرېکړه حتی یوه وړه هم بې له دې چې د شوروي پر هر ځای کې حاضر **سوري** سره مشوره وکړي، کولی نه شي.»(۶) د باندنیو چارو واقعي وزیر، شاه محمد دوست نه، بلکې د ډېر وخت لپاره واسیلي سفرنچوک و. د جراردت په وینا دغه وزارت «ټول تیلګرامونه او رسمي سندونه باید دوی ته وښودل شي او هیڅ څیز د یوه روسي له لاسلیک نه پرته استول کېدلی نه شو.»(۷) په نورو وزارتونو کې هم همدغسې کېدل، لکه چې دمخه ویل شوي په خپله کارمل هم د پرېکړې کولو صلاحیت نه لاره. د مولف حسن شرق په وینا «رفته رفته صلاحیت های او به صحه ګذاشتن برطرفي و مقرري های بود که از طرف ریاست خاد و رفقای بیوروی سیاسی تحت نظر مشاورین شوروي ها پیشنهاد میګردید.» شوروي لویانو ته د کارمل متابعت به له دې امله و چې دی معتقد و چې «شوروی ها در پیاده کردن سوشلزم و عدالت اجتماعی تجارب کافی چه در اسیا و افریقا و چه در اروپا و امریکای لاتین اندوخته اند، هر ګز در اجراات خود غلطی نخواهند کرد. حوصله داشته باشید

بگذارید شوروی ها آمده اند تا کشور ما را بحیث نمونه در منطقه انکشاف دهند.»[۸] کارمل د کاتولیکي عیسویانو په شان چې معتقد وو دوی سر مشر پاپ غلطي نه کوي معتقد و، چې د شوروي مشاوران هم غلطي نه کوي. دی لا په چکوسلواکیې کې کمونستي لویانو په دغه فکر کړی و، چې د نړۍ پرمختګ د شوروي پوځ له امله دی. اوس چې دغه پوځ دی په افغانستان کې د دولت د سروالي مقام ته ورسوه د هغه عقیده پر روسي کمونستي لویانو باندې نوره هم ټینګه شوه. ده په دغه ډول په فکر او عمل کې وښوولة چې عقیده سترګې ړندوي، غوږونه کڼوي، دماغ تېرباسي او انسان وژونکی کوي.

کارمل د دغې عقیدې له امله له دېنه عاجز و، چې درک کړي شوروي مشاوران عادي انسانان دي او د نورو انسانانو په شان دوی هم تېر وځي، په تېره هغه وخت چې د عمل ازادي ولري، لکه په نسبي ډول یې چې په افغانستان کې لرله. په دې اړه به دوه مثاله وړاندې شي. په هرات کې یوه شوروي مشاور د افغان ملت یو غړی چې په مرګ محکوم شوی و، له اعدام نه هغه وخت وژغوره چې مېرمنې ته یې د سرو زرو یوه غاړه‌کۍ ورکړل شوه. په کابل کې یوه روسي مشاور د دې لپاره چې په افغانستان کې یې د خدمت موده اوږده شي خپله مېرمن د کورنیو چارو وزارت د سروال غېږې ته وسپارله. بیا هم دغه مشاور په خپل مقصد ونه رسېد، سره له دې چې په دغه و خت کې شوروي مشاوران د خلقي رجیم له وخت نه د زیات صلاحیت خاوندان وو، د پرچم رجیم په وخت کې د خلقي دورې پرخلاف مشاورانو له ناوړتیا نه شکایت چاروا‌کو ته نه رسول کېده. په ۱۹۷۸ کې یوه غیرګوندي وزیر ماته وویل چې ده په خپله کارمل ته د شوروي مشاورانو له ناوړتیا نه شکایت وکړ خو کارمل د دې پر ځای چې په دغه شکایت وغږېږي، ورته په دغه ډول لیکچر ورکړ چې «شوروي مشاوران پر خپلو ساحو کې ډېره وړتیا

لري او افغانان باید د دوی له اختصاصي مهارت نه ډېره ګټه وچته کړي.» په کابل کې دغسې شوروي مشاوران لږ نه وو، چې جرمني یا جاپاني ګړندي موټرونه لري. په داسې حال کې چې پر خپلو قانوني عوایدو د موټرو خاوندان کېدلی نه شول. یوه میخانیک چې په شوروي اتحاد کې د ورځې اته ګړۍ کار کاووه بیا هم د ښه ژوند خاوند کېدلی نه شو خو دغه میخانیک په افغانستان کې د «پاچا» په شان ژوند کاووه. مشاورانو د خلق-پرچم په کشالو کې یوه خوا نیوله، لکه د خلق په رجیم کې چې یې نیوله. د شوروي سرتېرو لپاره هم کابل یو ډېر ښه ښار و. دوی د ځینو ګزمه والو په شان د شپې بندیز په وخت کې هتې وهلې، یا یې په رڼا ورځ خپل دولتي سامانونه پر افغانانو خرڅول. یو شمېر افغانان په څرخي پله ز ندان کې اچول شوي وو، په دې نامه چې له شوروي سرتېرو سره یې جنسونه مبادله کړي وو. شوروي سرتېرو د امریکایي سګرت رانیولو لپاره حتی د خپلو کلاشنکوفونو له ګولیو نه تېرېدل. دوی د لویدیځ او جاپان د خیالي څیزونو سخت لېوال وو. د هغو د رانیولو لپاره په کابل کې یې د موټرونو ټېرونه، او نورې پرزې په ارزانه بیه خرڅولې او افسرانو یې لا د پیسو په برابر کې ټانک لرونکي موټرونه له تېلو نه خالي کول.[٩] که شورویانو په خپل ملک کې داډمن ژوند لرلای او د ایډیال خاوندان وای هغه څه به یې نه کول، چې په افغانستان کې یې کول، خو د کارملیانو اصلي ستونزې په ګوند او حکومت کې له خلقیانو، په هېواد کې له مجاهدانو او په سیمه کې له نورو سره وې، دغه ستونزې دغومره درندې او پیچلې وې چې دوی یې له هوارولو نه عاجز وو.

پرچميان او خلقيان
د شورويانو تر سيوري لاندې

لکه چې دمخه ويل شوي اسدالله سروري، سيد محمدګلابزوی او اسلم وطنجار د تره‌کي او زرغوني خلقيانو په سروالۍ په مسکو کې له کارمليانو سره د امين د حکومت پرضد اول سره يو موټی شول او بيا يې د شوروي اتحاد له يرغلګر پوځ سره د افغانستان په لاندې کولو کې ملګرتوب وکړ. د اندروپوف په نظر دا د پرچم او خلق د ډلو ورو يو موټی والی و، چې له امله به يې دوی په افغانستان کې د شوروي تر سيوري لاندې حکومت کوي. خو دغه يو موټی‌والی په واقع کې يوه موقتي معامله وه. په اصل کې خلقيان او پرچميان سره جوړ نه راتلل. خلقيانو د خپل حاکميت په وخت کې پرچميان دوه ځله سخت ځپلي او لويان يې د کارمل په ګډون اول په دباندې هېوادونو کې سفيران وټاکل او بيا چې پلويان يې په کابل کې په کودتا کولو تورن کړل، د افغانستان له تابعيت نه محروم کړل. کارمل او ملګري يې لا په دغه فکر شوي وو، چې امين غوښتل د دوی ګوندګی له منځه يوسي. اوس چې دوی د شوروي پوځ په قدرت په واک رسېدلي وو، په دې لټه کې شول چې خلقيان په تېره امينې خلقيان هغسې وځپي چې دوی يې ځپلي وو، خو دوی له دغه کار نه عاجز وو، يو دا چې دوی په پوځ کې د خلقيانو په اندازه قوي نه وو، هغه هم د جنګ په حال کې چې پوځ ته اړتيا وه، بله دا چې څرنګه چې سروري، ګلابزوی او وطنجار د امين د حکومت په نسکورولو کې له شوروي

پوځ سره ملګرتوب کړی و، هغوی شورويانو ته منلي وو او د کارمل زور پرې نه رسېده. خو دوی ټول د اميني خلقيانو په ځپلو کې سره يو موټی وو او شورويانو په دغه کار کې ورسره مرسته کوله. د وزيرانو په ګډون اټکل دوه سوه اميني خلقيان بندي شول او د امين ورور عبدالله امين او د هغه وراره او زوم اسدالله امين او يو څو نور يې لا اعدام شول خو په حکومتي چارو کې بې تجربې پرچميانو ته ګرانه وه چې حکومتي چارې اجرا کړي. دوی د خلقيانو په شان زړور او رسک منونکي هم نه وو. په رښتيا هم کوم هغه پرچميان چې ما د پوهاند ډاکټر سيد بهاءالدين مجروح، رسول امين، حکيم تڼيوال او فاروق ساپي په ملګرتوب د يرغل په سبا د ښار او شاوخوا لويو سړکونو په غاړو کې ټوپک پر اوږه د پېرې په حال کې وليدل، ډنګر، خچن او انديښمن ښکارېدل.

خلقيانو د شوروي په شتون کې هم پر پرچميانو رحم نه کاووه، سروري لا غوښتل چې کارمل او يو څو نور غټ پرچميان په عين مهال کې پر خپلو دفترونو کې په يوه کودتايي عمل سره له مينځ نه يوسي، خو دی پخوا له دې چې په دغه کار لاس پورې کړي مسکو ته وبلل شو. په دې اړه به نورې خبرې زر وشي. په دغه حال کې ګلابزوی له کار نه ايستل شوي خلقيان پر ځان ټولول او په خپل وزارت کې يې پر دندو ګمارل. په دې ډول د کورنيو چارو وزارت د خلقيانو لپاره يو ډول پناه تون شو او ګلابزوی د دوی ژغورونکی شو. دغه خلقيان پر کارمل دغومره انتقادي وو، چې هغه او پلويانو ته يې په وزارت کې حتی زما په مخ کې په لوړ اواز سپکې سپورې ويلې. له بلې خوا کارمليان په زيات شمېر په خاد کې ننوتل او خاد ته يې د شوروي مشاورانو په مرسته هغومره واک ورکړ، لکه په شوروي اتحاد کې چې ک. ج. ب ته ورکړل شوی و. د ميتروخين په وينا «کارمل او ملګري يې په ژور ډول

اندېښمن وو، چې نه پوځ او نه څارندوی د دوی په لاس کې دي. دوی داسې ګڼله چې خاد او د ګوندي فعالانو ځینې واحدونه د دوی د قدرت بنسټ وي.»[۱۰] بیا نو خاد د ک. ج. ب په شان یوه پیاوړې اداره شوه.

د خاد چارواکو په دستور د خاد فعالانو هم د شوروي او هم د رجیم مخالفان په ټولو ښارونو په تېره په کابل کې په بېلو نومونو او ډول ډول تورونو نیول او بندي کول. بندیان یې په کابل ښار کې په اتو ځایونو کې په تېره په ششدرک او صدارت کې د تحقیق په وخت کې سخت کړول. هلته د شوروي مشاورانو شتون هم ښه څرګند و، خو زه یې د بندي توب په پنځو کلونو کې په جسمي لحاظ کړولی نه یم. خو دغه رجیم د خاد له لارې بیخي ډېر افغانان بندي کړي او ډېر یې اعدام کړي دي. د ۱۹۸۲ کال په اخر کې چې زه یې له خپلو څو ملګرو استادانو سره د صدارت له نظارت خانې نه د څرخي پله زندان ته بوتللم، د دغه زندان په اوو بلاکونو کې اټکل دېرش زره افغانان بندي وو. بل کال(۱۹۸۳) د ډسمبر په ۲۳مه شپه د ۳۵۰ او ۴۰۰ ترمنځ بندیان د اعدام لپاره له خېرخانې نه اخوا د چمتلې دښتې ته یووړل شول. د یوه پخواني پرچمي چارواکي بندي په روایت د ۱۹۸۴کال تر مې پورې د څه کم څلورو کلونو په موده کې د ۱۶۰۰۰ او ۱۷۰۰۰ ترمنځ بندیان په همدغې دښتې کې اعدام شوي دي. اعدام به له محاکمې نه وروسته و، خو محاکمه هسې په نامه وه او اقرار به په کړولو سره ترلاسه کېده. د خاد چاروکي پرچمیان او په خاص ډول کارملیان وو. خاد په ظاهر کې د امنیت ټینګولو او خدمت کولو اداره وه خو رجیم د هغې له لارې خپل مخالفان په خاص ډول ماوستان، اخوانیان، امینیان او داسې هم افغان ملتیان ځپل، ددې لپاره چې خپل ګوندي او انحصاري حاکمیت خوندي او ټینګ کړي، په دې ډول هغه د اکسا په شان یوه منفوره او ځپونکې اداره وه.[۱۱]

په لنډ ډول خاد پرچميانو او د کورنيو چارو وزارت د خلقيانو لپاره د قدرت مرکزونه شول او ګوندي پيوستون بيا هوا وکړه، که څه هم کارمل د يرغل په درشل کې «.... لوړه کړې وه چې د خلقيانو د ملاتړو په اړه به خپل شخصي احساسات هېروي او يوازې دولتي ګټې به په نظر کې نيسي.»(۱۲) د ده او د سروري د ژمنې پر بنسټ و، چې اندروپوف او ملګرو يې لکه چې دمخه يې بيان شوی، په ډاډ ويلي وو چې «ټول پخواني اختلافونه له مينځه وړل شوي او د افغانستان خلق دموکراتيک ګوند کې موجود درز له مينځ نه وړل شوی دی. سروري د خلقيانو په استازيتوب او کارمل د پرچميانو په استازيتوب سره د ګوند اخري يو موټی‌والی څرګند کړی دی.»(۱۳) دوی په مسکو کې په رښتيا ژمنه کړې وه، خو ورته رښتين نه وو، لکه د ثور کودتا دمخه يووالي ته چې رښتين نه وو، د دواړو يو موټی‌والی د شورويانو په هدايت شوی او ظاهري و.

له اسدالله سروري سره که څه هم په نوي رجيم کې د دوهم مقام خاوند و، دا وېره وه چې کارمليان به د خاد له لارې له ده نه هم غچ واخلي، لکه چې ده د اګسا له لارې پرچميان ځپلي او بندي لويان يې د کشتمند په ګډون کړولي وو. کارمليانو لا دمخه د خلقي لويانو پر ضد تبليغ پيل کړی وه، چې په هغه کې پوره ماهر وو. دوی چې له هغه نه د پخواني صدراعظم محمد هاشم ميوندوال او حفيظ‌الله امين پر ضد پوره کار اخيستلی و، اوس يې غوښتل خلقي لويان، که څه هم ورسره يې اتحاد کړی و، بې اعتباره کړي. د سروري پر ضد يې ډېر تبليغ کاووه او ويل کېدل چې «سروري څلور زره پرچميان وژلي دي.» دوی دا هم ويل چې «پرچميان ډله ډله په شپه کې له کورونو نه ايستل کېدل او بيا تر اوسه کورونو ته نه دي راغلي.»(۱۴)

لکه چې دمخه ويل شوي خلقيانو او د هغو لويانو هم پر پرچميانو صرفه

نه کوله. سروري چې په اګسا کې د دسیسو او وژلو د طریقو متخصص شوی و، په دغه وخت کې هم د پرچمیانو پر ضد د کودتا په لټه کې شو او په دې هکله یې د زیري په مخ کې یو څو ملګرو ته وویل چې «کارمل او څو غټ پرچمیان به مړه کړو. شورویان بل څوک نه لري، بله چاره نه لري. مجبورېږي پر مونږ او تاسو باندې تکیه وکړي.»[۱۵] د دغې کودتا په اړه نور مالومات نه شته خو مطلب دا و، چې کارمل او څو غټ پرچمیان به په یوه و خت کې په دفترونو کې په یوه چټک او کودتایي عمل سره له مینځ نه یووړل شي. خو ده د ک. ج. ب شتون په نظر کې نه و نیولی. پخوا له دې چې یې په هغه لاس پورې کړی وي د ۱۹۸۰ کال په جون کې سروري د یوه لوړ پوړي پلاوي په ملګرتوب مسکو ته وبلل شو او هلته د اندروپوف له لیدلو نه وروسته منګولیا ته د افغانستان د سفیر په توګه واستول شو.

دنني ګوندي مبارزو کارمل ته موقوع ورکړه، چې هغو ته د شوروي اتحاد د کمونست ګوند له نظر نه وګوري. د هغه په نظر دا چې ګوند په عمل کې نه یو موټی کېده، په اصل کې د خلقیانو له امله و. د ده په اند ګوند به هغه وخت سره یو موټی شي، چې خلقیان وځپل شي. ده د شوروي اتحاد د کمونستي ګوند په اړه د ایران د تودې کمونستي ګوند هغه لیکچرونه لوستلي وو، چې بولشویکانو له خوا ټولې ګوندي ضد ډلې او مخالفتونه ځپل شوي وو. کارمل له هغو نه دغه نتیجه اخیستې وه چې «که د شوروي اتحاد د کمونست ګوند وکولی شول پخوا له دې چې انحصاری اتحاد ترلاسه کړي، ډېرې ډلې او ګوندګي وځپي، ولې د افغانستان خلق دموکراتیک ګوند له خلقیانو سره په هماغه ډول چلند ونه کړي؟ تر هغو چې همدغسې ونه شي. د افغانستان خلق دموکراتیک ګوند به هیڅ وخت یو موټی نه شي.»[۱۶] خو کارمل دا په نظر کې نه نیوله چې بولشویکي ګوند لوی او منشویکی ګوندګی

او نورې سياسي ډلې وړې وي او بولشويکانو په خپل قوت کودتا کړې وه او پوځ او کارګران يې تر شاولاړ وو، او لينن په شان يې انقلابي مشر لاره. په دې ډول د پرچم ګوندګی له بولشويکي ګوندګي سره د پرتلې وړ نه و، او کارمل د شوروي پوځ په شتون سره هم له خلقيانو نه ويرېده او ويل يې چې «شوروي اتحاد د پرچميانو ملاتړ کوي او د خلق پلويان دې په دې پوه شي، که هرې دلې د حکومت پرضد وسلې ته لاس واچوه هغه به د شوروي پوځ له خوا تر وروستي کسه پورې له منځه يووړل شي»(۱۷) کارمل په دې هم ښه پوهېده چې پر خپل سر حکومت کولی نه شي. ده يوازې شورويانو ته شکايت کولی شوی او ويل يې چې «تر هغو چې تاسې زما لاسونه تړلي ساتئ او نه مې پرېږدئ چې له خلقي ډلې سره [په ازاد ډول] چلند وکړم، د افغانستان خلق دموکراتيک ګوند کې به يو موټي‌والی نه وي او حکومت به پياوړی نه شي. تر هغو چې خلقيان په ګوند کې وي، عضوي يو موټي‌والی امکان نه لري. دوی مونږ. کړولي او وژلي يو، دوی اوس هم له مونږ نه کرکه لري. دوی د يو موټي‌والي دښمنان دي.» کارمل وار په وار د خلقيانو پر ضد کېده او نه «يوازې له دغه فکر څخه تېر نه شو، چې خلقيان له حکومت نه بېرون کړي، په خاص ډول يې غوښتل چې ګلابزوی، وطنجار، مزدوريار او داسې هم سروري موقوف کړي.»(۱۸)

جنرال ګل آغا، د پوځ سياسي سروال لا ويل چې د خلقيانو او پرچميانو ترمنځ پخلاينه ممکنه نه ده. د ده په فکر «خلقيانو د خلکو پر ضد جرمونه کړي دي او تر هغو چې کولی شي پټ کېدلی شي. خو دوی به يوه ورځ خپله حقه جزا ويني. په شوروي اتحاد کې خاينان او وژونکي وروسته له هغه چې جنګ پای ته ورسېد، محاکمه او محکوم شول؛ په افغانستان کې به هم همدغسې وشي.»(۱۹) خو اوس چې د شوروي مشاوران او د ک. ج. ب

چارواکي په ګوند او رجيم کې پوره ننوتلي وو، ورته مالومه شوې وه چې پرچميان سربېره پر دې چې قوي نه دي، تر خلقيانو نه ډېر د ګوند د يووالي پر ضد تبليغ او کار کوي. «د ۱۹۸۲ په مارچ کې سوکولوف او جنرال اخراميف په يوه راپور کې اوستينوف ته څرګنده کړه، چې نور، بريالی او ګل اغا د ګوند د يو موټي‌والي او ګټو پر ضد کار کوي او دوی د کشتمند، نجيب الله او رفيع الله له ملاتړ نه بهره من دي. څنګه چې د دوی نفوذ مخ په ډېرېدو دی، دغه کسان په خاص ډول خطرناک دی او دوی زياتره وخت د شوروي مشاورانو سپارښتنې او نظريې له پام نه غورځوي او د منافقانو (Phariseec)په شان ټګماري کوي.» د مينروخين په وينا «دغو نظامي مشرانو نظر ورکړ چې دوی بايد له موجودو کليدي مقامونو نه ګوښه شي او د باندې واستول شي.»(۲۰)

خو شوروي لويانو په پورته سپارښتنې عمل ونه کړ. يوازې د ملي دفاع وزير محمد رفيع يې په ۱۹۸۲ کې د مسلکي کورس د لوستلو لپاره مسکو ته واستوه او پر ځای يې جنرال عبدالقادر وګماره چې د خيال محمد کټوازي په وينا له اول نه تر پايه پورې خلقی و. له همدې امله به وه چې د کارمل ورسره نه لګېده، که څه هم هغه د خلقي رجيم په وخت کې د کودتا په تور بندي شوی و. د هغه له مقررۍ نه اصلي مطلب دا و چې د پوځ خلقي افسران ډاډه وي او د زړه جنګ وکړي. دی د ګلابزوی په شان شورويانو ته منلی و او سوکولوف د هغه په اړه ډاډ څرګند کړی و چې «عبدالقادر شوروي اتحاد ته وفادار دی او د شورويانو له امرونو يا د هغو له موافقونو نه پرته به هيڅ نظامي او سياسي حرکت ونه کړي»(۲۱) جنرال قادر د عثمان په نامه د ک. ج. ب ايجنټ و. البته له کارمل نه چې د رجيم سروال و، په دې اړه غټه توقع کېدله، خو هغه د تره کي په شان د عمل او فعاليت سړی نه و. ده چې

خپل ټول عمر له حريفانو سره په مبارزه کې تېر کړی و اوس دېته ډېر متوجه و چې «د هر ممکن حريف مخه ونيسي او په ګوند او دولت کې خپل دريځ ټينګ کړي» ک. ج. ب وال هم اوس په دې پوه شول چې هغه د مشرۍ وړ نه دی. «د ک. ج. ب د چارواکو په نظر دی د ګوند د مشرۍ وړ نه و، د پخوا په شان په خاصو پرچمي فکرونو کې نغښتی و او نه يې شو کولی چې د امين او تره‌کي د پلويانو ترمنځ توپير وکړي» او داسې نور[٢٢] اخر خبره دېته ورسېدله، چې په کابل کې شوروي مشاوران پر خپل مينځ کې په کارمل ملنډې ووهي او ووايي چې «د يابو د تبديلېدو وخت راغلی». له يابو نه مقصد کارمل و. سره له دې هم شورويانو بله چاره نه لرله. خو دا چې د هغه او د رجيم د پياوړي کولو لپاره خپل کوښښونه جاري وساتي. بيا نو د خاد په پياوړي کېدلو او نظامي کېدلو باندې نور هم لنګر واچول شو او کارمل د ۱۹۸۲ کال په مې کې د لويو افسرانو په يوې خاصې غونډې کې وويل چې «خاد د انقلاب د دښمنانو پرضد يو جنګي قدرت شوی دی.» د خاد چارواکي او فني کدرونه چې د ۱۹۸۰ کال په سر کې اووه سوه تنه وو، په ۱۹۸۲ کې ۱۶۶۵۰ ته ورسول شو، چې ۵۶سلنه يې ګونديان او ۲۸ سلنه يې د ځوانانو د سازمان غړي وو. دغه خاد د خپلو ډېرو فعاليتونو په ډله کې «د ۱۹۸۱ کال له فبرورۍ دوه ځخه تر فبرورۍ اتو پورې ۹۶۰۰ کورونه لټولي» او ۴۵۷۷عسکر ګريز ځوانان يې نيولي وو. خاد ۹۵۰۰ جاسوسان لرل.[٢٣]

خاد په پرچمي رجيم کې په خپل ډول ډول فعاليتونو سره هغسې ښېساري پاروني وکړې، لکه چې اکسا د خلقي رجيم په وخت کې کړې وې. سره له دې هم شورويانو تر پايه پورې ونه شو کولی چې د پرچميانو او خلقيانو اختلافونه له مينځ نه يوسي او هغوی په حکومت او پوځ کې سره متحد او د جهادي قومندانانو په وړاندې سره يو موټی کړي. په دغه حال کې شورويان

مجبور وو، چې په نظامي عملیاتو کې غټه برخه واخلي.

د شوروي اتحاد یرغل او پاکستان

لکه چې دمخه ویل شوي د شوروي له یرغل نه دمخه یو شمېر افغانان او هم یو څو تنه تنظیمي لویان پېښور ته اوښتي وو، خو هغوی د خلقي حکومت په وړاندې د کوم حکومت له فعال او برالا ملاتړ نه بهره من نه وو. یوازې د امریکې ولسمشر جمي کارتر د پاکستان دولتي مشر جنرال ضیاءالحق په هڅونې له افغان مجاهدانو سره د ۱۹۷۹ په جولایی کې د پټې مرستې ورکول منلي وو، خو هغه د څه باندې نیم ملیون په اندازه او د غیر نظامي څیزونو لپاره و.[۲۴] امریکې نه غوښتل له افغان مجاهدانو سره د برالا او نظامي مرستې په ورکولو سره د شوروي حکومت وپارول شي. ضیاءالحق لا سره له دې چې د کمونزم ټینګ مخالف او د مجاهدو ټینګ پلوی و، له خلقي حکومت سره د هغو په اړه خبرې روانې کړې وې او په دې اړه پرمختګ هم شوی و، خو هغه د شوروي په یرغل سره پر ځای ودرېدلې.

د شوروي اتحاد یرغل دغسې حال رامنځ ته کړ چې د کارتر په نظر «شوروي اتحاد د نړۍ په دغسې برخې کې ستراتیجکي وضع په خطرناک ډول اړولې ده. ...هغه د پارس خلیج د تېلو حیاتي منافع د شوروي د هوایي ضربې په حدود کې راولي؟ په ستراتیجکي موقع کې پروت د پاکستان هېواد ترټې او په ایران او د منځني ختیځ پر نورو هېوادونو باندې د شوروي د فشار احتمال زیاتوي»[۲۵] ضیاءالحق له بل اړخ نه هم اندښمن و. د هغه په فکر افغانستان به د شوروي اتحاد په قوت اسلام او په خاص ډول پاکستان او د هغه اسلامي هویت ته خطر پېښ کړي. پاکستان به د افغانستان له خوا په

کمونزم او د هندوستان له خوا په هندویزم سره محاصره شوی وي.

پرته له هغه هم د پاکستان لویان تل د خپل هېواد د امنیت او هویت په اندېښنه کې وو. ضیاءالحق په داسې حال کې چې ختیځ پاکستان کلونه دمخه د هند په ملاتړ له پاکستان نه د بنګله دېش په نامه بېل شوی و، د شوروي په یرغل سره یې د هېواد بشپړتیا ته هم خطر لیده. افغانستان که څه هم د پاکستان په اندازه پیاوړی هېواد نه و خو د هغه له هغه ملاتړ نه په ویره کې و، چې د پښتونستان او بلوڅو له داعیې نه یې کوله. په دغه حال کې ضیاءالحق د امریکې د نظامي او اقتصادي مرستو د جلبولو لپاره د ستراتیجي او امنیت موضوع ټینګه ونیوله. په دغې موضوع کې نه یوازې امریکا، بلکې نور لویدیځ هېوادونه هم ورسره یو کېدل. ضیاءالحق ته ښه موقع هغه وخت برابره شوه، چې په امریکې که د جمهوریت غوښتونکي ګوند کاندید رانلډ ریګن، د ۱۹۸۰ په نومبر کې په ملي انتخاباتو کې او مارګرېټ ته چې د برتانیې د محافظه کار ګوند مشره وه، په انتخاباتو کې د حکومتونو سروالان شول. دواړه د شوروي د وړاندې تګ او د هغه د دغه یرغل په وړاندې د فعال چلند پلویان وو، له بلې خوا افغانانو د ریګن د ولسمشر کېدلو تر وخته د شوروي پوځ او د هغه د تابع رجیم په وړاندې مخالفت په بېلو بېلو ښوولي وو. لکه چې دمخه ویل شوي مجاهدان د کابل ښار او د ولایتونو د مرکزونو شاوخوا سیمو نه پرته پر ټول افغانستان مسلط شوي او دوی د کابل له پاڅونو نه وروسته حتی په ښارونو کې هم د کابل ښار په ګڼون د جولایی تر میاشتې پورې هره ورځ له لسو نه تر دوولس تنو ګوندیان او حکومتي چارواکي ترور کول.

په بله ژبه افغان مجاهدانو د ریګن تر هسکېدلو پورې ښوولې وه چې د شوروي د یرغلګر پوځ په وړاندې د دوی اراده د وطن او اسلام نه د دفاع په

لار کې ټينګه او خلل نه منونکې وه. خو عمومي فکر دا و چې د دوی لپاره به ګرانه وي چې د پاکستان له بې دريغه ملاتړ نه پرته به په اغيزناک ډول دفاع وکولی شي. د امريکې د باندنيو چارو وزير جارج شولتز د ۱۹۸۲ په ډسمبر کې ولسمشر رېګن ته ليکلي وو، چې «مونږ بايد په ياد ولرو چې افغان مقاومت د ضياء له ملاتړ نه پرته مړ دی، [په داسې حال کې چې دغه مقاومت] د دې لپاره چې شورويان په خپلې افغان ماجرا کې قيمت تاديه کړي، کليدي اهميت لري.»[۲۶] تر هغه د مخه بريژنسکي لا ويلي وو چې «افغان جګړه به په څلورو يا پنځو مياشتو کې سره شي.»[۲۷] ده دا هم ويلي وو چې «... مونږ شورويان اړ کولی نه شو له افغانستان څخه ووځي.» ولسمشر کارتر هم په همدغه فکر و.[۲۸] دوی به ځکه دغسې ګڼله چې د ختيځې اروپا له لاندې شويو هېوادونو څخه نه چا شوروي پوځونه بېرون کړي وو او نه لويديځو هېوادونو د امريکې په ګډون په دې اړه کوم اغيزمن کار کړی و او افغانستان خو لا د شوروي اتحاد چم ګاونډی هېواد و. هر څه چې و، دوی د باندنيو نامسلمانو يرغلګرو په وړاندې د افغانانو د هغه احساس درک کولی نه شو، چې دوی د خپل پلارني هېواد او اسلام په اړه لاره. ضياءالحق هم ويلي وو چې دا به معجزه وي چې شوروي پوځ له افغانستان څخه ووځي، خو هغه د افغانانو د دفاعي ارادې درک کولی شو. لکه چې د ۱۹۸۲ کال د ډسمبر په اوومه يې په واشنګټن کې رېګن او د هغه لوړ پوړو چارواکو ته ويلي وو چې «...افغان ځوانان به د شوروي يرغل په وړاندې جنګ وکړي او که ضرور شوه په تش لاسونو.» دی ځکه په دغه نظر و چې «شورويان د درېيو کلونو په بهير کې [يوازې] پر ښاري سيمو باندې کنټرول لري او د افغانستان د پنځلس مليونو وګړو څخه درېيمه برخه يې کډوال شوي دي»[۲۹] د غوربند يوه ولسي سړي هم انګليس جورنلست

مارتن ته همدغسې ویلي وو: «زما ملګریه دا مهمه نه ده چې د اروپا او امریکا خلک د افغانستان په اړه چندان پروا نه کوي، مونږ که د تاسې مرسته وي یا نه وي، له روسانو سره جنګ کوو»[۳۰]

ضیاءالحق د افغانانو د همدغې ټینګې ارادې او پاکستان ته د شوروي د خطر له امله و، چې د شوروي په وړاندې خپل هېواد د مخکې کرښې دولت وګرځوي او په دې کوښښ شي چې له امریکې او نورو هېوادونو نه د پیسو او وسلو مرستې ترلاسه کړي. په دې ډول پاکستان د دوهم ځل لپاره د شوروي اتحاد په وړاندې هغسې ټینګ دریځ غوره کړ لکه چې دېرش کاله دمخه تر هغه یې د ولسمشر ایزنهاور په وخت کې غوره کړی و.

د یادولو وړ ده چې د پاکستان او امریکې ترمنځ د موافقې په اړه لومړنۍ خبرې له نظامي او استخباراتي لارې وشوې، نه د معمول په شان د باندنیو چارو د وزارت له لارې. اغاشاهي، د پاکستان د باندنیو چارو وزیر مخالف و، چې امریکا دې د پارس په خلیج کې شتون ولري، په دې چې د هغه په فکر چې «که افغانستان د شوروي-امریکې په جنګ کې مرکز وګرځېد، هغه به زمونږ د ګټو پرخلاف تمام شي، ځکه چې بیا به هیڅ ډول فیصله شونکې نه وي او روسان به زر یا وروسته زمونږ پر خلاف عمل وکړي»[۳۱]

له بلې خوا ویلیم کیسې، د امریکې د سي‌آی‌اې سروال په دې فکر و، چې «مونږ غوښتل د [مقاومت] ټولې ډلې ښکېلې کړو [که څه هم] مونږ د هغو تنګه لار نه غوښتله». هغه دا هم ویلي وو چې «کیسې هغه څه غواړي چې ممکن مذهبي مقاومت وبلل شي. پاکستان خپل کسان غواړي؛ په دغه اړه یو کړکیچ و، خو هغه زمونږ لپاره مهم نه و.» کیسې او ملګرو ته یې دغه موضوع هغومره مهمه وه چې له پاکستان سره یې د مرستې کولو په موضوع کې د دغه هېواد اټومي پروګرام چې پرمخ بېول کېده او داسې هم د نیشه یي

موادو پروسه کول تېنګ ونه نیول. البته ضیاءالحق هم ټینګار کاووه چې پاکستان ته مرسته باید بې له شرط او قید نه وي.

د دغې موضوع په اړه اول د امریکې نظامي او استخباراتي چارواکو د ۱۹۸۱ کال په مې کې له ضیاءالحق سره په پټه ولیدل. له هغه وروسته د امریکې د ملي امنیت شورا مرستیال مک فارلین او د امنیتي مرستې د باندنیو چارو د وزارت مرستیال اسلام‌اباد ته لاړل او هلته یې په یو توافق لیک کې ومنله چې امریکا به پاکستان ته په شپږو کلونو کې یو نیم ملیارډ ډالر نظامي او یو ملیارډ او اووه سوه ملیون ډالر اقتصادي مرسته ورکوي، چې په هغو کې به د ایف-۱۶ څلویښت جنګي الوتکې هم وي. د یادولو وړ ده چې دغه مرسته له هغې مرستې نه ډېره ده، چې کارتر منلې وه او ضیاءالحق هغه د «موم پلي» په نامه رد کړې وه. د موافقې اعلام اغاشاهي وکړ او هغه په یوې مطبوعاتي مرکې کې څرګنده کړه چې دغه موافقه به پاکستان له دېنه وانه ړوي چې «د خلیج سیمه یوه ناپېیلې سیمه وګرځوي، د هر زبرځواک له شتون نه ازاده.» جنرال ضیاءالحق او نظامي جنرالان په موافقې کې د دغو جنګي الوتکو په نیولو سره خوښ وو او د اغاشاهي دریځ یې مهم نه ګاڼه او هغه یې څنډې ته کوه، تر څو چې هغه لکه دمخه چې ویل شوي له کار نه لاس واخیست[۳۲] د امریکې حکومت د دې لپاره چې د شوروي په وړاندې د خپل دغه متحد اقتصاد او دریځ ښه پیاوړی کړي، په کال ۱۹۸۶ کې دوهمه مرسته د شپږو کلونو لپاره د څه باندې څلور ملیارډ ډالر ورته تخصیص کړ.[۳۳] پر دغو مرستو سربېره امریکې پاکستان ته خپل پخواني نه تادیه شوي پورونه هم وبښل او ځینو نورو لویدیځو او غربي هېوادونو هم ورسره پولي مرستې پیل کړې. داسې هم د امریکې په هڅونې سره پاکستان له هغو عربي امارتونو سره چې د پټرو ډالر خاوندان و، امنیتي قراردادونه وکړل او په بدل کې یې

نورې پيسې ترلاسه کړي. په همدغه مرستو او عايدونو سره په پاکستان کې د اقتصادي انکشاف يوه نوې دوره پيل شوه.[۳۴] په داسې حال کې چې د ضياءالحق له کودتا نه وروسته د پاکستان اقتصادي وضع مخ پر خرابيدو وه. په نتيجه کې پاکستان د اعتبار خاوند شو. په تېره چې د امريکې او عربستان پولي مرستې افغان اسلامي تنظيمونو ته د هغه له لارې رسيدلې او په دې ډول پاکستان دغه تنظيمونه تر خپل نفوذ لاندې کړل او نظامي چارواکو يې د پاکستان د مصونيت او خونديتوب لپاره د ستراتيجکي ژورتيا په نامه پخوانۍ طرح ټينګه ونيوله او په نورو ملکونو کې يې د اسلام په نامه د خپل نفوذ د خپرولو خوبونه وليدل. دغه ټول ټکي به زر وکتل شي او اوس به افغان اسلامي تنظيمونه او له هغو سره د مرستې موضوع وکتله شي.

افغان اسلامي تنظيمونه

افغان اسلامي تنظيمونه د مرخېړيو په شان سمله لاسه ټوکېدلي نه دي؛ دوی هم د ورته موسسو په شان تاريخي مخينه لري، چې لنډيز به يې په دې ډول بيان شي.

په افغانستان کې لکه په نورو اسلامي هېوادونو کې، د سياسي اسلام حرکت د ټولنې د عصري کېدلو او مدني کېدلو په وړاندې غبرګون و، چې د محمد داود د صدراعظمۍ په دوره کې پيل شوی او د قانوني پاچايۍ په وخت کې ښه پراخ شو په دواړو دورونو کې اقتصادي او اجتماعي او پوهنيزې پروژې پرمخ بېول کېدلې او په ژوند کې له اوږدې مودې وروسته غټ حرکت محسوس شو. دغسې حرکت چې افغان ټولنه يې له عنعنه ييز حال نه د عصري کېدلو په لور روانه کړه. په دغه انتقالي پړاو کې د تعليم کړو افغانانو په ليکو کې دغسې ځوانان هم هسک شول چې د ايران د تودې او د چين او شوروي کمونستي ګوندونو له ادبياتو نه متاثر شوي وو او د چپيانو او کمونستانو په نومونو يادېدل. د دوی په وړاندې اسلام پال افغانان يا اسلامستان ودرېدل، په دغه مقصد چې ټولنه له کمونزم نه وژغوري او په افغانستان کې سوچه اسلامي نظام پر پښو ودروي. د دواړو حرکتونو پلويانو د ټولنې او نظام پر لاره سره متناقض فکرونه لرل، هيڅ خوا د بلې خوا زغم نه کاووه. دا چې د عصري کېدلو پروژې ډېره حده د شوروي اتحاد په مرسته او د هغو د متخصصانو له خوا پلي کېدلې، دغه مقابله يې نوره هم زيږه کړه، هرې خوا ټول غوښت يا هيڅ، په نتيجه کې افغان ټولنه د سره متناقضو ايډيالوجي ګانو د فکرونو ډګر شو، چې پر افغان سياست او افغانانو پر ژوند

يې ژوره اغيزه وکړه.

اسلامي سياسي فکرونه

هغسې چې يو شمېر تعليم کړي ځوانان په خاص ډول د قانوني پاچايۍ په ازادې فضا کې د کارل مارکس او ولادمير لينن له فکرونو نه متاثر شوي او مسکو پلو حرکت يې تنظيم او پياوړی کړی و، داسې هم يو شمېر نور د اسلامي سوچوالو تر اثر لاندې تللي او په اسلامي تنظيمونو کې ننوتلي وو. د افغانستان د شلمې پېړۍ د دوهمې نيمايي تاريخ په زياته اندازه د دغو متناقضو حرکتونو ترمنځ د مقابلې داستان دی. دلته د اسلامي حرکت د يو څو سوچوالو د فکرونو لنډيز وړاندې کېږي چې د افغانستان پر اسلامي حرکت يې په ژور ډول اثر کړی دی.

اسلامي حرکت د ټولنې او دولت د تنظيم يا له سره تنظيم په برخه کې د عراق د ابن تيميه (۱۲۶۸-۱۳۲۸) فکرونو او کړو څخه اغيزمن دي، چې اساس يې قران مجيد او نبوي ويناوې او سرمشق يې د مدينې امه يا لومړنۍ سياسي اسلامي ټولنه وه. ابن تيميه په هغه وخت کې چې مغلان پر اسلامي نړۍ باندې لاس بري وو او د شريعت پر ځای يې له ياسا يا له خپل مغلي قانون نه کار اخيسته، چې د هغه يانې د ياسا له مخې د نظام ستر واکمن د چنګيز خان له کورنۍ نه و، نه د شريعت له مخې چې هر مسلمان ورته غوره کېږي. ابن تيميه له خپلو فکرونو نه يو نوی ترکيب جوړ کړ او دين او دولت يې نور هم سره وتړل او پر مغلو باندې يې د «کاپر» او «مشرکو» حکم وکړ، که څه هم هغوی په دغه وخت کې مسلمان شوي وو، داسې هم هغه نړۍ د دارالحرب او دارالاسلام ترمنځ وېشلې وګڼله او د مرتدانو او کاپرانو پر ضد

يې جهاد روا وباله.(۳۵)

ابن تيميه وروستيو سخت دريځو اسلامي سوچوالو ته سرمشق شو. محمد ابن عبدالوهاب(۱۷۰۳-۱۷۹۱) په عربستان کې د مؤحدانو يا سفليانو او په عامه ژبه د وهابيانو په نامه حرکت او ډېر وروسته د ښوونځي ښوونکی حسن البنا(۱۹۰۶- ۱۹۴۹) په مصر کې د اخوان المسلمين په نامه حرکت پيل کړ او ابوالعلي مودودي (۱۹۰۳-۱۹۷۹)، سيد قطب(۱۹۰۶-۱۹۶۶) او نورو د ټولنې، دولتي نظام او جهاد په اړه ګرد سره سياسي اثرونه وکښل چې د هغو له امله د هغو حرکتونه په سياسي اسلام او پلويان يې په اسلامستانو ياد شول. د يادولو وړ ده چې د دوی په وخت کې اسلامي نړی له لويديځې نړی نه نه يوازې په زراعت،صناعت، سوداګرۍ، عصري پوهنځي، او ساينس او ټکنالوجۍ کې وروسته پاتې وه، وروستۍ وربانډې په نظامي او سياسي لحاظ غالبه وه. حسن البنا لړو ډېر د سيد جمال الدين افغان (وفات۱۸۹۸) او د هغه نامتو مصلح شاګرد محمد عبده (۱۹۰۵-۱۸۴۹) د اعتدال لار نيولې وه. په دې ډول چې اسلامي ټولنه به د شرع په چوکاټ کې د لويديځ له ساينس او ټکنالوجۍ څخه کار اخلي او اجتهاد به کېږي. د دې لپاره چې شرع له عصري ټولنې سره اړخ ولګوي، هغه لا لويديځ ډول انکشافونه د وطنپالنې، نيشنلزم او دموکراسۍ په نومونو منلي و او ورته يې مشروطه اسلامي بڼه ورکړې وه. د اخوان المسلمين حرکت د هغه په مشرۍ ډېر پياوړی شو، خو هغه د ده له وژل کېدلو نه وروسته ټوټه ټوټه شو. سره له دې هم د هغه د فکرونو له مخې په هر اسلامي هېواد کې، د افغانستان په ګډون، د اخوان ټولنې هسکې شوې.

ابوالعلی مودودی چې د هند له وېش نه دمخه په ۱۹۴۱ کې د جماعت اسلامي تنظيم بنسټ ايښی و، په دې فکر و چې ټول عصري مدنيت په درېيو

مفکورو بانـدې ولاړ دی. نېشـنلزم، سـیکولرزم او دموکراسـي. او هغـه دغـه مفکـورې د اسـلام مخـالفې ګڼلې. خـو دی د هنـد د وېش پـه وخـت کـې د مسلمانانو په وېشل کېدلو سره له هند نـه پاکسـتان تـه کـډوال شـو، او هلتـه د واقعیتونو په فشار له خپل اصلي فکـر نـه واوښـت او بیـا د پاکسـتان پـه وېش سـره د پاکسـتان د ملي دولـت تـر شـاودرېد. سـره لـه دې پـه دې فکـر و چـې اسـلامي دولـت «بایـد یـوازې هغـوی وچلـوي چـې پـه [اسـلامي] ایـډیالوجۍ باندې عقیده لري.» او «اسلامي دولـت چلـوونکی بایـد هغـوی وي چـې ټـول عمر یې د دغه قانون[شریعت] په رعایـت کولـو او نافـذ کولـو کـې تېـر کـړی وي، هغوی چې د هغه له اصـلاحي پروګـرام سـره جـوړ او پـه ټولـه مانـا پـرې عقیده ولري؛ د هغه روحیه درک کوي او له جزیاتو سره یې اشـنا وي.» دی دا هم وایي چې «هر هغه څوک چې دغه پروګرام مني، فرق نه کوي چـې پـه هـر نژاد، او ملیت پورې اړه لري، په هغې ټولنې کـې ګـډون کـولی شـي چـې دغـه اسلامي دولت چلوي او هغوی چې یې نه مني، حـق نـه لـري د دغـه دولـت د اساسي سیاست په جوړولو کې ونډه ولري.» په دې ډول د یوه اسلامي دولـت غیر مسـلمان تبعـه بـه د دولـت لـه چلولـو نـه محـروم وي او د یـوه بـل هېـواد مسلمان به پکې برخه لري. د ده په فکر دغه اسلامي دولت به نور هم محدود وي، په دې چې د هغه په فکر ښځې بـه یـې پـه چلولـو کـې پـه طبیعـي لحـاظ ونډه ونه لري. د ده په فکر ښځې په طبیعي لحاظ د دې وړتیا نه لـري چـې لـه کور نه د باندې په ټولنه کې فعال رول ولوبوي. هغوی یـوازې د کـورنۍ چـارو لپاره وړتیا لري. په دې ډول د مودودي اسلامي دولت به د ښځو په بې برخې کولو او د نارینه وو په محدودکولو سره په ترکیب کـې محـدود خـو پـه وظیفـه کې عالمي وي. څنګه چې دغسې دولـت بـه د شـرعیت او اسـلامي قـانونو لـه مخې چلېږي، چې سرچینه یې الاهي ده، هغه په «تیو-دموکراسي» دولت یـاد

شوی دی.

د مصر سید قطب د حسن البنا په شان د ښوونځي ښوونکی و، په لوړې زده‌کړې سره یې د امریکې د کاله راډو په دولتي پوهنتون کې په پوهنه کې د ماسټرۍ شهادتنامه ترلاسه کړې وه. دی تر دغه وخته په فکر او سلوک کې اعتدالی و، خو له هغه وروسته سخت دریځی انقلابي شو. ده ډېر اثرونه وکښل چې په هغو کې یې معالم في الطریق (د لارې نښې) او د قران مجید تر سیوري لاندې ډېر اغیزمن ثابت شوي دي. په هغه وخت کې چې په مصر، عراق او سوریې کې دین د سوشلزم، نیشنلزم، دموکراسي او په خاص ډول د مصر د ملي سوشلزم تر سیوري لاندې کېده، ده پر خپلو اثرونو کې دغه فکر وړاندې کړ چې انسان خپلې لوړې چارې په خپله سمولی نه شي. دی خپل علاج په قران مجید کې موندلی شي. ده د اسلامي نړۍ په وړاندې غیر اسلامي نړۍ لیدله او ویل یې چې مشرکان، منافقان، یهودان، عیسویان، سیکولر واکمنان، کمونستي او پانګه وري طرزونه ټول د اسلام پرضد دسیسې کوي. په دې ډول ده هم د ابن تیمیه په شان ټولنه په دوه مخالفو کامپونو سره وېشله: د نېکۍ قوتونه، د بدۍ قوتونه، حزب الله، حزب الشیطان. د ده په اند منځنۍ لاز نه شته. خو ده دا هم ویل چې اسلامي قانون د اوسنیو خوځنده ټولنو اړتیاوې پوره کولی نه شي او باید له سره تعبیر شي، چې مانا یې اجتهاد کېده. د مودودي په شان دی هم د دموکراسۍ مخالف و، چې خلک د واک سرچینه ګڼي. د دوولسمې سورې د څلوېښتم ایت «ان الحکم لله» پر بنا چې وایي «حکم یوازې په الله پورې اړه لري». سید قطب دغې پایلې ته رسېدلی و، چې خلک حق نه لري د واکمنۍ خاوندان وي. دوی دې بس هغه څه پلي کوي چې خدای تعالی په خپل واک سره قانونونه ګرزولي دي. دی دا هم د نارینه دنده ګڼي او ښځې په کورونو کې مېرمن

کېدلو او مور کېدلو ته بولي.

سید قطب د رایې حق، ازادي او دموکراسي تش لفظونه ګڼل او په دې فکر هم و، چې پانګه ور لړه‌کیان، د قانون، مطبوعاتو، پارلمان او نورو له لارې ډېره‌کیان تېر باسي، نو د ده په فکر په دغه حال کې خلک خپل حقونه خوندي کولی نه شي، خو دا چې د خدای تعالی قانون ته مخه وکړي. د شلمې پېړۍ پنځمې لسیزې په پای کې دی په دې فکر شو چې خلک د حکومت په وړاندې تنظیم کېدلی نه شي او پر خلکو باور هم کېدلی نه شي، ځکه چې هغوی د عامه رسنیو په عصر کې په اسانۍ تر اغیزې لاندې کېږي. سیدقطب په دې فکر و چې «لازمه ده اسلامي ټولنه بېرته په غورځنګ شي،... چې د فاسدو قانونو او رواجونو تر وزن لاندې شوې، او له اسلامي تعلیمونو سره یې ډېر لږ تړاو هم نه لري.» د ده په نظر د دې لپاره چې «اسلامي ټولنه بېرته په غورځنګ شي» دولتي واک باید ترلاسه شي، خو دغه واک د انتخاباتو له لارې ترلاسه کېدلی نه شو او سید قطب هم دغه لار نه وهله او جمال ناصر د لارې خنډ هم و، دی بیا دغې نتیجې ته ورسېد چې څنګه چې اسلام په خطر کې دی د «اسلامي نظام» د راوستلو لپاره جهاد یوازنۍ لار ده او جهاد هغه وخت فرض کېږي چې اسلامي اصلونه تر پښو لاندې وي، په داسې حال کې چې جهاد هغه وخت اعلامېده چې اسلام او اسلامي ټولنې ته به د کاپرو له خوا خطر پېښ شو، هغه هم په هغه حال کې چې اولی الامر به د هغه اعلام کاووه، خو د سید قطب لپاره جهاد سیاسي شو لکه چې وایي چې «دښمن بې وسلې شي، تر څو اسلام ازاد وي او خپل شرعیت جاري کړي. بې له دې چې د بت لمانځونکو په خپل فکر حاکمانو ځپونکي قدرت یې مخه ونیسي.» خو څنګه چې د هغه په نظر پر وګړو باندې باور کېدلی نه شي، جهاد به «معتقدانو یوه ټېنګه ډله»(عصبه مومنه) کوي چې

هغه «انتخابي خاصانو» يا دغسې حرفوي انقلابيانو ته محدوده وي چې خپل ټول ژوند يې د يو خاص مقصد لپاره ځانګړی کړی وي. د دغو انقلابيانو مبارزه يوه بل ليکوال په دې بڼه ښودلې وه. «لومړی د خلکو يوه ډله دغه عقيده مني، تر هغو چې د هغې د غړو په زړونو کې ځای ونيسي؛ بيا دغه ډله خپل ژوند د همدغې عقيدې پربنسټ تنظيم کوي او د شاوخوا جاهلي ټولنې له خوا زوروله کېږي؛ بيا هغه له دغې جاهلي ټولنې څخه بيلېږي او ورسره برالا مقابله کېږي، بيا هغه که خدای کول پوره بريالی کېږي، يا يو څه بريالی کېږي يا ماتېږي.»

د سيد قطب په نظر دغه ټينګ انقلابي لړه‌کيان به خپل ټول دستورونه يوازې له سرچينې نه ترلاسه کوي، چې هغه قران مجيد دی، او ده هغه ټول په ياد کړی و. دی وايي چې «زمونږ لپاره حتمي ده چې د خپل ژوند مفکوره د حکومتونو سياست، اقتصاد او د ژوند ټولو اړخونو په اړه له هغه څخه اصول وباسو» ځکه چې «زمونږ لومړی مقصد دا دی چې د خپلې ټولنې تمرين بدل کړو.... خپل جاهلي سيستم له بنسټ نه واړوو، دغسې سيستم چې له اسلام سره ګرد سره مخالف دی، چې په خپل زور او ځپلو سره مونږ نه پرېږدي په هغه ډول ژوند وکړو، چې زمونږ خالق يې غواړي». د دې لپاره چې د ټولنې «تمرينونه» بدل شي، دولت بايد د دغسې کسانو په لاس وي چې په همدغه فکر وي او عمل پرې وکړي. سيد قطب وغوښتل چې په دې اړه هم سرمشق وي، له زندان د ازادېدلو په دوهم کال کې له خپلو پټو انقلابي ملګرو سره په دې لټه کې شو، چې د جمال ناصر سوشلستي حکومت په زور نسکور کړي، خو پخوا له دې چې په کودتا لاس پورې کړي، ونيول شو او د ۱۹۶۶ کال په اګست کې اعدام شو.[۳۶]

سيد قطب په اسلامي نړۍ کې تر مودودي او نورو نه ډېر لوستونکي لري

او نظرونه او کړه يې د هغه د پلويانو لپاره سرمشق شوي دي. خو پلويان يې تر اوسه هم بريالي شوي نه دي، چې د هغه د نظريو پر بنسټ «اسلامي نظام» پر پښو ودروي، په دغه ځرګند دليل چې د لومړۍ اسلامي دورې د ولتي نظام بېرته ژوندی کېدل ممکن نه دی. په دغومره اوږدې مودې کې د ژوند په هره ساحه کې ژور بدلونونه پيښ شوي دي؛ په اسلامي نړۍ کې هم نه يوازې په اقتصادي او تخنيکي بلکې په ټولنيزو، حقوقي او سياسي ساحو کې ژور بدلونونه پيښ شوي دي، چې که مطلب د ژوند ښه والی او د هغه دوام وي، ممکنه نه ده دغه بدلونونه له پام نه وغورزول شي او که په پام کې ونيول شي اسلامي نظام به هغسې نه وي چې په اول وخت کې و. پر دې سربېره پر هغه به انتقادي نظر هم اچول کېدلی نه شي، ځکه چې سرچينه به يې شرع وي. بله دا چې سيد قطب خپل «اسلامي نظام» ته د انقلابيانو او زور له لارې رسېدل غواړي نه د اتفاق او انتخاب له لارې. خو تجربو ثابته کړې ده چې په دغې لارې ژوند له مينځه ځي او کړکېچ دايمي کېږي. سيد قطب جهاد هم سياسي کړی او هغه ته يې د وسلهوالې مبارزې رنګ ورکړی. له دغسې چلند سره پر اخلاق او قانون ولاړ انسان جوړ نه راځي. نو هغسې چې د شلمې پېړۍ په سر کې د ليون تراتسکي د دايمي انقلاب مفکورې عمر لنډ و، د سيد قطب د اسلامي نظام مفکورې عمر به هم اوږد نه وي؛ هغسې چې د تراتسکي دايمي انقلاب له ژونديو واقعيتونو سره په ټکر کې مغلوب شو، د سيد قطب د دولتي نظام مفکوره هم له ژونديو واقعيتونو سره په ټکر کې هوا وکړي؛ تجربو ښوولې ده چې د يوې ټاکلې ټولنې لپاره سياسي نظام د هغه پر بنسټ درول کېدلی شي چې له ژونديو واقعيتونو سره اړخ لګوي. په افغانستان کې په تنظيمي دوره کې د مودودي او سيد قطب د فکرونو او وروسته د طالبانو په دوره کې د محمد عبدالوهاب د فکر له مخې د دولت د

تنظیمولو لپاره کوښښ وشو، خو دوی ټول په خپل کوښښ کې په مطلق ډول ناکام شول او ټولنه یې هم په ژور ډول کړکېچنه کړه؛ پر هغه سربېره ایران او پاکستان یې په دې قادر کړل چې د افغانستان په چارو کې په بېساري ډول دخیل شي.

د دغو تنظیمونو د جوړښت او د هغو د چلندونو او له پآکستان سره د هغو د اړیکو په اړه به زر اوږد بحث وشي. اوس به په پېښور او پښین کې د ګڼو افغانانو هغه کوښښونه وکتل شي چې په افغانستان کې یې د ملي ارزښتونو پر بنا د حکومت جوړولو لپاره کاوه او دا چې تنظیمي مخالفانو د پاکستان حکومت په هڅونې هغه شنګه او ولې ناکام کړل.

د شوروي له یرغل نه وروسته د ۱۹۸۰ تر پایه پورې نژدې یو ملیون او له افغانستان نه په کال ۱۹۸۹ کې د دغه پوځ تر وتلو پورې څه باندې درې ملیون افغانان په پېښور، کوټه او د هغو شاوخوا سیمو لکه باجوړ، کرمه، ملکنډ، مومند، شمالي وزیرستان او جنوبي وزیرستان او نورو ځایونو کې له خپلو کورنیو سره هستوګن شول. د شتو خاوندان او تنظیمونو غړي په ښارونو او نور په ۳۴۵ کمپونو کې ځای پر ځای شول. افغانان د پېښور ښار دغسې څرګنده برخه شول، لکه د سدوزیو د واکمنۍ په وخت کې چې وو. پېښور هغه وخت د افغانستان د ژمي پلازمېنه وه. له افغان کډوالو سره د ملګرو ملتونو د کډوالۍ ادارې او نورو خیریه موسسو د پاکستان د کمشنرۍ له لارې مرستې کولې.[۳۷]

د افغان کډوالو غټه ځانګړتیا دا وه چې ځایي خلکو له دوی سره دغسې ښه چلند کاوه چې ممکن د نړۍ په بلې برخې کې له کډوالو سره دغسې ښه چلند نه و ی شوی. که څه هم ځایي خلک په عمومي ډول شتمن نه وو. افغان کډوالو داسې نه ګڼله چې د وی په کوم ناآشنا او بېګانه ملک کې پراته

دي. البته د کډوالۍ ژوند ستونزې لرلې. په تېره مېرمنو ته، د دغسې بنه چلند رېښې تاريخي او قومي وې. د ځايي ډېر قومونه پځوا له افغانستان څخه راغلي او پر خپلو اوسنيو مېنو کې ميشت شوي دي. اوس هم د دوی ډېر قومونه په دواړو خواوو کې اوسېږي. په يوه ژبه پښتو ګړېږي؛ او پښتانه او افغانان دي. په ۲۰۰۷ کې هم د پېښور پوهنتون د تاريخ څانګې د يوه ټولګي زده‌کوونکو د لندن پوهنتون پروفېسر اناتول لي وين ته لا ويلي وو چې « We and the Afghans are one People» ياني «مونږ او افغانان يو خلک يو»[۳۸]

دغو ځايي خلکو له غير پښتنو افغان کډوالو سره هم ښه سلوک کړی. په خپله افغانستان هم اول له اټک نه تر هلمند پورې هېواد و، خو په رسمي سطح کې ضياءالحق آی‌اس‌آی د چارواکو په لار د افغانستان په اړه خپله خاصه سياسي اجنډا هم پرمخ بېوله.

په پېښور او کوټه او په عمومي ډول په پاکستان کې له خلقيانو او پرچميانو نه پرته د هر افغان قوم او هر بل ګوند او فکر ته منسوب افغانان ليدل کېدل، او دوی ټول د شوروي د يرغلګر پوځ او د پرچم رجيم مخالف وو. په دې حساب دوی ټول يا نژدې ټول ولسواک او وطنپال او پر دغه فکر ولاړ وو، چې يوازې د افغانستان خلک دغه حق لري چې څنګه غواړي هغسې حکومت پر پښو ودروي. د دغه اصل له مخې له يرغل سره مخالفت عام و. په واقع کې ټوله کشاله د واکمنۍ پر محور څرخېده، چې هغه په خپله د افغانانو له خوا يا د باندنيو ځواکونو له خوا د بين المللي عالمي مفکورو پر بنسټ هواره شي او د افغانانو په موافقه سياسي نظام پر پښو ودرول شي. خو دا هغه وخت و چې افغانان د باندنيو ځواکونو له خوا تر فشار لاندې نيول شوی وو. دوی بل وخت تر دغسې فشار لاندې نيول شوي نه وو، دننه

شورويانو پرچمي رجيم افغانانو ته جوړ کړی او په پاکستان کې لکه چې رز به وليدل شي، آی‌اس‌آی د ضياءالحق په دستور سخت دريځه تنظيمونه پياوړي کول او مخکښ ګرزول، او ملي ګوندونه او شخصيتونه يې څنډې ته کول. په دې ډول په دواړو خواوو کې د افغان ملي سياست لوبغاړي باندنيان شول. افغان واکمني محدوده او د خپلواکۍ جګړه د مشرۍ په سطح کې نيمګړې شوه. سره له دې هم د خپلواکۍ جنګياليو د مجاهدو په نامه د مرګ، ژوبلې او کړاوونو په منلو سره په ټول افغانستان کې دفاعي جګړه په دغسې ټينګ او پرله پسې ډول پرمخ بېوله، چې په پای کې د شوروي په شان زبرځواک يې اړ کړ، چې خپل پوځ له افغانستان څخه وباسي.

د پېښور په کډوالو افغانانو کې په عمومي ډول ولسواکان او اسلامي بنسټ پالان ځرګند فعال او باندنيو او مرستې کوونکو ته د پاملرنې وړ وو. اساسي موضوع د جګړې وه چې بايد شوروي ته تابع پرچمي رجيم نسکور شي او يرغلګر پوځ له افغانستان څخه وايستل شي. دغه موضوع به په بل ځپرکي کې بيان شي. دلته به دغه موضوع وکتله شي چې په دغه بېړني او سخت حال کې څوک د جګړې تنظيم وکړي، ګوند، يا تنظيمونه يا کوم ډول جلا وطني موقتي حکومت؟ اسلامي بنسټ پال تنظيمونو په ځرګند ډول او آی‌اس‌آی په پټه فعاليت کاووه، څنګه چې دا د مقاومت د مشرۍ او قدرت موضوع وه، پر هغې باندې اتفاق ګران و. په داسې حال کې چې ولسواکانو يا د پخواني پاچا محمدظاهر پلويانو، د پخوانيو ولسي جرګې غړو، پخوانيو نظامي او ملي چارواکو، قومي مشرانو، او عنعنوي ديني عالمانو د جرګې او اتفاق له لارې د اسلامي ملي حکومت پر بنسټ دروند غوښتل، سياسي اسلام پلويانو (اسلامستانو) د اسلامي جمهوريت په نامه متمرکز ايډيالوجيکي اسلامي نظام غوښته. دلته به دغه حرکتونه او د هغو په اړه د آی‌اس‌آی چلند

هم وکتل شي.

د پېښور ممثله جرګه

لکه چې دمخه ویل شوي د شوروي له یرغل نه زر وروسته ډېر افغانان له خپلو کورنیو سره د ګړاوونو په ګاللو سره پېښور او کوټې ته واوښتل. دغه کډوالي د یوه اوږده بهیر پیل شو او تر هغو یې دوام وکړ چې یرغلګر پوځ له افغانستان څخه وایستل شو، داسې هم د لویدیځو ولایتونو افغانانو ایران ته مخه کړه. د څه باندې نهو کلونو په بهیر کې چې یرغلګر پوځ په افغانستان کې و، ایران او پاکستان ته د افغانستان درېیمه برخه خلک کډوال شول. افغانان هیڅ وخت په دغومره ډېر شمېر له خپل هېواد نه بیرون تللو ته اړ شوي نه وو.

افغان کډوالو سمله لاسه په پېښور او کوټه کې د ځایي خلکو په ډاډینه چې د دوی قومي ورونه وو، د خپلې ملي کشالې د هوارولو لپاره په کار لاس پورې کړ. مشرانو ته یې مالومه وه چې ملي کشالې په دغسې حالاتو کې په جرګو سره هوارې شوې دي او دا چې لویه جرګه د خپل دغه خاص اهمیت له امله په اساسي قانون کې هم منل شوې ده. لویه جرګه په اصل کې له قومي جرګې نه انکشاف کړی او جرګه په پښتنو کې په خاص ډول عامه ده. د هوتکو په سیمه کې د «پنځوونه» او په ځدرانو کې د «څېړۍ ونه» دغو پښتنو ته سپېځلي دي. په دې چې د هغو لاندې یې جرګې کولې. د مانجې جرګه چې د میرویس نیکه په نوښت شوې وه، په پرېکړې سره یې قومي مشرانو کندهار د پارس د صفویانو له لاس بري نه ازاد کړ؛ د شیر سرخ جرګه چې ستر احمدشاه یې د مشر په توګه غوره کړ او د هغه په جنرالۍ او تدبیر ټول

افغانستان خپلواک او افغان امپراتوري رامنځ ته شوه؛ او د پاچا امان الله لويې جرګې چې په هغو سره يې د ولتي چارې پرمخ بېولې، د افغانستان تاريخي او ډېرې ارزښتناکې جرګې دي. په دغې مخينې سره طبيعي وه چې په پېښور کې افغان لويان له دغه غوره دود نه کار واخلي او د شوروي له يرغل نه راپيدا خپله ملي کشاله پرې هواره کړي.

په دې هکله زه خپله ليکنه د عبدالجليل وجدي د اثر له مخې کاږم په نامه د: په افغانستان کې د عنعنوي جرګو نن او پرون[۳۹]. وجدي د دغې جرګې غړی او منشي و، دی په خپل دغه اثر کې په عمومي ډول له جرګو نه ګړېدلی او د پېښور او پښين ممثلې لويې جرګې يې په اوږد ډول بيان کړې دي.

له مقدماتي غونډو نه وروسته ګڼ شمېر قومي مشران او د پخوانۍ ولسي جرګې وکيلان او نور مخور افغانان د پېښور ښار د مهابت خان په لوی جومات کې د جدي په ۱۵مه سره جرګه شول او محمد عمر ببرک زی يې د سروال او نوراحمد مصلح يې د منشي په توګه غوره کړل.

ببرک زی د نامتو ببرک ځدران لمسی و، او د حقوقو په څانګه کې يې په فرانسه کې لوړه زده‌کړه کړې وه. دغه جرګه د ممثلې لويې جرګې په نامه ياده شوه. نه لويه جرګه ځکه چې لويه جرګه بايد دننه په افغانستان کې وي. دغو مشرانو دمخه تنظيمي مشرانو ته د ګډون کولو بلنه ورکړې وه. هغوی اول له ګډون نه ډډه وکړه، خو چې له هغو نه د يو نيم سل په شاوخوا کې قومي مشران د اعتراض په توګه بېل او له جرګې سره يو ځای شول، دوی د ګډون لپاره تياری وښود. په دغه وخت کې په افغان کډوالو او هم په ځايي خلکو کې د جرګې تقاضا عامه وه او افغان کډوالو په ټل او وزيرستان کې هم جرګې کولې او تنظيمونه دغومره پياوړي نه وو، چې دغو غوښتنو ته اهميت ورنکړي. دوی پر خپلو کې سره وران هم وو، خو «احزابو د جرګې د نهضت

د مخنيوي لپاره په ځينو تخريب کاريو لاس پورې کړ.» سره له دې هم غونډو د سلواغې تر دېرش (فبروري ۱۹-۱۹۸۰) دوام وکړ او د غونډو په اړه ضوابط هم وايستل شول. مهمه دا وه چې د تنظيمونو استازو هم په غونډو کې ويناوې وکړې او هر يوه په خپل وار د دواړو خواوو په اتفاق ټينګار وکړ او هغه يې يوه اسلامي فرض وګاڼه. مولوي جلال الدين حقاني د مولوي خالص د حزب، مولوي سخيداد فايز د جميعت، شمس الرحمن د اسلامي حزب(حکمتيار)، مولوي نصرالله د حرکت انقلاب اسلامي، او حضرت محمد هاشم مجددي د ملي نجات د جمبهې په استازيتوب وغږېدل. صبغت الله مجددي، د ملي جبهې نجات د جبهې مشر هم په يوې غونډې کې ګډون وکړ او په خپلې وينا کې يې وړانديز وکړ چې «بايد داسې يوه شورا جوړه شي چې په هغې کې د خدای او رسول امرونه پر ځای شي. زمونږ مقصد هم دا دی چې مونږ او تاسې سره هم نظره شو، منافقين او مغرضين ډېر دي غواړي چې تخريب کاري او اخلال ګري وکړي.»[۴۰]

په پای کې د فبرورۍ په ۲۱مه په ۳۴مادو کې د رايو په اتفاق يو پرېکړه ليک يا د وزيرو په ژبه يوه ټينګه ومنله شوه. په لومړۍ ماده کې د «رايو په اتفاق سره د شپږو محترمو اسلامي ډلو د اتحاد او اتفاق غوښتنه» شوې وه. په بلې کې يې همدغه غوښتنه د افغانستان له ټولو قومونو نه وشوه. پرېکړه ليک ددغسې انقلابي شورا پر پښو درول وغوښتل چې هغه به د يوه موقتي حکومت په شان کار کوي. دا هم ومنل شوه چې راتلونکی دولت دې د افغان مسلمان ولس له ارادې سره سم يو اسلامي جمهوري نظام وي. په هغه کې د افغانستان د ازادۍ لپاره د اتحاد په نامه له شپږو اسلامي تنظيمونو نه وغوښتل شول چې په خپلې انقلابي شورا کې د هر قوم او ولس يو استازی د غړي په توګه ومني. له اتحاد نه مطلب دا و چې د ولسواکو او اسلامي

تنظیمونو څخه دغسې پیاوړی ځواک جوړ شي چې هم دفاعي جګړه په اغیزناک ډول تنظیم کړي او هم د افغانستان د کشالې هوارولو لپاره پیاوړی سیاسي نظم پر پښو ودروي. له «ملي شمتنو او پانګه والو» نه هم وغوښتل شول چې له اسلامي اصولو سره سم په جهاد کې ونډه ولري.[۴۱] په دغه ډول دغې ممثلې لویې جرګې وړاندیزونه او تجویزونه وړاندې کړل او په خاص ډول له اسلامي تنظیمونو سره یې د اتحاد او اتفاق غوښتنه د هېواد د خپلواک کولو او د سیاسي نظام د پر پښو درولو لپاره وکړه، خو نه یې کوم ډول جلا وطني حکومت پر پښو ودروه او نه یې کوم یو د سیاسي مشر په شان ونوموه. سره له دې هم انجینرګلبدین حکمتیار د اسلامي حزب امیر د جرګې په وړاندې مخالف دریځ ونیو او قومي مشرانو ته یې په یوې وینا کې وویل چې «... ځینې کسان غواړي چې له دغې جرګې څخه د اوسني اتحاد د له مینځ نه وړلو لپاره د وسلې په توګه استفاده وکړي. دا هماغه لاسونه دي چې د جرګو د پردې شاته کار کوي.» دغه مخالفت سره له دې و چې د هغه د حزب استازي حبیب الرحمن، همدغې جرګې ته په یوې وینا کې ویلي وو چې «... زه د حزب اسلامي د غړي په حیث له خپل رهبر څخه غواړم چې حتماً باید [له تاسو سره] اتفاق وکړي.»[۴۲] د مولف هري سن په اند د حکمتیار دغه مخالفت په اصل کې ایډیالوجیکي او نه پخلاکېدونکی و، په دې ډول چې «څه وخت چې په کابل کې په ۱۹۷۸ کې کمونستانو واک ترلاسه کړ، اسلامي حزب او نورو بنسټ پالو مهاجرو طلایي چانس وموند چې په پاکستان کې د افغان کډوالو نه د آی‌اس‌آی او د خلیج او د منځنې ختیځ د شمتنو اسلامي بنسټ پالو په مرسته خپل تنظیمي کدرونه منظم او پیاوړي کړي. د دوی په نظر د مقاومت جګړه د اوږدې مودې په ستراتیجۍ کې یوه لنډه مرحله وه، د دې لپاره چې د هېواد اوسنۍ اجتماعي او سیاسي

وضع پوره واوري، په دې ډول د دوی دښمنان نه یوازې د شوروي پوځ او افغان کاپر کمونستان دي، بلکې د مقاومت ډېر نابنسټ پال عنصرونه هم دي.»(۴۳)

سره له دې هم د ممثلې لويې جرګې دوهمه دوره د نوي کال (۱۳۵۹) د ثور په ۲۱مه پيل شوه. په هغې کې د افغانستان له ټولو ولايتونو او ولسواليو نه ۹۱۴ کسانو ګډون وکړ. د کوچيانو استازي هم وو. جرګې د عاملې کومېټې په نامه يو کميسيون يا هيئت وټاکه چې د ممثلې جرګې اجرائيوي هيئت يا حکومت حيثيت لاره خو دا ځل د افغانستان د ازادۍ لپاره اسلامي اتحاد چې د عبدالرب رسول سياف په مشرۍ نوی جوړ شوی و، د جرګې په مخالفت اواز جګ کړ. مقابلې خوا هغه «د يو څو ناپېژندل شويو کسانو اتحاد» وباله، چې غواړي د عمومو د ارادې پرخلاف د افغانانو په مينځ کې بېلتون راولي، اتحاد مجبور شو له مخالفت نه په ظاهر کې لاس واخلي.

عامله کمېټه وګمارل شوه چې د جرګې د پياوړي توب په مقصد د تنظيمونو مشران او نور نفوذمن او مخور افغانان د يوې غونډې لپاره وبولي؛ د جرګې چلوونکې ډله او د هغې سروال وټاکي چې وروستی به د دولت د موقتې سروال په شان وظيفه ولري. څرنګه چې په دغه وخت کې د ملي محاذ مشر پير سيد احمد ګيلاني او د ملي نجات جبهې مشر صبغت الله مجددي د باندې تللي وو، فيصله وشوه چې محمد عمر ببرک زی دې د جرګې موقتي سروال او د ولسي جرګې پخوانی وکيل اسدالله ساپی دې د هغه موقتي نايب وي. تر دې دمخه سعودي عربستان، ماليزيا او متحد عربي اماراتو څرګنده کړې وه، چې غواړي له مجاهدانو سره مرسته وکړي، خو چې دوی پر خپلو کې اتحاد وکړي. د سياف اسلامي اتحاد ادعا وکړه چې دغسې اتحاد يې کړی او ممثلې جرګې کوښښ کاووه چې د اسلامي تنظيمونو او ولسواکو

ګوندونو او مخورو افغانانو نه یو لوی یا ملي اتحاد جوړ کړي، خو د اسلامي اتحاد ځینې لویان د ممثلې جرګې له بریو نه ویرېدل او اندېښمن وو، چې قدرت به یې له لاسه ووځي. په دغه حساس وخت کې د قدرت نوم او حیثیت ګټلو لپاره ټینګه سیالي روانه وه. په دغه حال کې ګیلاني او مجددي که څه هم د جرګې پلویان وو، پر هغې باندې یې د نفوذ د خپرولو مسابقه کوله. خو له جرګې سره د کوربه چارواکو چلند تر ټولو اغیزناک و؛ په داسې حال کې چې سیاسي اسلام پالو هغه تخریبوله. پولیسو څو وارې دمخه د جرګې ګډون کوونکو ته اخطار ورکړی و، چې دوی باید د امنیتي وضع له امله تیت شي. یو ځل لا د یوه اسلامي بنسټ پال تنظیم پلویانو د جرګې یو څو ګډون کوونکي وډبول او پولیسو له هغو نه ځینې په لاریو کې چیرته لېږې یووړل. دا ټول په اصل کې له دې امله وو، چې د کوربه پاکستان حکومت نه غوښتل په پېښور کې له اسلامي تنظیمونو نه پرته نور افغانان کوم تنظیم ولري.[۴۴] خو پر ممثلې جرګې باندې وروستۍ کاري ګوزار له دننه څخه حواله شوه. د وجدي په وینا چې د جرګې منشي و، ناڅاپه «...په اسلامي ملي جرګه کې د یوه شخص د ریاست لپاره چې هغه یو سیاسي جریان ته منسوب و، فعالیت شروع شو.» دی نه د هغه او نه د هغه د تنظیم نوم یادوي، د نورو په وینا هغه د پیر سیداحمد ګیلاني وراره او د هغه تنظیم ته منسوب و، چې د مقررو پرخلاف یې د خپلو پلویانو په قوت د جرګې سروالي په لاس کې ونیوله. د جرګې زیاترو غړو غونډه پرېښوده، د مخه هم یو ځل ډېر قومي مشران له جرګې نه وتلي وو او د «افغانستان د اقوامو د اتحاد لویه جرګه» یې جوړه کړې وه. هغوی زر پښېمان شول او په جرګې کې بېرته ننوتل. دغه ځل دا پر ممثلې لویې جرګې باندې وروستۍ مرګکی ګوزار شوه. خو د ممثلې لویې جرګې ناکامي د ملي جرګو د غورځنګ پای نه و، له هغه وروسته په

پښنين کې د عين مقصد لپاره لويه جرګه جوړه شوه او په پېښور کې د قومي او سيمه ييزې اتحاديې تجويز وړاندې شو. د دغه تجويز له مخې د افغانستان د هر قوم او هر سمت بايد ځانله اتحاديه ولري او په پای کې دې له ټولو اتحاديو نه جرګه جوړه شي. شمس الدين مجروح د دغه تجويز نوښتګر و. دی په کابل کې کلونه کلونه د قبايلو رييس، د عدليې وزير او د قانوني پاچايۍ د اساسي قانون د جوړولو د کميسيون سروال و. دی شاعر، ليکوال، عالم او يو متقي د اعتبار وړ افغان و. په پېښور کې افغان قومي اتحاديې په لنډ وخت کې د مرامنامو پر اساس جوړې شوې، چې لږو ډېر يې د سياسي ګوندونو رنګ ونيو. د هر قوم خلکو فکر کاووه چې په داسې حال کې چې د تنظيمونو د ډېروالي او بې اتفاقۍ له امله ملي مقاومت د خوربېدلو پر لار روان دی، قومي اتحاديې به وکولي شي چې لږ تر لږه د يوه قوم په ساحه کې مجاهدان يو موټی وساتي. خو دغه حرکت هم ورو ورو د خوربېدلو ته کوز شو او په لنډه موده کې له مينځه لاړ.[۴۵]

د پښنين جرګه

د پښنين جرګه په واقع کې د پېښور د جرګې دوام و، پښنين د کوټې او چمن ترمنځ په زياته اندازه د کاکړو او ترينو سيمه ده، چې له سبي سره يو ځای په ۱۸۷۹ کې د ګندمک په تړون سره له افغانستان نه جلا ګڼلې شوې ده. هغسې چې پېښور او شاوخوا سيمې يې لـه ننګرهـار سـره هـر اړخيـزې اړيکې لـري، داسې هم پښنين يې له کندهار سره لري. له همدې امله او دا چې په پښنين کې اسلامي تنظيمونو نفـوذ نـه و کـړي، هغـه د ملـي جرګې لپـاره غـوره شـو. اول کوټه د جرګې لپاره په نظر کې نيول شوې وه، خو د پوليسو د انديښنې له املـه چې هلته به د ګڼو افغانانو شتون امنيت تـه خطـر پـېښ کـړي، پښـين د جرګې لپاره غوره شو.

په ۱۹۸۱ کې پځـواني سـناتور عبدالقـدوس پوپـل زي او پخـواني د ولسـي جرګې مرستيال عبدالاحد کرزی د افغانستان لويان جرګې ته وبلل. په بلنليـک کـې دينـي عالمـان، قـومي مشـران، سياسـتوالان، پخـواني نظـامي او ملکـي چارپوهان او نور مخور افغانان بلل شوي وو. «پـه زرګونـو خلـک د کـوټې پـر لور روان شـول. د خلکـو شـمېر دغـومره ډېـر و، چـې يـې د محـل پوليسـو تـه امنيتي ستونزې پيدا کړې.» دا سره له دې چې اسـلامي سـخت دريځـو بنسـټ پـالو اخطـار ورکـړی و، چـې پـه جرګـه کـې دې ګـډون ونـه کـړي. دوی خپـل مخالفان د «اسلام دښمنان بلـل» لکـه چې کمونسـتانو خپـل مخالفـان «انقـلا ضد بلل» دا ځل د ملي محاذ او د ملي نجات جبهې له جرګې سره د پرېکړون اعلام وکړ، که څه هم هغوی په اصل کې اعتدالي او د جرګې پلويان وو.

په پښین کې د جرګې انتظام د کندهار د لویانو په لاس کې و او دوی بلل شویو لویانو ته کوربه وو.

د ۱۹۸۱ په سپټمبر کې د پښین جرګې کې په پنځو ورځو کې د معمول په شان ویناوې او وړاندیزوونه وشول. اساسي موضوع د یوه ملي مشر یا قاید غوره کول وو. «د ننګرهار مشرانو د افغانستان پخوانی پاچا محمدظاهر شاه د جهاد د قیادت لپاره پیشنهاد کړ.» خو د لویدیځو ولایتونو یو شمېر مشرانو په داسې حال کې چې د محمدظاهرشاه له قیادت سره موافق وو، وویل چې قیادت دې «... د یوه شخص ته ولو که ظاهرشاه هم وي نه منحصر کېږي». هغوی دا هم وویل چې «... معلومه نه ده چې محمدظاهرشاه دې قیادت ته چمتو دی او که نه.» دا هم وویل شول چې له هغه دغې مشرۍ ته چمتو هم وي راتګ یې یقیني نه دی. سره له دې هم موافقه وشوه چې «... په لومړي قدم کې دې د المتوکل علی الله محمدظاهرشاه په مشرۍ او قیادت او د جنرال عبدالولي په نیابت موقتاً د ممثلې شورا یو هیئت جوړ شي چې په هغې کې دې د هر ولایت او هرې لویې ولسوالۍ پینځه پینځه تنه، د هزاره خلکو لس تنه غړي او د کوچیانو د مختلفو حوزو پینځه پینځه تنه غړي د دې جرګې ترتیب کوونکي غړي دي.» دغه هیئت ته وظیفه ورکړل شوه چې پر خپلو واحدونو کې دې محلي جرګې جوړې کړي چې په پای کې له استازو څخه یې یوه لویه اسلامي جرګه جوړه شي.(۴۵) خو د عمل په ډګر کې دغه تجویز هم وړاندې تګ ونه کړ.

افغان لویانو ته ګرانه وه چې په پېښور او پښین کې د ملي مشرۍ په اړه پرېکړه وکړي او عملي یې کړي. په اول سر کې د پاکستان د آی‌اس‌آی چارواکي د لارې خنډ وو او هغوی اسلامي تنظیمونه په تېره سخت دریځي تنظیمونه تر دوی غوره بلل. اساسي خنډ د ضیاءالحق د پان-اسلامزم

پروګرام و، چې له افغان نېشنلزم سره مخالف او د تنظیمونو پر خوا وو، په داسې حال کې چې اسلامي تنظیمونه د افغان ولس له ملاتړ نه هغومره بهرمن نه وو لکه د جرګو غورځنګ چې و. د جرګو حرکت په اصل کې افغانانو ته په دې ډېر منلی و، چې هغه د ملي پيوستون حرکت هم و او ملي پيوستون د يرغلګرو په وړانډې د افغانانو د غوڅ اکثريت تېنګه غوښتنه وه. په داسې حال کې چې تنظيمونه د ملي پيوستون په فکر کې نه وو. د جرګې د حرکت په بې اغيزې کولو سره د خپلواکۍ د بېرته ګټلو په جنګ کې ژور درز راغی، چې له امله يې د هيڅ تنظيم مشر هغه وخت يا له هغه وروسته ملي مشر نه شو، سره له دې يا له دې امله چې پاکستان يې ملاتړ کاووه هر يو د خپل تنظيم امير پاتې شو. هر يوه ته د هغه تنظيمي پلويان ملت و، نه افغان ولس. دوی پر خپلو کې هم هيڅ وخت په رښتيني ډول سره متحد نه شول. د جرګو په مشرانو کې هم څوک د ملي مشرۍ مقام ته ونه رسېد. افغان پېژندل شوي لويان دمخه په کودتايي رجيمونو کې يا پرار شوي يا ځپل شوي يا وژل شوي او وطن له پېژندل شويو ملي سياستوالو څخه خالي و. افغان واکمنه کورنۍ هم په سياسي لحاظ ختمه وه. يوازنی افغان چې تر هر بل چا نه ډېرو افغانانو ته منلی و، پخوانی پاچامحمدظاهر و، خو هغه په طبيعي لحاظ د سولې او ارامۍ شخص و، نه د جنګ او مقابلې. هغه په خپل ټول سياسي ژوند کې خطر منلی نه و، هغه د کمبوديا د نسکور شوي پاچا نورو دوم سهانوک په شان هم نه و چې د خپل وطن لپاره د ډيپلوماسۍ په ډګر کې منډې ترړې وکړي. ده د جنګ په ټولې مودې کې له روم نه چې هلته له خلع کېدلو نه وروسته اوسېده د خپل هېواد د کشالې په اړه چيرته سفر ونه کړ او په دې يې بسيا وکړه چې له هغه ښار نه و چې يو ډوله څرګندونې وکړي، بې له دې چې د شوروي اتحاد يرغل يې محکوم کړی وي، سره له دې هم دی افغانانو ته

منلی و، شاید له دې امله چې دوی له نورو نه ناهیلي شوي وو. د ده دغه منلی توب له دېنه هم ثابت دی چې په هغې ذهني سروې کې چې د ارواښاد پوهاند ډاکټر سید بهاءالدین مجروح په نوښت په کال ۱۹۷۸ کې په پېښور افغان کډوالو کې ترسره شوې وه، په سلو کې دوه اویا افغانانو دی د افغانستان د مشرۍ لپاره غوره باله. په دې ډول دوی هم تنظیمي لویان د ملي مشرۍ لپاره مناسب نه لیدل خو پوهاند مجروح د خپلې سروې قرباني شو.

افغان اسلامي تنظيمونه او پاکستان

زما په سرطان کودتا نومي اثر کې د افغانستان اسلامي حرکت بيان شوی دی. د همدغه څپرکي په تېرو پاڼو کې د اسلامي سوچوالو نظرونه هم بيان شوي دي. دلته به د پيلامې په ډول دا هم وويل شي چې د محمدداود په ولسمشرۍ کې د کورنيو چارو وزير فيض محمد خپل پرچمي چارواکي د اخوانيانو ځپلو ته هڅول او ډېر يې بندي هم کړل. د دوی له ډار نه اول فضل هادي شينواری د ننګرهار د نجم المدارس استاد پېښور ته واوښت. د ده پرار نورو ته د وتلو پيلامه شوه. دا وخت په پاکستان کې حکومت د ذوالفقار بهوټو او د هغه د ګوند په لاس چلېده. شينواری هلته د صوبه سرحد يا اوسني خيبرپښتونخوا ګورنر محمد اسلم خټک له لارې چې يو وخت په کابل کې د پاکستان سفير و، د سرحدي پوځونو لوی مفتش او وروسته د کورنيو چارو وزير جنرال نصيرالله بابر ته وپېژندل شو. دوی دواړه سره جوړ راغلل او په منظم ډول يې سره ليدل. شينواری وايي چې «يوه ورځ بابر راته وويل چې د داود حکومت به په يقين سره نسکور شي... ده رانه وغوښتل چې د داود دوستان او دښمنان ورته وښيم. مونږ خپله ستراتيجي جوړه کړه او پرېکړه مو وکړه چې ځينې کسان له افغانستان څخه وغوښتل شي.» په اوله جوپه کې اته کسان د مولوي حبيب الرحمن، ګلبدين حکمتيار، برهان الدين رباني، محمد ګلاب ننګرهاري، محمد جان او احمدشاه مسعود په ګډون راغلل او وروسته ۶۰ تنه نور راواوښتل چې په هغو کې مولوی محمد يونس خالص او انجينر احمدشاه هم وو. دوی ټول د پاکستان حکومت په لګښت

په پېښور کې د بېرسکو چوک کې ځای پر ځای شول. د افغان اخوانیانو د ورتګ دغه لړۍ روانه او د «بابر په وخت کې اته سوه کسان د اټک په حصار کې تر روزنې لاندې ونیول شول.» په دې ډول د ۱۹۷۴ کال په سر کې د پاکستان حکومت په نوښت او مرستې د اخوانیانو حرکت د محمد داود د حکومت پر ضد شکل او نظم وموند او پیاوړی شو. خو دوی په دې اړه سره موافق نه و، چې د محمد داود د حکومت پر ضد په څه ډول مقابله وکړي. رباني په دې فکر و چې په افغانستان کې باید اول د «اسلامي انقلاب» لپاره نظري او فکري کارونه وشي، خو حکمتیار د حکومت په وړاندې د نظامي عمل پلوي کوله.[۴۶] له دغه اختلاف سره سره دوی په کال ۱۹۷۵ کې د بهوتو د حکومت په هڅونې او مرستې د خپل وطن په څو ولایتونو کې وسله‌وال پاڅونونه وکړل خو افغان حکومت هغه ټول وځپل او دوی بېرته پېښور ته پر شاشول.

دوی هلته د شوروي اتحاد تر یرغل پورې د آی‌اس‌آی او ځینو اسلامي تنظیمونو په مرسته د بې نومۍ په حال کې ژوند کاووه. د شوروي اتحاد په یرغل سره دوی په غوړځنګ راوستل شول، تر څو د یرغلګر پوځ او د هغه د لاس لاندې پرچمي رجیم په وړاندې له دوی نه دغسې پیاوړی ځواک جوړ شو، چې د افغانستان په تاریخ کې ساری نه لري. په دې ډول دا د شوروي اتحاد یرغل و، چې د افغان جهاد د پیاوړي کېدلو لامل شو.

له هغه وروسته په خاص ډول امریکا او سعودي عربستان پر خپلو مالي او نورو ډول ډول مرستو سره افغان اسلامي تنظیمونه او داسې هم په خپله پاکستان پیاوړي کړل، په دغه مقصد چې دوی دغه توان پیدا کړي چې شوروي اتحاد د خپل یرغل په مقصد کې ناکام کړي. د پاکستان په پیاوړي کېدلو سره ضیاءالحق او د آی‌اس‌آی سروال اخترعبدالرحمن بیا دغسې

خوبونه ولیدل چې د همدغو اسلامي تنظیمونو له لارې افغانستان تر خپل نفوذ لاندې راولي، تر څو پاکستان افغانستان ته یو بل ډول شوروي اتحاد شي. د دې لپاره هم دوی د ستراتیجکي ژورتیا پلان تر هر بل وخت نه ټینګ ونیوه.

د مولف حسین حقاني په وینا د ستراتیجکي ژورتیا پلان فکر د پاکستان په جوړېدلو سره پیدا شوی و. «پاکستاني مشرانو که څه هم له خپلواک کېدلو نه وروسته داسې ګڼله چې دوی د برتانوي هند حکومت وظیفې په میراث خپلې کړې چې د افغانستان باندني سیاست ته لوری ورکړي. د افغانستان ځواب دا شو چې د پاکستان شتون تر پوښتنې لاندې راولي.» د حقاني دغه وینا سمه نه ده، افغانستان د پاکستان د جوړېدلو په وخت (۱۹۴۷)کې یو پوره خپلواک هېواد و او باندنۍ اړیکې یې هم په خپله پرمخ بیولې، خو افغانستان د تاریخي او قومي دلیلونو له مخې د پښتونستان د خلکو لپاره د پخپله ټاکنې د اصل موضوع د خپل باندني سیاست مهمه برخه وګرزوله. ان تر دې چې د ملګرو ملتونو په موسسه کې یې د پاکستان د غړیتوب پر ضد رایه ورکړه. د پاکستان لوړو چارواکو بیا خپل باندنی سیاست درې خاصو ټکو ته متوجه کړ، چې پر اسلامي ایډیالوجۍ باندې ټینګار وکړي، د دې لپاره چې هغه قومي نېشنلزم بې اثره کړي، چې افغانستان یې ننګه کوله؛ چې د افغانستان د پښتونستان داعیه د هند په پلان پورې وتړي چې غواړي پاکستان وویشي؛ او چې د امریکې مرستې جلب کړي، د دې لپاره چې په سیمه کې خپل نفوذ خپور کړي.(۴۷)

څنګه چې د پاکستان لوړو چارواکو له هندوستان نه په تېره د کشمیر موضوع پر سر پاکستان ډېر نامصؤن ګڼه ډېر پام یې هغې خواته واړوه. په ۱۹۷۱ کې چې ختیځ پاکستان له لویدیځ پاکستان نه د هندوستان د پوځ په

زور د بنګله دېش په نامه بېل او يو خپلواک هېواد شو، سروالان په تېره نظامي سروالان يې د پاکستان د امنيت په هکله نور هم اندېښمن شول. دوی بيا د پښتنو او بلوڅو د حرکتونو په وړاندې خپل چلند نور هم زيږ کړ او په هغو کې يې مشايخ او ديني عالمان وګمارل چې د هغو د حرکتونو او مشرانو په مخالفت او د اسلام په پلوي د يوه موټي کوونکي قوت په توګه تبليغ وکړي.[۴۸] پاکستاني چارواکو په دې ډول له اسلام دين نه د سياسي او ملي استفادې کولو ته ملا وتړله او دغه ماموريت يې په خاص ډول د آی‌اس‌آی پر غاړه واچوه، چې اداره يې په ملکي کاليو کې د پنجابي جنرالانو په لاس وه. په دغه ماموريت سره د پاکستان د نظاميانو او ملايانو او ديني عالمانو يا د هغو ترمنځ چې ديني او نظامي قوت په انحصار کې لري، يو ډول اتحاد منځ ته راغی. دا يو اثر ښبونکی اتحاد ثابت شو، په دې چې پاکستان غټ پوځ او ډېر نظامي افسران لرل، او په خپله د اسلام پر بنا جوړ شوی هېواد و او ملايان او مذهبي کسان يې هم بې شماره وو. د همدغه غټ پوځ په قوت و، چې جنرالانو يې ډېرې کودتاګانې وکړې او په پاکستان کې يې ناراضيان او مخالفان د پښتنو او بلوڅو په ګډون ډېر وټکول.

د همدغه ځېونکي سياست په وړاندې و، چې په پای کې پښتانه او بلوچ نېشنلستان لا له چپي روښانفکرو او فعالانو سره د حکومت په وړاندې يو موټی شول.[۴۹] لکه چې ما په خپل د ثور کودتا نومي اثر کې شرح کړی، دغه اتحاد د افغانستان د خلقي حکومت په خاص ملاتړ دغومره پياوړی شوی و، چې ضياءالحق يې اندېښمن کړی و، هغه بيا له خلقي حکومت سره په دغه اړه جوړې ته نزدې شو، خو په همدغه وخت کې شورويانو پر افغانستان ودانګل.

د ستراتيجکي ژورتيا پلان په اصل کې د پاکستان د خونديتوب او دفاع

لپاره تجویز شوی و، څنګه چې پاکستان یو هوار ملک دی له هندوستان سره په جنګ کې ترېنه دفاع کېدلی نه شي. د دغسې جنګ په حال کې د پاکستان پوځونه به د پاکستان د نظامي ستراتیجي پوهانو د پلان له مخې افغانستان ته په شاکېږي او بیا به له دغه سنګر نه ګوریلایي یا نامنظمو پرله پسې جنګونو ته ملا تړي.(۵۰) په دې ډول افغانستان او حکومت د پاکستان دفاعي ژورتیا تهیه کولی شوي. د دوي په فکر د دې لپاره چې دغه پلان مانا او ژورتیا لرلی وشي افغانستان او حکومت یې باید د دوی تر نفوذ لاندې یا نې یو تابع هېواد وي. د مولف زاهد حسین په نظر «د طالبانو لپاره د پاکستان ملاتړ په یقین سره ایډیالوجیکي نه و، هغه یوازې د جیو-ستراتیجي د کتنو له مخې و، په دغه مقصد چې د یوه پښتون حرکت له لارې پر افغانستان باندې خپل نفوذ خپور کړي. «لوی مقصد د هند په وړاندې ستراتیجکي ژورتیا ترلاسه کول او د ایران ګوښه کول وو.».

د ده په فکر له ۱۹۸۰ لسیزې نه وروسته د پاکستان د باندني سیاست لوی مقصد دا و، چې په افغانستان کې یو تغییر منونکی دوست حکومت پر پښو، ودروي.»

دا په واقع کې د پاکستان په نظامي کړیو کې د افغانستان د لاندې کولو فکر و، چې د هغه له مخې پاکستان به افغانستان ته کوم ډول شوروي اتحاد کېږي، لکه چې پاکستان د افغانستان اسلامي امارت په وخت کې د همدغه فکر له مخې چلند وکړ او فکر یې کاوه چې د امارت لویان به چې تر سخت بین المللي فشار لاندې دي، د دوی غوښتنه ومني، خو دوی سخته ډکه وخوړه، چې د امارت چارواکو د مؤلف زاهد حسین په وینا، نه د ډیورند کرښه ومنله او نه یې پر صوبې سرحد باندې د افغانستان له ادعا نه تېر شول. (۵۱)خو دا به سادګي وې چې فکر وشي، پاکستان به له دغه فکر نه تېر شي،

لکه چې زر به ولیدل شي، تر هغه د مخه جنرال ضیاءالحق د ملي جهاد په وخت کې د اسلامي اتحاد په نامه د افغانستان لاندې کولو ته ملا تړلې وه.

د ستراتیجکي ژورتیا پلان په غالب احتمال پر هند باندې د انګلیسانو د حاکمیت د وخت د علمي سرحد پلان نه په الهام جوړ شوی دی. انګلیس ستراتیجک پوهانو د افغان-انګلیس دوهم جنګ نه وروسته د علمي سرحد په نامه پلان وایست، چې د هغه له مخې په هغه حال کې چې روسان د افغانستان له لارې پر هند حمله وکړي، دوی باید د هندوکش سهیلي ښارونو یانې په ستراتیجکي ځایونو کې خپل پوځونه په چټکۍ سره ځای پر ځای کړي او له روسي ځواکونو سره مقابله وکړي. د ډېورنډ کرښه په اصل کې د «علمي سرحد» د پلان یوه برخه وه، چې دوی به د هغې تر شاپر خپلو نفوذي سیمو کې ټول هغه ځېزونه ځای پر ځای کوي چې له هغو ځایونو نه به ژر تر ژره خپل پوځونه دغو ښارونو ته رسوي. د رېلوې کرښو په ګډون چې هغه به په بېړه جوړوې او کابل، کندهار، غزني او جلال‌اباد ته به خپل پوځونه په چټکۍ سره رسوي.(۵۲)

د پاکستان له هسکېدلو نه وروسته نظامي افسرانو هم «علمي سرحد» ته ورته فکر لاره، چې هغه د آی‌اس‌آی د یوه افسر تفضل حسین صدیقي په وینا داسې و چې څنګه چې په تاریخ کې لویو فاتحانو د افغانستان له لارې پر هند باندې حملې کړې وې، شوروي اتحاد به هم یوه ورځ رادمخه شي او د دغه احتمالي خطر په وړاندې پاکستان او افغانستان باید د پاکستان په مشرۍ سره اتحاد وکړي. ده د پاکستان خوندیتوب په همدغسې اتحاد کې لیده، چې هغه به د دواړو په موافقې او که نه په زور وشي، که څه هم د وروستي حال پایلې به د دواړو لپاره ناوړې وې.(۵۳) خو دغه اتحاد د مالومو دلیلونو له مخې ونه شو، او شورویانو اول په افغانستان کې د دوستۍ او مرستو له لارې نفوذ وکړ او وروسته یې پرې ودانګل. ضیاءالحق خپل هېواد د هند او شوروي اتحاد ترمنځ تر خر لاندې ولید. ده بیا د نویو متحدانو د موندلو په لړ

کې افغان اسلامي تنظیمونه د جهاد او اسلام په نامه د پاکستان د دفاعي پلان په چوکاټ کې راښکېل کړل. آی‌اس‌آی لا دمخه افغان تونـد لارې اسلامي تنظیمونه تر نفوذ لاندې راوستلي وو، چې زر به یې بیان وشي.

د آی‌اس‌آی سروال جنرال اخترعبدالرحمن د جنرال ضیاءالحق پـه غوښتنه د شوروي اتحاد د یرغل د پر شاکولو په مقصد یو دفاعي پلان وایست. په هغه کې یې «استدلال وکړ چې [دغه مقاومت] به نه یوازې د اسلام بلکې د پاکستان دفاع هم وکړي، نو حتمي ده چې دغه مقاومت د شورویانو په وړاندې د پاکستان د مخکې کرښې دریځ یوه برخه وګرځوي. که دوی پرې ښوول شي چې افغانستان په اسانۍ سره لاندې کړي بیا به هغه پاکستان ته ممکن د بلوچستان له لارې یوه لنډه لار وي.» جنرال عبدالرحمن «په یوه پراخ ګوریلایي جنګ سره د شوروي د ماتولو لپاره قوي دلیلونه وړاندې کړل. د هغه په فکر له افغانستان نه یو بل ویتنام جوړېدلی شي، چې شورویان به د امریکایانو پر ځای وي. له ضیاء نه یې په ټینګه وغوښتل چې نظامي لار غوره کړي. مانا به یې دا وي چې پاکستان به په وسلو، مهماتو، استخباراتو، روزنې او عملیاتي سلا سره د ګوریلایانو [مجاهدانو] ملاتړ په پټه کوي. پر هغه سربېره د پاکستان شمال لویدیځ صوبه او د بلوچستان سیمې به هم د کډوالو او هم د ګوریلایانو پرمخ خلاصې وي، ځکه چې دغسې مبارزه به د یوې خوندي او سرحدي سیمې نه پرته بریالۍ نه شي. ضیاء موافقه وکړه.»(۵۴)

ضیاءالحق وروسته له هغه چې د دغه پلان لپاره متحدان ومونـدل او د هغو پرېمانه وسلو، پیسو او ملاتړنه ډاډه شو، پراختیایي غټ خوبونه یې ولیدل. دا په دغسې حال کې چې ده د خپلې کودتا نه وروسته د حکومت په نظامي کولو او د صدراعظم بهوټو په اعدامولو سره ډېر پاکستانیان ترولي او

بېگانه کړي وو. د هېواد اقتصادي وضع هم خرابه وه. دی د باندنیو په مرستو سره په دې فکر شو چې «پاکستان به یو پر ځان بسیا، باثبات او پیاوړی دولت شي، چې په اسلامي نړۍ، سهیلي اسیا، او لویدیځې اسیا کې به یو قوي دریځ ولري او د دغسې توان خاوند به شي چې په گاونډیو هېوادونو او سیمې کې د اسلام بېرته ژوندي کولو حرکتونه پیاوړي کړي.»(۵۵) په دغه حال کې د ده په فکر د پاکستان «د نفوذ ساحه به هغه وي چې له افغانستان څخه تر ترکیې پورې د ایران او د شووري اتحاد د منځنۍ اسیا ډېر دولتونه پکې شامل وي.»(۵۶) په دې ډول ضیاءالحق د خپلې خیالي امپراتورۍ ساحه د مغلي امپراتورۍ له ساحې نه هم پراخه ونیوله. د دغه خوب واقعي کولو لپاره ده د مخه په دې پیل کړی و چې د پاکستان اسلامي دولت «یو اسلامي ایډیالوجیکي دولت» کړي. د دې لپاره په پاکستان کې «ده د اسلامي شرع جامد تعریف رواج کړ او ... مذهبي کسان یې پیاوړي کړل. د دولت د اسلامي کولو دغه حرکت په مذهبي گوندونو کې ... اماده متحدان وموندل. اسلامي جماعت او نورې مذهبي ډلې د حکومت په هڅونې همکارۍ ته حاضرې شوې. اسلامستانو د لومړي ځل لپاره [په حکومتي څانگو کې] هم مقامونه ونیول.» ضیاءالحق په سیاست کې هم د پوځ ونډه دغومره ډېره کړه، چې هیڅ وخت هغومره ډېره نه وه. پوځ تر دغه وخت د برتانوي ماډل پر اساس سیکولر و. ده ورته «نوی اسلامي لوری» ورکړ. د ټولنې د اسلامی کولو لپاره یې هم یو لړ نوي کارونه وکړل. د مولف زاهد حسین په نظر د ټولنې او دولت «د اسلامي کولو پروسه» د ضیاءالحق د اوږدې واکمنۍ ډېره مهمه خوا وه، ځکه چې د هغه په نظر «پاکستان یو اسلامی ایډیالوجیکي دولت و، او سیاست له دین څخه بېلېدلی نه شي. د هغه په عقیده دا د هغه دیني وظیفه وه چې دغسې اسلامي ټولنه جوړه کړي، چې د قران مجید او

شرع له مخې وچلوله شي. دی چې د ازادو رايه ورکوونکو سره لـه مخامخ کېدو نه ويرېده او د حکومت چلولو له قيموميت نه محروم و، لوی ځښتن تـه عارض شو.»[۵۷]

په پاکستان کې د ديني مدرسو ډېرېدل هم د ټولنې د اسلامي کېدلو يـو اړخ و، چې د ضياءالحق په وخت کې ورته ځانګړې پاملرنه وشوه. ايـران پـه ۱۹۷۹ کې له خپل انقلاب نه وروسته په پاکستان کې د شيعي مدرسـو تمويـل پيـل کـړ. ورپسې د کويـټ، سعودي عربسـتان، عـراق او نـورو پټـرول، ډالـر لرونکو هېوادونـو د ايـران د نفـوذ د مخنيـوي لپـاره لـه هغـو سـخت دريځـو اسلامي تنظيمونو سره د پرېمانه مرستو کول پيل کړل چې حاضر وو، د شيعه مذهبو مدرسو په وړاندې ودرېږي. د پاکستان حکومت هـم د ضياءالحق د اسلامي کولو په لړ کې د زکات او عشر په نامه مدرسې د پاکستان پـه تـاريخ کې د لومړي ځل لپاره تمويل کړې، په دې ډول پـه پاکسـتان کې مـذهبي زده کړه، ډېره پرمخ ولاړه. د مدرسو زياتره زده‌کوونکي د اطراف له غريبو کورنيـو په تېره له پنجاب او صوبې سرحد نه وو. په مدرسو کې د شـاګردانو هـر څـه وړيـا وو، خـو دوی تـر ډېـر سـخت ډسپلين لانـدې هـم وو، سـني مدرسـې د ديوبنديانو او بريلويانو تر ارادې لاندې وي: سلفيانو يا وهابيانو ځانله مدرسې لرلې، لکه جعفريانو چې ځانلـه شـيعي مدرسـې لرلـې. «زده‌کـړه لـومړنۍ وه او شاګردانو ته د عنعنوي نظر له مخـې مـذهبي ښـوونه پـه جوش او قـوت سـره ورکول کېده او شـاګردان پـه ژور ډول د تنـګ نظـر او محافظـه کـار نـړۍ ليـد خاونـدان کېـدل. ښـوونه پـه زياتـه انـدازه فرقـوي او د تعصـب پـه رنـګ وه. مخالفان مرتدان او کاپران ګڼل کېدل او جهـاد د زده‌کـړې مهـم مضـمون و. د افغان جهاد له امله په مدرسو کې د جهاد مضمون خاص اهميت پيـدا کـړ. د مدرسو په ډېرېدلو او د جهاد په مهم کېدلو سـره ملايـان، مولويـان او روحـاني

کسان په سیاست او جامعه کې د قوت خاوندان شول.

پاکستان د خپل هسکېدلو په وخت کې ۱۳۷ مدرسې لرلې؛ لس کاله وروسته یې شمېر ۲۴۴ ته ورسېد او په هرو لسو کلونو کې یې شمېر دوه برابره کېده. حکومتي سرچینو د هغو ټول شمېر دیارلس زره او شاګردان یې یو ملیون او اووه لکه ښودلي دي. د افغان جهاد په بهیر کې له ۱۹۸۲ نه تر ۱۹۸۸ پورې زر نوې مدرسې پرانستل شوې، چې زیاتره یې په صوبه سرحد او د بلوچستان په ولایت کې وې. له مدرسو نه په سیاست کې هم کار اخیستل کېده. «د حکومت په اټکل هم له لس نه تر پنځلس سلنې پورې مدرسو له فرقوي جګړه ماری او بین المللي تروررزم سره ارتباط لاره.» د دارالعلوم حقانیه مدرسه چې دمخه په کال ۱۹۴۷ کې پرانستل شوې وه د افغان جهاد له پیل نه وروسته د پان-اسلامزم د مرکز په شان انکشاف وکړ. تر ۱۹۸۵ پورې د دغې مدرسې ۶۰ سلنه شاګردان افغانان وو. د دغې مدرسې ځینې فارغان وروسته د طالبانو په رجیم کې وزیران شول. د بین المللي بحران ډلې د راپور له مخې د پاکستان مدرسو ته هر کال د خیریه مرستو له لارې له یو نیم ملیارډ ډالرو نه ډېر ورکړل شوي دي. په پای کې د زاهدحسین په وینا: «په پاکستان کې اسلامي مدرسې او مذهبي کسان هیڅ وخت دغومره ډېر او پیاوړي نه وو.» د پاکستان ټولنه هم هیڅ وخت دغومره کړکېچنه نه وه، لکه چې په دغه وخت کې شوه. (۵۸)

د ضیاءالحق بل خوب د شوروي پوځ له ایستل کېدلو نه وروسته د افغان اسلامي تنظیمونو له لارې د جهاد او اسلام په نامه افغانستان دتحت الحمایه دولت په شان د پاکستان تر اثر لاندې راوستل وو. هغه د دغه مقصد لپاره د آی‌اس‌آی له لارې د افغانستان له ډېرو سیاسي ډلو، ګوندونو او شخصیتونو نه هغه تنظیمونه غوره او مخکښان کړل چې د ده له فکر سره موافق وو. له دې

وروسته د افغـان تنظيمونـو تـاريخی مخينـه، جوړښـت او لـه پاکسـتان سـره د هغوی خاص ارتباط کتل کيږي.

د افغانستان د اسلامي حرکت بنسټ ايښـودونکي لـه اطرافـي سـيمو څخـه وو. چې په کابل کې يې په عصـري تعليمـي موسسـو کـې زده‌کـړه کـړې وه؛ او ځينـو يـې لـوړه زده‌کـړه پـه بانـدنيو ملکونـو کـې سـرته رسـولې او بيـا د کابـل پوهنتون د شرعياتو په پوهنځي کې يې ښوونه کوله. د قانوني پاچـايۍ لسـيزې د دموکراسۍ او ازادۍ هوا دوی او نورو ته موقع ورکـړه چـې غونـډې وکـړي، ټولنې جوړې کړي او فکرونه خپاره کړي. پـه دغـې هـوا کـې اول ملـي او چپـي ګوندونه تنظيم او فعال شول که څه هم ګوندونه قانوني نه وو. په يـوه حسـاب دغـه اسـلامي حرکـت د هغـو پـه وړانـدې هسـک شـو. د افغانسـتان اسـلامي جمعيـت پـه همـدغې هـوا کـې هسـک شـو، چـې د بنسـټ تيـږه يـې پـه کـال ۱۹۵۷ کې په پغمان کـې د ابوحنيفـه پـه مدرسـه کـې د غـلام محمـد نيـازي او نورو له خـوا ايښـوول شـوې ده. دا پـه واقـع کـې پـه افغانسـتان کـې د سياسـي اسلام د حرکت پيل و.

نيازی تازه د قاهرې د الازهـر پـه پوهنتـون کـې د لـوړې زده‌کـړې لـه سـرته رسـولو نـه وروسـته سـتون شـوی و. اسلامسـتانو يـا سياسـي اسـلام پـالو تـر ۱۹۶۹ پورې د عمل ډله ټاکلې وه، چې مشر يې د امير په نامـه نيـازی و. دوی په قانوني پاچايۍ لسيزې کې ډېر فعال شول او په ۱۹۷۳ کې يې يوه پټه شـورا جوړه کړه، چې مشر يې برهان الـدين ربـاني، د شـرعياتو د پـوهنځي اسـتاد او نهايي مشر يې نيازی و . دی چې د پوهنځي سروال و، په غونډه کې يې برخه نه اخيستله. د دوی د تنظيم نـوم د افغانسـتان اسـلامي جمعيـت شـو، خـو پـه خلکو کـې د اخـوان او اخوانيـانو پـه نامـه يـاد شـول. دغـه نـوم د پاکسـتان لـه جماعت اسلامي سره اړخ لګوي. د افغان سياسي اسلام پـالو د ټـولنې دولتـي

نظام او دموکراسۍ په اړه د سید قطب او مودودي له نظریو نه متاثر وو. د دوی په یوې خپرونکې کې د موږ. څوک یو او څه غواړو؟ په نامه ویل شوي وو چې زمونږ موخه دا ده چې افغان خلک د ظالمانو له منګلو نه وژغورل شي او په دین کې نوی غورځنګ راوړل شي. د مسلمان ځوانانو مشر، ګلبدین حکمتیار په مشخص ډول څرګندونه کړې وه چې د دغه حرکت موخه د واکمنې ډلې نسکورول او اسلامي نظام یې پر ځای راوستل دي، د دې لپاره چې د ټولنې سیاسي، اقتصادي او اجتماعي اړخونه اسلامي کړي. مولف ګل زرک ځدران لا ویلي وو چې «له دې امله چې اسلام... تر قیامت پورې تکمیل دی له اسلام نه وتلی بل هر ډول قانون رسم او رواج [او] طرز عمل او تخیلات د اسلام په محتوی کې نه ځایږي.» د هغه په فکر دموکراسي «... د اسلامي نظام سره په بشپړه توګه مغایرت لري.» محمدیونس خالص نه یوازې «د حکومت جمهوري بڼه» ردوي «عمومي انتخابات هم ردوي او وایي چې یوازې د اهل حل او عقد شورا دې چې له عادلو او متقي مسلمانانو نه جوړه وي، د ټولنې مشر د هغه د وړتیا او اسلامي پوهې پربنسټ غوره کړي. (۵۹)

لکه چې دمخه ویل شوي د محمدداود په ولسمشرۍ کې چپي لوړو چارواکو د اخوانیانو په ځپلو پیل وکړ، چې یې خپل نه پخلاکېدونکي مخالفان ګڼل. د نیازي په ګډون یې ډېر بندي کړل او نور یې پېښور ته لاړل او له هغه ځای نه یې د پاکستان په هڅونې او مرستې په کال ۱۹۷۵ کې د افغانستان په ځینو ولایتونو کې پاڅونونه وکړل. خو حکومت هغه ټول وځپل او د وی بېرته پېښور ته پر شاشول. په پېښور کې دوی نه یوازې د خپلې ناکامۍ له امله خپل پخواني اهمیت له لاسه ورکړ. پر خپلو کې هم سره وران او بې اتفاق شول. په اول سر کې اسلامي جمعیت دوه ټوټې شو. رباني د

جمعیت امیر پاتې شو، چې د مودودي په شان د تشدد او سختۍ پلوی نه و. د اسلامي حزب په نامه یو بل ګوند ترېنه ووت چې مشر یې د لنډې مودې لپاره قاضي محمد امین وقاد او وروسته ګلبدین حکمتیار شو. حزب تر جمعیت نه سخت دریځی و، په مرامنامه کې یې ویل شوي دي چې «د حکومت اصلاح د ټولنې او د اسې هم د فرد د اصلاح لپاره مخکینی شرط دی.» په هغه کې دا هم ویل شوي چې حزب د دولت له سره تنظیمول د اسلامي اصلونو له مخې د خپل پروګرام له لارې غواړي، په هغه کې دا هم ویل شوي چې په افغانستان کې «غیر اسلامي فکرونه او تمرینونه باید نه وي» ځینې لا په دې عقیده وو، چې حکمتیار له پیل نه نظر درلود چې د افغانستان د خپلواکۍ لپاره وجنګېږي، د قدرت ګټلو لپاره جنګېده. مولوي محمدیونس خالص د همدغې موضوع پر سر ترېنه بېل شو او د اسلامي حزب په نامه یې یو بل تنظیم جوړ کړ. د هغه په عقیده د افغانستان خپلواکي تر قدرت نیولو نه مهم و[۶۰] دا چې د حکمتیار حزب د پیاوړي مرکز په لرلو او د ټینګ انضباط په مراعات کولو سره نوم ګټلی، او سخت دریځی هم و، د آی‌اس‌آی لپاره د زیاتې توجه وړ شو، د حقاني په ژبه «ګلبدین حکمتیار... له هماغه پیل نه اماده و، چې افراطي لار ووهي. د هغه ټینګ دریځ هغه د آی‌اس‌آی لپاره منلی کړ، چې په دغه وخت کې نظر درلود چې په افغانستان کې د اسلامي انقلاب بنسټ کېښېږدي، د داود په رجیم باندې د فشار اچولو ډېر علاقمن و، داسې هم آی‌اس‌آی غوښتل د افغانستان لپاره دغسې راتلونکي لویان په نظر کې ولري چې له پاکستان سره نزدې اړیکې ولري. داسې ښکارېدله چې پښتون حکمتیار به د دغه رول لپاره وړ کس وي»[۶۱] حزب د ضیاءالحق په واکمنۍ کې په ۱۹۸۸ کې د هغه او اختر عبدالرحمن تر مړینې پورې ښه په غوره کې و.

د شوروي اتحاد یرغل د دې سبب شو، چې په عمومي ډول د افغانستان اسلامي حرکت او په خاص ډول اسلامي تنظیمونه د ولسواکو او وطنپالو ګوندونو په تاوان د پاکستان د آیاس‌آی له لارې په خاص ډول د امریکې او عربستان او نورو په پیسو او وسلو پیاوړي او د جګړې او سیاست په ډګر کې مخکښان وګرزول شي. په دغه وخت کې او له هغه زر وروسته دغه تنظیمونه په پېښور کې پر ځای وو. له درېیو یاد شویو تنظیمونو سربېره د اسلامي انقلاب حرکت د مولوي محمد نبي په مشرۍ، ملي اسلامي محاذ د پیرسیداحمد ګیلاني په مشرۍ او د ملي نجات جبهه د صبغت‌الله مجددي په مشرۍ تنظیم شوي وو. درې وروستي د ۱۹۷۹ کال په بهیر کې جوړ شوي وو. د اسلامي انقلاب حرکت په اصل کې د جمعیت او حزب د ایتلاف نوم و، خو څو میاشتې وروسته جمعیت او حزب له دغه ایتلاف نه ووتل او محمد نبي ورته دوام ورکړ. په دغه ډول د اسلامي انقلاب حرکت په نامه یو بل تنظیم اضافه او ټول شپږ شول. د تنظیمونو له تعدد نه سربېره مشران یې هم سره وران وو. پر دغې موضوع به زر بحث وشي.

د تنظیمونو له ډېروالي او د سرانو له بې اتفاقۍ نه افغان کډوال او جهادي قومندانان او په عمومي ډول د یرغلګرو مخالف افغانان ناراضي او اندېښمن وو. دوی لکه چې د پېښور او پښین او د کابل پاڅونونو ښوولې ده، د یرغلګر پوځ او پرچمي رجیم په وړاندې هغسې ټینګ پیوستون غوښته چې افغانانو پخوا له انګلیسانو سره په دفاعي جنګونو کې ښوولی و. د سعودي عربستان حکومت لا پر تنظیمونو فشار راووړ چې سره یو موټی شي. عربستان دغه اتحاد له هغو سره د مرستې یو شرط وټاکه. دوی بیا د ۱۹۸۰ کال په مارچ کې د افغانستان د ازادۍ لپاره د اسلامي اتحاد په نامه سره یو موټی شول. عبدالرسول سیاف (وروسته عبدالرب رسول سیاف) یې مشر، صبغت الله

مجددي يې مرستيال او مولوي نصرالله منصور يې منشي غوره شو.

سياف چې پخوا د کابل پوهنتون د شرعياتو په پوهنځي کې استاد و، د افغانستان د اسلامي حرکت له موسسانو څخه و. د محمد داود په ولسمشرۍ کې بندي شوی او د ثور تر کودتا پورې په څرخي پله زندان کې و، خو څنګه چې دی د حفيظ الله امين له نزدې خپلوانو څخه و، د کورنۍ په فشار سره له څرخي پله زندان نه کوم بل ځای ته نقل شوی و، د ده ملګري بنديان په څرخي پله کې ووژل شول او دی بيا د ۱۹۸۰ کال په سر کې له نورو بنديانو سره ازاد شو او پېښور ته واوښت. د سياف ځانګړتيا په فارسي، پښتو او عربي کې په فصاحت او قوت ګړېدل او له عربي شتمنو شيخانو او د عربستان له چارواکو سره اړيکې ټينګول او د جهاد په نامه له هغو نه پرېمانه پيسې ترلاسه کول و. په دې لار کې وهابيت ته د ده تمايل او اسلامي سخت دريځي هم د ده په ګټه تمام شوي وو. ويل شوې چې هغومره چې ده د جهاد په نامه له شتمنو عربانو نه ډېرې پيسې ترلاسه کړې د بل هيڅ تنظيم مشر ترلاسه کړې نه دي. خو دی په ادارې او تنظيمي چارو کې د حکمتيار په شان د انضباط خاوند نه و، د مولف بارنت روبين په وينا «سعودي عربستان له دغه اتحاد سره په سخاوت پولي مرسته کوله، خو تر راتلونکې فبرورۍ پورې درې عنعنوي ولسواک تنظيمونه ترېنه ووتل او له سياف نه يې چې د سروال په توګه د عربستان پيسې ترلاسه کولې، د نه کنټرول کېدونکي اداري فساد او تبعيض شکايت کاووه.»⁽⁶¹⁾ افغان ليکوال شهرت ننګيال بيا وايي چې دغه اتحاد نه د جهاد او نه په نورو برخو کې د اختلاف مخه نيولی ونه شوه، ځکه چې «ځينو تنظيمونو سره له دې چې د اتحاد منشور يې لاسليک کړی او سوګند کړی و، د اتحاد د ټينګېدو لپاره يې هيڅ موثر اقدام ونه کړ او لا نورو يې هم په ځانګړي ډول خپل فعاليتونه ګړندي کړل.» په نتيجه کې «د جهاد په

ساحه کې د مجاهدینو پیوستون رانه غلو او په زیاترو سیمو کې د دوو ډلو مجاهدینو ترمنځ مسلحانه او خونړۍ جګړې پېښې شوې.»[۶۲] وروسته نجات، محاذ او حرکت په یوې ګډې څرګندونې کې وویل چې دوی له اتحاد نه وتلي دي او په خپلو کې یې اتحاد کړی دی. د حکمتیار حزب لا دمخه د اتحاد په شورا کې د غړو د موضوع پر سر له هغو سره پرېکړه کړې ده. اتحاد سیاف ته پاتې شو او په دې ډول د افغانستان د ازادۍ لپاره د اسلامي اتحاد په نامه د سیاف په مشرۍ یو بل تنظیم میدان ته ووت. له هغه وروسته په پېښور کې درې اعتدالي او څلور سخت دریځي تنظیمونه ځای پر ځای وو.

د تنظیمونو په ډېروالي او د هغو د مشرانو په بې اتفاقۍ سره ګرانه وه چې د شوروي یرغل په وړاندې جهاد په اغېزناک ډول پرمخ بوتلل شي. دغه حال د آی‌اس‌آی لپاره هم غټه ستونزه وه او هغه دا چې هغه پرېمانه وسلې چې د جهاد لپاره ورته رسېدلې په پېښور کې تنظیمونو ته یا د جګړو په ډګرونو کې جهادي قومندانانو ته ورسوي. آی‌اس‌آی په اولو وختو کې وسلې قومندانانو ته په نېغ ډول رسولې. په دغه طرز سره هم پر وسلو باندې سوداګري کېده او هم د قومندانانو شمېر نور هم ډېرېده. بیا د آی ایس آی د سروال اخترعبدالرحمن په هدایت وسلې په نېغه ګوندونو ته ورکول کېدلې خو له دغو تنظیمونو نه سربېره نور ګوندونه او ډلې هم وې چې د پېژندلو لپاره یې هلې ځلې کولې، د دې لپاره چې وسلې ترلاسه کړي. د آی‌اس‌آی د افغانستان څانګې سروال ډګروال محمد یوسف وایي چې «زه په دې فکر شوم چې په سیاسي سطح کې له کوم ډول اتحاد نه پرته په نظامي ډګر کې سمونونه پلي کېدلی نه شي.» په دې اړه له تنظیمي مشرانو سره خبرې پیل شوې، خو دی وایي چې «ما د غه مشران یوازې بېل بېل لیدلی شول. دوی نه غوښتل په یوې کوټې کې له یوه بل سره کښېني.» دی دا هم وایي چې «ما له دغسې

کسانو سره خبرې کولې که څه هم ربښتيني مسلمانان وو، که څه هم جهاد ته ژمن وو، په شخصي رقابتونو، تعصبونو او نفرتونو تحريک کېدل چې زياتره وخت يې د هغوی نظرونه خيرنول او پر کړو باندې يې اثر کاووه.»(۶۳)

دا به له دې امله و، چې هر يو د خپل تنظيم امير يا جنګي قومندان و او په سياسي چارو کې د تجربو خاوند نه و، له دوی نه هيڅ يو نه په هغه وخت کې او نه وروسته د تنظيمي واکمنۍ په دوره کې ملي مشر شو. دوی حتی پر خپلو کې هم سياسي فيصلې او اتفاق ته زړه نه کاووه. د حکمتيار په هکله لا ويل شوي چې هغه «په متوافق ډول د خپل اسلامي انقلاب د اوږدې مودې موخه د شورويانو او کابل رجيم په وړاندې له مقاومت نه لوړه نيولې وه. جنګيالي يې د نورو ټولو تنظيمونو له مخکينيو جبهو سره جنګېدل، ځکه چې د حزب ډېر مهم ستراتيجکي هدف پر نورو اسلامي ځواکونو باندې لاس بری و.»(۶۴) خو لا اساسي اختلاف د اعتدالي او سخت دريځو تنظيمونو ترمنځ و. لومړني هم ملي او اسلامي وو او وروستي د ملي ارزښتونو په ټينګه مخالف او د اسلامي ارزښتونو ټينګ پلويان وو. لومړنيو پخوانی پاچا غوښته او وروستي يې په ټينګه مخالف وو. دوی د دې پروا نه کوله چې افغانان يوازې د هغه تر سيوري لاندې يو موټی کېږي. لا مهمه دا ده چې د سخت دريځ تنظيمونو مشرانو د جهاد ديپلوماسي اړخ ته اهميت نه ورکاووه، په داسې حال کې چې د افغانستان موضوع په بېساري ډول سياسي او بين المللي شوې وه. د دغه فکر خام توب د امريکې د باندنيو چارو وزارت يوه چارواکي په دې ډول ښوولی دی. «د دغه ښار [پېښور] خلک سياسي خوا ټينګه نه نيسي. دوی فکر کوي چې که مونږ ربښتيانۍ وسيلې [وسلې] ترلاسه کړې، هغه به سياسي کشالې هوارې کړي، خو د ټولې شلمې پېړۍ تجربه ښيي چې هر ګوريلايي جنګ په سياست سره ميدان ګټلی دی.» بيا نو ده

دغه نظر وړاندې کړ چې تر هر څه دمخه دې د مقاومت پر مشرانو باندې فشار واچول شي، چې «د خبرو لپاره يو پياوړی شريک ترېنه جوړ شي.»(۶۵)

د همدغه وړانديز له امله يا به په خپله د آی‌اس‌آی مشر هم په همدغه فکر شوی و، چې په کال ۱۹۸۴ کې يې سختې هلې ځلې پيل کړې چې تنظيمي مشران د کوم ډول رسمي اتحاد په ضرورت باندې قانع کړي. د ډګروال محمد يوسف په وينا «د کوم ډول پېژندل شوي لوړ پوړي تنظيم لپاره ټينګ ضرورت و ، چې د هغه له لارې استفاده کوونکو [مجاهدانو] ته پيسې او وسلې ورسول شي او له کوم سره چې موږ دننه په افغانستان کې د عمل همغاړيتوب وکولی شو. په اونيو اونيو هغه [د آی‌اس‌آی مشر] له دغو مشرانو سره د دغې پيچلې موضوع پر سر خبرې کولې چې سره جوړه وکړي. پاچا زوی ترکي، د سعودي عربستان د استخباراتو سروال چې هغه هم د جهاد لپاره د خپل حکومت د پولي مرستې څارنه کوله، د دغې کشالې د هوارولو لپاره راوغوښتل شو، خو دغو کوښښونو هيڅ نتيجه ورنکړه. اسلامي بنسټ پالو نه غوښتل له اعتدالي تنظيمونو سره کار وکړي.» په پای کې په خپله ضياءالحق مداخله وکړه او سر پر سر ډېرې غونډې وشوې او وروسته له هغه چې هغو هم نتيجه ورنکړه، د ضياءالحق حوصله اخر ته ورسېده او هغه د سهار په دوو بجو دغه دستور ورکړ، چې تنظيمونه دې اووه ګونی اتحاد سره جوړ کړي او په ۷۲ ګړيو کې دې په دغه اړه يوه ګډه څرګندونه وکړي. هغه دا ونه ويل چې د انکار په حال کې به څه ورسره وکړي. دغه مشران ښه پوهېدل چې د پاکستان ياني د ضياء له ملاتړ نه پرته هر څه ختم وو.»(۶۶)

هغه و چې په کال ۱۹۸۵ کې د اوو تنظيمونو ترمنځ د افغانستان مجاهدو اسلامي اتحاد په نامه اتحاد و منل شو، په دې ډول چې له اوو تنظيمونو نه به جوړه يوه شورا ټولې مهمې پرېکړې په اتفاق سره کوي. نه د رايو په ډېروالي

سره او هر جهادي قومندان به د يوه تنظيم غړی کېږي او که نه له هغه سره به هيڅ ډول مرسته نه کېږي. د اتحاد مشري به په هرو درييو مياشتو کې د يوه تنظيم له مشر سره وي.

لکه چې وليدل شو د افغان اسلامي تنظيمونو دغه اتحاد د پاکستان په نوښت او قوت وشو، نه د تنظيمي مشرانو په خوښه او نوښت. دا د خلقيانو او پرچميانو هغه اتحاد ته ورته و، چې په کال ۱۹۷۷ کې د شوروي اتحاد په نوښت او زور شوی و. موجود اتحاد يوازې د تنظيمونو اتحاد و، نه ملي اتحاد. هر تنظيم ځانله مرکز، دارالانشاء او کميټې لرلې. دغو تنظيمونو له مقابل لوري سره له جنګ نه پرته نور څه نه کول. په دې ډول دوی نه کوم متحد سياسي او نه حتی کوم نظامي قوت وو. دا له دې امله و چې لکه دمخه ويل شوي دي، چې ضياءالحق غوښتل ازاد شوی افغانستان به د پاکستان تر نفوذ لاندې هېواد وي او دغه مقصد د هغه په فکر د تنظيمونو له لارې په ښه ډول ترسره کېدلی شي. نه د ملي او متحدو افغانانو له لارې. پاکستان هغسې چې دغه تنظيمونه پر خپلو کې سره يو کړل، کولی يې شول چې هغوی ملي اتحاد ته هم اړ کړي، خو ضياءالحق دغه کار نه کاووه. آی‌اس‌آی او سخت دريځو تنظيمونو لا دمخه د پېښور او پښين ممثلې لويې جرګې شنډې کړې وي چې مقصد يې د ولس په ډاډ د موقتي ملي حکومت د جوړولو لپاره هڅې وي. له دې امله د افغان په مسئله کې ښکېلو خواوو نه هغه وخت او نه وروسته دغه اتحاد د افغانستان په استازيتوب ومنه، نو دغه اتحاد دغسې سياسي اهميت پيدا نه کړ، چې د ټول افغانستان استازيتوب وکولی شي. دا هغسې يو اتحاد و، چې په هغه کې هر تنظيم کوښښ کاووه، خپل شتون وساتي د دې لپاره چې وسلې، پيسې او نور ضروري څيزونه ترلاسه کړي او په دې ډول قومندانان يې وکولی شي له يرغلګر پوځ او کابل رجيم په

وړاندې ښه وجنګېږي. دوی په دغه ډول تر پايه پورې جنګي تنظيمونه پاتې شول.

خو دغه اتحاد تر ټولو هغو نه مهم و، چې د تنظيمونو ترمنځ دمخه شوی و، هغه رسمي او د پاکستان په فکر شوی و او پاکستان بيا د مرستې کوونکو هېوادونو پيسې، وسلې، لوجستکي او نور څيزونه چې د افغان جهاد په نامه يې ترلاسه کولې، همدغو تنظيمونو ته سپارلې او هغوی خپلو قومندانانو ته رسولې. په دې ډول تنظيمونو جهادي جنګي اهميت پيدا کړ او کوښښ يې هم ونه کړ، چې په بين المللي ټولنو او مهمو هېوادونو کې دفترونه ولري او د افغان کشالې او جهاد په اړه تبليغ وکړي او په دغه کار کې له افغان متخصصانو او کارپوهانو نه کار واخلي چې د کابل رجيم په مخالفت پېښور ته اوښتي وو، واقعيت دا دی چې د پاکستان لوړپوړو چارواکو پياوړی افغان اتحاد نه غوښته، مولف اوليور رای وايي چې «پاکستان په سياسي سطح کې ويرېده چې دغه مقاومت به په هغه ډول انکشاف وکړي چې د فلسطينانو ډلو کړی وو، چې د مليونو کډوالو له ملاتړ نه بهره من وو.»(۶۷) د افغانستان او شوروي اتحاد په نامه کتاب ليکونکی هنري براډشير په دې اړه لا وايي چې «پاکستان شايد رښتينی اتحاد هيڅ نه غوښته، شايد په دغه دليل چې په خاوره کې به يې يو ځانګړی پياوړی تشکيل د پښتونستان د حرکت لپاره يوه نوې بڼه شي، يا د فلسطين د ازادۍ موسسې په شان شي چې په اردن او وروسته په لبنان کې پر ځان ډاډه يو بېل ځواک شو.» دی دا هم وايي چې مالومه نه ده چې د مجاهدو د منځني ختيځ ملاتړانو به هم د دوی رښتينی يووالی غوښته. د هغو ډېر پياوړی ملاتړ سعودي عربستان غوښتل چې «د خپل سني اسلام ارتو د کس وهابي شکل تبليغ وکړي.» مولوي خالص لا په ۱۹۸۳ کې سياف په دې تورن کړی و، چې له اتحاد نه ناوړې ګټه وچتوي

او «غربي ملکونه مجاهدان بې اتفاق کوي او د هغو لاسپوڅو ته خپله مرسته ورکوي چې هغوی رښتيني سياسي ګوندونه نه تمثيلوي.» (۶۸)

د پاکستان چارواکو چې د افغان جهاد سياسي خوا ځانله منحصره کړه او تنظيمونه يې يوازې په جنګي چارو کې سره متحد کړل، د هغو له لويانو سره يې خپل تعلقات تاوده ساتل او تنظيمونه يې ورته پياوړي کول. په هرو څلورو مياشتو کې به ضياءالحق، جنرال اختر عبدالرحمن د باندنيو چارو وزير او ډګروال محمد يوسف له نظامي ماهرانو سره په ګډه په راولپنډۍ کې د اختر په کور کې له تنظيمي مشرانو سره په پټه ليدل. د باندنيو چارو وزير به له شوروي اتحاد سره د افغانستان د کشالې په اړه د ملګرو ملتونو په منځګړيتوب سره د خبرو مالومات ورکول او د هغو په اړه به يې د هغو نظر غوښته. «هر [تنظيمي] مشر به د خپل تنظيم جنګي چارو او ستونزو په اړه راپور ورکاووه.» دغه غونډې غير له هغو وې چې دوی به له محمد يوسف سره په لنډو وختو معمولاً د هرې مياشتې په پای کې کولې، دی وايي چې «د هرې مياشتې په پای کې هر غړی مجبور و، د خپل تنظيم د عملياتو لنډيز ورکړي.» د ده په فکر دغه غونډې د دوی ترمنځ د اعتماد هوا پياوړې کولو لپاره وې.(۶۹) دا چې د تنظيمونو مشرانو په دې دول په منظم ډول د پاکستان لوړو چارواکو او داسې هم ډګروال محمد يوسف ته د خپلو تنظيمونو کارونو او ستونزو په اړه راپورو ورکاوه، ښيي چې دوی د افغانستان په چارو کې د پاکستان چارواکو مشري منلې وه. د همدغې ډاډينې له امله به وو چې ضياءالحق له خپل ناڅاپي مرګ نه لږ څه دمخه امريکايي مولف سليګ هري سن سره په يوې مرکې کې ويلي وو چې له اول نه د هغه موخه د کمونستي نظام له مينځه وړل او پر ځای يې د يوه لاس لاندې رجيم پر ښو د رول او په سهيلي اسيا کې «د ستراتيجکي **بيا صف** جوړول» وو. په دې اړه د هغه

خپل الفاظ دا دي: «موږ د دې حق خپل کړی چې هلته [په افغانستان کې] یو ملګری رجیم ولرو، موږ د یوه مخکیني دولت په توګه خطر ومنه او موږ به پرې نه ږدو چې وضع د پخوا په شان وي چې هلته به د هند او شوروي نفوذ او زموږ پر خاوره ادعاګانې وې. دا به یو رښتیني اسلامي دولت وي، د اسلامي احیا یوه برخه چې یوه ورځ به د شوروي اتحاد مسلمانان هم پکې شامل وي. ته به یې بیا ووینې.»(۷۰)

چارلز ولسن د امریکې د استازو مجلس غړی چې ډېر کوښښ یې کړی و چې امریکا مجاهدو ته د ستنګر راکټونو په ګڼون وسلې ورکړي او په خپله هم پکتیا ته د مجاهدو د عملیاتو لیدلو لپاره تللی و، په اسلام‌اباد کې له ضیاءالحق سره په خبرو کې دغې نتیجې ته رسېدلی و، چې «... ضیاء نړۍ د هندوانو او مسلمانانو ترمنځ د جنګ ډګر ګڼي او فکر یې کاووه چې پر حکمتیار باندې حساب کولی شي، چې د هند په مقابل کې به د پان اسلامي اتحاد په چوکاټ کې کار وکړي.» هغه دا هم ویلي وو چې ضیاء دغسې نقشه ورته ښوولې وه، چې پکې د دغسې کانفدرېشن طرح وه، چې په سر کې به «پاکستان او افغانستان او وروسته منځنۍ اسیا پکې شامله وي»(۷۱). د همدغه فکر له مخې به وو چې آی‌اس‌آی سخت دریځو تنظیمونو او په خاص ډول د حکمتیار حزب ته ډېرې وسلې ورکولې. په کال ۱۹۸۷ کې سخت دریځو ته له ۶۷ نه تر ۷۳ سلنې پورې وسلې رسېدلې. په دې ډول چې د حکمتیار حزب ته له ۱۸ نه تر ۲۰ پورې، رباني ته له ۱۸ نه تر ۱۹، سیاف ته له ۱۷ نه تر ۱۸ او خالص ته له ۱۳ نه تر ۱۵ پورې. په اعتدالي تنظیمونو کې د مولوي محمدي سلنه له ۱۳ نه تر ۱۵، د ګیلاني له ۱۰ نه تر ۱۱ او د مجددي له ۳ نه تر ۵ پورې وه.(۷۲)

پر هغه سربېره سخت دریځو تنظیمونو ته د عربي نړۍ له شتمنو خلکو او

موسسو له خوا نغدې پیسې رسېدلې او هغه غیر لـه هغو څخه وي چې د عربستان حکومت د امریکې حکومت په انـدازه د آی‌اس‌آی لـه لارې مجاهـدو تنظیمونو او افغان کډوالو ته ورکولې، له اعتدالي تنظیمونو سره شتمنو عربـانو او موسسو مرسته نه کوله. البته د ډګر قومندانان چې د جهـاد اصـلي قـوت و، مجبور وو د خپلې خوښې په تنظیم پورې ځانونه ونښلوي. په پېښور کې افغان کډوال هم مجبورېدل چې کوم تنظیم ته منسوب وي. پـه دې دول د جهـاد پـه ټوله دوره کې سخت درېځي تنظیمونـه هـم د پاکسـتان او هـم عربـي شـتمنو شیخانو او عربستان ته مقرب او په غوره کې وو، د دغه چلنـد پـایلې هغـه وې چې ما په کال ۱۹۹۰ کې د افغانزوی په مستعار نامه ویلي وو چې «ایـن امتیـاز حساسیت و نفاق را بین تنظیم ها خلق و شدید سـاخت. حکومـت پاکسـتان همچنان افغـان هـا و تنظـیم هـای ملی ګـرای، ازادی ګـرای، و مسـتقل الـرای بخصوص طرفداران شاه ممنوع را درخاک خود اجـازه فعالیـت نـداد. انهـا را توسط متحدین اسلامست افغان خود یا منکوب و یا ضعیف ساخته و یا هـم بـه جهـان دور غـرب بـه مهـاجرت دوم مجبـور نمـوده در اینصـورت سـالاری جهاد ملی افغان در دست د **تنظیم هـای اسلامسـت قـرار ګـرفت**. مګـر ایـن تنظیم ها با هیئت های رییسه ان... بر پاکستان متکی شـدند و حتـی در امـور جهـادی خـود هـم ازادی عمـل را از دسـت دادنـد. اسـتخبارات نظـامی پاکستان.... که حکومت پاکستان پالیسی خـود دربـاره افغانسـتان را از طریـق آن عملي مینمود، ازادی عملی تنظیم ها را از روی پالیسی تحدید نمود. هـیچ جلسه و فیصله این تنظیم ها... بدون حضور نمایندګان ان بخصـوص کرنېـل پاچا صورت ګرفته نمیتوانست. په دغه حال کې د پاکسـتان لـوړو چـارواکو د دغو تنظیمونو له امیرانو سره دغسې چلند کاووه، چې لکه خپل چارواکي یـې وي. پـه پېښـور کـې د امریکـې د سـيآی‌اې ځـانګې امـر ملـټ بیـرډن .M)

(Bearden وايي چې د ISI مشر اخترعبدالرحمن په ۱۹۸۶ کې د هغه په مخ کې په يوې غونډې کې چې د تنظيمونو ټول مشران پکې حاضر وو، د نويو وسلو په اړه په دغو الفاظو مخاطب کړل: «که له دغو وسلو څخه کومه يوه د دښمن لاس ته ورغله، يا زه واورم چې هغه پر نورو خرڅه شوه، زه به تاسې هر يو مسؤل وګڼم»[۷۳] د تنظيمي لويانو د دغه تابيعت په جايزه کې د پاکستان حکومت دوی ته په خپلې خاورې کې د افغان کډوالو په اړه دغومره واک ورکړی و، چې شايد بل هيڅ حکومت په خپلې خاورې کې باندنيو ته قايل شوی نه وي. په يوه حساب دوی ته په پېښور کې پر افغان کډوالو باندې د يو ډول په خپل سر حکومت واک ورکړل شوی و، چې د هغه يوه نتيجه د بې شمېره افغانانو کډوالو تر ورکېدل يانې وژل کېدل وو. د آی‌اس‌آی په اشاره د ځينو تنظيمونو له خوا بې شمېره افغانان ترور شوي دي. ترور شوي ملي او زياتره تعليم کړي افغانان وو، چې د سياسي اسلام پالو مخالف وو. په دغه ډول دغه ترور په اصل کې سياسي او عقيدوي وو او هغه ډېر دمخه شروع شوی وو. بيا هم زما د ليکنې له مخې «در پشاور در شروع جهاد به ترور توسل شد. افغان هاييکه از کابل به پشاور پناه می اوردند و مظنون واقع ميشدند ترور ميشدند. ممکن نيست تعداد واقعی ترور شده‌ګان ګم نام تا ابد معلوم ګردد، ولی ګفته ميشد که اين تعداد از صدها تجاوز نموده بعضی آن ها را به هزارها ميرسانند. بقولی دو ماه بعد از تجاوز شوروي که تعداد مهاجرين دفعتاً زياد شد.... در حدود چارنيم صد افغان ترور شدند. در اين وقت در روز روشن در سړک ها و بازارها ترور صورت ميګرفت. اجساد ترور شده‌ګان يکجا ديګر جا بخصوص در کانال پشاور ديده شده است. بقول همين راوی چند سال پيش در پشاور فرمانی به نشر رسيد که در آن بقومندان های [يک تنظيم افراطي] باين مفهوم هدايت داده شده بود: «که د

رقیبو ډلو یا محلي او ملي کسانو نه څوک په کومې منطقې کې نوم او نفوذ پیدا کوي، باید مخه یې ونیوله شي. یا له منځه لاړ شي او یا دې د دښمن په لاس کې ورکړل شي» یک قومندان با ایمان و خبیری دو سال پیش باین نویسنده هم چنین راز دل کرده است. در هر حال در اول نسبت ترور به تمام تنظیم ها کرده شده، و لی بتدریج مشغله حرفوی ها شد و نسبت آن عمدتاً بان تنظیم ها میشود که از خود محابس دارند و به بندی ها عذاب و شکنجه میدهند.»(۷۴)

ممکنه نه ده چې چې دغومره ډېر افغانان په پېښور کې ترور شي او یو ترور کوونکی هم ونه نیول شي. په پېښور کې له آی‌اس‌آی او سخت دریځو تنظیمونو نه پرته نور خلک د افغان کډوالو له ترور سره علاقمن نه وو، هغه هم په دغومره ډېر شمېر.

له نوم ورکو افغانانو سربېره د نامه او نفوذ خاوند افغانان هم ډېر ترور شوي دي، چې د هغو ډېر یاد کسان دا دي: جنت خان غروال، عزیزالرحمان الفت، پوهاند ډاکټر سیدبهاءالدین مجروح، پوهندوی ډاکټر نسیم لودین، ډاکټر سعادت شګیوال، استاد ذاکر، عبدالرحیم څین زی، حاجی عبداللطیف، ملا نسیم اخندزاده، ډاکټر قیوم رهبر، محمد ولي کړوخېل، جنرال عبدالحکیم کتوازی، د ولسي جرګې پخوانی مرستیال عبدالاحد کرزی.

دغه تصفیه په واقع کې د هغې تصفیې دوام و، چې خلقیانو او پرچمیانو دمخه په کابل کې پرې پیل کړی و. په کابل کې ملي، دموکرات او لبرال افغانان د ضد انقلاب په نامه او په پېښور کې له سیاسي اسلام سره د مخالفت په پلمه له مینځ نه وړل کېدل. په نتیجه کې هغه پراخه تعلیم کړې معتدله ډله چې له وطنپالو، خپلواکي پالو، افغانانو نه جوړه وه او په اداره او

سیاست کې د پوهاوي، زغم، او ایتلاف پلویان وو او د ملي کشالې په هوارولو کې یې اثر او خدمت کولی شو، په کابل کې د چپي افراطیانو او په پېښور کې د مذهبي سخت دریځو له خوا وځپل شول. د دغې تصفیې سرچینه د شوروي اتحاد ک. ج. ب او د پاکستان آی‌اس‌آی وه. دواړو د افغانستان لاندې کولو ته سترګې نیولې او په دې اړه یې دسیسې کولې. دواړو د خپلې خوښې افراطي ډلې پیاوړې کولې، د دې لپاره چې افغان ولس د دوی سرمشري منلو ته اماده کړي. د همدغه چلند بله خوا د افغان ملي هویت ځپل او د ملي خپلواکۍ له مینځ نه وړل وو. په کابل کې کارمل غوښتل افغانستان د شوروي اتحاد شپاړسم جمهوریت کړي او په پېښور کې ځینو افغان سیاسي اسلام پالو ویل چې «که په دغو دواړو هېوادونو [افغانستان او پاکستان] کې اسلامي نظام غلبه وکړي، مونږ غوره ګڼو چې زمونږ ترمینځ ګډې پولې له مینځ نه یووړلې شي او دواړه هېوادونه سره یو موټی شي.» ځینو لا ویل چې د افغانستان نوم اسلامستان شي.

ځلورم څپرکی

د کابل پرچمي رجیم
او یرغلګر پوځونه او د وطن مدافعان

لومړنۍ خبرې:

شوروي اتحاد په خپل پوځ سره په کابل کې د کارمل په سروالۍ د پرچم رجیم پر پښو ودروه، په دې هیله چې شوروي شوي پرچمیان او شوروي شوي خلقیان به پر افغانستان باندې د دوی په دستور حکومت وکړي. شورویان په دې اړه دغومره ډاډه وو، چې غوښتل یې د خپل دغه پوځ یوه برخه په لنډه موده کې بېرته وغواړي. دوی فکر کاووه چې افغانستان به د دوی د پوځ په شتون سره ارام او د پرچم رجیم به هلته حاکم وي. دوی افغان ولس په نظر کې نه و نیولی، که څه هم دوی هر وخت خلق ستایل او د تاریخ اصلي جوړونکي یې ګڼل. خو د خپلو ویناوو پر خلاف یې په افغانستان کې دغسې کسان د واکمنۍ پر ګدۍ کښېنول چې هم په اقلیت کې وو او هم یې اجتماعي بنسټ نه لاره، خو دوی شوروي شوي او د شوروي اتحاد چارواکي شوي وو، بیا نو دوی ټول د افغانانو له مخالفت سره مخ شول. دغه مخالفت ټینګ او رښتینی و. په وړاندې یې سمله لاسه ښاریان او د ښوونځیو او پوهنتون شاګردان جګ شول. د دوی پاڅونونه وځپل شول، خو هغه د افغانانو د غوڅ اکثریت په ملاتړ د وطن، خپلواکۍ او ننګ ناموس

مدافعانو یانې مجاهدانو لپاره د پرله پسې مجاهدې پیلامه شوه. مقاومت د نړۍ والو توجه او مرسته هم جلب کړه او شورویان مجبور شول د هغو په وړاندې له خپل زیاتېدونکي پوځ نه په بې رحمۍ سره کار واخلي او د خپل تابع رجیم پوځي ځواک هم پیاوړی کړي. سره له دې هم دواړه پوځونه پر خپلو کوښښونو کې بېرته پاتې شول او د هغو پر خلاف مجاهدان په خپل خلل نه منونکي عزم کې د خپل ولس او داسې هم د دېرو نړۍ والو په مرسته بریالي شول او افغانستان یې خپلواک کړ. په دغه څپرکي کې د دواړو خواوو جنګي ځواکونه او اړوندې موضوع ګانې تر بحث لاندې نیولې کېږي.

د شوروي اتحاد پوځ

د افغان- شوروي جګړې په یوې خواکې د روسیې د لوی درستیز د اداري افسرانو په حواله د شوروي اتحاد څه باندې سل زره سرتېري وو، چې له دزروي وسلو نه پرته په ډول ډول عصري وسلو سمبال وو. دغه پوځ د شوروي اتحاد د څلوېښتم لمبر پوځ په نامه یادېده، چې د ۱۹۸۵ کال له اپرېل نه د بل کال تر اپرېل پورې له څلورو فرقو (divisions)، پنځوغونډو (brigades) څلور کنډکونو (Regiments) او شپږو لواګانو (batalians) نه جوړ وو. د سرتېرو ټول شمېر کال په کال تغییر کاووه او یو کال ۱۳۰۰۰۰ سرتېرو ته جګ شوی و. ټولې غټې ماشیني وسلې یې د شپږ زره ډول ډول ټانکونو په ګډون نهه ویشت زره وې. هوایي کنډکونه یې څلور او هیلیکوپټر کنډکونه یې درې وو. یو وخت یې د ۱۰۸۸۰۰ سرتېرو نه ۷۳۰۰ د جنګ لپاره او نور یې د نظامي تاسیساتو، لویو لارو او ښاري مرکزونو د ساتلو لپاره

موظف وو.[۱] شورویانو له دغو وسیلو نه تر هغو پورې مجاهدانو ته په کال ۱۹۸۶ کې د امریکې نوي جوړ شوي دستنګر راکټونه ورسېدل، او دوی په هغو سره الوتکې او هلیکوپټرونه نسکورولی شول. بېخي ډېره استفاده کوله. دغو هلیکوپترونو به ټیټې الوتنې کولې، په مجاهدو پسې به اخوا دېخوا ګرځېدل او په راکټونو به یې ویشتل. لیرې سیمو ته به یې د زانو په شان په لوړه فضا کې په لویو ډلو کې الوتنې کولې. مجاهدان له دغو هلیکوپټرونو نه ډېر په تنګ وو، او شورویانو د ډې لپاره چې تلفات یې کم وي، له دغو هلیکوپترونو نه ډېر کار اخیست. د ضرورت په وخت کې یې له امو نه اخوا د ترکمنستان له نظامي هډو نه هم له هغو نه کار اخیست خو له ټانکونو نه یې د افغانستان په غرنیو سیمو کې ښه کار اخیستلی نه شو.

خبره چې له ماشیني وسلو نه سرتېرو ته راشي، قصه بیا بل راز شي. په عمومي ډول سرتېري د اجتماعي او اقتصادي ښکته ډلو له ځوانانو نه افغانستان ته استول کېدل. په افغانستان کې د سخت جنګ خبر چې شوروي اتحاد کې خپرېده، د جنګ وړ ځوانانو او کورنیو یې کوښښ کاووه چې ځوانان یې له جلبېدلو نه وژغورل شي. د جلب مامورانو ته رشوتونه ورکول کېدل، د شتمنو او نفوذ خاوند کورنیو ځوانان په دې ډول له عسکري خدمت نه ژغورل کېدل، د جلب مامورانو بیا د اطرافي سیمو ځوانان ډېر او د ښار ځوانان لږ جلبولی شول. داسې هم دغو مامورانو جنایتکار بندیان د بند په برابر کې جلبول او افغانستان ته استول.[۲] د شوروي اعلی قومندانۍ په خپل پوځ کې دافغانستان د چم ګاونډیو جمهوریتونو نه تاجکان، ازبکان او ترکمنان ونیولو. په اول سر کې په دغه پوځ کې زیاتره سرتېري دوی وو، هیله کېدله چې د دوی شتون به په افغانانو په تېره په ازبکو، تاجکو او ترکمنو افغانانو ښه اثر وکړي. خو د دغه چلند پایله سرچپه شوه، ځکه چې دغو سرتېرو په

افغانستان کې له خلکو سره خواخوږي ښوونه، دغه خواخوږي د اسلامي جذبې له امله هم وه. دوی له افغانانو نه وظیفات او قرآن مجید ترلاسه کول. له بلې خوا «د ازبکانو، تاجکانو او ترکمنانو شتون د یوه اخري تخریش په شان شو، چې انقلاب ضد محرکاتو او پروپاګندچیانو [افغان مجاهدو] ترېنه ګټه وچته کړه.» په پوځ کې د هغو شتون جنګ ته قومي بڼه ورکړه او د جنګ لمبې یې شدیدې کړې.[۳]

په شوروي اتحاد کې د جلب په و خت کې په روزنیزو مزکرونو کې سرتېرو ته ویل کېدل چې دوی به په افغانستان کې له چیني او امریکایي اجیرانو سره جنګ وکړي. خو چې په افغانستان کې به ننوتل ورته به مالومه شوه چې دوی په خپله په یوه دښمن ملک کې نابلل شوي یرغلګر دي. د دغه حال په درک سره به مورال نور هم ضعیف شو.[۴] دوی ته به دا هم ویل کېدل چې دوی به په افغانستان کې خیریه کارونه وکړي، لکه د کورونو، ښوونځیو او وړوکتونو جوړول، په دغو تېر ایستلو سره به افسران بې اعتبار کېدل. «افسرانو به سرتېري وهل او سرتېرو به د افسرانو په وژلو سره کله انتقام اخیسته او دغه وژنې به یې نظامي عملیاتو ته منسوبولې.» په قومي ډلو کې په تېره د منځنۍ اسیا او سلوانو ترمنځ اختلافات به د وژنو، بغاوتونو او ناارامیو لاملونه هم کېدل. په نظامي واحدونو کې قومي نښتې ډېرې وې.[۵]

په افغانستان کې د شوروي سرتېرو لپاره واډکا او نیشه یي مواد یوه غټه ستونزه وه. دواړه سرتېرو او افسرانو ته موجود وو. خو د پیسو په برابر کې او بیه یې د سرتېرو له توان نه لوړه وه. جلبي سرتېري ته چې د تجربې او مسلکي زده‌کړې خاوند نه و، په میاشت کې د جېب خرڅ په نامه پینځه ډالر ورکول کېده او دغه پیسې به په معمولي ډول په اضافي خوړو لګېدلې. ډېر سرتېري به زیاتره وخت وږي وو. د خوړو جیره نه په کافي اندازه او نه ډول

ډول وه. دوی ته به سابه او مېوه کله کله رسېدله. د ډېرو ژوند سترې کېدونکی او یو ډول و. د جنګ حال د دې لامل کېده، چې ډېر سرتېري الکول او نیشه يي موادو ته مخه وکړي. د چرسو رانیول ارزان خو د واډکا بیه دغومره لوړه وه، چې هغه به یوازې افسرانو رانیولی شوه. د یوه استونیايي شوروي په وینا «افغان سرتېرو به زیاتره وخت خپلې روسي وسلې د خوراک او څښاک په بدل کې له خلکو سره مبادله کولې. مونږ هم همدغسې کول، ځکه چې د جنګ په حال کې ډېره اسانه وه، چې د وسلو ضایع توب لپاره پلمه برابره شي... بیا مونږ د وسلو په بدل کې هر ډول خواړه او د څښلو څیزونه او حتی وچه ډوډۍ ترلاسه کوله... ځینو سرتېرو چرس او نور نیشه يي څیزونه رانیول. زمونږ اسیایي سرتېري زیاتره وخت په نیشه يي موادو معتاد وو، ځکه چې د دوی په ملکونو کې د چرسو بوټي او نور کرل کېږي»[۶] په الکولو معتاد سرتېرو به د هغو د رانیولو لپاره جرمونه هم کول. «د شوروي څارپوستو (Check Points) کې به سرتېرو د ملکي افغانانو سامانونه د وسلو لپاره لټول. هغه افغانان به «کابل ته» استول کېدل، چې ډېرې پیسې به ورسره وې، وکابل ته د استولو مانا دا وه چې هغوی او سامانونه به یې له نظر نه لېرې د کوم دېوال تر شاه ګوښه کېدل، هلته به سرتېرو هغوی وژل او پیسې به یې خپلولې [۷] د پوځ وړه برخه لږ و ډېر په چونیو کې په ښه حال کې وه، خو ستره برخه یې په خېمه ییزو ښارونو کې ځای شوي او شاوخوا به یې ماینونه ایښودل شوي وو. حتی په کابل کې هم کمپونه زیاتره د خېمو وو. په ژمي کې به څلوېښت سرتېري د یوه تجیر په منځ کې له بخاریو نه راتول وو. د تجیر د مینځ کسان به له تودوخې نه ورتېدل او په څنډو کې به له یخنۍ نه لړزېدل. د روغتیايي او ځان وینځلو اسانتیاوو نه شتون له امله سرتېري ناروغ کېدل، لکه چې په خوړو کې د ویټامینو کمښت د ناروغۍ

لامل کېده.[۷] «... حتی له شدیدو نښتو نه وروسته به هم کنډکونو ته مالومه شوه چې د ناروغانو شمېر به تر ټپیانو نه ډېر و.»[۸]

په شوروي پوځ کې ناروغي غټه ستونزه وه. «په افغانستان کې د شوروي سرتېري په سلو کې شپېته تنه د سختو ناروغیو له امله بستري شوي دي. د ځیګر انتاني ناروغۍ، کورلا، شګی لوسس (Shigelosis)، امیبي ناروغۍ او له اوبو نه پیدا نورو ناروغیو د ځلوېښتم لمبر پوځ دلیکو لسمه برخه ورېبله.» د افغان-شوروي د جګړې اثر ژباړونکی وایي چې «د ځلوېښتم لمبر پوځ لپاره ناروغي تر جنګ نه غټه ستونزه وه.»[۹] یوې بلې موضوع هم د شوروي سرتېرو مورال ضعیف کړ او هغه دا چې د یوه نوي فرمان له مخې ټولو ته باید یوه اندازه معاش ورکړل شي. بې له دې چې هغو ته چې سختې دندې یې ترسره کولې، ډېر معاش ورکړل شي یا هغو ته چې ډېرې او حیاتي او اخلاقي ستونزې ګالي انعام ورکړل شي.[10] «په دغه حال کې یوه متوسط شوروي دغسې خوځونکې قوه نه حس کوله چې په افغانستان کې جنګ وکړي، غیر له هغه چې هغه ژوندی پاتې شي او کور ته ستون شي. هغه له خپل پلارني هېواد نه دفاع نه کوله؛ هغه یو یرغلګر و، چې ډېرو افغانانو، متحدینو او دښمنو ترېنه کرکه لرله، ښه روزنه یې نه وه لیدلې او ښه ژوند یې هم نه لاره.» د هغه امریکایي سرتېري فکر له ده سره جوړ راته چې د ویتنام په جنګ کې یې ښکاره کړی او هغه دا چې «ما هیڅ وخت نه حس کوله چې زه د کومې خاصې داعیې لپاره جنګېږم، ما جنګ کاووه چې ژوندی پاتې شم او ما وژل کول، د دې لپاره چې له وژل کېدلو نه وژغورل شم.»[(11)]

بیا هم شوروي سرتېري مجبور وو جنګ وکړي، په تېره هغه وخت چې مجاهدان پرې رادمخه کېدل، یا یې د مجاهدانو ترلاس لاندې سیمو کې عملیات کول. خو دوی په افغانستان کې له دغسې ګوریلایي یا چریکي جنګ

سره مخ شول، چې ورسره روږدي نه وو. دلته یې له هغو تجربو نه کار اخیستلی نه شو، چې په دوهم نړیوال جنګ کې یې ترلاسه کړې وې، د نړیوال جنګ په عملیاتو کې به تر یو لک پورې سرتېرو برخه اخیستله، خو په افغانستان کې له لسو زرو نه تر پنځلس زرو پورې. «په افغانستان کې شوروي ځواکونه مجبور شول د یوه غیر عادي دښمن په وړاندې د ازمویني او تېروتنې (Trial and error) فارمول نه د یوه نوي نظامي هنر په توګه کار واخلي. دغه فارمول د دوی د عملیاتو اغیزه لږه کړه او د بېځایه تلفاتو لامل شو.» د بېلګې په ډول د ۱۹۸۰ په فبروری کې یوې لوا چې په مارش پیل وکړ له یاد نه یې وایست چې د خپلو خواوو امنیت ونیسي. مجاهدو له دغې غلطې محاسبې نه په استفادې سره د لوا پر مینځ سخت ګذارونه وکړل. دوی ټول شاید د شپېتو تنو په شاوخوا کې وو. «خو د دښمن عمل دغومره ناڅاپي و چې د ټولو سطحو قومندانان یې وارخطا او هک پک کړل او هیڅ یوه قومندان ونه شو کولی د مقابلو ډزو امر ورکړي. په پای کې هغه وخت امر وشو چې دښمن خپل ځایونه پرې ایښي وو او سیمه یې له کوم خنډ او ژوبلې نه پرته ترک کړې وه.»(12)

په اولو وختو کې شوروي سرتېري د جنګ په وخت کې نېغ درېدل او پروت یې نه کاووه یا یې کولی نه شو او تلفات یې ډېر وو. د پورته دلیلونو له مخې او دا چې مجاهدان د خلکو د ټېنګ ملاتړ په قوت په عمومي ډول له ښارونو او ښارګیو نه پرته په ټول ملک کې خواره وو او د رجیم له پوځ نه ډېر سرتیري تښتېدل، په نښتو او جګړو کې د شوروي سرتېرو تلفات ډېر وو. روسي افسران اعتراف کوي چې د یرغل له پیل یا «د ۱۹۷۹ کال د ډسمبر له ۲۵م نه تر یو د پرشم پورې هره ورځ په متوسط ډول نهه شپېته(۶۹) شورویان تلف کېدل.» له هغه وروسته د تلفاتو اندازه لږه شوه، خو بیا هم

جګه وه «د ۱۹۸۴ کال په ډېرو خونړیو ورځو کې له څلوېښتم لمبر پوځ نه هره ورځ ۲۶ تنه وژل کېدل، یا ټپي کېدل.»(13) دا سره له دې لکه چې دمخه ویل شوي دي، شورویانو له ماشیني هوايي قوې په تېره له توپ لرونکو هلیکوپټرونو ډېر کار اخیست. په همدغه کال کې اټکل ۲۴۰۰۰۰ مجاهدان او نور افغانان تلف شوي دي.(14)

داسې ښکاري چې شورویانو په کال ۱۹۸۳ کې د وژنې له دغسې نوې طریقې نه کار اخیستل پیل کړي وي، چې د هغې له مخې د مجاهدو هغه بېسونه یا قاعدې (Bases) له خلکو نه خالي کړي چې له هغو نه مجاهدانو د دوی په وړاندې عملیات کول، دوی د دې پروا نه کوله چې دغه کار د انسان پر ضد او د د وی د هغې عقیدې پر ضد، چې ویل یې دوی د خواري کښو خلکو خدمتګاران دي، خو په افغانستان کې یې په شعوري او قصدي ډول د دغسې خلکو په وژلو پیل وکړ. بیا هم په خپله د روسي افسرانو په وینا «دغسې وضع شوروي ځواکونه اړ کړل چې د دښمن د له مینځ نه وړلو لپاره نوي شکلونه او لارې ولټوي دوی پرېکړه وکړه چې هغه یوازنۍ لاره چې [په هغې سره] غوښې نتیجې ترلاسه شي دا ده چې د مجاهدو سیمه ییز بیسونه وران شي. د دغه ماموریت لپاره خاصه پاملرنه وشوه.»(15) اصلي مقصد دا و چې د کلیو او بانډو خلک اړ کړل شي چې خپل کورونه پرېږدي. د دې لپاره چې مجاهدان د هغو له مرستو او ملاتړ نه محروم وي او دوی یې ښه وځپي. د مولف ستیفن تېنر په وینا «د دوی د اشغال توره خوا دا وه چې په داسې حال کې غوښتل پوځ یې په یوه ټاکلي حدود کې وي او له لویو عملیاتو نه ډډه وشي داسي ښکاري چې په ۱۹۸۳ کې یې پرېکړه کړې وي چې اطرافي سیمې په خپل هوايي ځواک سره له خلکو نه خالي کړي. په دغو «ورانولو او لټولو» ماموریتونو سره به د بېلګې په ډول توپ لرونکي هلیکوپټرونو یو کلی

ورانوه؛ له هغه وروسته به پوځيان ورننوتل چې کنډوالې يې ولټوي او وسلې او قيمتي څيزونه يې ترلاسه کړي. په اطرافي درو کې به بيا الوتکې د چوونکو موادو تارونه ښکته غورځول، په داسې حال کې چې په نيپام سره به يې فصلونه او باغونه ورانول. د پسو او وزو رمې به په هليکوپټرونو سره چې په يوه دقيقه کې به يې نهه ديرش زره ګولۍ اورولې وهل کېدلې او د دې لپاره چې بيا کرنه ونه شي، په ځمکو کې به ماينونه کرل کېدل. د همدغو او نورو خطرونو له امله وو چې د ۱۹۸۴ کال تر نيمايي پورې درې نيم مليون افغانان پاکستان ته او يو مليون نور ايران ته کډوال شول. په سلګونو زره نور دننه کډوال شول او د کابل ښار نفوس چې له جنګ نه دمخه اووه نيم لکه وو، نږدې شلو لکو ته ورسېد، د افغانستان دريېمه برخه خلک بېځايه شول. فرانسوي ډاکټرانو چې د مقاومت په سيمو کې يې بې له پولې طب سره خدمت کاووه، په يوه راپور کې څرګنده کړه، چې په هغو ټپيانو کې چې دوی يې علاج کړی دی، په سلو کې اتيا تنه ملکي کسان وو.»(۱۷)

د شورويانو د دغه ټينګ او پرله پسې فشار له امله ډېر پښتانه د ډېورنډ له کرښې نه اخوا په پېښور، کوټې او د هغو شاوخوا سيمو کې مېشته شول. په پاکستان کې په افغان کډوالو کې د دوی ونډه په سلو کې پنځه اتيا تنو ته ورسېده، دا ځکه چې شورويانو له خلکو نه د سيمو د خالي کولو پروګرام له مخې د دوی سيمې تر سختو بمباريو لاندې نيولې وې او په خپله دوی په حکومتي ضد[او د اسې هم په شوروی-ضد] حرکت کې تر ټولو ډېر فعال وو.(۱۸)

د کابل رجيم پوځ

دمخه ویل شوي چې د خلقي پوځ، د شوروي یرغل په وړاندې له وطن نه دفاع ونکړه، خو ډېرو یې وروسته د مجاهدو په پلوي دغسې پټ او برالا کارونه وکړل، چې د شورویانو له خوا د هېواد لاندې کول یې مشکوک کړل. د ۱۹۸۰ په سر کې د شوروي څلوېښتم لمبر پوځ له دوپنځوس زره سرتېرو او افسرانو نه جوړ و. شورویانو فکر کاووه چې دغه شمېر به د هېواد د لاندې کولو لپاره کافي وي. «فکر کېده چې شوروي ځواکونه به د یرغل او وروسته د مېشته کېدلو په وخت کې جنګ کولو ته اړ نه شي، دغسې احساس کېده چې شوروي ځواکونو یوازې شتون به د مجاهدو لپاره د عبرت درس وي. د شوروي نظامي مرسته به په لومړي سر کې د افغانستان دموکراتیک جمهوریت ته معنوي ملاتړ وي.»[۱۹] په خپله برېژنیف هم په امریکې کې خپل سفیردوبري نن ته د ۱۹۸۰ کال په جنوري کې ډاډ ورکړی و، چې د افغانستان کشاله به «...په درېیو یا څلورو اونیو کې هواره شي.» برېژنیف دغومره ډاډه و، چې د پولټبورو په یوې غونډې کې یې څرګنده کړې وه، چې د خپل پوځ یوه برخه له افغانستان څخه بېرته وغواړي خو «....اندروپوف، اوستینوف او ګرومیکو د پونوماریيف په ملاتړ استدلال وکړ چې کارمل په کافي اندازه پیاوړی نه دی او زمونږ د پوځ له ملاتړ نه پرته به وپرزول شي.»[۲۰] برېژنیف که څه هم د شوروي د پراخې امپراتورۍ سر مشر و، په دې نه پوهېده چې هغو «امپراتورانو او جنرالانو چې خپل پوځونه د ۱۹۱۴ کال په اګست کې جنګ ته واستول، فکر کاووه چې هغه به په اونیو کې ختم شي، نه دا چې میاشتې یا کلونه به ونیسي.» د جرمن امپراتور قیصر خپلو عسکرو ته د اګست په اولو کې وفرمایل چې «تاسې به پخوا له دې چې د ونو پاڼې ورژېږي خپلو کورونو ته ستانه شئ.» په عین حال کې د روسیې

امپراتوري کارډآان برلین ته په نونتلو ډاډه وو، خو په دې کې متردد وو، چې خپل نظامي یونیفورمونه له ځان سره یوسي یا په بله پوسته کې ور واستول شي.[۲۱] خو د دغه بین المللي جنګ ځانګړي قوت او منطق د دوی ټول غلط ثابت کړل؛ هغه د څو اونیو پر ځای څلور کاله ونیول او د برېژنیف جنګ څه باندې نهه کاله، هغسې چې د هغه جنګ شروع کوونکي په مقصد ونه رسېدل. د برېژنیف جنګ شروع کوونکي هم په مقصد ونه رسېدل. هغسې چې په هغه کې بیخي ډېر انسانان ووژل شول، د برېژنیف په جنګ کې هم بیخي ډېر انسانان تلف شول او کشاله هم په پای کې په خبرو سره حل شوه.

شوروي لویان په دې فکر هم وو، چې افغان پوځ د مخالفانو په وړاندې د جنګ اصلي بار پر غاړه اخلي، خو دوی دا نه وه سنجولې چې پوځ په پرچمي رجیم کې هغسې نه پاتې کېږي، چې د خلقي حکومت په وخت کې و. دوی ته به هم مالومه وه، چې پوځ په اصل کې د خلقي افسرانو په لاس و، نه د پرچم افسرانو تر حکم لاندې. البته دا به دوی ته مالومه نه وه، چې له سرتېرو نه دېر یې د یرغل مخالف وو. دغه حال جنرال پاولوفسکي ته مالوم و، چې د خپل د دفاع وزیر جنرال اوستینوف ته ویلي وو، چې افغانستان ته د پوځ استول مصلحت نه دی. «ببرک کارمل له اول نه د ملي دفاع وزارت د عملیاتو ګروب مشران له دغې وضع نه خبر کړي او ورنه یې غوښتي وو چې څنګه چې دی پر خپل پوځ اعتماد نه لري، شوروي ځواکونه دې په فعال جنګ لاس پورې کړي.»[۲۲] د شورویانو بله تېروتنه دا وه چې خیال یې کاووه، مجاهدان به د دوی له پوځ نه وډار شي، حال دا چې هغوی د دوی په یرغل سره نور هم وپارېدل. شوروي افسران هم په دغه حقیقت اعتراف کوي او وایي چې «مخالفانو له دغه احساس نه سمله لاسه ګټه وچته کړه،

ځکه چې دوی کارمل نه یوازې سیاسي دښمن بلکې د مسکو تابع ګاڼه.» د دوی په اند دغه کار دوه سمې نتیجې ورکړې؛ «یو دا چې د مخالفت حرکت په ټول افغانستان کې خور شو. بل دا چې د نسبتاً ارامې دورې نه وروسته مخالفانو په خاص ډول د شوروي ځواکونو په وړاندې وسله وال تیری پیل کړ.»(۲۳)

پرچمیان نه دا چې په پوځ کې کم وو، د شوروي یرغل په وخت کې یې نومیالي افسران هم نه لرل او هیڅ پرچمي افسر په یرغل کې برخه نه لرله، او خلقیانو دوی دوه ځلي ځپلي هم وو. له بلې خوا ټولو خلقي افسرانو د یرغل ملاتړ نه کاووه، که څه هم په اول کې یې ورسره مخالفت نه و کړی. د پوځ غیر کمونستي افسران او عادي سرتېري خو د یرغل ټینګ مخالف وو. ډېرو افسرانو مجاهدانو ته اطلاعات ورکول، د ۱۹۸۰ په منځ کې د ملي وزارت د استخباراتو ټول افسران د هغو د سروال جنرال خلیل په ګډون له مجاهدانو سره د لاس لرلو په تور ونیول شول او جنرال خلیل اعدام شو. د پوځ ډېرو افسرانو د رسمي ګوند له غړیتوب نه ډډه وکړه، او هغوی چې په فشار سره ګوند ته جلب شول ورته وفا دار نه وو. دوی دیوه یا بل اسلامي تنظیم غړي وو. له رجیم سره د دغو نظامي افسرانو د نه همکارۍ له امله وو چې د شوروي حکومت ونه شو کولی د کابل رجیم لپاره یو پیاوړی پوځ تنظیم کړي. په نتیجه کې شورویان اړ شول له مجاهدانو سره په خپله جنګ وکړي.(۲۴)

په دغه حال کې ډېر سرتېري له پوځ نه تښتېدل. عسکري تېښته په دوو بڼو وه، فردي او ډله ییزه. د یرغل په مهال د بغلان ټوله فرقه تیته شوه. له یرغل نه وروسته د پوځ واړه واحدونه تښتېدل، په تېره له نهرین او حسین کوټ نه. فردي تېښته له ډله ییزې تېښتې نه عامه وه. هغه سرتېري هم تښتېدل چې د

خدمت موده یې اخر ته رسېدلې وه، په تېره د کابل له پاڅونونو نه وروسته. تر دغه وخته دغه فکر عام شوی و، چې د پرچم رجیم پاتې کېدلی نه شي. له یرغل نه څه باندې دوه نیمې میاشتې وروسته د ۱۹۸۰ په مارچ کې د میدان ښار اټکل دوه زریز غونډ نه یوازې څلور سوه سرتېري پاتې شول او نور یې تښتېدلي وو. تر دغه وخته ټول پوځ چې د ثور له کودتا نه دمخه شاوخوا اویا زره و، شل زرو ته ښکته شوی و. د مې په میاشت کې دغه پوځ نور هم لږ او لس زرو ته کم شو.[۲۵] د ډګروال محمد یوسف په وینا چې له ۱۹۷۸ نه وروسته یې په آی اېس اي کې خپله وظیفه پرېښوده، افغان پوځ تلفات، د سرتېرو د تښتېدلو او وژل کېدلو له امله هر کال شل زره سرتېري له لاسه ورکول، دی دا هم وایي چې افغان پوځ له سل زرو نه پنځه و یشت زرو ته کم شو او افغانستان ته د کاپرو راتګ د مجاهدو د پیاوړي کېدلو لامل شو.[۲۶]

د دغه حال پایله سمله لاسه دا شوه چې د کابل رجیم پر یرغلګر پوخ پاندې پوره متکي او دغه پوځ د افغانستان په سیاسي چارو کې نور هم ښکېل شو. بیا نو د رجیم د پوځ پیاوړي کېدلو لپاره ډېره پاملرنه وشوه او د دغه مقصد لپاره د خدمت وړ ځوانان په نظامي عملیاتو سره په زور نیول کېدل. خو ځینې اطرافي نظامي واحدونه لږو ډېر په خپل سر وو. له یرغل نه یوه میاشت وروسته د خوست د فرقې افسرانو څرګنده کړه چې که پرچمي یا روسي افسران هلته واستول شي، دوی به له مجاهدو سره یو ځای شي. قومندان یې لا کابل ته له ورتللو نه په دې پلمه ډډه وکړه چې په غیاب کې به یې په فرقه کې ګډوډي راشي. داسې هم د رجیم هغه تجویز رد شو چې د هغه له مخې د کندهار خلقي افسران په پرچمي افسرانو سره عوض شي. ځینې پرچمي افسران د همدغه مقصد لپاره د مارچ په میاشت کې کندهار ته

لاړل، هغه له مینځه یووړل شـول. پـه ډېرو نظـامي واحـدونو کـې د خلقـي او پرچمي افسرانو ترمینځ حتی اخ و ډب کېده او وروستي به رټل کېدل او وهـل کېدل. د دوی ترمنځ کړکیچ هغه وخت نور هم ټینګ شـو چې د ۱۹۸۰ جـون په میاشت کې اول د امین مشر ورور عبدالله امین او وراره اسدالله امـین او وروسته د هغه درې وزیران او یو څو افسران اعدام شول.

په نظامي زور او اجبار سره عسکري خدمت ته د ځوانـانو نیـول پـه خلکـو کې نارضایت نور هم زیات کـړ لـه دغسې ځوانـانو نـه ډېـر پېښـور تـه لاړل او پاتې یې تل ځار وو چې د رجیم د ځواک په ښکاره کېدلو سره به پټېدل. پـه معاصر افغانستان کې مسکو ته تابع دغـه پرچمي رجیم پـه ولسي نارضـایت سره تر ټولو حکومتونو نه میدان ګټلی دي.رجـیم د دې پـر ځـای چې د خپـل ناکام اجباري جلبي چلند نه عبرت واخلي په بل دغسې غیـر عملي سیاسـت یې لاس پورې کړ، چې شورویانو د اکتوبر له کودتا نه وروسـته پـه روسـیه کې عملي کړی و.

د ۱۹۸۱ کال د سپټمبر په اتمه پرچمي رجیم څرګنده کړه چې هغه افغانـان دې د جلب مرکزونو ته حاضر شیو چې د ۱۹۶۸ او ۱۹۷۸ کلونـو تـرمنځ یـې خدمت کړی وي او عمر یـې لـه پنځوسـو کلونـو نـه ښکته وي. لـوی درسـتیز جنرال بابه جان په دغه مناسبت وویـل چې ځنګـه چې «یاغیـان» ډېـر شـوي، لازمه شوه چې «د انقلاب» د بریـالي تـوب او د امنیـت د خونـدي کولـو لپـاره احتیاطي سرتېري راوغوښـتل شي. کـه پـه دغـه دسـتور عمـل شـوی وای څـه باندې نیم ملیون احتیاطي عسکر به جلب شوي وای. د دغومره ډېـرو جلبیـانو لپاره رجیم نه د هستوګنې ځایونه، نه افسران او نه نور ضروري څیزونه لرل. د رجیم چلوونکي پوهېدل چې د عامه نارضایت له کبلـه لـه هغـو نـه بـه ډېـر لـږ حاضر شي. د همدغه لږ شمېر لپاره هم دوی حاضر وو چې خپـل رجـیم نـور

هم نـامنلی وګرځـوي، کـه څـه هـم هـر احتیـاطي سـرتېري نـه يـې د يـو شـمېر امتيازاتو ترڅنګه د میاشـتې د درې زره افغـانیو معـاش ورکولـو وعـده ورکـړه، چې هغه وخت دا ډېرې پیسې او غټ امتیازونه وو.

د جلب د دغه نوی سیاست په وړانـدې د خلکـو ځـواب رډ او چټـک و. د اعلام په سبا يې احتیاطي سرتېرو له ښارونو نه په وتلو پیـل وکـړ او خلکـو پـه کابل کې هغـه محکـوم کـړ. دوی کـه اوس د رجـیم مخالفـت پـه څرګنـد ډول کولی نه شو له دغه سیاست سـره يـې د پرېکـړې او مقـاطعې غـبر ښـاريانو تـه ورسوه. پـه نتيجـه کـې د ښـوونځيو زده‌کوونکـو يـا پـر سـړکونو کـې لاريونونـه وکړل یا يې د خپلو محاصره شويو ښوونځيو په انګړونـو کـې غونـدې وکـړې او نارې يې وهلې چې «تاسې زمونږ ورونـه ووژل اوس غـواړئ زمـونږ پلرونـه ووژنئ.» ګوندي فعالان ښوونځيو ته ننوتل، څوک يـې د ټوپکـو پـه کنـداغونو ووهل او څوک يې د منتظرو موټرونو په لـور د بنـدي کولـو لپـاره کشـول. پـه دغـه ورځ يـې نـزدې دوه سـوه زده‌کـوونکي بنـدي کـړل. پـه بلـه ورځ بيـا پـه محاصره شويو ښوونځيو کې د اعتراض غونډې وشوې. نظامي کسانو د دغـو اعتـراض کوونکـو لـه وهلـو نـه ډډه کولـه، خـو وسـله والـو پرچميـانو د هغـو د لینګیو په لور ډزې کولې. د جمهوریت په روغتون کې شپږ زده‌کـوونکي د ټـپي لینګیـو تـر عـلاج لانـدې نيـول شـوي وو. يـو څـو زده کـوونکي ووژل شـول. ښاريان په غوسه شول او اسلامي تنظیمونو په ښار کې په شـپې پـاڼو کـې لـه خلکو وغوښتل چې د رجيم پرضـد جـګ شـي. پـه بلـه ورځ هتـۍوالـو خپلـې هتۍ د اعتراض په توګه وتړلې، خو پولیسو مجبور کړل چې بېرته يې خلاصې کړي. رجیم مجبور شو د احتياطي سرتېرو په جلب کـې تغییـر راولـي. د هغـو ډلو خلک يې لکه د حکومتي لاريو او موټرونو چلوونکي او حکومتي ماموران چې وظيفې يې اساسي ګڼل کېدلې لـه جلـب نـه معـاف کـړل. داسـې هـم ډېـر

زده‌کوونکي يې د ضمانت په ورکولو سره له بند نه ازاد کړل. د زده‌کوونکو د دادينې او تسل لپاره يې ښځينه ډلې ښوونځيو ته واستولې خو ګټه يې ونه کړه. زده کوونکي هاغسې توريدلي وو. په محبس کې پيغلې کبرا پوښتنو کوونکو مامورانو ته په پوره زړورتيا حيرانونکي ځوابونه ورکړل. د پوښتنې کوونکي مامور د يوې پوښتنې په ځواب کې هغې وويل چې د هغې نوم «جنګ»، د پلار نوم يې «څرخي پل» او مقصد يې «مرګ» دی. د دغسې ځواب وزن له دېنه اټکل کېدلی شي چې د رجيم چارواکو کولی شول هغې ته ډېره سخته جزا ورکړي. بې له دې چې پوښتنه ترېنه وشي. پيغله کبرا پنځلس کلنه او د زرغونې لېسې زده‌کوونکې او په اصل کې د کونړ وه. د هغې د بندي ملګرې پلوشه ساپۍ په وينا هغې دغسې زړوره نجلۍ په عمر کې نه وه ليدلې. د هغې يوازنۍ انديښنه دا وه چې بې عفته يې نه کړي. په افغانستان کې پرچمي رجيم لومړنی رجيم و چې د ښوونځيو ښځينه زده‌کوونکې يې په ډله ييز ډول بندې کړې دي.

احتياطي سرتېري چې بايد د جلب مرکزونو ته حاضر شوي وای، حاضر نه شول. هغوی بايد غوښتل شوي وای، خو د رجيم لپاره دا ممکن نه و، ځکه چې بيخي ډېر شمېر يې تښتېدلي وو، که څه هم امنيتي ځواکونو لوګر او ننګرهار ته د تګ لارې نيولې وې، د جلب د تاکلې نېټې نه دمخه د درې ورځو په بهير کې له کابل ښار نه اټکل يو لک کسان يا پاکستان ته واوښتل يا له مجاهدانو سره يو ځای شول. د جلب د اعلام په سبا د جمعې په ورځ د کابل بازارونه په غير معمولي ډول له خلکو نه ډک وو او په بيړه يې اړين څيزونه رانيول. په ميرويس ميدان کې د خلکو ګڼه ګوڼه بيخي ډېره وه. خو د ماسپښين په مهال ټول بازارونه له خلکو نه خالي مالومېدل. کابل د يوه هېواد د مرکز په شان نه مالومېده. کابل ما هيڅ وخت په دغه حال نه و ليدلی. د

احتیاطي عسکرو د وتلو لړۍ روانه وه، خو نه د اولو ورځو په اندازه. په دغه کار سره پرچمي رجیم خلکو ته نور هم نامنلی شو. او مجاهدانو حکومتي ضد فعالیتونه نور هم ډېر کړل. ګوندیان یې د شپې له کورونو ایستل او له مینځ نه وړل. د ښار په ځینو برخو کې د رجیم وسله‌وال ځواکونه د شپې له خوا ګرځېدلی نه شول، خو د ورځې به هر چیرې لیدل کېدل. داسې ښکارېده چې د کابل ښار دوه حکومتونه لري. په ورځ کې د رجیم او په شپه کې د مجاهدو. پرچمي د احتیاطي سرتېرو په جلبولو سره د کابل امنیت له خطر سره مخ کړ. د رفع لپاره یې د سپټمبر میاشتې په پای کې د کابل شاوخوا هغه غرونه په ټوبونو او راکټونو ویشتل چې له هغو نه مجاهدان چې په غالب احتمال د قومندان عبدالحق له ډلې نه وو، د شپې له خوا په ښار نتوتل. په همدغه وخت کې په خلکو کې په پرله پسې ډول اوازې وې چې شورویان غواړي کارمل په کودتا سره له واک نه وغورځوي. د رجیم په ټولو کوښښونو سره سره د اکتوبر تر نیمایي پورې اټکل پینځه زره جلبیان په لاس ورغلل. یوازې په هرات کې ډېر جلبیان د جلب مرکزونو ته حاضر شول، په دغه مقصد چې وسلې تر لاسه کړي او بیا وتښتي. له عسکري خدمت نه تېښته د پرچمي رجیم په وخت کې عامه وه.(۲۷)

په دې ډول په پرچمي رجیم کې په نظامي ډګر کې دوه متضاد حرکتونه فعال وو. په نظامي زور د جلبیانو نیول او له عسکري خدمت نه د سرتېرو تېښته. پرچمي رجیم لکه چې دننه په وطن کې له ځوانانو سره په جنګ اخته و، دغې وضع هم په ډاګه کړه چې رجیم خلکو ته اعتبار او مشروعیت نه لري. سره له دې هم چارواکو خپل رجیم د پخوا په شان د خواري کښو نظام باله. د ۱۹۸۲ کال په فبرورۍ کې د شوروي اعلی قومندان جنرال سوکولوف او نورو کارمل ته هدایت وکړ چې د جلبي عمر دې له شلو کلونو نه اتلس

کلونو ته ښکته شي او د خدمت موده دې د دوه کلونو پر ځای درې کاله شي او هر يوه ته دې د مياشتې درې زره افغانس معاش ورکړل شي.[۲۸] ګروميکو هم د ۱۹۸۶ په نومبر کې د پولټبورو ملګرو ته وويل چې «په افغان پوځ کې د جلبيانو شمېر د تښتېدونکو له شمېر سره برابر دی.»[۲۹]

په دغه حال سره فکر نه کېده چې رجيم دې د لوی پوځ خاوند شي. بيا هم شوروي افسرانو ليکلي چې «د افغانستان دموکراتيک جمهوريت د وسله‌وال پوځونو متوسط حد د وخت په پېژندلو سره د يو لک او شل زره او يو نيم لک ترمينځ تحول کاووه.»[۳۰] خو د دغه اثر ژباړونکي هم دغه شمېر ته په شک ګوري او د يوې بلې سرچينې له مخې ليکي چې «د جنګ په ټوله موده کې د تښتېدلو او تلفاتو په سبب افغان پوځ د څلوېښت زره په شاوخوا کې و»[۳۱] د هوايي ځواک او هوايي دفاع ټوله مجموعه لږ و ډېر اووه زره وه او د داخلي امنيت ځواکونه يا څارندوی شمېر ممکن پنځلس زره وو. سرحدي ساتونکي شايد څلور زره تنه مېړونه وو. قومي ملېشه د کاغذ له مخې څلوېښت زره تنه وو خو د هغو ډېر دنيم وخت لپاره وه، پوځ ته د وسلوکمی نه و چې هغه شورويانو ورته تهيه کولې، ټانکونه د ۸۰۰ شاوخوا کې، سرتېري لرونکې جنګي لارۍ (Bmp)، ۱۳۰اته ارابه ييز سرتېري لرونکې لارۍ او نورې له ۱۲۲۰ څخه ډېرې، ډول ډول راکټونه او توپونه له ۲۶۰۰ نه ډېر او ډول ډول لارۍ ۱۳۰۰۰.[۳۲] پوځ چې هر څومره و، اويا سلنه يې په زور نيول شوې او سرتېرو نه غوښتل د وطن د مدافعانو په وړاندې د دغسې رجيم لپاره جنګ وکړي چې شورويانو ته تابع او ولس ورسره مخالف و. په خپله روسي ماهرانو هم همدغه مطلب ته په اشاره ويلي چې «افغان پوځ له لويوالي سره سره او که څه هم د شوروي په وسلو ښه سمبال و، د دولت د سياسي بې ثباتۍ له امله يې [جنګي] وړتيا پوره له لاسه

ورکړې وه.» د همدغو او نورو دليلونو له امله له مجاهدانو سره جنګ کول د شوروي سرتېرو پر غاړه وو او د رجيم پوځ په هغو پورې تړلی فرعي ځواک و، لکه چې جنرال شبرشين هم وايي چې «... مونږ پر هغوی [پرچمي افسرانو] خپل امرونه چلول، هغوی ته مو قومندې ورکولې؛ پر هغوی مو حکومت کاووه... [او] پر هغوی مو خپلې پرېکړې تحميلولې.»(۳۳)

مجاهدان
یا د وطن، اسلام او خپلواکۍ مدافعان

د باندنیو تېریو په وړاندې له وطن نه دفاع د افغانانو ټینګه عنعنه ده، دغه عنعنه له دې امله هم پیاوړې ده چې ګاونډیو هېوادونو د درانې امپراتورۍ له مینځ نه تللو نه وروسته پر افغانستان باندې ډېر بریدونه کړي او افغانانو د منظم پوځ او د ولسي واکمن د نه شتون په حال کې هم له وطن نه په خپله دفاع کړې ده. په نولسمې پېړۍ کې په افغانستان کې د کورنیو جنګونو په و خت کې پارس (اوسنی ایران) پر هرات باندې څو ځله پوځي بریدونه کړي او هراتیانو هغه په خپله په شاوهلي دي. افغاسنتان د افغان-انګلیس تر دوهم جنګ پورې دایمي منظم پوځ نه لاره. د امیرشېرعلي د دوهمې واکمنۍ په وخت کې چې افغانستان د لومړي ځل لپاره د منظم پوځ خاوند شو، هغه د انګلیسانو د دوهم تېري په وخت کې تیت شو او افسرانو یې د قومي او مذهبي مشرانو په فعال ملګرتوب او د قومي ملیشاوو په سربښندنې سره له خپل وطن نه دغسې ټینګه دفاع وکړه چې په پای کې یې تېري کوونکي پر شاکېدلو ته اړ کړل. افغانستان د امیرعبدالرحمن په واکمنۍ کې د لومړي ځل لپاره د څه کم یو لک منظم پوځ او قوي مرکزي حکومت خاوند شو. خو دا به ډېرو ته مالومه نه وي چې هغه ولس هم وسله‌وال کړی و. په خاص ډول په ختیځو سیمو کې یې ځوانان د نظامي افسرانو له خوا په نظامي مرکزونو کې تر روزنې لاندې نیولي او قومي مشرانو ته یې پریمانه وسلې ورکړې وې.

بیا نو دا عجبه نه وه چې د ډیورنډ له توافق لیک نه وروسته ختیځو پښتنو د انګرېزانو د بریدونو په وړاندې ټینګې غزاګانې وکړې چې د وزیرستان د میرزاعلی خان (یا د ایپي فقیر) غزاګانې یې ډېرې مشهورې دي. په نتیجه کې په افغان ولس او په خاص ډول په پښتنو کې له وطن، اسلام او خپلواکۍ او ننګ ناموس نه د دفاع عنعنه ښه ټینګه شوه. دغه عنعنه د مجاهدو په نامه د وطن ځوانانو په ټول وطن کې د دغسې زبرځواک یرغلګرو سرتېرو په وړاندې په خاصې جذبې سره وښووله، چې له اټومي وسلو نه پرته په ډول ډول عصري وسلو سمبال وو. د مجاهد نوم دمخه هم اورېدل شوی و، خو اوس افغان مجاهد د وطن، اسلام او خپلواکۍ د مدافع په توګه په ټولې نړۍ کې وپېژندل شو.

د شوروي یرغلګر پوځ په وړاندې وسله‌وال مقاومت تر هر بل وخت نه ډېر پراخ او عام و، خو پوره سراسري نه و، له ټولو پرچمیانو او ډېرو خلقیانو نه سربېره د ځینو وړو اطرافي سیمو خلک هم د یرغلګرو پر خوا وو، لکه د نازیانو شنواري، د تخار او دولت‌اباد ځینې ازبکان او د شغنان او روښان اسماعیلي تاجکان. له دوی نه پرته چې ټول یې ووړ اقلیت کېده، د افغانستان ټولو سیمو، قومونو، ژبو او مذهبونو ته منسوب افغانان د یرغلګر پوځ او پرچمي رجیم په مخالفت او د مجاهدو په پلوي ودرېدل. روسي افسرانو هم دغه واقعیت منلی او ویلي یې دي چې «د هغو [مجاهدانو] اساسي قوت دا و چې د محل د خلکو له فعال ملاتړ نه بهره من وو.»(۳۴) افغان ټولنه په دغه وخت کې سخته قطبي شوې وه، خو دغه قطبي توب سیاسي او ایډیالوجیکي و، ان تر دې چې دغه قطبي توب د ځینو کورنیو غړي هم سره ویشلي وو او د رجیم دغه محدود پلویان تعلیم کړي یا نیمچه تعلیم کړي افغانان و و.

لکه چې دمخه ویل شوي چې یرغلګر پوځ د افغانستان د قدرت مرکزونه

زر ونيول، دغسې هم مجاهدان له سردرو نه زر ښکته او په کليو کې خواره شول او د ولايتونو او ولسواليو مرکزونو ته نږدې شول. په معاصر افغانستان کې دا لومړی ځل و، چې د وطن د يرغلګرو په وړاندې ډله- ډله د مقابلې ډګر ته زر ووتل. له دوی سره بيا له وطن او د پېښور له افغان کډوالو نه نور ځوانان ملګري شول. له پاکستان نه د افغان اسلامي تنظيمونو له لارې وسلې او نور اړين څيزونه ورته رسول کېدل. په هر ټاکلي محل کې يوه يا څو قوماندانانو چې بېلو تنظيمونو ته منسوب وو، د هغو سروالي کوله. په دې ډول مجاهدان د قوماندانانو په لرلو سره د يو ډول نظم خاوندان شوي وو، د دوی وظيفه تر نورو نه ډېره درنده وه. په واقع کې د وطن، خپلواکۍ، اسلام او ننګ ناموس اصلي مدافعان همدوی وو، چې د خپل خواږه ژوند په قيمت يې خپله وظيفه ترسره کوله او پکې ټکني نه وو.

د مجاهدانو شمېر وار په وار ډېرېده، ټول شمېر يې په يوه وخت کې په باوري توګه مالوم نه دی. له ۱۹۸۱ نه تر ۱۹۸۳ پورې اټکل ۴۵۰۰۰ مجاهدان فعال وو. تر ۱۹۸۵ پورې دغه شمېر يونيم لک ته جګ شو، په داسې حال کې چې دغه وخت د شوروي او رجيم پوځونو شاوخوا څلور لکه وو.[۳۵] د ک. ج. ب په اټکل د مجاهدو شمېر، چې هغه يې د مخالفانو په نامه يادوي، پينځه لکه و،[۳۶] خو هغه نه وايي چې دا په کوم کال کې و، د مجاهدو شمېر چې هر څومره و، د هغو اراده خلل نه منونکې وه. دا بايد په نظر کې ولرل شي، چې مجاهدان په ټول ملک کې خواره وو او په يوه مرکز کې يې شمېر ډېر نه و. ډګروال محمد يوسف له مجاهدانو سره د خپلې تجربې پر اساس وايي، چې «... مجاهدان د شريکې جنګياليو ټول اساسي صفتونه لري، په خپلې داعيې ټينګ ولاړ دي؛ په ذهني او جسمي لحاظ تکړه دي، د خپلو عملياتو سيمه ښه پېژني، له وسلو سره په طبيعي ډول مينه لري او ډېر

زړور دي. دوی له غرنيو سيمو نه عمليات کوي چې هم ورته پناه ورکوي او هم ورسره مرسته کوي. دغه خاصيتونه له سر زورۍ او پر خپلو کې په ظاهر کې د بې پايه دښمنيو له بدۍ سره ملګري دي.»[۳۷] دغه مخالفتونه په اصل کې د قومندانانو د شخصي سياليو او د تنظيمونو چلندونو او سياستونو له امله دي چې زر به يې بيان وشي.

همدغه مجاهدان د افغان د ملي جهاد د ملا د تير په شان وو، دوی د افغانستان د بېلو سيمو عادي افغانان وو، خو عادی افغانان په واقع کې ټېنګ افغانان او ټېنګ انسانان دي، په پېښور کې د ملګرو ملتونو د کډوالۍ اداري چلونکی رسانا ياګام وايي چې «يو افغان چې له ماشومتيا نه روغ وتلی وي د دغسې جسمي جوړښت، بېرته رغېدونکی قابليت او غير عادي استعداد خاوند وي چې په سخت او وچ فريکي چاپېريال کې يې د سړو او تودو په افراط کې انکشاف کړی، محروميتونه ګاللی شي. دی په دغسې ملک کې لوی شوی دی، چې په ډېر لږ خوراک باندې ژوند کولی شي. ټول هغه څه چې دی ورته اړه لري وچه ډوډۍ او چای دي چې د ورځو ورځو لپاره يې ساتلی شي، تر څو چې يوه مېلمه پال کلي يا خپل ښېس يا مرکز ته رسېږي او بيا په مړه ګېډه ډوډۍ خوري.» افغانان زړور دي او نه غواړي د درد په حال کې چيغې او نارې وکړي. «د دوی زړورتيا بې له مبالغې نه په دغې عقيدې سره نوره هم پياوړې وې، چې که دوی له کاپرانو سره په جنګ کې ولوېږي، نېغ په نېغه جنت ته ځي. داسې هم دوی په دې عقيده وو، چې د غازي لپاره په جنت کې خاص ځای وي يانې چا چې په جهاد کې جنګ او ژوند وکړ»[۳۸] يو روس په افغانستان کې د دغسې افغان جوګه نه و.

بيا هم د ډګروال يوسف په وينا ا فغان مجاهد«... تر خپل نرم شوروي سيال نه په فريکي لحاظ ډېر توان لري چې د خپلې سيمې او اقليم افراطي

حالونه وزغمي. هغه د خپلې عقيدې، خپلې خپلواکۍ او د خپل فاميل لپاره چې ډېر روحي قوت ورکوي، جنګېږي... مجاهدان په ورځو ورځو ان تر ا ونيو پورې په لږو خوړو سره پلي درومي؛ بيا چې موقع وربرابره شي په مړه ګېډه ډوډۍ خوري او د بل سفر لپاره د اوښانو په شان زېرمه ساتي.»(۳۹)

انګليس جورنلست مايک مارتين، چې له مجاهدو سره يې دننه په افغانستان کې سفر کړی، وايي چې «مجاهدو په سوونو کيلومتره بې له کوم شکايت نه سفر کاووه. ما دغسې ا نسانان وليدل چې په غرونو کې پښې ابلې روان وو. مجاهدو به نويو چيلنجو ته هر کلی وايه، بې له دې چې د ځان پروا وکړي... مجاهدان په دغسې وطن کې چې فزيکي تحمل او جنګيالي کړه يو عادي ځيز دی، يوه خاصه ډله ده. دوی د اسلام جنګيالي دي، د دغه کار لپاره کمی نشته. د وسلو شته توب او د خلکو له خوا د هغوی د خوړو غمه د دوی شمېر ټاکي. زه باور لرم چې که په افغانستان کې سمله لاسه يو مليون ټوپک پيدا شول، يو مليون ځوانان به حاضر شي چې پورته يې کړي.»(۴۰)
شوروي يرغلګرو به له دغسې افغانانو سره نېغه مقابله سخته ليدله، چې بيا يې يو ضد انسان چلند غوره کړ. بيا هم د مارتين په وينا «داسې ښکاري چې سور پوځ د درې نيمو کلونو له ناکام جنګ نه وروسته د فکرونو په افلاس اخته وو، چې په ارادي ډول يې پرېکړه وکړه چې ملکي خلک ووژني. په دغې بې ګټې هيلې چې هغوی به مجاهدان ترک کړي، دغه چلند په ټولو هغو سيمو کې چې زه ګرځېدلی يم عام او ناکام و. څومره چې خلک ډېر وژل کېدل، هغومره يې د يرغلګرو په وړاندې کرکه ډېرېدله.»(۴۱)

مجاهدان له دغسې ولس نه هسک شوي او د خپلو خلکو له ملاتړ او ډاډينې نه خوښ وو او دجهاد په سختو حالاتو کې يې بدلې او سندرې ويلې، که څه هم اسلامي حزب هغه منع کړې وې. مارتين وايي چې مجاهدو د

افغانستان په ټولو درو کې عشقي او نور ډول بدلې ويلې. د باميانو قومندان عبدالحی هغه ته يو څو بېتونه ژباړلي، په دغه مفهوم چې «راځه مونږ د روسانو په وړاندې جهاد ته ځو، زمونږ وينې به د افغانستان ګلان اوبه کړي.» يوه بل مجاهد جنګ ته په روانېدلو سره خپلې مېرمنې ته وايي چې «له دښمن سره د جهاد لپاره ځي او تر هغو به يې ونه ويني، تر څو يې وطن ازاد کړی نه وي.» مارتين وايي چې «د ډېرو مجاهدانو لپاره وضع همدغسې وه.»(۴۲) په دغې برخې کې هم دغو مجاهدو د خپل ولس تمثيل کاووه، چې د جنګ په حال کې يې هم سندرې ويلې او خپل غم يې غلطوه. افغانان په دې هم ممتاز دي چې ژوندی او له جوش نه ډکه موسيقي لري. د همدغې ډيناميکې موسيقۍ له برکته ده چې دوی د ملي مصيبتونو په وخت کې هم د قوي روحيې خاوندان وي او ناهيلي توب ته غاړه نه ږدي. په دې ډول موسيقي دوی ته په ملي مصيبت کې هم له ډاډينې نه سربېره يو روحي قوت دی.

داسې مجاهدان هم لږ نه وو، په تېره د قومندان عبدالحق په ملګرو کې چې د ورځې به يې په کابل ښار او شاوخوا کليو کې خواري غريبي کوله او د شپې به يې د رجيم پرضد فعاليتونه کول او شپې ليکونه خپرول، دا چې د جهاد په ټوله دوره کې د کابل ښار لويديځه برخه په خاص ډول نارامه وه، د دغسې مجاهدو د فعاليت له امله و او د دوی فعاليت د کليو د ولسي خلکو د ټينګ ملاتړ له برکته و.

د مجاهدانو بله خاصه هغه وه چې افغانان يې په عمومي ډول لري او هغه دا چې که سخت ټپي هم شي يا ان په چاقو او تبرګي سره يې پښه هم بې له دې چې بې حسه شوی وي غوڅېږي، کم طاقتي نه کوي او نارې سورې نه وهي. د طبي عصري څيزونو په نه شتون سره په چاقو يا تبرګي سره د مجاهدانو د پښو پرېکول مروج او ډېر وو. داسې نه وه چې مجاهدان نه

ویرېدل؛ دوی وېره پېژندله خو له مرګ څخه نه ویرېدل. له ماین نه ویرېدل په دې چې که ماین یې پښه ووهي تر مرګ پورې به عیبي او محتاج وي. د مجاهدانو لپاره طبي علاج محلي او په خپل سر و.[۴۳] په دې اړه یوه غټه بېلګه په خپله قومندان عبدالحق دی، چې د ۱۹۷۸ به اکتوبر کې د پغمان د ارغندۍ په سیمه کې د پرسنل ضد ماین چاودنې له امله یې د ښۍ پښې پنجه تر ښنګر پورې له لاسه ورکړه، وش او وی یې ونه کړ او چې ملګري مجاهدان یې «...د پښې په لیدلو سره وارخطا شول او ژړل» هغه خندل او هغو ته یې «ډاډ ورکاووه او ورته یې ویل چې کوم مجاهدین چې په عملیاتو بوخت دي، هغوی مه خبروئ» د دې لپاره چې «د عملیاتو پلان ګډوډ نه شي.» زر وروسته چې د هغه د پښې پانسمان د چک په ولسوالۍ کې وشو، د اساسي علاج لپاره په درې ورځو کې د غزني او پکتیا له لارې پېښور ته یوووړل شو، په دغې اوږدې لار کې یې چا نه شکایت او نه زګیروی واورېد.[۴۴]

خو مجاهدو ته د جهاد لپاره ښه موقع برابره وه. لومړی یو صادق ولس و، چې زیاتره خلکو یې د خطر په منلو سره مجاهدانو ته پناه، ډوډۍ او جنګیالي او اطلاعات ورکول. بل د مجاهدو عقیده وه چې په خپلې داعیې یې لرله او ځان ښندنې ته تیار وو. بل د هېواد خاصه ځانګړتیا وه چې دوه- دریمه برخه یې غرنۍ او هغه یوازې د محل خلکو ته مالومه وه. څلورم یې ډاډمن پناه تون یانې پاکستان و، چې مجاهدانو پکې دمه کولی شوه. بې له دې چې برید پرې وشي. پنځم یې د باندنیو هېوادونو ملاتړ و، چې هم یې په بین المللي غونډو او هم بې د وسلو او پیسو په ورکولو سره وښود. د امریکې متحد دولتونه او سعودي عربستان په دغې برخې کې تر ټولو دمخه وو.[۴۵] د پاکستان د حکومت او خلکو مرسته په دې بېجوړې او اساسي وه، چې د هغو

د روغ نيتۍ او د وستۍ له امله مجاهدانو کولی شول بې لـه کـوم خنډ نـه پـه ا زاد ډول د ډيورنډ له کرښې نه اخوا پېښور يا کوټې ته واوړي او بېرتـه راواوړي بې له دې چې د شوروي پوځ يې مخه ونيسي يـا نيـولی وشي. مګـر پـه هغـه حـال کې چې لـه هغـو سـره هـم جنـګ وکـړي. د ډيورنـډ کرښـه د شـوروي يرغلګرو ته بين المللي پولـه وه، نـه ا فغانـانو تـه. دوی تـه هغـه دمخـه هـم لـه اعتبار نه غورځېدلې وه، خو په دغه جنګ کې هغـه پـه واقـع کې لـه مـينځ نـه لاړه.

تر ۱۹۸۵ پورې ډېرو مجاهدو له پخوانيو وسـلو څخـه کـار اخيسـت لکـه د لومړني جنګ يوولس ټکه ټوپکونـه او د دوهـم جنـګ ماشـين ګـڼ. مجاهـدان وروسته د اتومات ګولۍ ويشـتونکو ټوپکونـو يـا کلاشـنکوف (AK-47) او د ټانک ضد راکټونو (RPG-7) سپکو توپونو (Light morters) او مـاينونو خاوندان شول. څنګه چې په وروستو وسلو سره تر درې سوه متره پورې ليرې هدفونه ويشتل کېدلی شول، شوروي سـرتېرو زړه نـه کـاووه چې مجاهـدو تـه هغومره نزدې شي، له دغه واقعيت نـه پـه اسـتفادې سـره مجاهـدان د دغسـې درنـدو وسـلو خاونـدان شـول لکـه درانـده ماشـين ګـڼ، پـس لګـد توپونـه (recoilless rifles) او د مځکني هدف راکټونه. په دغو وسلو سـره نـور هـم ليرې هدفونه ويشتل کېدلی شول، خو د هغو او مهماتو لېږد چې درانـده وو، ګـران و.[۴۶] زيکـو-يـو، روسـي سـقر (MRL)سويسـي اويرليکـون (Oerlikon)، برتـانوی بلوپايـپ (Blowpipe) او پـه پـای کې تـر ټولـو عصري او اغيزناک د ستېنګر راکټ.

سي‌آی‌اې د مجاهدو لپاره پاکستان ته وسلې استولې او هغـه يـې لـه نـورو هېوادونو نه د امريکې او عربستان په پيسو پـه بيـه رانيـولې، لـه مصـر، ترکيـې، انګلستان، اسراييل، چين او حتی هند نـه. لـه ا مريکـا نـه نـه. دغـه وسلې پـه

کښتیو کې کراچۍ ته او بیا په الوتکو کې راولپنډۍ ته وړل کېدلې. خو دغه وسلې زیاتره زړې او ځینې یې حتی د کار نه وې، خرڅوونکو هېوادونو له دغو زړو وسلو نه نه یوازې ځان بېغمه کوه، ګټه یې هم کوله. په داسې حال کې چې په کال ۱۹۸۳ کې لس زره ټنه وسلې او مهمات کراچۍ ته رسېدلي وو. تر ۱۹۷۸ پورې دغه مقدار ۶۵ ټنو ته ورسېد.(۴۷)

د پاکستان آی‌ایس‌آی به دغه وسلې په راولپنډۍ کې د اوجهړي په لوی کامپ کې ځای پر ځای کولې او بیا به یې په هغه تناسب افغان تنظیمونو ته سپارلې، چې دمخه یې یادونه شوې ده. هغو به خپلې وسلې پر خپلو لاریو کې تر ډېورنډ کرښې پورې پنځه پنځوس مرکزونو ته رسولې، چې د پاړه چنار او چمن شا وخوا واقع وو. د ژمي له سختو سړو نه پرته وسلې او مهمات به هره ورځ وړل کېدل. بیا به هغه په قاطرو، اوښانو او اسانو باندې د قومندانانو تم ځایونو ته پر شپږو لارو باندې دننه افغانستان ته وړل کېدل. له چترال نه پنجشېر او بدخشان ته، له پاړه چنار نه د الي خېلو له لارې لوګر او د کابل شاوخوا ته؛ له میران شاه او ژورې نه هم لوګر او کابل ته؛ له چمن نه کندهار ته؛ له چمن نه د سهیل په لور ګرزي ځنګل، هلمند، نیمروز، فراه، او هرات ته. له دغو هوارو لارو نه به له لاریونه استفاده کېدله، خو هغه به زیاتره په امن نه وې. شپږمه لار له زاهدان نه د فراه او هرات لپاره وه، خو د ایران حکومت به څو میاشتې وروسته د هغو د وړلو اجازه و رکوله. وروسته له هغې چې وطني اسونه او قاطرې په ډېر شمېر تلف شوې، سي‌آی‌اې اسونه له ارجنټاین او کچرې له چین نه رانیولې. سي‌آی‌اې به دغه حیوانات د قومندانانو لپاره تنظیمونو ته سپارلې. دا د قراردادیانو له حیواناتو نه علاووه وو.(۴۸)

د جهاد په ټوله موده کې سي‌آی‌اې د درې ملیارډ ډالرو په ارزښت وسلې

آی‌اس‌آی ته په کراچۍ یا راولپنډۍ ته د افغان مجاهدو په نامه استولې دي. له هغه وروسته مجاهدو ته د وسلو رسول، د وسلو په استعمال کې د هغو روزل او تنظیمونو ته د وسلو تخصص د آی‌اس‌آی پر غاړه و، خو ټولې وسلې مجاهدو ته نه دي رسېدلې. له هغو وسلو څخه چې عصري او پیچلې وې او پاکستان نه لرلې یو څه یې د هغه پوځ خپلې کړلې. «جنرال ضیاءالحق هغه وسلې چې د سي‌آی‌اې له خوا د مجاهدانو لپاره استول کېدلې په ډېر احتیاط زېرمه کولې او ساتلې او نه یې غوښتل هغه ټولې بېرون کړي. د هغه لومړی دلیل دا و چې که عنعنوي تنظیمونو ته ډېرې وسلې په لاس ورشي ډېر به پیاوړي او خپلواک شي او وبه هڅول شي چې له کابل حکومت سره کوم ډول موافقه وکړي... د ضیاء بل دلیل دا و چې که مجاهدان د جنګ په ډګر کې ډېر وسله‌وال او ډېر پیاوړي شول، شورویان به وپارېږي او پر پاکستان باندې به یرغل وکړي، چې د تنظیمونو مرکزونه او زېرمه تونونه وران کړي یا حتی د سرحد ځینې سیمې ونیسي. دغسې بین المللي پېښه ممکن د پاکستان په تاوان زر غټه شي.» د دغسې احتمالي پېښې د مخنیوي لپاره ضیاء «... ریګن ته شکایت وکړ چې مجاهدانو ته دغسې وسلې استولې کېږي چې تر اوسه هغه ته نه دي استولې شوې.» ریګن بیا د سټنګر له راکټونو نه سل میله پاکستان ته ورکړل چې په هغو سره د شوروي په وړاندې له پاکستان نه دفاع وکړي.(۴۹) له دغو راکټونو نه سربېره ۲۰۰ څوارلس ملي متره ماشین ګڼونه، د (RPG-7) او (SA-7)ډول ټانک ضد راکټونه هم پاکستان ته ورکړل شول چې په لویدیځې پولې کې د شوروي-افغان تېریو په وخت کې ترېنه کار واخلي.

د ۱۹۸۸ کال په اپرېل کې د اوجهړي زېرمه تون کې اور ولګېد او په هغه کې د دېرش زره راکټونو په ګډون لس زره ټنه ډول ډول عصري وسلې د اور

په لمبو کې له مينځ نه لاړې. که ټولې وسلې مجاهدو ته ورکول کېدلی د دغومره ډېرو وسلو زېرمه کولو ته به اړتيا نه وه. په افغان تنظيمونو کې هم له وسلو نه ناوړه استفاده کېدله. د ځينو تنظيمونو اميرانو وسلې دغسې کسانو ته ورکولې چې هغو پرې سوداګري کوله. ځينو نورو وسلې زېرمه کولې چې د قدرت په راتلونکي لوبه کې ترېنه کار واخلي. قومندانانو هم وسلې خرڅولې. د ډګروال يوسف په وينا «... زما په عقيده په افغانستان کې به دغسې قومندان نه وي چې يو وخت بل وخت يې وسله خرڅه کړې يا عوض کړې نه وي.» دی دا هم وايي چې په بېړني حال کې کله کله دا يوازنۍ لار وه چې خواړه پرې ترلاسه شي، ټپي انتقال شي يا اړين څيزونه پرې را ونيول شي.» د هغه په فکر اعتدالي تنظيمونو په تېره د محمد نبي تنظيم له وسلو نه په ناوړه استفادې سترګې پټولې.(۵۰) د تنظيمونو لګښتونه هم ډېر وو، يوازې د وسلو په لېږد باندې په هره مياشت کې دوی يو نيم مليون ډالر لګول، خو دغه پيسې سي‌آی‌اې ورکولې.

له دغې شرح نه جوته ده چې د درې زره مليون ډالرو په ارزښت ټولې وسلې مجاهدو ته نه دي رسېدلې. «او واقعي مقدار چې ورته رسېږي بيا هم لږ وي، د بېلګې په ډول د پنجشېر جبهې ته د کال شپږ کاروانونه رسېږي، د پنجشېر کاروانونه د مقاومت له لويو کاروانونو څخه دي، له پنځوسو نه تر سل اسونو پورې چې په هر سفر کې سل ټنه وسله وي.»(۵۱) مجاهدو ته په وسلو باندې په يوه يا بل ډول غټه سوداګري کېده. د ډګروال يوسف په وينا «په افغانستان کې پر جنګ باندې ډېرې پيسې ضايع شوې دي... بې له شکه ځينې يې په پاکستان او افغانستان کې د فساد يا تېروتنو له امله، خو زما په فکر غټه برخه يې د درغلو حکومتونو، د وسله معامله ګرو، سياست والو او د سي‌آی‌اې ايجنټانو په جيبونو کې لوېدلې چې هغو په ناوړتيا يا د رغل ګری

سره په مليونو ډالرو باندې بېکاره يا بې لزومه وسلې رانيولې او خرڅې کړې دي.»[۵۲]

نويو او عصري وسلو حتمي کوله چې مجاهدان يې په استعمال ښه وپوهېږي، د دغه مقصد لپاره په ۱۹۸۳ کې اول د روزنې درې مرکزونه جوړ شول او هغه تر ۱۹۷۸ پورې اووه شول. څلور يې د پېښور او درې يې د کوټې په شاوخوا کې، دننه په افغانستان کې هم پرانيستل شول. د دغو څلورو کلونو په موده کې لږ تر لږه اتيا زره مجاهدان په دغو کمپونو کې روزل شوي دي. سره له دې هم «... مجاهدان په سويه نه وو روزل شوي او د فردي ډلو [د کيفيت معيار] د هغو د قومندانانو کار و.»[۵۳] د کورسونو روزنکي د پاکستان نظامي افسران وو، نه امريکايي يا چيني. امريکايي روزونکو يوازې د پاکستان افسران روزل. په هغو وسلو کې چې د پاکستان پوځ نه لرل، امريکايانو د وسلو په استعمال کې مجاهدان نه روزل. ا فغان تنظيمونو نه غوښتل له امريکايانو سره اړيکې ولري. واقعي حال به همدغسې و. خو که آی‌اس‌آی غوښتلای هغوی يې هڅولی شول چې هغوی مجاهدان د وسلو په استعمال کې وروزي. آی‌اس‌آی دغه کار نه کاووه او غوښتل يې چې مجاهدان په دغې لارې هم د پاکستان تر نفوذ لاندې او د امريکايانو له نفوذ نه لېرې وي، که څه هم په دغه جنګ کې د امريکا، افغانستان او پاکستان هدفونه يو وو. د تنظيمونو له اميرانو سره دغه وېره وه، چې که مجاهدان د وسلو په استعمال کې د امريکايانو له خوا وروزل شي بيا به د شورويانو او کابل رجيم دغه پروپاګنډه اثر وکړي چې دغه جنګ «جهاد نه بلکې يوازې د نړيوال کمونست- پانګه ور د جګړې يوه برخه ده.»[۵۴] دغه وېره د دوی هغې بلې وېرې ته ورته وه، چې له نوميالیو افغانانو نه يې لرله، لکه ډاکټر محمد يوسف، ډاکټر عبدالصمد حامد، ډاکټر عبدالقيوم او عبدالرحمن پژواک،

محمد یونس خالص په ۱۹۸۸ کې په پېښور کې دغه وېره ماته ښکاره کړې او ویلي وو چې پږواک غواړي د افغانستان مشر شي. په دغسې خطرناک حال کې چې افغانان ورسره مخ شوي وو، د هر افغان سیاست وال وظیفه وه چې د باندنیو هېوادونو په تېره د امریکې غونډې زبرځواک ملاتړ په خپله یا د نورو افغانانو له لارې وګټي، نه د پاکستان له لارې. خو د اسلامي حزب امیر ګلبدین حکمتیار په ۱۹۸۵ کې په نیویارک کې د ولسمشر ریګن هغه غوښتنه ونه منله چې په څرګند ډول یې له هغه نه غوښتي وو، چې ورسره وګوري. حتی ډګروال محمد یوسف هم وایي چې «... حکمتیار په خپل دغه قضاوت سره غټه تېروتنه وکړه او د ده دغه عمل جهاد ته زیان ورسوه او امریکایي پر خپل دغه فکر نوره هم ټینګه کړه چې په کابل کې د د غسې کسانو واکمن کېدل به هغومره خطرناک وي چې د کمونستانو به وي.»(۵۵) دا چې د ا فغانستان د کشالې په اړه د ژنیو په خبرو کې افغان تنظیمونو ته برخه ورنکړی شوه، له همدې امله به وي. د حیرانۍ ځای دی چې حکمتیار سره له دې هم، د نورو تنظیمونو د امیرانو په شان، نه یوازې د امریکې له سيآیاې نه ډول ډول وسلې ترلاسه کولې، د خپلو دفترونو لګښتونه یې هم ترلاسه کول. د یوسف په وینا: «سيآیاې هره میاشت د آیاسآی په بانکي حساب کې پیسې اچولې. دغه پیسې د تنظیمونو دفترونو، ودانیو، او تحویلخانو په ساتلو او د سپکو څیزونو لکه راشن، کالیو، او امیرانو او د تنظیمونو مامورانو ته په معاشونو او نقلیه وسیلو باندې لګېدلې.»(۵۶)

د سيآیاې بله غټه مرسته د مصنوعي میاشتې استخباراتو له لارې د تصویرونو تهیه کول وو. بیا هم د یوسف په وینا: «له دغې ټول- لیدونکي مصنوعي میاشتې نه پر مځکه باندې هیڅ څیز پټ نه و. دغو تصویرونو، چې له ډېرې لوړې څخه اخیستل کېدل، ټانکونه، نقلیه وسیلې، پلونه، پلچکونه او

هغه ورانۍ چې د بمونو او راکټونو په لګېدلو سره پیدا شوي وې، دغومره روښانه ښودلې چې زه یې حیران کړم.» [۵۷] دی دا هم وایي چې، « ما به چې له سي ای اې نه د یوې ټاکلې سیمې تصویرونه وغوښتل، هغو به ډېر ژر زما دفتر ته راوړل» د هغو له مخې د عملیاتو پلان جوړول او د مجاهدو پوهول به ښه اسان شول، په نتیجه کې، «دغو اطلاعاتو او د عمل په اړه د مجاهدو مالومات په د اغېز ناکو عملیاتو په کولو کې زموږ قابلیت ډېر کړي »[۵۸]

مجاهدو یوه غټه او نه رفع کېدونکې ستونزه هم لرله، دا د دوی خپلمنځي بې اتفاقۍ او حتی نښتې وې. د هغو غټه سرچینه تنظیمونه او د هغو امیران وو، لکه څنګه چې دمخه ویل شوي، ځینې تنظیمونه او د هغو امیران دغومره سخت دریځي وو، چې له اعتدالي تنظیمونو سره تر پای پورې جوړ رانغلل، نور ګوندونه لا پر ځای پرېږده. دغه بې اتفاقي په وطن کې قومندانانو ته او له هغو نه مجاهدانو ته رسېده. څنګه چې قومندانان د وسلو ترلاسه کولو لپاره په تنظیمونو پورې تړلي وو، دوی مجبور وو، د خپل تنظیم سیاست کړنلاره او چلند ومني او له هغه نه دفاع وکړي، حتی که ورسره موافق هم نه وي. په شیعي تنظیمونو کې هم حال همدغسې و.

د افغانستان په هرې علاقه دارۍ او ولسوالۍ کې یو یا څو تنه قومندانان فعال وو، هیڅ ولایت د یوه تنظیم تر اثر لاندې نه و ، قومندانان بېلو تنظیمونو ته منسوب وو. د ټولو شمېر په یقین سره مالوم نه دی. د ډګروال محمد یوسف په اټکل هغوی به څلور زره تنه وو. خو څنګه چې د افغانستان ټول اداري واحدونه ۳۲۰ وو، دغه اټکل له حد نه ډېر ښکاري. په هر حال د قومندانانو ډېروالی او بېلو تنظیمونو ته د هغو انتساب د هغو د رقابت لامل کېده، که څه هم د دښمن په وړاندې به یې په ګډه عملیات کول. قومندانان به په عمومي ډول په دوه ډوله ټاکل کېدل. دوی به یا د خپلو کورنیو، قومي

اعتبار، زده‌کړې او شخصي وړتيا له مخې قومندانان کېدل يا د ايډيالوجۍ له مخې. په لومړي ډول کې د کورنۍ اعتبار مهم و، چې يو چا به د خپلې کورنۍ د نفوذ له امله خپل خپلوان او نور په خپلې ډلې کې نيول. د کندهار په ارغنداو کې اختر جان وروسته له هغه د لوی قومندان ملا نقيب تر لاس لاندې قومندان شو، چې دوه مشر قومندان ورونه يې له شورويانو سره په جنګ کې يو په بل پسې له لاسه ورکړي وو. قومندان اختر جان د ښوونځي دوولس کلن ځوان و، چې جهاد يې پيل کړ. دوی چې د جمعيت تنظيم ته منسوب وو، يو مرکز يا منځی يې لېرې په خاکرېز او بل يې د ارغنداو په چارقلبه کې و. په بل ډول ټاکنې کې د کورني دريځ پرځای زده‌کړې او اسلامي پوهنې ته اهميت ورکول کېده.[۵۹] د سياف او حکمتيار په تنظيمونو کې اسلامي ايډيالوجي او د خالص او رباني په تنظيمونو کې د ايډيالوجۍ ترڅنګه اجتماعي دريځ هم په نظر کې نيول کېده، که څه هم دغه تنظيمونه ټول سخت دريځي بنسټ پال تنظيمونه وو.

دغې وضع د قومندانانو او مجاهدو په سطح کې تنظيمونه اغيزمن کړل. د حزب زياتره قومندانان متعهد، تعليم کړي او بېلو ټولنيزو ډلو ا و حرفو ته منسوب ځوانان وو. انګليس جورنلست مايک مارتين، چې په کال ۱۹۸۳ کې د حزب له قومندانانو سره د کونړ او لغمان له لارې په تګاو، پروان، غوربند او باميان کې د مجاهدو فعاليتونه او له خلکو سره د هغو چلندونه ليدلي، هغه يې په خپل اثر کې بيان کړي، په نامه د افغانستان له مجاهدانو سره سفرونه. په هغه کې يې ويلي چې د حزب قومندانانو له هغه سره د عيسويت، اسلام، د خدای تعالی[ج] په ماهيت، او ډارونزم په هکله بحث کړی او دی يې چې عيسوي و، اسلام ته بللی و، په تګاو کې د احمدي د قومندانۍ يوه مجاهد ورته ويلي وو چې «زه دموکراسي لولم، مارکسزم لولم، عيسويت لولم. زه

افلاتون لولم، او برتراند رسل مطالعه کوم، خو زه اسلام غوره ګڼم.»[۶۰] چېرته په کوهستان کې انجینر قومندان تورک د ډارون په اړه له مباحثې نه وروسته مارتین ته په پوسخند او تعجب سره وویل چې «ښاغلیه مایکه! نو مونږ له بیزوګانو څخه پیدا شوي یو.»[۵۹] مارتین وايي چې له دغسې مباحثو نه وروسته به هم مونږ د پخوا په شان ملګري وو او زه د دوی په ملګرتوب خوښ خو ستړی به وم. په غوربند کې د حزب یو بل قومندان سګمت الله [نعمت الله یا صبغت الله] مارتین ته هم په بحث کې ویلي وو چې «په دغه تنظیم کې ډېر روښانفکر او مسلکي کسان غړیتوب لري چې له کمونستي- افغانستان نه وروسته به ډېر مهم وي. دغه تنظیم د اسلامي اصلونو پربنسټ جوړ شوی او له اسلام نه یې یوازې د وسیلې په توګه استفاده نه ده کړې، لکه ځینو نورو چې کړې وه.» دی دا هم وايي چې «دغه تنظیم به پرې نه ږدي چې افغانستان د لویدیځ تر نفوذ لاندې شي. دا به اسلامي انقلاب د شوروي اسلامي جمهوریتونو ته هم نقل کړي او ژمنه یې کړې چې د حکومت په نسکورېدلو سره به ټول کمونستان ووژني.»[۶۲]

د حزب قومندانانو ته تنظیمي اتحاد و اقعي نه و. «دوی د ضرورت له مخې سره یو ځای اوسېدل او دغه اتحاد یې یوه ټوکه ګڼله چې د پېښور پټو خاینانو ژوندی ساتلی دی.» د همدغه ضرورت له امله وو چې د حزب قومندانانو نه یوازې په غوربند بلکې په بامیان کې هم د حرکت له قومندانانو سره ښنګ پر ښنګ ژوند کاووه. د مارتین په ژبه «دواړو ډلو سره مشورې کولې که څه هم د یوه قومندان ترلاس لاندې یې هیڅکله پر [حکومتي] پوستې باندې په ګډه برید نه دی کړی. دوی به په یوه پلان سره هوکه وکړه خو بیا به هره ډله د خپل قومندان تر شاروانه وه. د اتحاد مفکورې ته دلته په سپکه نه کتل کېدل او زه به د حرکت او حزب قومندانانو ته پېژندل کېدلم.

وروسته راته مالومه شوه چې دغه همکاري د ضرورت محصول و. دلته د ولايت په مرکز کې د دغو تنظيمونو ترمنځ د زور انډول پر ځای و او هيڅ چا زړه نه کاووه چې ګډوډ يې کړي.» (۶۳) خو په نورو سيمو کې په تېره د کابل شاوخوا سيمو کې د حزب ا و جمعيت د قومندانانو ترمنځ نه يوازې دغسې همکاري نه وه، په مينځ کې يې جنګونه هم کېدل. د جنګ غټ دليل دا و چې د هر تنظيم قومندان کوښښ کاووه چې نه يوازې خپله لاس لاندې سيمه وساتي، بلکې د نورو سيمه هم لاندې کړي. په دې ډول سيمه ساتنه او سيمه نيونه ډېر غټ خوځونکی قوت و. «نه ويل کېدونکی حقيقت دا و، چې د مقاومت له جنګ سره خوا په خوا رقيبو تنظيمونو سره زياتره وخت جنګ کاووه.» سره له دې هم دوی داسې ګڼله چې که يرغلګر په خلکو هر څه وکړي دوی غالب کېږي. (۶۴)

د حزب قومندانان په قوت کې لږ و ډېر سره برابر وو، په دوی کې يو هم هغومره نامتو نه شو، لکه د خالص په حزب کې چې مولوی جلال‌الدين حقاني او عبدالحق او په جمعيت کې احمدشاه مسعود وو. دليل يې شايد دا وي چې د حکمتيار حزب د اسلامي ايډيالوجۍ له مخې قوملۍ ته اهميت نه ورکاووه او اجراييوي شورا او حزبي انضباط يې دغومره ټينګ وو، چې د قومندانانو د پياوړي کېدلو په مخ کې خنډ کېدلی شو. د حزب قومندانانو زورواکي نه کوله، يا يې کولی نه شوه. او «د يوه مجاهد وفاداري اول قومندان او بيا تنظيم ته وه.» په پای کې مارتين وايي چې «دلته دوه مخي توب او ريا نه وه او هيڅ چا هغو مقررو ته اهميت نه ورکاووه، چې سياست والو په ميلونو ليرې په پېښور کې له خپلو ذهنونو ايستلې وې.» (۶۵)

لکه چې دمخه يې بيان شوی د ډګر قومندانان او مجاهدان يې د يرغلګرو په وړاندې د مقاومت اصلي قوت وو. دوی په ټول هېواد کې خواره، په شمېر

کې ډېر او په قوت او نفوذ کې سره متفاوت وو. دلته به د يو څو قومندانانو نومونه واخيستل شي او بيا به د قومندان جلا الدين حقاني، قومندان عبدالحق او قومندان احمدشاه مسعود شخصيتونه، چلندونه او سياستونه معرفي شي.

نوم	تنظيم	سيمه
محمد اسماعيل خان	جمعيت	هرات
سيد حسن مشهور په سيد جګړن	د اتفاق شورا	هزاره جات
عبدالصبور مشهور په ا ستاد فريد	اسلامي حزب	پروان
عبدالبصير خالد	اسلامي جمعيت	بدخشان
سيد منصور حسنيار	اسلامي حزب	بغلان
محمد بشير شهادتيار	اسلامي حزب	شمال
صوفي پاينده	اسلامي حزب	اندراب
ملا محمد نسيم اخوندزاده	اسلامي انقلاب حرکت	کندهار
ملا ملنګ	اسلامي انقلاب حرکت	کندهار
بلال نيرم	اسلامي انقلاب حرکت	پغمان
بسم الله خان	د نظار شورا	د کابل شمال
بشير بغلاني	اسلامي حزب	بغلان

کشمیر خان	اسلامي حزب	کونړ
ذبیح الله	جمعیت	بلخ
محمد انور ډنګر	جمعیت	شکردره
قاري بابا	اســـلامي انقـــلاب حرکت	غزني
قاضي کبیر	جمعیت	کندوز
شمالي خان	اسلامي محاذ	ننګرهار
عارف خان	جمعیت	کندوز
محمد نسیم مهدي	اسلامي حزب	فاریاب
محمد انور جګدلک	اسلامي اتحاد	

قومندان مولوي جلال‌الدين حقاني

حقاني د پکتيا ولايت ځدران قوم ته منسوب د مولوي محمد يونس خالص د اسلامي حزب غړی و. په پکتيا، پکتيکا او خوست ولايتونو کې چې دلته به درې واړه د لويې پکتيا په نامه ياد شي لوی پښتانه قومونه پراته دي. لويه پکتيا نورې ځانګړتياوې هم لري چې ډېره مهمه يې دا ده چې هغه پراخه سرحدي مهمه سيمه ده او ځينې قومونه يې د ډيورنډ کرښې په دواړو خواوو کې پراته دي او سره پياوړي معنوي او حياتي اړيکې لري. په خلکو کې يې تګ راتګ هم ډېر او ازاد دی.

ژوند يې عنعنوي او د پښتونولۍ خاصيتونه يې سره مشترک دي او پښتو ژبه يې نسبتاً سوچه ده چې دا د دوی بله مهمه ځانګړتيا ګڼله کېږي. لکه چې دمخه ويل شوي د وزيرستان او مسعود يا مسيد له ميران شاه او بنو نه د وسلو کاروانونه د همدغو قومونو له لارو نه د کابل شاوخوا سيمو قومندانانو ته تلل. کابل ته نسبتاً نزدې او تګ لارې يې هم ډېرې دي. دغه نزدې والي د دغو سيمو اهميت لا زيات کړی. دا چې د هندوستان انګليس حکومت په کال ۱۸۹۳ کې د د يورنډ په توافق ليک سره د وزيرو او مسعودو سيمې په خپلې نفوذي ساحې کې ونيولې په اصل کې د دې لپاره و، چې د عاجل ضرورت په وخت کې د ګومل له لارې په لږ وخت کې نظامي سوقيات وکړي او خپل پوځ کابل ته ورسوي. د شورويانو يرغل دغه سيمې او قومونه هم مهم وګرزول او شورويانو په لويې پکتيا کې چې دغومره ستر عمليات وکړل چې په نورو سيمو کې يې لوی عمليات نه دي کړي، لکه چې دمخه يې

بیان شوی دی، د لویې پکتیا بله ځانګړتیا دا ده چې زیاتره خلک یې د پیر سیداحمد ګیلاني او صبغت الله مجددي د کورنیو مریدان دي. دوی د هغو مشران خپل پیران ګڼي او پرې ټینګه عقیده لري. که څه هم دوی غیر له دې چې په روحي او مذهبي لحاظ تسل ورکړي، نور څه یې ورته نه دي کړي. لومړنی د قادري صوفي طریقې او وروستي د نقشبندي صوفي طریقې مشري پر غاړه لري. دوی په دغو پښتنو کې دغومره ډېر نفوذ لري چې په نورو خلکو کې هغومره نفوذ نه لري، خو د دغه ملي جهاد په بهیر کې په پکتیا کې د خالص اسلامي حزب په خاص ډول د حقاني له لارې هم نفوذ وکړ او تنظیم یې هلته نوم وایست.

قومندان حقاني پېښور ته نږدې د خټکو په اکوړه کې د حقاني مدرسه لوستلې ده. دی له سخت دریځو اسلامي بنسټ پالو څخه و او لا هم دی. ده د شورویانو او کابل رجیم په وړاندې ډېر دمخه جهاد پیل کړی و او په دې اړه دی شاید لومړني مجاهد قومندان وي. وروسته یې د فعالیت ډګر ډېر پراخ کړ. د خپل تنظیم له لارې آی اس آی او په خپل شخصي ارتباط او اعتبار سره یې د خلیج د عربي امارتونو او عربستان له بنسټ پالو سره اړیکي ټینګ کړل او له هغو نه یې ډېرې پولي مرستې ترلاسه کولې. د ده یوه مېرمن هم د عربي امارات له قطر نه ده او دی په عربي ژبه هم ښه پوهېږي. د همدغه اعتبار او د پکتیا ولایت د ستراتیجکي اهمیت له امله و، چې د پکتیا په ژوره نومي سیمې کې د مځکې لاندې دغسې لوی مرکزونه جوړ شول، چې په ټول وطن کې یې ساری نه درلود. دغه مزکرونه د البدر په نامه یادېدل، چې د غره په ډډه کې جوړ شوي وو. په دغو مرکزونو کې نه یوازې افغان ځوانان بلکې باندنیان هم په نظامي او جنګي چارو کې او هم په ایډیالوجیکي او په خاص ډول د جهاد په چارو کې روزل کېدل.(۶۶) د مولف بارنت روبین په روایت

حقاني دغه مرکزونه چې هم يې بريښنا لرله او هم يې د عصري او نورو ځيزونو لپاره پراخ زېرمه تونونه لرل، د عربستان په پيسو د پاکستان آی‌اس‌آی د ودانۍ په کوم شرکت ورته جوړ کړل.(۶۷) خو د جورنلست دراز په وينا دا د اسامه بن لادن کار و، چې د تونلونو جوړول د بن لادن د ګروپ تخصص دی. امريکايي جورنلست رابرت فسک هم د هغه په تاييد وايي چې هغه له بن لادن سره د مرکې کولو لپاره په دغسې يوه تونل کې انتظار کاووه، چې چت يې ښه لوړ و او «د يوه کلک غره په ډډه کې د سل ګونو مترو په اوږدو کې کندل شوی و.» دی دا هم وايي چې بن لادن په ژوره کې د حقاني هغه پوځي مرچلونه ټينګ کړل، چې د جهاد په پيل کې يې جوړ کړي وو، حقاني، بن لادن او عبدالله عزام په جهادي چارو کې سره په ګډه کار کاووه.(۶۷) لکه چې دمخه ويل شوي حقاني او مجاهدانو يې د ۱۹۸۶ کال په اپرېل کې د شورويانو او کابل رجيم د ګډ بريد په وړاندې په ټينګه مقاومت وکړ، دغه بريد د شوروي د يوه خاص کومندويي غونډ يا سپتناز له خوا وشو، جنګ درې اونۍ اوږد شو او په سل ګونو مجاهدان پکې شهيد شول. په پای کې شوروي ځواکونه چې جنګي الوتکو او توپ لورنکو هليکوپترونو يې ساتنه کوله، پر شاشول.

په پکتيا کې له حقاني نه سربېره نور نوميالي قومندانان هم وو، لکه پاچاخان ځدران او ناظم ځدران. د جهاد په وخت کې دوی هم د حقاني په شان په شمالي وزيرستان کې اوسېدل. خو د دوی جهاد قومي او ملی و، نه د حقاني د جهاد په شان چې د بنسټ پالۍ او سخت دريځۍ پله يې ډېره درنه وه، تر څو په پای کې دوی د خپلو دريځونو او فکرونو له ا مله سره بېل او مخالف شول ا و دغه مخالفت قوم ته سرايت وکړ، او قومي عنعنوي اتحاد درزي او زيانمن شو.(۶۸) د جنرال ګل زرک ځدران او دهغه د ملګرو په وينا

په کال ۱۹۷۸ کې د ستېه کنډو په لویې نښتې کې «د جنګ او مقاومت کولو پرېکړه د قومي شورا له خوا وه، نه د تنظیمونو له خوا» او په دغه جنګ کې دغو محلي او قومي قومندانانو برخه اخیستې وه: مولوي نظام‌الدین حقاني، ملا ابراهیم، ملا عبدالرحمن، کفتان خان رنګ، عزت خان، غدي، ډول خان، غنمکی، سادات، حکیم، جنګ، ډاکټر خیالي، پاچا او الف.(۶۹) مولوي حقاني به له روغتیا نه ښه بهره من و، چې د امریکې د کانګرس غړي چارلزولسن ته ویلي وو، چې په یوه جګړه کې یې اته ځلوېښت ګړۍ خوب نه دی کړی.

د قومندان جلال‌الدین حقاني د فعالیت بل اړخ له عقیدوي مخالفانو سره مرګکي چلند و. په دې برخه کې دی د هغو ټېنګ دریځو او زغم نه منونکو بنسټپالو څخه و چې بې شمېره افغانان یې په دستور سره بې د محکمې له حکم نه له مینځ نه وړل شوي دي، په دې نامه چې چپیان او کمونستان دې یا یې له خلقي او پرچمې رجیمونو سره کار او همکاري کړې ده. ده په دې ډول د اسلامي عقیدې په نامه د ټولنې تصفیه کولو ته ملا تړلې وه. د یوه اعتماد وړ مشاهد په وینا په سل ګونو هغه سرتېري ځوانان هم د هغه په حکم وژل شوي دي، چې د پرچم له پوځ نه تښتېدل، او د ده تنظیم ته تسلیمېدل، که څه هم دا یو و اقعیت و، چې په دغه رجیم کې ځوانان په زور نیول کېدل او هغوی بیا په مناسب وخت کې له وسلو سره تښتېدل. دغه مشاهد دا هم وایي چې په ژوره کې یې د یوه غره لاندې ګړنګ کې د انسانانو ډېر هډوکي لیدلي دي. د همدغسې وژنو په اړه به وي چې امریکایي لیکونکی اوبالانس لیکي چې د ۱۹۸۲ کال یې «... د پکتیا ولایت د بریم (Barrim) چونۍ ونیول شوه. د مجاهدو له خوا ۲۶ سرتېري ووژل شول. دهمدغه کال په اګست کې یوه ډله کلیوال مشران چې د افغان-شوروي سیمه ییز قومندان لیدلو ته تللي

وو، چې د فصل تړولو په و خت کې اوربند وشي، هغوی د مجاهدو لـه خـوا ووژل شول. دوی د دغسې غیر رسمي اوربندونو مخه نیوله.» دغه لیکوال دا هم وایي چې د دغسې وژلو نتیجه هم سملاسي او د جهاد په تاوان شوه. له هغه وروسته «...افغان سرتېرو په دې پیل وکړ، چې تسلیم نه شي او جنګ وکړي او هغو سملاسي مړینه تر اوږده او دردناک مرګ نه غوره ګڼله.» په دغه کار سره «د افغان پوځ معنویاتو په پیاوړي کېدلو پیل وکړ او د کابل رجیم بیا په یو څه رښتین توب سره ادعا کوله چې ډېر مجاهدان ورته تسلیم کېږي، په داسې حال کې چې د سرتېرو د تښتېدلو اندازه یې تر ډېره حده ښکته شوه.»[۷۰] داسې هم له هغو افغانانو نه ډېر یې له مینځ نه وړل شوي دي چې له کابل او شاوخوا سیمو نه د پکتیا پر لار پېښور او نورو ځایونو ته کډوال کېدل.

قومندان عبدالحق

عبدالحق په ۱۹۵۸ کې د هلمند د ګرمسیر ولسوالۍ د درویشانو په کلي کې پیدا شوی. پلار یې امان خان چې د ننګرهار د غلزي حصارک جبارخېل قوم ته منسوب و، هلته ولسوال و، ده دوه مېرمنې او اته زامن او اته لوڼې لرلې. جبارخېل د غلزیو یوه وړه څانګه ده. د امیر شېرعلي خان له وخت نه یې نوم ایستلی. ارسلاخان جبارخېل چې د عبدالحق غور نیکه و، د امیر شېرعلي د باندنیو چارو وزیر او عصمت الله جبارخېل د کورنیو چارو وزیر و. امیر شېرعلي په دوهمې واکمنۍ کې هم د غلزیو او هم د وردګ مشرانو ته په دولت کې لوړ مقامونه ورکړي او ځوانان یې په پوځ کې نیولي وو.

عبدالحق په ننګرهار کې په خپلې کورنۍ او خپل ولس کې لوی او د شخصيت خاوند شوی دی. مشر ورور يې حاجي عزيزالله مشهور په دين محمد د هغه بيوګرافي ليکلې، په نامه د بس همدا و عبدالحق. دی وايي چې عبدالحق په ماشومتيا کې ډېر ضدي خو د خپلواک فکر او ټينګې ارادې خاوند و. که يې غوښتنه نه منل کېده، خپل سر به يې پر ديوال وهه، تر څو چې هغه به ومنل شوه. دی پر خپلې کورنۍ او مور باندې د کشر زوی په توګه ډېر ګران و، خو څنګه چې د هغه «... افکار... له ماشومتوب څخه د پوخوالي او غټانو په لور متوجه شول، د ده د ماشومتوب دوره لنډه وه. دغه بدلون د مولوي محمد يونس خالص او معلم جمعه خان د ښوونې له امله و چې د کورنۍ نږدې دوستان يې وو. عبدالحق د کيسو له اورېدلو سره دغومره مينه لرله، چې هم يې د کلي له لويانو او هم له لارويو نه غوښتل چې «کاکا يا ماما يوه کيسه خو راته ووايه.» خو د ده د فکري تحول اصلي تحرک د پښتونخوا د خدايي خدمتګار د تحريک موسس عبدالغفار خان کتابګوټي. ((ما وپېژنۍ)) په نامه ګڼل کېدلی شي، چې «همايون ورڅخه ډېر متاثر شوی او انقلابي ښکارېده.» د عبدالحق اول نوم عبدالروف او په کور کې همايون ورته ويل کېده.(۷۱)

غفار خان چې د هند د خپلواکۍ له ټينګو ملاتړانو څخه و، د مهاتما ګاندي په شان د نه تشدد لار نيولې وه او خپل دغه لنډ ا ثر يې د هغه په رڼا کې کښلی و. عبدالحق د هغه له لوستلو نه وروسته دغه لار غوره کړه. دی د ملي جهاد په شروع کې د ځوانۍ په قوت کې و. عبدالحق له دوولس کلنۍ نه وروسته د وژنې لار پرېښوده، مګر په هغه حال کې چې د وطن په دفاع کې به بله چاره نه وه. په داسې حال کې چې تر هغه دمخه يې «په کور کې دننه او بهر ډېر جنګونه کول؛ تل به يې سرمات و.» عبدالحق د مرګ تر ورځې د

همدغه فکر له مخې عمل کاووه. ده حتی په لومړۍ ځوانۍ کې په غیر عادي ډول فکر کاووه او دغسې دلیلونه به یې وړاندې کول چې لویان به یې حیران کړل. حاجي دین محمد و ایي چې یوه ورځ له بیرون نه ستړی ستومانه کور ته دننه شوم او «د کور خلکو راته وویل چې عبدالحق ډېر په تنګ کړي یو، ما یوه لښته ورپسې راواخیستله.... عبدالحق راته وویل چې ګذار مه کوه! زما خبره واوره... ده راته وویل چې زه پوه یم د داود خان له حکومت سره ستا جوړه نه ده؛ ته بل وطن ته ځې ... او زه غواړم چې له تا سره په دې سفر کې ملګری شم؛ نو د دې لپاره چې مور او خویندې راپسې خفه نه شي...دوی [په] تنګوم » عبدالحق په دغه وخت کې پنځلس کلن و. د همدغه فکر له مخې به و، چې ده د سره رود د فقیرالله په لېسه کې زده‌کړه پرېښوده او له خپل ورور حاجي دین محمد او نورو سره د حکومت په مخالفت پېښور ته واوښت. دی د عمر د لږوالي له امله له پېښور نه څو ځلې کله د تیرا، کله د تورخم او کله د پاړه چنار له لارې په یوازې ځان خپل کلي او کابل ته لاړ، بې له دې چې څوک فکر وکړي، دی د حکومت مخالف دی، خو په پای کې وپېژندل شو او د کابل ولایت په توقیف خانه کې بندي شو. دی بیا د ثور له کودتا نه وروسته ازاد شو. د شوروي یرغلګرو او د هغو د تابع پرچمي رجیم په وړاندې یې په منظم فعالیت پیل وکړ.

دغه یرغل عبدالحق قادر کړ، چې مجاهدان پر ځان راټول کړي او په پغمان کې ځانله یوه جبهه جوړه کړي. د شوروي پوځ تر و تلو پورې یې غټ او بې ساري کارونه وکړل چې زر به یې بیان وشي. عبدالحق د یرغل په ا ول کال دوه ویشت کلن و، ده په همدغه کال مجاهدان پر ځان راټول کړل او په پغمان کې یې د یوه زبرځواک او د شوروي شویو پرچمي لویانو په وړاندې فعالیت پیل کړ. خو ده اول خپل جهاد د پکتیا د خوست د مستلبر له سیمې

نه پیل کړ، چې دی هلته له خبلو ورونو او نورو سره له پېښور نـه تللی و، چې هلته دمخه له خپلو ورونو او کورنۍ سره کډوال شـوی و. پـه پېښـور کې دوی او مولـوي جلال‌الـدین حقـاني د مولـوي محمـدیونس خـالص پـه مشـرۍ د اسلامي حـزب بنسـټ ایښـی و. مولـوي خـالص نـوی د ګلبـدین حکمتیـار لـه اسلامي حزب نه بېل شوی او د خپل حزب هـدف یـې «د خـدای رضـا لپـاره جهاد، د وطن ا زادي او د شـریعت نافـذول» ټـاکلی و. پـه دې ډول د مولـوي خالص حزب ماهیت ملي او اسلامي و، عبدالحق لا د یوه ټینګ مسـلمان پـه توګـه د وطـن پـه ازادولـو او بیـا د لـویې جرګـې لـه لارې د سیاسـي نظـام پـر جوړولـو ولاړ او د ا فراطـي او زورواک چلنـد مخـالف او د ملـي کشـالې د هوارولو لپاره د وطن د ټولو قومونو په همکارۍ معتقد و. ده تـر پایـه پـورې د همدغو فکرونو او اصلونو په چوکاټ کې کړه وکړل.

په هر حال له مستلبر نه چې د حاجي دین محمد په فکر «... په افغانسـتان کې د منظم جهاد لومړنی مرکز ګڼل کېدلی شي» هم د پکتیا، ننګرهار او هم د غزني یو شمېر مجاهدانو د مولوي حقاني په عمومي قومندانۍ جهاد پیل کـړ. د ډګر قومندان یې مطیـع الله ولیخېـل و. دوی لـه دغـه مرکـز نـه چـې حقـاني دمخه جوړ کړی و، د خوست د بري پر تاڼې او نورو حکـومتي پوسـتو بانـدې بریدونه کول. عبدالحق که څه هم تـر ټولـو کشـر و، پـه دغـو یرغلونـو کـې پـه خپلې زړورتیا سره نوم وایست او ځایي خلکو او د حقاني او مطیع الله میندو ته په خاص ډول ګران شو. بیا نو د ده «... عزت او جاروقربان تر هر چـا ډېـر و.» د حقاني مور به ویل چې «یو خـو عبـدالحق وړوکـی دی او مسـافر دی او بـل زړور دی.» د مطیـع اللـه مـور دغـومره تکـړه او صـبرناکه مېـرمن وه چـې «ورونه او زامن به یـې شـهیدان شـول خـو د دې بـه پـروا نـه وه، د مجاهـدینو خـدمت بـه یـې کـاووه.» هغـه «لـه زامنـو سـره بـه جهـاد تـه تللـه... او د زامنـو

حوصلې به يې وچتولې.»(۷۳) دغو مېړمنو چې کله به يې زامن په کور کې نه وو، د مېلمنو قدر او عزت په خپله کاووه.

په دغې جبهې کې چې مجاهدان ډېر شول او په پسرلي کې چې په سپين غره باندې اوښتل ممکن شول، فيصله وشوه چې د ننګرهار په خوګيانيو کې دې هم جهادي مرکز پرانستل شي. بيا نو د تورې بورې مرکز د پچيراګام د ولسوالۍ د سليمان خېلو په تنګي کې غوره شو. د تورې بورې شاوخوا دغسې غرونه پراته دي، چې په ځنګلونو پټ دي او د نا اشنا خلکو تګ ورته ګران دی. دلته د مجاهدانو لپاره د پټ کېدلو ځايونه ډېر وو او د الوتکو او توپونو بمپاري هم پرې اثر کولی نه شو. مولوي خالص د تورې بورې دفاعي سيستم عبدالحق او نورو ته وسپاره او په خپله يې کله په عملياتو کې برخه اخيستله، که څه هم دی د تنظيم مشر او عمر يې هم ډېر و. د يادولو وړ ده چې د اګام او چپرهار خلکو، د سره رود عربي سيدانو او دېرو نورو هم «مجاهدينو ته تر خپلې وسې پورې نغدې مرستې راولېږلې.» د جلال اباد ښار د هندوانو ونډه هم د يادولو او قدر وړ ده. حاجی دين محمد وايي چې «هم ښځو خپلې ګاڼې مونږ ته پېښور ته راولېږلې؛ هغه مونږ خرځې کړې او له دره ادم خېل څخه مو ټوپک او کارتوس رانيول او ور ومولېږل.» دا هغه وخت و چې تنظيمونو ته د باندې نه وسلې نه رسېدلې. له همدغې جبهې څخه وو چې مجاهدانو وروسته «خپل ګروپونه چپرهار، خوګيانيو، سره رود او شنوارو سيمو، حصارک غلجايي، سروبي ولسوالي، تورغر او جلال اباد ښار ته خپل عمليات وغزول.» او عبدالحق «د جلال اباد په ښار کې د ځينو دوستانو او د هغو پوځي افسرانو په ملګرتوب چې مجاهدينو سره يې خواخوږي درلوده، چريکي عمليات پيل کړل.»

عبدالحق به هلته له ملګرو سره د ورځې د دوستانو په کورونو کې تېرولې

او د شپې به يې د هغو د ځوانانو په ملګرتوب له خپلو ملګرو سره په ګډه د رجيم پر پوستو بريدونه کول او له ښار نه د باندې يې په پچير اګام او سره رود کې عمليات کول. دننه په ښار کې يې يو ډول ابتدايي جال يا شبکه جوړه کړه. دا په جلال‌اباد کې و چې عبدالحق د خپلواک قومندان په توګه په خپل نوښت چريکي عمليات کول. په دغو عملياتو کې چې دی د مهارت خاوند او پر ځان ډاډه شو، په دې فکر شو چې که له کابل نه د باندې د رجيم پر ضد فعاليتونه هر څومره ډېر او برياليي هم وي، رجيم پرې نسکوريدلی نه شي او د دې لپاره چې رجيم په اساسي ډول تاواني او د نسکورېدلو لپاره يې لار هواره شي بايد د کابل ښار شاوخوا هدفونه وويشتل شي او په ښار کې دننه نفوذ وشي. نو دی بايد په پغمان کې يوه جبهه ولري. نور نو د ده په خپله ژبه: «زه پوهېدلم چې زه بايد په کابل کې ځانله جبهه ولرم. په هغه وخت کې خالص هلته هيڅ نه لرل. زمونږ ټول قوت په ننګرهار او کابل کې و، خالص ا و زما ورور [دين محمد] ويل نه، حکومت به دې ووژني. ته لا تنکی ځوان يې او په دې نه پوهېږې چې په کابل کې له رجيم سره جنګېدل حومره ګران کار دی. ته د دغسې جنګ لپاره تيار نه يې.»(۷۴) عبدالحق په دې اړه ډېر دليلونه وويل خو هغوی قانع نه شول. په پای کې عبدالحق ورته کړه چې «ګورئ! که د تاسې هوکړه وي يا نه وي، زه غواړم په کابل کې ځانله جبهه ولرم. ايا له ماسره د پيسو او وسلو مرسته کولی شئ؟» د هغو ځواب نه و. عبدالحق بيا له دوی سره بې له خدای په امانۍ له پېښور نه ووت او ټولې هغه ماشين ګنې او وسلې يې چې په ننګرهار کې د رجيم له پوستو څخه ترلاسه کړې وې له ځان سره يوووړې.(۷۵)

په رښتيا هم له پغمان نه د رجيم پر ضد عمليات کول يو ګران کار و، هغه هم د عبدالحق لپاره چې دغه وخت دووه ويشت يا درويشت کلن ځوان و.

دی پغمانیانو ته نا اشنا و او په پغمان کې یې ژوند هم نه و کړی. دغه خطر هم محسوس و، چې د خاد جاسوسان به د ده شبکه یا مرکز کشف کړي او دی به له مینځ نه یوسي. خو دی ډاډه و چې څنګه چې پغمانیان هم د رجیم او یرغلګر پوځ مخالف دي ملاتړي به یې وکړي. دی به په دې فکر هم و، چې حنګه چې یرغلګر پوځ د پغماني حفیظ الله امین حکومت نسکور کړی، دوی به د هغو ټینګ مخالف وي. د پغمان غوره کول به له دې امله هم و، چې هغه لړو ډېر د تورې بورې په شان سخته غرنۍ سیمه وه، هر څه چې وو، عبدالحق د وطن د ژغورلو لپاره دغه کار ته ملا وتړله او د ننګرهار جبهې مشري یې انجینر محمود ته وسپارله او په خپله د ۱۹۸۰ کال په کومې میاشت کې له یو څو ملګرو سره له پېښور نه افغانستان ته ننوت. په پغمان کې د څارندوی یو منصب وال ضابط عبدالحلیم له حکومتي ګړندي موټر او څه وسلو سره هم ملګری شو. ورور یې حاجی عبدالقدیر هم یو څه وسلې چې د اپریدو له ادم خېل درې نه یې رانیولې وې هم ور واستولې. پغمان د قوماندان عبدالحق نظامي جبهه وه، چې له هغه ځای نه یې عملیات کول. خو د شپې تېرولو لپاره یې د جلرېز دیولان په سیمه کې یو څو کوټې جوړې کړې، په دې چې پغمان د اوسېدلو لپاره خوندي نه و. په دغو کوټو کې یې درنې وسلې، مهمات او لوجستیکي وسیلې هم ځای پر ځای کړې. دوی به عملیات په شپه کې کول، او د ضابط حلیم له موټر نه به استفاده کېدله.(۷۶) د دوی لومړني عملیات اسان وو، ځکه چې په غه وخت کې شورویانو د کابل ښار شاوخوا امنیتي پوستې نه وې جوړې کړې.

عبدالحق په هاغه اولې مرحلې کې د ملګرو موندلو، نفوذ خپرولو او د تنظیم جوړولو موضوع ته ملا وتړله. امریکایي جورنلست رابرټ کاپلان لیکي: «حق په پلازمینه کې خپل وخت له باوري ملګرو سره تېروه؛ له خپل

مقصد نه به ورته غږېده او له هغو نه به یې مرسته غوښتله. داسې هم ده خالص او دین محمد ته پیغامونه واستول او ترېنه ویې غوښتل چې پر موضوع له سره فکر وکړي. هغه نورو پیسو او وسلو ته اړ و، ځواب ورته ونه رسېد. په پای کې یې له هغو سره پوره وشکوله.»[۷۷] په دغه حال کې عبدالحق بله چاره نه لرله، خو دا چې په خپل ځان ډېره وکړي او ملګري ډېر کړي. په دې اړه ملي جهاد ته د هغه رښتین توب، قوي منطق او له ملګرو سره ښه چلند هم ورته ګټه وکړه. کاپلان چې له عبدالحق سره افغانستان ته څو ځله تللی وایي چې «په تحلیلي توګه د هغه د سوچ کولو قابلیت د هغه ستره پانګه وه چې د هغه له هغه استعداد نه یې ډېر انکشاف کړی و، چې د چاودونکو موادو په هکله یې لاره.»[۷۸] عبدالحق یو ځل کاپلان ته ویلي وو چې «ما درک کړه چې هر څوک ټوپک جګولی او جنګ کولی نه شي. هر څوک ما غوندې سرسخت کېدلی نه شي. خو هر څوک یو څه کولی شي. هغوی چې پیسې لري، مونږ ته ساق دار بوټان او پرېړ واسکټونه تهیه کولی شي او هغوی چې پیسې لري، او جنګ کولی نه شي له حکومتي دفترونو نه هم یو څه کولی شي. غوږ نیولی او مونږ له واقعي حال نه خبرولی شي. تاسې ډېرو ناتوانو او احمقانو ته هم دغه احساس ورکولی شئ چې دوی یو مهم کار کولی شي. په دغه ډول هر یو کولی شي له تاسو سره مرسته وکړي.»[۷۹]

د عبدالحق له ویناوو نه څرګندده ده چې هغه د ابتکاري او رانه فکر خاوند و، پر خلکو یې باور او د ملګرو په موندلو کې یې مهارت لاره. کاپلان وایي «عبدالحق له جنګ کولو نه زیات خپل وخت په خبرو کولو تېروه. دا یوه ابتدایي وسیله وه چې هغه جوړوله. له هغو نه چې یې ښه پېژندل د پنځو یا تر هغه لږو نه یوه ډله جوړوله. هغوی بیا له هغو نه چې یې پرې بوره باور لاره بله ډله تنظیموله. یوې پټې ډلې به یوازې پانې چاپولې او بل څه نه؛ بلې

به هغه وېشلې، بلې ډلې بـه د چاپوونکي او ويشـونکي تـرمنځ پيغامونـه وړل راوړل. يوې ډلې به يوازې چوونکي مواد پټول. په داسې حال کې بلې بـه هغـه درېيمې ته وړل، چې يې عمليات کول. هيڅ ډله پـه دې نپوهېدلـه چـې هـابلې څه کول. عبدالحق له شفري کلمو، شفري کاليو او د سرکونو لـه علامـو څخـه د شفري کلمو نه ژبه جوړه کړه. يوه مياشت به يو چا توره چترۍ ګرزولـه چـې عمليات کېږي؛ بله مياشت به د هماغه رنګ مانا دا وه چـې عمليـات ځنډول شـوي دي. دغـه طـرز مـوثر و ځکـه چـې پـه افغانسـتان کـې پخـوا دغسـې استخباراتي طرز په کوم نظم سره نه و ازمييل شـوی او ځکـه چـې شـورويان د هغه په فکر نه وو.»(۸۰)

د عبدالحق په فعاليتونو سره د پغمان چبهې نوم وايست، پـه تېـره وروسـته له هغه چې د ۱۹۸۰ کال په جولايی کې د بي بي سي پـه خبرونـو کـې وويـل شول چې «په پغمـان کـې د مجاهـدانو زيـات شـمېر شـورويان پـه تنـګ کـړي دي.» د عبدالحق په وينا دوی په دغه وخت کې په پغمان کې ديـارلس تنـه وو او ډېر ملګري يې په کابل کې وو. د بي بي سي دغـې څرګنـدونې دوی تـه ګټـه وکړه. د عبدالحق د پلار سـوداګر دوسـتانو يـې پيسـې ورواسـتولې، لکـه چـې مشر ورور يې عبدالقدير هـم چـې د جلال‌ابـاد او پېښـور تـرمنځ پټـې معـاملې کولې، پيسې ور واستولې. نورو خلکـو هـم چـې دکمـونزم مخـالف وو، مـالي مرستې ورچالان کـړې، خـو دغـه مرسـتې د عبـدالحق لپـاره کـافي نـه وې. پـه همدغه وخت کې و چې دی په چاودېدونکې مرمۍ (Shrapnel) سره په سـر کې ولګېد او د درملنې لپاره پېښور ته لاړ. هلته مولوي خالص يې پوښـتنې تـه ورغي، خو هغه ورسره له خبرو کولو نه ډډه وکړه. سـره لـه دې هـم عبـدالحق وايي چې مولوي صاحب «په ټينګه کش کـړم او پـه جـګ اواز يـې راتـه وويـل چې بايد دغومره مغرور نه اوسي، ويـې منلـه چـې د ده پـه اړه تېـر وتلـی وم.»

دوی چې سره پخلا شول مولوی صاحب ورته کړه چې «ښه ده هر څه چې دې ضرورت وي، تنظیم به یې درته تهیه کړي.»[۸۱]

له هغه وروسته د عبدالحق د جهاد ساحه پراخه شوه او د کابل شاوخوا سیمو کې درویشت جبهې جوړې شوې. حاجي دین محمد په خپل اثر کې د هرې جبهې نوم او د هغې قومندان یادوي. دغه جبهې په دغو سیمو کې جوړې شوې: پغمان، چاردهي، شېوه کي، شکر دره، ده سبز، خاکجبار، قره باغ، ستالف، موسهي، سروبي، ماهیپر، دارالامان، اوزبین، جلریز او کوټه اشرو. د جبهو شمېر د سیمو او اهمیت او ضرورت په تناسب و، پغمان څلور جبهې لرلې. دغو جبهو معاونان، همکاران او په «سوونو» مجاهدان لرل.[۸۲] د کاپلان په وینا د عبدالحق مجاهدان سربېره پر هغو چې د کابل ښار کې یې لرل، اووه زره تنه وو.[۸۳] انګلیس لوسي ایډوروډز د افغان کشالې هوارول لیکواله وايي چې قومندان عبدالحق «...د ښار شاوخوا چریکي تاکتیکي جنګیالیو واحدونو ته انکشاف ورکړ؛ د هغه دفاعي جنګیالي له څلور زره پنځه زره نه ډېر شول.»[۸۴] د عبدالحق د جنګیالیو یانې مجاهدانو دقیق مالومول به ګران وي، خو دغومره یقیني ده چې هغه د چریکي جنګ لپاره کافي جنګیالان لرل او هغوی د هغه په قومندانۍ او ښه چلند راضي وو.

د حاجي دین محمد په وینا عبدالحق د خپلو مجاهدانو له کار او فعالیت نه ځان خبراووه او ورته به یې پلان ورکاووه او کوم هغه اهداف به چې یې د ښاري حوضو او یا جبهو ته په نظر کې لرل «... لومړی به یې له خپلو شوراګانو سره پرې مشوره کوله او بیا به په خپله عبدالحق هغه وڅېړل.» دی دا هم وايي چې «په لومړنیو وختو کې به پر دغو اهدافو باندې چې پوره څېړل شوي به وو، په خپله عبدالحق قومانده په لاس کې واخیسته او ګډون به یې پکې کاووه او هدایات به یې ورکول چې غیر نظامیانو ته تکلیف ونه

رسېږي او يا هم د ټاکل شوي هدف نه په اخوا مجاهدين په نورو کې ګوتې ونه وهي.» عبدالحق د ښه چلند له امله و چې هر«... مجاهد به کوښښ کاووه چې له ده سره د حملې په وخت کې نژدې کار وکړي، چې هم يې د ده زړورتوب خوښېده او هم به يې له تدبير څخه مطمين و.»(۸۵)

عبدالحق کوښښ کاووه چې مجاهدان يې منظم وی؛ له نورو مجاهدانو سره ونه نښلي او ولسي خلکو ته ضرر ونه رسوي. يو ځل د کابل-جلال اباد پر لار د کڅ په برخه کې د ده يوه مجاهد د موټر له يوه سورلۍ نه يو پټو ا خستی و او دی چې پرې خبر شو خپل «...مجاهدين[يې] راټول کړل او په دې خبره يې وپوهول چې زمونږ کار د خلکو ځورول او يا د هغوی مالونو اخيستل نه دي؛ بلکې د د وی د سر او مال حفاظت دی.» ده دا هم ورته وويل چې «مونږ چې سرونه په لاس کې نيولي دي، د خپل ملک د ساتلو او خپلو خلکو دناموس او مال ساتلو لپاره [دي] نه دا چې د دوی ناموس، سر او مال ته غله شو.»(۸۶) دغه پېښه به په ننګرهار کې د هغه د قومندانۍ په وخت کې شوې وي.

د عبدالحق د کابل شاوخوا مجاهدانو وظيفه دا شوه چې د نورو تنظيمونو د مجاهدو په شان پر لويو لارو باندې د يرغلګرو پر قطارونو حملې وکړي او دننه په ښار کې د شپې په تياره کې په وړو وړو ډلو سره د رجيم او شوروي پيره داران په نښه کړي. د يرغل په اول کال په تېره د کابل ښاريانو او د ښوونځيو او پوهنتون محصلانو له پاڅونو نه وروسته مجاهدو د رجيم پر ضد فعاليتونو ته زور ورکړ او په لويو لارو کې يې نقليه وسيلې لټولې. په داسې حال کې چې د شوروي پوځ او رجيم پوځي پوستې به هم لېرې نه وې. دوی يې مخه نه نيوله يا نيولی نه شوه. شورويانو هم د کابل شاوخوا امنيتي پوستې جوړې کړې وې، خو د رابرټ کاپلان په وينا دغه کار اول قومندان

عبدالحق کړی و. په لویو لارو کې شوروي سرتېرو او مجاهدانو یو بل له مجبوریت نه زغمل. په دې چې شوروي سرتېري تماشاچي وو او مجاهدانو له نقلیه وسیلو نه د رجیم نامطلوب ماموران، ګوندیان او نور هغه کسان چې پرې مشکوک کېدل، بېول. په دې ډول د کابل رجیم او یرغلګر پوځ په لویو لارو کې مجاهدان د واقعیت په توګه منلي وو، خو پر ضد به یې د معمول په شان پروپاګندونه کول. البته رجیم او شوروي پوځ به اړین او مهم نظامي او غیر نظامي څیزونه په **لویونو کاروانونو** سره وړل چې غټې نظامي قوې به یې ساتنه کوله. که مجاهدانو نه شو کولی له بیرون سره د ښار اړیکې وشلوي، پکې یې شریکي عملیات او نفوذ کولی شول. د ښار زیاتره اوسېدونکي د رجیم او شو رویانو مخالف او د مجاهدانو پر خوا وو. د دغه حال په درک سره د قومندان عبدالحق بل غټ کار دا شو چې دننه په ښار کې کار وکړي. دغه کار که څه هم د خاد د ډېرو جاسوسانو د شتون له امله ګران او خطرناک و، سره له دې هم هغه پرې شروع وکړه. دکاپلان په وینا «عبدالحق په پټه د څو سوو محفوظو کورونو نه یو جال یا شبکه جوړه کړه چې په زرګونو خلک پکې شامل وو او دوی به یو څه د مخه خبرتیا سره کولی شول، شپې لیکونه په څو ګړیو کې په ټول ښار کې تیت کړي.»(۸۷)

مولف حاجی دین محمد په دې اړه اوږد غږېږي او لیکي چې «... وړې وړې حوزې د ښار په هر ګوټ کې جوړې شوې؛ عملیات پکې کېدل؛ د زخمیانو علاج به په پټه سرته رسېده، شبنامې (شپې پاڼې) به ویشل کېدلې... عبدالحق به هرې حوزې ته ځان [په شپه کې] رساووه او په هغه سیمه کې به یې عملیات سرته رسول. په دې عملیاتو کې څو ځلې زخمي هم شو. په دې ډول د کابل په ښار کې د عملیاتو یو جال جوړ شو. که څه هم په کابل کې نورو چریکي ګروپونو هم کار کاووه او ځینو یې ډېر ښه کار هم کاووه. خو

ځينو به يې وران کارونه هم کول او يا به يې خلک بې ځايه ځورول. له دې امله چې عبدالحق به خپل ګروپونه په خپله رهبري کول او هم به يې ښارل نو عبدالحق او مجاهدينو يې د کابل د خلکو په زړونو کې ځای درلود» داسې هم عبدالحق په کابل کې «... د شپې پاڼو په ذريعه او هم له ښاريانو سره د مستقيمو اړيکو په ذريعه د رجيم پرخلاف خلک منظمول.»(۸۸)

هر چاته به د يقين وړ نه وي چې حتی يوه باندني به هم په کابل ښار کې شپې ليکونه خپاره کړي وي. د کاپلان په روايت دغه باندنی د ساويک شوستر (savik Shuster) په نامه د ليتوانيې د هېواد يو يهود و، دی په پېښور کې له قومندان عبدالحق سره اشنا شوی او د هغه په مرسته کابل ته راغلی و. ده د ۱۹۸۳ کال د شپې پر يوولسو بجو د عبدالحق د مجاهدو په ملګرتوب او لارښود په ميرويس ميدان کې په داسې حال کې چې د رجيم ګزمه وال پنځوس متره لېرې ولاړ وو، د يوې روسي ورځپاڼې کمونستي ضد شپاړس نسخې د ميدان شاوخوا دېوالونو باندې نصب کړې، چې پکې په روسي ژبه ويل شوي وو، چې «جنګ بس کړئ، راځئ چې خپلو کورونو ته لاړ شو.» دا هغه ليکنه وه چې لينن د لومړي نړيوال جنګ په بهير کې د روسي سرتېرو لپاره خپره کړې وه. د يادې شپې په سبا د عبدالوکيل په نامه د عبدالحق يوه قومندان د دغې پاڼې شپاړس سوه نسخې په ښار کې ووېشلې. يو څو نسخې يې د انټرکانټيننټل هوټل په تالار کې هم خپرې کړې. په بله ورځ د شوروي پوځ ميرويس ميدان احاطه کړ او کورونه يې ولټول. ويل شوي چې د رجيم دوه افسران د دغې پېښې په تړاو ووژل شول. د شوروي اتحاد يوې ورځپاڼې دغه کار د سي‌آی‌اې کار وباله.(۸۹) يو شمېر نورو جورنلستانو هم افغانستان ته سفر کړی و، چې په هغو کې جان ګن ستن انګليس هم و، چې يو ځل يې د اسلامي حزب، اسلامي جمعيت او

عبدالحق له ملګرو سره پينځه مياشتې دننه په افغانستان کې تېرې کړې او د رجيم له يوه نظامي جنرال سره يې هم ليدلي وو، چې له عبدالحق سره يې په پټه کار کاووه.

په اول وخت کې د چريکي عملياتو ډلې له ځوانانو څخه جوړې وې چې د ورځې به يې په ښار کې خپل ژوند چارې ترسره کولې او په شپه کې به د عملياتو لپاره ټاکلو ځايونو ته تلل. د دغو چارو مسؤليت په شيوه کيو کې د ضابط عبدالحليم خيرخواه او په پغمان کې د اخوندزاده وحدت او عبدالوکيل پر غاړه وو. په دې اړه عبدالحليم غټ کارونه وکړل، تر څو چې شهيد شو. د پغمان د يوه قومندان حاجي خانمير په وينا په کال ۱۹۸۲ کې د کابل په شاوخوا سيمو کې ډېر ځوانان چې وپېژندل شول او چريکي فعاليتونه يې کول پغمان ته لاړل چې د نيولو له خطر نه بچ وی او هم خپلو رجيم ضد عملياتو ته دوام ورکړي»[۹۰]

په رښتيا هم د ښار په لويديځو برخو کې نږدې هره شپه او کله کله تر باغ عليمردان پورې چريکي عمليات کېدل او د رجيم او شوروي ګزمه والو يې مخه نه نيوله، يا نيولی نه شوه. خو يوه شپه د ټکونو او ګوليو اوازونه دغومره قوي او هيبتناک وو، چې مونږ ټوله شپه د کور په تهکاوي کې تېره کړه. مونږ هغه وخت د خوشال مېنې په دوهمه برخه کې په خپل کور کې اوسېدلو. ما دغه پېښې د ۱۹۸۲ کال تر اپريل پورې يا يې تر خپل بندي کېدلو پورې په خپل جورنال کې ثبتې کړي او اوس خوښ يم چې وينم دغه ليکنې د هغو په تاييد دي او عاملان يې هم راښيي. هغه وخت زه حيران وم چې دا څوک دي چې دغه خطرناک عمليات کوي، هغه هم دننه په ښار کې چې د رجيم او يرغلګر و او په خاص ډول د خاد د فعاليت مرکز و. له دغو پېښو نه څرګنده ده چې قومندان عبدالحق د وطن ټينګ مدافع و. دغه پېښې په بل څپرکي کې

بیانیږي.

زما تر بندي کېدلو پورې نږدې هره شپه دغسې عملیات کېدل، خو د ورځې به د رجیم سرتېري په خوشال مېنه کې ډله ډله ګرځېدل او کورونه یې لټول او خلکو ته به یې ښووله چې حکومت پر ځای او ټینګ دی. ما په خپل جورنال کې د شوروي د یوه مشاور د ټبنتول کېدلو پېښه هم راوړې، اوس مالومه شوه چې هغه رښتیا وو دغه «مشاور» په واقع کې یو جنرال او د برېژنیف لېرې خپلوان و، چې د عبدالحق په تدبیر او د ضابط حلیم په مرسته ټبنتول شوی و، دغه پېښه به هم په پنځم څپرکي کې بیان شي. هلته به دا هم بیان شي چې په ۱۹۸۹ کې د قرغې فرقې په زېرمه تون کې د قومندان عبدالحق په نوښت دغسې چاودنه شوې وه، چې رجیم یې د **پنځوس ډالرو** په اندازه تاواني کړ.

قومندان عبدالحق په خاص ډول په ښاري چریکي عملیاتو سره د باندنیو جورنلستانو له لارې نوم وایست. په کال ۱۹۸۵ کې د امریکې ولسمشر ریګن په واشنګټن او بل کال د برتانیې صدراعظمې مارګریت ته چر په لندن کې ورسره ولیدل، دغو لیدنو له دې سره مرسته وکړه، چې امریکا په کال ۱۹۸۶ کې مجاهدو ته د ستېنګر راکټونه ورکړي، چې په هغو سره په افغانستان کې د شوروي هوایي قوه تر ډېره حده بې اغیزې شي. عبدالحق وایي چې «ما مېرمن ته چر ته وویل چې زما نیکه او تر هغه دمخه د هغه پلار له انګلیسانو سره وجنګېدل، چې پر افغانستان یې یرغل کړی و، د دې لپاره چې افغانستان له روسانو نه په امن وي، نو مې هغه وپوښتله چې اوس چې په پای کې روسان راغلي، لکه څنګه چې برتانیه وېرېدله، ته ولې دغومره غلې یې؟ تاسې ولې سل کاله دمخه هر څه واستول خو اوس هیڅ څیز نه استوئ؟»[۹۱]

قومندان عبدالحق ته جهاد دغومره مهم و، چې په سخت زخمي توب حال کې هم د هغه په فکر کې و. د ۱۹۸۷ کال په اکتوبر کې د پغمان ولسوالۍ د ارغندی په سیمه کې د هغه ښی پښه په پرسونل-ضد ماین ولګېده او پنجه یې سخته زخمي شوه. «مجاهدینو ته یې ډاډ ورکاوه او ورته ویل یې کوم مجاهدین چې په جهاد بوخت دي، هغوی مه خبروئ، تر څو د عملیاتو پروګرام ګډوډ نه شي او روحیه یې کمزورې نه شي.» دی بیا د میدان جلرېز له لارې د چک ولسوالۍ ته په کټ کې یووړل شو، هلته د فرانسې د بې سرحده ډاکټرانو په کلینک کې پانسمان شو، دی بیا په موټر کې د غزني په لار پکتیا او له هغه ځای نه پېښور ته او بیا امریکې ته لاړ، هلته د پټسبرګ ښار په یوه روغتون کې د امریکې حکومت په لګښت د هغه علاج وشو، خو د ښی پښې پنجه یې قطع او دی عمري ګوډ شو.[۹۲] کاپلان د عبدالحق له خولې نه دغه پېښه په لږ تفاوت یادوي او وایي چې دغه پېښه هغه وخت وشوه چې دی له خپلو مجاهدانو سره له هسکو غرو نه د ښار په لور د شوروي شپږ هدفونو وهلو په مقصد روان و، دی دا هم وایي چې په روغتون کې یې د لیدلو لپاره ورغلی و، هغه ورته ویلي و، چې «... هغه یوازنی څیز چې غواړم وکړم دا دی چې افغانستان ته ستون شم او جهاد وکړم.»[۹۳]

د ۱۹۸۹ کال په فبرورۍ کې د شوروي اتحاد پوځ له افغانستان نه د ژنیو د موافقې له مخې ووت، چې بیان به یې په یوه وروستي څپرکي کې وشي. قومندان عبدالحق به د نورو مجاهدانو په شان له ځان نه راضي و، چې د یرغلګر پوځ په ایستلو او په اصل کې پر افغانستان باندې د یوه زبرځواک د حاکمیت د پلان په شنډولو کې خپله ا فغاني، او اسلامي وظیفه ترسره کړې او له خپل وطن نه دغسې ټینګه دفاع وکړي چې هغه به افغانانو ته د

وطنپالنې او خپلواکۍ پالنې يوه نمونه وي.
څنګه چې عبدالحق د نجيب الله په مشرۍ د کابل رجيم د شورويانو «لاسپوڅی» ګڼله پر ضد يې خپل جهاد ته دوام ورکړ. او شپې ليکونه يې هم خپرول. د يوې ليکنې په يوې برخې کې راغلي چې « دېرو ګرانو د کابل ښاريانو! تاسې په افغانستان کې د سرو لښکرو شرمېدلې ماته وليده. د افغانستان ملت دا وياړ تراوسه د بشريت په تاريخ کې د بل ملت په برخه شوی نه دی. دا وياړ ستاسې د درنو هېوادوالو د هغو ځورولو، د هغو ټکونو، لوږو، زغم، سرښندنو او ټينګار لاسته راوړنې دي چې د کمونزم نړيوال ځواک او د دوی د مزدورانو په وړاندې مو وښود؛ نو راځئ چې د يوه ازاد، سرلوړي او اسلامي افغانستان د رامنځ ته کولو لپاره لاسونه سره ورکړو او د خپل ملت په سرښندنه د بري پړاو ته ورسېږو.»(۹۴)
د نجيب الله رجيم وروسته له هغه چې شوروي اتحاد د ۱۹۹۱ په دسمبر کې له خپلې امپراتورۍ سره له منځ نه لاړ، د بل کال په اپرېل کې نسکور شو. پر ځای يې له افغان اسلامي تنظيمونو نه جوړ حکومت په کابل کې په و اک شو. قومندان عبدالحق په کابل کې دامنيت لوی قومندان وټاکل شو، خو ده له يو څه مودې وروسته خپله وظيفه پرېښوده. د يوه راوي په وينا څه وخت چې د تنظيمونو مجاهدانو په خپل مينځ کې د غنيمتونو پر سر نښتې وکړې او عامه افغانان يې وژل قومندان عبدالحق په ۱۹۹۲ کې له افغانستان څخه ووت؛ ويل يې چې ما د يرغلګرو د شړلو په مقصد جهاد د دې لپاره نه دی کړی چې د غنيمت او مقام په سر په کورني جنګ کې برخه و اخلم.(۹۵)
عبدالحق له هغه وروسته په يوې ملي سطح کې له پېښور او بيا دوبۍ ته يې له باندنيو ديپلوماتانو او نورو نفوذ منو کسانو نه غوښتل چې د اسلامي بنسټ پالنې او جنګ مشري مسئلې تشخيص کړي او په اړه يې يو څه وکړي

چې په افغانستان او سيمې کې نوې هسکېدلې. دی د افراطي ډلو او چلندونو او په اصل کې له اسلامي بنسټ پالنې سره جوړ نه و. ويل يې «چې که زموږ خلک د هغه څيز کولو ته مجبور کړل شي چې نه غواړي جنګ به پسې اوږد شي، کوم څيز ته چې موږ ضرورت لرو هغه پراخ بنسټ حکومت دی.»[۹۶] ده په مشخص ډول ويلي وو چې «که په افغانستان کې دغو افراطي مجاهدانو قدرت ترلاسه کړ هلته به تل جنګ وي، سوله او امنيت به نه وي او موږ افغانان به مجبور اوسو چې د ډوډۍ او ملاتړ لپاره د ژوند تر پايه پورې ګدايي وکړو.»[۹۷] وروسته چې د تنظيمي حکومت کورني جنګونو په وخت کې ترهګري، مخدر موادو او وسلو يو ډول زهرجن کلتور رامينځ ته کړ، په داسې حال کې چې نړۍ افغانستان ته شاکړې وه، عبدالحق يوه پر ځای وړاندوينه وکړه او هغه دا چې «ممکن دوی [بين المللي ټولنې] يوه ورځ مجبور شي له هغه سره د مقابلې لپاره په سل ګونو زره پوځ واستوي او که دوی رانه‌وتل وبه نه‌بلي. موږ په افغانستان کې د برتانويانو هديره لرو، موږ د شورويانو هديره لرو، بيا به د امريکايانو هديره و لرو.»[۹۸]

قوماندان عبدالحق د پاکستان له آی‌اس‌آی سره جوړ نه، چې يې افراطي تنظيمونه غوره ګڼل او هغه قومندانان يې څنډې ته کول چې د ا فغانيت او خپل فکر له مخې يې جهاد کاووه. د کاپلان په وينا «... آی‌اس‌آی هغو تنظيمونو او قومندانانو ته وسلې ورکولې چې کنټرول کولی يې شول او هغو قومندانانو ته چې آی‌اس‌آی به نظامي پلانونه ورته جوړول.» عبدالحق له دغه چلند سره مخالف و، او آی‌اس‌آی ته يې په ښکته نظر کتل: «د هغه په اند د هغې ايجنټان يوه ډله هغه متوسط پنجابيان دي چې په نظامي اکاډميو کې روزل شوي او په افغانستان کې په چريکي جنګونو نپوهېږي» عبدالحق د نورو افغانانو په شان دا هم ويل چې «پاکستانيان ولې افغانانو ته دستور

ورکړي، چې جنګ يې هيڅکله ګټلی نه دی او [افغانانو] جنګ هيڅکله بايللی نه دی.»[٩٩] د آی‌اس‌آی هم له عبدالحق سره ورانه وه. د امريکې د خاص استازي پيټرټامسن په وينا يو دليل داو چې عبدالحق ښه نوم ګټلی و، په قانع کوونکې ژبه ګړېده؛ د پياوړې ارادې او سالم فکر خاوند و؛ قوي احساسات يې لرل او تر هر څه زيات يو خپلواک شخص و. پر دې سربېره سياست يې عنعنوي، معتدل ا و د جرګې په دود غير انحصاري او نور شمول و. دی يوه نوميالي قوم او درندې کورنۍ ته هم منسوب و.[١٠٠] حاجي دين محمد هم وايي چې په نړيواله سطح کې د عبدالحق نوميالی توب نه يوازې ځينې تنظيمي متعصبان په غوسه کړل. آی‌اس‌آی يې هم ناخوښه کوله، ځکه چې د جهاد په اړه باندنيانو ته به د هغې مالومات د عبدالحق له مالوماتو نه توپير لاره، چې هغه په پېښور او باندنيو هېوادونو کې جورنلستانو ته په مرکو کې ورکول. ډګروال محمديوسف چې په آی‌اس‌آی کې داسې انګېرله چې ((... ټول مجاهدان بايد له ماسره اړيکې ولري او زه چې د افغانستان د حالاتو په اړه نړيوالو ته کوم تصوير وړاندې کوم، مجاهدين هم [بايد] په هماغه لار لاړ شي.» البته تنظيمي مشران مجبور وو، د آی‌اس‌آی پر لار لاړ شي خو «... عبدالحق چې [يې] هم نړيواله پېژندګلوي درلوده... او خپل غړ يې هر چاته رسولی شو، ځان د دې پاليسۍ عملي کولو ته مجبور نه ګاڼه.» د آی‌اس‌آی مشر حميد ګل لا «... له عبدالحق څخه دا غوښتنه درلوده چې «... اروپايان او امريکايان چې مسلمان نه دي له هغو سره ستا جلا اړيکې ساتل د جهاد په ګټه نه دي.» خو عبدالحق به ويل چې «...تاسې هم دا هر څه له هغوی اخلئ، نو موږ ولې منع کوئ.» يوازې جنرال افضل جنجوعه هغه وخت چې د افغانستان د اړيکو مسؤول و، کوښښ وکړ چې د عبدالحق او آی‌اس‌آی ترمينځ اړيکې ښې وي، د هغه په وخت کې همدغسې وشول خو له

تبدیلۍ نه وروسته یې «... د عبدالحق او آی‌اس‌آی اړیکې روغې پاتې نه شوې او تر اخره خرابې وې.»[۱۰۱]

دوی د کابل رجیم د نسکورولو په اړه هم سره وران وو. آی‌اس‌آی او هم داسې سي‌آی‌اې «... په کابل او جلال‌اباد کې... د کمونستي خدایانو نسکورېدل غوښتل چې ورته به خونړي او غټ سپکاوی وي. امریکایان په واقع کې حاضر وو، پاکستان پرېږدي حکمتیار تر خپل واک لاندې په واک کړي چې که دغه تاوان د هغې خوښۍ په مقابل کې وي..» چې شورویان په هغسې بدحال له افغانستان څخه وایستل شي، چې دوی له ویتنام نه ایستل شوي وو.[۱۰۲] خو عبدالحق به ویل چې «مونږ کولی شو ښار هره شپه په زرګونو راکټونو وولو او بیا پرې مارش وکړو او ویې نیسو، خو په دغه حال کې به په سل‌ګونو زره مړینه وي.» د دغه نظر له مخې هغه غوره ګڼله چې کابل هیڅ ونه نیول شي او پرېښوول شي چې هغه په خپله چپه شي: د خلق او پرچم په خپلمنځي فشار سره په مناسب وخت کې په راکټ ویشتلو سره، له رجیم نه د خلکو په تېښتې سره د شاوخوا د حکومتي پوستو په نیولو سره او ګام په ګام د ښار په محاصره کولو سره.»[۱۰۳] عبدالحق له کابل رجیم سره د خبرو کولو پلوي هم کوله، خو یوازې او یوازې هغه وخت چې د چپه کېدلو په حال کې وي، چې هغه وخت به هر ډول شرطونه ومني، خو آی‌اس‌آی او نور مجاهد قومندانان له دغه فکر سره مخالف وو او ځینو امریکایي چارواکو لا هغه «د پرون ورځې سړی» باله. کاپلان وایي چې عبدالحق دغه وضع حس کړې وه او ویل یې چې «دی د پاکستانیانو او امریکایانو خوښ نه دی.» خو ده هغسې چې د مولوي خالص او خپل ورور له مخالفت سره سره په پغمان کې جبهه خلاصه کړه، داسې هم تر اخره پورې پر خپل دغه فکر ټینګ ودرېد، که څه هم آی‌اس‌آی ناڅاپه له قومندان احمدشاه مسعود سره

چې په زور سره يې د کابل نيولو پلوي کوله، سخاوت پيل کړ او د ۱۹۸۹ په پيل کې يې عبدالحق ته وسله ورکول ګرد سره بند کړل.[۱۰۴] دغه سره متضاد دريځونه وروسته د قومندان عبدالحق د مرګ لامل شو، چې دغه پېښه به اوس په لنډ ډول بيان شي.

قومندان عبدالحق په تنظيمي دوره (۱۹۹۲-۱۹۹۶) کې په ظاهر کې خپل شخصي کارونه کول، خو د اسلامي امارت په دوره (۱۹۹۶-۲۰۰۱) کې په تېره وروسته له هغه چې د امارت وهابي ډول مليشايي نظام د زيږ چلند له امله نارضايت عام شو، د امريکې او ملګرو ملتونو له خوا پرې بنديزونه ولګول شول او افغانستان د لومړي ځل لپاره ګوښه او ژوند پکې ګران شو، د عوض کېدلو لپاره يې حتی په نړيواله سطح هم تجويزونه نيول کېدل. په دغه وخت کې عبدالحق په دې لټه کې شو، چې امارت له دننه څخه نسکور او په يوه پراخ بنسټ نظام سره عوض شي. د دغه مقصد لپاره ده د امارت له ناراضو لويانو سره، چې په شمېر کې کم نه وو، خبرې پيل کړې.

د امارت د کورنيو چارو وزارت مرستيال ملا عبدالصمد خاکسار لا دمخه دغسې ناراضه کسان په پټه تنظيم کړي وو. دغو کسانو د يوه منشور له مخې غوښتل چې افغانستان د ټولو قومونو له استازو نه جوړ، دغسې يو اسلامي نظام وي چې له «خارجي دنيا سره روابط ولري» او جاري جنګ ته د پای ټکی کښېږدي. د ده په وينا په دغې ډلې کې وزيران، معينان او رييسان شامل وو، خو ځينو يې مقاومت له لاسه ورکړ او افغانستان يې پرېښود.[۱۰۵] د امارت زياتره لويان اعتدالي وو، خو واقعي چلوونکي يې چې ډېر هم نه وو، سخت دريځي، وهابي پلوه، زورواکان وو، چې د اسامه بن لادن له سرېو او پيسو او د عربي شيخانو له پترو-ډالر او د آی‌اس‌آی له ملاتړ نه بهره من او په نظام کې د سمون راوستلو مخالف وو.

عبدالحق د پېښور او پښين د ممثلو لويو جرګو د فيصلو پر بنسټ د ملي نظام په فکر و او ويل يې چې د افغانستان کشاله په پراخ بنسټه نظام سره هوارېدلای شي، چې د قومونو د استازو، او تجربه لرونکو سياستمارو او پوهو افغانانو نه جوړ وي. دی هم په دغه فکر و، چې پخوانی پاچا محمدظاهر د دغسې نظام د سروالۍ لپاره مناسب شخص دی، چې هم د واکمنۍ تجربه لري او هم افغان قومونه پرې راټولېدلی او ملي پيوستون پرې واقعي کېدلی شي.(۱۰۶) ملا خاکسار او ملګري يې په دغه پروګرام کې له عبدالحق سره متحد شول او دغسې نفوذمن کسان لکه عبدالسلام مشهور په راکټي او ملا ملنګ هم ورسره ودرېدل، چې ملا محمد عمر د هغه په ډله کې جهاد کاووه.

دا هغه وخت و چې د امريکې متحدو دولتونو حکومت د جارج بوش په ولسمشرۍ د افغانستان هغه برخې بمباري کولې، په دغه مقصد چې د امارت نظام نسکور شي. دغه بمباري د ۲۰۰۱ کال د اکتوبر په اوومه شروع شوې وه او د هغه عمل په انتقام وه چې د القاعدې غړو د اسامه بن لادن د پلان له مخې نيويارک سوداګري مانۍ په هغو ملکي الوتکو سره وهلې او نړولې وې چې له باستن ښار نه د لويديځ په لور روانې وې او دوی د هغو پيلوټې په زور ترلاسه کړې وه. په دغې بېساري پېښې سره په نيويارک او داسې هم په واشنګټن کې نږدې درې زره امريکايان ووژل شول او امريکې ته په مليارډونو ډالر تاوان واووښت. د الوتکو تښتوونکي چې عربان وو، د افغانستان په پکتيا کې د ژورې په سيمه د البدر په کامپ کې روزل شوی و، چې د جهاد په وخت کې د بن لادن په مرسته جوړ شوی وو. امارت د هغو پيسو او مېړو په بدل کې چې بن لادن د هغه د مخالفانو په وړاندې کول، هغه د البدر په کامپ کې ازاد پرې ايښي وو او دغه تښتوونکي هلته روزل شوي وو.

د امريکې ولسمشر د سپټمبر په ۲۰مه امارت ته التيماتوم ورکړ چې د القاعدې هغه مشران چې په افغانستان کې دي دوی ته وسپاري او د ترهګرۍ مرکزونه وتړي او که نه امارت دې د هغو په عمل کې ځان شريک وګڼي. په دغه وخت کې ما دوه ځله د امارت وياند عبدالحی مطمين ته له کليفورنيا نه په تيلفون کې وويل چې د بن لادن پر سر د امارت پر ضد نړيوال ايتلاف مخ پر جوړېدو دی او د امارت لويان بايد هغه له ملک نه رخصت کړي او يا يې وهڅوي چې ځان د اسلامي کنفرانس موسسې ته تسليم کړي، د دې لپاره چې د هغه پر سر پر افغانستان باندې يرغل ونه شي، خو د وی په اصطلاح لکه چې د پيل په غوږ کې ويده وو او په دې اړه يې هيڅ ونه کړل او امريکا بيا په نظامي عمل پر افغانستان رادمخه شوه. د امارت لويانو په تېره د ملا محمد عمر چې اساسي وظيفه يې د وطن او وطنوالو ساتنه وه د يوه بېګانه پر سر هغو ته شاکړه او يو بېساري تاريخي مسؤليت يې پر غاړه واخيست. دوی په دې ډول پر افغانستان باندې يو ډول سودا وکړه، چې له امله به يې په تاريخ کې د تل لپاره محکوم وي.(۱۰۷)

خو قومندان عبدالحق د وطن بمباري کېدل زغملی نه شول، هغه لا له بمبارۍ نه دمخه د امريکې ولسمشر جارج بوش او د برتانيې صدراعظم ټوني بليير نه غوښتي وو، چې افغانستان بمباري نه کړي، ځکه چې امارت د سقوط په حال کې دی او دی کوښښ کوي چې له دننه څخه يې نسکور کړي.(۱۰۸) ده په مرکو کې هم له بمبارۍ سره مخالفت و ښود او هغه يې بې لزوم وبللې. دی د ملا خاکسار په رښتين توب او ملګرتوب ډاډه و او د امارت د نسکورولو لپاره يې د اکتوبر په دريمه يانې د امريکې له بمبارۍ نه دمخه يو پلان و ايست چې مېرمن لوسي ايډورز د هغه پوره متن په خپل کتاب کې راوړی په نامه (د افغان کشاله هوارول.)(۱۰۹) د د غه پلان له مخې د کندهار

شـاوخوا ټـول قومنـدانان او یـو شـو وزیـران حاضـر وو ، د عبـدالحق پـر خـوا واوړي.[۱۱۰] د انګلیس سرجان ګن سټن په وینـا عبـدالحق د طالبـانو پـه لیکـو کې ډېر پلویان لرل. دی دا هم وایی چې څـه وخـت چـې پـه روم کـې د پاچـا محمدظاهر لیدلو ته تللی و، هلتـه یـې د فـراه او هـزاره جـات نـه ډېـر کسـان ولیدل. «دوی ټول د عبدالحق له پلان سره وو.»[۱۱۱] ګن سټن ډېر ځلـه دننـه افغانستان ته تللی و او انګلیس لیکواله لوسي ایډوردز شپږ کاله پـه افغانسـتان کې زیاتره د طالبانو په دوره کې او له هغه وروسته تېر کـړي او د عبـدالحق لـه کورنۍ سره ښه اشنا وه. لوسي د عبدالحق د کورنۍ په حوالـه وایـي چـې مـلا خاکسار د سپټمبر له یوولسـمې نـه وروسـته لـه عبـدالحق سـره پـه پېښـور کـې ولیدل او د هغه په پلان کې یې ورسره مرسته وکړه او د پراخ بنسټ حکومـت په جوړولو کې یې د ملګرتوب وعده ورکړه چې په کابل کې به د همدغه پـلان په عملي کولـو کـې لـه قومنـدان خـانمیر سـره پـه ګـډه عمـل وکـړي. قومنـدان خانمیر د جهاد په وخت کې د عبدالحق ملګری او په دغه وخت کې د امـارت یـو قومنـدان و، دوی موظـف شـول چـې د کورنیـو چـارو د وزارت نظـامي واحدونه به د عبدالحق په لور واړوي.[۱۱۲] لوسي د دغې حساسې موضـوع د ثقه کولو لپاره د ۲۰۰۴ کال په جنورۍ کـې لـه ملاخاکسـار سـره پـه خیرخانـه مېنه کې د هغـه پـه کـور کـې ولیـدل. مـلا خاکسـار هغـې تـه وویـل چـې «پـه و روستیو ورځو کې د عبدالحق دوستانو د کورنیـو چـارو وزارت کـې پـه عمـل کې جنګ پیل کړی و، مونږ د عمل لپاره تیار وو،» هغه دا هم ورته وویل چې «ډېرو خلکو حتی په خوست، پکتیا، ګردیز او په ټـول افغانسـتان کـې د هغـه د پلان ملاتړي کوله.» او «که هغه ژونـدی وای او پـلان یـې عملـي شـوی وای، زما له نظر نه هغه به اوس د افغانستان ولسمشر وای.»[۱۱۳]

عبدالحق له پېښور نه د تيلفون له لارې د طالبانو له قومندانانو سره ګړېده او هغوی هم د هغه ليدلو لپاره پېښور ته تلل. د طالبانو قومندانان په سلو کې څلوېښت يا پنځوس پخواني جهادي قومندانان وو او عبدالحق ډاډه و چې «هغوی به له موږ سره يو ځای شي، دغومره چې هغوی د خپل ژوند په اړه انديښنه ونه لري. ده دا هم ويل چې مجاهدانو جنګ په نظامي لحاظ وګټه، خو له سياسي پلوه يې بايلوله او دا چې «هيڅوک يې په يوازې ځان نه شي کولی. موږ ډله ييز عمل ته اړ يو، له سپتمبر نه دمخه موږ يوه متحده مشري نه لرله، چې مختلف قومونه سره متحد کړو. اوس چې پخواني پاچا منلې چې خپل وطن ته ستون شي، دا کار له موږ سره مرسته کوي چې خپله کشاله هواره کړو، موږ دغسې ملي پروسه پيل کولی شو، چې پر قومي ډلو ولاړه نه وي.»(۱۱۴)

د امريکې له خوا د افغانستان بمباري کېدل د عبدالحق د پلان د عملي کېدلو په مخ کې اساسي خنډ و، له همدې امله و چې هغه د خپل پلان د عملي کېدلو لپاره له وخت نه د مخه پرې پيل وکړ، او له خپلو يو څو ملګرو سره د اکتوبر په يوويشتمه له پېښور نه د پاړه چنار ځاځيو او حصارک ته نږدې د غوږيزې تنګي درې ته چې د ناصرو سيمه وه ورسېد، د ده دغه تاريخي سفر حاجي دين محمد په خپل اثر کې په اوږد ډول بيان کړی، چې لنډيز يې دا دی.

عبدالحق خپله کورنۍ له خپل دغه سفر نه نه وه خبره کړې. مشر ورونه حاجی دين محمد په پېښور او حاجی عبدالقدير په جبل سراج کې وو، ده د دغه خطرناک سفر لپاره تياری هم نه و نيولی او دوی تهول يوه وړه ملکي ډله وه او ملګرو يې د پاړه چنار په برخه کې ورنه وغوښتل چې «پېښور ته به [بېرته] لاړ شو، يو قوي پروګرام به جوړ کړو او بيا به راشو.» خو هغه د خپل

عادت پر خلاف د هغو غوښتنه و نه منله، په دې چې «وخت راځخه تېرېږي؛ اوس لا بمباریو دومره حالات خراب کړي دي؛ که نور وخت ووځي حالات به لا ډېر خراب شي.» عبدالحق د ببر قوم مشر حاجي زرغون په ګډون د نورو دوستو قومي مشرانو مشوره هم ونه منله، چې ورته یې وویل دا یو خطرناک کار دی ، اوس ترینه لاس پر سر شه، په عمومي ډول عبدالحق او ملګري یې چې له کومو سیمو نه تېرېدل، مشرانو یې ورسره خواخوږي ښووله، خو د عمل ژمنه یې نه کوله. په همدغه وخت کې و چې د ده سبز او شمشاد د امارت د ملیشاوو قومندانانو له خوا هغه ته دغسې پیغامونه ورسېدل چې په لازمي وخت کې به له هغه سره یو ځای شي. تر غوریزې پورې د امارت ملیشاوو، د دوی د تګ مخه ونه نیوله، چې دا شاید له پاس نه د هدایت له مخې و، خو په غوریزه کې یې دوی تهول محاصره کړل. د ننګرهار والي مولوي عبدالکبیر لا «... یو غټ قوت له ځان سره د حصارک غلجي» په لور وخوځوه، شاید د دې لپاره چې حصارک ته د عبدالحق او د هغه ملګرو مخه ونیسي، ځکه چې که دی هلته لاړ شي د خپلو قومیانو له عملي ملاتړ نه به بهره من شي، دغه وخت د لوګر، پکتیا، ننګرهار، کابل او لغمان د استخباراتو کسانو غوریزه محاصره کړې وه. د سیمو مشرانو او مجاهدینو عبدالحق خبر کړ چې طالبان د جنګ لپاره تیاری نیسي، خو هغه ورته وویل چې «زه جنګ نه کوم، خبرې ورسره کوم او له مشرانو سره د اړیکو نیولو کوښښ کوم، پیغامونه مې ورکړي چې ورسره خبرو ته کښېنو.»(۱۱۵) خو د طالبانو مشران چې واک یې په زور نیولی و او په زوره یې ساته خبرو ته حاضر نه وو، دوی که څه هم د امریکا تر بمبارۍ لاندې وو، فکر یې کاووه چې نظام یې ابدي دی او که امریکا پر افغانستان پوځي یرغل وکړي، افغانان به د هغو په وړاندې هغسې جګ شي، لکه چې د

شورويانو په وړاندې جګ شوي وو او دا عبدالحق څوک دی چې غواړي له دوی نه واک واخلي.

طالبانو بيا د غوږيزې د محاصرې کړی ماته کړه او پر عبدالحق وردمخه شول. حاجي دين محمد وايي چې د عبدالحق ملګري «جګړن حامد له ما سره د تيلفون پر کرښه و او ويل يې چې د طالبانو د خبرو اواز راځي او وايي چې څوک ياست؟ عبدالحق چې د پښې د تکليف او ستړيا له امله پر يوه ګټه ناست و، د طالبانو له خوا د کلاشنکوف باټونه وچلېدل او چيغې يې کړې. عبدالحق خپلو ملګرو ته وويل چې زما له څنګ نه ټول لېرې شئ؛ ځانونه محفوظ کړئ او يوه تن ته يې وويل چې طالبانو ته غږ کړه او ورته ووايه چې ډزې مه کوئ، دلته عبدالحق ناست دی؛ غواړي تاسې سره خبرې وکړي» حاجی دين محمد بيا وايي چې «په همدې وخت کې مې په تيليفون کې شورماشور واورېد او جګړن حامد راته وويل چی دا دی مونږ ونيول شوو او تيليفون هم بند شو.»[۱۱۶] دا د پنجشنبې ورځ د اکتوبر ۲۵ مه وه.

عبدالحق او ملګري يې د ازرې ولسوالۍ مرکز ته ورسول شول او بيا ولسوال بندي عبدالحق او ملګري يې په خپل پيک اپ کې د کابل په لور روان کړل. کابل ته نږدې د چارآسياب سنګ نوشته په سيمه کې و چې د کورنيو چارو وزير ملا عبدالرزاق په خپل لوکس ګړندي موټر کې ښکاره شو او سمله له لاسه نارې کړې چې «هغه کابل ته تللی نه شي او بايد اعدام شي.» جګړن حامد زارۍ وکړې چې عبدالحق اعدام نه کړي، خو عبدالحق ورغږ کړ، چې «له دغو خلکو نه سوال مه کوه، ژوند په عزت سره کوه.»

پيک اپ د طالبانو د کورنيو چارو وزير په موټر پسې روان شو؛ له يو څو دقيقو نه وروسته دوی يوه ګوښه ځای ته ورسېدل. عبدالحق چې له پيک اپ نه بيرون شو، د عبدالرزاق په امر يې لاسونه وتړل شول. عبدالحق په جهر

ناري کړې چې «دا د الله تعالی اراده ده او زه يې منم» عبدالرزاق ورته وويل چې «چوپ شه او وړاندې درومه. هغه خپل کلاشنکوف (AK-47) د هغه د شاپه لور ونيوه. عبدالحق چې نږدې پنځلس ګامونه اخيستي وو، رزاق چيغې کړې چې ودرېږه او راوګرځه او چې هغه همدغسې وکړل هغه يې په وچلي وويشت نورو محافظانو د هغه پر لوېدلي جسد د ګوليو باران جوړ کړ.»[۱۱۷] د عبدالرزاق جلادانو جګړن حامد هم وواژه، خو شاهپور او ناصر يې پر خپل حال پرېښود او د عبدالحق ځوان وراره عزت الله د حاجي دين محمد زوی طالبانو دمخه وژلی و، دا د جمعې ورځ د اکتوبر ۲۶مه او عبدالحق د درې ځلوېښتو کالو ځوان و.

څرګنده ده چې طالبان د قومندان عبدالحق او ملګرو له ورتګ نه خبر وو او د هغو د نيولو لپاره تياری نيولی و. که خبر نه وای څنګه چې هغوی تر بمباري لاندې وو، پکتيا ته خاصه توجه نه کوله. ټامسن د سي‌آی‌اې د ترهګرۍ-ضد يوه پخواني چارواکي ونس کانسټرارو (Vince Cannistraro) په حواله وايي چې د پاکستان آی‌اس‌آی «... يو افغان قومي مشر د عبدالحق له موقعيت نه خبر کړ او دغه قومي مشر دغه خبر طالبانو ته ورسوه. د شمالي ټلوالې يو غټ کس هم همدغسې وايي. لکه د [امريکا] د کانګرس څو مرستيالانو هم همدغسې ويل.»[۱۱۷] د لوسي ايډوردز په روايت د عبدالحق قاتلان «پاکستانيان او عربان وو» هغه به د ملا عبدالرزاق هغه محافظان ښيي چې د عبدالحق پر جسد يې د ګوليو باران اورولی و، د افغانستان د روانو پېښو نوميالی ليکوال احمد رشيد هم وايي چې په پېښور کې «ډېرو ويرکوونکو آی‌اس‌آی برالا د عبدالحق په وژنې تورن کوه، چې د هغه موقعيت يې طالبانو ته ښوولی و.»[۱۱۸] عجبه ده چې د عبدالحق ورور حاجی دين محمد په دې اړه چې ورور يې د چا په تحريک او ولې ووژل

شو، نه غبرګېږي او دغومره وايي چې «د طالبانو او پاکستان حکومت په **نادودرمې** ټکونه وکړل.» لوسي ايډورډز د ملا عبدالرزاق له قول نه وايي چې طالبانو عبدالحق ځکه وواژه چې «په خوست، پکتيا او پکتيکا کې هر چا د هغه د پلان ملاتړ کاووه.»[119] لکه چې دمخه ويل شوي آی‌اس‌آی له عبدالحق سره مخالفه وه، په دې چې هغه هم د ډېرو نورو افغانانو په شان کوښښ کاووه، د افغان کشاله په ملي اجنډا سره هواره شي، دغسې ډېر افغانان لا دمخه د آی‌اس‌آی د اجنډا له مخې په پېښور او کوټه کې تررو شوي يانې وژل شوي وو، چې دمخه يې بيان شوی دی. حتی د طالبانو مشران هم چې په همدغه فکر وو، لکه ملا يارمحمد، ملا بورجان او مولوي احسان الله د جنګ په ډګر کې د شاله خوا ويشتل شوي دي، چې دا هم د آی‌اس‌آی د ايجنټانو کار و. عبدالحق خو يو نوميالی او د ملي پرنسيپ خاوند افغان و، چې د پراخ بنسټه حکومت لپاره يې فعاليت کاووه. امريکايي ليکوال بارنټ روبين د دغه نظر په تاييد هم وايي چې «پاکستاني افسرانو چې غوښتل يې [پر افغان] نظامي عملياتو باندې سياسي او ستراتيجکي کنټرول ولري، عبدالحق يې له حد نه ډېر خپلواک ومونډ.» دی دا هم وايي چې کوم قومندان چې «تر ټولو ډېر بين المللي نوم درلود، هغه عبدالحق و.» او ده له ولسمشر ريګن او صدراعظمې مارګريت ته چر سره په ليدلو کې وکولی شول چې مجاهدان د الوتکو ضد د ستنګر او بلو پايپ راکټونو خاوندان شي. دی دا هم وايي چې د ژنيو له توافقاتو نه وروسته د پراخ بنسټه حکومت جوړېدلو په اړه هغه دومره فعال شو، چې د ۱۹۸۸ کال په جون کې د ملګرو ملتونو مرکز نيويارک ته لاړ، چې د دغسې حکومت جوړولو د پلان په هکله بحث وکړي او ده تر ۱۹۹۲ پورې د ملګرو ملتونو له ځانګړي ا ستازي سره په دې هکله همکاري کوله.[120] په لنډ ډول قومندان عبدالحق د يوه رښتيني

خپلواک افغان قومندان په توګه د افغانستان په اړه د آی‌اس‌آی د اجنډا په مخ کې لوی خنډ و.

ځینو غیر حکومتي باندنیو چې له افغانستان سره خواخوږي لرله، هم د عبدالحق پر خوا وو، چې مشهور او فعال یې دوه امریکایي ورونه وو، په نامه د جوریچي (Joe Richie) او جیمز ریچي (James Richie). دوی د ا فغان ملي اجنډا د واقعي کولو او په خاص ډول د عبدالحق د پلان د عملي کېدلو لپاره په پېښور او روم کې د پخواني پاچا محمد ظاهر په دربار کې فعالیت کاووه. دوی دمخه په افغاسنان کې اوسېدلي وو. یانې هغه وخت چې پلار یې هلته له یوې امریکایي کمپنۍ سره کار کاووه او هلته مړ او ښخ شو. چیمز ریچي لا په افغانستان کې زېږېدلی او اوس چې دوی ښه شتمن وو، کوښښ یې کاووه چې د افغانانو د بحران په حل کولو کې له پاچا محمدظاهر او عبدالحق غوندې افغانانو سره د غونډو او جرګو کولو لپاره پولي او نورې لازمې مرستې وکړي.[۱۲۱] خو آی‌اس‌آی د لارې خنډ وه او په مهارت سره یې د عبدالحق په شان افغانان د خپلو ایجنټانو او افراطي تنظیمونو له لارې له منځ نه وړل. د دې لپاره چې افغان سیاسي ډګر د دوی منونکو په انحصار کې وي، لا تریخ واقعیت دا و چې د امریکې سي‌آی‌اې د افغانستان پېښو ته د آی‌اس‌آی له نظر نه کتل. رابرټ فارلین (Robert Farlane) چې د ولسمشر ریګن په وخت کې د ملي مصونیت شورا مشاور و، وایي چې د سي‌آی‌اې اساسي ستونزه دا وه چې چارواکي یې د افغانستان د جنګ په نظامي او سیاسي اړخونو نپوهېدل. «دوی دغه جنګ او اعتدالي او افراطي افغانانو ته د آی‌اس‌آی د استخباراتي د غرضناکو تعبیرونو تقلید کاووه.» احمد رشید هم وایي چې «په ا سلام‌اباد کې د سي‌آی‌اې څانګې آمر د آی‌اس‌آی د خپه کېدلو له وېرې له عبدالحق سره مرسته نه کوله.»[۱۲۲] د

سي‌آی‌اې دغه چارواکي به ملت بېيرډن وي، چې قومندان عبدالحق يې د «هالي وډ حق» په سپک نامه يادوه. له همدې امله به و چې سي‌آی‌اې د عبدالحق په ژغورلو کې موثر کار ونکړ، يا کولی نه شو، که څه هم د ريچي ورونو، رابرت فارلين او يو شو نورو نا رسمي باندنيانو په دې لار کې ډېر کوښښونه وکړل. پر دې سربېره هغوی هغه وخت له دغسې پېښې نه خبر شول، چې عبدالحق په غوربيزه کې محاصره شوی و او هغو ته دقيقه پته هم مالومه نه وه، دا هغه وخت و، چې په روم کې د پاچا محمدظاهر په حلقه کې زلمی خليلزاد د امريکې حکومت د يو ډ ول نارسمي استازي په توګه د عبدالحق له پلان نه غير يوه بله طرح وړاندې کړې وه، چې د هغې شرح دلته نه کېږي. په داسې حال کې چې قومندان احمدشاه مسعود دمخه په تخار کې د القاعدې غړو له خوا له مينځ نه وړل شوی و او په دغه وخت کې د قومندان عبدالحق له منځ نه تلل، د خليلزاد د طرح د عملي کېدلو لپاره لار ه هواره کړه.

د دغه سفر د ناکامۍ اصلي عامل په خپله قومندان عبدالحق و، دی په ډېر خطرناک وخت کې په سفر لاړه، که د هغه په بري سره امارت نسکور شوی هم وای، د امريکې د بمبارۍ درېدلو احتمال نه و . د بمبارۍ اصل مقصد د بن لادن، القاعدې او ترهګرو ځپل وو، چې په افغانستان کې يې ځالې جوړې کړې وې. د ده ډله هم ډېره وړه او په خپله هم معيوب و. ملګرو يې دی دغې نيمګړتيا ته متوجه کړ او د لارې خواخوږو قومي مشرانو هم د هغه د وړاندې تګ پر خلاف مشوره ورکړه، خو ده د خپل عادت پر خلاف هغه هم په دغسې حساس وخت کې د هغو مشورې ونه منلې. د امارت متحدان او ملاتړان يې د ملاخاکسار په ګډون هم په وطن کې تيت وو او نه يې شو کولی له هغه سره يو ځای شي.

عبدالحق د خپل وطن او وطنوالو لپاره له خپل ژوند نه تېر شو، خو په دغې قربانۍ سره د وی نور هم زیانمن شول؛ ځکه چې په دغې قربانۍ سره دغسې افغان له مینځ نه لاړ چې د افغانانو په یو موټي کولو او د بېلو پرګنو له مشرانو نه د یوه پراخ بنسټه حکومت په جوړولو کې یې ډېر څه کولی شول. خو ده په دغسې مهم وخت کې هغسې تېروتنه وکړه لکه موسی شفیق چې د ثور له کودتا نه وروسته وکړه او له افغانستان نه ونه ووت او پر کمونستانو یې باور وکړ او هغو له منځ نه یووړ. د عبدالحق په وخت کې د افغانستان کشالې د هوارولو لپاره بین المللي ټولنې د پراخ بنسټه حکومت د جوړولو لپاره کار کاووه او ده په دې اړه ډېر څه کولی شول. ده د جهاد په وخت کې د همدغې روحیې له مخې عمل کاووه، خپلو ملګرو ته یې په وار وار ویل چې خلک ونه ځوروي او د نورو تنظیمونو له غړو سره د جنګ له کولو نه ډډه وکړي او حتی که هغوی غوښتل له دوی سره وجنګېږي یا وغواړي ځایونه یې ونیسي، مقابله به ورسره ونکړي. حاجي دین محمد په دې ا ړه مشخص مثالونه ورکوي. هغه د پخواني پاچا محمدظاهر په شان د انسان وژنې مخالف و. ده حتی د هغه روسي جنرال په سر چې ده نیولی او پېښور ته استولی و، او هلته بیا وژل شوی و، له مولوي خالص سره سخت جنجال وکړ.

عبدالحق شاید یوازنی قومندان و، چې له نظامي ډګر نه د باندې په سیاسي ساحه کې یې ډېر څه وکړل. د جهاد او جنګ له ډګر نه د باندې کوم افغان د هغه په امر له مینځ نه وړل شوی نه دی. دی د سالم فکر خاوند او یو موټی کوونکی افغان و او د دغه یو موټيوالي او پراخ بنسټه حکومت په هکله یې له احمدشاه مسعود سره په داسې حال کې چې یو ریچي امریکایي ملګری

هم ورسره و، په تاجکستان کې ولیدل او په دې اړه یې له دوبی نه دوه ځله لـه ماسره په تلیفون کې خبرې کړې وې.

انګلیس سرجان ګن ستن چې د ۱۹۸۳ او ۱۹۸۹ ترمنځ څلیرویشـت ځلـه دننه افغانستان ته تللی و او د حکمتیار له تنظیم، احمدشاه مسعود او د محـاذ تنظیم سره یـې هـم وخـت تېـر کـړی و، وایـي چـې «... عبـدالحق د شـوروي جنګ په بهیر کې د کابل په حوزه کې تر ټولو مهم قومنـدان و، کـه څـه هـم لـه آی‌اس‌آی سره د جنجالونو لرلو له امله د ضرورت وړ منابع نه لرل. دی بې لـه مـادي ګټـې او ممکـن د څنګیـز تلفـاتو لـه املـه د لویـو ننداره ییـزو عملیـاتو مخالف و، نو ځکه د آی‌اس‌آی خوښ نـه و. پـر دې سـربېره لـه رسـنیو سـره د هغه دقیقې او اغیزناکې مرکې یې نه خوښولې او ده پر سي‌آی‌اې باندې انتقـاد کاووه، چې د آی‌اس‌آی له لارې یې د افغان جنګ ملاتړ کاووه دا هغه څـه وو چې د ۲۰۰۱ په سپټمبر [اکتوبر؟] کې پر ده باندې بېرته نازل شول.»(۱۲۳)

قومندان احمدشاه مسعود

احمدشاه مسعود یو نومیالی خو لانجمن قومندان و، پلویانو یې له حد نه ډېر ستایلی او مخالفانو یې له حد نه ډېر غندلی. نو د هغه په اړه هغه لیکنې چې افغانانو کړې په خاص ډول یو اړخیزې دي، هسې هم واقعیت د جنګ په حال کې قرباني کېږي. خو د ده په اړه واقعیت ډېر قرباني شوی دی، خو له هغو ډېرو لیکنو نه چې هم افغانانو او هم باندنیانو د هغه په اړه کړي دي، د وخت او ځای په نظر کې نیولو سره په هکله یې یو انډولیز او شاید یو افاقي انځور وکښل شي. دغه لیکنه په دغه لار کې یو کوښښ دی، په بل څپرکي کې به په پنجشېر کې نظامي عملیات هم وکتل شي.

د احمدشاه مسعود کوم نیکه له پار دریا یا له نني تاجکستان نه افغانستان ته مهاجر شوی. هلته د ده کورنۍ د نوروزخېل په نامه یادېده.(۱۲۴) مسعود د ب.ګروموف په وینا په کال ۱۹۵۴ کې او د مولف ګوهري په وینا په کال ۱۹۵۳ کې په پنجشېر کې د بازارک په کلي کې پیدا شوی، خو عبدالحفیظ منصور او حناني پر خپلو کتابونو کې چې له هغه نه یې په دفاع کې لیکلي دغه مطلب نه دی راوړی. احمدشاه مسعود شاید په کابل کې پیدا شوی وی، یانې چیرته چې پلار یې د دوست محمد پوځي افسر و او په کال ۱۹۷۶ کې د ډګروالۍ په رتبه متقاعد شو. که مسعود په پنجشېر کې پیدا شوی و... او لوی شوی وای د پنجشېر له خلکو سره به یې اړیکې هغسې نه وای، لکه چې وې، د دغه ټکي په اهمیت به زر یو څه نور وویل شي. په هر حال مسعود په یوه روایت په ۱۹۷۲ کې د استقلال له لېسې او په بل روایت د ابوحنیفه

مدرسې نه له فارغ کېدلو نه وروسته په ۱۹۷۳/ ۱۳۵۲ کې په پولي تخنیک کې د محصل په توګه ومنل شو او هلته د انجینر حبیب الرحمن په هڅونې سره چې هغه هم هلته محصل و، د اسلامي غورځنګ تر تاثیر لاندې لاړ او په اصطلاح اخواني شو. په همدغه کال کې د محمد داود د سرطان په کودتا سره یې سخت ټکان وخوړ. په دې چې مسکو پلوه پرچمیان په نوي نظام کې په واک شول. بل کال (۱۹۷۴-۱۳۵۳) «... بدنبال افشای کودتای افسران هوایي حبیب الرحمن دستګیر و احمدشاه مسعود با دیګران به پاکستان فرار می کنند.»(۱۲۵) مسعود په دغه وخت کې شل کلن یا تر هغه زیات و. دا هغه وخت و، چې د پاکستان حکومت او د افغانستان حکومت مخالفان د یوه بل پر ضد لمسول او تر روزنې لاندې نیول. په مخکیني څپرکي کې ویل شوي چې په پاکستان کې اته سوه افغان اخوانیان د اټک په حصار کې تر روزنې لاندې نیول شوي وو. رحمت الله ساپی په خپل کتابګوټي کې د (مسعود وپېژنئ) په نامه د احمدشاه مسعود په اړه دا هم وایي چې «... مسعود... د جنرال بابر تر څارنې لاندې پېښور ته نږدې چرات کې د کومنډو او ځانګړیو ځواکونو د ښوونکي تر لارښوونې لاندې د ترور، سبوتاژ، ړنګولو او وژلو، حملې او نورو چارو زده‌کړه وکړه.» دی دا هم وایي چې «مسعود او حکمتیار د نورو په پرتله غوره وو.» نظامي روزنې درې میاشتې دوام وکړ؛ حکمتیار د جمعیت د تنظیم د نظامي څانګې آمر، او مسعود یې دوهم شخص و. (۱۲۶) نصیرالله بابر د پاکستان د کورنیو چارو وزیر و او مسعود بل کال (۱۹۷۵) له ۳۷-کسیزې اخواني ډلې سره په پنجشېر کې د حکومت پرضد پاڅون وکړ. (۱۲۷) لکه چې نورو په بدخشان او لغمان کې هم پاڅونونه وکړل. حکومت هغه ټول د خلکو په مرسته وځپل او د منصور په ژبه په پنجشیر کې «تعداد کثیری از بهترین مجاهدین با شهید و یا اسیر دولت [محمد] داود شدند و

نهضت اسلامي متحمل ضربه شدیدی ګردید.» مسعود له پاتې ملګرو سره پېښور ته پر شاشو له دې وروسته د مسعود په اړه پېښنو په اړه اختلاف لا ډېر دی او دا چې مسعود د ثور تر کودتا پورې د دغو دوه نیمو کلونو په بهیر کې چیرته و، لیکونکي په یوه خوله نه دي.

ګروموف او ساپې وايي چې مسعود مصر ته لاړ او په فلسطین کې یې د اسراییلو پر ضد جنګ کې برخه و اخیسته.[۱۲۸] خو حناني وايي چې «... احمدشاه مسعود قطعاً سفری به مصر و دیګر کشورهای خاور میانه نکرده.»[۱۲۹] منصور په دې هکله چوپ دی، خو په دغه اړه ټول په یوه خوله دي چې په دغه وخت کې حکمتیار او مسعود سره سخت مخالف شول، ځکه چې د حناني په وینا «حکمتیار به کومک آی‌اس‌آی انجینر جان محمد را زندانی و به... شهادت میرساند و در صدد اقدام مشابهی علیه احمدشاه مسعود می براید.» مسعود په دغه وخت کې بیا هم د حناني په وینا «... بخاطر ګم کردن رد پای خود مرتباً بین پشاور و افغانستان رفت و آمد داشت.»[۱۳۰] دغه لیکنه د اعتبار وړ نه ښکاري، ځکه چې په دغه حال کې مسعود د آی‌اس‌آی له چنګ نه خلاصیدلی نه شو، لکه څنګه چې حناني وايي چې غوښتل یې هغه له مینځ نه یوسي. خو احمدشاه مسعود د مصر په سفر کې نه یوازې له دغو خطرونو نه ځان ژغورلی شو، چریکي زده‌کړه یې هم کولی شوه. لکه چې ګروموف همدغسې وايي چې «... په غالب ګمان یې همدلته [منځني ختیځ] کې د پارتیزاني جګړو مهارتونه هم زده کړي دي.»[۱۳۱] د همدغې زده‌کړې له امله به وي چې مسعود وروسته په پنجشېر کې یو ماهر چریکي قومندان شو. په هر حال واقعیت چې هر څه وي د ثور په کودتا سره پاڼه واوښته او دوی ټولو ته د خلقي حکومت په بڼه یو نوی دښمن پیدا شو.

مسعود له یو شمېر ملګرو سره د نورستان له لارې د جوزا په میاشت کې د پنجشېر سردرې ته ننوت، خو دهغه په وړاندې پهلوان احمدجان یوه ستونزه وه، چې خلکو د مخه خپل ولسوال غوره کړی و او هغه یوې نفوذمنې کورنۍ ته هم منسوب و، دی په خپله هم یو پېژندلی شخص و او د قانوني پاچايۍ په دوره کې په کابل کې په غازي سټډيوم کې د پهلوانۍ په هرکاره کې پر پهلوان فيض محمد (هزاره) باندې غالب شوی و، له هغه وروسته خلکو په تېره پنجشيريانو هغه ته د قهرمان په سترګه کتل. له همدې امله به هم و، چې خلکو دی په خلقي د وره کې خپل ولسوال غوره کړی و او د هغه په سروالۍ سره د پنجشېر خلکو له یو لړ نښتو نه وروسته پنجشیر تر دهانه پنجشير پورې ونيوه، خو خلقي حکومت دوی بېرته په شاووهل او دوی د ریوت تر دښتې پورې ورسېدل. دا په دغسې حال کې چې احمدشاه مسعود تر دغه وخت پورې نزدې ټول عمر له پنجشير نه د باندې تېر کړی او درې کاله دمخه یې په اصل کې د پنجشېر خلکو د مخالفت له امله ماتې خوړلې وه، سره له دې هم منصور وایي چې «فرمانده مجاهدين براى بسيج مردم پنجشيربه سران تمام قريه ها نامه هاى جداګانه فرستاد و موضوع را باايشان درميان ګذاشت كه اين امر باعث جلب سريع مردم با مجاهدين شد.»[۱۳۲] د سهراب روایت بل دی هغه و ايي چې «در ابتدا احمدشاه مسعود توسط پهلوان احمدجان به حيث سرګروپ يكى از ګروب هاى جنګى منطقه تعين ګرديد و براى نخستين بار در جنګ هاى در مناطق دشت ريوت، و در كوه سرخ شركت نمودكه در هر دو جنګ از طرف نيروهاى دولتى شكست خورد.»[۱۳۳]

احمدشاه مسعود د پهلوان اجمد جان په شته توب سره د پنجشير جبهې سروال کېدلی نه شو نو هغه باید له ډګر نه وایستل شي په دې اړه هم روایتونه سره په تضاد کې دي، د منصور په روايت پهلوان احمدجان چې د پنجشير

حاکم و «در داخل جبهه دست به تنظیم یکعده کمونستان مربوط به سازمان (شعله جاوید) زد و دو نفر را... به بهانه همکاری با رژیم تره‌کی در محضر عام اعدام نمود.» پر هغه سربېره دی وایي چې د شوروي له یرغل نه وروسته «ارتباط احمدجان با رژیم کابل بیشتر از بیش محکم شد.» دوه ځلې کابل ته لاړ «و منابع هنگفتی جهت جلب و جذب مردم از (خاد) با خود آورد.» په دغه کار سره د منصور په روایت په خلکو کې نارضایت تر دې حده ډېر شو تر څو چې «...توسط اقربایش مردم سفید چهر، اسیر و به امریت جبهه سپرده شد. سر انجام بعد از مدتی.... اعدام گردید.»(۱۳۴) دغه روایت د تناقص په لرلو سره اعتبار وړ کېدلی نه شي. په دې اړه د سهراب روایت واقعیت ښکاري او هغه دا چې «احمدشاه مسعود به پهلوان احمد جان مشوره میدهد تا به کابل برود و با استفاده از امکانات خویش به حیث یک پهلوان مشهور اسلحه و کومک های مادي جمع اوري نموده و آن را به پنجشیر انتقال دهد.» احمدشاه مسعود بیا د هغه په نه شته توب کې «... جلسه از اخوانیها و ملاهای منطقه بشمول مولوی معراج الدین استانه یې را دایر مینماید و.... او پهلوان احمد جان را... بدون ارایه اسناد... متهم به همکاری دولت و فرد گماشته شده دولت معرفي نمود. احمدشاه مسعود در این جلسه موافقت [نمود]و فتوای ملاها را برای قتل احمدجان بدست آورد و با برگشت دوباره او به پنجشیر توسط احمدشاه مسعود به قتل رسید.»(۱۳۵)

د منصور او ثریا بها د روایتونو سرچینه احمدشاه مسعود دی، خو هغه سره متفاوت دی. ثریا بیا له هغه سره په پنجشیر کې د یوې مرکې په ترڅ کې وایي چې هغه ورته ویلي وو چې پهلوان احمد جان پرچمي رجیم ته د خدمت لپاره پنجشیر ته راغی چې د هغه په ګټه د پنځم ستون په شان کار وکړي خو «...از سوی مردم سپید چهر شناسایي و زندانی شد، هنگام

بمباران روس ها پا به فرار ګذاشت که هدف تیر اندازی قرار ګرفت و کشته شد.»[۱۳۶]

دغه پېښه د پهلوان احمد جان پر پلویانو یا ملي فکر پنجشیریانو باندې د ملایانو او جمعیتیانو لاس برى ښيي، چې په پایله کې احمدشاه مسعود د جبهې قومندان او بیا «امری صاحب» کېږي خو دغه پېښه د دغو ډلو ترمنځ د جګړې پای نه و، د بې اتفاقۍ پیل و. مسعود هم د قومندان حقاني په شان غوښتل ټولنه له مخالفانو نه خالي کړي خو د پهلوان احمد جان پلویان هم لږ نه وو، د هغو په ځپلو پیل وشو، چې «... از نخستین بنیادګزاران مبارزه مسلحانه علیه رژیم پوشالي و ارتش اشغالګر روسي در پنجشیر بودند.» په دې ډول د سهراب په وینا «احمدشاه مسعود تا اواخر سال ۱۳۵۹ جهت استحکام پایه های قوایش در پنجشیر در حدود پنجاه تن مجاهد پنجشیری و تعداد زیاد روشنفکران پنجشیری را به قتل رسانید و بعد مصروف جبهات اطراف پنجشیر ګردید.»[۱۳۷] سهراب د ځینو دغو وژل شویو کسانو نومونه اخلي او هویت یې هم یادوي. قومندان مسعود ددغې دښمنۍ او خاد له ویرې به هم و، چې د ځان ساتنې لپاره یې بېساري امنیتي تدبیرونه نیول؛ تل به په حرکت کې و، په یوه ځای کې به یې دوه شپې نه تېرولې او کورنۍ یې هم په پېښور کې اوسېدله او مخالفان یې د جهاد تر پایه پورې له مینځ نه وړل کېدل. ان تر دې چې په یوه روایت په ۱۳۶۹/۱۹۹۰ کې د چترال په شاه سلیم نومي محل کې د افغان قومندانانو په لومړۍ سراسري شورا کې د کندهار یوه قومندان احمدشاه مسعود ته مخامخ وویل چې د قدرت ګټلو په لوبه کې یې «لس زره پنجشیریان» له مینځ نه وړي دي، دغه رقم له حد نه زیات ښکاري خو د همدغه اعتراض له امله به و، چې قومندان مسعود د قومندانانو په دوهمې سراسري شورا کې ګډون ونکړ.

قومندان احمدشاه مسعود بیا د پنجشیر د جبهې یوازنی او نوښتګر قومندان شو او په دغو ساحو کې یې نوم وایست؛ د خلکو په پالنه، د خپلې ډلې په تنظیم، د پنجشیر جبهې په پیاوړي کولو او پراخولو او د یرغلګرو په وړاندې په دفاع کې. احمدشاه مسعود د دغې عقیدې له مخې د خلکو پالنه کوله چې ویل یې «مردم آب است و چریک ها در آن بمثابه ماهی.» په دې ډول خلک هغه ته د جنګ له نظر نه مهم وو، د هغو ژوند چارو ته متوجه شو، او کوښښ یې کاووه چې هغو ته دننه په پنجشیر کې د ژوند وسیلې برابرې کړي، خو منصور په دې اړه په دوه ډول غبږېږي؛ هم وایي چې مسعود کوښښ کاووه «... وسایل زندګی مردم را در داخل مهیا ګرداند و... از مهاجرت وسیع مردم بخارج کشور... جلوګیری نماید» او هم وایي چې «... دوه هفته قبل از حمله قوای روس اهالی پنجشیر که تعداد شان به اضافه از صد هزار تن میرسید بدستور امریت جبهه خانه و کاشانه شان را بقصد کابل و یا شهرهای دیګر ترک ګفتند.» په عین حال کې دی دا هم وایي چې «مردم از زمان اغاز جنګ مساکن خویش را ترک ګفته به کوه ها پناه بردند.»[۱۳۸] امریکایي جورنلست جرارډت (Girardet) پنجشیر ته په سفر تللی او د هغه ځای ډېر وراني یې لیدلي، وایي چې په ۱۹۸۳ کې په پنجشیر کې د شوروپانو په بمبارۍ او یرغل سره د کرنې ځمکه ډېره لږه شوې وه چې د څلوېښت او پنځوس زره ترمنځ خلک یې له لوړې سره مخ وو او په همدغه شمېر خلک یې یا کابل یا پېښور ته کډوال شول.[۱۳۹] غیر له هغه هم په اصل کې د پنجشیر د تنګو درو کرنیز محصول لږ او هم پنجشیر په دغه وخت کې محصور و او خلکو یې د ستونزو په ګاللو سره له اندراب او نورو ځایونو نه غله راوړه.

قومندان مسعود د خپلې ډلې د مجاهدانو په تنظیم او د هغو د انضباط په هکله خاص مهارت وښود، په پنجشیر کې لکه په نورو ځایونو کې جنګ اول دفاعي بڼه لرله، چې محلي نفوذمنو خلکو پکې غټ رول لوبوه. په داسې حال کې د شوروي یرغلګرو په وړاندې یوازې چریکي جنګ اغیزناک ګڼدلی شو. بیا نو د منصور په ژبه «... یک ګروه از جوانان مومن و شجاع بنام فدایي، پیمان مجدد بستند و جنګ را به شکل چریکی اغاز نمودند... هر فرد بعد از انتخاب و تعهد به صف مجاهدین پذیرفته شد، تعلیم مجاهدین خبرنامه جبهه ګردید. تقسیم وظایف بمیان آمد، شرایط جدید متنفذین محلی را از راس مجاهدین دور نمود و جای آنها را جوانان متعهد احراز نمودند.»[۱۴۰] د ۱۹۸۲ کال تر اوړي پورې د دغسې وسلهوالو جنګیالي د اووه نیم زر په شاوخوا کې وو او د د وی په ډلو وویشل شول او په هرې یوې کې ۳۲تنه په نظامي خاورین یونیفورم کې ورننوتل. دوی هر یو په دوه میل RPG ټانک ضد او یو میل PK سل ټکه ماشین دار وسلهوال و. دوی د قرارګاه به نامه مرکزونو کې سره ویشل شوي وو، چې هره قرارګاه په فرعي دره کې پرته وه. د ټولو شمېر ۲۲ و. په ۱۹۸۲ کې په هرې قرارګاه کې یو ضربتي ډلګی جوړ شو، چې اصلي وظیفه یې جنګ کول وو. په داسې حال کې چې د نورو مجاهدانو وظیفه د لوجستکي لوازم تهیه کول او د نورو چارو ترسره کول وو. د نظامي چارو تر څنګه په ملکي ساحه کې د قضا، فرهنګ او روزنې کمېټې هم جوړې شوې. په دې ډول په پنجشیر کې د قومندان احمدشاه مسعود په نوښت له نفوذمنو خلکو نه د باندې له متعهدو ځوانانو نه دغسې یو ملکي او نظامي نظم مینځ ته راغی[۱۴۱] چې د افغانستان په بل ځای کې یې جوړه نه لرله، خو دا هم باید په یاد ولرل شي چې پنجشیر یوه وړه او ګوښه دره وه او د قومندان مسعود عواید هم لږ نه وو. سوداګرو نقدي مرسته کوله، له

محصولاتو نه عشر اخیستل کېده او د پنجشیر مامورانو په کابل کې د خپل معاش پينځمه دغې جبهې ته ورکوله. جبهې ته د کال تر نهو ملیونو ډالرو پورې د زمرودو، یاقوت او نورو قیمتي کانونو ه هم ورکول کېدل. د پنجشیر په سر دره کې د ختیځ د سیاه قله په ګړنګونو کې پنځه ویشت کانونه وو، چې له هر یوه نه لس کارګرو په ډېر ساده الاتو کله د ځان په قیمت سره دغه کانې را ایستل، چې د هغو کالنی عواید د اتیا او نوي ملیون ډالرو ترمنځ و.(۱۴۲) داسې هم قوماندان مسعود یو پراخ استخباراتي جال غوړولی و، چې په هغه سره د کابل له پېښو او چارو نه خبرېده. مولف ګوهري وایي چې «ده نه یوازې د حکومت په اړه مالومات ترلاسه کول، د نورو د مجاهدانو د ستراتجیکي او نورو فعالیتونو په اړه یې هم اطلاعات حاصلولی شول.» دی دا هم وایي چې «د یادولو وړ ده چې د هغه له نظامي دریځ سره په ګډه د هغه په اعلی درجه مفاهماتي مهارتونو دی په دې قادر کړ چې د استخباراتو او وسلو له مهمو سرچینو سره تماسونه ولري.»(۱۴۳) دغه استخباراتي جال دی قادر کاووه چې هر کله چې یرغلګر پوځ او کابل رجیم د هغه په وړاندې د حملې ترتیب نیوه، دی به ډېر دمخه له هغه نه خبرېده او لازمي ترتیب به یې نیوه.

احمدشاه مسعود په پنجشېر قانع نه و، ځکه چې اطرافي سیمې د کابل رجیم په ولکه کې نه وې، ده هم د ځینو نورو قوماندانانو په شان کوښښ کاووه، خپله سیمه پراخه کړي. ده لا له اول نه ځان د کاپیسا او پروان آمر ښودلی و، خو د ده پرمخ ستونزې ډېرې وې، غټه ستونزه دا وه چې پنجشیر یوه تنګه او کم حاصله دره وه، چې د خپلو خلکو لپاره هغه هم د جنګ او محصوریت په حال کې یې د خوړو او ژوند لپاره کافي ځېزونه نه لرل. پر هغه سربېره په وړاندې یې دوه غټ قوتونه هم وو. د شوروي او رجیم پوځ او

د حکمتیار اسلامي حزب. لومړني یې دی دننه په پنجشېر کې ځپلی شو او وروستی یې د ده د پراختیا په مخ کې خنډ و، چې په دغه وخت کې یې د اندراب، د بګرام شاوخوا سیمې او کوهستان تر چاریکارو پورې د قره باغ په ګډون تر ولکې لاندې وې. په کوهستان کې د حزب قومندان عبدالصبور فرید، چې په استاد فرید یادېده، د جمعیت او مسعود سخت مخالف و.(۱۴۴) اندراب د پنجشیر لپاره حیاتي ارزښت لاره، د اندراب پر لار له پاکستان نه د وسلو کاروان ور رسېده. له هغه نه غله هم پنجشیر ته وړل کېدله. په دغه حال کې قومندان مسعود ته نه یوازې ګرانه وه چې خپله لاس لاندې ساحه پراخه کړي، د شوروي او رجیم د پوځونو د نظامي عملیاتو له امله د هغه (امریت) هم په شک کې و. وروستیو پوځونو په پنجشیر باندې په ۱۹۸۰ کې درې ځله په ۱۹۸۱ کې یو ځل او په بل کال هم یرغل وکړ. خو په مقصد ونه رسېدل، چې په بل څپرکي کې به یې بیان وشي. له پنځم یرغل نه وروسته د ګروموف په وینا د ۱۹۸۲ کال په ډسمبر کې او د نورو په وینا د بل کال په جنورۍ یا فبرورۍ کې احمدشاه مسعود د یرغلګر پوځ له استازو سره اوربند لاسلیک کړ، که څه هم هغه د جهاد او وطن په تاوان او د ملي ارزښتونو پر خلاف و.

د تړون اصلي متن خپور شوی نه دی، منصور یې په لسو مادو او بروس رچرډسن یې د ک. ج. ب د یوه چارواکي د لیکنې له مخې په اتو مادو کې او ثریابها یې په اوو مادو کې ذکر کوي، خو دغه متونه سره توپیر لري او د منصور او بها متونه یو اړخیز دي.(۱۴۵) متونه د دغه اثر په اخر کې نیول شوي دي، دلته به یې مهم ټکی راوړل شي.

په دغه «پروتوکول» کې چې په افغانستان کې د شوروي ځواکونو او «د پنجشیر د وسلهوال اپوزیشن» ترمنځ لاسلک شوی،ویل شوي چې په جنوبي

سالنګ او داسې هم د کابل-حیرتان پر لار به وسله‌وال برید هیڅ نه کېږي او د شوروي خوا به د مهماتو (Provisions) او سملاسي اړتیا ځیزونه او نور ځیزونه تهیه کوي او خپل نظامي واحدونه به له پنجشیر نه وباسي او د درې په خوله عنابه کې به د کابل رجیم د یوه کنډک تر څنګه یو کنډک ساتي. داسې هم د شوروي خوا به اپوریشن ته ۳۵۰۰۰۰ ډالر ورکوي.(۱۴۵) دغه اوربند د ۱۹۸۴ کال تر اپرېل پورې اوږد شو. ګروموف وايي چې «... مسعود له ځینو کوچنیو مواردو نه پرته خپلې ژمنې بشپړې سرته رسولې.» دی دا هم وايي چې په د غه پروتوکول سره «... له احمدشاه مسعود سره مو داسې ټینګې اړیکې پیدا کړې چې له افغانستان څخه د شوروي پوځونو د وتلو تر وخته پر خپل حال پاتې وې.»(۱۴۶)

دا چې دواړو خواوو ولې سره اوربند وکړ په دې اړه هم اتفاق نه شته. د منصور په وینا «برای مجاهدین... ثابت شده بود که اگر بقول مسعود جبهه پنجشیر فولادی هم باشد هر گز به تنهایی مدت مدیدی در برابر ارتش روس توان مقاومت را نخواهد داشت. لذا مجاهدین بعد از فیصله شرعی علما اتش بس موقت و محدود در داخل پنجشیر را پذیرفتند.» دی د اوربند موخه «... یافتن فرصت برای انکشاف نظم و ایجاد هماهنگی میان جبهات همجوار پینجشیر»، ښيي د دې لپاره چې د جنګ ډګر پراخ کړي.(۱۴۷) ګروموف هم وايي چې «احمدشاه د خپلو ډلو د وسلو او مهماتو د کمبود له امله مجبور شو چې دغه تړون ته غاړه کښېږدي.» پنجشیر کلابند و او په کاپیسا او نورو ځایونو کې د اسلامي حزب پنجشیر ته د وسلو د انتقال مخه نیوله. ګروموف یو بل عامل هم په مسعود اغیزمن ښودلی او هغه دا چې «له بلې خوا د سیمه ییزو خلکو ناخوښي چې د احمدشاه مسعود د بانډونو د فعالیت له امله ورته زیان رسېدلی و، هم نوموړی د د غسې یوې سولې کولو

ته اړ کړ.» ترڅون د پنجشیر جنګ ځپلي خلک قادر کړل چې خپل وران شوي کورونه ودان کړي؛ کرنه وکړي او د خوړو ځېزونه زېرمه کړي. مسعود هم ویلي وو چې ما «...ځکه سوله وکړه چې یو څه فرصت لاس ته راوړم؛ د وسلو، مهماتو او خوړو زېرمې له سره اکمال کړم او چې څنګه مې دغه هدف ترلاسه کړ، هماغه شیبه به مبارزه بېرته له سره پیل کړم.»[۱۴۸] د دغه مقصد لپاره په پنجشیر کې نوي مرچلونه جوړ شول او غارونه وکندل شول. په عین حال کې چې پنجشیر له بمباري کېدلو نه خوندي او د ګرځېدلو خطر له مینځ نه تللی و، د منصور په وینا د «۱۳۰» قومندانانو په ګډون د نظار شورا بنسټ کېښېښودل شو. د احمدشاه مسعود په قومندانۍ دغه شورا د جمعیت د تنظیم په چوکاټ کې د یوه نظامي قدرت په توګه وروسته په تېره د افغانستان د شمال ختیځ په سیمه کې مهمه شوه.

ګروموف نه وایي چې استازو یې ولې له یوه محلي قومندان سره دغه پروتوکول لاسلیک هغه هم په نېغ ډول یانې بې له دې چې د کابل رجیم د هغه یوه خوا وي، هر څه چې و، په دغه پروتوکول سره د کابل رجیم اعتبار نور هم لږ او لویان یې اندېښمن شول، خو د ګروموف او نورو شورویانو اندېښنه دا وه چې د کابل-حیرتان پر لار په تېره د بغلان او سالنګونو په برخه کې د وسلو او نورو ځېزونو پر کاروانونو باندې غلچکي بریدونه کېدل او هغه باید په امن کې شي. دغه لار لږ و ډېر د پنجشیر درې په اوږدو کې پرته ده. په داسې حال کې چې د ګروموف په نظر جنوبي سالنګ د احمدشاه مسعود بې رقیبه سیمه وه.[۱۴۹] له بلې خوا ګروموف چې پوځ یې په ټول افغانستان کې په جګړو بوخت و، نه غوښتل چې یوه برخه یې په یوې تنګې او سختې درې کې بنده وی، چې اوسېدونکي یې په دغه وخت کې د پنځوس زره په شاوخوا کې وو او پنجشیر هم محاصره وي. د ګروموف په وینا د شورویانو «...

هدف د هغه د ډلې له مينځ نه وړل او شخصاً د ده نابودول نه وو، که څه هم د شوروي پوځ کولی شول احمدشاه مسعود «.... له بشپړې ماتې سره مخامخ کړي.» دی دا هم وايي چې که «اړتيا وای مونږ به هغه له منځ نه وړی وای.»(۱۵۰) د دوی په اند دغه پروتوکول په اصل کې د دې لپاره و چې «... د محدودو قطعو قومنداني سخته علاقه درلوده چې مسعود د همکارۍ لپاره رامات کړي او په دې توګه په پنجشير او د افغانستان د شمال-ختيځ په نورو ولايتونو کې د خونړيو جنګونو د بېښېدلو مخه بنده کړي.»(۱۵۱) د «خونړيو جنګونو» مخنيوی هسې خبرې دي، ځکه چې همدغه پوځ هسې چې دمخه يې بيان شوی، نورې سيمې په هوايي بمبارۍ سره له خلکو نه خالي کولې، د دې لپاره چې مجاهدانو ته د مرستو سر چينې له مينځ نه يووړلی شي. داسې ښکاري چې دغه طرحه د هغې لويې طرحې يوه برخه وي چې شورويانو وروسته د پرچم رجيم له لارې په مزار کې يو فرعي حکومت جوړ کړ او دغه حکومت د شوروي اتحاد له جنوبي جمهوريتونو سره په ځينو برخو کې نېغې اړيکې ټينګې کړې، په اصل کې د دې لپاره چې دغه تجويز شمالي افغانستان په اول سر کې په اقتصادي لحاظ په شوروي اتحاد پورې تړلی وي.

شوروي چارواکو به دا هم په نظر کې لرله چې په دغې موافقې سره به د اسلامي حزب او اسلامي جمعيت ترمينځ مخالفتونه نور هم ټينګ شي. د ګروموف په وينا «د لاسليک شوي تړون له مخې مسعود خپلو وسله‌والو باندېونو ته امر وکړ چې د حکومتي عسکرو خلاف دې له جګړې نه لاس واخلي او خپل ټول ځواک دې د مخالفې ډلې اسلامي حزب د باندېونو خلاف جګړې ته اړم کړي.»(۱۵۲) شوروي اتحاد په خپل يرغل سره جمعيتيان او حزبيان خپل دښمنان ګرزولي وو، لکه چې نږدې ټول افغانان يې خپل

دښمنان کړي وو، خو د حزبيانو دښمني ورسره ټينګه او نه پخلاکيدونکې او د جمعيتيانو او احمدشاه مسعود دښمني ورسره انعطاف منونکې او نسبتاً نرمه وه. جورنلست مارتين د ګروموف په څېر وايي چې «ما د جمعيت له يو څو مجاهدو سره وليدل. حتی دوی هم تاييد کړه چې د د وی ملګري له پنجشير نه وتل او کوښښ يې کاووه، کابل ته نږدې د حزب سيمې ونيسي. د د وی لوی برخه حزب نه د استالف نيول وو. ځينو پر مسعود انتقاد کاووه او ويل يې چې هغه د جهاد په تاوان له حزب سره په جنګ کولو کې خپله جاه طلبي غواړي. ما چې د حزب قومندانان هر چېرې وليدل د جمعيتيانو د دغسې کوښښونو له امله په جنګ کولو انديښمن وو.» دی دا هم وايي چې حزب په باميان کې متجاوز و «خو زه دلته قانع کيدلم چې حزب نظر دېته چې تېرى وکړي پرې باندې ډېر تېرى کېږي.»(۱۵۳)

شوروريانو ته د حزب او جمعيت د لويانو ترمنځ مخالفت مالوم و، دوی په دې هم پوهېدل چې احمدشاه مسعود او حکمتيار سره په خاص ډول مخالف دي او د لومړني اصلي ستونزه د مولف رای په نظر له وروستي سره ده او حزب «په منظمو وقفو کې پنجشير محاصره کړی و.»(۱۵۴) لکه چې دمخه ويل شوي حزب په عمومي ډول دکابل پر شاوخوا سيمو باندې مسلط و او په دې ډول په ښه موقعيت کې و چې د شورويانو له وتلو نه وروسته تر نورو دمخه په کابل ننوځي او حتی ويې نيسي. لکه چې دمخه ويل شوي حزب پر نورو تنظيمونو باندې لاس برى غوښته، په دغه مقصد چې هغه دولتي واک خپل کولی وشي. د قومندان مسعود موخه هم دولتي واکمني وه. بيا نو هره خوا په دې لټه کې شوه چې د يرغلګر پوځ له وتلو نه وروسته د دولتي واک مرکز يانې کابل په خپله ونيسي. د دوی ترمنځ دغه سيالي دغومره ټينګه وه، چې يې نه غوښتل په ملي جهاد کې سره اوږه ورکړي.

احمدشاه مسعود په اصل کې د خپل دغه اساسي هدف لپاره لـه یرغلګـر پـوځ سره جوړه وکړه. په دې ډول هغـه د قـدرت پـه لوبـه کـې وطـن او وطنوالـو تـه شاکړه او خپله موخه یې تـر هغـو غـوره وبلله، هغـه لا پـه ۱۹۷۵ کـې د خپـل سیاسي مقصد لپاره د افغانستان حکومت پر ضد د پاکسـتان لـه حکومـت نـه وسلې ترلاسه کړې وې، لکه چې حکمتیار هم همدغسې کـړي وو، خـو اوس یې له شورویانو سره هم همدغسې وکړل. د مارتین په ژبه «روسانو پـه ربښـتیا ورته وسلې تهیه کولې، د دې لپاره چې حزب لاندې کولی وشي، چې هغه یـې خپل ډېر ټینګ دښمن ګاڼه.»(۱۵۵)

د دغه پروتوکول ریښـه د اسـلامي تنظیمونـو ډېروالـی او د هغـو خپلمنځـي اخـتلاف او پـه خـاص ډول د حـزب او جمعیـت او پـه دغـو تنظیمونـو کـې قومندان احمدشاه مسعود او حکمتیار ته رسېږي. پخـوا بـه چـې وطـن تـه لـه دباندې نه خطر پېښ شو، افغانانو به خپل منځي اختلافونه پرې ښـوول او پـه اتفاق سره به یې له وطن نه دفاع کوله او وروسـته بـه د حکومـت جوړولـو پـه لټه کې شول، خو د شوروي د یرغل د وضع په وخـت کـې دوی د ګـډې دفـاع ازمیېل شوې ملي عنعنه پرېښوده او په خپلې بې اتفـاقۍ سـره یـې وطنوالـو تـه غټ زیانونه واړول.

د کابل نه د باندې
د نفوذ خپرولو هڅې

له قومندان احمدشاه مسعود سره د روسانو پروتوکـول د هغـوی د عمـومي چلند یوه بېلګه وه. دوی او د رجیم چارواکو کوښښ کاووه په ټول ملـک کـې

له خپلو مخالفانو نه سربېره حتی نور محلي مشران او نفوذمن کسان هم د رجیم پلویان کړي. دوی دغه کار د استخباراتي چارواکو له لارې په پیسو، زور او چل او ول سره کاووه، چې د هرات شیراغا چونغر یې یوه څرګنده نمونه ده. د ۱۹۸۱ کال په پیل کې د کاسکېډ (Cascade) افسرانو قومندان شیراغا چونغر د کابل رجیم پر خوا راواړوه، کاسکېډ په لوړ اختیار سره د سبوتاژ، تروریستي عملونو او نور ډول ورانیو کولو او د مخالفانو د جلبولو لپاره د ک. ج. ب له افسرانو نه جوړ واحدونه وو. دوی له هغو تاکتیکونو نه کار اخسیت چې چیکا (Checka) په منځنۍ اسیا کې د بزمچیانو پر ضد ترېنه کار اخیست. چیکا د لینن په وخت کې د ځانګړي کمیسیون په مانا د شوروي روسي استخباراتي اداره وه. چونغر د پیسو او شوروي اتحاد ته د سفر او ځینو نورو امتیازونو په بدله کې ومنله چې له کاسکېډ سره به مرسته کوي او د رژیم مخالفان به ځپي. دی تر هغه د مخه د ۲۵۰ مجاهدانو قومندان و. «د ۱۹۸۱ له اپریل نه د ۱۹۸۲ تر مارچ پورې د هغه جنګیالیو [مجاهدانو] د کاسکید له واحد سره په ګډه په ۲۱ لویو عملیاتو کې برخه واخیستله او په بېل ډول یې ۴۰ مورچلیز بریدونه وکړل او د مقاومت د واحدونو ۳۱ قومندانان یې له مینځ نه یوړل.» په دوی کې ګلباغ اذاني، د هغه دوه مرستیالان او قیوم ترکان هم وو. وروستی هغه څوک و، چې د شوروي اتحاد د کمونست ګوند د مرکزي کمېټې مشاور کولاژنکو (Kalazhenko) یې تښتولی و. په ټولیز ډول د چونغر ډلې په چل او زور سره «۲۰۵۰۰» خلک [د رجیم او شوروي مخالفان] له مینځ نه وړي او اتیا تنه یې اسیر نیولي وو او د کوبالټ (Cobalt) ډلې قومندان یې وژلی، چې د هرات او شاوخوا سیمو کې یې پر شوروي پوخ ګذارونه کول. شورویانو چونغر د ۱۹۸۲ کال په اوړي کې شوروي اتحاد ته د تفریحي رخصتۍ لپاره

واستوه.[۱۵۶] له میتروخین نه سربېره ګروموف هم وایي چې هرات ته د هغه د خاص اهمیت له امله ډېره توجه کېده، چې په مخالفو قومندانانو او قومي مشرانو کې نفوذ وکړي، خو دی په مشخص ډول نه غبرېږي او وایي چې «مونږ د هر بانډ اعمال په دقت څارل.» دی دا هم وایي چې په هرات کې «...زمونږ د فرقې مشرتابه او پوځي سلاکارانو په ګډه د لومړي ځل لپاره له دوو [مجاهدو] ډلو سره تماس پیدا کړ، چې مشرانو یې له حکومتي ارګانو سره د همکارۍ ژمنه وکړه.» په هرات کې هم له جاسوسانو نه ډېر کار اخیستل کېده. ګروموف لا وایي چې «دښمنانو په هره ډله کې د څلوېښتم لښکر د کشف دستګاه له لارې زمونږ سړي [جاسوسان] موجود وو.» هرات ته به له دې امله هم ډېره توجه کېدله چې په شین ډنډ کې هوايي ځواک د مجاهدانو له خوا له مینځ نه وړل شوی وو، ګروموف وایي چې د افغانستان هوايي ځواک اصلاً په هوا کې پاتې نه شو، هغه ټول د مځکې پرمخ له مینځ نه یووړل شو.»[۱۵۷]

په ۱۹۸۲ کې یو شمېر نور قومندانان هم د رجیم پر خوا واړول شول. په دې کې د جوزجان د اقچه سیمې دیر اوراز هلډي (Dir Oraz heldy) د همدغه ولالت د فیض ولسوالۍ دیر عبدالله جان او آیو عبداله حنایي (Iao Abdullah Hanai) هم شامل وو. د د وی له جنګیالیو نه هم هغسې کار واخیستل شو، لکه د چونغز له کسانو نه چې اخیستل شوی و. سید حسین شاه منصور چې په «شمال» کې د خلقي حکومت پرضد فعالیت کاووه په ۱۹۸۲ کال په دسمبر کې د پرچم پر خوا واړول شو. «د هغه په دستور د بلخ او جوزجان په ولایتونو کې د مخالفو پارتیزاني ډلو پرضد څلور ځله بمي چاودنې وشوې» کابل ته نزدې د قره باغ اغا محمد رحیم خان هم د کابل رجیم پر خوا واړول شو. ده چې په تېرو دوولسو کلونو کې د افغان حکومتو

پر ضد فعالیتونه کول، د ک. ج. ب په لمسونې یې د جمعیت ۲۶ تنه غړي له مینځ نه یووړل او په راډیو کې یې څرګنده کړه چې دی د کابل حکومت پر خوا شوی دی.[۱۵۸] داسې هم ک. ج. ب او د خاد پنځمې څانګې په ۱۹۸۱ کې د «وطنپال» (Patriot) په نامه په هزاره جات کې یو نظامي قومندان د کابل پر خوا واړوه او د هغه په لاس د اسلامي اتحاد د ړنګولو په بدل کې په حکومت کې ورته برخه ورکړل شوه. خاد د دغې اتحادیې د ړنګولو پر ځای د ځوان هزاره (Young Hazara) ډله تر خپلې ولکې لاندې راوستله. په همدغه مهال کې یې د هزاره روحانیانو یا ملایانو د وعظونو او فعالیتونو د مخنیوي لپاره د اوږدې مودې یو پلان وایستل شو، خو په دې اړه دوی مهم بری ترلاسه کولی ونه شو، دغومره وشول، چې له هغو نه یې یو شمېر د رجیم پر خوا واړول، خو په ماجتونو کې وعظونه د امنیتي قوتونو له خوا کنټرول کېدل.[۱۶۰]

دغه چلندونه د انسجام ډلې یا کمیسیون له خوا کېدل، چې د کاسکیډ- ک. ج. ب او نظامي استخباراتو (GRU) له استازو نه جوړ و، دغه کمیسیون په خاص ډول د پکتیا او ننګرهار سرحدي قومونو ته متوجه و، او د پیسو او وسلو په بدل کې یې په هغو کې د قومي ملیشیا او نظامي پوستو د جوړولو پروګرام پرمخ بېوه. د ۱۹۸۰ کال له سپټمبر نه دمخه یې په پکتیا کې له بېلو قومونو نه دغسې نظامي پوستې جوړې کړې چې سروالان یې خلقي افسران وو. پرچمي افسران د هغو سروالی ته نه پرېښودل کېدل او خلقي افسرانو په خپل سر عمل کاووه. رجیم پیسې پرې ودرولې او وسلې یې ترینه بېرته وغوښتلې، خو خلقیانو وسلې ورنکړې، په دې دلیل چې څنګه چې دوی په دغه کار سره دښمنان پیدا کړي، دوی مجبور دي په همدغو وسلو خپل ځانونه وساتي.

د پرچم رجیم خپل د قومي چارو وزیر فیض محمد، د دغه نوي سیاست د پلي کولو او په قومونو کې د نفوذ خپرولو لپاره وګماره، دی چې په خته مسید وزیر و په کابل او شوروي اتحاد کې یې زده کړه کړې وه. د محمد داود په ولسمشرۍ د کورنیو چارو وزیر په توګه د پکتیا خلکو ته ګټه رسولې وه، هغو ته یو پېژندل شوی شخص و، ده وروسته له هغه چې د سید کرم او خوست پر ځینو قومونو کې یې یو څه بری ترلاسه کړ، د ځدران لوی قوم ته متوجه شو، چې د ۱۹۷۹ کال له پسرلي نه رادېخوا یې د خوست او ګردېز فرقو تر مینځ د سړه کنډو لویه لاره بنده کړې وه. فیض محمد چې د پښتني قومونو په دود ښه پوهېده، د ځدرانو له مشرانو سره هم د وسلو او پیسو په بدل کې پرېکړه وکړه او د هغې له مخې دغو مشرانو ومنله، چې په خپلې سیمې کې به امنیت خوندي ساتي او د سړه کنډو لار پرانیزي. د فیض محمد دغه بری په پکتیا کې د نورو بریو لپاره پیلامه کېدلی شوه. خو فیض محمد د میزي (Mizzi) ځانګې په سیمه کې د اربکو یا اروبکیو له خوا له مینځ نه یووړل شو. اربکي د غټو کورنیو ځوانانو نه جوړه ډله او دغومره واک خاونده وه، چې کولی یې شول چې هره هغه پرېکړه چې د قام پر ضد وګڼي له مینځ نه یوسي که څه هم هغه به قومي لویانو کړې وي.(۱۶۱) دوی د امنیتي او دفاعي دندو سربېره ټولنیزې چارې هم ترسره کوي، څنګه چې د ځدرانو لویانو د شوروي له یرغل نه وروسته پرېکړه کړې وه، چې د یرغلګرو او د هغو د لاسپوڅي رجیم پر ضد به جنګېږي، اربکیو د فیض محمد سره جوړه د قوم پر ضد وګڼله او د هغه مرګ یې روا وباله. اربکو ته قومي څارندویان او د قومي ګټو مدافعان هم ویل کېدلی شي. د هغو یو سروال ببرک ځدران د پاچا محمد نادر په واکمنۍ کې د دغومره حیثیت خاوند شو، چې بیا د ټول قوم مشر او اعزازي جنرال هم شو. د ځاځیو له حاجي کندهاري سره هم

همدغسې جوړه شوې وه، هغسې چې رجیم منګلو تـه پیسـې ورکـړې وې، پـه ځائیو کې یې هم د فیض محمد له لارې پیسې وررسولې ان تر دې چې ویل کېده چې رجیم د پکتیا له «قومونو» سره سوله کـړې ده. دغـه «قومونـه» شـاید منګل او ځائي وو، چې ملیشیاوو یـې د وردګـو پـر ضـد عملیـاتو کې برخـه اخیستې وه، له دغو قومونو سره د رجیم د بري یو دلیل د او، چې د دوی یـو څو کسان د اسلامي حرکت مولویانو له خوا په دې نامه اعدام شـوي وو، چـې د هغوی په فکر له کابل رجیم سره یې لاس یو کړی و. رجیم د دې لپاره چـې دوی ارام اوسي دوی ته پیسې ورکړې وې، خو همدا چې د رجـیم او شـوروي پوځ په پکتیا کې ولیدل شو، د حاجي کندهاري پـه ګـډون هغـوی ټـول یـې پـر ضد شول. د دغو پوځونو د عملیاتو اصـلي مقصـد دا و، چـې هغـه ډېـره لنـډه لار تر خپل کنټرول لاندې ولري، چې له پاکستان نه مجاهـدو تـه پـرې وسـلې رسېدلې.

د ځائیو ختیځ تـه د ننګرهـار خوګیـاڼي پراتـه دي، چې وزیـر، خربـون او شیرزاد یې غټې څانګې دي. شیرزاد یې تر ټولو مهمـه څانګـه ده. خـو هغـه د مشهور ملک قیس او ملک محمد جان د کورنیو د خپلمنځي دښـمنۍ لـه املـه ډېره کړکېچنه وه. دغه دښمني د نیمې پېړۍ په اوږدو کې د دغو کورنیو ترمنځ په دغه ډول کېده، چې د شـوروي تـر یرغـل پـورې لـه دواړو کورنیـو نـه ۱۵۰ کسان پکې وژل شوي وو. (ملک قیس لـه ۱۹۷۸ نـه دمخـه د ۱۲۰ کلونـو پـه منګ مړ شوی و.) رجیم له دغسې دښمنۍ نه په استفادې سـره د ملـک قـیس ګنډه وهڅوله چې د وسلو او پیسو په بدل کې ولسوالي ومني. د امان بېګ پـه سروالۍ د ملـک قـیس کـورنۍ ورسـره دغـه وړانـدیز ومانـه، خـو د امـان بېګ اصلي مقصد دا و چې وسـلې او پیسـې ترلاسـه کـړي او بیـا د رجیم پـر ضـد عملیات وکړي. رجیم ته هم زر مالومـه شـوه، چـې د دغـو کورنیـو لویـانو پـه

پېښور کې سره روغه کړې او د هغه او يرغلګرو پرضد سره يو شوي دي، له خپل لوظ نه واوښت. له کمونستانو سره د ملک محمدجان ضديت يو څرګند واقعيت و. د خلقي حکومت د هغه ځينې زامن او ورېرونه چې د نظامي افسرانو په توګه په پوځ کې خدمت کاووه، په کوم تور بندي کړل او سيمه يې هم بمباري کړه. ملک محمدجان غرو ته وخته او حکومت ته يې خبرداری ورکړ، چې که هغوی ازاد نه کړي او پر هغه سربېره د ده د هغه سپي ناغه ورنکړي چې په بمبارۍ کې تلف شوی و، پر ضد به يې عمليات وکړي. حفيظ الله امين چې نه يې غوښتل خوګيانې نور هم وپارېږي د هغه غوښتنې ومنلې او د سپي په ناغه کې يې پنځوس زره افغانۍ ورکړې. په هغه وخت کې د يوه سپي ناغه کې دغومره ډېرې پيسې ورکول، هغه هم د دغسې حکومت له خوا چې د مخالفو انسانانو د ژوند پروا يې نه کوله، ډېر عجب و.

له پرچمي رجيم سره د خوګيانو اړيکې د ملک خيرمحمد او نورو له يوې پېښې نه څرګندېږي. دوی د جلال‌اباد له خادستانو نه په يوه عجب چل سره دوه اويا تنه له منځ نه وړي وو. دوی په ظاهر کې له خاد سره همکاري پيل کړه. دغه خادستان يې په دغسې وعدې سره هلته وبلل، چې په ورتګ سره به يې پارېدلي خوګيانې د حکومت په خوا واړول شي، هغوی هلته په رسېدلو سره په وړو ډلو کې يوه خوا بله خوا واستول شول او د تاکلي پروګرام له مخې اعدام شول، خو رييس يې ژوندی وتښتېد. د دغې بېساري پېښې نېټه مالومه نه ده، خو په رښتين توب کې يې شک نشته. په ۱۹۸۵ کې ځينو خوګيانيو د خپل قوم په استازيتوب په کابل کې په جرګو کې ګډون وکړ، خو هغو نه يوازې دا چې په قوم کې نفوذ نه لاره، له هغو سره اوسېدلی هم نه شو، هغوی د ځينو نورو په شان په جلال‌اباد کې اوسېدل.

د شینوارو د قوم یوه څانګړتیا دا ده چې له څلورو لویو څانګو څخه د الي شیرخان څانګې یوه برخه د ډېورنډ له کرښې نه اخوا په لوارګي کې پرته ده. نورې څانګې یې سنګوخېل (یا سن خېل) ، سه پای، مندوزي یا مندېزي دي. د ملاګوري په نامه له دوی سره نور خلک هم اوسېږي. شنواري د کابل-تورخم پر لارې باندې حاکم دي. شنوارو پخوا له حکومت نه د مواجب یا پیسې اخیستلو په بدل کې د جلال‌اباد-خیبر لار ساتنه کوله ، او له کاروانونو او سوداګرو نه یې باج ترلاسه کاوه. امیرعبدالرحمن نه یوازې د لارې ساتنه د حکومت وظیفه وګرزوله پر شنوارو باندې یې د مځکو مالیه هم حواله کړه. شنواري له ۱۹۸۲نه تر ۱۸۹۲پورې لس کاله له حکومت سره وجنګېدل، او بیا یې د حکومت اطاعت ته غاړه کښېښوده. شنوارو ته اوس هم د ډېورنډ کرښه پوله نه ده او له ډېرو لارو نه بې له کوم خنډ نه ترې اوړي را اوړي.

شنواري د افغانستان یوازنی قوم دی چې ډېر کسان یې په خلقي حکومت کې ننوتلي وو. د سنګوخېل څانګې شنواري نږدې ټول خلقیان شوي وو. د دوی خلقي توب په اصل کې د حفیظ الله امین په سبب وه، چې د دارالمعلمین او ابن سینا لېسو د مدیر په توګه د شنوارو زده‌کړه تر نفوذ لاندې راوستلي وو. په ټول شنوارو کې یوه لېسه یا لوړه ښوونځۍ وه، چې حکومت د ۱۹۵۰ په لسیزې کې د سنګوخېلو په نازیانو کې جوړه کړې وه، چې حکومت غوښتل د هغې له لارې په اپریدو کې هم نفوذ وکړي. د نازیانو اوږده دره اپریدیو ته رسېږي او د دغو قومونو ترمینځ یوازې سپین غر پروت دی. د خلقي حکومت په وخت کې تعلیم کړو شنوارو ته په نظامي او ملکي ساحو کې مقامونه ورکړل شول او په دغه وخت کې د سنګوخېلو او په خاص ډول د نازیانو د درې شنواري، چې د مځکې لږوالي له امله په تنګسه کې وو،

په غوره کې وو. مجاهدانو ناريانو ته «وړه مسکو» ويل، خو د هغو په وړاندې نور شنواري وپاړېدل او د شوروي له يرغل نه وروسته يې جرګه وکړه. مجاهدانو هم د قومي دود او دستور په چوکاټ کې پکې ګډون وکړ. د جرګې په پرېکړه کې دوی په مرګ محکوم شول. شنوارو د غير کمونست سنګوخېلو په لاربښودنه پر کمونستي تورن شوي سنګوخېلو بريد وکړ؛ مال يې ورچور کړ او کورونه يې وسوزول، خو ټول يې له مينځ نه وړی ونه شول. خو په نازيانو کې د کمونست په نامه شنواري پاتې نه شو، دوی د جلال‌اباد ښار ته وتښتېدل او د ننګرهار خلقي والی يې له پېښې نه خبر کړ. دغه والي چې د نازيانو په لېسه کې يې د معلم په توګه د کمونستي فکرونو په خپرولو کې برخه لرله، په انتقام اخيستلو پيل وکړ. د نازيانو کلي څو ورځې بمباري شول او ډېر خلک ووژل شول. د نازيانو کمونستان په خپل ملک کې کډوال شول. له هغو نه څوک د جلال‌اباد لارې ساتلو لپاره په امنيتي ځواک کې ونيول شول، او نور يې د غني خېلو په دښته کې ميشت شول يا د کانال په برخه کې ورته کار ورکړل شو، دوی بيا د ټول قام د استازيتوب پېښې کولې او يو وخت بل وخت کې يې د پرچم رجيم په پلوي په تېره په تلويزيون کې مرکې کولې.

د سرحدي قوم په توګه د مومندو قام ډېر مهم دی، مومندان له کامې نه تر پېښور پورې پراته دي، او پېښور په اصل کې د دوی ښار و، خو اوسني اوسېدونکي يې تر مومندو او خليل نه ډېر دي. د ډېورنډ کرښه له مومندو نه تېره شوې ده، خو مومندان د ډېورنډ د توافق ليک موضوع نه و او امير عبدالرحمن تر اخر پورې ټول مومند د افغانستان خاوره ګڼله. د هغه له مرګ نه وروسته و، چې مومند پر دوه برخو ووېشل شول. د مومند ختيځه خوا د پيټاوي يا کوز مومند او لوېديځه برخه يې د سوري يا برمومند په نامه يادېږي. خو په دواړو خواوو کې د مومندانو عين خېلونه پراته دي: ترک زي،

بايېزي، حليم زي او خواييزي. مومندان د يوسف زيو او درانيو په شان د سړبن يا سرند زوزاد دي، دوی په شپاړسمې پېړۍ کې د کندهار له مرغه نومي سيمې نه اول غزني او بيا په اوسنۍ مېنه کې ميشت شول. له کامې نه پرته د دوي سيمه زياتره سپېره او غرنۍ او د مځکې او اوبو د لږوالي له امله خواره ده. په مومندو کې د ګوندیماري او تربوري اجتماعي مرض د نورو پښتني قومونو په پرتله ډېر ټينګ وو او شايد اوس هم وي. د نولسمې پېړۍ په دوهمې نيمايي کې يوه انګليس څېړونکي مالومه کړې وه، چې د مومندو له لويانو نه ډېر يې د خپلمنځي دښمنۍ له امله او تر هغه لږ يې په طبعي مرګ مړه شوي وو.

د پرچم په وخت کې دوه ډلې مومندان يا په دقيق ډول د دوه ځايونو مومندان په غوره کې وو، د ګوشتې خانان او د حاجي محمد حسن خان کورنۍ. د لالپورې او ګرداو خانان له عنعنوي اهميت نه لوېدلي وو. د شوروي له يرغل نه وروسته مجاهدان له پېښور نه د مومندو پر لار تلل راتلل. د هغو د مخنيوي او د لارې د بندولو په مقصد د يرغلګر او رجيم نظامي واحدونه هلته واستول شول او له څه ستونزو نه وروسته هلته يې نظامي پوستې جوړې کړې او وخت په وخت يې عمليات هم کول. د مومندو خانان له کرښې نه واوښتل او په لر يا کوز مومند کې يې يا له خپلو قوميانو سره يا د پېښور په ښار کې واړول او د مقاومت او مجاهدانو ملاتړ يې کاووه. يوه خان پير دوست اتمرخېل مومند چې خپل تربوران يې د تنظيمونو پر خوا وليدل، د کابل پر خوا شو، او په کال ۱۹۸۵ کې يې په کابل کې په جرګو کې د خپل قوم په استازيتوب ګډون وکړ، خو هغه نه قومي مليشه تنظيمولی شوای او نه يې له خپل قام سره ژوند کولی شوای. په مومندو په تېره په کامه کې د عنعنوي خانانو په نه شته توب کې د يرغلګر پوځ او د کابل پرچمي رجيم پر

ضد نويو قومندانانو د ملي جهاد بيرغ رپانده وساته، په هغو کې د ګرداو اتمرخېل مومند مولوي عبدالشکور ياسيني ښه نوم وايست. د هغه جهادي عمليات به په بل څپرکي کې بيان شي.[١۶٢]

پنځم څپرکی

د شوروي اتحاد
د يرغل ځواب د جنګ په ډګر کې

لومړنۍ خبرې:

شوروي لويانو پر افغانستان باندې په وسله‌وال تېري سره د حفيظ الله امين په سروالۍ خلقي حکومت نسکور کړ او د ببرک کارمل په سروالۍ يې پرچمي رجيم پر پښو ودروه، په دغه مقصد چې افغانستان لاندې او تابع وګرځوي لکه هسې چې د خپلې امپراتورۍ يو شمېر ګاونډي هېوادونه يې تابع کړي وو. دوی هغه وخت خپل مقصد ته رسېدلی شول چې افغانانو دغه يرغل او د هغه پرچمي رجيم منلی او له خپلې واکمنۍ نه تېر شوي وای. خو افغانان پر خپلې خپلواکۍ او واکمنۍ ټينګ ودرېدل او يرغلګر پوځ او پرچمي رجيم يې رد کړ. بيا نو د دواړو خواوو ترمنځ جنګ حتمي شو که څه هم دا يو ډېر نابرابر جنګ و، په يوې خوا کې پنځلس نيم ميليوني خودټينګې ارادې خاوند ولس او په بلې خوا کې د نړۍ دوهم زبرځواک حکومت و، چې د ۲۵۵ مليون نفوس او درې مليون منظم نظامي پوخ او د ډول ډول عصري وسلو خاوند و، خو لکه چې په تېرو پاڼو کې يې شرح شوې، د وطن مدافعان په اخلاقي او معنوي لحاظ تر يرغلګرو نه پياوړي او د عربي او غربي ولسونو او حکومتونو له خواخوږۍ او مرستو نه بهره‌من وو.

د دغه ډېر اوږده جنګ د ټولو نښتو بيان ناممکن دی که څه هم له دغسې بيان نه د دخيلو قواوو اصلي سياستونه او چلندونه او د هغو د جنګياليو او ولسونو شخصيتونه په ډېر ښه ډول پېژندل کېدلی شي. خو د دغسې تاريخ کښلو لپاره د رسمي پاڼو نه استفاده حتمي ده. له بده مرغه دغسې پاڼې درک نه لري. يوازې د شوروي اتحاد د کمونستي ګوند د پولټبورو ځينې هغه پرېکړې چې د افغانستان او دغه جنګ په اړه دي، د هغه له شړېدلو نه وروسته ترلاسه شوې دي. له بده مرغه د پېښو هم مهال جورنالونه هم نشته. په دې اړه زما خپل جورنال د يادولو وړ دی، چې د ۱۹۸۲ کال تر اپرېل پورې يو شمېر پېښې په زر مخونو کې ثبت شوې دي. خو د درېيم لاس ليکنې د يو څو کتابونو په بڼه راوتلې دي، چې له هغو نه هم دلته پوره استفاده شوې ده.

د شوروي اتحاد په خوا کې د (شوروي-افغان جګړه) په نامه اثر دی چې د روسيې د لوی درستيز اداري افسرانو کښلی او په کال ۲۰۰۲ کې په انګرېزۍ کې خپور شوی دی. خو دا يوازې نظامي تاريخ دی، چې پکې د جنګ اړخونه، وسلې، جنګي تاکتيکونه کتل شوي او انګرېزي ژباړونکو يې پر هغو ځای پر ځای انتقادي او دقيقې تبصرې کړې او په دې ډول يې هغه لا مهم او ګټور کړی دی. په دې اړه بل اثر (خرس غره ته وخته) په نامه دی، چې ليکوونکي يې هغه افسران دي چې په جنګي ډګرونو کې جنګېدلي دي، خو هغه ډېر مالومات نه لري، بل مهم اثر (د خرس تلک) په نامه د پاکستان د آی‌اس‌آی افسر ډګروال محمد يوسف دی. دی په دغې ادارې کې د افغانستان د څانګې امر و. دغه اثر له دې امله هم مهم دی، چې د جنګ په اړوند ډېر مالومات هم ورکوي. په افغان خوا کې د (غره بله خوا) په نامه د ۹۳ جهادي قومندانانو ويناوې دي، چې د نظامي چارو متخصصانو علي احمد جلالي او لسترګراو تنظيم او انګرېزي کړې دي.

دغه اثر هم نظامي دي چې په هغه کې جهادي قومندانانو خپل جنګونه بیان کړي دي. په دې ډول دا یو ښېساري او مهم اثر دی. د یادولو وړ بل اثر د نظامي تاریخپوه سټیفن ټېنر (Stephen Tanner) په قلم د افغانستان په نامه اثر دی، چې د لوی سکندر نه د طالبانو تر نسکورېدو پورې د مجاهدو دوره په دقیق ډول بیانوي.

د افغان مجاهدو او یرغلګرو پوځونو ترمینځ تر دغه ځایه نښتې، بریدونه او جنګونه یو ځای بل ځای بیان شوي دي. دغه څپرکی یوازې دغسې پېښو ته ځانګړی شوی دی. خو د دغه جنګ جګړه ییزې پېښې دغومره ډېرې دي چې کتابونه پرې ډکېدلی شي. یوازې د درېیو کلونو (۱۹۸۵-۱۹۸۶-۱۹۸۷) په بهیر کې مجاهدو په شوروي او د رجیم پوځونو باندې تر لسو زرو نه ډېر غلچکي بریدونه (ambushes)او ۹۵۰۰ ځله یرغلونه (raids)کړي دي، له مخالفې خوا یرغلګر پوځ د ټول جنګ په بهیر کې شاوخوا ۲۲۰ځل په ځانګړې توګه او د کابل رجیم له پوځ سره په ګډه ۴۰۰ ځله غټ عملیات کړي دي. مجاهدو غلچکي بریدونه زیاتره په شپه کې یا د ورځې ناوخته یا نې هغه وخت کول چې شوروي سرتېري به ستړي وو.[1] دوی غلچکي بریدونه په ووړو ډلو کول؛ په معمولي ډول هره ډله له لسو نه تر پنځلس مجاهدو نه جوړه وه. په دغه څپرکي کې کوښښ کېږي، چې د جګړه ییزو نښتو عمومي انځور وړاندې شي. د ځینو لویو او مهمو عملیاتو او د افغانانو ترور کېدلو بیان به هم وشي.

کابل د جنګ په حال

د څرګندو دليلونو له مخې کابل او شاوخوا سيمې يې يرغلګرو او کابل رجيم لپاره په خاص ډول مهمې وې، څنګه چې کابل د ټول افغانستان رسمي منځی يا پلازمېنه وه، د هغه نيول د ټول افغانستان نيول ګڼل کېده. په کابل کې ارګ د رجيم منځی او د تاج بېګ وداني، د څلوېښتم لمبر پوخ او د دواړو په مينځ کې د شوروي اتحاد سفارت پروت و. د کابل او بګرام د هوايي ميدانونو له لارې د کابل رجيم او شوروي اتحاد ترمينځ اړيکې په تېره نظامي اړيکې خوندي کېدلې. د حيرتان- سالنګ- کابل لار هم اساسي اهميت لاره، ځکه چې پر هغې باندې دوسلو، لوجستکي او نورو څيزونو کاروانونه روان وو. نورې لويې لارې په تېره د غزني- کندهار او هرات، د کابل-جلال‌اباد او تورخم او داسې هم د کابل-لوګر-پکتيا لارې مهمې وې، چې بايد د هغو سرحدي سيمو په ګډون چې ستراتيجکي اهميت يې لاره، د رجيم او يرغلګر پوځ تر حکم لاندې وي. د ولايتي مرکزونو او ښارونو خونديتوب د همدغو لارو په خونديتوب پورې تړلی و. له همدغو ښارونو نه وو چې په ۱۹۸۲ کې د اطرافي سيمو لپاره چې د رجيم له لاسه وتلې وې، يو خاص پروګرام وايستل شو، په نامه د «له ښار نه تر کلي پورې» کارمل څرګنده کړه چې اوس د دې وخت دی، چې «... انقلابي جګړه ولايتونو، ولسواليو او کليو ته يووړله شي.» اصلي مطلب دا و، چې په دغه ډول د پرچم رجيم ټول افغانستان لاندې کړي او حکومت پرې وکړي.

د کابل ښار او شاوخوا سیمو خوندي ساتنه د یرغلګر او کابل رجیم پوځ پر غاړه وه. دوی له کابل نه درې امنیتي کړۍ راتاوې کړې چې له نظامي پوستو، مایني ډګرونو او نورو بندیزونو نه جوړې وې. لکه چې دمخه ویل شوي، قومندان عبدالحق له دوی نه دمخه د کابل شاوخوا کلو کې د غلچکي بریدونو لپاره مرکزونه جوړ کړي وو، چې هغه تر پایه پورې پټ پاتې شول. مجاهدانو د شوروي او کابل رجیم پر دغو پوستو دانګل، خو نیولی یې نه شول. دغه بریدونه بې ګټو هم نه وو، د دغو پوستو یرغلګر او د کابل رجیم سرتېري په عمومي ډول غیر فعال وو او پوستې یې د مجاهدو لپاره د وسلو پیدا کولو سرچینې وې، خو تر کال ۱۹۸۵ پورې چې شورویانو درېیمه بېروني امنیتي کړۍ جوړه کړه، پر کابل باندې د توغندیو د ویشتلو مخه ونیوله شوه. دغه کړۍ له ښار نه له لس نه تر دوولس کیلومتر پورې لیرې جوړه شوې وه، چې د سقر په نامه د MBRLراکټونه وررسېدلی نه شول. دغو راکټونو تر نهو کیلومترو پورې هدف ویشتلی شو، دغه راکټونه درانده او وړل یې هم ګران وه، دغه ستونزه د ۱۹۸۷ په اخر کې رفع شوه، یاني څه وخت چې سي آی اې له چین نه د همدغه راکټ اصلاح شوی ماډل (SBRL)آی‌اس‌آی ته وسپاره. د ډګروال یوسف په وینا «دغې وسلې د کابل په ویشتلو کې زمونږ توان خورا ډېر کړ.»(۲) مجاهدو له ۱۹۸۵ نه د مخه هم حتی په کابل کې دننه ډول ډول رجیم ضد فعالیتونه کول خو بې له دې چې کومه برخه یې ونیوله شي.

د پاکستان آی‌اس‌آی د کابل ورانولو ته ډېره متوجه وه، سروال یې اختر عبدالرحمن لا ویل چې «کابل باید وسوځي.» د کابل له «سوځولو» نه د هغه اصلي مطلب نه مالومېږي خو دا مالومه ده چې د کابل «سوزول» په واقع کې د ټول افغانستان د ورانولو د پروګرام یوه برخه وه. آی‌اس‌آی د جهاد په نامه د

افغانستان د ورانولو او په نهایت کې د هغه د لاندې کولو لپاره دغه پروګرام ایستلی و. له جنرال اختر سره د کابل سودا و ه، ویل یې چې پر کابل باندې بریدونه باید لومړیتوب ولري که کوم قومندان ورته ویل چې په کابل باندې د برید کولو لپاره درنو وسلو ته اړه لري. هغه ورته تهیه کولې، که څه هم د افغانستان د ځانګې مشر ډګروال محمد یوسف به یې مخالف و. دی وایي چې «کابل تر فشار لاندې نیول زمونږ د ستراتیجۍ یوه اساسي موضوع ده. خبره ډېره ساده وه، که کابل سقوط وکړي، مونږ جنګ ګټلی دی.»(۳) د شوروي پوځ په شته توب سره د «کابل سقوط» نه غږېدل، هسې خبره وه خو کابل تر فشار لاندې نیول او تاسیسات یې په راکټونو ویشتل شوونکی و. د دغه مقصد لپاره د ښار په شاوخوا کې او له درېیمې امنیتي کړۍ نه لېرې څلور لوی مرکزونه جوړ شوي وو: په پغمان کې، په چکري کې، په ساپې غره کې او په چاریکار کې. مجاهدو له همدغو مرکزونو نه هم پر لویو لارو حملې کولې او هم یې د کابل ښار تر فشار لاندې نیوه.

په کابل کې د راکټي بریدونو لوی هدفونه د کابل هوایي ډګر، د دارالامان ماڼۍ، د قرغې فرقه، د شوروي سفارت، مکروریان، د ریشخورو فرقې ودانۍ او چهلستون وو، خو مجاهدو کری کال عملیات کولی نه شول، دوی په نس ماړه او په تن ښه پټ نه وو، په اوړي کې تر ډسمبر پورې د کابل شاوخوا سیمې د مجاهدو وې خو په ژمي کې به دوی د سړو له امله **توخته** کولی نه شوه. او زیاتره به خپلو کورونو ته تلل او جهاد به سست شو. تر ۱۹۸۵ پورې دوی پرېړ جاکټونه، موزې او پلاستیکي خیمې نه لرلې. په دغه حال کې دوی د اوړي لاس ته راوړنې له لاسه ورکولې. یوه چاره په کار وه د ۱۹۸۴/۸۵ په ژمي کې دېرش قومندانان لږ تر لږه د سل دوه ترمینځ مجاهدان وګمارل شول، چې کابل په راکټونو وولي. دوی ته د MBRL راکټونه هم د جایزې

په توګه ورکړل شول. په لومړیو اونیو کې هر څه د پلان له مخې پرمخ ولاړل، خو په جنوري کې د سړو د لګېدلو او د کافي خوړو، مناسبو کالیو او تودو ځایونو په نه شته توب سره ډېر قومندانان پر شاشول، شورویانو دغه تشه زر ډکه کړه. یو شمېر نوې پوستې یې جوړې کړې او ماینونه یې وکرل. په ۱۹۸۵ کې یې چکړې او په ۱۹۸۶ کې یې حتی پغمان هم ونیوه. ډګروال یوسف وايي چې «د ۱۹۸۷ په شروع کې د سټنګر راکټونو تر لاسه کولو نه وروسته و، چې مونږ وکولی شو، په پغمان کې له لاسه وتلی میدان بېرته ترلاسه کړو، تر دغه وخته هغه طرح په حتمي ډول تکرارېدله؛ تر ډسمبر پورې د بریدونو بریالی جګړې؛ په ژمي کې په شاکېدل او د شورویانو دفاعي کړی مخکې کېدل، چې د دغه کار له امله مونږ ته د اوږدو فاصلو وسلو ته اړتیا پیدا کېدله، په دې ډول د کابل د خپه کولو لپاره زمونږ توان له مینځ نه لاړ.»(۴)

د ساپي غره له مرکز نه پرته په بل هر مرکز کې له سل نه تر زر پورې مجاهدان د بېلو تنظیمونو د قومندانانو تر لاس لاندې غونډ وو. غټه ستونزه هغو ته د لوجستکي څیزونو رسول وو. د تودو کالیو، موزو، او خوراکي څیزونو په لړوالي یا نه شته توب سره د مجاهدو ژوند ستونزناک و. دوی ډنګر کېدل، حال یې اوتر و، مخونه به یې د لرګیو په دود سره تور شوي او په منګ کې هم پاخه مالومېدل. آی‌اس‌آی د کابل د خاص اهمیت له امله له دغو مجاهدانو سره خپل متخصصان ملګري کول. په ۱۹۸۴ کې د یوولسو دغسې پاکستاني ډلو نه اووه ډلې یې کابل ته واستولې شوې.(۵) د ریشخور فرقې پر ودانیو باندې برید یو مثال دی، چې د هغه لپاره یوه قومندان د MBRL راکټ ویشتلو کې درې اونۍ زده‌کړه کړې وه، دغه قومندان د درې پاکستاني متخصصانو او د یو څو مجاهدانو په ملګرتیا اول اکتشافي څېړنې

وکړي. دوی د دې لپاره چې ریشخورو ته نږدې ورسېږي په لوګر او نورو ځایونو کې باید له حکومتي پوستو څخه تېر شي. دوی وړه ډله هم نه وه، له سلو مجاهدانو او پر قاطرو باندې بار شپېتو راکټونو نه جوړه وه. قومندان د یوې اوږدې بې خطر لارې پر ځای یوه لنډه لار غوره کړه چې له یوې حکومتي پوستې نه نږدې تېرېدل، خو د پوستې قومندان ورته ډاډ ورکړی و، چې ورسره به غرض ونه شي، هغه لا په لږ ستونزې سره حتی د خپل روسي مشاور هوکه هم ترلاسه کړې وه، په دغه شرط چې له حملې وروسته به دوی هوايي ډزې وکړي. پاکستاني متخصصان ډاډه نه وو، خو په پای کې یې د قومندان فیصله ومنله. کاروان د شپې پر لس نیمو بجو له حکومتي پوستې نه په شل متري فاصله کې بې له کومې پېښې نه تېر شو. مطلوب ټکي ته په رسېدلو سره یې له نیم ساعت نه په لږه موده کې شپېته واړه راکټونه د ریشخورو پر ودانۍ حواله کړل او هغو اور واخیست. د عملیاتو په بهیر کې له مخامخ لوري نه هم پخې ډزې وشوې، خو دوی په بیړه او روغ له صحنې نه ووتل. دغه قومندان او پاکستاني متخصصان بیا په اسلام اباد کې د جنرال ضیاءالحق له خوا په مبارک ویلو او انعام سره ونازول شول. د قومندان نوم ښودل شوی نه دی.(۶)

د ۱۹۸۴ په جون کې د کابل رادیو انتقالي سټېشن چې د کابل په ختیځ کې د اودخېل په سیمه کې و، نیمه شپه په راکټونو وویشتل شو او له کار نه ولوېد. د ملي محاذ تنظیم ولایتي قومندان ولي کروخېل د سیوک (Sewak) د محل قومندان شیراغا کوچي په دغه برید مامور کړ، چې د نرۍ اوبه له قومندان حاجی حسین خان او د خاک جبار قومندان سید حسین خان سره یې په ګډه ووهي. د دغه کار لپاره د دوی زیات او کم نوي تنه مجاهدان په شل کسیزو ډلو وویشل شول. له دوی سره د PK ماشین ګنې، د AK-47 راکټونه او

نور ډول راکټونه وو. د «RPG ګذارونو د لرګيو ودانۍ وسوځولې او اور ټولو ودانيو ته سرايت وکړ؛ مدافعان يې وارخطا شول او منظمه دفاع يې کولی ونه شوه. د بريد ډله پرې غالبه شوه، څو سرتېري يې ووژل، پنځه کلاشنکوفونه يې ترلاسه کړل او د انتقال سټېشن يې وران کړ.» د سيمې برېښنا يې هم پارچاو کړه، مجاهدان په دوه بجو لېوني کنډو ته چې د ملاعمر سمتو ته نږدې واقع دی، روغ ورسېدل. شپږ تنه يې ټپي شوي وو، چې يو يې وروسته وفات شو. د مجاهدو په بېرته تګ او د زخميانو په انتقال کې حسن خان کروخېل چې د قومندان ولي کروخېل مشر ورور و، پر خپلو قومي مليشاوو سره له هغو سره مرسته وکړه. په واقع کې په دغه ټول عمل کې د هغه ونډه غټه وه، که څه هم ده د حکومت په پيسو خپله مليشيا تنظيم کړې وه، پخوا له دې چې حسين خان کروخېل خپله مليشاد مجاهدو په لور واړوي، تر ۱۹۸۴ پورې يې له هغو سره ډول ډول مرستې کړې وې.[(۷)] ورور يې قومندان ولي کروخېل په ملي روحيې سره جهاد کاووه؛ او له افراطي تنظيمونو سره جوړ نه و، له همدې امله به و چې دی وروسته د اټک په سيمه کې په رڼا ورځ ترور شو او د پاکستان امنيتي مقامونو دهغه د وژنې په اړه هيڅ تحقيق ونه کړ.

د کابل ښار پر ضد د جګړې بله خوا د لارو پرېکول وو، د دې لپاره چې اړين څيزونه او سامانونه ورته ونه رسېږي. د دغه مقصد لپاره د ښار په لور پر روانو کاروانونو باندې بريدونه کېدل؛ بندونه په ماينونو سره ورانېدل. دا او دغسې نور غير نظامي هدفونه د آی‌اس‌آی په دستور د دې لپاره وهل کېدل، چې د شورويانو له په شاتګ نه وروسته وران شوی او ناتوان افغانستان د دوی ترلاس لاندې هېواد وي.

د ۱۹۸۵ په اکتوبر کې له کابل نه د غزني په لور د شوروي او کابل رجيم پر يوه کاروان باندې د سيداباد په شمال په سسۍ (Sisay) نومي محل کې د بېلو تنظيمونو اتيا مجاهدانو د مولوي فيضاني او نورو په قومندانۍ په ګډه بريد وکړ. دوی په لس کسيزو ډلو ويشل شوي وو او د کلاشنکوف، ټانک ضد راکټونو)RPG-7) پس لګد توپکونو په ګډون په ډول ډول وسلو سمبال وو د معمول په شان د دغه کاروان سر او اخر کې زغروړې وسلې او له پاسه هليکوپټرونه روان وو، کاروان همدا چې د شيخاباد سهيل ته د عملياتو محل ته ورسېد پرې باندې بريد وشو. د بريد وخت د ماښام نهه بجې وې. د کاروان له جنګي وسيلو (BMP) او APC نه هم ډېرې وشوې، خو اثر يې کم و، ځکه چې مجاهدان په ښه موقعيت کې وو، ښتته دوه ګړۍ اوږده شوه او تر يوولسو بجو پورې د شورويانو ټولې هغه وسيلې او جنګي وسيلې چې له سرتېرو سره وې، ورانې شوې. له مجاهدو نه لس کسه شهيد او دوه تنه يې ټپي شول. د وړلو ټول څيزونه د څو کلاشنکوفونو په ګډون د مجاهدو لاس ته ورغلل او په داسې حال کې چې ۹۲ جنګي وسيلې يې د اور په لمبو کې وسوځېدلې.(۸) له دغسې بريدونو نه مقصد د وسلو، مهماتو، خوراکي څيزونو، کاليو او نورو څيزونو ترلاسه کول هم وو. مجاهدان بې معاشه رضاکاران وو او ډېرو يې د کورنيو مسؤليت هم پر غاړه لاره.

د کابل-جبل سراج پر نوې لار باندې هم بريدونه کېدل، که څه هم هغې ته نژدې د بګرام په نظامي ډګر کې په هر څو دقيقو کې يوه نظامي الوتکه له عملياتو نه وروسته ښکته کېدله. دغې لارې شورويانو او رجيم ته حياتي ارزښت لاره. پر هغې باندې دوی ته له شوروي اتحاد نه نظامي او غير نظامي څيزونه رسېدل. شورويانو د سالنګ سړک پر غاړه يو لړ پوستې جوړې کړې او شاوخوا يې ماينونه ايښي وو. يوه پوسته د غوربند درې په خوله کې په پل

مټک کې او بله یې د هغه په سهیل کې په تتمدره کې وه. د تتمدرې پوسته د ماینونو له امله دغومره خوندي وه، چې د ۱۹۸۱ په سپټمبر کې د قومندان سرشار په قومندانۍ شپېتو مجاهدانو هم ونه شو کولی پر هغې برید وکړي، که څه هم دوی په درنو وسلو ښه سمبال وو، خو د چمتلې دښتې پوسته د ۱۹۸۲ کال په جون کې د شېراکي کوچي په قومندانۍ بې له ټکر او مقابلې نه د مجاهدانو په لاس ورغله. ده د قومندان څارنوال شیرحبیب په تدبیر سره وکولی شول، د هماغه ځای د کوچیانو په مرسته او د هغو د رمې نه په استفادې سره ځانونه پوستې ته دغومره نزدې کړي، چې پر ساتونکي یې د ډوډۍ خوړلو په وخت کې ناڅاپه برید وکړي او بې له مقابلې نه یې ونیسي او له ځان سره یې بوځي. په دغسې بریو کې به له مجاهدو سره د ځايي خلکو مرستو د اطلاعاتو د تهیه کولو ، اعاشه کولو او پټ کولو په ښه مهم رول لاره.[۹] د کابل-جبل سراج د لويې لارې په کومې برخې کې د قومندان عبدالکریم زاید په بریالیو عملیاتو سره د شوروي کاروانونو «په درجنو لارۍ ټوټه ټوټه شوې او ټول ځای پرې لړل شوی و.» قومندان زاید پر کاروانونو باندې د شپې په تیاره کې بریدونه کول. قومندان زاید د انګلیس جورنلست مارتین لیدلو لپاره یو ځل د خپلو مجاهدانو یوه ډله د بهادر محمد او صوفي احمد په سروالۍ وګمارله چې په رڼا ورځ هم په یوه کاروان برید وکړي. مارتین بیا دې نتیجې ته ورسېد چې «زما په اټکل له کابل نه تر جبل سراج پورې پر لويې لارې باندې چې هره ورځ ډېر بریدونه کېدل روسانو او حکومت په هره اونۍ کې لږ تر لږه پنځوس لارۍ له لاسه ورکولې.»[۱۰] مجاهدانو به د شوروي اتحاد یوولس زره لارۍ، او تر هغو لا زیاتې د رجیم لارۍ له کار نه غورزولې وې. د غره اخوا تنظیموونکو په نظر «د مجاهدانو دغه قابلیت چې لويې لارې پرېکولی شي، د شورویانو لپاره د دایمي اندېښنې

وړ وه او د دې مخه یې نیوله چې دوی په افغانستان کې یو لوی اشغالي پوځ وساتي.»(۱۱)

د جګړې بل اړخ په کابل ښار کې سیاسي وژنې، ترور او سبوتاژ یا وران کاري وه. بریدونه له چاقو وهلو نه نیولې په دفترونو کې د بمونو ایښودلو پورې یو پراخ عمل و. په چاقو سره د وهلو عمل شوروي سرتېري اړ کړل چې په ښار کې ډله ډله و سله وال وګرځي. د فردونو وژنه به وروسته شرح شي. تر هغه دمخه به د ښار امنیتي وضع، لګول شوي بندیزونه او شاوخوا کې یې د مجاهدو فعالیتونه تر یوه حده بیان شي.

لکه چې دمخه ویل شوي د کب د میاشتې له پاځون نه وروسته په ښار کې د شپې له لسو بجو نه د سهار تر څلورو بجوو پورې پر ګرځېدلو باندې بندیز لګول شوی و، خو خلک به د ماښآم تیارې په خپرېدلو سره په کورونو ننوتل او سړکونه به له خلکو نه خالي شول او ټول ښار به چوپ و. د ورځې به شخصي موټرونه او ټکسي ګانې لټول کېدلې او په یوه وخت کې به یوه موټر ته د لس لیترو یا دوه ګیلن نه زیات تېل نه ورکول کېدل. پر دې سربېره د ښار کومه برخه به پوځي واحدونو ناڅاپه احاطه کړه او کورونه به یې د عسکري خدمت ته د ځوانانو او د وسلو موندلو لپاره لټول. وسله والو ګوندیانو او د ځوانانو د ټولنې تنکیو غړو به هم د ورځې پر سړکونو ګزمه کوله. خاد د ښار په هره ناحیه کې ځانګې پرانیستلې وې او جاسوسان به یې په ملکي او خوارو جامو کې په ټول ښار کې خواره وو، کله به وسله وال سرتېري له ټانکونو سره په یوه ټاکلي محل کې د ورځو ورځو لپاره ولاړ وو. په دې ډول ګوندي او حکومتي غړو او ډلو به ښار او خلک له ډېرو ګوټو نه تر څارنې لاندې نیولې او مشکوک کسان به یې نیول او بندي کول. نه یوازې د لوړو چارواکو له هستوګنځیو نه اغزن سیمونه راچاپېر شوي وو د پولیس مرکزونه په خاص

ډول ټينګ کړل شوي وو[۱۲] سره له دې هم لکه چې په تېر څپرکي کې وويل شول، قوماندان عبدالحق په ښار کې نفوذ کړی و، په هر حال دغه غير عادي امنيتي تدبيرونه د رجيم او خلکو ترمينځ ژوره بې اعتمادي ښيي او ټولنيز قرارداد او روغ نيتي چې په هرې سياسي ټولنه کې د ثبات بنسټ جوړوي په افغانستان کې د پرچم رجيم په وخت کې په نه پيوند کېدونکي ډول له مينځ نه تللی و.

که مجاهدانو د ورځې په کابل کې د رجيم په ضرر د فعاليت کولی نه شو، په شپه کې د تيارې په خپرېدلو سره له خپلو مرکزونو په تېره له پغمان نه ښار ته ننوتل؛ ګوندي کسان به يې له کورو نه تښتول؛ امنيتي پوستې به يې ړنګولې يا به يې له ګزمه کوونکو سره نښتې کولې. له يرغل نه وروسته نزدې هره شپه په خوشال مېنه کې ډزې اورېدل کېدلې. کله به دغسې نښتې ډېرې ټينګې وې او په ساعتونو به يې دوام کاووه. هغه ډزې چې د ۱۹۸۰ کال د اکتوبر په اتمه د فاضل بېګ او نيازبېګ په شاوخوا کې وشوې د همدغو مخالفو ډلو ترمينځ وې. د مجاهدو له لومړيو ډزو نه وروسته د شوروي پوځونو نه د ماشين ګڼو، راکټونو، او سپکو وسلو ډزې واورېدل شوې. وروسته له هغه چې نور وسله وال واحدونه د نښتو ځايونو ته نزدې شول، مجاهدان پر شاشول. د مجاهدانو يوې ډلې تر دغو نښتو يوه شپه دمخه تر دهمزنګ پورې ځان رسولی و. د دې لپاره چې د اسمايي غره له پاسه د تلويزيون سټېشن ووهي. خو د شوروي له نظامي واحد سره له نښتې وروسته پر شاشوه. يوه اوونۍ وروسته د مجاهدو او د رجيم د يوه نظامي واحد تر مينځ مکروريانو ته نزدې يو ټکر وشو. په مکروريانو کې زياتره ګوندي غړي، لوړ حکومتي چارواکي او شوروي مشاوران اوسېدل، خو د ښار په څنډو کې مجاهدانو د شپې له خوا حکومت کاووه. دوی د ښار په ځينو برخو کې په تېره په قلعه واحد او بيني

حصار کې د هټيو په مخ کې د نرخ لستونه وځړول او هټۍ والو د هغو له مخې ځيزونه خرڅول. ماته اوس مالومه شوه چې دغه فعاليتونه زياتره د قومندان عبدالحق او د هغه د مجاهدانو کار و، چې له پغمان نه يې د ښار په لويديځ کې فعاليتونه کول.

د کابل امنيتي وضع لا مخ پر خرابېدو وه. د ۱۹۸۱ د جولايۍ په لومړۍ اونۍ کې مجاهدان په ډېر شمېر په ښار کې ننوتل که څه هم رجيم نوي امنيتي تدبيرونه نيولي وو. په دغه وخت کې شوروي ځواکونو بيرون وتلو ته زړه نه کاووه او د رجيم ځواکونو هوايي ډزې کولې او نه يې غوښتل له مجاهدو سره مخ شي. خو رجيم ته يې د وفا لرلو ډاډ ورکاووه. ډزې نه يوازې د ښار په څنډو کې بلکې ان په چندولو کې هم د «تل دې وي افغانستان» له اواز سره يو ځای اورېدل کېدلې. د ۱۹۸۱ د جولايۍ په دريېمه شپه شوروي ځواکونو د ميرويس ميدان شمال ته د قلعه واحد شاوخوا په درندو ماشين ګڼو، راکټونو او سپکو وسلو سره ډزې کولې. دغه ډزې د مجاهدانو په وړاندې او دغومره ټينګې او ويرونکې وې چې د هغو له امله د خوشال مېنې په دوهمه برخه کې زما کورنۍ لکه چې دمخه يې يادونه شوې، ټوله شپه په تهکاوي کې په ويښه او انديښنه کې تېره کړه. په وروسته دوه اونيو کې د ښار لويديځې څنډې، د قرغې د فرقې په ګډون تر دغسې فشار لاندې نيول شوې وې، چې خلکو د رجيم د سقوط اوازې خپرې کړې، له هغه و روسته و، چې په پغمان کې زورور عمليات وشول.

د عملياتو سره سره ښار نا ارام و، د ۱۹۸۱ د سپټمبر تر ۲۳ م پورې مجاهدان په ښار کې تر هر بل وخت نه ډېر فعال وو. فعاليت يې د ښار په ختيځه خوا کې په تېره په نوې کارته کې ډېر و. شوروي ټانکونه به د مجاهدو دراکټونو له امله بېرون کېدلی نه شول. د ښار لويديځه برخه لکه خوشال مېنه

چې زه پکې اوسېدلم هم نا ارامه وه. د سپټمبر په اتلسمه شپه د مجاهدو يوه پنځوس کسيزه ډله وروسته له هغه چې خپل راتګ يې په ډزو سره وښود په خوشال مېنه کې په يوه کور ننوتل او درې حکومتي چارواکي يې چې ويل کېدل د رسمي ګوند غړي وو، له ځان سره بوتلل. مجاهدان د دريو ګړيو لپاره اخوا دېخوا وګرځېدل بې له دې چې ورسره مقابله وشي، خو رجيم به د ورځې په قوت سره ځان ښوده. دنوي کال په درشل کې چې د رسمي ګوند د جوړېدلو ورځ وه، مجاهدان د شپې په قوت سره ښکاره شول. په همدغه شپه کې دوی دننه په ښار کې په باغ عليمردان او ميوند جاده کې هم ننوتل او حکومت ضد پاڼې يې وشندلې. خو هټۍ وال يې د تېر پاځون په وياړ هټۍ تړلو ته هڅولی ونه شول. رجيم دمخه د هغه مخه نيولې وه، ډېر سوړ ژمی به هم د رجيم په ګټه تمام شوی وی، خو تر هر څه زيات د شوروي نظامي عمليات وو، چې ښارېې د دغسې پېښو نه ژغوره.(۱۳)

سره له دې هم رجيم ته ګرانه وه چې د پغمان د ولسوالۍ مرکز د خپل پوځ په سرتېرو او لوجستيکي څيزونو پياوړي کړي. د ۱۹۸۳ د جون په لومړۍ اونۍ کې دغسې يو کوښښ وشو، خو هغه سرته ونه رسېد. د مولوي خالص د اسلامي حزب [قومندان عبدالحق] قومندان حبيب الله، د اسلامي اتحاد قومندان امان او د محاذ قومندان حاجي عقل شاه سهاک د ۲۵۰- ۳۰۰ مجاهدو په ملګرتوب پغمان ته د دواړو لارو په خواوو کې د شپې له خوا مهم ځايونه ونيول. له دوی سره هاوانونه، پس لګد توپونه، ټانک ضد توپونه (RPG-7) کلاشنکوفونه او يوولس ټکه ټوپکونه (Enfield) وو. اول د خوجه مساپر په برخه کې پر تلونکي پوخ باندې غلچکي بريدونه وشول؛ بريد زر په جګړې بدل شو او له پاسه هليکوپټرونه هم ښکاره شول، خو دوی يې بېځايه کولی ونه شول، د کليو ښځو به د جنګ په مهال کې هم

مجاهدو ته خواړه او پې رسولې. د جنګ په ټول وخت کې د پغمان اوريا خېل او خالداري خلکو مجاهدان اعاشه کول. د خالدارې مدير ظاهر نهه ټپي مجاهدان خپل کور ته ورسول او مېرمنې يې د هغو پالنه وکړه. شورويانو بيا د قرغې لار ونيوله، خو مجاهدو په دودامست (Dodamast) کې د هغو په مخ کې خنډ شول. شوروي پوځي واحد بيا پغمان ته د خوجه مسافر په خوا راتاو شو، خو هلته مجاهدو غلچکي بريدونه پرې وکړل،تر څو د دوی ټول پوځ له درې ورځو جګړو نه وروسته کابل ته پر شاشو. د مجاهدانو او د هغو د مقابل لوري ټول تلفات مالوم نه دي، خو د قومندان سهاک ديارلس مجاهدان شهيد اونور ډېر ټپي شول. د رجيم له سرتېرو نه څلوېښت يې ونيول شول، يا په خپله مجاهدو ته واوښتل، خو مجاهدو ته ډول ډول ډېرې و سلې په لاس ورغلې.[۱۴]

په کابل ښار کې فرد وژنې

له دې وروسته به په ښار کې در جیم د چارواکو، ګوندیانو او داسې هم د شورویانو وژنه بیان شي. فرد وژنه له یرغل نه وروسته پیل شوه او ور ورو زیاته شوه. په لومړي سر کې شوروي سرتېري په کابل ښار کې ازاد ګرځېدل. په دې خیال چې کابل مسکو دی. خو افغانانو له دوی نه، چې د یرغل څرګنده بېلګه وه، کرکه لرله. د جنوري په لومړنۍ اونۍ کې عادي وګړو پر هغو مرګکي ګذار کاووه. په تېره په خیرخانه، قلعه شهدا او پل سوخته کې.

د شورویانو په یرغل سره په کابل او ټول افغانستان کې دغسې حال راغي چې په جنګ کې ښکېلو خواوو د یوه او بل ژوند له مینځ نه وړل روا باله. غیر له هغه هم افغانانو ته په عمومي ډول او هغو ته چې سیاست کوي په خاص ډول د مخالفانو ژوند سپېڅلي نه وي. د ثور په کودتا سره چې کمونستي رنګ یې لاره واکمنو، د مخالفانو له مینځ نه وړل، د دولتي سیاست یوه برخه وګرزوله. مخالفانو یې هم همدغه چلند غوره کړ. هیڅ خوا ته ګرانه نه وه چې د مخالفو وژنې ته دلیل ولټوي. نو و واک ته رسېدلو خلقیانو او وروسته پرچمیانو د ټولنې، خلکو او «انقلاب» او مخالفانو یې د اسلام او وطن په نومونو او د زورواکۍ پر ضد وژنې پیل کړې. شوروي شویو خلقیانو او شوروي شویو پرچمیانو افغان وژنه د دغه فکر له مخې کوله، چې «انقلاب ضد» او «خلق ضد» په له مینځ نه وړلو سره به دغسې ټولنه رامینځ ته شي چې هغه به «د فرد په واسطه د فرد له استثمار څخه فارغه وي.» دوی په دې نه پوهېدل چې د انسان په تاریخ کې هیڅ چیرې دغسې ټولنه نه وه، او په

اوسني حال کې د دغسې تولنې جوړېدل ممکن نه دی. سره له دې هم دوی په دولتي زور سره د دغه فکر د عملي کولو لپاره له تشدد نه کار اخیست او خپله زورواکي یې جایزه ګڼله، خو له دولتي زور نه په دغه ډول کار اخیستل او افغان ژوند له منځ نه وړل د دغسې خلکو له خوا بېخوابه پاتې کېدلی نه شو، چې انتقام اخیستل یې د کولتور برخه ده. پر هغه سربېره څنګه چې شورویانو د پرچم رجیم په خپل پوځ سره پر افغانانو تحمیل کړی او په پوځ سره یې ساتنه کوله، او د عوض کولو لپاره یې کومه لاره نه وه، پرې ایښې، افغانانو ته بله چار هم نه وه، خو دا چې هغه په تشدد سره د خپلې خوښې په حکومت عوض کړي. په نتیجه کې د وژنې روحیه له ګوندیانو او رسمي چارواکو نه افغانانو او ولس ته سرایت وکړ او د انسان ژوند چې ډېر ارزښت لري په افغانستان کې په بېساري ډول بې ارزښته شو. په دغه حال کې د هغو ښښنه ناشونکې شوه چې د افغانانو په هېواد کې یې دننه د افغانانو پرضد په تشدد او وژنې لاس پورې کړ، بې له دې چې د هغو له خوا پارول شوي وي.

لکه چې په حق ویل شوي «په انساني چارو کې د تشدد په هکله اساسي ټکی دا دی چې پر یوه کس تېری کېږي.» او «پر یوه کس هغه وخت تېری کېږي» چې هغه له خپلو حقونو، ځان واکي، حیثیت یا ژوند نه محروم کړل شي. دغه حکم پر و لسونو لا ډېر صدق کوي. پخوا هم په افغانانو کې ژوند له مینځ نه وړل کېده، ځکه چې افغانانو د ډېرو نورو انسانانو په شان ژوند ته چندان ارزښت نه ورکاووه (او اوس یې هم نه ورکوي)؛ دا د افغانانو اساسي نیمګړتیا وه (او لا هم ده.) خو په افغان کودتاګانو او په تېره د شوروي اتحاد په یرغل سره ژوند په دغومره پراخه اندازه او په دغومره بې رحمۍ سره له مینځ نه وړل کېده، چې په معاصر افغانستان کې یې ساری نه درلود.(۱۵)

د قانوني پاچايۍ نظام نه وروسته د پېړۍ تر پايه پورې نظامونه چې پر واک شول، په عمل کې د زورواکۍ او وژنې نظامونه وو.

د محمد داود په کودتايي نظام کې پرچميان د ثور کودتايي نظام کې خلقيان او د شوروي له يرغل نه وروسته بيا پرچميان په عادي حال کې هم د افغانانو د ژوند له مينځ نه وړلو عاملان شول. دغه وژنې د دوی د انقلابي فکر له مخې وې، چې د لينن او ستالين له ليکنو نه يې د شوروي اتحاد د کمونستي ګوند له لارې منلې وې. په نتيجه کې د لينن‌زم-ستالينزم کمونستي عقيدې، د افغان اسلامستانو لېوالتيا او د افغانانو انتقامي روحيې افغانانو ته خپل وطن دوزخ وګرځوه. ممکنه نه ده چې په دغو وختونو کې د افغانانو هغه ژوند پېښې هم پوره بيان شي، چې د جنګ له ډګرونو نه د باندې شوې دي. د دې مانا دا کېږي، چې وروستي نسلونه به په دې پوه نه شي، چې د دغه وخت ټولنې څنګه کار وکړ، يا څنګه په کار کولو کې پاتې راغله. اوازې به د تاريخ ځای ونيسي او راتلونکی نسل به د دغې دورې په هکله مسخ شوی نظر ولري او بده يې لا دا ده چې دغه تېروتنې به تکرار شي. هغه څه چې دلته اوس راوړل کېږي، د ۱۹۸۲ کال تر اپرېل ياني زما د بندي کېدلو پورې د عمومي وضع يو نيمګړی انځور دی چې مجاهدانو شوروي شوي افغانان څنګه له مينځ نه وړل او وروستيو څنګه هغوی او داسې هم ګوندي مخالفان او نور له مينځ نه وړل.

د شورويانو له يرغل نه وروسته ديني عالمانو يو ځای بل ځای په فتواګانو کې څرګنده کړه چې څنګه چې د رسمي ګوند غړي «ملحدان» دي او د ملحدو کاپرو ملګري هم کوي، وژل يې روا دی. مجاهدو چې په دغه ډول ديني او اخلاقي وسلې ترلاسه کړې او څنګه چې دغه رجيم ملحدو يرغلګرو پر پښو درولی وو، نه په خپله افغانانو دوی د هغه چلوونکي «داخلي روسان»

ګډمل او لـه مـنځ نـه وړل. هغـه افغانـان هـم ځـپل کـېدل چـې لـه پرچمیـانو او خلقیانو سره یې ملګرتیا کوله. د هغـو د ځـپلو یـو دلیـل دا و، چـې د هغـو او ګوندیانو ترمینځ توپیر ګران و او خلک په پټه هم د رسمي ګونـد غـړي کـېدل. پر هغه سربېره خاد هم د مجاهدو په تنظیمونـو کـې خپـل ایجنټـان ننویسـتل. خلک په عام ډول او مجاهدان پـه خـاص ډول د حکومتیـانو او ګونـدیانو پـه دوه مخیز توب سره هم د رجیم پر ضد شول، چې چلوونکو یې شورویانو تـه اطاعت او پر افغانانو زورواکي کوله. بیا نو په شک سره هم ژوند لـه مینځ نـه وړل کېده. پرچمیان له خلکو نه بېګانه شول. د ۱۹۸۲ په مارچ کې مـا پـه کابـل ښار کې پر خپلو تعلیم کـړو دوسـتانو کـې یـو ډول ذهنـي سـروې وکـړه؛ راتـه مالومه شوه، چې څنګه چې ګوندیان نه غواړي شورویانو ته له مریـي تـوب نـه لاس واخلي، له مینځ نه وړل یې روا شوي دي. نور افغانان هـم لـږ او ډېـر پـه همدغه فکر وو. ډېرو یـې لـه ګونـدي غـړو پـه تېـره لـه پرچمیـانو سـره اړیکـې وشکولې. نورو په عمومي ډول ګوندیانو ته لاکورونه پـه کرایـه نـه ورکـول؛ لـه دېنه یې هم ډډه کوله چې ورسره خپلوي او خېښي وکړي. په ځینو حالاتو کې حتی د هغوی د خپل فامیل غړو هـم رابطـه ورسـره وشـکوله. بلـه دا چـې کلـه چې پر ګوندي غړي برید وشو او وبه وژل شو لارویو او نـورو بـه بـې تفـاوتي ښوولـه. ما هیڅ وانه ورېدل، چې چا به په دغسې پېښو کـې حکومـت تـه خبـر ورکړی وي، په داسې حـال کـې چـې خلکـو پخـوا د قتـل پـه موضـوع کـې لـه حکومت سره مرسته کوله. نتیجه دا شوه چې د وژنې په محل کې بـه وژونکـی نه نیول کېده او خاد به وروسته کله کله کوم یو ونیولی شو.

په کابل ښار کې فرد وژنه د کب یا فبروري میاشتې لـه پـاځون نـه وروسـته په پراخه اندازه پیل شوه. تر سرطان یا جولایی پـورې وژنـې ډېـرې شـوې. پـه دغې مودې کې په کابل ښار کـې هـره ورځ د لسـو او دوولسـو تـرمنځ ګونـدي

غړي ترور يانې وژل کېدل. تر نومبر پورې دغسې وژنې هره ورځ تر درېيو پورې ښکته شوې، خو ترهګري دغومره عامه شوې وه، چې څه وخت به مهم ګوندي غړی ترور شو، خلک به يې په اړه ګرېدل؛ د عادي ګوندیانو په ترور کېدلو به خلک نه غږېدل، که څه هم هغوی به په رڼا ورځ کې ترور کېدل. پرچميانو به د ترور ګوته حتی خلقيانو ته هم نيوله او هغوی به يې «اخوانيان» ګڼل. تر دغه وخته د دوی ترمنځ دښمني ښه ټينګه شوې وه او خلقيان چې ډېر يې وژګار شوي وو، تر خطر لاندې شوي وو. د ۱۹۸۰ تر اګست پورې اټکل درې سوه خلقيان يا له ګوند نه ايستل شوي وو، يا ښکته مقامونو ته ګمارل شوي وو. په دغه وخت کې دواړو ډلو د بېلو ګوندونو په شان ګوندي غونډې کولې.

د نوي کال (۱۹۸۱) تر پيل پورې د ترهګرۍ نوې څپه خوره شوې وه. شوروي سرتېرو په ښار کې د ګزمه کولو کار پرې ايښی و. په ګزمه کې دوی هم په خطر کې وو. ګزمه چې د پرچميانو کار شو، دوی ته د ترهګرۍ خطر زيات شو. تر دغه وخت پورې د رجيم نظامي افسران، ګوندیان او سرتېري تر خطر لاندې شوي وو. د جنورۍ مياشتې په منځ کې د ښار له بېلو برخو په تېره له زمان خان کلا، قلعه نو، او قلعه واحد نه چې د تنګو کوڅو ګڼ ښارګوټي دي، د ترهګرۍ ډېر خبرونه خپرېدل. د فبرورۍ په دوهمې اونۍ کې د څلوېښت ګړيو په بهير کې پنځه ويشت ګوندیان ترور شول. د ترهګرۍ په دغه شديد حال کې و، چې لومړی د نظامي خاد سياسي آمر اکبري او بيا د پنځم لمبر خاد آمر حاجي سخي هم ترور شول. حاجي سخي چې د خاد «مغز» ګڼل کېده، په رڼا ورځ د شوروي سفارت ته نږدې سړک کې په دې ترور شو، چې د ساما د ګوند مشر مجيد کلکاني يې نيولی او بندي کړی و، چې وروسته اعدام شو. داسې هم يو شمېر نور د نامه غيرګوندي کسان ترور

شول، چې له پرچمي رجيم سره يې همکاري کوله. پخوانی جنرال ميرفتح هزاره له همدغو کسانو نه و، چې رجيم ته اوښتی او د پلارنۍ جبهې غړی شوی و. د اګست تر مياشت پورې د ترور پېښې لړې شوې. سره له دې هم دکانو وزارت يو شوروي متخصص په نظامي دربشۍ کې د قومندان عبدالحق د يوه مجاهد له خوا په چل ونيول شو او د شپوه کيو اوزبين نغلو پر لار پاکستان ته ورسول شو او مولوي محمد يونس خالص ته تسليم شو. له اکتوبر نه تر دسمبر پورې ترور بيا ډېر شو. مجاهدانو غوره ګڼله چې د ژمي په سړو کې که څه هم ډېر يې خپلوکورونو يا پاکستان ته تلل په کابل کې ګونديان ترور کول. په دغه وخت کې به چريکي عمليات سست کېدل.[۱۵]

د ۱۹۸۲ په فبرورۍ کې صايمه مقصودي د تلويزيون ويندويه او په کابل پوهنتون کې زما پخوانۍ شاګرده هم ترور شوه. مقصودي ښه پياوړې ويندويه او د هغو پرچميانو په وړاندې ټينګه ولاړه وه، چې پښتنو خبرونو ته خنډ کېدل. په دغه وخت کې تلويزيون د ايډيالوجيکي پروپاګند او په دې چې هغه د کار او استخدام نوی مهم مرکز شوی و، خاص اهميت پيدا کړی و. پرچميانو د شوروي کولو پروګرام له مخې په تلويزيون کې هم لکه په کابل پوهنتون کې خپرونې د شوروي کلتور په ګټه کولې. نه د افغان کلتور په ګټه. د دغه مقصد لپاره د شوروي تاجکان او د ايران د کمونستي تودې ګوند غړي هلته په کار ګمارل شوي وو. شوروي شويو پرچميانو دا کار د خپل کلتوري سياست له مخې کاووه، خو نور افغانان په هرې ژبې چې ګړېدل وپارېدل.دوی دغه عمل کلتوري استثمار ګاڼه او په تليفون کې يې اعتراض کاووه او حتی سپکې يې ورته ويلې چې له دغه استثمار نه لاس و اخلي خو ګټه يې ونکړه. ګټه يې ځکه ونه کړه چې هغه په اصل کې د شوروي مشاورانو د سياست له مخې کېده او پرچميان په تلويزيون او رسمي راديو کې هغو ته د

مـامورانو پـه شـان وو. پـه پـای کې دغـه رقابـت تـهولنې تـه سـرايت وکـړ او د مقصودي له ترور نه وروسته د پښتو نامتو سندرغاړی خان قره باغي او نـامتو سندرغاړې بخت زمينه هم ترور شول، خو مالومه نه شوه چې دا د چا کـار و، خـو د هغـو پـه تـرور او د نـورو پـه پـرار سـره او دا چـې تلويزيـوني خپرونـې پروپاګندې شوې وې، ليدونکي او اورېدونکي يې له لاسـه ورکـړل او افغانـانو د بي بي سي او امريکې غږ راديوګانې اورېدلې. د ۱۹۸۲ کال د مارچ په ۱۲ مه د کابـل پوهنتـون ريـيس سـعيدي او پـه کومـه بلـه ورځ د مرکـزي ځواکونـو قومندان جنرال عبدالودود هم ترور شول. وروستی په خپل دفتر کې لـه مينـځ نه يووړل شو او د سعيدي په اړه ويـل کيـدل چې هغـه زهـرجن شـوی و. خـو ډګروال محمد يوسف د هغه له مينځ نـه وړل د مجاهـدو کـار بـولي. حقيقـت چې هر څه و، د هغه د جنازې مراسم د خلقيانو له خوا ډېر پراخ ونيول شول. دا به له دې امله هم وو، چې سعيدي له استادانو، محصلانو سره په ښه چلنـد کې نوم ايستلی او په خاص ډول خلقيانو ته يې د يوه پوه حيثيت پيـداکړی و. بل کال د شوروي اووه افسران ترور شول، دوه يې د يوه اوولس کلن ځوان لـه خوا چې پلار يې د هغوی لـه خـوا وژل شـوی و پـه دهمزنـګ کـې د شـوروي اتحاد په کلتوري مرکـز کـې چـې پـه داسـې حـال کـې چـې هلتـه شـوروينو تـه فلمونه ښوول کېده ووژل شول. هلک د خلکو په ګڼه ګوڼه کې ځـان وايسـت او وروسته پاکستان ته په تللو کې ورسره مرسته وشوه. د همدغه کال په پای کې د کابل پوهنتون د ډودۍ خوړلو په سـالون کـې د شـوروي نهـه اسـتادان ووژل شول. دوی ته دمخه بمب ايښودل شوی و. په ۱۹۸۲ کې په کابـل پوهنتـون او نـورو تخنيکي موسسـو کـې ۱۴۰ روسـي متخصصـانو او د روسـي ژبـې ۱۰۵ استادانو درس ورکاووه.(۱۶)

په ولايتي ښارونو کې هم ډېر ګونديان ترور شوي دي، په تېره خلقيان چې ترور له هغو نه پيل شو، د خلقيانو زور زياتی تازه و او د پرچميانو لا مالوم نه و. خو د دغو ترورونو په اړه دقيق مالومات نشته، لکه هسې چې دکابل ښار په اړه ماته مالوم و. پر خلقيانو باندې د ترهګرۍ بريدونه د حکومت په نسکورېدلو سره پيل شول. د کندهار په ښار کې ترورونه ډېر وو. په جنورۍ او فبرورۍ کې دننه په ښار او شاوخوا برخو کې يې ۱۳۰ خلقيان د ترهګرۍ په بريدونو کې له مينځ نه يووړل شول. دغه بريدونه د عادي خلکو کار و، نه د مجاهدو، هغه د کندهاريو په هغه انتقام کې و، چې د خلقيانو په واکمنۍ کې له مينځ نه وړل شوي وو د دوه غټ مثالونه يې دا دي چې د ټينګې اوازې پر بنا د هغوی په وخت کې د کندهار او هلمند اټکل سل تنه بنديان له الوتکو نه د ارغنداو په بند کې اچول شوي لکه چې يو شمېر بدخشانيان د والي منصور هاشمي په دستور د کوکچې په سين کې اچول شوي وو. هاشمي پخوا د ادبياتو په پوهنځي کې استاد او د صدارت په بندي خانه کې له ماسره په يوه کوټه کې اچول شوی او چې له بندي خانې نه ووت، د پوهنتون په ميدان کې په رڼا ورځ ووژل شو، چې بل مثال يې په کندهار کې د کرز لويان وو. چې شمېر يې اته څلوېښت تنه ښوول شوی. دوی د کندهار والي انجينر ظريف په امر له مينځ نه وړل شوي وو، دوی په هغه اعتراض له مينځ نه وړل شوي وو، چې حکومتي ماموران دې په سر شمېرنې کې يوازې د ښځو شمېر ثبت کړي، نه د هغو نومونه. انجينر ظريف بيا په پرچمي دوره کې په همدغه جرم اعدام شو. د تخار ولايت تالقانو ښار کې هم ډېر خلقيان ترور شول، خو په اړه يې دقيق مالومات نشته. د هرات په ښار کې خلقيان شايد تر هر بل ولايتي ښار نه ډېر ترور شوي وي، ځکه چې هلته لوی پاځون شوی و او ډېر هراتيان له مينځ نه وړل شوي وو، چې زما د ثور کودتا نومي

اثر کې یې بیان شوی دی. په پرچمي دوره کې هم هرات دغومره ډېر نا ارام و، چې د ۱۹۸۰ کال په مې کې یوازې د والي هستوګنځی د رجیم په لاس کې و او هغه هم په ټانکونو او زغرورو وسیلو سره ساتل کېده. په هرات کې په دغه وخت کې تر ډېر وخت پورې هره ورځ د لسو او دوولسو ترمینځ ګوندیان ترور کېدل. د مزار په ښار کې هم ترور کېده، خو په اړه یې مالومات نشته. په ولایتي ښارونو کې د ګوندیانو د مړو په هکله بدعت هم شوی و، هلته به چې ګوندي غړي او د هغو مرستیالان ترور شول، لیکلی اخطار به هم ورکړل شو، چې ملایان دې د شرع له مخې د هغو جنازه نه کوي. په دغو اخطارونو عمل کېده، بیا به دغه ډول مړي په ورځو ورځو پراته وو او یا به له دیني او مروجي رسمونو نه پرته خښېدل.»[۱۷]

د ۱۹۸۲ کال د مارچ په ۲۲مه ما په خپل جورنال کې لیکلي وو، چې «په کابل کې د ګوندي غړو پرضد ترهګري ډېره شوې وه، مخالفانو خپل فعالیتونه د دې لپاره ډېر کړي چې د خلقیانو او پرچمیانو ترمینځ دښمني نوره هم ټینګه شي. خلقیان په ترهګرۍ سره په زیات شمېر له مینځ نه وړل شوي دي او ویل کېږي چې دغه وژنې خادستان د خپلو لویانو په دستور کوي.»

ممکنه نه ده په یقین سره وویل شي چې د ۱۹۸۲ کال په اپرېل کې زما د بندي کېدلو تر وخت څومره ګوندیان او مخالفان یې ترور شوي دي، دا خو لا پر ځای پرېږده چې د یرغلګر پوځ تر وتلو پورې به څومره افغانان ترور شوي وي. دغومره ویل کېدلی شي چې ډېر شمېر افغانان ترور شوي او زیاتره ګوندیان، نه ټول ګوندیان، په خاصو هدیرو کې خښ شوي دي. په کابل کې د مرنجان غونډۍ، چې ګوندیانو د شهیدانو هدیره بلله، د ګوندیانو لویه هدیره وه. هر ولایتي ښار د ګوندیانو لپاره خاصه هدیره لرله. د همدغسې ترور له

امله و، چې د وژنې روحيې په ټولنې، دولت او رسمي ګوند کې ځای ونيوه او تر کلونو پورې هلته پاتې شوه. ما د ۱۹۸۱ کال د جنورۍ په ۲۱مه د دغسې وژنو په اړه خپل احساس په دغه ډول ثبت کړی و.

«افغان ټولنه اوس وژونکې ټولنه ګڼل کېدلی شي. د انديښنې وړ ځای دا دی چې د وژنې په موضوع کې هيڅ تحقيق نه کيږي. د انسان ژوند د مرغۍ د ژوند په شان شوی دی. دا چې ويل کيږي زور حق دی، اوس صدق کوي. پخوا به د قتل په موضوع کې تحقيق کېده. نه يوازې له هغو نه چې وژنه به پکې شوې وه. له ګاونډيو نه هم تحقيق کېده. په دې ډول د وژنې پر ضد په اجتماعي وجدان ويښ او پياوړی کېده، خو اوس وژنه دغومره ډېره شوې، چې يوازې يو څو تنه پرې خبريږي. او يوازې خپل خپلوان پر وژل شوي وير کوي. مونږ بې روح او وچ شوي يو؛ نور نو د زړه سواندۍ او مينې انسانان نه يو؛ بې رحم او ويروونکي انسانان شوي يو. دا سمه نه ده چې يوه ټولنه وژونکې وګڼله شي؛ خو اوس افغان ټولنه دغسې ګڼل کېدلی شي، ځکه اوس دغسې حال دی چې پرچميان اخوانيان وژني او اخوانيان پرچميان، خلقيان او روسان وژني او روسان نه يوازې اخوانيان وژني، معصوم ملکي کسان هم وژني. دوی حتی پرچميان او خلقيان هم وژني. وضع اوس د وژلو ده، نه يوازې د جنګ په ډګر کې؛ د ښار په کوڅو او سړکونو کې هم، که څه هم هلته حال د جنګ نه دی. هيڅ څوک ځان مصون نه ګڼي او له دې امله ډېر بېرون ته تللي دي.»

«د وژنې په ډېروالي سره خلک بې تفاوت شوي دي، خلکو چې پخوا د وژونکي په نيولو کې له امنيتي ځواکونو سره مرسته کوله اوس د قتل په پېښه کې يوازې کتل کوي. پر دغې پېښې سوچ وکړي، چې پرون په رڼا ورځ د ميرويس ميدان په ګڼه ګوڼه کې وشوه. درې ځوانان د وژونکو په ګوليو سره په

مځکه ولوېدل. دوه يې کاري ولګېدل. يو وژونکی چې له خپلو ملګرو سره پر موټر کې يو څه وړاندې تللی و، بېرته وګرځېد، پر هغه ځوان يې چې نيم ژواندی و، بيا ګولۍ حواله کړې، او څو ځل يې په لغته ووهه او چې ډاډه شوه، ساه يې ختلې وه، بېرته موټر ته وخته، کتونکو د ويرې يا عقيدې له مخې يوازې ننداره کوله. مالومه نه شوه چې وژونکی څوک و. دوی په هغه موټر کې له صحنې نه ووتل چې له هغه نه ځرګندونې کېدلې، خو دا چې دوی خادستان يا مجاهدان وو، مالومه نه شوه.»(۱۸)

له کابل نه د باندې افغانستان د جنګ په حال کې

د کابل ښار وضع په ظاهر کې ارامه ښکارېده، په تېره د ورځې له خوا او د رجيم واکمني پرې چلېدله. رجيم البته د ټول افغانستان د حاکميت دعوا کوله. په کابل کې د باندينيو هېوادونو سفارتونه خلاص او فعال وو. په تېره د سوشلستي کامپ هېوادونو، نورو هېوادونو د کابل رجيم په رسميت نه پېژنده. خو سفارتونه يې په کابل کې تړلي هم نه وو، هغه خلاص وو او وړو چارواکو يې چلول. دغه سفارتونه د دې لپاره خلاص وو، چې حکومتونو يې غوښتل د هغو له لارې د افغانستان له جاري پېښو نه خبر وي.

له ښار نه د باندې افغانستان کې لکه چې دمخه ويل شوي، له يرغل نه زر وروسته مجاهدان خواره شول، وروسته بيا په لويو لارو او ځينو مهمو ستراتيجکي ځايونو کې د شوروي او رجيم نظامي پوستې ځای پر ځای شوې. رجيم لکه چې وويل شول، پر ټول هېواد حاکم وي، په داسې حال کې چې اطرافي سيمو په واقع کې يو پېژندل شوی حکومت هيڅ نه لاره. هو د رجيم او شوروي ځواکونو د افغانستان هره سيمه نيولی او لاندې کولی شوه، خو ساتلی يې نه شوه او حکومت يې پرې کولی نه شو او زر به ترېنه ووتل او مجاهدان په پکې خواره شول، خو دوی هم واحده قوه نه لرله او حکومت يې پرې کولی نه شو، خو ځينې شخړې يې ورته فيصله کولې او امنيت يې ټينګولی شو. خو شوروي پوځونو به دوی بيا بېخايه کړل، دا په واقع کې يوه

تکراري پروسه شوه او دغه وضع و شورويانو ته د منلو وړ نه وه، يو خو دا چې د نړۍ د دودهم زبرځواک په شان د دوی حيثيت او اعتبار زيانمن کاووه، نه يوازې په لويديځې نړۍ کې؛ د وارسا د نظامي تړون او سوشلستي کامپ په هېوادونو کې او حتی دننه په امپراتورۍ کې هم بلـه دا چې څرنګه چې د پرچم رجيم پر ټول هېواد حاکم نه و، عوايد يې نه لرل او لګښتونه يې هم ډېر وو، په تېره دغه وخت چې د جنګ و، په دغه حال کې شوروي اتحاد مجبور و چې د خپل تابع رجيم عادي لګښتونه هم پر غاړه واخلي. د شوروي حکومت د رجيم هره اداره تمويلوله او په خاص ډول خاد او امنيتي ځواکونه. د کرنې اوصناعت لپاره يې هم د پيسو تخصيص شـودلی. دوی حتی قومي لويانو او روحانيانو تـه هـم پيسې ځانګړې کړې وې او چارواکو يې د ښار ملايان دوولس زره او ښار نه دباندې اته دېرش زره ښوولې، خو دغه شمېر مبالغـه ده. ميتروخين دغـو ټولـو تـه د پيسـو تخصـيص پـه اوږد ډول بيـان کړی.(۱۹) دغه ټولې پيسې د يوه زبرځواک لپاره ډېرې نه وې. څنګه چې اقتصاد يې په بد حال کې و، چې په بل څپرکي کې بـه يې بيان وشي، دغـه لګښت هم ورته اضافه او ګران و، خو هغه يې زغمه، په دغې هيلې چې د افغانستان پـه لاندې کولو سره بـه د هغـه لـه طبيعي زېرمو نـه چې ډېر وو، استفاده وکړي او خپل اقتصاد به پرې پياوړی او د نزع په حال کې کمونزم بـه پرې وژغوري. ويل کيدلی شي چې دغه لګښتونه شوروي اتحاد تـه لکـه د پانګې اچولو غوندې و. مولف چارليان هم وايي چې د افغانستان له يرغل نـه د شوروي اتحاد اصلي مقصد د هغه له ډېرو طبيعي زېرمو نـه ګټه وچتول و، چې غوښتل يې «...دغه هېواد په خپلې اقتصادي ساحې کې داخل کړي او د هغه له طبيعي زېرمو لکه تېل، يورانيم، کروم، منګانيز، مس، وسپنې، سکرو

او قيمتي ډېرو څخه چې يا پر خپل حال پاتې و، يا ورنه څه ګټه اخيستل کېدله، استفاده وکړي.»[۲۱]

شورويانو ته د رجيم د حاکم کولو لنډه لار د هغه د پوځ او نورو امنيتي ځواکونو پياوړي کول وو، چې په تېر څپرکي کې پرې بحث شوی. دلته به دغومره وويل شي چې د شورويانو له دغو کوښښونو سره سره رجيم پر افغانستان حاکم نه شو او شوروي اتحاد مجبور شو په دغه اړه له خپل پوځ نه کار و اخلي، ځکه لکه څنګه چې په خپله شوروي نظامي افسران هم وايي چې «افغان پوځ د شوروي اتحاد د ډېرو وسلو او نظامي وسيلو سره سره په دولت کې د سياسي بې ثباتۍ له امله نږدې پوره ناتوان و، نو د شوروي پوځونه په داخلي جنګ کې نور هم ښکېل شول.»[۲۱] شوروي اتحاد افغانستان ته ډېر پوځ استولی نه شو، يا يې په خپله نه استوه. د شوروي اتحاد امپراتوري چې ډېره پراخه وه، په ماهيت کې نظامي وه او شوروي اتحاد مجبور و، په نورو هېوادونو کې هم نظامي واحدونه ولري. له بلې خوا هغه څه باندې يو لک پوځ يې چې په افغانستان کې ځای پر ځای کړی و. ټول يې جنګ کولو ته ګمارلی هم نه شو. د پوځ پنځه اويا سلنه يې د روسي افسرانو په وينا د رجيم تاسيساتو، ارتباطي لارو او د امنيت لپاره ګمارل شوی و. رجيم له خلقيانو سره د ژور اختلاف له امله له خپل پوځ نه په اغيزناک ډول کار هم اخيستلی نه شو. په دغه حال کې د شوروي يرغلګر پوځ له ماشيني قوت، په تېره له توپ لرونکو هليکوپټرونو نه ډېر کار اخيست او له ۱۹۸۲ نه د ۱۹۸۶ تر پايه پورې يې ډېر شديد عمليات وکړل، چې هغه «د مځکې سوزولو چلند» يا «د قالينې بمباري چلند» په نومونو ياد شول. له هغو نه مقصد دا و چې سيمې، لکه چې دمخه يې بيان شوی، له خلکو نه خالي شي، چې مجاهدان د هغو له مرستو نه محروم او ناتوان وي. په دې ډول هغه

اطرافي کلي او بانډې ډېرې بمباري کېدلې، چې مجاهدانو ته يې پناه او ډوډۍ ورکوله. شورويانو پر دې سربېره ډېورنډ ته نـږدې کليـو کـې ډېـر ماينونـه هـم خښ کړل. د دې ټولو نتيجه دا شوه چې په پاکستان کې د افغان کډوالو پنځـه اتيا سلنه پښتانه او د هغو غټه برخه د لوی ننګرهار او لويې پکتيا اوسېدونکي وي. روسي افسران هم وايي چې «د جنګ پېښه د لويې لارې او په ختيځ کې د افغانستان- پاکستان د پولې په اوږدو کې په خاص ډول شديده وه.»(۲۲)

شـورويانو پـه عمـومي ډول پـه يـوې نظـامي عمليـې کـې د لـس زر نـه تـر پنځلس زر پورې سرتېرو او افسرانو برخه اخيستله، چې هغـوی بـه پـه يـوه يـا دوه موتوريزې ټوپک، هوايی توپونو او انجينري واحـدونو او جزوتـامونو کـې تنظـيم شـوي وو. د عمليـاتو تـر پيـل نـه دمخـه بـه د ټـاکلي سـيمې لـه پاسـه اکتشافي الوتکو الوتنې کولې او بيا به هغه محاصره کېدله او پکـې بـه عمليـات کېدل؛ کورونه به چورېدل، مظنون کسان به نيول کېـدل او د عسـکري خـدمت وړ ځوانان به وړل کېدل. په دغسې حال کې مجاهـدانو مقابلـه کـولی نـه شـوه. دوی به له عملياتو نه دمخه ځانونه ايستل او يا به يې وسلې چيرته پټې کـړې، او د کليو له خلکو سره به ګډ شول. توپ لرونکي هليکوپترونه به هره ورځ لـه کابل او بګرام نه د لويدځ او ختيځ په لور د زاېو په شان قطار قطار ډېـر جـګ روان و.

د پرچم رجيم دغسې تابع رجيم و، چې افسرانو يې په خپل وطـن کـې هـم د جنګ په ډګر کې د شوروي افسرانو په دسـتور عمـل کـاووه. دا چې نظـامي عمليات چيرته، څنګه او څه وخت کېدل، د شوروي افسرانو کـار و، عجبـه دا ده چې لوی عمليات د مسکو له اجازې نه پرته نه کېدل او د رجيم افسـرانو تـه په وروستي وخت کې خبر ورکول کېده. پر د وی باندې باور نه کېده، شايد لـه دې امله چې په رجيم کې وطنپالو افسرانو مجاهـدانو تـه مالومـات و رکـول. د

شوروي اتحاد هر عمومي منشي، چې په واقع کې د شوروي د امپراتورۍ لوړ او بې مسؤلیته واکمن و، د دغه جنګ پر څنګه والي باندې خاص اثر کړی دی. برېژنیف او چرننکو په نظامي زور سره د افغانستان لاندې کول غوښتل. د دوی په وخت کې جنګ شدید و. د اندروپوف په وخت کې سره له دې چې هغه د دغه جنګ اصلي محرک و، د مذاکرې لار جدي ونیوله شوه او له قومندان احمدشاه مسعود سره د اوربند تړون هم وشو. د ده په و اکمنۍ کې شدید عملیات ونه شول. دوی ټول د پاخه عمر خاوندان او په مزمنو ناروغیو اخته وو، دوی ټول د افغانستان په موضوع کې نابریالي او ارمانجن لاړل. یوازې ګورباچوف چې د واکمن کېدلو په وخت کې ۵۴ کلن ځوان و، د نوی نسل پر استازیتوب په توګه دغه زړورتوب وښود، چې د یوه کال ډېر شدید جنګ په څنګ کې پر جدي مذاکرې هم لاس پورې کړي او بریالی هم شي. دغه مهمه موضوع به په دوو راتلونکو څپرکیو کې په اوږده ډول وکتله شي.

لکه چې دمخه ویل شوي د شوروي اتحاد په وسله وال یرغل سره د ښارونو، ولایتونو او ولسوالیو له مرکزونو نه پرته افغانستان د مجاهدو لاس ته ورغلی و، د پرچم رجیم کوښښ کاووه چې د یرغلګر پوځ په فعالي مرستې سره هغه تر خپل حاکمیت لاندې کړي. د دغه پلان غټ اړخ نظامی او یو څه اداري او سیاسي و. د دوی دغه پرېکړه په واقع کې د هغې اوازې په تایید وه، چې مسکو غواړي د اولمپیک د بین المللي لوبو څخه وروسته، چې هلته کېدلې په نظامي عملیاتو سره په افغانستان کې امنیت په خپله ګټه ټینګ کړی او رجیم پر ټول افغانستان باندې حاکم کړي. په دغه وخت کې د کابل پا څونونو او د مجاهدو فعالیتونو د ګوندیانو او حکومتي چارواکو معنویات ضعیف کړي وو. ببرک کارمل په ګوندي پلینوم کې هغوی ته ډاډ ورکړی و، چې شورویانو ورته وعده ورکړې چې «د ارتجاع او انقلاب ضد ځواکونه به

وځپـــــي» د ک. ج. ب د بانـــــدنۍ څـــــانګې مرســـــتيال والادميـــــر کريچکـوف(Vladmir Krych kov) چـې کابـل تـه راغلـی و، ورتـه پـه مشخص ډول ډاډ ورکړی و، چې «... د ۱۹۸۱ کـال پسـرلي او اوړي وروسـته به د انقلاب ضد ځواکونو ته د وروستي او پوره ماتې لپاره قـاطع وي.»[۲۳] د رجيم چـارواکو بيـا د امنيـت د ټينګولـو او نظـامي عمليـاتو پـه کولـو سـره د ۱۹۸۰ کال په اګست کې افغانستان پر اتـو «زونونـو» يـا اداري لويـو واحـدونو ويشلی اعلام کړ، چې هر يو به يې له څو ولايتونو نه جوړ وي. په هغـه وخـت کې د افغانستان ولايتونه اته ويشـت وو. د هـر زون سـروال د ګونـد د مرکـزي کميټې غړی او دهغه تر لاس لاندې يو دايمي کميسـيون وي، چـې لـه واليـانو او د شوروي اتحاد د نظامي واحد يو مشاور نه به جوړ وي. د زون سـروال تـه په اداري، سياسي اوامنيتي چارو کې لوړ اختيارات منل شـوي وو، خـو د هغـه اصلي دنده دا وه چې قومي، محلي او مذهبي مشران د پيسـو او سـوغاتونو لـه لارې د رجيم پر خوا واوړي او په دغه ډول د رجيم او خلکو ترمينځ اړيکې پر ځای او ټينګې کړي، خو څنګه چې دغه ترتيب په اصل کې د هېـواد د لانـدې کولو لپاره نيول شوی و، امنيتي او نظامي چارې يې دغومره مهمې شوې چـې د شـوروي نظـامي مشـاور، چـې هغـه هلتـه د نظـامي واحـد قومنـدان و، ډېـر اهميت وموند. دغه واقعيت او د شوروي مشاور له غرور نه ډک چلنـد د زون د سروال او هم دغه ټول ترتيب عادي او اداري سطح ته کوز کړ، غير لـه هغـه هم دغـه خـاص ترتيـب د نظـامي عمليـاتو، بمباريو او وژلـو لـه املـه اغيـزمن کېدلی نه شو. په نتيجه کې دغه ټول ترتيب چې رجيم ورته ډېـره هيلـه لرلـه او په هکله يې ډېر پروپاګند کاووه، هغسې بې اغيزې شو او له مينځ نه لاړ، لکـه د رجيم موقتي اساسي قانون او د پلار وطني ملي جبهـه بـې اغيـزې او ناکامـه شوي وو.[۲۴]

په دغه حال کې د پخوا په شان نظامي عملیات زیات شول او د دې لپاره چې لویې لارې خوندي وي، په مهمو برخو کې یې نظامي پوستې یا تهانې واچولې او له «ښار نه تر کلي پورې» شعار ډېر ویل کېده، خو د لویو لارو د خوندي ساتلو غټ مشکل دا و، چې مجاهدو پر هغو کاروانونو او ترافیک باندې په اسانۍ برید کولی شو، چې هغه د لویو کلیو نه تېرېدل. روسانو بیا د مجاهدو د دغسې فعالیتونو د مخنیوي لپاره د کلیو شاوخوا کلي بمباري کول. د غزني، مقر شاوخوا کلي په سلو کې اتیا په دغه ډول تخریب شول. د کابل-ګردیز د سړک په اړه پلان دا شو، چې ټول هغه کورونه، باغونه او ودانۍ چې د سړک په ۱۵۰ مترۍ کې پرتې وې باید ورانې شي او نظامي پوستې پرې واچولې شي. دا چې دغه پلان تر کوم حده عملي شو، په یقین سره مالومه نه ده، خو د لوګر په برخه کې په هغه عمل وشو او د ډسمبر په میاشت کې ډله ډله ټانکونه د سړک پر غاړه ځای پر ځای شول او د شاوخوا کورونه د مجاهدو د نیولو لپاره ولټول شول. پر خلکو باندې د دغو ورانیو اثر د محمداغې د یوه سپین ږیري له دغې وینا نه اټکل کېدلی شي چې د منو یوه غټه و نه یې وهل شوې وه او د ده زاریو هیڅ اثر نه و کړی. ده بیا پر یوه دېوال ډډه وکړه او پورته اسمان ته یې سترګې ونیولې او غبر یې کړ چې «او خدایه! چیرته یې؟ نه یې وینې؟.» د یوه سپین ږیري ټینګ مسلمان په دغه ډول ګړېدا د ناهیلي توب اخري حد ښیي. خو دی نېکمرغه و، چې یوه ونه یې له لاسه ورکړه، نه خپل ژوند، په داسې حال کې چې د ۱۹۸۰ کال په اکتوبر کې روسانو د لوګر پر سړک باندې څلوېښت تنه پلي تېرېدونکي د دې لپاره ووژل چې د کابل- ګردېز لویه لار د کاروانونو او ترافیک لپآره خوندي وي. د کابل —سالنګ پر لار هم ورته ګامونه واخیستل شول. د قره باغ او سرای خوجه بارازونه او د سړک په دواړو غاړو کې کلي او کورونه هم وران

شول. هغه دنګې غټې ببرې ونې چې د سړک په دواړو خواوو ولاړې وې، او دغه ښارګوټي يې ښکلي کړي وو، هم قطع شولې.[۲۵]

د ولايتي مرکزونو په شاوخوا پر لويو سړکونو باندې هم په مهمو ځايونو کې نظامي پوستې واچولې شوې او ماينونه خښ شول. د ۱۹۸۰ کال تر پای پورې د کابل-جلال‌اباد پر لويې لار باندې څلويښت پوستې جوړې شوې، خو د کابل-کندهار پر لار باندې پوستې نه وې، پر هغې باندې راکټونه او بمونه حواله کېدل. خو نظامي پوستو و موټروانانو او عابرانو ته ستونزې پيدا کړې. د سالنګ-کابل او کابل-جلال‌اباد د لارو له پوستو څخه شوروي سرتېرو د لاريو بارونه چورول او بيا به يې هغه او داسې هم خپل دولتي سامانونه د ټوپکو په زور پر نورو موټروانانو په ارزانه بيه پلورل. دوی به افغان موټروانان اړ کول چې چرس پرې خرڅ کړي. ډېرو موټروانانو به چرس د دې لپاره هم له ځانونو سره وړل چې شوروي سرتېري پرې معتاد کړي. دغسې معاملې کله کله د ژوبلې مرګ لامل کېدلې. شوروي سرتېرو د جلال‌اباد ختيځ کې د سمرخېلو د لرګيو فابريکې ته نږدې له کوم کلي نه چرس ترلاسه کول. د ۱۹۸۰ په اګست کې يوه ځانګړي سرتېري غوښتل هلته په يوه کور ننوځي، چې چرس يا پيسې ترلاسه کړي، خو د کور وره ته په رسېدلو سره شکمن شو، چې کور وال ورته کوم چال جوړ کړی، ده بيا د کورنۍ پر غړو ګولۍ واورولې او له يوه نه پرته چې تېښې او وروسته مړ شو، نور ټول ووژل، خو رجيم څرګنده کړه چې دا د «ياغيانو» کار و.

ډېره خطرناکه لا دا وه چې شوروي سرتېرو بې له دې چې پارول شوي وي، د سرويسونو پر سپرليو هم ډزې کولې. دغه وژنې به د هغو شوروي سرتېرو د وژل کېدلو په انتقام کې وې، چې په بل ځای کې به وژل شوي وو. دغسې وژنه يوه ځانګړې پېښه نه بلکې د وژلو د کړۍ يوه برخه وه. د ۱۹۸۰

په ډسمبر کې د کابل-جلال اباد په لاره کې روسانو په یوې دغسې پېښه کې اته تنه شهید او نور ټپي کړل. موټروانانو بیا د دوه ورځو لپاره پر دغه لار له موټر چلولو نه ډډه وکړه. تر هغه دمخه د نومبر په اتمه سالنګ ته نږدې دوه موټروانان په همدغه ډول د روسانو له خوا ووژل شول او نورو موټروانانو د څو ورځو لپاره د کورنیو چارو وزارت په مخ کې د اعتراض اواز جګ کړ. او نورو ډېرو افغانانو روسان «وحشي» بلل. پر دغسې وژنو سره هم شورویانو ونه شو کولی پر لویو لارو باند ې کنټرول ټینګ کړي. مجاهدانو به زیاتره کابل ته د رسېدلو لویې لارې بندولې. کابل به په تنګه کې نیول کېده او تېل او د خوړو څیزونه به ورته نه رسېدل. عجبه وه چې وسله والو مجاهدانو به هم پر دغو او نورو لارو باندې ترانسپورتي وسیلې لټولې. دوی به په ځینو ځایونو کې دغه لټونې روسي سرتېرو ته به نږدې فاصله کې هم کولې. روسانو به ورته رډ رډ کتل، بې له دې چې مخه یې ونیسي، یا نیولی وشي. مجاهدو لا د کابل په خیرخانه کې د وړلو وسیلې لټولې. دغو مجاهدو او شوروي سرتېرو په واقع کې په عین دښمنۍ کې یو ډول ګډ ژوند غوره کړی و.[۲۶]

اسمار

د کابل له پاڅونونو نه وروسته ځینو ولایتونو ته پوځونه واستول شول، چې له پاکستان نه د مجاهدو د راتګ په مخ کې خنډ وي. د کونړونو په سر کې د اسمار سرحدي چونۍ ته ډېره توجه وشوه. اسمار د خلقي حکومت په وخت کې د قومندان عبدالروف ساپي په تدبیر د حکومت له کنټرول نه ایستل شوې او شورویانو غوښتل هغه بیرته ترلاسه کړي. لومړی یې د اسمار چونۍ شاوخوا ځایونه په الوتکو او هلیکوپټرونو سره بمباري کړل او بیا یې له هوا نه سرتېري ور ښکته کړل او اسمار یې ونیوه، خو همدا چې هوایي ځواک له سیمې نه ووت مجاهدانو له شاوخوا غرو نه پرېې ودانګل او شوروي سرتېري

يې له مينځ نه يووړل او يو شمېر افغان سرتېري يې ژوندي ونيول. شورويانو بيا د اسمار شاوخوا سيمې بمباري کړې او په اسمار او بري کوټ يې قبضه وکړه او د کونړ له مرکز اسداباد له نهمې فرقې نه يوه قوه هلته ځای پر ځای کړه. د اسمار او شاوخوا سيمو خلک يانې مشوانيان له ډيورنډ کرښې نه واوښتل او کډوال شول. سره له دې هم شورويانو ونه شو کولی د مجاهدانو لار بنده کړي. د يادولو وړ ده چې د ډيورنډ کرښې مشوانيې د کرښې په دواړو خواوو کې مځکې لري او کرښه هغو ته بين المللي نه ده.[۲۷] د دغو چونيو د خاص اهميت له امله په اسمار کې د شوروي د خاص ځواک سپتناز (Spetsnaz) يوه کنډک تر څنګه د رجيم يو دېرشم غرني غونډ او په بريکوټ کې يو پنځوسم غونډ ځای پر ځای شو، خو دغه پوستې او داسې هم د اسداباد نهمه فرقه هم د محاصرې په حال کې وې او پر شاوخوا سيمو يې اثر کولی نه شو. مجاهدان ورته په شاوخوا هسکو او مرکزونو کې پراته وو، خو دغو پوستو د رجيم له نورو پوستو نه غټ توبير لاره او هغه دا چې خپل اړين څيرونه يې له خلکو نه د پيسو په بدل کې ترلاسه کول، لکه اوړه، وريژې، غوړي، لوبيا او داسې هم پترول، ډيزل او د څراغ تېل کله به له دغو پوستو څخه د دغو څيزونو په بدل کې وسلې هم ترلاسه کېدلې او مجاهدانو او آی‌اس‌آی د دغسې راکړې ورکړې مخه نه نيوله يا نيولی نه شوه. د ډګروال يوسف په وينا «مونږ ډېر لږ کولی شول چې د دغې راکړې ورکړې مخه ونيسو، ځکه چې د مجاهدو د کاروانونو لار د دغو قومونو له سيمو نه تېرېږي او که ځايي خلک وپارېږي، دوی به لارې بندې کړي.» داسې هم قومي خلکو د وړلو راوړلو وسيلې هم لرلې چې د رجيم پوځونو ته يې څيزونه رسول. دغه وسيلې هم د مجاهدو له بريدونو څخه په امن کې وې، دی دا هم وايي چې «د وخت په تېرېدلو سره د افغان پوځ له خوا د قومي خلکو لاريو

او سرویسونو په کرایه نیول چې لېږې پوستو ته یې څیزونه رسول، یوه منلې طریقه شوه. دغو خلکو په پاکستان کې د هغو وسلو سوداګري کوله چې د خاد له ایجنټانو نه یې ترلاسه کولې... نو زه به وایم چې دغه قومونه هغه خلک وو، چې له دغه جنګ نه یې ډېره ګټه وچته کړه. سره له دې هم دوی به کډوال ملامتول چې د دوی اقتصاد یې زیانمن کړی دی.» دی په پای کې وایي چې «زه له نظامي نظر نه باور لرم چې که دغو پاکستاني قومي خلکو زمونږ دښمنان په دغه ډول حمایه کړي نه وای، هیڅ افغان پوستې به د پولې په پنځوس کیلومترۍ کې هم توخته کړی نه وای.»(۲۸)

کامه

کامه د یوه سرحدي ښارګوټي په توګه په ننګرهار کې د جلال اباد له ښار نه وروسته مهم ښارګوټی و. بل اهمیت یې دا وچې له کامې نه پېښور ته لویه لار غزېدلې ده او په دغه وخت کې د مجاهدانو لوی معبر و، کامه د مومندو د نورو سیمو پرخلاف په یوې ښېرازې سیمه کې پرته ده؛ شمال او ختیځ ته یې څو غرونه پراته دي، په لویدیځ کې یې د کونړ سین او په سهیل کې یې د کابل سین روان دي. د کامې د خاص ستراتیجکي اهمیت له امله و، چې کابل ان د حمل په ۹مه، ۱۳۵۹/مارچ۳۰- ۱۹۸۰ پوځ ورواستوه، چې له ډېرو نښتو وروسته یې هلته یوه نظامي پوسته واچوله. دا وخت مجاهدانو نه لازمي تیاري او نه هم عصري وسلې لرلې. شورویانو داسې هم د جلال اباد-تورخم لارې ته ورڅېرمه په سمرخېل کې ۶۶ م موټوريزې غونډ میشت کړ. چې له

يرغليز واحد، د توپ له واحد، انکشافي واحد او نورو نه جوړ و، مجاهدانو دغه غونډ د «تندر» په نامه يادوه، چې په اصل کې د وسله والو مخالفانو يا په اصطلاح «ياغيانو» پر ضد يو غونډ و، دغه غونډ کامه هم تر څارنې لاندې نيولې وه. دغسې غونډونه د افغانستان په نورو ځايونو کې هم ځای پر ځای شوي وو، له ۶۶م غونډ نه پر کامې باندې اووه ځله بريدونه شوي، او مجاهدانو هم له دفاع نه سربېره له کابل سين نه اخوا پر دغه غونډ باندې هم بريدونه کړي دي. مجاهدانو د شورويانو په راتګ سره خپل ټاکلی مرکز پرېښود او له نورو ځايونو نه يې عمليات کول. او په خپله يې متحرک ژوند لاره.

قومندان مولوي عبدالشکور ياسيني د ۱۹۸۱ کال د اپرېل په ۱۷م د دغه غونډ پر ضد د بريد ترتيب ونيوه. د ګرداو د کلي اوسېدونکي مولوي ياسيني اول د مولوي خالص اسلامي حزب او بيا د ملي اسلامي محاذ د تنظيم غړی و او تر پايه پورې يې په کامه کې د شوروي يرغلګرو او کابل رجيم پر ضد جهاد کاووه. جهاد يې يوازې دفاعي نه يرغليز هم و، په دې مانا چې مجاهدانو به يې د سين نه اخوا په سمرخېل کې هم پر غونډ باندې بريدونه کول. دغه بريد يې شايد لومړنی يرغليز بريد وي، خو په دغه وخت کې يې نه ښې وسلې لرلې او نه يې جهاديان په زيات شمېر د ده په ډله کې تنظيم شوي وو. په هر حال دی د کامې په ختيځ کې د خپل ګرداو کلي نه له ۴۲ تنه مجاهدانو سره د کامې نه اول د درګو چينې ته او بيا د ماماخېل او بيا د کامې کلي کې واړول او خپل وراره شاهپور ياسيني يې د نورو مجاهدانو په ملګرتوب په بريد مامور کړ. دوی د جمالي کلي په لار به ببله کې له سين نه په جالو کې تېر شول او د سمرخېل په کلي ننوتل. له دوی سره هاوانونه او د RPGوسلې وې. دوی د شپې په لس بجو کې د دوه ګړيو په بهير کې په

وقفو سره پر غونډ ګولۍ واورولې او په سباوون کې له خپل مشر قومندان مولوي یاسیني سره په درګو چینه کې یو ځای شول او ټولو نور هم پاس غرو ختلو ته مخه کړه، چې د شورویانو د مقابلې حملې نه په امان وي. هغوی له خپلو هلیکوپټرونو نه د درګې غره سهیل ته په میرجي ګولي کې او داسې هم د ګیدړو غونډۍ کې په لمرخاته مهال کې سرتېري ښکته کړل، او کامې نه د وتلو لار د مخه یې هم بنده کړه او د خلکو په نیولو او بندي کولو یې پیل وکړ. مجاهدان په وړو ډلو ویشل شوي وو، خو د تجاهل په قومنداني، یوه دیارلس کسیزه ډله پاس غرونو ته د تګ په حال کې د شورویانو تر برید لاندې راغله او راکټونه پرې حواله شول. دوی هم تر اخر کس پورې ګولۍ واورولې، تر څو چې ټول شهید شول. په خپله لوی قومندان یاسیني په خپل شل ټکه ماشین ګڼ سره پر هلیکوپټرونو فیرونه وکړل، خو دی ترینه روغ ووت او شورویانو ده ته ورته یو بل کس ونیوه او د جلال‌اباد ښار کې یې ګرځوه، چې دا دی د «یاغیانو» مشر قومندان مولوي یاسیني مو نیولی. خو ورته زر مالومه شوه چې دوی تېر وتلي وو. شووریان په کامه کې تم شول، خو څنګه چې له مجاهدو نه په امان نه وو له دوه ورځو تېرولو وروسته ترینه ووتل، خو تر هغه دمخه یې د هغو دیارلس شهیدانو مړي په کیمیاوي موادو سره په دغه ډول شړولي وو، چې د وړلو نه وو او ځای پر ځای خښ شول.[۲۹]

شورویانو بیا د ۱۹۸۳ کال په فبرورۍ کې پر کامه باندې د لاس بري تکل وکړ. سرتېري یې له کابل سین نه تېر شول او د تېرا نه غشي په میدان یې واړول. ورپسې یې د فبرورۍ په ۱۵ م سباوون کې په شل دېرش هلیکوپټرونو کې نور سرتېري د کامې په شمال او ختیځ غرونو کې ښکته کړل. په دې ډول کامه له درې خواوو نه محاصره شوه. شورویان چې په ټانکونو کې دمخه

کېدل او د محاصرې کړۍ یې تنګوله، د قومندان عبدالباقي بلوڅ مجاهدانو پرې ډزې کولې. مولوی یاسیني وایي چې هغه د ده د ډلې سرګروپ و، په هر حال دا د شاوخوا ۳۵تنه مجاهدانو یوه ډله وه. په کامه کې د مجاهدو نورې ډلې هم وې، ددوی ټولو د مخابرو وسیلې ابتدایي وې او پیغامونه به مجاهدو او ولسي خلکو مخابره کول. د قومندان بلوڅ مجاهدانو د کامې په سهیل کې چې د ببرو بوټو شنه سیمه وه، ځانونه پټ کړل او پر یرغلګرو باندې یې له بېلو ځایونو نه ډزې کولې، خو دوی دمخه کېدلای نه شول، تر څو چې د سپکو تلفاتو له ورکولو نه وروسته له میدان نه ووتل او پېښور ته پر شاشول. په دغو نښتو کې چې ټوله ورځ وشوې، ډېر خلک تلف شول. او ډېرې کورنۍ پېښور ته کډوالې شوې.(۳۰) دغې پېښې وښودله چې کامه به په سمرخېل کې د شوروي له غونډ نه په امن نه وي. لوی قومندان مولوي یاسیني د دې پر ځای چې په کامه کې د غونډ د برید په وړاندې دفاعي ترتیبات ونیسي، په سمرخېل کې یې په خپله پر غونډ باندې د خپلو قومندانانو په مشوره د برید کولو پرېکړه وکړه، چې شورویانو ته د دوی د یرغل څلورمه کالیزه ترخه کړي. مولوي یاسیني د شوروي په ۶۶م غونډ باندې د خپلو ۱۵۰ مجاهدانو په قوت د ۱۹۸۴ کال د ډسمبر په ۲۹ مه د برید بندوبست ونیوه. له دوی سره دوه اتیا ملي متر راکټونه، دوه ټانک ضد راکټونه (RPG-7)، یو پس لګد ټوب، پنځه یا شپږ ټانک ضد ماینونه او د توپ ۲۵۰ ګولۍ وې. مجاهدان د شاهپور یاسیني په قومندانۍ په څلورو ډلو کې تنظیم شول، چې د یوې ډلې مشر عبدالبصیر یاسیني د لوی قومندان زوی و، دغه وسیلې له برید نه دمخه پر خرو او قاطرو باندې بار شوې او له کابل سین نه په جالو کې اخوا ګردي کڅ ته یوووړل شوې او له برید نه دوه ورځې دمخه د خواجه حنفي بابا غره کې ځای پر ځای شوې، دغه غونډۍ پر چونۍ باندې حاکمه وه. د ځایي

مجاهدانو په مرسته د چونۍ د مخې په سړک ماینونه خښ شول. د شپې په یوولس بجو چې شورویان ویده وو، پرې برید وشو، هغو هم زر په راکټونو، توپونو او ټانکونو او داسې هم له جنګي لاریو نه ډزې پیل کړې. د دواړو خواوو په پرله پسې ډزو او د باراني شپې په تالندې او برېښنا سره توره شپه رڼا شوه. ډزې تر سهار پورې روانې وې. د رڼا په خورېدلو سره هلیکوپټرونه او الوتکې هم په هوا کې ښکاره شوې او پر هدفونو باندې یې راکټونه حواله کول. ټول مجاهدان په ګرداو کې له خپل لوی قومندان سره یو ځای شول، بې له دې چې کوم یو یې حتی ټپي شوی وي، خو پر شورویانو باندې برید سخت تمام شو. د وروستیو مالوماتو له مخې له هغه نه شاوخوا دوه سوه کسان ټپي او وژل شوي وو.[۳۱]

شورویانو د ۶۶م غونډ نه د پورتني بریالي او درانده برید په انتقام د بل کال ۱۹۸۴ په مارچ کې پر کامې باندې د بریدد تکل وکړ، خو له سین نه د تېرېدلو په وخت کې مجاهدو د دوی یو ټانک له مینځ نه یووړ. مجاهدانو د سین په دواړو غاړو کې د میرزا خېل او ګردي کڅ ترمنځ د لوخو د شنو بوټو نه ډک ټاپوګانو کې ورسره مقابله وکړه او له سین نه یې د هغو د تېرېدلو مخه ونیوله. خو شورویانو هم په دغو ټاپوګانو کې مجاهدان تر سخت فشار لاندې ونیول. یوولس تنه یې شهید او یو څو یې ټپي کړل او د اعوذبالله په نامه مجاهد او یو بل یې ترینه ونیول. دوی شپږ ورځې د دغو ټاپوګانو له پاسه سر پر سر هلیکوپترونه ګرزول، خو هیڅ خوا خپل مړي ترلاسه کولی ونه شول او شهید شوي مجاهدان د سورلنډیو او ګیدړو خوراک شول. شورویانو هم ونه شو کولی د شل زره افغانیو په بدل کې خپل مړي تر لاسه کړي. مولوي یاسیني افغانان منع کول چې له شورویانو سره د هغو د مړو په

پیدا کولو کې مرسته وکړي. د دې لپاره چې د هغه په وینا «پربېږدئ چې د دغه ملک کارغان هم خپله مناسبه برخه ترلاسه کړي.»(۳۲)

مولوي یاسیني او مجاهدانو یې تر پایه پورې له کامې نه د شوروي یرغلګرو په وړاندې جهاد وکړ. په عین حال کې یې د امریکې چارلي ولس، چې د هغه ملک د ولسي جرګې یو نامتو غړی او د افغان مجاهدو ټینګ پلوی و او هغو ته یې د وسلو او مرستو کولو لپاره خپل حکومت په بري سره هڅولی و، افغانستان ته په راتلو کې ورسره ملګرتوب وکړ او داسې هم هغه د امریکې د نومیالی تلویزیوني جورنلست ډاین رادر په خپله جبهه کې د جهاد له چارو سره اشنا کړ. ده درې تنه شوروي سرتېري هم چې د کابل سین پر غاړه یې مېله کوله ونیول او له هغو نه یو یې د ناوموف په نامه مسلمان شو. پښتو یې هم زده کړه او په پای کې په کاناډا کې میشت شو. مولوي صاحب په تنظیمي دوره کې د جلال اباد د شورا غړی و. څو موده کېږي چې په خپله دی هم د امریکې د کلیفورنیا ایالت په فریمان کې د خپل زوی عبدالنصیر یاسیني په کور کې اوسېږي، چې وروستی دلته د افغان کلتوري ټولنې مشر دی. مولوي یاسیني د ډېرو مالوماتو خاوند او یو ښه غوریالی شخص دی.

دی ښه شاعر هم دی.

سرخ رود

له فتح اباد نه تر جلال‌اباد پورې سرخ رود یوه پراخه، اواره کرنیزه سیمه ده له څو ښارګوټو چاربـاغ، سـلطانپور، کټه پـور، بالاباغ او ډېرو کلیو سره دجهاد په شروع سره قوماندان ادم خان او رسول خان په تور غـره کـې د جهـاد لپاره مرکزونه جوړ کړل. خو هغوی زر شـهید شـول. څنګه چې سـرخ رود د دوو لویو سړکونو ترمینځ یوه هواره سیمه ده، پوځي عملیات پکې سـتونزناک نه دی. له همدې امله به و، چې یرغلګر پـوځ د مې (جـوزا) پـه میاشـت کـې هلته لوی عملیات پیل کړل. تر دغـه وخـت پـورې څـو تنظیمونـو تـه منسـوبو مجاهدانو د دواړه سړکونو په اوږدو کې په کلیو او هم د تور غره پـه وړو تنګـو درو کې مرکزونه جوړ کړي وو. یرغلګر پوځ غوښتل دغه مرکزونـه وران کـړي او د سره رود ولسوالي بېرته فعاله کړي. دوی له جلال‌اباد نه کټه پور ته چـې د مجاهدانو یو لوی مرکز و، رسېدلي نه وو، چې اسلامي حـزب تـه منسـوب لـه اتیا مجاهدانو نه پنځوس تنو یې د محمد اصف په قومندانۍ پـرې برید وکـړ او د هغو د راتګ مخه ونیوله. هغوی چې ټول په عصري وسـلو سـمبال وو او مغرور مالومېدل، په متقابلو ډزو لاس پـورې کـړ، یـو څـو یـې لا پیـاده دمخـه کېدل او په داسې حال کې چې د مجاهدانو پر ځایونو یې ګولۍ اورولې د غـره په لـور مخـه و کـړه. د قومنـدان اصـف پـه و ینـا «دوی یـو څـه متجـاوز وو او زمونږ ډزو دوی قطع کړل. شورویان پـر خپلـو وینـو کـې ولمبېـدل. شـورویانو زما پر ځایونو په پراخ ډول د توپونو باران جوړ کړی و. ما خپلـه قـوه د تیـارې په خورېدلو سره د درې په سر کې د غره څنډې تـه و رسـوله او بیـا د لویـدیځ

په لور یوې بلې درې ته واوښتلو او د درې په خوله کې کټه پور ته ورسېدلو.»
شورویانو لا دمخه په کټه پور کې وژنه پیل کړې وه او خپل دوه مړي یې هم پرې ایښي وو. د هغو د ترلاسه کولو لپاره چې بېرته راغلل اووه تنه نور یې هم له لاسه ورکړل. دوی بیا د هغو په انتقام کې په بالاباغ او کټه پور کې ډېر جنګ او حتی څاروي ووژل او بیا فتح اباد ته لاړل او په فتح اباد، بالاباغ او سلطانپور کې یې درې پوستې واچولې او په کلیو کې یې لټول پیل کړل، چې له امله یې ډېر خلک د لویدیځ په لور او مجاهدان په تور غره کې خپلو مرکزونو ته لاړل. د ځینو مجاهدو په وینا «شورویانو په دغو دوولس ورځو نښتو کې یو زر او اته سوه خلک په سره رود کې له مینځ نه یوړل. دوی زیاتره ملکي خلک وو. شورویانو فکر کاووه چې دوی به مجاهدان ایستلی وشي، په خپل نابریالي توب سره زړه خوړین شول. شوروي سرتېرو د څناورو په شان وژل او لوټ وکړ.»(۳۳)

په سره رود کې د شورویانو له دغې عام وژنې سره سره د مجاهدو مرکزونه پر ځای پاتې وو او دوی د تور غره له دغو مرکزونو نه کار اخیست. په یوې خوا کې یې د کابل-جلال اباد سره نظامي پوستې ورانې کړې وې او په سره رود کې یې پر نظامي پوستو بریدونه کول او محلي حکومت یې له کار نه ایستلی و. په کال ۱۹۸۰ کې څلور یا پنځو تنظیمونو ته منسوب شاوخوا دوه سوه مجاهدان د قاري الله ګل په لویې قومندانۍ د تور غره په مرکز کې ځای پر ځای شوي وو. شورویانو د همدغه کال په جولایۍ کې د دغې پوستې د له مینځ نه وړلو لپاره عملیات پیل کړل او له سره رود، جلال اباد او درونټې نه پرې رادمخه شول. دلته یوازې د قومندان عبدالله (لغماني) په مشرۍ د پنځه ویشت مجاهدو مقابله بیان شوې ده، چې په ټانک-ضد راکټونو (RPG-7) کلاشنکوفونو، برناو (شل تکه ماشین ګڼ (M26) او

ټوپکونو سمبال وو. د غره له شمال-لویدیځې خوا نه د شوروي ټانکونو له خوا دزې پیل شوې. له جلال‌اباد نه د (Bm-21) راکټونه او له هوا نه له هلیکوپټرونو نه توغندي پر دغه مرکز حواله شول. د قومندان شیر پاچا په وینا «دوی غره ته اور واچوه، بیا شورویان غره ته راوختل، مرکز ته ورسېدل او درې ورځې یې جګړه وکړه. په ځینو ځایونو کې جنګ لاس په لاس شو. مونږ نه شو کولی [له چارباغ] نه د هغو مرستې ته ورشو، ځکه چې شورویانو دغه سیمه تړلې وه. زمونږ مجاهدانو تر هغو چې وسلې لرلې، جنګ وکړ او ټول شهید شول. شورویانو دغه مرکزونه وران کړل او په غره کې یې ماینونه خښ کړل.»(۳۴) په دغې نابرابرې جګړې کې د دغو شهیدانو قرباني د حیرانی وړ ده. دوی کولی شول چې لکه ویل کیږي د میړه هم خرپ او هم ترپ دی، ځانونه له مرګ نه بچ کړي، خو قومندان عبدالله د مخه قومندان پاچا ته ډاډ ورکړی و، چې «تر هغو چې زما د برناو اواز اورې ته پوه شه چې مونږ مقاومت کوو. مونږ په قران مجید باندې لوړه کوو، چې خپل ځایونه به خوشې نه کړو.»(۳۵)

لغمان

لغمان (پخوانی لمپاکا) کابل رجیم ته له دې امله مهم و، چې د کابل-جلال‌اباد سړک د هغه له یوې برخې عزیزخان کڅ نه تېرېږي، چې د تور غره او کابل سین ترمینځ غزېدلی دی. لغمان درې برخې لري. د لغمان په سر کې د الینګار او الی شنګ اوږدې لویې درې دي چې د کاوون له لوړ غره نه پیل کېږي او د لغمان مرکز مهترلام پورې رسیږي. وروسته بیا پراخ او هوار لغمان دی چې د درونټې تر پله پورې رسیږي. د عزیز خان کڅ د لغمان یوه برخه ده، چې د کابل سین پر غاړه اوږده پرته ده. د کابل-جلال‌اباد د لوی سړک مامون کېدلو لپاره لغمان باید د رجیم په لاس کې وي، خو لکه چې دمخه ویل شوي مجاهدان له یرغل نه زر وروسته له مهترلام مرکز نه پرته په ټول لغمان کې خپاره شوي وو. شوروي پوځ هم له یرغل نه وروسته د عزیزخان کڅ ته مخامخ په ګمبیري دښته کې واړول او ټانکونه یې هلته دېره کړل. دغه پوځ په داسې حال کې چې توپ لرونکو هلیکوپټرونو یې له پاسه ملګرتوب کاووه، د ۱۹۸۰ کال د اپرېل په ۶مه په ټانکونو کې مخ په پورته روان شول او په لار کې یې په زیړانیو او قرغه یي کې ډېر ورانی وکړ.

له زیړانیو نه د کابل —جلال‌اباد پر سړک پر یرغلګر پوځ برید شوی و، د ټانکونو په لیدلو سره څه مجاهدان وړو تنګو درو ته پر شاشول او هغه یې چې پاتې شول له خلکو سره ګډ شول. لکه چې دمخه ویل شوي مجاهدان چې زیاتره یې د حکمتیار اسلامي حزب او اسلامي جمعیت ته منسوب وو، د لغمان ولایت له مرکز مهترلام نه پرته په ټول لغمان کې خواره شوي وو.

یرغلګر پوځ چې مخالفت یې ونه لید مخ پورته روان شو، په کلیو کې په وړو ډلو ننوتل. په دې ډول دوی تر خطر لاندې شول او یو ځای بل ځای پرې ډزې وشوې. هغه څه چې د دوی په یوې ډلې زما په کلي پلوټه (یا دېوه) او شاوخوا باندو کې پېښ شول، په نورو کلیو کې به هم د دوی په نورو ډلو لږو ډېر هماغسې شوي وي، پلوټه د الیشنګ په دره کې د مسکوري د ښار ګوټي مخامخ د شاوخوا سلو کورونو یوه ټولګه وه.

یو څو روسان د الیشنګ له سین نه په زانګو کې تېر شول او پلوټې ته ورسېدل. په پسرلي کې چې د واورې په ویلي کېدلو سره د سین اوبه ډېرې او سین ګړندی او خطرناک شي، یو ځای بل ځای پرې له پاسه زانګو ګانې درولې کیږي او خلک پرې تېرېږي، په دغه وخت کې د سین له پاسه پل نه و او هغه وسپنیز قوي پل چې د امیر حبیب الله په واکمنۍ کې په ده زیارت کې درول شوی ډېر دمخه د پسرلي یوه خونړی سیلاو نړولی و. روسان چې د پلوټې په کلي ننوتل د یوه دکان مخې ته ودرېدل او غږ یې کړ چې «دوست یا دښمن؟» له دوی سره ژباړونکی نه و، کوم پرچمی هم ورسره ملګری نه و، دوی په دغسې پوښتنې سره غوښتل چې د رجیم او شوروي اتحاد د وستان یا مخالفان مالوم کړي. کلیوالو لکه څنګه چې د سالم فکر تقاضا وه، په ځواب کې وویل چې «دوست.» په همدغه مهال کې یوه ځانګړي افغان له کوم بام نه په ټوپک پرې ډزې وکړې، یو یې ترینه ووژه او بل یې ټپي کړ. روسانو په ډزو سره ځواب ورکړ او پر شاشول او خپل مړی او ټپي یې له ځان سره یووړ. په همدغه مهال کې یې د اسمان په لور په ډزو کولو سره د سین اخوا ملګرو ته د خطر علامه ورکړه او هغو پلوټه په توغندیو سره وویشتله. دغو روسانو د بېرته تګ په حال کې دوه بزګر چې په پټیو کې یې کار کاوه، بې له کوم دلیل نه ووژل.

د کلي خلکو له دغې پېښې نه زر وروسته د روسانو د انتقام اخيستلو له ويرې کلی پرېښود، خو څنګه چې په هغه ورځ څه پېښه ونه شوه، يو شمېر يې کلي ته ستانه شول، خو دوی تېر وتل، روسانو دوی ته په بله ورځ خپله اصلي څېره وښودله، د پېښې په سبا پلوټه په ليرې ويشتونکو توپونو سره وويشتل شوه، په داسې حال کې چې توپ لرونکو هليکوپټرونو د کلي له پاسه الوتنې کولې او شاوخوا يې په راکټونو سره ويشتل. و روسته څلوېښتو روسانو په ټانکو کې پلوټه چارپېره کړه. پلوټه يې چې په دغه ډول محاصره کړه، شپږ وسله وال ياني هغه شمېر چې دمخه پلوټې ته ننوتلي وو، په کلي ورننوتل او هر هغه نارينه يې واژه چې يې ليده. له ښځو او ماشومانو سره يې غرض نه کاووه. ځينې نارينه يې په کوڅو کې، نور يې په ماجت کې او ځينې يې په دننه پر خپلو کورونو کې ووژل. زما د ځوانۍ ملګری ملا اظغر يې خپل کور ته د ننوتلو په وخت کې وواژه. ګل محمد د هغه زوی چې نوی يې واده کړی و او د هغو د وه مېلمانه غلام سرور او يو بل يې دننه د کور په انګړ کې د ښځو په مخ کې په دغه ډول ووژل چې لکه لوبې کوي. هر يوه ته به يې ويل چې يوه ټاکلي حد پورې وځغلي او چې هلته به ورسېد وبه يې ويشته. پر روسانو باندې د ښځو نارو سورو او د لاسونو او سر په علامو سره د هغوی عذر او زارۍ هيڅ اثر ونه کړ. ګل محمد چې په ګل محمدخان يادېده، د پښې په کورنۍ کې پيدا شوی و، بزګري يې کوله په عين حال کې يې زما د خسر او له خپل مشر اوښی محمد عزيز کاکو سره شمعکت ته په نږدې غرونو کې په ښکار کې ملګرتيا کړې وه. ګل محمد په خوارو جامو کې د عالي سلوک خاوند او تل به موسکی او خندان و. ما په ټول عمر کې د هغه په شان ښه انسان کم ليدلی دی. په هر حال که زما د ځوانۍ انډيوال اروابښاد سيد احمد هوښياري نه وای په هغه ورځ به روسانو پلوټيوال تر هغو نه ډېر وژلي وای،

چې په واقع کې يې ووژل. دوی په هغه ورځ په پورته ډول نونس پلوټيوال ووژل. نالوستی بزګر سيداحمد د خطر په منلو سره ځان روسانو ته نـزدې کړ او هر پلوټيوال به چې دوی ليده، هغه به ويل چې «دوست» روسانو په دغه ورځ اتلس کورونه يا ټول يا لږ وسوزول او نور يې د وسلو موندلو لپاره ولټول او ترانستري راديوګانې، نغدي پيسې، خوږې او نور دغسې څيزونه يې لوټ کړل. دوی د سيداحمد يو زوی فيض محمد چې يو ګلالی ځوان و، له کلي نه پورته په ډاګ کې هم ووواژه، چې هلته يې د مرغيو نيولو ته دام ايښی و.

روسانو د پلوټې شاوخوا وړو کليو او باندو کې هم همدغسې وکړل او د وژل شويو شمېر يې شپېتو تنو ته ورسوه. د مسکورې په ښارګوټي کې يې شل تنه ووژل، دا چې دوی به په ټولې درې کې څومره افغانان به دغه ورځ وژلي وي، مالومه نه ده، خو څنګه چې دوی هغه وژنې په پلوټه کې وکړې، د درې تر اخره پورې يې هم همدغسې وژنې وکړې، شاوخوا دوه زره افغانان به يې وژلي وي. د الينګار په دره کې نورو روسانو شپېته افغانان ووژل، سره له دې چې هلته خلکو په عمومي ډول پر روسانو باندې له ډزې کولو نه ډډه کړې وه. روسانو هلته يو څو سرتېري او يو څو ټانکونه له لاسه ورکړل. د يرغلګر پوځ ټول واحدونه بيا له لغمان نه ووتل او جلال‌اباد ته پر شاشول او مجاهدان د پخوا په شان له مهترلام او د هغه له نزدې شاوخوا نه پرته په ټول لغمان کې خواره شول.

په لغمان کې د وسله والو شوروي سرتېرو ننوتل، په هغه ډول چې ننوتل، د حيرانۍ وړ دي، په دغو عملياتو کې يوازې دوی وو، د رجيم سرتېري ورسره نه وو. ژباړونکي هم ورسره نه وو، په داسې حال کې چې لغمان لکه چې دمخه يې بيان شوی، د رجيم له ولکې نه په زياته اندازه ازاد شوی و.

لغمان ته د باندنیو وسله والو هغه هم د یوه ملحد یرغلګر سرتېرو ننوتل په خبل ذات کې یو پارونکی عمل و. دا په واقع کې د سالم عقل مخالف یو کار و. داسې ښکاري چې د شوروي نظامي چارواکو د ټول وژنې لپاره پلمه لټوله. سره له دې هم په دواړو اوږدو دروکې ډله ییز مقاومت ونه ښودل شو. او ځانګړو مجاهدو دلته او هلته پر وسله والو یرغلګرو ډزې وکړې. بیا هم دغو سرتېرو ډېر او بې شمېره لغمانیان دننه پر خپلو کورونو کې ووژل . د حیرانۍ ځای لا دا دی چې هیڅ لغماني پرچمي پر دغو وژنو اعتراض څه چې حتی خپګان ښکاره نه کړ. دوی لا خوښ شول چې «د شوروي دوستو قوتونو» د دوی رقیبان وځپل د پلوټې شوروي پلو پرچمیان لا د عملیاتو په ملاتړ ودرېدل، سره له دې چې ځینو یې حتی خپل نزدې خپلوان له لاسه و رکړي وو. په ټول لغمان کې پلوټه یوازنی کلی و، چې د خپلو تعلیم کړو په تناسب یې ډېر پرچمیان لرل، له دوی نه حتی ځینو د شورویانو او رجیم په ملاتړ ویل چې که مجاهدانو پر «دوستو قواوو» باندې برید نه وای کړی شوروي سرتېرو به پر دوی برید نه وای کړی. د پرچم ګوندګي د مرکزي کمېټې غړي ظهور رزمجو چې د لغمان د پاچاخېلو دکلي اوسېدونکی و، په دغه اړه لا وویل چې «هغه څه چې مونږ یې کوو، د خواریکښو د ښېګڼې لپاره یې کوو.» د هغه او نورو پرچمیانو له سلوک نه څرګنده شوه چې د شورویانو قبضه په پرچم ګوندګي او د ګوندګي قبضه د هغې پر غړو باندې ټینګه وه او دوی ټول د شورویت په جال کې ننښلول شوي وو.(۳۶)

دا چې د نه پارېدل شویو نظامي عملیاتو پایله دغسې وه، لوستونکي تصور کولی شي، چې د پارول شویو عملیاتو پایلې به څومره ګرانې وي. دغو شورویانو د عملیاتو د ملکي خلکو له وژلو نه پرته بل څه ونه شو کولی. دوی به شاید د خلکو د ډارولو لپاره د شوروي اتحاد قوت ښوولی وي. دغه

عملیات د هغه نظر په ملاتړ و چې که افغانان په ملي پخلاینې سره تسلیم نه شول، د مقاومت حرکت به یې په اونیو یا میاشتو کې په نظامي قوت سره وځپل شي، خو د دغو عملیاتو نه فکر کېدونکې پایلې د دغه نظر پر خلاف شوې. د الیشنګ د سر درې د د ولت شاه قومندان په وینا له دغو عملیاتو وروسته د مجاهدو وړه ډله د نویو ځوانانو په یو ځای کېدلو سره لویه او پیاوړې شوه.

د بل کال (۱۹۸۱) په اګست کې دولت شاه ته نږدې یوه جهادي مرکز ته د قومندان شېرپادشاه په مشرۍ د مجاهدو یوه ۲۹ کسیزه ډله د الیشنګ ښارګوټي ته ښکته شوه او د ځایي مجاهدو په یو ځای کېدلو سره یوه لویه ډله ترینه جوړه شوه، خو دوی په ښار کې په سباوون کې د کوم ځایي کس په لاربښود د شوروي د یوه پوځ له خوا محاصره شول. شورویان او مجاهدان سره ونښتل او له مجاهدو نه په اولو څو دقیقو کې څوارلس تنه شهید او پنځوس تنه ټپي شول. پاتې پنځلس مجاهدو د سل ټکه ماشین ګڼو (PK) ټانک ضد وسلو (RPG-7) شل ټکه برناو او کلاشنکوفونو سره جګړه توده وساتله او په څابنت کې یې د رجیم له سرتېرو نه ډک یو جیپ له مینځ نه یووړ او سرتېري یې تسلیم کېدلو ته اړ کړل. د مازیګر په څلور بجو د شوروي پوځ په شالاړ او د الیشنګ ښارګوټی د مجاهدو په لاس کې پاتې شو. د ښتو په بهیر کې د الیشنګ خلکو د شهیدانو په و رکولو سره مجاهدو ته پناه ورکوله. د شوروي پوځ بیا د قوال خېل د کلي د لویانو په مرسته د خپلو سرتېرو مړي ترلاسه کړل.[۳۷]

دا هم د یادولو وړ ده چې د همدغه کال (۱۹۸۱) اګست په اخر کې د قومندان شېرپادشاه او قومندان شیراغا مجاهدانو د جلال اباد-مهترلام پر لار

د مندروړ ښارګوټي په برخه کې د ماينونو په ايښـودلو سـره څلـور شـوروي لـه منځ نه لاړل او تر اتلس پورې د رجيم او شوروي سرتېري ټپي شول.

کندهار

په کندهار په تېره د کندهار ښار په سهیل کې د ماله جات په ښېرازې سیمې کې مجاهدانو دغسې سنګرونه لرل چې د شوروي او رجیم پوځونو ونه شو کولی هغوی وځپي که څه هم هلته یې د جهاد تر پایه پورې په منظم ډول عملیات کول. د دوی د ناکامۍ یو دلیل دا و، چې ماله جات د ګڼو باغونو، ویلو، نهرونو دغسې زرغونه کرنیزه سیمه ده، چې د ټانکونو ګرځېدلو لپاره سمه نه ده. بله دا چې د کندهار مجاهدانو په تېره د لویو عملیاتو په وخت کې په ګډه جهاد کاووه. دوی جهادي په تېره نظامي چارې په ګډه شورا سره تنظیمولې. دوی که څه هم بېلو تنظیمونو ته منسوب وو، ځایي خلک او په جهادي چارو کې سره یو موټي وو، مذهبي توپیر هم دوی سره نه بې اتفاق کول. د دغه پیوستون یو دلیل به دا وي چې د کندهار شیعه ګان (پارسیوانان) د نورو په شان په روانه پښتو ګړېږي. بل دلیل یې دا دی چې د کندهار شیعه ګان په سیاسي لحاظ د ایران تر نفوذ لاندې نه وو. د اسلامي حرکت مشر شیخ اصف محسني به ویل چې دی یوازې په مذهبي چارو کې د ایران د مجتهدو پلوی دی نه په مدني او ملي چارو کې، چې په هغو کې دی افغان او د افغانستان د قانون تابع دی. ده په خپل دغه نظر او چلند سره خپل ځان او خپل پلویان له هغه حال نه وایستل، چې په افغانستان کې د شیعه ګانو او سنیانو ترمینځ د کړکیچ لوی عامل و. په هر حال د محسني مجاهدو د علي یاور په قومندانۍ د ماله جات په چاردېوال او د ارغنداو په چارباغ کې

جهادي مرکزونه لرل. په خاکریز، ګرشک او اروزګان کې یې هم په عملیاتو کې برخه اخیستله، خو قومندان یاور وروسته په جنګ کې شهید شو.

مجاهدانو په ماله جات کې دوه ډوله مرکزونه لرل: ګرځنده او تر مځکې لاندې واړه پناه تونونه. وروستي دوه یا درې متره پلن او له شپږ نه تر اته مترو پورې اوږده وو. پر سر باندې به یې د ونو ښاخونه، لرګي او ختې اچول شوې او په دې ډول له ګولیو او راکټونو نه خوندي وو. کله کله به یې د ننوتلو خولې بندېدلې او هغه به بیا د شپې په تیاره کې د ملګرو مجاهدو له خوا خلاصېدلې. د مجاهدو قومندانانو مرکزونه د کندهار په نورو برخو کې هم وو، ماله جات د زر یو نیم زر تر مینځ مجاهدان لرل، خو په عملیاتو کې به تر هغو لږو په ورو ډلو کې برخه اخیستله.

په کندهار کې ماله جات او د ارغنداو ناووه د مجاهدو او شورویانو د نښتو مهمې سیمې وې. دغو مجاهدانو د کندهار ښار او هم د کندهار ولایت ناارام کړی او هم یې پر لوی سړک باندې د شوروي او پرچم رجیم پر کاروانونو باندې غلچکي بریدونه کول. د دوی د فعالیت له امله و، چې نه یوازې په ټول کندهار، او پر ښار باندې هم د رجیم ولکه سسته وه. سره له دې چې هلته در جیم او شوروي لویه قوه پرته وه: د پلیو پنځلسمه فرقه، د ټانک اووم غونډ، د سرحدي ساتونکو دریم غونډ، د ۳۶۶ جنګي الوتکو کنډک، د ۳۷۹ بم غورځوونکي واحد، د ماشین ګڼو موتوریزې غونډ او د سپتناز کنډک دغو نظامي واحدونو به لږ و ډېر په هر دوه میاشتو کې یو ځل د ماله جات پراخه سیمه په ټانکونو سره محاصره کوله. سره له دې هم دوی تر پایه پورې مجاهدان ځپلی ونه شول. له ماله جات نه یې هم ایستلی ونه شول، حتی د دغو مرکزونو څرک یې هم پیدا نه کړ.

دوی یو ځل ماله جات د ۱۹۸۴ په مني کې محاصره کړ. دسهار په اوو بجو، دېرش، پنځه دېرش ټانکونه او نورې موټوریزې سرتېري وړونکې جنګي لارۍ له سرپوزي څخه او د شپاړس ټانکونو او جنګی لاریو په ګډون پولان (Poolan) تـه نـزدې د مځکې لـه سـړک نـه بلـه قـوه د مجاهـدو د دفـاعي مرکزونو په لور په حرکت شوه، چې د درې کیلـومترو پـه اوږدو کـې لـه چـار دېوال نه تر سپین زیارت پورې پراته وو. د اسلامي حزب مجاهدو د قومندان سرکاتب په مشرۍ نورو د ګل اغا شېرزوی په مشرۍ او له اسلامي حرکت نـه دوه ډلو مجاهدانو ورته سنګرونه نیولي وو. سره له دې چې لـه تـوپ لرونکـو هلیکوپټرونو نه راکټونه پرې غورځېدل، بیا هم د توپخانې سلطان محمـد پـه وینا «... دښمن وړاندې کېدلی ونه شو، ځکه چې مونږ پر خپلو دفاعي ځایونو کې ښه خوندي وو. دښمن له خپل زره لرونکو وسیلو څخه نه بېرون کېـده او خپلې وسیلې یې د ډزو په مخکې لیکو کې درولې وې او دوه-درې ګړۍ یـې په مونږ ګولۍ واورولې. حتی شنو ونـو هـم اور واخیست. زمـونږ دفـاعي پنـاه تونونـه دوه پـه درې متره کـې وو، چـې دوه یـا درې کسـان پکـې ځایېـدل... د دښمن د ډزو په وقفو کې بـه زمـونږ ملګـري لـه پنـاه تونـو نـه ووتـل او سـپک ټانک ضد راکټونه (RPG-7) او بس لګد توپونه بـه یـې د هغـو پـه لـور وار کړل. دښمن بیا سمله لاسه په ډزو پیل کاووه.» د غرمې په مهال له سل نـه تـر یو سل او شل مجاهدان له سپین زیارت نه د سهیل او سهیل لویدیځ له لارې د زله خان او واله کان له کلیـو نـه د دوی مرسـتې تـه ورسـېدل. دوی پـر هغـې خوا راورسېدل، چې شورویانو خلاصه پرې ایښې وه، دغو ملاتړو پلـه واړولـه او شو رویان د مازیګر په شپږو بجـو لـه سـیمې نـه پـر شاشـول . دوی یـو څـه وسلې هم له لاسه ورکړې. کله کله به د ښنتو په وخت کې د مځکې لاندې پناه تونونه بند شول او نـورو مجاهـدانو بـه هغـه پـه نیمـه شـپه کـې خـلاص کـړل.

دغسې پېښې د پنج آو پله تر څنګه ډېرې کېدلې. کله به مجاهدان «... په دغو پټاتونونو کې د مازيګر له پنځو بجو نه تر نيمې شپې پورې ايسار وو. خو هغو د دښمن لپاره په ماله جات کې اساسي اهميت لاره.»(۳۸)

د شورويانو لپاره ډېره مهمه دا وه چې ښار په امن او رجيم پر ځای او ټينګ وي او مجاهدان بايد له ماله جات نه وويستل شي. دوی د دغه مقصد لپاره د سيمې محاصره او د ښار او شاوخوا کليو لټول حتمي ګڼل. بيا به يې د ترنک سين د شمال لوري کلي او ځايونه نيول لکه ښور اندام، ذاکر شريف، لوی کارېزک، انګوريان او بالا ده. په لويديځ کې به يې د ګيرووال غره، صوف غره، زره غره او چل زينې غره باندې د محاصره کولو موقعيتونه هم ونيول. د محاصره کولو حلقه د ښار د مامون ساتلو حتمي برخه وه. د دې لپاره چې له دغو ځايونو نه ماله جات ته وړاندې شي، خو دوی په دغه مقصد نه رسېدل، مجاهدانو دلته نفوذ لاره او دوی به اول به ماله جات او بيا په جنوب کې د لوی کارېزک او انګوريان او هندوکلا چې سيمو کې ورسره وهل، دوی په مقصد نه رسېدل، خو دغه کار به يې په بيا بيا کاووه.

مجاهدانو په اول سر کې له دوه درې ورځو نه زيات مقاومت کولی نه شو. خو وروسته چې سنګرونه جوړ او ډېر شول، هغو کولی شول دوی په شاووهي. شورويانو د ۱۹۸۷ کال په نومبر کې د اتلسو ورځو لپاره محاصره او لټول وکړل. د دوی او د رجيم پوځونه سهار له خپلو ځايونو نه بهر شول او د محاصرې ځايونه يې ونيول. د مجاهدانو په وړاندې يې د کندهار لويديځ مخامخ مخکينۍ ليکه پر څلور برخو وويشله. شمال-لويديځه خوا د اسلامي حزب برخه شوه؛ د پخه بولان سيمه د شير سرخ، ذاکر شريف او کوخ اباد د مجاهدانو مسؤليت شو، د دې مانا دا شوه چې د محمد شاه کاکو سيمه د درې قومندانانو شوه. دوی که څه هم درې تنظيمونو ته منسوب وو،

سره یې همکاري کوله، ځکه چې دوی ټول د محل خلک وو او سره پېژندل یې. دویمه برخه د ریګي په نامه وه، چې قومندان یې عبدالرزاق و، څلورمه سیمه یا یخ کاریز، د قومندان څارنوال شوه. د ټولو برخو منتظم قومندان غفور جان وتاکل شو. د رجیم پوخ له ښار نه برید وکړ، خو شورویان دغه ځل له خپلو ځایونو نه بیرون نه شول. د رجیم له سرتېرو سره اوږدې تیرې ارې وې. دوی د ونو ښاخونه پرېکول او د تللو لارې یې هوارولې. د قومندان محمدشاه کاکو او عبدالغني په وینا: «مونږ د خپلو ځایونو په مخ کې ماینونه خښ کړي وو، چې هغو د رجیم خراب روزل شوي سرتېري وویرول. مونږ له خپلو ټینګو ځایونو څخه په پرله پسې ډول ډزې کولې. مونږ له یو سل او شپېته نه تر دوه سوه پورې احتیاطي مجاهدان لرل. هر ماښام به یوه مرستندویه ډله رادمخه کېدله. اذوقه به یې راوړله او [زمونږ] یوه ډله به د دوه ورځو دمې کولو لپاره تلله. بیا به دوی له نورو سره عوض کېدل، د شپې په ارامۍ کې به مونږ دغه کار بیا بیا کاووه. په دغه ډول مونږ په اتلسو ورځو کې دفاع وکړه.... د رجیم سرتېرو برې ترلاسه کولی ونه شو. خو مونږ پخوا له دې چې له مینځ نه یې یوسو، یو څه ونې یې قطع کړې. زمونږ موقعیتونه ښه وو، خو د څیزونو رسېدل ګران وو، دښمن د ښېتې په ټول وخت کې په سیمې کې پر ټولو مشکوکو ځایونو باندې بمونه غورزول او ډزې یې کولې. هغه یو بم چې په پخه پولان کې زمونږ لپاره و، هدف یې خطا کړ، د ښار په لویدیځ وره باندې ولګېد، ډېر ملکیان یې له مینځ نه یووړل. دوی زمونږ دمخه لیکې موقعیتونه وهلی نه شول، ځکه چې مونږ د دوی لیکې ته ډېر نږدې وو، او په دې ډول مونږ د دوی له هوایي بریدونو نه په امن کې وو.»[۳۹]

په کندهار کې د جنګ بله مهمه جبهه د ارغنداو وه. دغه دره د ارغنداو سین له برکته د ویلو، نهرونو، باغونو او کلیو یوه ډېره ښنه کرنیزه سیمه ده

چې د ماله جات په شان د ټانکونو ګرځېدلو لپاره سمه نه وه. پر دې سربېره دا چې دواړه، په تېره ارغنداو، ښار ته نږدې دی د جنګ دواړو خواوو ته يې خاص اهميت لاره. او دواړه د اوږدې مودې لپاره د ډېرو پوځي عملياتو سيمې شوې. خو شورويانو او پرچميانو سره له دې چې د کندهار ښار تر څنګ يې لوی پوځونه ميشت کړي وو او له جنګي الوتکو او توپ لرونکو هليکوپترونو نه يې کار اخيست، تر پايه پورې يې هغه لاندې کولی او حاکميت پرې چلولی ونه شو.

ارغنداو د سرقومندان ملا نقيب د مجاهدانو سيمه وه، چې اسلامي جمعيت ته منسوب و، د هغه دايمي مرکز لېرې په خاکرېز او لوی مرکز يې د ارغنداو سين په لويديځ کې د چار قلبې په کلي کې و. قومندانانو يې يو ځای بل ځای هم مرکزونه لرل او د قومندان اختر جان مرکز د ارغنداو په ختيځ کې په بابای ولي صاحب او بل يې په لويديځ کې په پير پايمال کې و. پر دې سربېره په ارغنداو کې مجاهدانو د مځکې لاندې د اوږدو غارونو په شان واړه پناه تونونه هم جوړ کړي وو. د اختر جان په وينا د ارغنداو سين «لويديځه غاړه په واقع کې د مجاهدو ټينګه سيمه وه، چې په پناه تونونو، جنګي موقعيتونو او خندقونو سره تړل شوي وو. پر هغه سربېره څنګه چې دغه شنه سيمه له باغونو نه ډکه وه او د خندقونو په شکل يې پرېمانه اوبه لرلې، تل به اسان و، چې له يو ځای څخه ډزې او بريد وشي.» اختر جان وروسته له هغه چې دوه مشر وروڼه يې د وطن په دفاع کې شهيد شول، په دوولس کلنۍ کې يې جهاد پيل کړ، دی د ښوونځي زده کوونکي و.

شوروي سرتېرو وروسته له هغه چې سيمه به يې له هليکوپټرونو نه په راکټونو او پر مځکې باندې له ټانکونو نه په توپونو وويشتله، ټانکونه به يې د سيمې په څنډه کې ودرول او سرتېري به يې چې زياتره به د رجيم جلبيان وو،

واستول، چې د مجاهدو و سلې ټولې کړي، چې د دوی په ګمان هغوی مړه شوي وو، خو دوی به د همدغو غارونو د مجاهدو د ګوليو قرباني کېدل. د رجيم او شوروي پوځونه په ۱۹۸۷ کال په جون کې په ارغنداو کې په يوه لوی نظامي عمل پيل وکړ. دا د روژې مياشت وه، په دغو عملياتو کې دوی په ناګهان نومي سيمې کې سره يو ځای شول او بيا د ارغنداو سين لويديځې غاړې ته په حرکت شول. د دوی بله قوه له بابای ولي صاحب څخه له ارغنداو سين نه تېره شوه. مجاهدان په دې شنې سيمې کې پر خپلو غارونو يا پناه تونونو کې ننوتل. نور يې ليرې ځايونو ته پر شاشول ، چې د جنګ لپاره د مانورې خای ولري. دغه پوځيان له دواړو خواوو نه په مجاهدو دمخه شول، سره له دې چې هغو پرې ډزې کولې. ټانکونه يې له زېړې دښتې نه راووتل او د شنې سيمې په لويديځ کې په ميدان کې تم شول او بيا يې د مجاهدو مرکز ته په چار قلبه کې مخه وکړه. دوی په شپړو ورځو کې د نښتو په حال کې هلته ورسېدل خو د دوی د ټانکونو د مخه برخې د شګو په بوجيو سره پوښل شوې وې او د ټانک صد سپکو راکټونو (RPG) پرې اثر کولی نه شول، قومندانانو چې د ټانکونو په درولو کې خپله ناتواني وليدله، په پای کې يې خپل سرقومندان ملا نقيب ته ښکاره کړه چې غواړي مرکز پرېږدي؛ خو هغه ورته کړه چې «... دا د د وی وروستی چانس دی، چې زموږ او د هغو ترمينځ به جګړه وټاکي، هغوی شپږ کاله کوښښ کړی چې دغه مرکز ونيسي، او دا د هغوی وروستی چانس دی، که موږ مرکز پرېږدو بيا به يې هيڅکله بېرته ترلاسه کولی ونه شو، او که يې ودروو بيا به رانه شي.» قومندانانو بيا خپل معذرت ورته وړاندې کړ، د قومندان اختر جان په و ينا «نقيب يو ټانک ضد راکټ ته لاس کړ، وړاندې لاړ چې ټانک پرې وولي، موږ قومندانانو هغه ودروه او وعده مو ورکړه چې تر پايه به ورسره

وجنګېږو.» بیا ټوله ورځ جګړه وشوه، د شوروي او رجیم ټانکونه اول ودرېدل او وروسته تعبیلز (Taibils) ته پر شاشول .

څو ورځې وروسته د شوروي او رجیم پوځیان له درې اړخونو نه پر چارقلبې باندې رادمخه شول، له تعبیلز نه، له باباولي صاحب نه او په شمال لویدیځ کې له جیله ور (Jelawar) نه. په زېړې دښته کې شاوخوا زرټانکونه خواره شوي وو، ټانکونه دغومره ډېر وو، چې زېړې د ښته یې خړه دښته کړې وه، خو د هغو دلیلونو له مخې چې دمخه ویل شوي، ټانکونه د چار قلبې په شنه سیمه کې هم نه رادمخه کېدل. پلان دا و چې په هغه حال کې چې د رجیم سرتېري مرکز ته نزدې شي ټانکونه به ډله ډله یو ځای بل ځای ودرول شي. سرتېري وړونکي جنګي لارۍ د سرتېرو د ملاتړ لپاره را دمخه کېدلې، خو څنګه چې هغه هم مجبورې وې، په وړو وړو ډلې وویشلې شي، تر خطر لاندې کېدلې. د بریدونو ترمخه به لکه څنګه چې معموله وه، له هلیکوپټرونو نه ډېر کار اخیستل کېد ه. دغه مهال به مجاهدان پر خپلو غارونو کې ننوتل او یوازې یو څو کتونکي به یې د ښنتو په ځایونو کې د څارنې لپاره ګمارل. دوی به چې د سرتېرو رادمخه کېدل ولیدل مجاهدان به یې پرې خبر کړل؛ هغوی به له غارونو نه ووتل او د ښنتو په موقعیتونو کې به ځای پر ځای شول او د تاکونو په ښاخونو به یې ځانونه پټ کړل او چې سرتېري به ورنږدې شول په ډزو سره به پر مځکه ولوېدل. په دې ډول د رجیم ډېر سرتېري له مینځ نه لاړل، کله به دوی په خپله مجاهدانو ته اوښتل، چې په لوډسپیکرونو به ورته غږ کېده چې «مونږ ستاسې دښمن نه یو؛ مونږ ستاسې وروڼه یو، له مونږ سره یو ځای شئ.» ملا نقیب چې یو نیول شوی افسر دمخه ازاد کړی و، د رجیم سرتېری به یې هم هڅولي وي، چې له

مجاهدو سره یو ځای شي. خو دغه افسر له مجاهدو سره همکاري کولو ته حاضر نه شو، په دې چې کورنۍ یې په کابل کې وه.

دغه نښتې یوه میاشت او څلور ورځې روانې وې، په عملیاتو کې یو ډول والی راغی. اول د هلیکوپترونو بمباري او بیا د پلیو سرتېرو را دمخه کېدل. غارونو ته د مجاهدانو ننوتل او بیا راوتل او پر نزدې شویو سرتېرو ډزې کول. د خپله ور خوا نه سرتېري په دغه دام کې ډېر کېوتل. د رجیم سرتېري به په ماینونو سره هم له مینځ نه وړل کېدل. دغه واړه ماینونه په مجاهدو کې د قندانۍ په نامه یادېدل. د چارقلبې د مجاهدو ستونزې هم ډېرې وې، غټه ستونزه خواړه و و، چې له سین نه اخوا کورونو نه به ورته استول کېدل. په چارقلبه کې په یوه وخت کې پنځه سوه مجاهدان وو، خو خواړه د جګړې په وخت کې ورته رسېدلی نه شول. «کله به مونږ هغه خوراکي څیزونه خوړل چې له شورویانو یا د رجیم له پوځ نه به پاتې کېدل. له شورویانو نه به ډېر خواړه په تېره وچه ډوډۍ پاتې کېدله، زمونږ خوراک به زیاتره وخت وچه ډودۍ وه، چې د اوبو په زور به مو له ستوني نه تېروله.» بله غټه ستونزه د ټپي شویو مجاهدو وه، له مجاهدو سره د لومړۍ طبي مرستې روزل شوي کسان هم وو، ټپیان به په عادي حال کې د درملنې لپاره پاکستان ته استول کېدل خو «مونږ نه شو کولی شرینل د له ټپي شویو نه وباسو او په دې ډول ډېر سخت ټپیان له خپلو زخمونو نه تلف کېدل.» له مجاهدو سره عربان هم وو خو « دوی هلته د دې لپاره وو، چې د جهاد کربېټ ترلاسه کړي او جنګ کول وویني.» دوی جنګ ته زړه نه کاووه، په دغو نښتو کې د دواړو خواوو تلفات په یقین سره مالوم نه دي، د قوماندان اختر جان په و ینا «مونږ په دغه مرکز کې تر شپېتو مجاهدانو او قوماندانانو نه ډېر په جنګ کې له لاسه ورکړي. د مرکز شاوخوا په نورو ځایونو کې ډېر نور هم شهید شوي.» د رجیم پلي

سرتېري به په ډېر شمېر له مېنځ نه وړل شوي وي، ځکه چې دوی به، نه شوروي سرتېري به، د ښتو مخنۍ ليکې ته استول کېدل او تر ۱۹۸۷ پورې د رجيم پوځ هم ډېر شوی او روزل شوی و. بيا هم د قومندان اختر په وينا «د رجيم او شورويانو تلفات مالوم نه دي، خو څنګه چې مونږ په ناڅاپي ډول پر هغو بريد کاووه، د هغو تلفات بايد زمونږ تر تلفاتو نه ډېر وي او د شورويانو تر تلفاتو نه د رجيم د سرتېرو تلفات په يقين سره ډېر وو. زه فکر کوم چې دښمن په پای کې د تلفاتو له امله ميدان پرېښود.»(۴۰)

د پاکستان د ستراتيجکي مطالعاتو موسسه، د قومندان اختر جان وينا په ضمني ډول تاييدوي او په يوې څېړنې کې وايي چې «د يوه راپور له مخې د يوې نيمې مياشتې په موده کې چې د ۱۹۸۷ کال په جون کې دی، د شوروي- کابل له پوځونو نه په کندهار او شاوخوا سيمو کې ۲۵۰ تنه سرتېري وژل شوي او اته سوه تنه ټپي شوي دي. له سلو نه ډېرې لارۍ، ټانکونه، او جيپونه له ديارلس الوتکو او هليکوپترونو نه يې له لاسه ورکړي دي. د رجيم دوه نيم زره سرتېري په دغې مودې کې له مجاهدو سره يو ځای شوي دي، چې ښکاري دغه موده په څو کلونو کې د مجاهدو پر ضد د شوروي-رجيم د عملياتو تر ټولو اوږده موده وه. ښکاري چې دغه عمليات د ۱۹۸۷ کال تر جولايۍ پورې غزېدلې وي.(۴۱)

(د غره نه اخوا) د اثر منتظمانو د کندهار ښتو عمومي نتيجه په دې ډول ښودلې ده: «د جنګ په ټولې مودې کې شورويان او د افغانستان دموکراتيک جمهوريت ونه شو کولی، کندهار تر خپل پوره کنترول لاندې کړي. د مجاهدانو ښاري ډلو ببل ببل جنګ کاووه او د ګرځنده مجاهدو ډلو د ښار پر شاوخوا سيمو باندې خپل کنټرول ټينګ کړی و.»(۴۲)

پنجشیر

پنجشیر د هسکو غرونو ترمینځ یو سل او شل کیلومتره اوږده تنګه دره ده له یو څو اړخیزو دره ګیو سره. د پنجشیر درې په مینځ کې هم د نورو غرنیو درو په شان یو ګړندی سین بهیږي، چې د هندوکش له جګو واورینو غرونو نه راوځي. په دغه سین سره د کرنې وړ مځکې خړوبیږي، خو له هغو نه هغومره حاصل نه ترلاسه کیږي، چې د ټولو خلکو ګذاره پرې وشي. که څه هم د دغې درېیمې درجې ولسوالۍ ټول خلک لږ او په ۱۹۸۵/۱۳۶۴ کې څه باندې پنځه نوي زره تنه تخمین شوي دي، په پنجشیر کې نږدې هره کورنۍ څاروي هم ساتي، چې له محصولاتو نه یې استفاده وکړي. پنجشیر لوی مځکه وال نه لري او د خلکو څلوېښت سلنه یې بې مځکې دي، پنجشیر د توت ونې ډېرې لري، قیمتي ډبرې هم لري، چې زمرد او لاجورد یې مهم دي.

پنجشیر له غرني موقعیت سره سره ګاونډیو سیمو ته تګ لارې لري لکه د درې په سر کې د انجمن کوتل او د پریان په سیمه کې د درې نومې درې له لارې نورستان، لغمان او نجراو ته او ښکته د پنجشیر په خوله کې له عنابې نه ګلبهار او کابل ته. د پنجشیر دغه برخه چې بازارک، رخه او عنابه پکې واقع دي ډول ډول مېوو ونې لري. ټوله دره شنه او ښکلې ده، خو ځینې پنجشیریان د نورو سیمو خلکو په شان اړ دي په کابل کې کسب او کار او له خپلو کورنیو سره ژوند وکړي.(۴۳) هغسې چې د امیر عبدالرحمن په واکمنۍ کې د ټول هزاره جات له لاندې کولو نه وروسته ډېر اوسېدونکي یې کابل ته د کسب او

کار لپاره لاړل، داسې هم ډېر پنجشېریان د سالنګ کوتل له پرانیستل کېدلو نه وروسته د کابل په ښار کې په زیاتېدونکي شمېر په کار او کسب بوخت شول. پنچشېر په واقع کې له دغه وخت نه وروسته لـه ګوښـه تـوب نـه ووت او مهـم شو. د ملي جهاد په بهیر کې په نړۍ کې هم وپېژندل شو.

په پنجشېر کې د شورویانو او پرچمي پوځیانو یرغلیز نظامي عملیـات او د هغو په وړاندې د احمدشاه مسعود په قومندانۍ دفاعي عملیات هـم لانجمـن دي. غټ دلیل یې دا دی چې هیڅ لیکوال په پنجشېر کې هیڅ نظـامي عملیـه یا عملیات په اوږد ډول نه دي بیان کړي لکه هسې چې (د غـره نـه اخـوا) اثـر کې د نظامي عملونو بیان شوی دی. په دغه اثر کې د پنجشېر جبهه هیڅ یـاده شوې نه ده. له دې امله د پنجشېر د پېښو رښتین توب مـالومول اسـان نـه دی. حفیظ الله منصور په خپـل کتـابګوتي «پنجشیر در دروان جهـاد» کـې د دغـو عملیاتو پـه اړه ګړېـدلی، خـو هغـه کاشـکي د واقعیـت مونـدلو لپـاره ځانګړی شوی وای او پر هغه سربېره مولف یې د ځینو موضـوع ګـانو پـه اړه ډول ډول ګړېدلی دی. د بېلګې په ډول پـه ۸۶مـخ کـې وایـي چـې «مـردم از زمـان اغـاز جنګ مساکن خویش را ترک ګفته به کوها پناه بردند.» خو په ۱۰۶ مخ کې بیا وایي چې «آمریت جبهه تصـمیم ګرفته بـود کـه یـک روز قبـل از آغاز تهـاجم روس ها پنجشیر را کاملاً تخلیـه نمایـد.» پـر دې سـربېره د ده لیکنـه پـه نـورو برخو کې د عـین پېښـو پـه اړه د قومنـدان ګرومـوف او مولـف لیاخوفسـکي او داسې هم د افغان-شوروي جنګ له اثر نـه چـې روسـي افسـرانو لیکلـی تـوپیر لري، چې وروسته به په ګوته شي. منصـور د ځینـو نـورو موضـوع ګـانو پـه اړه دغسې غبرګېږي، چې هر څوک یې منلی نه شي. پـه ۱۱۰ مـخ کـې وایـي چـې د کابل رجیم او شوروي ګډو قوتونو په اوومه حمله کې «۲۵۰۰ تـن و در حملـه هشتم ۱۷۶۰ تن از افرادش را از دست داد.» دی دا هم پرې اضافه کوي چې

«علاوتاً ۵۰۰ تا ۶۰۰ تن عراده جنګي شان به وسیله مجاهدین تخریب ګردید.» په ۱۱۳ مخ کې وايي چې «طی این مدت [جورای ۱۹۸۸/۱۳۶۷] ۸۵۰۰ تن از عساکر شوروي و یا داخلي به هلاکت رسیدند. ۱۱۰۵۰عراده موتر و ۳۲۵ عراده تانک و زرهپوش تخریب و یا طعمه حریق شدند. حدود صد فروند طیاره جت و هلیکوپتر تخریب و یا ساقط ګردیدند و در برابر آن بین ششصد تا هشتصد تن از اهالی ملکی پنجشیر و ۹۰ مجاهد به شهادت رسیدند.»

منصور په کال ۱۹۸۲/\۱۳۶۱ کې د شوروي رجیم له ګډ نظامي عملیې نه غږېږي او لیکي چې «تعدا افراد مهاجم روس و رجیم کابل در این حمله به ده تا پانزده هزار عسکر میرسید که ۱۵۰۰ عراده نظامي اعم از تانک و توپ و لاري های نفر بر در اختیار داشتند.» دغه پوځ د ده په وینا نابره په شپږ سوه هلیکوپټري الوتنو سره په دشتک، رخه او استانه کې سرتېري ښکته او ځای پر ځای کړل او په بله ورځ په رخه کې له مجاهدانو سره ونښتل، چې په نتیجه کې «... در ان عملیات پنج هلیکوپتر توسط زیکو یک مجاهدین بفرماندهي شاه سلیمان ساقط ګردید و صد سرباز روسي به هلاکت رسید و مجاهدین ۴۰ میله کلاکوف، سه میل هاوان، سه میل نارنجک انداز و دو میل راکت R-143 به غنیمت ګرفتند.» دی دا هم وايي چې «در یک ماه اول جنګ ۱۲۰۰ سرباز روس و داخلي به هلاکت رسیدند، ۱۴ هلیکوپتر و ۳ جت به وسیله مجاهدین سرنګون شدند و ۶ عراده تانک و لاری نظامی تخریب ګردیدند و از جانب مجاهدین ۴۰ تن به شمول قومندان تازه از هزاره دره و از افراد ملکی ۳۰۰ تن... به شهادت رسیدند.» دی د مجاهدانو په اړه وايي چې «تعداد مجاهدین مسلح پنجشیر در اغاز این حمله به ۷۵۰ تن میرسید و سلاح های ثقیل آن جبهه را چند پایه توپ و دهشکه تشکیل

میداد.» په پای کې دی دغه ټوله حمله ناکامه بولي او وایي چې «تهاجم پنجم روس ها باوجود بمباردمان متکاثف بی نتیجه ماند.»[۴۴] خو ده دا نه ده سنجولې چې ۷۵۰ تنه جنګیالان به څنګه وکولی شي چې لس زره یا پنځلس زریز پوځ چې په عصري وسلو سمبال و، په دغه ډول ناکام کړي، هغه هم په یوې لنډې مودې کې.

د شوروي- افغان جنګ د لیکونکو بیان د منصور له روایت نه پوره توپیر لري. دغه روسي افسران د دغې نظامي عملیې بیان په اوږد ډول کوي او وایي چې هغه د دوو اونیو کار وو، نه د میاشتې یا میاشتو، چې منصور وایي. د دوی د لیکنې له مخې دغه عملیات د ۱۹۸۲ کال د مې په ۱۵مه پیل شول او په څلورو مرحلو کې د مې په ۲۸مه پای ته ورسېدل.[۴۵] اول د غوربند په دره کې محض د تېر ایستلو لپاره عملیات وشول. «دښمن قومندان دغه انحرافي حمله اصلي حمله وګڼله او په بیړه یې د سیمې له اطراف نه حتی له پنجشیر درې نه اضافي قوتونه غوربند ته واستول.» په دې ډول په دوو وروستیو ورځو کې د بګرام له شمال نه د پنچشېر درې په خوله کې د ګډ پوځ واحدونه ځای پر ځای شول او د مې په ۱۷مه شپه یوه زره پوش لوا (Battalion) پنجشېر ته ننوتله او وړاندې لاړه، د یوه ځایي لارښود په ملګرتوب. دغه مرحله د مې له ۱۷ نه تر ۲۲ پورې اوږده وه او په شروع سره ټوله دره سخته بمباري شوه. اول په توپ سمبال واحدونه وړاندې لاړل او وروسته د ګډو پوځونو واحدونو په اصلي عملیاتو پیل وکړ او د شوروي موټوریزې لوا (Battalion) او در جیم یوه پلې لوا په رخه او بازارک کې له هوا نه ښکته کړای شول، څنګه چې تر هغه دمخه هغه ځای سخت بمباري شوی وو اغیزمنې حملې پرې ونه شوې او د ښکته کولو په وخت کې یې تلفات ډېر نه وو. «خو دوی [ګډو قواوو] ونه شو کولی د مجاهدانو د

هـوايي» دفـاع سيسـتمونه لـه مينځ نـه يوسـي. «مجاهـدانو پـه رخـه کې دوه هليکوپترونه د ښکته کېدلو پـه وخـت کې وغـورزول او ځـو نـور يـې زيـانمن کړل.»

د دوهمې مرحلې په لومړۍ ورځ د شوروي-افغان د شپږو لـواوو سـرتېري چې ټول شـمېر يـې ۱۲۰ تنو تـه رسـېده، د پنجشېر پـه دره کې تـر پنځـوس کيلومترو پـورې وړانـدې ولاړل او د شـاوخوا هسـک ځايونـه يـې ونيـول او د مجاهدو ټينګ ځايونه يې وران کړل. هـوايي بمبـاريو پلـي پوځونـه قـادر کـړل چې انووا (Anova) [عنابه] ته له درې لارو په يوه وخت کې ورسېږي. د مې په ۱۹مه د شوروي- رجيم يو بټاليون (لوا) د استانه او بله د متـا (Mata) پـه سيمه کې له هوا نه ښکته شوه، لکه چې يوه ورځ وروسته څلور نورې لواګـانې د اې وم (Evim) په سيمه کې ښکته شوې. په دې ډول د عملياتو لـه پيـل نـه پـه څلـورو ورځـو کـې ۶۵ لواګـانې (Battalion) د مجاهـدانو شـاته لـه هليکوپټرونو نه ښکته شولې، خو د روسي افسرانو په وينا «د هـوايي ځواکونـو نه د ډېرې استفادې او د مځکې پوځونـو لـه ښـې همغـږۍ سـره سـره دښـمن سخت مقاومت ته دوام ورکړ. ... هر چېرې يې له ډول ډول تاکتيکونو نه کـار اخيست او له ګړنګونو، کمرونو، سمڅو او پټو ځايونو او هسکو څوکو نه يـې ډزې کولې. ... دغې دفاع وړاندې تلونکي مخکيني قوتونه پـر ځـای ودرول. د شوروي-افغان حکومتي پوځونو ته د سر او سامان ډېر تاوانونه واوښتل.»[۴۶] سره له دې هم ګډو پوځونو په پـای کې مجاهـدان اړ کـړل چې خپـل ځايونـه پرېږدي او په شاشي بې له دې چې تلفات ورکړي. د دغو درې ورځو پـه بهيـر کې د اي وم (Evim) د ښکته کېدلو په سيمه کې په هليکوپټرونو سره پـه ټنـو مهمات او خوراکي څيزونه انتقال شول. او پيلوټانو له معيـاري حـد نـه ډېـرې الوتنې وکړې.

د عملیاتو څلورمه مرحله (د مې ۲۵مې نه تر ۲۸مې پورې) د جنګ له ډګر نه د ځایي ځواکونو په ایستلو پیل وشو او د مې په ۲۸مه ټول ګډ پوځ بګرام ته په شاشو. دوی دغه عملیات بریالي وګڼل. د عملیاتو په وخت کې «دوی ډېر پټ سندونه ترلاسه کړل. په هغو کې د دغه شریکې حرکت د مشرۍ تشکیل، د افغانستان د اسلامي جمعیت د غړو لستونه دهغه له عکسونو او فورمونو سره، په کابل کې د سري فعالو غړو لستونه، په راتلونکو ورځو کې د حکومت او شوروي ځواکونو پر ضد د حملې پلان او داسې هم د هغو [حکومتي] چارواکو لستونه وو، چې د له مینځ نه وړلو لپاره په نښه شوي وو.»(۴۷)

له دغو عملیاتو نه وروسته و چې قومندان احمدشاه مسعود د جنرال ګروموف په وینا د همدغه کال په دسمبر کې د یرغلګر پوځ له چارواکو سره لکه هسې چې په تېر څپرکي کې وویل شول، د اور بند تړون لاسلیک کړ. تر هغه دمخه یې د لومړي ځل لپاره د ۱۹۸۰ کال په اپرېل کې د یرغلګر پوځ د یوه چټک نظامي عمل نه وروسته «... د شوروي پوځي ټولګیو له قومندانۍ سره یو پټ خوښاوي [توافق] لاسلیک کړی و. په دغه خوښاوي لیک کې یې ژمنه کړې وه چې د «حکومتي او شوروي پوځونو پر خلاف به له دښمنۍ نه ډک عملیات نه ترسره کوي.»(۴۸)

په پنجشېر کې د نظامي عملیاتو د شمېر په اړه هم اختلاف دی او ځینې عملیات چې د کاغذ پرمخ ثبت دي، په واقع کې نه دي شوي.

د منصور په روایت په پنجشېر کې دغه عملیات اته ځله د حناني په روایت لس کرته او د روسي افسرانو په وینا شپږ ځله شوي وو.(۴۹) روسي افسران دغه عملیات د جنګ په دوهمې مرحلې کې ښیي، چې د ۱۹۸۰ مارچ نه د ۱۹۸۵ تر اپرېل پورې مودې ته ویل کېده. دوی ټول جنګ له نظامي نظر

نـه پـه څلـورو مرحلـو ويشـلی و او جنـرال لياخوفسـکي چـې پـه دې اړه د صـلاحيت خاونـد و، وايـي چـې «لـه ۱۹۸۶ کـال نـه وروسـته د احمدشـاه پـر خلاف ستر پوځي عمليات ترسره نه شول او دا کار به تر ډېره ځايه يـوازې د هوايي بمباريو او توپچي ګذارونو په کچه ترسـره کېده، چې پـه غرنيـو سيمو کې د هغو اغيزه د تيرو او پرخو له ماتولو پرته بل څّه نه و.» دی دا هـم وايـي چې «... د تېرو څلورو کلونو [۱۹۸۴-۱۹۸۸] په ترڅ کې د مسعود پـرخلاف لـه څـو مـاتو ګـوډو ګـذارونو نـه پرتـه نـور هـيڅ ډول سـتر عمليـات نـه دي شوي.»(۵۰) په دې اړه هم شک دی چې دغه ياد شـوي عمليـات بـه پـه رښـتيا شوي وي. تر ټولو لويه عمليه د ۱۹۸۴ کال وه، چې د هغې په اړه د منصور او د ک. ج. ب جنرال شېر شين او په پېښور کې د سي‌آی‌اې د څانګې مشر ملت بيـرډن لـه روايتونـو سـره نقاضـت لـري. دغـه حملـه د منصـور پـه روايـت د ۱۳۶۳ کال د ثور په اوله [اپرېل ۱۹۸۴) «... اغاز يافـت خـلاف توقـع روس ها بيش از چار سال بطول انجاميد.» د ده په وينـا «حملـه بـا هجـوم طيـارات بلنـد پـرواز TU-16 و SU-25 کـه تعـداد شـان بـه صـد بـال ميرسـيد اغـاز يافـت... بـدنبال بمباردمـان شـديد آن منطقـه يـک لشـکر خـاص قـوای سـرخ (Spitnaz) با پشتيبانی ۴۰۰ تا ۶۰۰ عـراده تانـک بـه وادی پنجشـير يـورش برد.» دغه حمله په دغسې حال کې وشوه چې بيا هم د منصور په وينـا «... دو هفته قبل از حمله قوای روس اهالی پنجشير که تعداد شان بـه اضـافه از صـد هزار تن ميرسيد بدستور امريت جبهه خانه و کاشانه شان را بقصد کابل و يـا شهرهای ديګری ترک ګفتند.» دی د مجاهدو په اړه هم وايـي چې «... چهـل و هشت ساعت قبل از حمله قوای روس کـه آمريـت جبهـه دقيقاً از ان مطلـع بود، دستور خروج کليه مجاهدين را در آن دره صادر نمود که باسـتثنای چنـد ګروپ محدود تمام مجاهدين از پنجشير بيرون رفتند.» د همدغو «محـدودو

مجاهدینو» په قوت و، چې «...قوای مشترک شوروي و رژیم کابل بګفته مسعود در حمله هفتم ۲۵۰۰ تن ... از افرادش را از دست داد. علاوتاً ۵۰۰ تا ۶۰۰ عراه جنګی شان بوسیله مجاهدین تخریب ګردید.»(۵۱)

د پورتني عملیې په اړه د منصور روایت د شبرشین او ملت بیرډن له روایتونو سره هیڅ سر نه خوري. د دوی د لیکنو له مخې د شوروي او کابل رجیم د دغه ګډ عمل په وړاندې په پنجشیر کې مقابله هیڅ نه ده شوې. د شبرشین په وینا د دغې نظامي عملیې قومنداني د شوروي اتحاد د دفاع د وزیر لومړی مرستیال مارشال سوکولوف پر غاړه وه او هغه د پنجشیر په رخه کې په یوه لوی کور کې یوه غونډه وبلله، هلته ورته راپور ورکړل شو چې په دغې نظامي عملیې کې «له درې زره یاغیانو څخه یې یو زر اووه سوه وژل شوي دي او هغو نورو یې وژل شوي کسان او د هغو وسلې له ځانو سره اخیستې او د جګړې له ډګر څخه وتلي دي.» چا له راپور وړاندې کوونکي نه پوښتنه وکړه، چې څنګه ممکنه ده دیارلس سوه کسه اوولس سوه مړي د جنګ له ډګر نه وباسي، په داسې حال کې چې د جنګ غالب لوری هم هلته شتون ولري؟ راپور ورکوونکي له ځواب ورکولو نه ډډه وکړه. جنرال شبرشین چې په غونډه کې حاضر و، وایي چې څنګه چې مجاهدانو هیڅ مقابله نه ده کړې «... له هغو نه څوک نه وو وژل شوي.» مجاهدانو ځکه مقابله نه وه کړې چې د هغه په وینا قومندان «احمدشاه د خپلو ایجنټانو له خوا چې د افغانستان د دفاع په وزارت کې وو، د عملیاتو او د یرغل د چمتو کېدو په باب مخکې له مخکې خبر شوی و او د ګذار له ګوابښ نه یې نه یوازې خپل جګړه ییز ټولګي ګوښه کړل، بلکې د پنجشیر ټول اوسېدونکي یې هم له خپلو سیمو نه وایستل.» دی دا هم وایي چې «زمونږ توپچي، هوایي ځواکونو او

زمونږ ټانکونو د غرو په تشو لمنو، په تشو پرېښودل شوېو کليو، بې خلکو لارو باندې ډزې کولې.»[۵۲]

په پېښور کې د سي‌آی‌اې د څانګې مشر بېيرډن روايت د پورته روايت په تاييد دی، خو هغه نور مهم ټکي هم لري. يو ټکی يې دا دی چې سپين ږيري مارشال سوکولوف د راپور اورېدلو په جريان کې راپور ورکوونکی وپوښته چې «دښمن چيرې دی؟ ايا هغه په نژدې تنګو درو کې پټ دی؟» ځواب يې واورېد، چې هو همدغسې ده او «مونږ پوستې، ګزمې او چورکلې لرو چې حرکتونه يې څارو.» بيا جنرال شبرشين راپور ورکوونکی و پوښته چې «ايا دغسې قوه له دغسې ماتې نه وروسته تهديد کېدلی شي؟» ځواب يې وانه ورېد، او راپور ورکوونکي داسې وښووله چې پوښتنه يې هيڅ نه ده اورېدلې. شبرشين بيا له کومې بلې سرچينې نه خبر شو چې په دغه جنګ کې له مقابل لوري نه ممکن پنځلس کسان تلف شوي وي، ځکه چې لکه دمخه ويل شوي، پنجشېر له خلکو نه خالي و او دا چې ممکن د دفاع وزارت ځينو لوړو افسرانو احمدشاه مسعود د نظامي عملياتو خبر دمخه ورکړی وي، خو دی پوره باوري نه و، ځکه چې شوروي افسرانو له اول نه نظامي عمليات په خپل نوښت کول او د رجيم افسران يې په اخري شېبه کې له هغو نه خبرول. قومندان مسعود په پنجشېر کې د شورويانو له کېدونکي نظامي عمل څخه تر افغان افسرانو نه شايد دمخه خبرېده، دا به ځکه دغسې و، چې د شبرشين په وينا «... هغه د شوروي له نظامي استخباراتو (GRU) له يوه افسر سره پټ تماسونه لري، چې هغه د مشاور په مستعار نامه دنده ترسره کوي.»[۵۳] دغه «مشاور» به ډګرمن اناتولي و، چې د لياخوفسکي په وينا يې «خورا اوږد وخت د احمدشاه په استوګنځي کې تېر کړ او په دې ترڅ کې يې له هغه سره اړوند کار پرمخ بېوه.»[۵۴]

اوس پوښتنه دا ده چې پوځي چارواکو خپل ستر آمر مارشال سوکولوف ته ولې ناسم اطلاعات ورکړل؟ د شبرشین په نظر د ک. ج. ب چارواکو ته دا کومه نوې خبره نه وه. هغوی د مجاهدو په اړه مسکو ته هم ناسم اطلاعات ورکول. د هغه په وینا «له ۱۹۸۲ څخه تر ۱۹۸۶ پورې دښمن [مجاهدان] له خپلو ټولو عمومي وسله والو کسانو څخه، چې شمېر یې پنځه څلوېښت زره دی، هر کال دېرش زره کسان له لاسه ورکوي.»(۵۵) ک. ج. ب والو د حفیظ الله ا مین په اړه هم مسکو ته جعلي اطلاعات ورکول، چې د هغو له مخې د مسکو لویانو په پای کې د هغه حکومت په نظامي یرغل سره نسکور کړ. د شوروي په دکتاتوري نظام کې حکومتي چارواکو په تېره د ک. ج. ب چارواکو د خپلې موخې او د کار د اسانۍ لپاره واقعیتونه په خپله جوړول یا پټول او په ټولنه کې هم دغسې مخالفان او ژورنلستان نه وو، چې پر هغو انتقاد وکړي. او خپلو ناسمو کارونو ته یې متوجه کړي. داسې ښکاري چې شوروي چارواکو غوښتل قومندان احمدشاه مسعود تر خپل نفوذ لاندې راولي او د خپلې موخې لپاره ترېنه کار واخلي.

شورویانو شمالي افغانستان ته له پخوا نه سترګې نیولې وې. د (داود خان د ک. ج. ب په لومو کې) اثر په دې اړه ډېر مالومات ورکوي. د ۱۹۷۷ کال په اپرېل کې چې بریژنیف له ولسمشر محمد داود سره په کریملن کې لفظي ټکر وکړ، د افغانستان د شمال په اړه و. د هغه اعتراض دا و چې هلته ولې د امپیریلستانو کارکوونکي په کارونو ګمارل کېږي. د دې مانا دا وه چې دغه کار کوونکي چې ده جاسوسان وبلل ، د شوروي اتحاد پرضد کار کوي. شوروي لویان چې د خپل یرغل په وخت کې پوه شول، چې د د وی تر لاس لاندې د پرچم رجیم د دوی په مرستې سره هم ټول افغانستان لاندې کولی او حکومت پرې کولی نه شي، په ۱۹۸۷ کې یې د شمالي افغانستان د نهو

ولايتونو لپاره يو فرعي حکومت پر پښو ودروه، چې سروال يې د نجيب مسير په نامه د صدراعظم مرستيال او غړي يې د وزارتونو معينان وو. دغو ولايتونو ته دغه بې ساري امتياز ورکړل شو، چې د شوروي اتحاد د منځنۍ اسيا له جمهوريتونو سره د سوداګرۍ او نورو څيزونو په اړه نېغې اړيکې ولري.[۵۶] له دغه تجويز نه نهايي مقصد دا و، چې دغه پراخه سيمه اول کورواکه يا خودمختاره وي او په پای کې د شوروي اتحاد په قوت ځانله سياسي نظام ولري او له اصلي افغانستان څخه جلا وي.

دغه تجويز هم لازمي کوله چې شورويان له قومندان احمدشاه مسعود سره په دغه اړه وغږېږي او همکارۍ ته يې رامات کړي. د خبرو لپاره هوا هم برابره وه. تر دغه وخته له نظامي عملياتو او خوتړيو مقابلو سره سره دواړو خواوو د يوه بل مراعات کاووه. د شوروي پوځ قومندان ګروموف ويلي وو، چې دوی نه غوښتل احمدشاه مسعود په بشپړ ډول مات کړي او له مينځ نه يوسی. لياخوفسکي هم په دې اړه وايي چې «...د شوروي اتحاد دفاع وزارت د اوپراتيفي ډلې مشرتابه او د څلوېښتم لمبر اردو قومنداني هم د احمدشاه د ډلو پرخلاف د عملياتو پر نه ترسره کولو ټينګار کاووه.» دی دا هم وايي چې احمدشاه مسعود هم «...په غوڅه توګه خپلو ډلو ته ويلي وو چې د شوروي پوځونو پرخلاف جګړه ييز عمليات ونه کړي او ډلې يې هم دغه خبره پرته له ولې او څنګه نه پلې کوي.»[۵۷] «په دې ترڅ کې شوروي قومندانۍ له مسعود سره له پټو اړيکو نه په ګټې اخيستنې سره يو لړ پوښتنې چې اړوند لاسليکونه او په کابل کې د شوروي سفارت ټاپه هم پرې لګېدلې وه، د څېړنې لپاره نوموړي ته ورواستولې.» دا د ګورباچوف د واکمنۍ و خت و، دغه ليک په اوو مادو کې و، چې مهمه يې د بدخشان، تخار، او بغلان او داسې هم د پروان او کاپيسا د ځينو برخو په ګډون د تاجکو د استوګنې د سيمو پربنسټ

د تاجکانو د کورواکۍ یانې خودمختارۍ په اړه وه. د لیک یو متن چې په ژباړه کې هم ښول شوی، د قومندان مسعود د یوه ډلمشر ملا غوث په لاس[۵۸] استول شوی و. د شوروي اتحاد لوړ واکمن میخاییل ګورباچوف هم دغه موضوع د ولسمشر نجیب الله د وخت صدراعظم محمد حسن شرق ته په مسکو کې یاده کړې وه، په دې ډول چې «شما فکر نمی کنید اګر با احمدشاه مسعود حکومت شما با یک خودمختاري ساحه وسیع تری در قسمت شمال همکاری و موافقه نمایند او جنګ را کنار ګذارند، زیرا بعضی از اطرافیان او چنین ارزو دارند.»[۵۹] په دغه وخت کې د ګورباچوف حکومت حاضر و، افغان جهادي قومندانانو ته د خپلو سیمو کورواکي ومني خو چې له جنګ نه لاس واخلي. او له مرکزي حکومت سره په ګډه کار وکړي.

«احمدشاه مسعود هم موده پس په دې اړه خپل ځواب راولیږه او په هغه کې یې څرګنده کړې ده، چې دی د دغو پوښتنو د څېړلو لپاره خبرو اترو ته چمتو دی.»[۶۰] خو دغه خبرې لکه چې هیڅ نه وي شوې، ځکه چې د ګورباچوف حکومت دننه په شوروي اتحاد کې له نویو اساسي ستونزو سره مخ شو، که څه هم احمدشاه مسعود حاضر و، د کورواکۍ یا خودمختارۍ په اړه له اشغالګر پوځ سره خبرې وکړي، لکه چې ویل شوي، ده لا دمخه په افغانستان کې له شوروي چارواکو سره تړونونه کړي وو. قومندان احمدشاه مسعود خپل مقصد ته در سېدلو لپاره د وطن پروا نه کوله، لکه چې د ولسمشر محمد داود په وخت کې یې هم د پاکستان په هڅونې د افغانستان پرضد فعالیت کړی و. په دې ډول قومندان احمدشاه مسعود د وطنپالنې په امتحان کې ناکام دی او که شوروي ا تحاد شړېدلی نه وای، د دغه تجویز له امله به د افغانستان بشپړوالی له خطر سره مخ و. وطنپال افغانان هیڅ وخت د پردیو په لمسه او مرسته پر خپلو وطنوالو باندې واکمنۍ کولو ته نه

حاضرېږي او په هر حال کوښښ کوي چې په ډېره سخته کې هم د خپل هېواد حق ادا کړي او وروستيو نسلونو ته سرمشق او دالهام سرچينه وي. خو قومندان احمدشاه مسعود که څه هم د ملي جهاد په پير کې نوم وايست، دغسې وطنپال افغان نه شو.

پکتیا

پکتیا او پکتیکا د افغان جهاد په دوره کې په خاص ډول مهمه سیمه شوې ده. یو دا چې دا سرحدي سیمه وه او د ډیورنډ د کرښې په دواړو خواوو کې عین پښتني قومونه اباد وو، بله دا چې مجاهدانو له پاړه چنار ، میرانشاه او نورو ځایونو نه د جهاد په غرض وسلې او نور اړین څیزونه پکتیا او د کابل حوزې په ګډون نورو سیمو ته نقلول. د رجیم او شوروي چارواکو کوښښ کاووه د دغسې انتقالاتو مخه ونیسي خو دغه کار یې کولی نه شو، ځکه چې په دې اړه یې د قومونو همکاري جلبولی نه شوه، که څه هم په دغې لار کې یې ډیرې پیسې لګولې او یو وخت تر څه حده بریالي شوي هم وو. باندني جورنلستان او مهم لویدیځ کسان هم له دغې لارې پکتیا او نورو ځایونو ته له افغان تنظیمونو سره تلل. په دوی کې د امریکې د ولسي جرګې غړی چارلي ولسن هم و، چې افغان مجاهدانو ته یې د ستنګر راکټونو په ورکولو کې بریالی کوښښ وکړ. د کابل رجیم په پکتیا کې له غټو ستونزو سره هم مخ و، یو دا چې په پکتیا کې په نظامي واحدونو کې د خلقي افسرانو له پرچمي افسرانو سره نه لګیده او حتی خلقي افسرانو له هغو سره زیړ چلند هم کاووه. دوی دلته بس د مجاهدانو له امله سره متحد وو. بله دا چې رجیم ته ګرانه وه، د مجاهدانو له امله خپلو نظامي واحدونو ته وسلې او خواړه او نور څیزونه ورسوي، که څه هم د ګردیز او خوست په ښارونو کې یې د پخوا په شان دوه نظامي فرقې ځای پر ځای وې، خو ستړه کنډو چې له هغه نه د خوست او ګردیز ترمینځ یوازنۍ لار تیریده په ۱۹۸۱ کې د قومندان جلال

الدین حقاني (ځدران) تر کنټرول لاندې شوې وه. سته کنډو په جګه سطح کې له سختو کړلیچو سره اوږد پروت دی او د دواړو بناروںو ترمینځ یوازنی لنډه لار ده، په دغه حال کې رجیم مجبور و، له نورو اوږدو لارو او یا د هوا له لارې اړین څیزونه د خوست فرقې ته ورسوي.

پکتیا په عمومي ډول د مولوي محمد یونس خالص د اسلامي تنظیم سیمه وه، چې حقاني یې نامتو قومندان و. دی سخت دریځه او د چپیانو ټینګ دښمن و. په پکتیا کې د حکمتیار اسلامي ګوند، د پیر سیداحمد ګیلاني ملي اسلامي محاذ او د سیاف د اتحاد تنظیم هم جهاد کاووه، خو پکتیا د حقاني له امله د مولوي خالص د حزب سیمه ګڼل کېده. د حقاني تر څنګ نور قومندانان هم وو او قومندان عبدالحق چې هغه هم د خالص د حزب قومندان و، له پکتیا نه جهاد پیل کړی و. په واقع کې دا پکتیا وه چې هلته تنظیمي جهاد له ښاري پاڅونو نه وروسته پیل شوی و. د خلقي حکومت په وړاندې هم جهاد د خدران د زیړوک علاقه دارۍ نه شروع شوی و. په پکتیا کې د رجیم د قوتونو او مجاهدانو ترمینځ بې حسابه جنګونه شوي دي، خو هغه جنګونه چې په ژوره او سته کنډو کې شوي، غټ او تر ټولو لوی وو.

ژوره

ژوره د ډېورنډ د کرښې په څلور کیلومترۍ کې په یوې غرنۍ سمې کې پرته ده. پنځلس کیلومتره اخوا یې د میران شاه ښار دی، چې په شمالي وزیرستان کې پروت دی. ژوره اول د مجاهدانو د روزنې ځای و، چې ورو ورو په دغسې لوی او پراخ مرکز بدل شو، چې هلته د جهاد لپاره ضروري څیزونه د وسلو په ګډون زېرمه کېدل او مجاهدان پکې روزل کېدل. دغه مرکز یا بیخ (Base) په سهیل ختیځ کې د سودیاکي (Sodyaki) غره مخامخ یوولس ټونلونه په بولډوزرونو او چوونکو موادو سره وکندل شول. دغه ټونلونه پینځه سوه متره اوږده وو، یو هوټل، د وسلو زېرمه تونه، د ترمیم ورکشاپونه، روغتیایي مرکز، د راډیو سټېشن وه پخلنځي یې هم لاره. برېښنا هم په جنرېټر سره ورته تولیدله. د مجاهدو یو پنځه سوه کسیز کنډک هلته میشت و، چې وظیفه یې په سیمه کې د مولوي خالص د تنظیم ګرځنده مجاهدو لپاره دلوجستکي موادو برابرول وو. دغه کنډک ته د محل د دفاع او د پاکستان او افغانستان ترمینځ د خاد او ک. ج. ب ایجنټانو د مخنیوي وظیفه هم ورپه غاړه وه. د مرکز شاوخوا غونډیو کې هوایي دفاعي ماشین ګنې هم ځای پر ځای وې.(۶۱)

په افغانستان کې د جهاد په ټوله دوره کې د ژورې په شان بل ټینګ مرکز نه و. د هغه جوړښت د چا کار او ابتکار و؟ داسې ښکاري چې د هغه د جوړېدلو نوښت د اسامه بن لادن کار و، د تونلونو او ودانیو جوړول په عربستان کې د بن لادن شرکت تخصص و. د اسامه بن لادن په وینا «کله

چې مونږ د مجاهدانو د ځايونو په بمباري کولو کې د روسانو وحشت وليد... مونږ د دوو سپېڅلو ځايونو له هېواد [عربستان] نه اټکل په سل ګونو ټنه سامانونه نقل کړل، چې په هغو کې بولډوزرونه، لارۍ ګانې، بار اچونکي سامانونه او د خندقو کېندلو ماشينونه وو... مونږ يو شمېر اوږده تونلونه وکندل او په هغو کې مو د زېرمې کولو ځايونه او په ځينو نورو کې مو روغتيايي مرکزونه جوړ کړل.» مشهور امريکايي جورنلست اومولف رابرټ فسک (R.Fisk) وايي چې هغه له بن لادن سره د مرکې کولو لپاره په دغسې يوه تونل کې انتظار کاووه، چې «د يوه کلک غره په ډډه کې د سلګونو مترو په اوږدو کې کندل شوی و.»[۶۳] د البدر په نامه دغه مرکز ورو ورو شپږ شول: لومړی البدر، دوهم البدر، الفاروق، خالد بن وليد، ابو جندال او سلمان فارس. له دغو نومونو نه ښکاري چې دغه مرکزونه په کوم عربي هېواد کې وي، نه په افغانستان کې. په البدر کې د شوروي پوځ له ايستل کېدلو نه وروسته باندنيان روزل کېدل، همدغه باندني عربان وو، چې د بن لادن د پروګرام له مخې هلته روزل کېدل چې هغو د ۲۰۰۱ کال د سپټمبر په يوولسمه په امريکې کې د نيويارک ښار نړۍ واله سوداګري څو پوړيزه دنګه ماڼۍ او د واشنګټن ښار د امريکې په تښتول شويو الوتکو ووهل او ونړول، چې امريکې ته يې په ملياردونو ډالرو تاوان واړوه او اثرونه يې په ټولې نړۍ کې محسوش شول. د همدغه کال په اکتوبر کې و، چې د امريکې په نوښت د ملګرو ملتونو د يوې فيصلې له مخې د نړۍ د څلور څلوېښت هېوادونو پوځونه افغانستان ته ننوتل؛ په ټولې نړۍ کې د ترهګرو ځپل پيل شول او د افغانستان اسلامي امارت د امريکې په يرغليز پوځ نسکور شو، خو دا يوه بېله موضوع ده، چې دا يې د بيان ځای نه دی. دلته به دغومره ووېل شي چې د افغانستان اسلامي امارت په ټولې نړۍ کې لومړنی نظام و، چې په خپل ملک

کې یې دغسې یو عرب، چې د خپل هېواد عربستان له تابعیت نه محروم شوی و، ازاد پرېښود چې د دغسې هېواد په تاوان خپل پلان عملي کړي، چې د شوروي اتحاد د یرغل په دفع کولو کې یې له افغانستان سره د وسلو، پیسو او نورو اړینو څیزونو بې مثاله مرستې کړې وې.

شورویانو او د رجیم چارواکو د ۱۹۸۵ کال تر سپټمبر پورې د دغه مرکز په وړاندې څه ونکړل. د رجیم چارواکو د همدغه کال په سپټمبر کې د ګردیز له دوولسمې پلې فرقې نه ځینې واحدونه د ۳۷ او ۳۸ کماندو غونډونو څخه ځینې واحدونه د ځاځي میدان له لارې، نه د سته کنډو له لارې، خوست ته واستول. د خوست له ۲۵ مې فرقې نه هم ځینې واحدونه ورسره یو ځای شول او ټوله قوه د جنرال شاهنواز تڼي په قومندانۍ د ژورې د لاندې کولو په مقصد روانه شوه. څنګه چې رجیم د یوه نظامي واحد په ټولو سرتېرو د اعتبار نه درلود له بېلو و احدونو څخه یې له خپلو پلویانو نه یوه ترکیبي قوه د دغه ماموریت لپاره وګمارله. د همدغې میاشتې په پای کې دغه قوه د درندو توپونو او هوایي قوې په ملاتړ پر باړې (Bari) وردمخه شوه، چې د ژورې په شمال ختیځ کې موقعیت لري. د ژورې د دفاع لپاره دا ښه وخت نه و، لوی قومندانان د قومندان حقاني په ګډون د حج ادا کولو لپاره عربستان ته تللي وو. پوځ باړه ونیوله او له هغه وروسته یې د ژورې د نیولو تکل وکړ، خو د مجاهدو یوې اتیا کسیزې ډلې د مغلګۍ په غونډیو کې چې د ژورې په شمال کې د دېوال په شان پرتې دي، د هغو مخه ونیوله او تلفات یې هم ورواړول. په پای کې د رجیم پوځ خوست ته بېرته پر شاشو او باړه د کوچي قومندانانو په مخکښې بېرته ونیول شوه، خو دا د جنګ پای نه شو.

د رجیم پوځ له تنیو څخه چې د جنرال شهنواز د قوم سیمه او د ژورې په شمال-لویدیځ کې پرته ده، دمخه شو او د لژ سیمه یې ونیوله او قومندان

مولوي احمدګل يې هم شهيد کړ. د لژې مجاهدان پر شاشول او يوه ډله يې په مني کنډو کې چې د ژورې په لار کې پروت دی، د هغه لاندې غارونو کې پټه شوه. په دغه وخت کې لوی قوماندانان له حج نه ستانه شوي وو. د رجيم پوځ پر دغه کنډو باندې پرله پسې لس ورځې وارونه وکړل، خو اثر يې کولی ونه شو، بيا يې دغه کنډو له هوا نه بمباري کړ او مجاهدان له دې ويرې نه چې نه چې د بمباريو له امله له غره لاندې شي، پر شاشول او دښمنو يې هلته د څارنې پوستې واچولې او د توپونو د ويشتلو لپاره يې ترتيبات ونيول. دوی تور کمر هم ونيوه چې د ژورې د مرکز په يو کيلومترې کې پروت دی، خو دوی بې پروايي وکړه او فکر يې نه کاووه چې مجاهدان به ټانکونه ولري، په داسې حال کې چې هغوی ټانکونه لرل او دوه مجاهدانو يې علم جان او محمد سليم چې پخوا د ټانک واحد قوماندانان وو، خپل ټانکونه له غارونو نه وايستل، اول يې د رجيم د څارنې پوستې ونيولې او بيا يې پر سر تېرو ګذارونه وکړل. جنرال تني که څه هم کوښښ وکړ چې د خپلو سرتېرو روحيه پياوړې کړي، خو کوښښونو يې ګټه ونکړه. په تېره وروسته له هغه چې مجاهدانو د د وی يو هليکوپتر هم نسکور کړ. خو مجاهدانو خپل يو تکړه قوماندان مولوي فتح الله هم له لاسه ورکړ. په همدغه وخت کې و چې نه يوازې لوی قوماندانان له ميران شاه نه د جنګ ډګر ته ورسېدل، له جلال اباد او ارګون نه هم ملاتړ ورته ورسېدل. له بلې خوا د سرتېرو په تښتېدلو سره د رجيم پوځ مخ په لړېدو شو. په دغه حال کې جنرال تني له ۴۲ ورځو نښتو نه وروسته د شپې په تياره کې خپل پوځ پر شا کړ. په دغو ټولو نښتو کې له مجاهدانو نه ۱۰۶ تنه شهيد او ۳۲۱ تنه ټپي شول. د رجيم تلفات هم درانده وو، خو شمېر يې په يقين سره مالوم نه دی.[۶۳]

د بل کال (۱۹۸۶) د اپرېل په سر کې د شوروي او رجیم پنځلس هلیکوپټرونو د ا ته دېرشم کماندهو غونډ سهار په اوو بجو د ژورې شاوخوا ځایونو ته ښکته کړل. زر وروسته د غونډ پاتې سرتېري هم په هلیکوپټرونو کې ور ورسېدل.

لومړی دوه هلیکوپټرونه د سپین خوړ (Spin Khwar) میدان ته ښکته شول. د ځینو هلیکوپترونو د ناستې ځایونه د ډېرونډ کرښې په یو متري فاصله کې وو، خو زیاتره یې د ژورې په لویدیځ ته په لوړو ځایونو کې وو، مجاهدانو که څه هم دغو پېښو ته تیاری نه درلود، بیا هم دوه ناست هلیکوپترونه یې وویشتل او له کار نه یې وغورزول. له دغې پېښې نه وروسته د شوروي جنګي الوتکو د مجاهدانو ځایونه سخت بمباري کړل. مجاهدانو یې په وړاندې څه نه شو کولی. د هغه پر ځای یې د ناستې په ډګرونو کې پر سرتېرو برید وکړ؛ ډېر زر یې څلور میدانونه لاندې کړل او د رجیم ډېر کماندهوګان یې ونیول. په همدغه وخت کې د وزیرستان له میرانشاه مجاهدانو نه ملاتړان ورسېدل او کماندهوګان یې له شانه ګیر کړل. په دې ډول کماندهوګان چې له دواړو خواوو نه چارپېر شول، یا ووژل شول یا ونیول شو. د ورځې تر پایه پورې له اته دېرشم غونډ څخه پنځه سوه او دېرش کماندهوګان د مجاهدانو لاس ته ورغلل.

په همدغه مهال کې و، چې د شوروي خاصو جنګي الوتکو د ژورې غارونه بمباري کړل، څنګه چې د دغو غارونو ختیځ د وزیرستان په لور و، د شوروي الوتکې په هغې خوا لاړې او له هغې خوا نه یې دغه غارونه بمباري کول. په دغو بمباریو کې اتلس مجاهدان شهید شول. داسې هم دغو الوتکو یو بل غار چې یو نیم سل متره اوږد و او یو نیم سل مجاهدان یې په داخل کې وو، بمباري کړ. قومندان حقاني هم چې نوی له میرانشاه نه راستون شوی

و، هم په دغه غار کې و. د الوتکو بمباري ټينګه ونيول شوه، سره له دې هم ايسار شويو مجاهدانو وکولی شول له هغو نه بيرون شي. د هليکوپټرونو د ناستې په ځايونو کې نښتې سختې شوې او د کماندو يوې ډلې چې په جګړه کې وه، سخت مقاومت وکړ، خو په پای کې تسليم شوه.

د رجيم قواوو په يوه بل محاذ کې هم فعاليت کاووه. دوی له لومړۍ حملې نه وروسته لږه پياوړې کړې وه او ژورې ته د رسېدلو په مقصد يې له دغې دوهمې مرحلې نه زر وروسته د مني کنډو لپاره په نښتو لاس پورې کړی و، چې په دغه وخت کې له هغو نه لس ورځې تېرې شوې وې. مجاهدانو د خوست پر فرقه بريد کاووه او هم يې په مني کنډو کې د رجيم د پوځ د وړاندې تګ مخه نيوله. خو په داسې حال کې چې د رجيم او شوروي قوتونو تېر کال په حملو کې په شپه کې د توپونو ګذارونه او له هوا نه بمبارۍ نه کولې، اوس يې دغه کار په شپه او ورځ کې کاووه. په شپه کې به يې رڼا کوونکي ځېرکي خپرول. په همدغه مهال کې و چې له خوست نه د ټنيو له لارې لژې ته نور ملاتړان هم ورسېدل او نښتې دوولس ورځې اوږدې شوې. مجاهدان مجبور شول لژه پرېږدي او لوړو غرونو ته وخيژي. د مني کنډو د رجيم پوځ ته په لاس ورغی او ګډې قواوې له لژې نه د مغلګۍ خواته دمخه شوې، چې د ژورې په شمال کې پرته وه. دلته د حکمتيار د حزب يو کنډک ځای پر ځای و، خو مجاهدانو يې د پوځ په رانږدې کېدلو سره ميدان پرېښود او پر شاشول. په همدغه وخت کې مولوي حقاني په بمبارۍ سره ټپي شو او اوازه شوه چې هغه هم شهيد شو، په دغه حال کې مجاهدانو ژوره له دوولس ورځو نښتو نه وروسته خوشې کړه او ژوره د شوروي او رجيم ګډ پوځ ته په لاس ورغله، خو دوی هلته بس پينځه ګړۍ تم شول.

له بلې خوا مجاهدانو خپلې وسلې د MRL په ګډون وزیرستان ته یوووړې او له هغه ځای نه یې د دښمن په لور ډزې کولې. پوځیانو په دغې لنډې مودې کې هم د ژورې د ځینو تونلونو خولې په چوونکوې موادو سره ورانې کړې او ماینونه او نور وژونکي څیزونه یې په مځکه کې خښ کړل، خو عجبه ده چې له زېرمه شویو وسلو سره یې غرض ونه کړ او لکه چې وویل شول، هلته له پنځه ګړیو تم کېدلو نه وروسته خوست ته پر شا شول. مجاهدان د دښمن د پوځونو د پر شاکېدلو په سبا ژورې ته ستانه شول، خو ماینونو د دوی یو شمېر تلف کړل او نور ماینونه دوی په خاصو الو سره خنثی کړل. داسې هم دوی د غارونو ترمینځ تولنونه بېرته جوړ کړل او تر پنځه سوه مترو پورې یې نور هم اوږده کړل او ژوره یې په لنډه موده کې بېرته فعاله کړه. په دغو ټولو نښتو کې ټول ټال ۲۸۱ مجاهدان شهید ا و ۳۶۳ ټپي شول. د مقابل لوري تلفات مالوم نه دي، خو مجاهدانو د هغوی دوه ناست هلیکوپترونه وران کړل او دوه الوتکې یې نسکورې کړې. د مجاهدانو غټه بری دا و، چې د رجیم ۵۳۰ سرتېري او افسران یې ژوندي ونیول. د مولوي نظام الدین حقاني او ملګرو په روایت د مولوي محمد یونس خالص او نورو په قضاوت افسران اعدام او سرتېري په مشروط ډول وښنل شول او بیا له دوه کاله خدمت او عقیدې له تغیر نه وروسته ازاد شول.[۶۴] د یوې بلې سرچینې په حواله چې نه غواړي نوم یې یاد شي، د رجیم یرغمل شوي کسان شاوخوا دیارلس سوه تنه وو، چې په اسلامي تنظیمونو وویشل شول او د مولوي خالص د اسلامي حزب له برخې نه ډېر یې ووژل شول او مړي یې د تورخم په وچو شېلو کې وغورزول شول.

پاکستان د ژورې د نښتو په اړه اندېښمن و او مجاهدانو ته یې د MRL او نور ډول وسلې واستولې او هغوی یې پر دې قادر کړل چې د ډېرنه له

کرښې څخه اخوا هم پر دښمنانو فیرونه وکړي. داسې یې د ښتو په بهیر کې هم خپل یو څو افسران ژورې ته واستول چې مجاهدانو ته د بلو پایپ راکټونو اغېزناک استعمال وښیي. په خپله یې هم له یوه غره نه دیارلس راکټونه وار کړل، خو نتیجه یې ورنکړه. یو پاکستانی کفتان او ملګري یې لا د دښمن د الوتکې په بمبارۍ سره سخت ټپي شول.(۶۵)

یرغلګر پوځ هر وخت او هر چیرې له لویو عملیاتو نه وروسته، که غالب به هم و، د جنګ له ډګر نه پر شا کېده، خو له ژورې نه ډېر زر پر شا شو. دا به له دې امله و، چې ژوره یوه سخته غرنۍ او سرحدي سیمه وه او مجاهدان یې له هغې نه ایستلي وو، لاندې کړي نه وو، په دغه حال کې د هغو او د هغو له زیاتېدونکو ملاتړانو له غلچکي بریدونو نه ویرېدل. د شوروي ا و رجیم پوځي لویانو دا یو غټ بری ګاڼه، چې د ژورې دنه لاندې کېدلو افسانه یې له اعتبار نه وغورزوله، خو دوی د دې پروا نه کوله چې په دغو عملیاتو کې به څومره انسانان تلف شي، لکه چې په واقع کې تلف شول، او ژوره هم ډېر زر د مجاهدانو شوه.

سته کنډو

لکه چې دمخه ویل شوي سته کنډو د ګردیز او خوست ترمینځ پروت دی او د دواړو ترمینځ ډېره لنډه لار له هغه نه تېرېږي. ویل کېدلی شي چې هغه د دغو ښارونو ترمینځ یوازنۍ لار ده، له نورو لارو نه هم خوست ته رسېدل ممکن د ي، خو هغه ډېرې اوږدې د ي او د رجیم لپاره پر هغو پوځ استول ډېر ګران وو. سته کنډو په جګه سطح کې له څلور سوه مترو نه هم اوږد دی او هغه دغسې کږلیځې لري چې په عادي حال کې هم له هغه نه تېرېدل ګران وي. شاوخوا یې د دنګو ونو ځنګل دی، دغه کنډو د ګردېز په دېرش کیلومتري کې د ځدرانو په سیمه کې پروت دی. هلته نور پښتني قومونه هم اباد دي او سته کنډو د لویې پکتیا کلي یاورګمل کېدلی شي. سته کنډو په ۱۹۸۱ کې د رجیم له کنټرول نه ایستل شوی او د مجاهدو په قبضه کې و، چې قومندان جلال الدین حقاني (ځدران) او جنرال ګل زرک ځدران یې وتلي قومندانان وو، لکه چې په تېر څپرکي کې ویل شوي، قومندان حقاني د مولوي خالص اسلامي حزب ته منسوب و، خو ده په واقع کې د یوه ازاد قومندان په توګه جهاد کاووه او د عربي شیخانو له پرېمانه مالي مرستو نه هم بهره من و.

د ژورې له نښتو نه وروسته مجاهدانو د خوست فرقه محاصره کړه. د شوروي یو افسر ای.ان. ششکوف چې د سته کنډو په عملیاتو کې برخه اخیستې وه، وایي چې «د ۱۹۸۷ کال په مني کې چې سرسختو سرکښانو یا یاغیانو د افغان حکومت او شوروي پوځونو سره نښتې وکړې او خوست یې

پوره محاصره کړ، د انتقال لارې یې پرېکړې او زمونږ قواوو تـه یـې د وسـلو، مهمـاتو او خـوړو شـیانو رسـول محـدود کـړل. لوړمقـام فیصـله وکـړه چـې د موټرو او پیاوړو عملیاتو په نامه د پوځ د څو فرقو او کنډکونو عملیات ترسـره کړي. لوی مقصد دا و چې د کابل-ګردیز-خوست پر لار د شـریکانو قوتونـه وځپي.»(۶۶)

د سته کنډو او تر هغـه دمخـه د ژورې د دوهمـې دورې نظـامي عملیـات د نویـو انکشـافونو پـه رڼـا کـې ښـه واضـح کېـدلی شـي. پـه شـوروي اتحـاد کـې میخاییل ګورباچوف چې په ۱۹۸۵ کـې عمـومي منشـي شـوی و، وغوښـتل لـه افغانستان څخه خپل ځلوېښتم لمبـر پـوځ پـه ښـه نامـه وباسـي، خـو د پـوځي لویانو د مخالفت له امله یـې هغـو تـه دغـه اختیـار ورکـړو چـې د یـوه یـا دوه کلونو په موده کـې پـه افغانسـتان کـې د مجاهـدو پـه وړانـدې ټینـګ عملیـات وکړي او که په دغې مودې کـې یـې هغـوی ځپلـی ونـه شـول، دی بـه د افغـان کشاله د دیپلوماسۍ له لارې حل کـړي او پـوځ بـه لـه افغانسـتان څخـه بېـرون کړي له هغه وروسته د یوه کـال پـه مـوده کـې چـې پیـل یـې مـالوم نـه دی، پـه افغانستان کې شوروي پوځیانو دغسې ټینګ عملیات وکړل، چې پخوا یې نـه وو کړي. زما د سیاسي جورنال له مخې چې د څرخي پله زندان نه له ازادېدلو نه وروسته مې پیا پرې پیل کړی و «...په دې ورځـو کـې غټـه خبـره پـه ګردېـز کـې د قوتونـو تجمـع دی، چـې حتـی لـه لیـرې سـیمو لکـه کنـدهار، کنـدوز او ننګرهـار نـه هـم حکـومتي قـواوې ورتـه اسـتول شـوې دي. یـوازې د شـوروي قواوو شمېر د دقیقو نظامي کسـانو پـه قـول ۶۰۰۰۰ تـه رسـېږي.. د قـوس پـه ځلورمه، پنځمه او شپږمه (نـومبر ۲۵، ۲۶، ۲۷ کـال ۱۹۸۷) د سـته کنـډو پـر شاوخوا بانـدې شـپه او ورځ بمونـه وغـورزول شـول، لـه ګردیـز نـه پـه توپونـو وویشتل شو... بمونه له نه لیدونکو ستراتیجکي طیارو نه په وقفـو سـره اچـول

شوي دي... سټرګو ليدلی حال دی چې بمونه په دغسې سيمې لوېدلي چې اور او چاودنې يې له لېرې ليدل شوي. بې لـه دې چې طيـارې چا پـه سـټرګو ليدلې وي يا يې اواز اورېدلی وي. دغه طيارې دغومره وچتې الـوزي چـې تـر لس زره مترو پورې د ستينګر راکټ يې هم نه شي ويشتلی... له دغـو عمليـاتو نه مقصد دا دی چې خوست لـه محاصرې نـه خـلاص شي او هغـه د درېـو کلونو لپاره د خوراکي موادو او د وسلو له مخې تامين شـي... شـورويانو دغـه عمليات د دې لپـاره وکـړل چـې د خوسـت فرقـې پـه تـامين سـره هلتـه خپـل حضور وساتي او د مجاهدو له خوا هلته د موقتي حکومت د جوړولو احتمال له مينځ نه يو سي.» [۶۷]

په داسې حال کې چې شـوروي نظاميـانو عمليـات شـديد کـړل، امريکـا د پاکستان له لارې افغان مجاهدانو تـه د ستينګر راکټونـه ورسـول. امريکـا دغـه راکټونه نوي جوړ کړي وو او هغه په اسانۍ سره وړل کېدلی او له اوږې نه فيـر کېدلی شي او په هوا کې تر لس زره متره پورې الـوتکې ويشـتلی او لـه کـار نـه غـورزولی شـي. پـه لـومړي راکـټ سـره د اسـلامي حـزب قومنـدان انجينـر عبدالغفار د ۱۹۸۶ کال د سپټمبر په ۲۶مه د جلال اباد پـه هـوايي ډګـر کـې د شوروي يوه چورلکه وويشتله او له کار نه يې وغورزوله. دغـه راکـټ پـه واقـع کې د افغانانو په ګټه په دغه جنګ کې يو نوی فصـل پرانيسـت. پـه دې ډول د افغانستان فضا نور نو د شوروي الوتکو لپاره خوندي نه وه. په کال ۱۹۸۷ کـې په يوه اټکل سره لـه ډول ډول الوتکـو نـه پـه متوسـط ډول د ورځـې يـوه نيمـه الوتکه ويشـتل کېدلـه. پـه دغـه ډول د سـتينګر راکـټ د دې لامـل شـو، چـې د شوروي د الوتکو په تېره د توپ لرونکو هليکوپټرونو اثر کم او په ديپلوماسۍ سره له افغانستان څخه د شوروي د پوځ ايستل کېدل چټک شي. [۶۸]

د شوروي افسر ششکوف په وینا پرچمي رجیم اول کوښښ وکړ چې کشاله په خبرو اترو سره هواره شي، خو د مقاومت لوی قومندان حقاني له دغه وخت نه د خپلو ځواکونو د تنظیم او پیاوړي کولو لپاره کار واخیست او په پای کې یې د رد ځواب ورکړ. دی دا هم وایي چې په دې سیمې کې اټکل پنځلس زره مجاهدانو فعالیت کاووه.[۶۹] په دغه ستر نظامي عمل کې چې قومنداني یې د شوروي د څلوېښتم لمبر پوځ قومندان ګروموف پر غاړه وه، دغه واحدونه شامل وو: د موټوریزي ټوپک دوه فرقې، د هوایي فرقه یا له هوا نه د انتقال فرقه، د هوایي برید یو بېل غونډ، د هوایي برید غونډ، له هوا نه د انتقال کنډک او نور واحدونه او فرعي واحدونه، د ده په وینا د رجیم نظامي واحدونه دا وو: د اتمې، یوولسمې، دوولسمې، څوارلسمې او پنځه ویشتمې پلي فرقه، د ټانک پنځلسم غونډ او د څو نورو خاصو قوتونو فرعي واحدونه.[۷۰] خو هیڅ نظامي واحد پوره نه و، او فرقې د بېلو څانګو د سرتېرو ترکیب وې. په دې ډول په دغو عملیاتو کې د سرتېرو رښتینی شمېر مالوم نه و، خو دا یقیني ده چې په افغانستان کې دا د شوروي او رجیم د ګډو پوځونو تر ټولو لوی عملیات وو.

د جنرال ګل زرک ځدران په وینا دغه قواوې له څو موټو رېزې ټوپک فرقو، هوایي فرقې (airborne) د رجیم له نظامي واحدونو، سپتناز، د توپونو واحدونو، له مځکې نه مځکې توغندیو او د شوروي له هوایي ځواک نه جوړې وې. د ده په نظر شورویانو د دغسې لوی پوځ په استولو سره غوښتل چې د ناممکن په ممکن کولو سره نړۍ ته خپل نظامي قوت وښيي، د دې لپاره چې بیا د افغانستان اشغال ته خاتمه ورکړي او خپل ځان ته د ګرېډت په ګټلو سره له [افغانستان څخه] ووځي. دی د خپلو مجاهدانو د ځواک په اړه وایي چې مونږ یو شمېر راکټ ویشتونکې وسلې (BM-12)،

زیکویک (ZGU-1)، دهشکې (DSHK) ماشین ګڼې او نورې وسلې ځای پر ځای کړې وې.[۷۱] داسې هم دوی د ستېه کنډو د لویدیځ په دوه کیلومتری کې په خادي کنډو کې وسلې ځای پر ځای کړې وې.

زیاتره مجاهدان ځایي خلک وو، چې د نورو سیمو د خلکو پر خلاف تر دغه وخت پورې پر خپلو مېنو کې پاتې شوي وو او پاکستان ته اوښتي نه وو. دوی له خپلې سیمې نه د دفاع فیصله په قومي جرګې سره کوله، نه له اسلامي تنظیمونو سره. دوی تکړه قومندانان لرل او هغوی هم قومي خلک وو. پر دې سربېره هر قوم د اربکیانو په نامه قومي څارونډویان یا مدافعان هم د جنګ محاذ ته استول او درې سوه اربکیان په سروتي کنډو کې ځای پر ځای شول، چې د ستېه کنډو په شمال-لویدیځ کې د دري خېل په سیمه کې پروت دی. شورویانو په دره (Dara) او ازاووه (Azawa) کې چې د ستېه کنډو په شمال-لویدیځ کې د ګردیز په لور پراته دي، ځایونه ونیول او بیا یې له زاووه نه پر سروتي کنډو (Saroti Pass) برید وکړ، چې د ستېه کنډو په شمال-ختیځ کې پروت دی. دغه ناڅاپي برید مجاهدانو ته د توقع پر خلاف و. شورویانو د څلور پنځو ورځو له نښتو نه وروسته مجاهدان له هغه ځای نه پر شا وتمبول او قومندان بادشاه یې هم شهید کړ. د سروتي کنډو یې ونیوه او له هوا نه یې په بمبارۍ پیل وکړ او د لوی سړک او سروتي کنډو ترمینځ په هسکو ځایونو کې ښکته شول. په دې ډول دوی په هوایي قوې او د توپونو په زور کلیدي ځایونه ونیول. له دغو لوړو څوکو څخه دوی د مجاهدانو ځایونه ویشتل. دوی د سروتي له لارې د خپلو وړاندې تلونکو سرتېرو ملاتړ کاووه. ان تر دې چې په ساراني (Sarani) کې یې د مجاهدانو ځایونه چې د ستېه کنډو په ختیځ کې واقع وو، هم ویشتل په دغه وخت کې ډېر مجاهدان خپلو کورنیو ته په اندېښنه کې شول او هغوی یې پاکستان ته ورسولې. د

مجاهدانو دغه لوی پر شاتګ د شورويانو لپاره لار خلاصه کړه. دوی وړاندې لاړل. دوی اوس د سته کنډو پر ضد د لويې حملې لپاره اماده وو.

شورويانو په هوايي حملو او د توپونو په ويشتلو سره د سته کنډو پر ضد عمليات پيل کړل او د خپلې مانوري قوتونه يې دره (Dara) ته نقل کړل. دوی همدا چې خپل موقعيتونه ونيول، د کنډو له پاسه يې الوتکې جګې والوزولې او «پاراشوټي عسکر» يې ښکته کړل. مجاهدانو له دوی سره پر خپلو ماشين ګڼو سره سخته مقابله وکړه، خو چې ورنژدې شول، ورته مالومه شوه چې هغه مومیايي يا جعلي څېرې وې او دوی تېر ايستل شوي وو. په دغه چل سره د شوروي کشافو الوتکو د مجاهدانو موقعيتونه په نښه کړل. شورويانو هغه له هوا نه بمباري کړل او له مځکې نه په توپونو ويشتل يې ټينګ کړل. مجاهدان پر خپلو ځايونو کې مېخ شول. توپونو پر دوی اثر نه شو کولی خو له هوايي بمباريو نه په امان نه وو. په تېره په هغه حال کې چې کشافو الوتکو به د دوی ځايونه په نښه کړي وو. دوی تر سختې بمبارۍ لاندې ونيول شول. له هغه وروسته د شورويانو مځکنۍ قوه دمخه شوه، خو مجاهدانو هغه مغلوبه کړه. په بله ورځ د ډسمبر په اوله ۱۹۸۷ شورويانو ويشتل او بمباري کول نور هم شديد کړل او ابتکار يې له مجاهدانو نه ترلاسه کړ او مجاهدان يې د MRL په درنو توپونو د BM-21 او BM-27 په ګډون سره ويشتل. په داسې حال کې چې له پاس نه يې د کلستر بمونه (Cluster bombs) پرې غورزول. په دغه حال کې مجاهدان مجبور شول خپل موقعيتونه پرېږدي او په لويدځ کې لوړو غرونو ته پر شا شي، چې دغمبور خولۍ (Ghumbor Khuwalay) او فخري نومېدل. شورويان د مجاهدو تر شاروان شول او پينځه ورځې وروسته يې سته کنډو ونيوه، خو دا د نښتو پای نه و.

شورويانو چې د لوی سړک د پرېکړ شويو ځايونو په ترميم پيل وکړ، مجاهدانو له خپلو هسکو ځايونو نه په درندو وسلو پرې وارونه کول، خو هوايي بمباريو مجاهدان مجبور کړل چې د غرو هسکو ځايونو ته نور هم وخېژي. د شوروي ځواکونو د دوی شا پرېکړه او دوی نور هم د سهيل- لويديځ غرو ته مخه وکړه. دوی څه وسلې او مهمات له ځان سره يووړل، خو ډېر يې پر ځای پاتې شول. شورويانو شواک (Shwak) هم ونيوه، چې د جنرال ګل زرک ځدران مقر و. شورويان دوه ورځې هلته تم شول او بيا د ساراني (Sarani)په لور دمخه لاړل، چې د سته کنډو په سهيل کې پروت دی او د مجاهدانو مرکز و. شورويانو د هغه په و رانولو پيل وکړ، دغه ورانی د دې نښه وه چې دوی غوښتل هلته تم شي.

خو مجاهدان له يوې بلې غټې او بې سارې ستونزې سره مخ وو او هغه دا چې د شورويانو د بمبارۍ په شدت سره د ويالو اوبه زهرجنې شوې وې. د مځکې له پاسه واوره هم زهرجنه شوې وه. خينو مجاهدانو ويل چې شورويانو اوبه له قصده زهرجنې کړې دي. مجاهدان د تندې سربېره له ولږې سره هم مخ وو، ځکه چې شورويانو دوی ته د خوړو رسېدلو لار پرېکړې وه. په دغسې حال کې چې د موټرو او قاطرو پرمخ لارې بندې وې، يو شمېر مجاهدانو د اوبو او خوړو د رسولو دنده پر غاړه و اخيستله. په عين حال کې شورويانو د سهيل په لور وړاندې تګ ته دوام ورکړ. تر هغه دمخه يې دغه لار په بمباري کولو سره خوندي کړې وه. په داسې حال کې چې دوی يو ځای بل ځای د ښار پوستې جوړې کړې او د لکه تيږې (Laka tega) محل ته ځان ورسوه، چې خوست ته نږدې يو ځای دی. دوی دلته سته کنډو له سروټې سره په پوځي واحدونو سره ونښلوه. له هغه وروسته وړاندې تګ دوی ته اسان و. په لکه تيږه کې يې يو واحد د دوی هر کلي ته ورسېد او بيا

دوی ټول په ګډه خوست ته ننوتل او د لارې په خوندي کولو سره يې فرقې ته وسلې او خوراکي مواد ور ورسول.

خو په همدغه وخت کې و چې څپه ناڅاپه د مجاهدو په ګټه واوښته. ټولو هغو ځايي مجاهدانو چې خپلې کورنۍ په پاکستان کې خوندي کړې وې، ځانونه خپلو مجاهدو ته ورسول. داسې هم لوی قومندان حقاني له لس دوولس نورو قومندانانو سره د خوست لويديځې خوا غرونو ته ورسېدل. د پاکستان کرنيل امام هم ورسېد، او هغه د مجاهدو د بريدونو په منظمولو پيل وکړ. د افغانستان له نورو ځايونو څخه هم ملاتړان ورغلل. دوی ټولو دوولس قومندانان موظف کړل چې د سټه کنډو او وازې (Wazi) ترمينځ د دښمن پر پوستو بريد وکړي. دوی شورويان په دې ډول اړ کړل چې له ا ړخيزو تنګو درو څخه د لوی سړک تر څنګ سيمو ته ووځي. مجاهدانو پر دوی بريد پيل کړ. د دواړو خواوو ترمينځ سختې نښتې وشوې. قومندان حقاني په دغه وخت کې په فخري نومي محل کې و. دی يو ځل بيا د جنګ په ډګر کې په **شرپنل** سره ټپي شو، خو دا ځل دی يوه اونۍ هلته پاتې شو، بيا د قاطرې په سورلۍ د غرو له پاسه ميرانشاه ته ورسول شو.

د شوروي او رجيم قوتونو د سټه کنډو لوی سړک د دوولس ورځو لپاره خوندي وساته او بيا پر شا شول او سيمه يې ترک کړه. د شوروي هوايي حملې که څه هم د الوتکو د ډېر جګ الوتلو له امله چندان اغيزناکې نه وې هم ودرېدلې. شورويانو هسک ځايونه هم پرېښودل. وسلې يې له ځان سره يووړې، خو مهمات يې پر ځای پرېښول. مجاهدانو پر لوی سړک قبضه وکړه او دښمنانو يې ونه شو کولی، هغه بېرته ونيسي. په دې ډول د دوی عمليات پای ته ورسېدل.

د بريدونو او ننښتو له شدت سره سره د مجاهدانو تلفات ډېر نه وو. له دوی نه شايد سل تنه شهيد شوي وي. د رجيم او شوروييانو تلفات مالوم نه شول. مجاهدانو د دوی يوه څرخي الوتکه او د جت درې الوتکې وغورځولې. دوه ټانکونه او څلور لارۍ يې هم د مجاهدانو لاس ته ورغلې. د مجاهدانو غټ برى دا شو چې د رجيم شپږ سوه سرتېري يا په خپله مجاهدانو ته واوړي يا ونيول شي، دوی زياتره له وسلو سره له مجاهدانو سره يو ځای شول.[۷۲]

د امريکې د نظامي چارو متخصص او (خرس غره ته وخوت)اثر انګرېزي کوونکی او تنظيم کوونکی لستر ګراو (Lester Grav) په نظر د شوروييانو له خوا له هوا نه د موميايي يا جعلي سرتېرو ښکته کول د دې لپاره چې د مجاهدانو د ويشتلو ځايونه کشف شي، د تير ايستلو ډېره اعلى نمونه وه، خو د دوی د توپونو ګذارونه که څه هم ډېر پراخ وو، بريالي نه وو، لکه هسې چې د مجسټرل عمليات بريالي نه وو، که څه هم دا د افغان-شوروي د جنګ ډېر ستر عمليات وو. دی دا هم وايي چې «د مجسټرل له ډېرو تاواني عملياتو نه وروسته مجاهدانو يو ځل بيا خوست قطع او محاصره کړ.»[۷۳]

شوروي پوځيانو ژوره يو کال دمخه نيولې وه او اوس يې سټه کنډو هم ونيوه او خوست يې د مجاهدانو له محاصرې نه خلاص کړ، خو شوروييانو هغه هم ساتلی ونه شو. اساسي ټکی دا دی چې يرغلګر پوځ د هغو مدافغان لاندې کولی ونه شول. هغوی يې يوازې له خبلو ځايونو نه، هغه هم د لږ وخت لپاره بېځايه کولی وشول او هغو د دوی په بېرته تګ سره هغسې چې ژوره بېرته نيولې وه، سټه کنډو يې هم بېرته ونيوه او خوست يې بيا محاصره کړ. په دې ډول وضع بېرته د پخوا پر شان شوه، په دغومره تفاوت چې په دواړو خواوو کې انسانان ووژل شول، وراني وشو او تاوانونه واوښتل. نو دغه

عملیات هم په واقع کې ناکام وو، خو دغې ناکامۍ به ګورباچوف پر خپل نظر نور هم ټینګ کړی وي، چې د افغانستان کشاله نظامي حل نه لري او باید په خبرو اترو سره هواره شي. اساسي دا ده چې د ژورې او سټه کنډو مدافعانو په خپلې دفاع سره دوی ټولو ته وښودله چې له افغانستان څخه د دوی له وتلو نه پرته بله لار نشته.

پای

دوهمه برخه

شپږم څپرکی

په مسکو کې د ګورباچوف پرسترو کا او په کابل کې د نجیب الله ملي پخلاینه

شوروي لویان ډاډه وو چې پوځ به یې په کابل کې د ببرک کارمل په سروالۍ دوی ته یو تابع حکومت پر پښو ودروی او تره‌کی او زرغوني خلقیان به د اسدالله سروري په مخکښې ورسره په ګډه حکومت وکړي. په رښتیا هم کارمل او سروري په مسکو کې د ک. ج. ب تر څارنې لاندې سره اتحاد کړی او شوروي لویان یې له هغه ډاډه کړي وو، خو دغه اتحاد واقعي نه و او هغه د دې لپاره و، چې د شوروي پوځ د حفیظ الله امین حکومت نسکور او دوی په واک کړي. د شوروي لویانو بله غټه تېروتنه دا وه چې دوی افغان ولس له نظر نه غورزولی و، په داسې حال کې چې دغه ولس په خپل هېواد کې نه د دوی پوځ او نه د دوی تر لاس لاندې رجیم منه، لکه چې له دغه یرغل نه زر وروسته حتی په ښارونو کې ټینګ مخالفت وښودل شو، خو دوی هغه مهم ونه ګاڼه چې دا د دوی بله تېروتنه وه. سره له دې هم دوی ډاډه وو چې پوځ به یې دوی ارومرو لاندې کوي، لکه هسې چې د ختیځې اروپا هېوادونه یې لاندې کړي وو، خو د وطن، اسلام او خپلواکۍ په دفاع کې د ولس په ننګ ملاتړ افغان مجاهدانو هوډ د دوی د پوځیانو له هوډ نه ډېر

پیاوړی و، په تېره وروسته له هغه چې دوی د ډېرو غربـي او عربـي هېوادونـو له ملاتړ نـه بهـره مـن شـول. پـه کـال ۱۹۸۵ کې چې میخاییـل ګورباچوف د شوروي اتحاد اعلي واکمن شو، دغه واقعیت درک کړ او پر خپلو نظامي او ملکي چارواکو یې هم ومنله چې له افغانستان نه د پوځ له ا یستلو او دننه په شوروي نظام کې له اصلاحاتو راوستلو نه پرته بله لار نه ده پاتې. بیا نو دوی د همدغه مقصد لپاره د ملګرو ملتونو د ځانګړي استازي په منځګړیتوب د خبرو لار تېنګه ونیوله، چې دمخه په کال ۱۹۸۲ کې پرې پیل شوی و، خو ځنګه چې شوروي لویان هیڅکله لاندې کړي هېواد نه د پوځ په ایستل کېدلو مجبور شوي نه وو، او ځنګه چې د پوځ په ایستل کېدلو سره په کابل کې د دوی تابع حکومت پاتې کېدلی نه شو او ځنګه چې دا وېره هم وه چې د دوی د امپراتورۍ نور تابع هېوادونه به هم پر خپلواکۍ غوښتلو باندې لا هم ټینګ شي. د ژنیو په خبرو کې یې کوښښ کاووه چې له ښکېلو خواوو سره دغسې موافقه وکړي چې د هغې له مخې خپل پوځ له افغانستان څخه په عزت سره و باسي او هم په کابل کې د دوی تابع حکومت په کوم ایتلافي ډول پاتې وي. دوی د دغه مقصد لپاره چنې وهلې تر څو د ۱۹۸۸ کال د اپرېل په ۱۴ مه یې ومنله چې خپل پوځ به په نهو میاشتو کې په دوه جوپو کې له افغانستان څخه وباسي. خو تر دغه وخت پورې د شوروي اتحاد عمومي وضع دغومره ډېره خرابه شوې او پوځ یې له مجاهدانو سره په مقابله کې خپل مورال تر دې حده له لاسه ورکړی و، چې زر وروسته اول د شوروي اتحاد امپراتوري چې نظامي امپراتوري وه، له مینځ نه لاړه او ورپسې په کابل کې د دوی ترلاسه لاندې رجیم نسکور شو او پر ځای یې افغان اسلامي تنظیمونه په واک شول.

د سولې لار

په خبرو اترو سره د افغانستان د لانجې هوارول چې پر افغانستان باندې د شوروي اتحاد د نظامي يرغل له امله پيدا شوې او بين المللي اړخونه يې پيدا کړي وو او د ساړه جنګ يوه برخه ګرزول شوې وه، اسان کار نه و. په اصل کې شوروي اتحاد نه غوښتل دغه کشاله په خبرو يا ديپلوماسۍ سره هواره شي، که څه هم بين المللي موسسو او د ډېرو حکومتونو سروالو له شوروي اتحاد نه وغوښتل چې خپل پوځ له افغانستان څخه وباسي او د افغانستان د ناپيېلتوب او خپلواکۍ درناوی وکړي او دوی په ظاهر کې له يرغل نه دوه کاله وروسته په ژنيو کې په دې اړه د خبرو اترو لار ونيوله.

د ملګرو ملتونو عمومي اسامبلې له يرغل نه يوه اونۍ وروسته د ۱۹۸۰ کال د جنورۍ په پنځلسمه په خپلې بيړنۍ ناستې کې له شوروي اتحاد نه وغوښتل چې خپل پوځ له افغانستان نه بيرون کړي. اروپايي ټولنې هم د دغې کشالې د هوارولو لپاره يو فارمول وړاندې کړ، لکه د ناپيېلو هېوادونو وزيرانو په ډهلي کې په يوې غونډې کې له شوروي اتحاد نه د خپل پوځ د بېرته غوښتلو غوښتنه وړاندې کړه، خو شوروي لويانو د ليوېند برېژنيف په مشرۍ دغو غوښتنو ته اهميت ورنه کړ. دوی پر خپل پوځ ډاډه وو، چې هلته به کراري خوندي کړي او د کارمل په سروالۍ پرچمي رجيم به د ختيځې اروپا د تابعو حکومتونو پر شان حکومت کوي. دوی په دغه ډول هغه وخت د خبرو اترو له لارې د کشالې د هوارولو چانس له لاسه ورکړ او جنګ ته په

دوام ورکولو سره یې چې د یرغل حتمي نتیجه وه، د زرګونو انسانانو د وژل کېدلو او د افغانستان د ورانېدلو مسؤلیت پر غاړه واخیسته.

لکه چې په دوهم څپرکي کې ویل شوي د اروپایي ټولنې مشر د باندنیو چارو وزیر لارډکرنګټن د ۱۹۸۱ کال په جولایی کې په مسکو کې له ګرومیکو سره ولیدل او د خپلې ټولنې د پرېکړې له مخې یې له هغه نه وغوښتل چې شوروي اتحاد دې خپل پوځ له افغانستان نه بیرون کړي او ا فغانستان دې دغسې هېواد شي لکه استریا چې په کال ۱۹۵۵ کې د شوروي اتحاد د پوځ له وتلو نه وروسته یو ناپېیلي هېواد شوی و، خو ګرومیکو دغه فارمول «غیر عملي» او دولتي اژانس یې هغه «د نه قبول وړ» وباله. شوروي لویانو د فرانسې د ولسمشر وړاندیز هم ونه منه، چې مطلب یې د افغانستان د کشالې د هوارولو لپاره د بین المللي کنفرانس جوړول و. د امریکې ولسمشر کارتر په وار وار شوروي لویانو ته ښکاره کړه ا و فشار یې پرې واچوه چې خپل پوځ له افغانستان څخه بیرون کړي او د ډېنانټ درناوی وکړي، کوم چې دوی نوی د بین المللي کړکېچ د کمولو په مقصد سره منلی و، د دغو ټولو وړاندیزونو په وړاندې د شوروي لویانو ځواب دا و چې «شوروي اتحاد به همدا چې پوځ ته یې ضرورت له مینځ نه لاړ، له افغانستان څخه بېرون کړي.» خو په دې هر څوک پوهېده چې دا یو تېر ایستونکی ځواب دی.

شوروي لویانو داسې پټېیلې وه چې افغانستان به له مخالفت نه لاس واخلي او د کابل رجیم به ومني لکه د ختیځې اروپا ولسونو چې لږ وډېر همدغسې کړي وو او د لویدیځو حکومتونو له هغو سره مرسته نه وه کړې. خو شوروي لویان دېته متوجه نه وو، چې د ختیځې اروپا نمونه په افغانستان کې نه چلېده، لکه د بخارا نمونه چې په افغانستان کې غیر عملي وه. غټ توپیر دا و چې افغان مجاهدانو د تش په نامه ډیورنډ کرښې نه اخوا د ډاډ وړ

پناه ځایونه لرل او دوی هلته د دوستو هېوادونو له ډول ډول مرستو نه برخمن کېدلی شول. په رښتیا هم دغسې مرستې وروسته له هغه دوی ته په زیاته اندازه ورسول شوې، چې دوی د خپل وطن په دفاع کې نه خلل منونکی هوډ وښود. په دې ډول دغو افغانانو هم د دغه فکر په حق توب ثابت کړ چې د وطن او خپلواکۍ ساتنه حتی د یوه یرغلګر زبرځواک په وړاندې هم په ولسي زور او ټینګ هوډ او قوت کېدونکې ده. څه موده و روسته حتی ځینو شوروي لویانو هم خپله تېروته او د دغه فکر حقانیت ومنه، خو لیوند برېژنیف د پخوا په شان پر خپل سر زورۍ ټینګ و، د شوروي امپراتوري یې دغه امپراتور چې له لاندې کړي هېواد نه هیڅکله د پوځ په ایستلو مجبور شوی نه و، اوس یې منلی نه شوه چې خپل پوځ له افغانستان څخه په ډیپلوماسۍ سره بیرون کړي، تر څو چې ۱۹۸۲ کال په نومبر کې له اتلس کالو واکمنۍ نه وروسته مړ شو او ځای ناستی یې د ک. ج. ب مشر اندروپوف د ده سرزوري ترک کړه او ډیپلوماسۍ لار یې ټینګه ونیوله، سره له دې چې د دغه یرغل طرح د ده نوښت و، له یرغل نه وروسته دی کابل ته لاړ او هلته سره له دې چې د کابل رجیم او شوروي پوځ په وړاندې یې د افغانانو ټینګ مخالفت مشاهده کړ، بیا هم د پوځ د ایستلو مخالف و. خو چې د شوروي اتحاد عمومي منشي یا اعلی واکمن شو، د دیپلوماسۍ لار یې ټینګه ونیوله. د شوروي کمونستي ګوند د سیاسي دفتر علی البدل غړی کورني ینکو په نظر «تر کال ۱۹۸۱ پورې که د شوروي ټولو لویانو ته نه، زیاترو ته یې چې د عقلي تفکر استعداد لاره څرګنده شوې وه، چې دغه کشاله نظامي حل نه لري.» دی په مشخص ډول وایي چې اندروپوف د ۱۹۸۳ په ۲۸ مه د یونو سر منشي ته په یوې کتنې کې وویل چې شوروي اتحاد «...نه یوازې په سولې سره دافغان د کشالې هوارول غواړي، په څرګند ډول یې هغه دلیلونه هم وړاندې

کړل چې دغه پرېکړه ضروري کوي. ده چې موجوده وضع د شوروي اتحاد لپاره ډېره خطرناکه وبلله هغه يې په ګوتو سره يو په بل پسې وښوولې: لومړی له لويديځ سره په اړيکو کې؛ دوهم دننه په سوشلستي هېوادونو کې؛ دريیم له اسلامي نړۍ سره په اړيکو کې؛ څلورم د پاتې له دریيمې نړۍ سره په اړيکو کې؛ او پنځم دا چې دغه وضع دننه په شوروي اتحاد کې د دننې حال لپاره دردناکه ده.»[1] له همدې امله و چې اندروپوف په خپلې يوې کلنۍ واکمنۍ کې په افغانستان کې خپل پوځ ته د سختو عملياتو اجازه نه ورکوله او د ژنيو خبرې يې ټينګې ونيولې، خو دی هم چې د ډېر عمر خاوند و، د ۱۹۸۴ کال په فبرورۍ کې مړ شو او پر ځای يې د پولټبورو غړی کان ستېن تاين چرننکو په واک شو. دی هم زوړ خو د برېژنيف پر شان په نظامي حل معتقد و. د ده په يوې کلنۍ واکمنۍ کې شوروي پوځ په افغانستان کې شپږ ځله لوی عمليات وکړل او هر ځل به له پنځه زره تر لس زره سرتېرو پکې برخه اخيستله. د دغو جنګونو يوه پايله د ۲۳۴۳ شوروي سرتېرو وژل کېدل و. دغه تلفات د هر بل کال تلفاتو په پرتله ډېر وو.[2] د چرننکو له مړينې نه وروسته د پولټبورو غړی ميخايل ګورباچوف د ۱۹۸۵ کال په مارچ کې د شوروي اتحاد ستر واکمن شو. ده په شوروي اتحاد کې دننه دغسې اصلاحات عملي کړل چې د هغو پايله له افغانستان نه د شوروي اتحاد پوځ پر شا کېدل، خپله شوروي اتحاد پر خپلواکو هېوادونو ويشل کېدل او په نړۍ کې د ساړه جنګ ختمېدل شول.

د ګورباچوف اصلاحات

ګورباچوف د شوروي اتحاد د نسبتاً ځوانو واکمنو څخه و؛ د عمومي منشي کيدلو په وخت کې څلور پنځوس کلن او ډيناميک و. په دغه وخت کې د شوروي اتحاد په زياترو چارواکو کې دغه فکر خپور و، چې له جنګه سربېره «... اقتصاد له غټې ستونزې سره مخ دی او دا په زياته اندازه د نظامي لګښت له امله ده.» دوی ټولو ويل چې شوروي اتحاد له حد نه ډېر «ټوپک» توليدوی، نه «کوچ» ليګاچوف چې د پولټبورو ساتنپال غړی و لا ويل چې «... هېواد د اقتصادي او اجتماعي مصيبت په لور روان دی.» په ټول هېواد کې ګوندي چارواکي هم پوهېدل چې «...اقتصاد له جدي ستونزې سره مخ دی او اجتماعي مسئلې غټې دي او دا چې د راتلونکو بحرانونو د مخنيوي لپاره ډراماتيک عمل په تېره د نظامي لګښت کمول حتمي شوي دي.» د هېواد عمومي وضع دغومره خرابه وه چې ګورباچوف له منشي کېدلو نه يوه ورځ دمخه خپلې مېرمنې ته ويلي وو چې «...دغه ډول ژوند نه دوام ورکولی نه شو.» بيا نو دغسې چاره په کار ده چې نظامي لګښت کم شي او په صرفه شويو پيسو «کوچ» يا ملکي لګښتي څيزونه ډېر توليد شي او د برېژنيف د وخت پر ځای درېدلی اقتصاد په ګړندي حرکت راوستل شي. د ګورباچوف «ټول مرستيالان، مشاوران، د پولټبورو غړي او حتی جنرالان له دغې ستراتيجۍ سره موافق وو.»[۳] خو دا چې دغه سمونونه د موجودې بيوروکراسۍ د چارواکو له لارې يا د نويو چارواکو په لاس پلي شي، په دې اړه اختلاف و. په خپله ګورباچوف غوښتل چې موجود نظام پر ځای وي او

هغه د اساسي اصلاحاتو په عملي کېدلو سره سم شي، خو د هغه نږدې ملګري په خاص ډول د باندنيو چارو وزير ايډورډ شيوارد نازي او اليکزاندر ياکوليف چې دواړه د پولټبورو غړي وو، او داسې هم د دوهمې درجې چارواکي اناتولي چرنيايوف د اساسي اصلاحاتو د عملي کېدلو په لار کې د نظام له مينځ نه تللو پروا هم نه کوله.

سره له دې هم ګورباچوف ته ګرانه وه چې د موجودو لوړپوړو ملکي او نظامي چارواکو له لارې اساسي سمونونه پلي کړي او خپل پوځ له افغانستان څخه بېرته وغواړي، حتى ليګاچوف په دې نظر و، چې «...ممکنه نه ده د برېژنيف د وخت په فاسدو چارواکو سره اصلاحات پلي شي.» خو چا چې ګورباچوف د راډيکال او افراطي لارې غوره کولو ته وهڅوه، هغه ياکوليف و، چې د شوروي نظام مخالف شوی و او په دې اړه يې دوه کتابونه هم وليکل، چې يو يې د شوروي اتحاد د مارکسزم برخليک او بل يې په روسيې کې يوه پېړۍ تشدد نومېږي.[۴] بيا نو ګورباچوف په دوه کلونو کې په زياته اندازه په ملکي ساحه کې اصلاحات عملي کړل. ګروميکو يې د ولسمشرۍ مقام ته پورته کړ، چې هغه يو تشريفاتي مقام و او پر ځای يې شيواردنازي وټاکه. داسې يې هم د ملي دفاع وزير مارشال سوکولوف پر ځای جنرال يازوف مقرر کړ . اوستينوف په ۱۹۸۴ کې او نفوذناک ګوندي ايډيالوګ سوسلوف تر هغه دمخه مړ شوی و. زر وروسته ګورباچوف او ليګاچوف سره وران شول. وروستی له پولټبورو نه وايستل شو، خو ګورباچوف له خپل هيڅ سياسي مخالف سره لکه څنګه چې په شوروي اتحاد کې دود و، زيږ چلند ونه کړ. په دغه وخت کې هلته د نفوذ او غټ نامه خاوند هم پاتې نه و.

بيا هم د ګورباچوف لپاره ګرانه وه چې په نظامي ساحه کې اساسي سمون پلی کړي. شوروي اتحاد په واقع کې يوه نظامي امپراتوري وه، چې د ملي

عايد د شل-سلنه يا حتی څلوېښت-سلنه ورته ځانګړې کېدله، چې دا بيخي ډېرې پيسې کېدلې.[۵] له دې امله و چې شوروي اتحاد هم ډېر افسران لرل او هم ډېر لوی پوځ، چې د هغو دنده دنته په شوروي اتحاد کې له مرکز نه د فرار قوتونو او بغاوتونو ځپل، د باندنيو تېريو خنثی کول او له شوروي اتحاد نه د دفاع په پلمه د ګاونډېيو هېوادونو لاندې کول وو، چې افغانستان يې يو نوی مثال و. او دا په دغسې حال کې چې د شو روي اتحاد له پيل نه نظامي افسرانو د مارکسيزم-لينزم له مخې د پانګه وال هېوادونو او شوروي اتحاد ترمنځ ټکر او طبقاتي جنګ حتمي ګاڼه. په شوروي اتحاد کې په نظامي افسرانو او ملکي چارواکو کې له اولې ورځې نه دا يو حاکم او رسمي نظر و، خو لکه چې دمخه وليدل شول د د غه نظر پايله په عمل کې له حد نه د ډېرو «ټوپکونو» او له حد نه د لږو «کوچو» توليد بلل شوی و، چې له امله يې په دغه وخت کې لوړ پوړي چارواکي په دغه نظر شوي وو، چې دغه فکر يا په بله ژبه د شوروي سوشلزم نور کار نه کوي او هغه بايد په ا ساسي سمونونو سره اصلاح شي. ګورباچوف له خروشچېف نه وروسته د شوروي په لويانو کې دغسې زړور او ډيناميک شخص و، چې د خپلو همفکرو ملګرو په مرسته يې دغه بنسټيز کار ته ملا وتړله. دغه اصلاحي پروګرام چې په اصل کې د شوروي اتحاد داخلي موضوع وه نړيوال اړخ هم لاره او هغه دا چې د ساړه جنګ په دغه پړاو کې چې پر افغانستان باندې يرغل هغه ډېر جدي کړی و، په بري سره عملي کېدل يې اسان کار نه و، ګورباچوف پوهېده چې دغه اصلاحي پروګرام يوازې هغه وخت عملي کېدلی شي، چې له پانګه والې نړۍ او له باندنيو کمونستي ګوندونو سره د شوروي اتحاد په اړيکو کې «اساسي تغيير» راوستل شي.[۶] دغه اساسي تغيير هغه وخت شونکی کېدلی شو، چې له امريکې سره د شوروي د وسلو سيالي پر ځای ودروله شي او

خبره د بې وسلې کولو تر پولې ورسوله شي؛ د افغانستان اشغال ختم شي او د شوروي اتحاد سر پټه ټولنه سرخلاصه او ډموکراته ټولنه شي.

ګورباچوف خپل اصلاحات په کال ۱۹۸۷ کې د پرسترویکا (Perestroika) په نامه کتاب کې اعلام کړل. په هغه کې یې ویلي وو چې «د نظامي لاس بري ترلاسه کولو لپاره هلې ځلې نامعقولې دي... د مصونیت لپاره یوازنۍ لار سیاسي پرېکړې او بې وسلې کول دي. رښتینی او برابر مصونیت زمونږ په عصر کې په پرله پسې ډول د ستراتیجکي انډول سطح په ښکته راوستلو سره تضمین کېدلی شي، چې له هغه نه د ټول وژنې او نورې وسلې باید پوره له مینځ نه یوړلی شي.» داسې هم دهغه په فکر «د نوی تفکر طریقه د بشري ارزښتونو، یا په دقیق ډول د بشریت د ژوندي پاتې کېدلو پېژندل دي.» د ګورباچوف د دغو نظرونو مانا دا کېده چې د کارل مارکس او لینن د طبقاتي جنګ مفکوره چې په شوروي اتحاد کې د عقیدې پر شان منل شوې وه، په اوسني حال کې یې اثر له لاسه ورکړی و، ګورباچوف دا منله چې په تېره کې د طبقاتي جنګ مفکورې له مخې د کارګري طبقې مباره د بشریت د ژغورنې لپاره وه خو «اوس د ټول وژنې یانې د عالمي تباهۍ د وسلو په عصر کې په بین المللي ډګر کې د طبقاتي جنګ په وړاندې واقعي محدودیت پیدا شوی چې هغه د عالمي تباهۍ ګواښ دی.» دغه نظرونه په ۱۹۸۵ کې د ګوند د مرکزي کمېټې په پلینوم او د ګوند په اووه ویشتم کانګرس کې ومنل شو او د شوروي اتحاد رسمي سیاست شوی و.[۷]

په دې ډول شوروي اتحاد د میخاییل ګورباچوف په واکمنۍ کې د طبقاتي جنګ له مفکورې سره د لومړي ځل لپاره په رسمي ډول مخه ښه وکړه، له هغه وروسته دغه مفکوره په کتابونو کې قید پاتې شوه. په ټولې نړۍ کې د عملي سیاست له ډګر نه ووتله او له یاده وایستل شوه.

د پرسترو کا (له سره رغونه) تر څنګه د ګلاس نوست (Glasnot) په نامه چلند هم غوره شو، چې د هغه له مخې خلک پرېښودل شول د خپل ژوند او رسمي سیاست په اړه خپل نظرونه څرګند کړي. له ګلاس نوست نه چې د دموکراسۍ او ازادۍ یو اړخ ګڼل کېدلی شي، خلکو پوره ګټه وچته کړه په دې ډول چې هغو بې له ډار نه حکومتي او ګوندي کسانو ته د ګورباچوف په ګډون، انتقادي او له شکایت نه ډک لیکونه استول پیل کړل، پخوا هم شوروي لویانو دسولې، بې وسلې کولو او داسې نورو مسئلو په اړه څرګندونې کولې، خو خلکو پر هغو باور نه کاووه، ځکه چې شوروي لویانو پر خپلو وینانوو او څرګندونو عمل نه کاووه. خو ګورباچوف خپلو څرګندونو او وعدو ته رښتین و، په دې اړه د ګورباچوف یوه ملګري چرنیایوف د نوي فکر مخالف، مارشال پونوماریف ته د هغه د یوې انتقادي پوښتنې په ځواب کې وویل چې «کوم څیز چې نوی دی هغه دا دی چې هغه نوی دی. ستالین د سولې په پلوي او د جنګ پر ضد غږېده او چا پرې باور نه کاووه، دوی په خروشچف د باور کولو پیل وکړ. برېژنیف نزدې شلو کلونو په موده کې د سوله ییز ګډ ژوند په اړه ګړېده، هیڅ چا پرې باور نه کاووه. اوس دوی پر ګورباچوف باور کوي، ځکه چې د هغه قول د هغه له عمل سره نزدې دی.»(۸)

په خپله ګورباچوف هم د باور موضوع ته پوره متوجه و. د ځان او خپل نوي چلند د باوري کولو لپاره یې د جرمني، فرانسې او برتانیې حکومتي سروالانو سره د هغو په هېوادونو کې لیدنې کتنې وکړې. ده به هغوی د خپل سیاست او ځان په اړه ډاډه کړي وي، چې هغو د امریکې ولسمشر رانلډ ریګن ته د هغه په اړه روغ نیتی وښود. هغه و چې بیا ګورباچوف او ریګن اول په ریک جاویک او وروسته په واشنګټن کې د هغه له ځای ناستي

ولسمشر جارج بوش سره څو ځلې ولید. دغه لیدنې دغومره ډېرې مهمې ثابتې شوې، چې هغه په نړۍ کې د ساړه جنګ د ختم کېدلو لومړنی ګام ګڼل کېدلی شي.

خو په پوځ کې اصلاحات راوستل چې هم دېر لوی وو او هم یې ډېر افسران لرل او هم د ک. ج. ب پر شان له انتقاد نه مامون و، اسان کار نه و. ګورباچوف سره له دې هم پرې پیل وکړ او د نزدې درې کلونو په بهیر کې یې سمونونه یو په بل پسې پلي کړل. اول یې ټینګه توجه نظامي ایډیالوجۍ ته واړوله، په دې اړه د هغه نظر دا و چې نظامي دکتورین دې له دې وروسته «باید په حتمي ډول «دفاعي وي» په دې ډول ده د طبقاتي جنګ مفکوره او داسې هم د جرمني نظامي پوه کلازوتز (Clausewitz) تیوري منسوخه کړه، چې شوروي افسران د لینن له وخت نه په دغو مفکورو روزل کېدل. د کلازوتز تیوري جوهر چې په ډېرو ملکونو کې هم نظامي افسرانو منلې وه، دا ده چې جنګ «په نورو وسیلو سره د سیاست دوام دی.» په دې ډول جنګ د هغه په نظر د سیاست یوه حتمي برخه کېدله.

د همدغه نظر له مخې و، چې جنګ په شوروي اتحاد کې د سیاست یوه برخه شوې وه. ځینې افسران یې لا په دې فکر و، چې «تېری ښه دفاع ده.» پرته له دې هم شوروي کمونستان، د نورو کمونستانو پر شان، خپلې موخې ته د رسېدلو لپاره هر راز وسیله، د جنګ په ګډون جایزه ګڼله. خو ګورباچوف اوس دغه فکرونه زاړه او بېځایه بلل. د چرنیایوف په وینا ګورباچوف په دې فکر شوی و، چې «... که شوروي اتحاد په یو اړخیزه ډول بې وسلې هم شو، امنیت به یې له خطر سره مخ نه شي.» د هغه په نظر د هستوي بمونو او لېرې ویشتونکو راکټونو په عصر کې «لویدیځ به پر شوروي اتحاد حمله ونه کړي.» نو ګورباچوف د چرنیایوف په قول «اراده کړې وه چې

هر څه کېږي، د وسلو سيالي بايد ختمه شي.» په خپله چرنيايوف هم درک کړې وه، چې «... ناټو تېرى کوونکي پلان نه لري.» د هغه په نظر شوروي اتحاد ته «... واقعي خطر تر ناټو نه زيات اخراميېف او د شوروي پوځ و.» اخراميېف پر موجودې نظامي ايډيالوجۍ ټينګ ولاړ و، د ليګاچوف پر شان چرنيايوف «... هم ويل چې دغه جاري اقتصادي بحران او ټولنيز پرابلمونه د پوځ له لېږولو نه پرته حل کېدلى نه شي.»[٩]

هر څه چې ګورباچوف په پوځ کې د دغو فکرونو له مخې سمونونه پيل کړل، که څه هم «تر ټولو هغو دندو نه چې د پرسترويکا پر غاړه ولوېدل، تر ټولو پېچلي يې د هېواد غير نظامي کول وو.» هغه دغه سمونونه وروسته له هغه نه نور هم ټينګ ونيول چې ۱۹۸۷ کال په مې کې د ماتياس رست په نامه د لويديځ جرمني يوه ځوان خپله يوه وړه الوتکه د مسکو په ښار کې ښکته کړه، بې له دې چې په دغې اوږدې لار کې شوروي پوځيانو هغه ليدلې او مخه يې نيولې وي، دغه پېښه د پوځ اعتبار ته غټه صدمه وه.

څرګنده ده چې د ګورباچوف سمونونه د برحال لويو نظامي افسرانو له لارې پلي کېدلى نه شول. چاره دا شوه چې لوړ پوړي افسران تبديل يا ګوښه کړل شي او نوي افسران ورته وټاکل شي. «د ۱۹۸۸ کال تر پاى پورې د دفاع وزير او هغه له دوه مرستيالانو نه پرته د هغه ټول مرستيالان، د لوى د رستيز ټول لومړي نايبان، د وارسا د تړون ځواکونو قومندان او د لوى د رستيز د سمندري او ډله ييز ځواکونو ټول قومندانان او د سيمو ټول قومندانان تبديل شوي وو.» پر دې سربېره شاوخوا يو نيم سل افسران محاکمه او له کار نه ګوښه شول. د مولف اودوم په وينا د شوروي اتحاد په ټول تاريخ کې د دغومره ډېرو افسرانو تبديلي بې ساري وه. «حتى په ۱۹۳۷-۱۹۳۸ کې د ستالين په وخت کې د لوړو افسرانو د تبديلېدو سلنه دغومره ډېره نه وه.»[١٠]

د پوځ لوی درستیز مارشال اخرامییف د ۱۹۸۸ په اخر کې په خپله ځان ګوښه کړ. له لېږې ملکونو لکه منګولیا نه هم ځینې نظامي واحدونه وغوښتل شول. له افغانستان نه د پوځ غوښتل د همدغه پلان له مخې و.

سره له دې هم ګورباچوف خپل پوځ څلور کاله وروسته له افغانستان څخه بېرون کړ. هغه نه غوښتل پوځ یې خپل حیثیت بایلي لکه د امریکې پوخ چې له ویتنام نه په وتلو کې خپل حیثیت بایللی و. داسې هم دی دېته ځیر و، چې له افغانستان څخه د پوځ ایستل د دې سبب نه شي، چې شوروي ته په تابع هېوادونو کې د ازادۍ خوځښتونه تحریک او شوروي پوځ او افسران بې زړه شي. پر دې ټولو سربېره څنګه چې کارمل د شوروي پوځ د بیرون کېدلو ټینګ مخالف و، ګورباچوف کوښښ کاووه د هغه پر ځای دغسې یو څوک په واک شي چې د ده له پروګرام سره جوړ وي. پرته له دې هم څنګه چې ګورباچوف د بین المللي طبقاتي جنګ مفکوره رد کړې وه، په افغانستان کې د دوی د پوځ شته توب او جنګېدلو دلیل هم له مینځ نه تللی و.

دا ټول په دغسې حال کې چې دننه په شوروي اتحاد کې د ګلاس نوست له امله د ازادې وړښ په چلېدلو سره خلکو چارواکو ته اعتراضي لیکونه استول او غوښتل یې چې پوخ له افغانستان څخه وباسي. دغسې لیکونه د ګوند مرکزي کمېټې، مرکزي رسنیو او د ګوند بین المللي څانګې ته هم له اطرافي سیمو نه د سرتېرو او د دوی له کورنیو له خوا استول کېدل. ګورباچوف د پولټبورو په یوې ناستې کې د ۱۹۸۵ کال د اکتوبر په ۱۷ مه چې له افغانستان څخه یې د پوځ ایستلو په اړه بللې وه، د سرتېرو د ځینو میندو له سوز او درد نه ډک دغسې لیکونه ورته ولوستل، چې د هغو په اورېدلو سره د ځینو ملګرو له سترګو نه اوښکې وبهېدلې. په خپله ګورباچوف هم همدا چې

عمومي منشي شو، د چرنیایوف په وینا د افغانستان جنګ د ده د اجنډا په سر کې موضوع وه. مولف اودوم د سرتېرو د دغو میندو لیکونه او غوښتنې په دې ډول لنډې کړې دي، چې تر ټولو غټه موضوع دا ده: «بین المللي وظیفه؟ په کوم نامه؟ ایا په خپله افغانان یې غواړي؟ ایا هغه زمونږ د بچیو په ژوند ارزي، چې په دې نه پوهېږي چې د څه لپاره استول کیږي، د څه لپاره جنګ کوي، واړه کسان او ماشومان وژني؟ او تاسې [شوروي لویانو] سوچه نوي سرتېري د مسلکي وژونکو [مجاهدانو] په وړاندې استولي چې په ډېرو ښو وسلو سمبال دي او داسې استعداد لري چې د خپلو یو څو تنو په قربانۍ سره ټول غونډ له مینځ نه وړي؟» د اودوم په نظر موخه واضحه وه « پولټېورو تېروتنه کړې وه او هغه باید سمه شي او ډېر زر هره ورځ ارزښتناک ژوند له مینځ نه وړل کیږي.»(۱۱)

تر هغه دمخه په کابل ۱۹۸۴ کې د ملي دفاع وزیر اوستینوف د مارشال سوکولوف په سپارښتنه اضافي سرتېري هم استولي وو. خو له هغه نه زر وروسته چې جنرال وارینکوف افغانستان ته له سفر نه وروسته په یوه راپور کې ښکاره کړه چې که څه هم په مخالفانو (مجاهدانو) سخت ګذارونه شوي دي، جنګ وړل کېدلی نه شي. کرنېل الیکزاندر لیاخوفسکي چې د جنګ په اړه د یوه اثر په لیکلو مامور شوی و، د دغه راپور په اړه یې خپل نظر په دغه ډول ښکاره کړ، چې «... یا ډېر قوتونه واستوئ، ټول افغانان بې ریښې کړئ او په هېواد کې یې نور خلک میشت کړئ، ځکه چې ممکنه نه ده چې افغانان له سره جوړ کړئ او عقیدې یې په زور سره واړوئ یا خپل پوځ له افغانستان څخه وباسئ.»(۱۲) د لیاخوفسکي د نظر مانا دا کېده چې شوروي اتحاد بله چاره نه لري، خو دا چې خپل پوځ له افغانستان څخه وباسي.

د کارمل لېږې کول
او د نجیب الله ملي پخلاینه

د ۱۹۸۵ کال د پولټبورو له ناستې دمخه کارمل مسکو ته بلل شوی او هلته ګورباچوف ترېنه وغوښتل چې خپل سیاست لبرالي کړي او له مخالفانو سره جوړه وکړي، د دې لپاره چې شوروي پوځ له افغانستان څخه ووځي. ا ناتولي چرنیایوف لیکي، چې «کارمل هک پک شو.» «کارمل فکر کاووه چې مونږ [شوروي اتحاد] هغه ته دېره اړتیا لرو، چې هغه یې مونږ ته لري او دی په دې عقیده و، چې مونږ به هلته [افغانستان کې] که د تل لپاره نه وي، د ډېرې اوږدې مودې لپاره پاتې یو.» له همدې امله و، چې «کارمل ګورباچوف ته وویل چې که تاسې اوس ووځئ بل ځل به مجبور شئ، چې یو ملیون سرتېري راولېږئ.»(۱۳) ګورباچوف بیا د پولټبورو ناسته وبلله او له هغې نه یې وغوښتل چې «له کارمل سره وی، یا له هغه نه پرته وي، مونږ به خپل سیاست په ټینګه پرمخ بوځو چې نتیجه یې له افغانستان څخه په ډېرې لنډې مودې کې زمونږ د پوځ وتل دي.»(۱۴) د پولټبورو پرېکړه دا شوه چې ګورباچوف دې کارمل ته «... ردّ ووایي چې په افغانستان کې انقلابي بنسټ نه شته، سیاست دې اقتصادي مارکیټ ته په څرګند ډول واړوي، د افغانانو د اسلامي ارزښت درناوی وکړي، له مخالفانو سره دې واک وویشي او له یاغیانو سره دې روغه جوړه وکړي.» ګورباچوف دا هم وویل چې «حتمي ده کارمل له ځان نه دفاع وکړي،» او شوروي اتحاد به وسلې ور استوي. عجبه

ده چې ګرومیکو هم اوس په دغه فکر شوی و. په همدغه میاشت کې کارمل په پټه مسکو ته وغوښتل شو او هلته ګورباچوف ورته همدغسې وویل خو «هغه هیڅ یقین ونه کړ.»[۱۴] بیا ګورباچوف خپل دغه چلند د ګوند اووه ویشتمې کانګرې ته د ۱۹۸۶ کال د فبرورۍ په ۲۵مه اعلام کړ، په دې ډول چې «انقلاب ضد او امپیریلزم افغانستان د ناسور په زخم بدل کړی دی.» عجبه ده چې ګورباچوف هم د دغه جنګ پړه پر نورو اچوي. نه پر برېژنیف او ملګرو یې، چې د دغه جنګ اصلي عاملان وو. سره له دې هم هغه په همدغه مهال کې هیله ښکاره کړه، چې خپل پوځ به له افغانستان نه «په نږدې راتلونکي کې» د وړاندیز شوو ملګرو ملتونو په فیصله وار په وار بیرون کړي.[۱۵] دا په داسې حال کې و، چې کارمل د تېر کال په پای کې د لسو تیسیسونو له مخې په خپل رجیم کې یو څه اصلاحات راوستي او یو څو غیر ګوندي کسانو ته یې رسمي مقامونه ورکړي وو. خو حتی شوروي اتحاد هم دا یو تش په نامه تغییر باله. کارمل د شوروي پوځ د وتلو په اړه هیڅ نه کول او د ژنیو خبرو ته لا خنډ هم کېده او ویل یې چې تر څو د پاکستان استاري په ژنیو کې د ده له استازي سره په نېغه خبرې ونه کړي او پاکستان د ده رجیم په رسمي ډول ونه پېژني، پر هغه دې اعتبار ونه شي.[۱۶] په اصل کې کارمل د یوه ټینګ کمونست په توګه له کمونستي چوکاټ نه د باندې پر تغییر معتقد نه و او د ګورباچوف او د هغه د نوي سیاست له درک نه عاجز و، او خپل د عمومي منشي مقام یې لکه هسې چې په کمونستي ګوندونو کې دود و، تر مرګ پورې خپل ګاڼه او فکر یې نه کاووه چې ګورباچوف به یې له هغه نه کوز کړي. خو ده دا هیره کړې وه، چې دا د شوروي لویان وو، چې دی یې دغه مقام ته هسک کړی او دوی یې اوس کوزولی هم شي. هغه په دې هم نه پوهېده چې شوروي لویانو هغه وخت دی د خپل مقصد لپاره هسک کړ او

اوس يې د خپل مقصد لپاره له دغې هسکې نه کوزوي. په بله ژبه هغو کارمل د خپل مقصد لپاره يوه وسيله ګڼله، خو دغو فشارونو کارمل ښه وزبېښه. د يوه شوروي چارواکي په وينا دی لا په ۱۹۸۴ او ۱۹۸۵ کې «ډېر لټ شوی و، ډېر غبرګېده او عمل يې نه کاووه» يولي ورانتسوف چې د افغانستان د باندنيو چارو وزارت کې يې د وزير پر شان عمل کاووه لا ويل چې کارمل په ۱۹۸۵ کې کار کول ترک کړل او الکول څښل يې شروع کړل [ډېر کړل]. د هغه په وينا هغه به «... ډېر وخت غلی و، لږ و ډېر د نيشې په حال کې مخ په ځوړی روان و.» دا به ومنله شي چې شوروي چارواکو د هغو په اړه دغسې څيزونه ويل چې خوښ يې نه وو. خو د کارمل په اړه يې مبالغه نه کوله. د ۱۹۸۶ د مارچ په ۳۰مه چې کارمل مسکو ته د درملنې لپاره وغوښتل شو، په روغتون کې مالومه شوه چې دی د وينې فشار لري او ځيګر يې سم کار نه کوي، خو دی په يوه مياشت درملنې سره ښه شو، بې له دې چې د ک. ج. ب د مدير مرستيال شبرشين په وينا ډاکټرانو ته يې چا هدايت ورکړی وي، حتی د هغه د ځيګر رنځ هم خطرناک نه و، خو هغه ته هدايت و، چې له قوي الکولي څښاک نه لاس واخلي.(۱۷)

ک. ج. ب والو ته ښه موقع وه چې کارمل ته په روغتون کې خپل نوي تغييرونه شروع کړي، چې دی هم په خپل رجيم کې تغيير راوستلو ته وهڅوي. شبرشين وايي چې په پای کې مونږ ورته ښه سپين وويل چې «وضع په نړۍ او افغانستان کې اوړي او د دې وخت دی چې د عمومي منشي مقام خپل کوم ځوان ملګري ته پرېږدي... په پرنسيپ کې هغه هوکه وکړه، خو ويې ويل چې ضروري ده له خپلو ملګرو سره مشوره وکړي او وسنجوي چې په داسې حال کې چې تغييرونه راولي په ګوند کې ثبات يقيني کړي.» ک. ج. ب والو په هغه باور نه کاووه او همدا چې کارمل د مې په اوله

ورځ د کابل په لور روان شو، د ک. ج. ب د بین المللي څانګې مشر ولادمیر خریچکوف ورپسې رهي شو او له کارمل سره یې د مې په دوهمه پخوا له دې چې هغه په کومې دسیسې لاس پورې کړي، ولیدل او ترینه وغوښتل چې له وعدې سره سم په ګوند کې تغییر راولي. د شبرشین په وینا چې دی هم هلته و، د دغې خبرې په اورېدلو سره «د کارمل مخ تور شو» هغه ومنله چې په مسکو کې ځینې موافقتونه شوي وو، خو هغه «... خبرداری ورکړ، چې د هغه ګوښه کول به د قهر او غوسې یوه څپه خوره کړي او د شوروي اتحاد نوم به په نه پیوند کېدونکي ډول زیانمن کړي.» کارمل د مقام بایللو په حال کې خپل رښتینی ځان وښود، چې هغه پر ځان مین توب او ماشومتوب و، هغه بس په پرتو ویلو پیل وکړ او چیغې یې کړې چې «ومې وژنئ! قرباني مې کړئ! زه مرګ، بندي توب او کړاو منلو ته تیار یم.» شبرشین وایي چې کارمل د خریچکوف خبرو ته غوږ نه نیوه؛ نه یې غوښتل خبرې یې پرې شي او هغه یې په یو اړخیز ډول اوږدولې او ډول ډول پرتې ویلې.

شبرشین دا هم لیکي چې خریچکوف په نرمۍ او ډېرې نرمۍ او خواخوږۍ سره لکه چې له کوم ناهیلي ناروغ خواږه ملګري سره غږېږي، کارمل متیقن کاووه؛ د هغه ځان درناوی ستاینه او د هغه د عزت او درناوي خوښېدونکی انځور یې کاږه چې دی به په هغه ډول په شوروي اتحاد او افغانستان کې په ټول عمر کې د ملګرو په مینځ کې وي.» شبرشین دا هم وایي چې خریچکوف کارمل ته ښکاره کړه، چې دغه ټولې خبرې خصوصي دي او د شوروي اتحاد نوم به زیانمن نه شي، خو کارمل یې خبره ورپرېکړه او نارې کړې، چې «ته فکر کوې افغانان خره دي.» کارمل بیا د نزاکت له دایرې نه ووت او «...په دغه واقعیت افسوس یې وکړ، چې هغه چې هر څه کولی شول وکړل، د دې لپاره چې شوروي اتحاد په افغانستان کې مداخله

وکړي.» خریچکوف ورته په ټینګه یاده کړه چې «... شوروي سرتېري په افغانستان کې مري او دا د شوروي خوا ته یو څه حقونه ورکوي... او ته باید د افغانستان انقلاب لپاره خپل ځان وساتې.» کارمل بیا په قهر سره ناري کړې چې «د افغانستان انقلاب په سولې سره پرېږدئ. ته وایې چې شوروي سرتیري په افغانستان کې وژل کیږي؟ وځئ، خپل پوخ وباسئ، پرېږدئ چې افغانان خپل انقلاب په خپله وساتي.» په دغه وخت کې دواړه ستړي شوي وو او خریچکوف وویل چې د دې لپاره چې په دې اړه ښه فکر وکړو، سبا به بیا سره ووینو. کارمل موافقه وکړه، خو د همدغې ورځې په مازیګر د دفاع وزیر، د کورنیو چارو وزیر او د خاد سروال کارمل په ګډه ولیدل او ترېنه یې په ټینګه وغوښتل چې ځان ګوښه کړي. کارمل په ژورې ناهیلۍ سره تسلیم شو او د مې په ۴مه یې د مرکزي کمېټې پلینوم ته خپل ګوښه لیک وړاندې کړ.[(۱۸)] کارمل د انقلابي شورا سروال پاتې شو. دغه مقام د دولت رییس هم ګڼل کېده.

د ک. ج. ب چارواکو لا دمخه د خاد سروال نجیب الله د ګوند د عمومي منشي په توګه غوره کړی او لویانو یې ورسره منلې وه. په دې اړه دلیلونه هم لږ نه وو. یو دا چې دی ځوان (په دغه وخت کې ۳۹ کلن و) او د **کابل** پر خلاف ډینامیک و. د شورویانو نوی پروګرام یې هم منلی و. لا مهمه دا ده چې هغه شورویانو ته ځان د اعتبار وړ ګرزولی و. د ده په وخت کې خاد داسې و، چې لکه د ک. ج. ب کومه څانګه وي، هلته د شوروي مشاورانو په هدایت د شوروي د یرغل او د هغه د تابع رجیم مخالفو افغانانو ترور کول، بندي کول، کړول او له مینځ نه وړل عام وو. ټولو پرچمي لوړپوړو چارواکو هم د نجیب الله پر شان د شوروي مشاورانو په هدایت کار کاوه، خو د خاد سروال هغو ته خاص اهمیت لاره، هغه و، چې نجیب الله د ۱۹۸۶ کال د

مى په ۱۵مه د شورويانو له خوا د خلق ګوند د مرکزي کمېټې د عمومي منشي په توګه غوره شو. خو د ده غټه ستونزه دا وه چې کارمل ورسره وران او د هغه پلويان په ګوندي لويانو او ګوندي ليکو کې ډېر وو او هغو زر د سنما په نامه يو نوى ګوندګى جوړ کړ، چې نه يوازې د نجيب الله پر ضد يې وراني کاووه، د شوروي اتحاد پر ضد يې هم شعارونه ورکول، خو هغه زر له ډګر نه ووت. ګورباچوف له نجيب الله نه ملاتړ وکړ او د هغه د ستاينې په ترڅ کې وويل چې «هغه وضع په افاقي ډول ارزوي او د روانو مسئلو په کړکيچ هم پوهېږي.» ده دا هم وويل چې «دا شپږ کاله کېږي، چې مونږ په افغانستان کې جنګېږو او که لاره بدله نه کړو، مونږ به شل دېرش کاله نور هم هلته وجنګېږو.» او «مونږ ضرورت لرو چې دغه پروسه چې څومره زر کېږي، ختمه کړو.» ده دغه څه د ۱۹۸۶ کال د نومبر په ۱۳مه په خپلې پولټبورو کې وويل.(۱۹)

خو سره له دې هم کارمل نجيب الله ته يو خنډ و او پلويانو يې سخت وراني کاووه. نجيب الله کوښښ کاووه، کارمل له دغه موجود تشريفاتي مقام نه هم کوز کړي، خو کوښښونه يې سرته ونه رسېدل. د قدرت پر سر د دوى مخالفت د نورمحمد تره‌کي او حفيظ الله امين د مخالفت پر شان زيږ کېده، خو کارمل نېکمرغه و، چې په شوروي اتحاد کې دا د ګلاس نوست دوره وه، نه د ستالين او برېژنيف دوره چې هغه وخت له ګوندي مخالفانو سره ډېر زيږ چلند کېده. خو کارمل بايد بې اغيزې وي. نجيب الله دغه کار ته ملا وتړله.

د يوه باوري کس په وينا نجيب الله چې د کارمل په اړه د شوروي اتحاد له ملاتړ نه ډاډه شو، د هغه د وخت پنځوس دغسې دوسيې يې راسربېره کړې، چې په هغو سره کارمل محکوم کېدلى شو. کارمل ته بله چاره نه وه پاتې خو دا چې له خپل دغه تشريفاتي مقام نه هم په ظاهر کې په خپله

خوښه ځان ګوښه کړي. هغه و چې د ۱۹۸۶ کال د نومبر په شلمه يې خپل ګوښه ليک واستوه. په دې ډول د کارمل سياسي ژوند ختم او اجتماعي ژوند يې نور هم محدود شو او په خپله يو عادي کس شو. دی نور د هغه شوروي اتحاد په کار نه و، چې ده ورته سجده کوله او غوښتل يې چې افغانستان د هغه يوه برخه وګرځوي. ده حتی د همدغه شوروي ا تحاد مشاوران دغسې کامل انسانان ګڼل چې نه تېر وځي. په داسې حال کې چې د افغانستان مدافعان يې په ډالرو او کلدارو پلورل شوي اجيران ګڼل. دا ټول ځکه چې شوروي اتحاد ده او د ده ملګرو ته يوه ژوند ښوونکې سرچينه وه. د ده يو ټينګ پلوی فريد مزدک لا ويل چې هغسې چې لمر د مځکې انسانانو ته ژوند ورکوي، شوروي اتحاد يې افغانانو ته ورکوي. خو کارمل په خپل لنډ رسمي ژوند کې يو ډېر مهم رښتين توب په ډاګه کړ او هغه دا چې يو څوک چې د افغانانو په هېواد افغانستان کې حتی د نړۍ د يوه زبرځواک لويانو له خوا هم په واک راوستل شوی وي، په غوښه توګه به ناکام او خلکو او تاريخ ته به يې مخ تور وي.

نجيب الله له عمومي منشي کېدلو نه وروسته په درې برخو کې هلې ځلې کولې: د ځان د اصلاح، د ملي پخلاينې او د ژنيو خبرو په اړه. دځان د اصلاح په لړ کې يې د هغو ملي او ديني ارزښتونو له مخې کړه پيل کړل چې ملي او ديني افغانانو کول. ده حتی د پل خشتي لوی جومات کې له نورو افغانانو سره په ګډه لمونځ هم وکړ او پر خپلو چلندونو او کړو سره يې ښووله چې له مارکسزم-لينزم سره يې مخه ښه کړې او ملي افغان شوی دی. د ملي پخلاينې په برخه کې يې د پروسترويکا نه په الهام د خپل ضيق شوروي ډول رجيم په نرمولو پيل وکړ؛ د کابل ښار کې يې د شپې ګرځېدلو بنديز چې شپږ کاله دمخه نافذ شوی و، له مينځ نه يووړ. نوی اساسي قانون

يې وايست او د خلق دموکراتيک منفور ګوند يې د وطن په نامه ياد کړ او په حکومت کې يې غير ګوندي کسانو ته هم لوړ مقامونه ورکړل او له وسله والو مخالفانو سره يې د ايتلافي حکومت د جوړولو په لور کوښښونه جاري کړلو چې هغه کوم ځای ته ونه رسېدل. نجيب‌الله له افغانستان څخه د يرغلګر پوځ د ايستل کېدلو په مقصد د ژنيو خبرې تر پخوا ټينګې ونيولې، خو لکه چې زر به وليدل شي د ژنيو خبرې چې بين المللی وې، پيچلې وې او ډېر وخت يې ونيوه چې په خبرو کې ښکېل حکومتونو سره جوړه وکړي او د هغې له مخې د شوروي اتحاد دوهمه او اخري پوځ برخه د ۱۹۸۹ کال د فبرورۍ په پنځلسمه له افغانستان څخه ووځي.

اووم څپرکی

د ژنيو خبرې او د يرغلګر پوځ پر شاتګ

د اروپا د سويس هيواد ژنيو په ښار کې د ملګرو ملتونو په منځګړيتوب افغانستان د کشالي هوارولو لپاره د ښکيلو هيوادونو د استازو له خوا خبرې پيل شوې. دغه خبرې په اصل کې د شوروي اتحاد د يرغل په وړاندې د افغانانو د مقاومت نتيجه وه. د مقاومت په نه شته توب سره دوستو هيوادونو د افغانانو ملاتړ نه کاووه. شوروي اتحاد خبرو ته نه حاضرېده او د ژنيو خبرې نه کېدلې او افغانستان د شوروي امپراتورۍ يوه برخه کېدله لکه د ختيځې اروپا هېوادونه چې شوي وو. په دې ډول هغسې چې د ژنيو خبرې په اصل کې د افغان مقاومت له امله وې، د مقاومت څنګه والی د ژنيو پر خبرو اثر لاره. د ژنيو ښار له لومړي نړۍوال جنګ نه وروسته د ملګرو ملتونو د ليګ منځی غوره شوی و، لکه د نيويارک ښار چې له دويم نړيوال جنګ نه وروسته د ملګرو ملتونو د مؤسسې منځی غوره شوی و.

د ژنيو له خبرو نه د مخه

د ګورباچوف تر هسکېدلو پورې د ژنيو په خبرو کې اساسي پر مختګ نه و شوی، که څه هم دغه خبرې په کال ۱۹۸۲ کې د ملګرو ملتونو په منځګړتوب پيل شوې وې. شوروي اتحاد د برېژنيف او چرننکو په وخت کې او د کابل رجيم د کارمل په وخت کې د ژنيو خبرو ته رښتين نه وو. دوی

پلمې کولې او خبرې اوږدولې په دې هیله چې پوځونه به یې افغان مقاومت وځپي، خو افغان مجاهدانو د دوی محاسبه غلطه ثابته کړه. لکه چې په تېر څپرکي کې ویل شوي اندروپوف غوښتل افغان کشاله د ژنیو په خبرو سره هواره شي، خو د هغه د واکمنۍ موده لنډه وه او په مرګ سره یې نظامي لار بیا ټينګه ونیول شوه تر څو په کال ۱۹۸۵ کې میخایل ګوربا چوف د شوروي اتحاد اعلی واکمن شو، او د هغه په وخت کې د ژنیو خبرې ټینګې ونیول شوې. دغه وخت د شوروي اقتصاد په عمده ډول د ډېرو نظامي لګښتونو له امله په بدحال کې و، او په افغانستان کې یې سرتیري هم ډېر وژل کېدل، او دغو تلفاتو په شوروي جامعه کې هم ترخه غبرګونونه خلق کړی وو. ګورباچوف او نزدې ملګري یې په دغه فکر کې شوی وو چې ستونزې هغه وخت له مینځ نه وړل کېدلی شي چې په دولتي نظام کې اساسي تغیرات او ریفورم راوړل شی، نظامي لګښتونه لږ شي او شوروي سرتیري له افغانستان څخه وایستل شي. دوی په دغه فکر هم وو چې په افغانستان کې جنګ ګټل کیدلی نه شي او دوی نه غواړي، یا نور نه شي کولی جنګ ته دوام ورکړي. سره له دې هم دوی حاضرنه وو خپل پوځ له افغانستان څخه زر وباسي. لکه امریکا چې له ویټنام نه خپل پوځ زر ایستلی و له دوی سره دا وېره وه چې که دوی دغسې وکړي هغه به د دوی په امپراتورۍ باندې ناوړه اغېزه وکړي او پوځیان به یې حیثیت بایلي او معنویات به یې ضعیف شي، د دغسې دفع د مخنیوي لپاره ګورباچوف په افغانستان کې خپل پوځ ته په یوې ټاکلې مودې کې د شدیدو عملیاتو اجازه ورکړه. له بلې خوا څنګه چې د نړۍ لویو هېوادونو د ساړه جنګ په حال کې د شوروي اتحاد پر لویانو اعتماد نه کاووه ګورباچوف او ملګرو یې کوښښ کاووه چې ثابته کړي چې دوی په رښتیا غواړي خپل دولتي نظام سم کړي او خپل پوځ له افغانستان څخه وباسي. له

همدې امله به و چې د ګورباچوف په وخت کې هم د ژنیو خبرې اوږدې شوې او څه باندې درې کاله یې ونیول چې هغه په بري سره سرته ورسېږي.

لکه چې د مخه ویل شوي پر افغانستان باندې د شوروي اتحاد نظامي یرغل په وړاندې ډېر غبرګونو نه وښودل شول: دننه په افغانستان کې د افغانانو له خوا،د اسلامي هیوادونو د کنفرانس له خوا، د ناپیلیو هیوادونو د غونډې له خوا، او د اروپایي اتحادیې له خوا. پر افغانستان باندې د شوروي د یرغل په اړه ملګرو ملتونو اول د امنیت شورا کې د ۱۹۸۰ د جنورۍ په پنځمه او بیا د عمومي اسامبلۍ له خوا د جنورۍ په ۱۴ مه او وروسته د کال په اخر کې (نومبر) کې په عادي غونډه کې بحث وکړ. په دغو ټولو غونډو کې په غوڅ اکثریت سره وغوښتل شول چې باندني پوځونه دې له افغانستان نه بې له کوم قید او شرط نه ووځي، او افغانان دې پرېښودل شي چې خپل سیاسي برخلیک په خپله وټاکي. اروپایي ټولنې لا د شوروي حکومت ته دغه وړاندیز هم وکړ چې افغانستان دې د استریا پر شان یو ناپییلی هیواد وي. خو شوروي لویانو دغه ټولې غوښتنې رد کړې. د دوی نظر دا و چې پر افغانستان باندې دې تجاوز قطع شي، او د کابل له حکومت سره دې دوه اړخیزې خبرې وشي، او د افغانستان حکومت دې په رسمي ډول وپېژندل شي. د شوروي حکومت دغه غوښتنه د متقابل لوري هیڅ خوا ته د منلو وړ نه وه. په دې ډول دغو وړاندیزونو، او متقابلو وړاندیزونو سمله لاسه هېڅ نتیجه ورنکړه،خو هغه بې اثره هم نه وې. دغو وړاندیزونو د ملګرو ملتونو په عمومي اسامبلو یا غونډو کې د هغو هېوادونو د استازیو په نظریو کې پوره انعکاس وکړ په تېره وروسته چې د اسلامي کنفرانس مؤسسې څرګنده کړه چې د افغان خواوو او مسکو تر مینځ دې خبرې روانې شي.

د افغانستان په اړه د ملګرو ملتونو په منځګړتوب د ژنیو خبرې د عمومي

اسامبلې له دوهمې غونډې پر راولاړې شوې. په دغې غونډې کې د پاکستان استازي له ټولو خواوو نه وغوښتل چې د افغانستان کشاله دې په سياسي لحاظ ياني د خبرو له لارې هواره شي. په همدغې پريکړې کې د ملګرو ملتونو له سرمنشي کورت والډ هايم نه وغوښتل شول چې د دغې کشالې د هوارولو لپاره دې يو خاص استازی وټاکي او فيصله دې د دغو ټکو پر پرنسيپ وي:

1- په سياسي لحاظ خپلواک او ناپييلی افغانستان.

2- د باندنيو پوځونو وتنه.

3- د افغانانو له خوا د خپل برخليک ټاکنه، له بهرنۍ لاسوهنې نه پرته.

4- د افغان کډوالو لپاره په مصونيت او عزت سره د بېرته تګ شرايط برابول. د پاکستان دغه وړانديز د شوروي اتحاد له خوا رد شو خو وروسته يې همکاري وکړه او حتی له سرمنشي نه يې وغوښتل چې د پريکړې په لور خپل کوښښونه جاري وساتي! دغه موضوع ګانې پاکستان ته مهمې وې. متقابلې خوا ته نورې موضوع ګانې اساسي وې، چې د خبرو په بهير کې وړاندې کېدلې. دا وروسته له هغه و چې شوروي لويانو ته څرګنده شوه چې افغان مقاومت پياوړی او عام دی، او د لويديځ او عربي ډېرو هېوادونو خپل غبرګونونه لا سخت کړي دي. مسکو بيا له خبرو سره علاقمندي وښودله په دغه شرط چې په کابل کې د دوی تر لاس لاندې رجيم په مشروع او رسمي ډول و پېژندل شي. د کابل رجيم هم د دوی په ملاتړ د ۱۹۸۰ په مې کې دغسې يو وړانديز وړاندې کړ چې مطلب يې له ايران او پاکستان سره د مخامخ خبرو کول وو.په عين حال کې شوروي لويانو په دغې کشالې کې د ملګرو ملتونو منځګړتوب هم ومانه په دې چې د هغه د مقررو له مخې د کابل رجيم په دغو خبرو کې برخه اخيستلې شوه. د **نويو** منځګړتوب په

موقتي ډول ومنل شو خو دا د ۱۹۸۲ کال په اولو کې و چې د ټولو ښکېلو خواوو په موافقه د بحث د اجنډا او کړنلارې په اړه یو ډول مبهم پوهاوی راغی چې نتیجه یې د همدغه کال په جون کې په ژنیو کې د کابل رجیم له استازو سره د غیرمستقیم خبرو کول وو. پر دغې لارې حرکت هغه وخت شونکی شو چې کابل د نیغو خبرو په اړه خپل دریځ نرم کړ، او اسلام آباد له خپل دغه وړاندیز نه تېر شو چې د په خپله ټاکنې پرنسیپ دې د خبرو په اجنډا کې ونیول شي. سره له دې هم ستونزې ډېرې وې چې مهمې یې دننه په افغانستان کې د جګړو او نښتو شدت او د لویدیځ —ختیځ د اړیکو لا خرابېدل وو.(۲)

د ملګرو ملتونو سرمنشي کورت والډ هایم د ۱۹۸۱ د فبرورۍ په ۱۱مه په ډهلي کې چېرته چې دی د ناپییلو هیوادونو د باندنیو وزیرانو کنفرانس ته تللی و، په سیاسي چارو کې خپل مرستیال جاویر پریز دي کویلر (Javier Perez de Cueller) د خپل شخصي استازي په توګه وټاکه چې (د ښکېلو هیوادو تر منځ د سولې) خبرې پر مخ بوځي. کویلار په اصل کې د پیرو هیواد دیپلومات و. ده بیا په ۱۹۸۱ کې دوه ځله سیمې ته سفر وکړ. اول د ۱۹۸۱ په اپرېل او بیا د همدغه کال په اګست کې. په کابل او اسلام آباد کې له مقاماتو سره د ده د خبرو نتیجه د کشالي د هوارولو لپاره د ملګرو ملتونو د ماموریت او په خپله د هغه د فعال رول ومنل شول. په خپله سرمنشي هم د همدغه مطلب لپاره د همدغه کال په مې کې د لومړي ځل لپاره مسکو ته په سفر لاړ او هلته یې د همدغه پوهاوي په اړه د ګرومیکو او نورو موافقه ترلاسه کړه، او ګرومیکو ورته وویل چې په دغو خبرو کې به پاکستان محوري رول ادا کړي. د دې معنی دا کېدله چې پاکستان به له کابل سره په نیغه خبرې وکړي چې دا به کابل رجیم ته یو ډول مشروعیت ورکړي.

کويلار په اسلام آباد کې په دې اړه د جنرال ضياءالحق موافقه هم ترلاسه کړه، خو هغه په عين حال کې يې دوه ټکي هم ورته په ګوته کړل: د افغانستان د ټولو اړخونو ترمنځ تړاو او شته توب، او د افغان کډوالو د سياسي او نظامي اړخونو يو ځای کول په نظر کې نيول. پاکستان د کډوالو د استازيتوب موضوع وروسته بيا بيا يادوله د دې لپاره چې د افغانستان په موضوع کې افغان کډوالو استازيتوب، او په عمومي ډول د افغانستان استازيتوب په عمل کې په خپله کاووه او افغان اسلامي تنظيمونو ته يې هم چې د مقاومت مخکښان وو، دغه چانس نه ورکاووه. د تنظيمونو مشرانو هم د خپل هېواد د کشالې په اړه د پاکستان مخکښي منلې، او د خپل ملي حاکميت اصل يې له نظر نه غورزولی و. په زياته اندازه له همدې امله و چې دوی ملي اهميت پيدا نه کړ او و يې نه شو کولی، لکه هسې چې د پېښور او پښين ممثلو لويو جرګو مشرانو غوښتل د هغو له مشرانو او پخواني پاچا محمد ظاهر سره په ګډه يو جلا وطني مؤقتي حکومت جوړ کړي، د دې لپاره چې له دوی ټولو نه دغسې يو پياوړی افغان ځواک جوړ شي چې د ژنيو په خبرو کې ګډون وکولی شي. دوی چې دغسې ونه کړل هم يې په افغانانو کې ژور درزونه توليد کړل او هم تر پايه پورې د پاکستان د آی‌اس‌آی تر مشرۍ لاندې جنګي ډلې پاتې شوې او د هېڅ تنظيم امير يا سروال ملي مشر نه شو، په داسې حال کې چې له وطن نه د باندني خطر د رفع په وخت کې د دفاع مخکښانو ته او فعالانو ته د ملي مشر کېدلو ښه وخت وي.

پاکستان نه غوښتل له کابل رجيم سره مخامخ وغږيږي، هغه هم د ايران په نه شته توب سره. پاکستان د کابل رجيم له استازي سره د ملګروملتونو په منځګړتوب په غيرمستقيم يا نامخامخ ډول خبرې وکړي. له بلې خوا د کابل رجيم د ۱۹۸۱ په اګست کې يعنې د ملګروملتونو د عمومي اسامبلې له

غونډې نه د مخه چې د افغانستان پر موضوع يې بحث کاووه څرګنده کړه چې حاضر دي په دوه اړخيزو يا درې اړخيزو خبرو کې ګډون وکړي. کابل د«خالي» څوکۍ تجويز هم وړاندې کړ، په دې معنی چې که يو هيواد نه غواړي سمله لاسه په خبرو کې ګډون وکړي بلې هر وخت چې وغواړي هم ګډون کولی شي. د کابل رجيم دا هم ومنله چې که خبرې دوه اړخيزه، يا درې اړخيزه وي بين المللي ضمانت مني. د دې معنی دا کېده چې دغه رجيم د کشالې د هوارولو په برخه کې د شوروي اتحاد او امريکې ضمانت منلو ته حاضر دي. د همدغه کال په سپټمبر کې ګروميکو د پاکستان او کابل تر منځ بيا د مخامخ خبرو وړانديز وکړ او د پاکستان د باندنيو چارو وزير آغاشاهي ته يې هم څرګنده کړه چې شوروي اتحاد حاضر دی د هغه له هيواد سره د اوږدې مودې لپاره اقتصادي همکاري ولري خو چې د ده حکومت له کارمل سره د دوی د فکر له مخې چلند وکړي. خو زر وروسته د شوروي اتحاد د اندېښنې غټ چيلينج په امريکې کې د ولسمشر رانلډريګن هسکېدل و، چې هغه د افغانستان په موضوع کې له شوروي اتحاد سره د ولسمشر کارتر له وخت نه سخته ونيوله او چارواکو يې د پاکستان له چارواکو سره د نويو وسلو د جنګي الوتکو په ګډون د څلور مليارډ ډالرو په اندازه توافق ليکونه لاسليک کړل، چې امريکا به يې پاکستان ته په اسانو شرايطو ورکوي.

د ۱۹۸۱ کال په پای کې و چې د ملګرو ملتونو په پاسنۍ کړۍ کې بدلون راغی او په هغه سره د کورت والډهايم پر ځای پريز دي کويلار د ملګروملتونو سرمنشي شو، او هغه د ايکواډور د هيواد ديپلومات ديیګو کوردوويز (Diego Cordovez)په سياسي چارو کې د سرمنشي مرستيال د ۱۹۸۲ په فبرورۍ کې د افغانستان د کشالې لپاره د خپل خاص استازي په توګه وټاکه.

کوردوویز او د ژنیو خبرې:

کوردوویز یو ډینامیک او د ابتکاري تخیل خاوند ډیپلومات و. دی دغسې یو ماهر دیپلومات و چې د افغانستان د کشالې په اړه یې د ملګرو ملتونو دیپلوماسي په یو نوي طرز سره په ټینګه روانه کړه. د دغې کشالې په اړه لومړني کارونه د مخه شوي وو او د بحث موضوع ګانې تر ډېره حده مشخصې شوې وې. ده د جولادماکو دیپلوماسي یا د «بېړې دیپلوماسي» غوره کړه، په دې معنی چې ځان به یې د خبرو اترو ځایونو او مقاماتو ته په مسکو، اسلام آباد، کابل او ژنیو کې په بېړه رسوي. د یادولو وړ ده چې ده دغه ټولې خبرې اترې لیکلې او (له افغانستان نه د باندې) په نامه اثر کې یې خپرې کړې. په همدغه اثر کې د افغانستان په اړه سیاسي پېښې د امریکایي لیکوال سلیګ هری سن په قلم بیان شوې. په دې ډول دا یو ډېر مهم او ارزښتناک اثر دی. (د افغان غوټې پرانیستل) په نامه د ریاض خان اثر هم د افغانستان د دغې دورې د ډیپلوماسۍ پېښو ته ځانګړی شوی. دی د پاکستان د باندنیو چارو وزارت لوی مدیر و، او په هغو غونډو کې یې ګډون کاووه چې د افغان کشالې په اړه کېدلې، خو څنګه چې په دې هکله د کوردوویز اثر د لومړنۍ سرچینې اهمیت لري، زه دغه لیکنه د هغه له مخې کاږم، او د ضرورت په حال کې د ریاض خان او هري سن له لیکنو هم کار اخلم.

کوردوویز د ۱۹۸۲ په اپریل کې سیمې ته په سفر لاړ. په پاکستان کې یې اول له صاحبزاده محمد یعقوب خان سره ولیدل چې د آغا شاهي پر ځای د باندنیو چارو وزیر شوی و. صاحبزاده یعقوب خان چې په اصل کې د مهاجرو پښتنو له نسل څخه و، د لوړ اختیار خاوند و، خو مطلق اختیار له

جنرال ضیاءالحق سره و. د کوردوویز د دغه سفر مقصد د خبرو د څنګه والي او کړنلارې ټاکلو په اړه و . دی وایي چې «ما د نږدې والي غږېدو (proximatly talk) د فارمول وړاندیز وکړ، په دې ډول چې خبرې کوونکي یا ښکېلو خواوو استازي به په بېلو کوټو کې ناست وي، دوی به سره نه ګوري او دی به هغوی پر خپلو کوټو کې ویني او د مقابل لوري خبرې به ورته اوروي. کوردوویز د خبرو اترو دغه فارمول ځکه وړاندې کړ، چې د کابل رجیم د وارسا تړون غړو هېوادونو نه پرته ټولو حکومتونو ته مردود و، او پاکستان نه غوښتل چې استازي یې د هغه له استازي سره مخامخ خبرې وکړي، د دې لپاره چې مخامخ خبرې به هغه ته رسمیت ورکړي. له بلې خوا شوروي لویانو کوښښ کاووه د کابل رجیم په خبرو کې برخه ولري چې رسمیت یې په برخه شي. دا د خبرو تر پایه پورې یوه لانجمنه موضوع وه. یعقوب خان د «نږدې والي غږېدو» فارمول ومنه خو هغه د د «غیرمستقیم خبرو» په نامه یادوه. جنرال ضیاءالحق لا د هغه پر ځای «د بېړې دیپلوماسي» غوره بلله او دا یې هم ویل چې د افغان کشالې د هوارولو کلي په کرېملن کې ده خو ضیاء په ژنیو کې په نامخامخ خبرو اترو کې د ایران د ګډون په هکله له خپل سخت دریځ چلند نه تېر شو.

په کابل کې د باندنیو چارو وزیر شاه محمد دوست د کوردوویز له فارمول سره موافقت وښود، خو چې وروسته له ښکېلو خواوو سره د کوردوویز خبرې مخامخ وې. کوردوویز له کارمل سره خپل لیدل زړه تنګونکی وباله، په دې دلیل چې «کارمل د یوه زیرک خو د نه ښه ایسیدونکي شخص پر شان احساس وکړ چې ما ته د افغان ټولنې په اړه لیکچر راکړي» کوردوویز په همدغه وار سفر کې بیا کابل ته لاړ د دې لپاره چې خپله مسوده نهایي کړي. دی وایي چې «زه چې له کابل نه د تهران په لور روان شوم له هغه پرمختګ

نه خوښ وم، چې (په دغې موضوع کې) شوی و» په تهران کې د باندنيو چارو وزير علي اکبر ولايتي هغه ته وويل چې کومه هغه سناريو چې ده ټاکلې پرمخ بوتلله شي، خو ايران نه غواړي په کې ګډون وکړي. کوردوويز دغه منفي ځواب د خپل مأموريت د بري لپاره ښه نښه ونه ګڼله، خو دغه منفي ځواب هغه ته غير متوقع نه و. په پاکستان کې ورته ويل شوي و چې ايران ممکن په خبرو کې ګډون ونه کړي. کوردوويز بيا ولايتي ته کړه چې زه به په خپل ليک کې ووايم چې زه به «ايران له بحثونو نه باخبره وساتم» او «هغه به هر هغه نظر ما ته انتقال کړي چې د تر بحث لاندې موضوع ګانو په اړه يې لري» ولايتي زړه نازړه هوکه وکړه. په ياد دې وي چې ايران په دغه وخت کې له عراق سره د جنګ په حال کې و، او ورته به ګرانه وه چې افغان کشالې ته پوره پام واړوي.په ټوليز ډول کوردوويز له خپل دغه لومړنی سفر نه راضي و، او د کراچی د ډان ورځپاڼې هغه تبصره يې له خپل نظر سره يوه وګڼله چې ليکلي و «لکه هغسې چې وه درې واړه خواوې له خپلو لومړنيو چلندونو ډېر وړاندې تللي، او که د دغه چلند نرم والی وساتل شي هغه به برياليو خبرو ته مساعد وي». (۵)

له دغه سفر نه وروسته په ژنيو کې د اصلي خبرو کېدل وو، چې د هغه لپاره کوردوويز په هاوانا کې له صاحبزاده يعقوب خان او شاه محمد دوست سره وليدل، او د خبرو په اړه يې ځان نور هم ډاډه کړ. هلته دوی د ناپييلو هېوادونو کنفرانس ته د ګډون لپاره تللي وو. ده بيا خپل هغه ليک چې د بحث وړ موضوع ګانو اجنډا يې بللې اول يعقوب خان او بيا نورو ته واستوه، او چې له هغو نه يې د هوکې ځواب واورېدو د ژنيو په ښار کې يې د خبرو نېټه وټاکله چې هغه د ۱۹۸۲ کال د جون ۱۵ مه وه. په دې ډول په دغه ښار کې په دغه نېټه کې د افغانستان د کشالې په اړه د خبرو دغسې لړۍ پيل شوه

چې څه باندې شپږ کاله یې ونیول چې د خبرو په دوولسم پړاو کې سره یـوې فیصلې ته ورسېدل، چې د هغې له مخې یرغلګر شـوروي پـوځ لـه افغانسـتان څخـه و ایسـتل شـو. دا د افغانسـتان پـه اړه یـو بېسـارې لـومړنی بـین المللـی کنفرانس و، خو په خپله د افغان ولس استازو په کې برخه نه لرله. سره لـه دې هم دا د افغان ملت بېساری بری او د شوروي اتحاد او د پرچم رجیم دغسـې بېساري ناکامي شـوه چـې لـه هغـه زر وروسـته لـومړنی یـې ټوټـه ټوټـه شـو،او وروستنی یې له منځ نه لاړ.

څنګه چې د ژنیو د خبرو بریالی ختم د کـودوویز بـری هـم کېـده، هغـه لـه دیپلوماسۍ او حوصلې نه پوره کار اخیسته، او هم یې د ملتونو په مـانۍ کـې د ملګرو ملتونو د استازي په توګه کوربه توب کاووه. په دې ډول چې «نو بیـا مـا د استفادې لپاره د کوټو تیارول پر غاړه واخیسته، فرنیچر مې غوره کړ، د دفتر کافي او چای سر رشته مې هم وکړه او د مناسب مصؤنیت ترتیبات مې هـم ونیول» دی دا هم وایي چې «هر هیئت به د ملتونو مانۍ ته جـلا راتـه؛ یـو پـه سهار او بل په ماسپښین کې. په بلې اونۍ کې به دغـه ترتیـب سـرچپه کېـده، د دې لپاره چې هر هیئت لږ او ډېر په برابر شمېر په سهار او ماسپښین مانۍ تـه راغلی وي. دواړه هیئتونه به هیڅکله په یوه وخت کې په مانۍ کې نه وي».[۶]

کوردوویز د خبرو پـه درشـل کـې پـه ژنیـو کـې د شـوروي اتحـاد اسـتازی ستانس لاوګویلوف(Stanislav Gavrilov) سره هم ولیدل. دی په کابل کې د شوروي لوړپوړی دیپلومات او د سیمې د چارو متخصص و او له ګرومیکـو سره یې په نېغه توګه مخابره کولـه. پـه دې ډول کـوردوویز د شـوروي اتحـاد د دغه سفیر له لارې د هغه حکومت په سیاست ځان پوهوه. دی وایي چې دی له هغه سره جـوړ راغـی او«..... شـورویانو دی هیڅکلـه تېرایسـتلی نـه دی. د همدغه اعتماد له امله به و چې کوردوویز وایي چې«مـا تـل پـه څرګنـده کلمـو

ورته ویل چې دغه یرغل محکوم کړي، او زما په ذهن کې هېڅ شک نه و، چې ټولو شوروي دیپلوماتانو هغه یوه غټه تېروتنه ګڼله. دوی په مسکو کې هغو (سرزورو) ته تل اشاره کوله چې فکر یې کاووه چې د خبرو له لارې وتل به سپکاوی وي». په یاد دې وي چې د ژنیو خبرې په ظاهر کې د پاکستان او کابل رجیم د استازو ترمینځ وې،خو هلته د شوروي غټ استازي شته توب ښیي چې هغه د رجیم استازو ته هدایت ورکاووه، او شورویانو هیله کوله چې د ژنیو خبرې و کابل ته یو ډول مشروعیت یا لږ تر لږه بین المللي حیثیت ورکړي.

د نړۍ‌بل زبرځواک امریکا چې په دغه وخت کې یې د افغانستان پر پېښو ژور اثر لاره د ژنیو له خبرو سره چندان علاقه نه ښودله. کوردوویز وایي چې په ملګروملتونو کې د امریکې د دایمي استازي یو مرستیال جارج شرمان ورته په رسمي ډول څرګنده کړه، چې امریکا په داسې حال کې چې د خبرو له لارې د کشالې د هوارېدلو ملا تړ کوي نه غواړي چې په هغو خبرو اترو کې برخه ولري چې د همدغه مقصد لپاره کېږي.خو په ژنیو کې د یونو په دفتر کې د امریکې استازي هرمن سوای بې (Herman Swaebe)، چې د ولسمشر ریګن نزدې ملګری و، کوردوویز هلته ولید او ورسره یې ومنله چې دغه موضوع به په کرسمس کې له ریګن سره مطرح کړي.

کوردوویز د ژنیو په ښار کې د ملتونو په ماڼۍ کې د ۱۹۸۲ دجون په ۱۶مه اول د پاکستان د هیئت ډګروال یعقوب خان سره ولیدل. د هغه په وینا «په دې ډول مونږ په هغو خبرو پیل وکړ چې په تېر یو نیم کال کې د خبرو موضوع وه.» پاکستان د ملګروملتونو له خوا د اخري فیصلې پر کوم ډول تائید باندې ټینګار کاووه خو افغانستان د هغه پر خلاف په دې فکر و چې یونو دې له فورمات نه لېرې وساتله شي. د دوی ترمینځ غټ اختلاف د

بحث د موضوع ګانو په اړه و، چې له افغانستان څخه د پوځ ایستل کېدل، او د هغه په چارو کې له مداخلې نه انکار و. شاه محمد دوست د هغه پر خلاف په پرله پسې ډول یادوله، چې که دغه لاسوهنه ودرول شي«نورې موضوع ګانې به حل شي» یعقوب خان ټینګار کاووه چې د پوځ د وتلو په مادو، د شرایطو او وخت ټاکلو په ګډون دې خبرې او فیصله و شي. له بلې خوا افغانستان دغه چلند غوره کړ چې د شوروي د پوځ ایستل کېدل دې د اخري فیصلې «د قرینې د ننه» وي، او ټول اړوند ترتیبونه به «علاقمن دولتونه» نیسي. له دغو «دولتونو» نه د هغه مقصد د کابل رجیم او شوروي اتحاد و. په پای کې د پوځ د وتنې موضوع په متن کې د اساسي ټکي په توګه ومنل شو. خو د کابل رجیم استازي د خبرو په بهیر کې په وار وار له هغه سره مقاومت کاووه.

زر مالومه شوه چې دواړه خواوې سره ډېرې بې اعتماده او مخالفې دي. د پولې (د ډیورنډ سرحدي سیمې) په یادیدلو سره دوی سره احساساتي هم شول. په دغه حال کې د خبرو فورمات یا کړنلاره د عادي منظمو مسودو لپاره مساعده نه وه. کوردوویز وایي چې ځکه به د خبرو په بهیر کې مهم او معقول ټکی وړاندې کېدلو به و متن ته تغیر ورکاووه، خو دی د خبرو په ورو تګ سره خواشینی و، په تېره هغه وخت چې له دغو استازو سره یې جلا خبرې کولې، چې هغه ستړې کوونکې او ستونزناکې وې. بیا نو ده غوره وګڼله چې دوی د دوی په هستوګنځیو کې ووینې چې سره نږدې وو. په پای کې له دغسې متن سره هوکه وشوه چې د جامعې فیصلې لپاره اساس کېدلی شو. کوردوویز وایي چې ما د خبرو په پیل کې له یعقوب خان او دوست نه وغوښتل چې اساسي دا ده چې دوی دې د پوځ وتلو او د مداخلې د مخنیوي موضوع ګانې سره حل کړي، خو دوی هر یوه فکر کاووه چې د دغو موضوع

ګانو له يادونې نه ډډه وشي، په داسې حال کې چې اساسي موضوع ګانې همدغه وې او يوازې هغه د پرمختګ لامل کېدلی شوې.

کوردوويز د شوروي اتحاد سفير ګوريلوف ته د جنرال ضياءالحق دغه خبره هم ياده کړه، چې مجاهدان به په کومې مرحلې کې هم په خبرو کې ګډون وکړي، خو ګوريلوف د خپل حکومت او د کابل رجيم پر شان هغوی په زيږو الفاظو ياد کړل او دا يې هم وويل چې هغوی د دې وړ نه دي چې سياسي حيثيت ورته ورکړل شي. کوردوويز ګوريلوف ته دا هم وويل چې په ورته حال کې د دغسې خبرو تر څنګه (ملي پخلاينې) موضوع هم تر بحث لاندې نيول کيږي، او که دا خبره رښتيا وي چې پاکستان، امريکا او نور د افغانستان په چارو کې لاسوهنې کوي، دا هم رښتيا ده چې د افغان ملت غوښ اکثريت د کابل رجيم پر خلاف دی او وايي چې دغه رجيم يوه باندني پوځ پر پښو درولی دی. کوردوويز دا هم وويل چې په کابل کې به يو نوی «پراخ بنسټه»حکومت يقيني کړي چې اخري فيصله په سولې او اثرناک ډول عملي شي. ګوريلوف دغه وړانديز ومنه خو دا يې هم وويل چې اوس يې د خبرو وخت نه دی او په راتلونکي کې په پرې بحث وشي. د کوردوويز دغه فکر ټولو ته نوی و، خو کارمليان او شورويان په دغه وخت کې د پراخ بنسټ حکومت د طرح مخالف وو.

د ۱۹۸۲ د نومبر په ۱۱مه د شوروي اعلی واکمن بريژنيف مړ شو او د ک. ج. ب سروال يوري اندروپوف د هغه پر ځای د کمونست ګوند عمومي منشي يعنې دشوروي اتحاد لوی واکمن شو. تر دغه وخته د ژنيو په خبرو کې يو څه پرمختګ شوی و، او د اندروپوف په واکمن کېدلو سره د ژنيو په خبرو کې د پرمختګ هيله ښه پياوړې شوه، که څه هم لمکه چې د مخه ويل شوي، دی د دغه يرغل او له هغه نه د را پيدا ملي او بين المللي کشالو اصلي

مؤسس دی خو افغان مجاهدانو د نړۍ د پیاوړو حکومتونو په ټینګ ملاتړ د ده دغه یرغل د ناکامۍ پولې ته نزدې کړی او دغه امکان یې له مینځ نه وړی او یرغلګر پوځ ته یې ناشونکی کړی و، چې هغوی به په عادي نظامي عمل وځپي. اندروپوف اوس خپلې تېروتنې ته ځیر شوی او په دغه فکر شوی و، چې خپل پوځ د ښکېلو حکومتونو په افقي سره له افغانستان نه په عزت وباسي. د بریژنیف مړینې ده ته یو چانس برابر کړ چې په دې اړه د ښکېلو حکومتونو له مشرانو سره په مسکو کې وګوري چې د بریژنیف جنازې ته هلته تللي وو. په دغو مشرانو کې د پاکستان مشر جنرال ضیاءالحق هم و، چې اندروپوف څلوېښت دقیقې ورسره په خصوصي توګه خبرې وکړې . په داسې حال کې چې هغه له کارمل سره سوړ چلند وکړ. ضیاءالحق وروسته په اسلام اباد کې کوردوویز ته وویل چې ده «....اندروپوف ته وویل چې له سیاسي حل نه پرته بله لار نشته، او دا چې ملګري ملتونه د حل یوازنۍ وسیله ده» کوردوویز وایي چې په مسکو کې د پوځ د ایستل کېدلو، او د ژنیو په خبرو کې د ممکن وړاندې تګ په اړه په وار وار ښې «اشارې» ورکول کېدلې. دی دا هم وایي چې څنګه چې بین المللي ټولنې په اتفاق سره د ده د مأموریت ملاتړ کاووه، دغه ملاتړ دده له بري سره مرسته کوله، که څه هم د همدغه کال (۱۹۸۲) په اخر کې هغه پرېکړه چې د افغانستان د کشالې په اړه د عمومي اسامبلی له خوا وشوه د ۲۱ رایو په وړاندې ۱۱۴ رایې وې چې د تېر کال له رایو نه دوه کمې وې. په دغه کال کې د دیارلس هېوادونواستازو رایې ورنکړې.

کوردوویز همدا چې د لومړي پړاو خبرې پای ته ورسېدلې،د خپل یوه ملګري په مرسته «د جامعي فیصلې لومړنۍ مسوده» تیاره کړه. دغه متن څلور برخې لرلې،او دغسې ټکي یې لرل چې د خبرو خواوو یې غوښتنه کوله.

لومړۍ برخه يې د پوځ د ايستل کېدلو او په هغو پورې د اړوندو ټکو په اړه وه؛ دوهمه برخه يې د نه لاسوهنې او نه مداخلې په باب وه؛ دريېمه يې د هغو هيوادونو له خوا د ضمانت په ارتباط وه،چې لا مشخص شوي نه وو، او څلورمه يې د کډوالو د ستنېدو په هکله وه. په مسودې کې دا هم ويل شوي وو چې فيصله به د دې لپازه چې عملي کېدل يې چټک ،واقعي او کامل وي،يو ځای عملي کېږي، خو کوردوويز خپل تګ سيمې ته د توقع پر خلاف وځنډوه. کوردوويز د ۱۹۸۲ کال د ډسمبر په ۳۱مه په نيويارک ټايمز ورځپاڼې کې ولوستل چې د شوروي اتحاد دولتي خبرې اژانس تاس له يوې اعلاميې نه ښکاريده چې مطلب يې «.... په افغانستان کې د شوروي اتحاد تر لاس لاندې حکومت متيقن کاووه او په لويديځ کې يې دغه خبرې اثر کاوه چې د شوروي نوی واکمن، يوري اندروپوف ممکن تياری نيسي چې د حيثيت نه بايللو فيصله وشي» د تاس دغه اعلاميه که څه هم څرګنده نه وه، د هيلې هغه توده هوا چې د اندروپوف په واکمن کېدلو سره پيدا شوې وه بېرته سړه کړه او د کراچی د ډان ورځپاڼې نظر ښکاره کړ چې پاکستان ته نه ښايي«د دراماتيک بدلون» هيله وکړي.

دغه نوی انکشاف کوردوويز په دې فکر کړ چې د افغان کشاله اوس د زبرځواکونو په کړکېچنو اړيکو کې نغښتل شوي ده. دی وايي چې «د مسکو په څرګندو کلمو زه پوه کړی وم، چې غواړي په خبرو کې وړاندې لاړ شي ، خو دا يې نه شو زغملی چې په ښکاره يا حتی په ضمني ډول ووايي چې هر ډول چې وي فيصلې ته رسېدل غواړي، يا دا چې اماده ده د دې لپاره چې فيصله تر لاسه شي، د کابل رجيم له پښو نه وغورزول شي». مهمه لا دا ده چې کوردوويز په دغه وخت کې د شوروي لويانو ځانګړتياوې درک کړي چې د هماغې يوې موضوع په اړه د وخت په تقاضا سره ډول ډول غبرېږي. دی

وايي چې « د ټولو خبرو په بهير کې زه له دغسې حالتونو سره مخ کېدلم چې شورويانو په ضمني ډول ډېر لږ په کلمو ما ته يو څه ويل، په داسې حال کې په ښکاره يې د امريکې له ديپلوماتانو يا ناټو سره (په خبرو کې) بل ډول دريځ نيوه»دی وړاندې وايي چې د دوی دغه چلند «..... د منځګړي په توګه زما دنده په ټينګه پيچلې کوله ، او زما اعتبار زيانمن شو، ځکه چې هم پاکستانيانو او هم امريکايانو تل نه شو کولی د شورويانو د سلوک په اړه زما انتباهات تائيد کړي، اړينه به نه وي چې ووايم چې ما له شورويانو سره عين ستونزې لرلې چې ورته مې د يوې ټاکلې موضوع په اړه د امريکايانو يا پاکستانيانو چلند ښکاره کاووه. د وخت په تېرېدلو سره زه د يو منځګړي د دندې د ځينو له ښه نه ايسيدونکو اړخونو سره روږدی شوم.

ډېر وخت تېر شوی نه و، چې ناهيلی کوردوويز بېرته هيله من شو. د ۱۹۸۳ د جنوری په ۶مه په ملګروملتونو کې د شوروي استازی ولادميرشوستوف ورته وويل چې « له يوه ډېر لوړ ځای نه هغه ته هدايت شوی چې تا ته ووايي چې په مسکو کې دجامعي فيصلې مسودې درناوی شوی او دا چې د شوروي حکومت هيله کوي چې په ژنيو کې به له خبروکونکو سره د هغه خبرې بريالۍ وي».بيا نو کوردوويز په لږ ډاډه زړه سيمې ته په سفر لاړ،او په تهران کی علی اکبر ولايتی ورته وويل چې د فيصلی اصلی او محوری موضوع د پوځ ايستل کيدل دی چی بايد په دوه کلونو کی سرته ورسيږي .هغه دا هم ورته وويل چی ملګری ملتونه بايد يقينی کړی چی افغان کډوال خپل هيواد ته ستانه شي کوردوويز وايی چی ما په نرمه ژبه ورته ياده کړه چی دا د ملګرو ملتونو وظيفه ده چی خپل هيواد ته د کډوالو ستنيدل د هغوی په خپله خوښه يقيني کړي. کوردوويز دوه ورځی وروسته بيا اسلام اباد ته لاړ ، او هلته يې له يعقوب خان سره وليدل چې د

ده په وينا دغه ليدنه ډېره ښه وه. کوردوويز په همدغې ليدنې کې يعقوب خان ته يو خاص جدول ورکړ چې په هغه کې د فيصلې په مسوده کې څلور عنصرو نه يا برخې په مهارت سره انځور شوې و. «وتنه، نه لاسوهنه ضمانتونه او کډوال» د جدول سرليک ډي‌ډې (D.Day) يا د بري ورځ غوره شوې وه. هغه د جدول په اړه اوږده معلومات هم ورکړل. په بله ورځ يعقوب خان د هيئت له ټولو غړو سره وليدل، ورته يې وويل چې اساسي ټکی د هغې پراخې شوې مسودې پر محتوياتو موافقه ده چې دی يې غواړي چې په ژنيو کې يې وړاندې کړي. هغوی ته يې دا هم ياده کړه چې د شوروپانو او کارمليانو موافقه د پاکستان په هغه اماده توب پورې تړلې ده، چې د تنظيمونو د مشرانو، او اصلي مهاجرانو ترمينځ توپير وکړي. په بله ورځ يعقوب خان کوردوويز ته ډاډ ورکړ چې په مسودې کې نه هوارېدونکی جنجال نه ليدل کېږي،خو د ده حکومت ټينګار کوي چې د پوځ د ايستل کېدلو لپاره دې د وخت چوکاټ وټاکل شي. کوردوويز ورسره ومنله او د جدول په نظر کې نيولو سره يې چې ده د «ميکانزم سياست» نومولی و، موافقه وکړه چې په سياسي لحاظ پائيدونکی حل غواړي چې د فيصلې د ټولو عنصرونو پلې کول په يوه وخت کې وي. کوردوويز په دې هکله دا هم وويل چې پلې کېدل يې د فيصلې له ختم نه يوه يا دوه مياشت وروسته شروع شي. خو يعقوب خان ورته کړه چې په دې اړه به له دولت مشر ضياءالحق سره مشوره وکړي. هغه يو ځل بيا په ټينګه وويل چې پاکستان نه شي کولی د کابل رجيم استازو سره مخامخ خبرې وکړي، او دا په ده پورې اړه لري چې د کابل رجيم قانع کړي چې خبرې دې نائبي ياني نامخامخ او واسطه ييزې وي. ده دا هم وويل چې دی کولی شي د امريکې حکومت هم قانع کړي چې دغه کړنلاره ومني، خو هره هغه لاره به چې په هغې سره د کابل رجيم په

رسمیت وپیژندل شي، دغسې کړکېچونه پیدا کړي چې ممکن د خبرو ټول پروګرام زیانمن کړي.

کوردوویز د همدغې ورځې په ماښام ضیاءالحق، یعقوب خان، د مالیاتو وزیر غلام اسحاق خان او لوی درستیز جنرال عارف د ضیاء په دفتر کې سره په ګډه ولیدل.دی وایي چې د توقع پرخلاف له هغو سره بحث ډېر جدي شو، او له هغه نه یوې پخې فیصلې ته د رسېدلو په اړه پوښتنې وشوې چې هغه په اصل کې د شورویانو د اماده توب په اړه د پاکستانیانو له شاکي توب نه ولاړې شوې وې چې خپل پوځ له افغانستان نه وباسي او د کابل رجیم عوض کړي. کوردوویز وایي چې ما دوی ته وویل چې دغه ټوله پروسه او په خاص ډول مسوده په دغه ډول تنظیم شوې چې پاکستان هر وخت کولی شي هغه اندازه یا درجه یقیني کړي چې شورویانو په رسمي ډول د پوځ وتل د وخت په یوه چوکاټ کې د ننه منلي وي په ساحه کې هېڅ ځیز ته تغیر ورکړي. کوردوویز دا هم ورته وویل چې که په خبرو کې پرمختګ وشو، شورویان به د ملي پخلاینې په اړه عمل وکړي او « تاسې ته په یقین وایم چې کارمل د هغوی نه خوښېږي» کوردوویز هم وایي چې زما د دغې «محاکمې» په بهیر کې یعقوب خان چوپ و او چې بله ورځ مې ورته وویل چې دولت مشر دې زه « د زمریانو په کوټه کې اچولی وم» هغه وخندل او چې ضیاء ته یې زما خبره وکړه هغه وویل چې«ده د یوه ښه عیسوي پر شان سلوک وکړ.» د کوردوویز پاکستاني ملګرو ورته دا هم وویل چې د اسلام اباد په لوړه سطح کې ویل کېدل چې ضیاءالحق د هغه کار منلی و. په بله ورځ یعقوب خان ورته ډاډ ورکړ چې پاکستان هم د « همپال توب» او هم د فیصلې د پلې کېدلو ټول عنصرونه منلي، خو مشاورانو یې دغه موضوع هم یاده کړه چې په فیصلې کې دې د موجودو سرحدونو د قبولۍ ذکر په حتمي ډول وشي» خو

کوردوویز وايي چې ده له دغه بحث نه وروسته لازمه نه ګڼله چې په دې اړه اوس بحث وکړي. کوردوویز په دې ډول په اسلام اباد کې له یو ډول «محاکمې» نه بریالی ووت خو په کابل کې یې هم ستونزې لږې نه وې.

په کابل کې شاه محمد دوست د کوردوویز جدول خوښ کړ خو د څلورو برخو په لرلو سره یې د یوه سند مسوده «غیر واقعي» وبلله او ویې ویل چې د هغه پرځای دې د بحث موضوع ګانې په څلورو سندونو کې ذکر شي. له پاکستان سره یې د مخامخ خبرو په هکله سرسري یادونه وکړه. خو د ده په خبرو کې د اندېښنې وړ ټکی دا و چې د پوځ د ایستل کېدلو په اړه یې د وخت د ټاکل کېدلو چوکاټ ونه مانه. کوردوویز بیا ورته کړه چې که دی پخوا له دې چې پوهاوی راغلی نه وي، نیویارک ته روان شي ټولې خبرې به په ټپه ودرېږي. د کوردوویز په وینا «دوست دغسې دریځ غوره کړ چې حکومت ته به یې «ناشونکی» نه وي چې له پاکستان سره د شوروي پوځ د ایستل کېدلو پر سر د نېټې د تکمیلېدلو په اړه خبرې وشي» کوردوویز له کارمل سره د لیدنې په وخت کې په مسوده کې د وخت د چوکاټ د ټاکل کېدلو پر ذکر ټینګار کاووه او هغه د خبرو په پیل کې ورته ویلي و چې «بېړه د خدای(ج) کار نه دی» کارمل زیاته کړه چې د پوځ ایستل کېدل به د افغانستان او شوروي اتحاد لپاره «یوه تاریخي پرېکړه وي» نو هغه باید له پاکستان سره د خبرو موضوع نه وي. کوردوویز بیا ورته کړه چې که دوی په دې اړه خپل دریځ بدل نه کړي ده ته به ممکنه نه وي چې پاکستان قانع کړي چې خپل هیئت ژنیو ته واستوي.

بل سبا له دوست سره د کوردوویز خبرې بیا کړکیچنې وې، او هغه یو وخت بل وخت جذباتي کېده هغه د هم مهالتوب پرنسیپ ومانه او له اخري فیصلې نه دبرش ورځې وروسته یې د ټولو عنصرونو له پلې کېدلو سره هوکه

وکړه. خو هر ځل چې د پوځ د ایستل کېدلو په اړه بحث کېده دوی به جدي شول. کوردوویز وايي چې «دی کله کله دغسې یو څوک ښکارېده چې لکه د خپل د اعدام پر نېټه چې بحث کوي.» کوردوویز وروسته په شوروي سفارت کې له ګوریلوف او سفیر سره هم د دوډۍ خوړلو په مهال خبرې وکړې. ده هغو ته وویل چې «... په ژنیو کې د مخه دغسې څرګند پوهاوی مینځ ته راغلی و، چې د (پوځ) وتل به د وخت د یوه موافقه شوي چوکاټ دننه وي.» ده ګوریلوف ته دا هم وویل چې «.... دی پوهېږي چې دغه مسئله د شورویانو لپاره ډېره حساسه ده خو هغه د امریکایانو او پاکستانیانو لپاره هم په هماغه اندازه جدي ده.» ګوریلوف هم د دوست پر شان د پوځ د ایستل کېدلو د وخت ټاکلو له موضوع سره مخالفت وکړ، خو په پای کې یې د کوردوویز د دلیلونو په وړاندې وویل چې په دې اړه به له مسکو سره مشوره وکړي. کوردوویز دغه وخت کې هم بېحوصلې او هم اندېښمن شوی و. سره له دې هم اسلام اباد ته یې خپل تګ وځنډوه، د دې لپاره چې له دوست سره بیا ووینې. هغه بیا د هماغې ورځې په شپه کې ورسره ولیدل. د کوردوویز په نظر دوست ستړی او ترفشار لاندې مالومېده او ویې ویل چې له ګوندي او حکومتي لویانو سره یې مشوره کړې او اوس دېته تیاردي چې د ده وړاندیز ومني خو په لږ تغییر سره او هغه دا چې « پوره وتلو د ټاکلې نېټې» پر ځای دې د «ممکنې نېټې» ذکر وشي. کوردوویز دغه نظر سمله لاسه دغه دلیل رد کړ، چې دده د فارمول او د رسمي موافقې د نه شته توب ترمینځ توپیر نه شته. دوی وروسته په دغه اړه ډېر وغږېدل، او په پای کې کوردوویز ورته کړه چې ده هغه لیکنه منلی چې هغه د فیصله لیک په مسوده کې ذکر کړی. « هغه سر وخوځاووه او زه ترېنه رخصت شوم.» کوردوویز وايي چې په کابل کې ما غوښتل له دوست سره خپلې اړیکې ترمیم کړم چې د مخه داغي شوې وې،

خو هغه اقرار وکړ چې له ګوندي او حکومتي لويانو سره يې جنجال لاره او هغوی د ديپلوماسي په نزاکت نه پوهېږي. په هر حال کوردوويز وايي چې کله له افغانستان نه روانيده احساس يې کاووه چې ټول هغه څه چې يې غوښتل تر لاسه کړي دي.

په اسلام اباد کې د امريکې سفير رانلډ سپايرز(Ronald Spires) کوردوويز ته وويل چې کابل او مسکو ورته امتيازونه ورکړي او ده ورته ډاډ ورکړ، چې دده خکومت به همکاري ونه سپموي. ده دغه څه وروسته له هغه وويل چې کوردوويز ورته ويلي و، چې ويل کېږي امريکا نه غواړي د افغان کشاله په خبرو سره هواره شي، په داسې حال کې چې اندروپوف له سياسي حل سره علاقه ښودلې وه. يعقوب خان هم په دې اړه رضايت ښکاره کړ، خو مشاوران يې قانع نه وو. دولت مشر ضياءالحق هم کوردوويز ته خپل رضايت په يو پيغام کې څرګند کړ. کوردوويز وايي چې په تهران کې په اسلام اباد او کابل کې دده دخبرو په هکله مثبتې تبصرې وشوې، خو تهران د پخوا پر شان په خبرو کې ګډون کولو نه ډډه وکړه. په اخر کې کوردوويز وايي چې «سه شنبه د فبرورۍ په اتمه يو ډېر ستړی او پوره راضي مينځګړی د بېرته تللو لپاره په الوتکه کې کېناست.»(١١)

د دوستانو هېوادونو سفيران
او د ژنيو خبرې

څنګه چې د شوروي يرغل او له هغه نه د پيدا شوې کشالې د هوارېدلو موضوع بين المللي اړخونه لرل، کوردوويز په نيويارک کې لازمه وګڼله چې د علاقمنو هېوادونو سفيران د خپل سفر او په عمومي ډول د ژنيو د خبرو له نتيجو نه خبر کړي چې د ضرورت په وخت کې دوی همکاري وکړي. اول يې د هند او بيا د چين له سفير سره وليدل. وروستی ليدنه په دې مقصد وه چې که د امريکې او شوروي حکومتونو له خوا پاکستان ته ستونزې پيدا شوې چين به په دې اړه رغنده رول لوبوي. خو د اروپايي ټولنې له سفيرانو سره د کوردوويز ليدنه د توقع پر خلاف يو څه زيږه وه. هغو پر شوروي اتحاد اعتماد نه کاووه. دی وايي چې «...... د دوی د شوروي ضد احساساتو له ژورتيا نه خبر نه وم چې هغه له دوهم نړيوال جنګ نه وروسته د ختيځې اروپا د پېښو نتيجه وه.» شوروي اتحاد له دوهم جهاني جنګ نه وروسته د ختيځې اروپا هيوادونه لاندې کړي، او يو وخت بل وخت يې د هغو د ځينو ازادی غوښتونکي قيامونه په نظامي زور ځپلي و. کوردوويز وايي چې « يوه اروپايي دوست راته وويل چې دوی ته ممکمنه نه ده پر دغسې حکومت باور وکړي چې کمونيستي رجيمونه يې په ډېرې بې رحمۍ سره تحميل کړي او بشري حقونه يې تر پښو لاندې کړي دي.» دی وايي چې زما هغو اطمينانونو ته غوږ ونه کاږه وو چې اندروپوف په ښکاره اراده کړې چې دغه کشاله په ديپلوماسي سره هواره شي.» دی دا هم وايي چې د فرانسې سفير لا « .... زه

تورن کړم چې د شوروي اتحاد هغه توطیه اسانه کوي چې په کابل کې یو پوره تابع کمونستي رجیم خوندي او دغه جذمي فکر واقعي کړي چې سوشلستي انقلاب پر شاتلونکی نه دی. کوردوویز په ځواب کې ورته وویل چې « که پاکستان لکه ځنګه چې ضیاء په وار وار ویلي چې له سیاسي حل سره علاقمن دی ملګري ملتونه او د هغه ټول غړي ددې لپاره چې دغه بحران ختم شي باید د دیپلوماسي له لارې د هغه ملاتړ وکړي.» د اروپایی ټولنې د سفیرانو پر خلاف د امریکې د باندنیو چارو د وزیر مرستیال ایګل برګر(Eagle Burger) د کوردوویز له کوښښو نه خوښي وکړه او « په وار وار یې په ټینګه ویل چې د پوځ ایستل کېدل امریکې ته خاص اهمیت لري او که شورویان ووتل د کابل رجیم نسکوریدل به لبړ و ډېر اتومات وي.» کوردوویز لا وایي چې « کله چې رسمي لیدنه ختمه شوه ایګل برګر راته په درندو الفاظو اطمینان راکړ چې د امریکې حکومت په رښتینې توګه زما د کوښښونو ملاتړ کوي.» خو کوردوویز دا هم وایي چې دی لا دمخه پوهېده چې په دې اړه په اسلام اباد، کابل، مسکو او واشنګټن کې او دا سې هم د لویدیځې اروپایي هیوادونو په مرکزونو کې ژور اختلافونه وو، او په دې اړه په هماغه وخت کې دغسې خبرې کېدلې چې د ژنیو پر خبرو اترو یې اثر کاووه.

په مسکو کې له اندروپوف سره د کويلار او کوردوويز ليدنه

د کوردوويز بل سفر د سرمنشي پريزوي کويلار په ملګرتوب مسکو ته و. د شوروي حکومت سرمنشي مسکو ته په رسمي ډول بللی و ددې لپاره چې له هغه او کوردوويز سره په ځينو مهمو موضوع ګانو د افغانستان د موضوع په ګډون پوهاوی وکړي. کوردوويز وايي چې شوروي لويان د امريکايانو او پاکستانيانو په اړه په ژور ډول شکمن وو. دواړو منشيانو له دود سره سم د ۱۹۸۳ کال د مارچ په ۲۸مه په يوې غونډې کې د غټو نړۍ والو موضوعګانو په اړه لنډې ليکنې واورولې. کويلار وويل چې پاکستان د افغانستان د کشالې د هوارولو لپاره يوه تړون ته چمتووالی ښودلی خو اندروپوف د هغه پرخلاف وويل چې «بين المللي چارې پر خطرناکې لارې روانې شوې دي.» هغه وروسته له هغه چې په نړۍ کې يې نښتو ته ګوته ونيوله د افغانستان شاوخوا وضع په اړه ډېر وغږېد او ويې ويل چې دی د ملګروملتونو له لارې د افغانستان په چاروکې د لاسوهنې مخالف دی. په عين حال کې يې د ديپلوماسۍ له لارې د افغانستان د کشالې په اړه د کوردوويز کوښښونه مثبت وارزول خو يو ځل بيا يې په ټينګه وويل چې که لاسوهنې ودرولی شي «ګرانه به نه وي د اړوندو موضوع ګانو په اړه د شوروي پوځ د وتلو په ګډون موافقه وشي.» په دغه وخت کې هغه خپله ليکنه يوې خوا ته واچوله او پر خپلو الفاظو يې وويل چې «..... شوروي اتحاد اراده نه لري خپل پوځ په افغانستان کې وساتي، شوروي پوځ به تر هغو پاتې وي چې ورته ضرورت وي. ځکه چې دا هغسې يوه موضوع ده چې د شوروي اتحاد پولې امنيت

ورسره تړلی دی.» هغه دا هم ښکاره کړه چې ډېر کسان ولې د شوروي اتحاد په رښتیین توب شک کوي او بیا یې د ګوتو په شمېر ښودله چې په افغانستان کې د پوځ پاتې کېدل به دغه پایلې ولري . یوه، هغه ډېر لګښت غواړي، دوه ، دننه په شوروي اتحاد کې ستونزې پیدا کوي؛ درې،د امریکې له متحدو دولتونو، دریيمې نړۍ او اسلامي نړۍ سره د کشالو لامل کېږي؛ او څلور له ټولو هغو هیوادونو سره چې له دغې موضوع سره علاقه لري. حتما پرابلمونه خلق کوي. نو دی له زړه نه غواړي چې « دغه حال ته د پای ټکی کېږدي.» (۱۲) دغه وینا د مخه راوړل شوې ده، او د هغې د خاص اهمیت له امله دلته بیا راوړل شوه. دا لومړی ځل و چې د شوروي اتحاد لوړ واکمن په څرګند ډول په افغانستان کې د خپل پوځ شتون له څو اړخونو مضر وباله، او په ضمني ډول یې تېروتنه وبلله . خو په مسکو کې دغسې څوک نه و چې ورته ووایې چې دپوځ استولو اصلي عامل خو ته په خپله وې او لوی درستیز اوګارکوف چې درته وویل چې په دغه کار سره به اسلامي نړۍ وپاروو، او په ټولې نړۍ کې به له سیاسي پلوه بایلو تا هعه ته وویل چې ستا کار د نظامي چارو تر سره کول دي، او سیاست به مونږ پرمخ بیایو، او چې هغه سره له دي هم وویل چې « اخر زه لوی درستیز یم» تا هغه په غوسه وترټه او ورته وویل چې «نور نو بس» داسې هم د دفاع وزیر مرستیال جنرال پاولوفسکی چې د یوه لوی نظامي هیئت په مشری په افغانستان کې څو میاشتې تېرې کړې، او د هغه د امنیتی او نظامی چارو په اړه یې معلومات ترلاسه کړي و، د دفاع وزیر اوستینوف ته مشوره ورکړه چې افغانستان ته د پوځ استولو ضرورت نشته، هغه بېرته وغوښتل شو او د رتبې تنزیل ورته ورکړ شو.دغه متل څومره پرځای دی چې وایي: کجا کاری کند عاقل که بار آرد پیشماني. په هر حال د اندروپوف دغه هیله هم د هغه په واکمني کې تر سره نه شوه، او

دی هم په دغې کشالې کې د بريژنيف پر شان ارمانجن لاړ، خو کوردوويز به يې په خپل مأموريت کې نور هم جدي کړی وي.

له هغه وروسته کوردوويز او مرستيال يې ريمونډ سومرنيز د جامعې فيصلې په تکميل کولو بوخت شول،خو په دغه وخت کې پاکستانيانو يوه نوې کشاله خلق کړه.دوی له کوردووېز نه وغوښتل چې د فيصلې په وروستي متن کې دې د ډيورنډ کرښه بين المللي پوله وښودله شي. دغه کرښه په ۱۸۹۳ کې د هند برتانوي حکومت پر اميرعبدالرحمن باندې تحميل کړې وه او د کرښې ختيځې سيمې يې، چې د افغانستان برخې وې ، د برتانوی حکومت په نفوذي سيمې کې نيولي وې. پر هغه سربېره په دې اړه توافق ليک هم هغسې چې خپور شوی دی، دغه څه په شک کې دی ما په خپلو اثارو کې تثبيت کړي دي. دلته به دغومره وويل شي، چې د پاکستان له هسکېدلو نه وروسته د افغانستان حکومت او پارلمان هغه رد کړی او افغانستان د همدغې موضوع په ملګرو ملتونو کې د پاکستان په غړي کېدلو په وخت کې منفي رايه ورکړې ده، خو پاکستان په دغه وخت کې چې افعانستان قانوني حکومت نه لاره، او هيوراد د شوروی پوځ تر اشغال لاندې و، او د افغانانو غوڅ اکثريت د شوروي د تابع رجيم مخالف و، کوښښ کاووه چې دعه کرښه د همدغه لاسپوڅي رجيم له خوا په رسمي ډول و پېژندل شي. رجيم حاضر و چې د دغې موضوع پر سر سوداګري وکړي، خو چې پاکستان يې په رسمي ډول وپيژني. کوردوويز وايي چې شاه محمد دوست راته وويل چې «.... لکه هسې چې د اګست په وړانديزونو کې ښودل شوي، دغه مسئله په رښتيا د خبرو موضوع کېدلی شي. خو په مستقيم ډول د دواړو حکومتونو تر مينځ او يوازې د پريکړې له ختم نه وروسته.» خو پاکستان دغه تجارت ته حاضر نه و، ياحاضرېدلی نه شو که څه هم محمد«يعقوب تر فشار لاندې و،

ځکه چې په پاکستان کې ډېرو خلکو بې له شک نه احساس کاووه چې یوه نیمګړې پرېکړه هم په حقه ښودل کېدلی شي خو چې کابل د ډېورنډ کرښه په رسمي ډول پېژندلې وي.» (۱۳) غیر له هغه هم له پېښور او شاوخووا علاقو نه پرته د برتانوي هند تر نفوذ لاندې سیمې هغسې چې په دغه توافق لیک کې ښودل شوي، هم د برتانوي هند د حاکمیت په وخت کې او هم د پاکستان له هسکېداو نه وروسته د چارو په اجرا کې خپلواکې وې.

بله موضوع د نهایي برېکړې پلې کېدل و چې هغه هم باید د هغې یوه برخه وي په تېره چې « .... کابل د امریکې او نورو حکومتونو څخه د لیکلې ژمنې هیله کوله چې دوی به د افغانستان په چارو کې لاسوهنه او مداخله نه کوي، او د پاکستان د مداخلې مخه به هم نیسي.» له بلې خوا امریکې په ټینګه احساس کاووه چې د شوروي اتحاد د پوځ وتل به تضمین شوي وي. په پای کې وروسته له دې چې ځینو هېوادونو ته ناکامه مراجعه وشوه، ومنله شوه چې د پرېکړې ضمانت به د امریکا او شوروي اتحاد پر غاړه وي په دې ډول چې لومړنی به مجاهدانو ته خپله مرسته دروي، او وروستی به ژمنه کوي چې خپل ټول پوځ به له افغانستان څخه بیرون کوی. له هغه وروسته د پرېکړې لومړنۍ لیکنه په اوولسو مخونو کې تکمیله شوه. کوردوویز وایي چې ددغې مسودې په وروستي لوستلو سره مې «..... احساس وکړ چې هغه هغسې په وخت، په غور او په دقیق ډول تهیه شوې چې د انسان لپاره ممکنه ده. مونږ تیار وو، چې وړاندې لاړ شو.» (۱۴)

بېرته ژنيو ته

سره له دې هم د ژنيو په غونډه کې (اپرېل ۱۹۸۳) د ښکېلو هيوادونو استازو د مسودې د ځينو ټکو په اړه نارضايت ښکاره کړ. ګوريلوف لا ويل چې «..... مسکو له دغې مسودې نه ناهيلی دی.» او دا چې د نه مداخلې فقره بايد په ټينګه بيان شي. کوردوويز وايي چې «ما زر درک کړه چې افغانانو (دکابل رجيم استازو) څه نه شو ويلی ځکه چې ګوريلوف ته له مسکو نه هدايت نه و رسېدلی. دی تعجب کوی چې ګوريلوف د دغې موضوع په هکله له ماسره خبرې کوي، ځکه چې هغه په رسمي ډول د خبرو شخص نه و. په هر حال له هغه وروسته و چې دوست د مسودې په اړه نظر ښکاره کړ او کوردوويز او مرستيال يې د استازو د نظرونو په رڼا کې مسوده بيا وکتله او هغه يې د يوه متن په چوکاټ کې پر څلورو حقوقي برخو ووېشله او د نوي متن مسوده يې د اپرېل په ۱۵ مه تياره شوه. په همدغه وخت (مې ۱۹۸۳) کې و چې د کوردوويز دغه وينا چې د مسودې متن ۹۵ سلنه تکميل شوی په رسنيو کې په دې ډول خپره شوې وه چې ګواکي د فيصلې ۹۵ سلنه تکميل شوې ده، او وضع په بحراني کېدلو سره د ملامتي ګوته هغه ته نيول کېدله. د يادونې وړ ده چې د امريکې د باندنيو چارو وزير جارج شولتز د مې په ۲۶ مه شوروي حکومت ته په يوې ليکنې کې د کوردوويز د مأموريت ملاتړ و کړ او په څرګند ډول يې ډاډ ورکړی و، چې امريکا له دغې پروسې سره د زړه نه همکاري کوي. خو چې شوروي اتحاد يوې فيصلې ته د رسېدلو لپاره په رښتيا ژمن وي. يعقوب خان هم په هماغه ورځ په نيويارک کې کوردوويز ته ويلی و، چې بيجنګ،پاريس،لندن او واشنګټن ته يې په خپل تازه سفر کې

درک کړه چې حکومتونه یې د ژنیو د خبرو په هکله په ژور ډول شکمن دي او تول په دې نظر دي چې «فیصله یوازې هغه وخت کېدلی شي چې کارمل له ډګر نه وتلی وي.» کوردوویز د ژنیو خبرو له بیا پیل کېدلو نه درې ورځې دمخه ژنیو ته لاړ چې له خبروکوونکو سره یې د مخه لیدلي وي. خو په دغه وخت کې دی له یوه بل مشکل سره مخ شو، او هغه دا چې د شوروي استازي ګوریلوف د زړه په حملې مړ شو، او پر ځای یې واسیلي سفرونچوک(V.Safron chuk) ژنیو ته ورغی. کوردوویز له ګوریلوف سره ښه بلد شوی و او سفرنچوک ورته هم نااشنا و او هم هغه دده په وینا«... ډېر سخت دریځی او ستونزمن معامله کوونکی دی.» دی پخوا په ملګروملتونو کې د شوروي اتحاد د دایمي استازي مرستیال، او د افغانستان په چارو کې د تجربې خاوند و. د خلقي حکومت په وخت کې په کابل کې د یوه سیاسي هیئت مشر، او له یرغل نه وروسته یې په واقع کې د باندنیو چارو د وزیر پر شان کار کاووه، او شاه محمد دوست هسې په نامه وزیر و. کوردوویز وایي چې دی له اول نه داسې ښکارېده چې غواړي د مسودې ځینې موضوع ګانو ته تغیر ورکړي خو ده ورته په ټینګه وویل چې دغه کار به ډېرې ستونزې ولري. کوردوویز له یعقوب خان او سفرنچوک سره له لیدنې وروسته په دې فکر شو چې «.... په مسکو کې کومه سخته پېښه شوې ده.» د «پېښې» یوه نښه دا وه چې سفرنچوک پر پاکستان تور ولګاووه چې د نه مداخلې په فقره کې له داډ ورکولو نه تېر شوی دی او «... په دغه دریځ کې ټینګ ودرېد چې کومې هغه خبرې چې د شوروي پوځ د وتلو په اړه کېږي باید وروسته له هغه وي چې پاکستان د نه لاسوهنې په اړه په رسمي ډول ژمنه وکړي.» د هغه په هدایت به و، چې « دوست هم خپل دریځ سخت کړ او په خپل وار یې د (پوځ) ایستل کېدلو د وخت ټاکلو په مقصد د خبرو په اړه په ټینګه انکار

وکړ، او په خبرو کې يې د ايران د پوره ګډون کولو موضوع راپورته کړه، چې له هغه پرته به افغانستان هېڅ ژمنه کولی ونه شي.» له دغو نه فکر کېدونکو درېځونو نه کوردوويز دغې ته ورسېد چې د کابل او اسلام اباد استازي خپلو ملکونو ته په ستنېدلو سره د سخت درېځو له خوا تر فشار لاندې نيول شوی دي. په پای کې کوردوويز وايي چې « زه په دغه فکر شوم چې د مسکو پېښې د (ژنيو) خبرې ترټلی دي.» (۱۵) کوردوويز وايي چې ده د يادو شويو اعتراضونو په نظر کې نيولو سره د فيصلې لومړی ليکنه يا مسوده تعديل کړه او نوی تعديل شوی متن يې د جون په ۱۷مه وړاندې کړ، خو هغه هم ټولو ته د قناعت وړ نه و. د کابل استازي «.... دنه مداخلې د ټولو مادو په اړه يو نوی متن وسپاره» او ده هغه د « مشاهداتو او تبصرو پر شان په کې ځای کړ، او بيا يې هغه و هڅوه چې د هغه له متن نه د کار د متن په شان کار واخيستل شي. يعقوب خان هم په خپل وار وويل چې امريکايانو بيا د ضمانتونو ټولو اړخونو موضوع طرح کړې په دې ډول چې هغه دې نه يوازې د نه مداخلې په اړه وي، بلکه د ټولې فيصلې په هکله وي.د همدغه وړانديز په رڼا کې و چې امريکا او شوروي اتحاد هغه وخت، چې په خبرو کې پرمختګ وشو، د ټولې فيصلې ضامنان شول. بيا نو کوردوويز په دغه هکله وويل چې «..... پر نوي متن به بيا کار وکړو.» سره له دې هم څه وخت چې ټول کوښښونه سر ته ونه رسېدل کوردوويز فيصله وکړه، چې خبرې دې وځنډولې شي.» خو سفرنچوک په وار وار ويل چې حوصله په کار ده او «دغسې چارې کلونه نيسي».

کوردوويز د دغې اوږدېدلې هوا په علت نېوهېده، خو په دې پوهېده چې لکه د مخه ويل شوي د کابل او اسلام اباد استازي پر خپلو ملکونو کې تر فشار لاندې نيول شوي وو. په کابل کې «ډېرو ګوندي غړو» ټينګار کاووه چې

پاکستان باید اړکړل شي چې له لاسوهنې نه لاس واخلي او د پوځ د ایستل کېدلو موضوع دې په فیصله کې یاده نه شي. د کوردوویز په نظر واشنګټن او مسکو د فیصلې مخالف شوي و، خو لږ څه وروسته د امریکې د باندنیو چارو وزیر مرستیال ایګل برګر کوردوویز ته ډاډ ورکړ چې امریکا په افغانستان کې د شوروي اتحاد د وینې بهېدل نه غواړي، خو د دې لپاره چې د فیصلې یوه خوا وي شوروي اتحاد باید په رسمي ډول ژمنه وکړي چې خپل پوځ به له افغانستان څخه بېرون کوي. (۱۶)

کوردوویز واورېدل چې «... اندروپوف سخت ناروغ شوی او د حکومت کنترول یې له لاسه ورکړی.» دا چې د ژنیو خبرې نورې هم ستونزمنې شوې وې، په اصل کې له همدې امله وې. ایګل برګر هم کوردوویز ته ویلی و چې «.... د خبرو ورو ورو کېدل په شوروي اتحاد کې د مخ په زیاتېدونکی داخلي بې نظمۍ او مخالفت نتیجه ده. دا چې د افغانستان په اړه څه وشي دننه په پولټبوروکي د کړکېچنو بحثونو موضوع شوې او ګرومیکو په کې سخت دریځي غوره کړې ده.» په دغو بحثونو کې دا هم ویل شوي چې امریکا فیصلې ته د رسېدلو چانس له منځ نه وړی دی . خو ایګل برګر یو ځل بیا کوردوویز ته وویل چې امریکا په افغانستان کې د شوروي د وینې بهېدلو پلوي نه کوي. (۱۷) په دغه کړکېچن حال کې له کوردوویز نه لاره ورکه وه او ویل یې چې « زه نه پوهېدلم بل څه وکړم .» یعقوب خان ورته مشوره ورکړه چې مسکو او واشنګټن ته سفر وکړي،او له لویانو سره یې په دې اړه وغږېږي. خو کوردوویز د یو څو نورو پېښو په کتنې سره، چې وضع یې نوره هم کړکېچنه کړې وه،په سفر نه لاړ او د ۱۹۸۳ د اګست په ۱۸مه یې خپله پرېکړه څرګنده کړه او ویې ویل چې دده په نظر په خبرو کې«.... د پرمختګ چانس نه لیدل کېږه.»په دغه اعلام سره څرګنده شوه چې د ژنیو«... خبرې له

ژورې ستونزې سره مخ شوې» سره له دې هم «پاکستانیان،افغانان او شورویان سخت قهرېدل.» خو دی په دې نظر و چې په دغسې حال کې دغو ملکونو ته ناکام سفر به د ژنیو خبرې په ټپه ودروي.دغې وضع د ۱۹۸۳ کال د ملګروملتونو په رپورټ کې هم انعکاس وکړ. په دغه رپورټ کې سرمنشي عمومي اسامبلي ته څرګنده کړه چې د دغه کال په بهیر کې د ژنیو په خبرو کې وړاندې تګ شوی خو ممکنه شوې نه ده چې هغه اختلافونه له منځه یووړل شي چې په اساسي موضوع ګانو کې موجود وو. په پای کې ده وویل چې « دا به د خواشینۍ ځای وي چې کوم هغه اساسي پرمختګ چې شوی ضایع کړل شي.» په همدغه حال کې په عمومي اسامبلې کې له افغانستان نه د باندني پوځ د ایستل کېدلو موضوع د ۱۱۶ موافقو، شلو مخالفو، او اولس سپینو رایو سره پاس شوه. خو کوردوویز ناهیلی و په دې چې موجود درېځونه د خبرو د دوام لپاره ښه علامه نه وه، سره له دې هم ایګل برګر په یوې خصوصي لیدنې کې ورنه وغوښتل چې خپل کوښښ جاري وساتي او دا« د ملګروملتونو مسؤلیت دی چې هر وره ټکولو ته دوام ورکړي.» (۱۸)

کوردوویز د دواړو خواوو اساسي غوښتنو، یا په بله ژبه د کشالې د هوارېدلو اساسي ټکو ته ښه ځیر و. هر څوک پوهېده چې ددغو ټکو په حل سره کشاله هوارېدلی، یا لږ تر لږه د هوارېدلو لپاره یې ډګر هوارېدلی شي. کوردوویز وایي چې « په وار وار راته ویل کېده چې د شوروي پوځ ایستل کېدل، د فیصلې اصلي کلي ده. کومه موضوع چې امرېکې او لویدیځو هېوادونو ته مهمه وه، همدغه وه. نو زه باید دغسې لاره غوره کړم چې شورویان وهڅوم چې د پوځ د ایستلو لپاره د وخت چوکاټ وټاکي. د همدغه مقصد لپاره زه باید پاکستان وهڅوم چې هغسې چې سفرنچوک غوښتل د نه مداخلې په اړه معقوله ډاډینه ورکړي» خو کوردوویز ته زر مالومه

شوه چې په دې اړه د پاکستان د باندنیو چارو وزارت او د هغه د ډېر پیاوړي آی‌اس‌آی تر مینځ ژور اختلاف موجود دی او امریکا د پخوا پر شان ټینګار کاووه چې له شوروي اتحاد نه (د پوځ ایستلو په اړه) د اعتبار وړ ژمنه غواړي کوردوویز د ۱۹۸۴ په جنوري کې د مراکش هیواد په کازا بلانکا کې له ضیاءالحق سره ولیدل چې هلته په اسلامي کنفرانس کې د ګډون لپاره تللي وو. دوی د یو ډول اخطار په توګه وویل چې « تر هغو چې له ټولو ښکېلو خواوو نه یې د سیاسي ارادې ډاډینه تر لاسه کړي نه وي د خپل منځګړتوب کوښښونو ته به دوام ورنکړي.» خو ضیاء هم د سفرنچوک پر شان ورته کړه چې دا یوه ستونزمنه کشاله ده او هوارېدل یې کلونه غواړي.

په بله میاشت (فبروري ۱۹۸۴) کې چې اندروپوف مړ شو، او پر ځای یې یو بل عمر خوړلي او د بریژنیف پر شان امپراتوری پال او جنګ پال کان ستنټان چرننکو (Constantine Chernenko) د شوروی اتحاد لوړ واکمن شو، د کوردوویز ماموریت نور هم ستونزمن شو.

د چرننکو په واکمن کېدلو سره کوردوویز لازمه وبلله چې سیمې او ژنیو ته سفرونه وکړي، خو ان په اول سفر کې ورته مالومه شوه، چې کابل او مسکو تر پخوا نه ډېر سخت دریځي شوي دي. دوست په کابل کې ورته وویل چې «...د مخامخ خبرو کولو وخت رارسېدلی دی.» هغه دا هم وویل چې که «... پاکستان د نه لاسوهنې په اړه دوه اړخیزه موافقه لاسلیک کړي، کابل او مسکو به په هماغه وخت کې د [پوځ] ایستل کېدلو په هکله د بېلې، موافقې په اړه ورسره خبرې وکړي.» په اسلام اباد کې له ضیاءالحق سره د کوردوویز لیدنه یو څه اوږده او توده وه، خو هغه د کابل له کتنو نه ډېره د هیلي وړ وه، چې «...هغې د پاکستان ولسمشر قانع کړ، چې هغه د دې لپاره

چې خبرو ته حرکت ورکړي، باید په یوه زړور کار لاس پورې کړي.»
کوردوویز دا هم وایي چې په پای کې «د هغه سلوک قانع کړم، چې پاکستان یوې فیصلې ته اړ و او غوښتل یې [هم].» خو په کابل کې کوردوویز بیا له دوست سره په خبرو کې دغې نتیجې ته ورسېد چې «د ډپلوماسۍ پروسه په ټپه د درېدلو په حال کې ده.» په اسلام اباد کې یعقوب خان «شورویان د بې رحم، ظالم او په خپل سرچلند په کولو سره تورن کړل.» ضیاء هم لږ څه دمخه د شوروي اتحاد په اړه په همدغسې روحیې سره غږېدلی و. شوروي لویان یې سر زوري بللي وو، چې غواړي پاکستان اړ کړي یو ګوښه شوی او له هر چا سره په جنګ اخته هېواد وي. په همدغې هوا کې و، چې په نیویارک کې کوردوویر ته یو لیک ورکړل شو، چې پکې ویل شوي وو، چې «... مونږ د [پوځ] ایستل کېدل، د فیصلې د یوه عنصر پر شان هیڅکله نه وو منلی او دا چې د شوروي اتحاد او افغانستان ترمینځ د [پوځ] د ایستل کېدلو په اړه خبرې به هغه وخت پیل شي چې په مخامخ خبرو کې اساسي پرمختګ شوی وی.»

د ۱۹۸۴ په مینځ کې ګرانه وه چې د دیپلوماسۍ دغه ورو حرکت د هغو شدیدو نظامي عملیاتو له په پام کې نیولو نه پرته درک شي، چې شوروي پوځ په افغانستان کې کول او په تېر څپرکي کې یې بیان شوی دی. شورویانو دا ځل حتې د وزیرستان یو کلی هم بمباري کړ. د شورویانو د سخت دریځۍ یوه علامه دا هم وه، چې ضیاءالحق چې د اندروپوف د جنازې لپاره مسکو ته تللی و، له چرننکو سره یې د لیدلو غوښتنه وکړه، خو هغه ورسره ونه لیدل، ویل کېده چې چرننکو له افغانستانه د خپل پوځ له ایستلو سره علاقمن نه و. «... ځکه چې شوروي لویان... په دې نظر نه وو، چې پوځ یې د افغانستان په جبه کې نښتی دی.» دغه فکر وار په وار پیاوړی کېده، چې دوی دغسې

ستراتیجي غوره کوي، چې «... لنګر يې پر ډګر وي، نه د خبرو پر مېز.»

د شوروي لويانو شديدو نظامي عملياتو پر واشنګټن هم اثر وکړ، هلته جمهوريت غوښتونکي ګوند او کانګرس له ولسمشر ريګن نه وغوښتل، چې افغان مجاهدانو ته د مرستې پروګرام نور هم پياوړی کړي. ريګن بيا د ۱۹۸۵ په مارچ کې خپل ملي مصونيت ته صلاحيت ورکړ، چې په «ټولو موجودو وسيلو سره» کوښښ وکړي، چې شوروي ځواکونه له افغانستان څخه وايستل شي.(۱۹)

د واشنګټن پوست ورځپاڼې بيا په يوې اوږدې ليکنې کې څرګنده کړه، چې افغان مجاهدانو ته د سي‌آی‌اې پټه مرسته د اول ځل لپاره د ويټنام له جنګ نه وروسته په بېساري ډول زياته شوه.

د ژنيو د خبرو بې نتيجه توب په نړۍ والو رسنيو کې پراخې انګازې وکړې. د کراچۍ ډان ورځپاڼه کې وويل شول، چې دا ټول به د پاکستان مصونيت، سياسي ثبات، اقتصادي پرمختګ، ملي پيوستون او اجتماعي همغږۍ لپاره جدي پايلې ولري. اروپايي ټولنه لا په دې نظر وه چې د کوردوويز «...کوښښونه هسې بابيزه شوي. هغوی په ښېلو لارو ښووله، چې بين المللي وضع دغومره کړکېچنه او د شوروي مشري دغومره ضعيفه ده، چې دا به يو خيال وي، چې د سياسي فيصلې په لور د حرکت هيله وشي.»

خو د همدغه کال (۱۹۸۴) په پای کې کوردوويز يوه ښه علامه ترلاسه کړه او هغه دا چې د ملګرو ملتونو په عمومي اسامبلې کې د ۱۱۹ هېوادونو استازو له شوروي اتحاد نه د معمول پر شان وغوښتل، چې خپل پوځ له افغانستان څخه بېرون کړي او د افغانانو د ملي واکمنۍ درناوی وکړي. دغه شمېر د پاکستان د استازو په هڅولو سره تر بل وخت نه ډېر شوی وو. مخالفې رايې شل او سپينې پاڼې ۱۴ وې. د چرننکو له سخت درېځې سره

سره د ژنيو د خبرو لار خلاصه وه او هغه د بېلو دليلونو له مخې اول د بل کال له اپرېل او بيا مې ته وځنډول شوې.

د ۱۹۸۵ کال د مارچ په لسمه و ه، چې د ايډيالوجۍ ځپلي چرننکو د مړينې خبر خپور شو او په بله ورځ ميخاييل ګورباچوف د هغه پر ځای د شوروي اتحاد ستر واکمن شو او د هغه په واکمن کېدلو سره پاڼه واوښته.

ګورباچوف له اول نه د ډينامزم او پر ځان ښه ډاډمن شخص څېره وښودله، خو په هغه وخت کې هيچا **د هغو سره** تحولونو فکر نه کاووه، چې د ده په واکمنۍ کې پېښ شول.

د ژنيو خبرې د ګورباچوف په واکمنۍ کې

ضياءالحق چې د نورو هېوادونو د مشرانو پر شان د چرننکو په جنازه کې د ګډون لپاره مسکو ته تللی و، هلته يې پنځوس دقيقې له ګورباچوف سره وليدل، وروسته يې په اسلام اباد کې خبريالانو ته څرګنده کړه، چې «د شوروي د نوي مشر ډينامزم، انرجي او د فکر روڼ والي پر ما اثر وکړ.» د دوی ليدنه يو څه زيږه هم وه، خو مهمه دا ده چې د ضياء په وينا «زه د هغه په وينا له سره باوري شوم، چې شوروي اتحاد د ملګرو ملتونو تر څارنې لاندې په نامخامخ خبرو سره د سياسي حل ملاتړ ته ژمن دی.» ګورباچوف د شوروي اتحاد دغه يرغل تېروتنه ګڼله او وروسته يې له ريګن سره په يوې ناستې کې لا وويل چې ده دغه خبر د اول ځل لپاره له راديو نه واورېد. د ريګن په نظر د هغه له دغې وينا نه مالومېده، چې هغه په جګړه کې نه مسؤليت لاره او نه يې ورته په ښه نظر کتل.[20] البته دا هغه وخت و، چې جګړه اوږده شوې او شورويانو يې د ګټلو امکان هم نه ليده او د هغو اعتبار او حيثيت ته يې لکه هسې چې اندروپوف هم ويلي وو، غټ تاوان اړولی و. سره له دې هم د ګورباچوف په واکمنۍ کې د ژنيو خبرې پيچلې او اوږدې شوې او درې کاله وروسته يې ومنله چې خپل پوځ به له افغانستان څخه بېرته وغواړي. د دغه کار دليل دا و، چې د شوروي اتحاد امپراتوري چې په واقع کې نظامي امپراتوري وه، شوروي لويان انديښمن وو، چې د نظامي ځواک په بې اعتبار کېدلو سره به په اسيا او ختيځې اروپا کې د هغه تر لاس لاندې هېوادونه له خپلو ملکونو د شوروي پوځونو ايستل کېدل هم وغواړي. له دې

پرته هم د دغسې بېساري پرېکړې لپاره ډګر برابرول او چارواکي، په تېره نظامي افسران د پوځ ایستلو د پرېکړې پلي کولو لپاره هڅول څه اسان کار نه و. په تېر څپرکي کې د ګورباچوف د عمومي اصلاحاتو په ترڅ کې د هغه پوځي اصلاحات هم کتل شوي دي. دلته د افغانستان د کشالې په هکله د هغه د سیاست پربنسټ له مقابلو خواوو سره دهغه د چارواکو خبرې کتل کېږي.

کوردوویز سیمې ته د سفر په لړ کې د مې په ۲۵مه اسلام اباد ته ورسېد او هلته یې اول له صاحبزاده یعقوب خان سره ولیدل. هغه ورته وویل چې د ژنیو په خبرو کې پرمختګ به د ختیځ او لویدیځ ترمینځ کړکیچ کم کړي، خو دی د شورویانو د طریقو په اړه اندېښنه لري. کوردوویز ته زر مالومه شوه، چې په پاکستان کې د ژنیو د خبرو په اړه کوم تغیر نه دی پېښ شوې او پاکستانیان له شورویانو نه د ښې علامې په انتظار وو. دا سره له دې چې ضیاء ویلي وو، چې په مسکو کې له ګورباچوف سره د ده خبرې یو څه کړکېچنې وې، خو «دوی د یوه اساسي څیز په اړه موافقه کړې ده. مونږ باید ستا [کوردوویز] د خبرو ملاتړ وکړو، ځکه چې فیصله یوازې په خبرو سره ممکنه ده.» کوردوویز بیا د ضیاء په غوښتنه د پاکستان له صدراعظم جونیجو سره هم ولیدل، چې د عمومي انتخاباتو په نتیجه کې صدراعظم شوی و. خو د کوردوویز کتنه په کابل کې د مې په ۲۸مه له شاه محمد دوست سره زیږه وه. دی وایي چې له هغه سره «یو ډېر مشکل بحث شروع شو، چې په هغه کې هغه بیا کوښښ وکړ، د [پوځ] وتل له [مسودې] نه بیرون کړي او زما ټول هغه کوښښونه چې د عمومي فیصلې د کولو لپاره مې کړي وو، تر پوښتنې لاندې راولي. ما ورته اخطار ورکړ، چې نور به [په دغې موضوع] خبرې ونه کړم، مګر په هغه حال کې چې د ټولو سندونو په اړه

پوهاوی راغلی وی.» خو په کابل کې د شوروي اتحاد استازي کوزيريف (Kozerev) په يوې جلا ليدنې کې ورته ډاډ ورکړ، چې «...ګورباچوف تصميم نيولی چې فيصله دې د ملګرو ملتونو په منځګړتوب وشي.» په عين حال کې کوزيريف وړانديز هم وکړ چې فيصله دې د يو څو قانوني سندونو (Set of instruments) په شکل وې. د نه مداخلې دوه اړخيز توافق ليک، د کډوالو په اړه توافق ليک، يو سند يا سندونه د ضمانتونو په اړه د شوروي پوځ د وتلو په ګډون د «بين المللي اړيکو» په اړه توافق ليک، ګوزيريف دا هم وويل چې «ګوره! پاکستانيان تر هغو چې د فورمات حالت (Status) او د بين المللي اړيکو د سند په اړه پوره قانع شوي نه دي، مجبور نه دي، چې هيڅ څيز لاسليک کړي.» د کوريزيف له خبرو نه داسې ښکاريده، چې ګورباچوف د ژنيو د خبرو په اړه ټينګ ولاړ دی. کوردووير له شاه محمد دوست سره په مسوده کې د هغو «دقيق توبونو» په اړه پوره دوه ورځې بحث وکړ، چې ده پکې نيولی و. دی وايي چې «دوست ډېر خپه و؛ پر هغه مې زړه وسوزيد، ځکه چې زه پوهېدلم چې هغه تر ډېر فشار لاندې دی.» خو ده تعجب وکړ، چې هغه دا ځل د مخامخ خبرو يادونه ونه کړه. کوردوويز بيا په اسلام اباد کې يعقوب خان او نيازنيک ته وويل چې د «سندونو» په اړه وړانديز د ګورباچوف په دستور شوی او دا چې اوس «...مونږ په خبرو کې له پوره بېل پړاو څخه پيل کړی دی.» په بله ژبه کوردوويز او پاکستانيانو ته د ژنيو د خبرو په هکله له مسکو نه هغه علامه ورسېده، چې دوی ورته سترګې په لار وو.(۲۱)

په دغه هيله من حال کې د ژنيو د خبرو څلورم پړاو پيل شو (جون ۲۰، ۱۹۸۵) چې نتيجه يې د کوردوويز په ژبه «د تفصيل په هکله د يو څو وړو ټکو نه پرته مونږ وکولی شول، چې اول، دوهم او درېيم لمبر سندونه بشپړ

کړو.» دی دا هم وايي چې زما هغه ستراتيجي بريالۍ شوه، چې د پوځ موضوع مې ترېنه بېله کړې وه. خو دی په داسې حال کې چې ګروميکو د باندنيو چارو وزير و، د دغې ښې هوا په دوام مشکوک و، ځکه چې هغه «... داسې شخص نه و، چې هغه څه چې ګورباچوف فکر کاووه، دی ورته حرکت ورکړي.» په همدغه وخت کې و، چې هغه لکه چې دمخه ويل شوي، د ولسمشرۍ مقام ته جګ کړل شو، چې هغه يو تشريفاتی مقام و او پر ځای يې شيواردنازي د باندنيو چارو وزير شو، چې هغه ښه فعال او ګورباچوف ته ډېر نزدې و.

د يوه پخواني پوهاوي له مخې د شوروي اتحاد او امريکې چارواکي د افغانستان د کشالې په اړه له ۱۹۸۰ نه وروسته د لومړي ځل لپاره په واشنګټن کې سره جرګه شول او هلته د امريکې چارواکي يو ځل بيا څرګنده کړه، چې امريکا نه غواړي له شوروي اتحاد سره د افغانستان د کشالې په اړه وغږېږي او د دغې ناستې يوازنۍ موخه دا وه چې هره خوا د بلې خوا په دريځ پوهه وي. خو دواړو خواوو د ژنيو د خبرو ملاتړ وکړ، دا د کوردوويز لپاره يوه ښه نښه وه.

کوردوويز نيويارک ته په ستنېدلو سره له سفرنچوک سره د ۱۹۸۵ په جولايۍ کې څو ځله وليدل. وروستی هلته نوی په ملګرو ملتونو کې د شوروي اتحاد د دايمي استازي مرستيال ټاکل شوی و. د کوردوويز په وينا «دی ښه باوري مالومېده، خو په خبرو کې يې په وار وار ويل چې د خبرو د نزدې والي فورمات بايد ترک شي او د مخامخ خبرو په لور حرکت وشي.» خو يعقوب خان په نيويارک کې دغه وړانديز په غوڅه توګه رد کړ. دوست هم کوردوويز ته په يوه ليک کې وويل چې که خبرې مخامخ وي، کابل به تيار وي، چې د څلورم سند په اړه غور وکړي. يعقوب خان دغه وړانديز هم ونه

مانه او ویې ویل چې «... د مخامخ خبرو موضوع به هغه وخت تر غور لاندې ونیوله شي چې د ټولو څلورو سندونو په اړه په کافي ا ندازه پرمختګ شوی وي.» په دغه وخت کې چې د دریو سندونو په اړه د دواړو خواوو ترمینځ د مخه موافقه شوې ده. یوازې څلورم سند پاتې و، چې د شوروي پوځ د ایستل کېدلو په اړه و. د کابل او شوروي استازو غوښتل چې د پوځ ایستل کېدل د وخت په چوکاټ کې دننه هغه وخت ومني، چې پاکستان د کابل رجیم له استازو سره مخامخ خبرې وکړي. مقابل لور د (پاکستان، امریکا، اروپایي ټولنې او په خاص ډول افغان اسلامي تنظیمونو) دغه وړاندیز نه منه، ځکه چې په هغه حال کې به کابل د شوروي پوځ په لاس درول شوی رجیم په رسمیت پېژندل شوی او منل شوی وي. واقعیت دا و چې شوروي اتحاد ته د کارمل بندهګي، په افغانستان غوندې هېواد کې د سوشلستي نظامي د درولو په لور هڅو او د ژنیو په خبرو کې د هغه د استازي منفي دریځ ټولې یادې خواوې ورسره مخالفې کړې وې. کوردوویز لا دمخه ګوریلوف ته ویلي وو، چې د پاکستان او افغانستان د استازو ترمینځ د مخامخ خبرو د واقعي کېدلو لپاره د کارمل ګوښه کول ضروري دي. ده د ۱۹۸۵ په اګست کې خپله غوښتنه بیا یاده کړه، په دغه دلیل چې «...د پاکستان لپاره ناممکنه ده، له دغسې کس سره وغږېږي، چې د هر هغه منفي خاصیت تمثیل کوي، چې پاکستان خپل دریځ او سیاستونه د افغانستان په هکله موجهه کړي دي.» او کله چې شورویانو ورته وویل چې «ضیاء او کارمل دواړه دکتاتوران دي، ده په ځواب کې وویل چې په دې اړه یو اساسي توپیر شته دی، کارمل یوه باندني پوځ د واک پر څوکۍ کښېنولی دی.» کارمل د شورویانو هم ښه نه ایسیده، له همدې امله و، چې کوردوویز د شوروي استازي ته وویل چې دوی باید کارمل وهڅوي چې له خپل مقام نه ځان

ګوښه کړي. د دې لپاره چې د ژنيو خبرې په بري سره سرته ورسېږي. په دې ډول مخامخ خبرې د کارمل په شته توب سره ممکن نه ښکاره کېدلې.

په همدغه حال کې په ژنيو کې د ۱۹۸۵ د اګست په ۲۷مه د خبرو پنځم پړاو پيل شو، هسې چې يې توقع کېدله دوست کوردوويز ته وويل چې «... که يعقوب له مخامخ خبرو نه ډډه کوي، دی حاضر دی، دوه يا درې کاله انتظار وباسي تر څو پاکستان (نور هم معقول) شي.» يعقوب خان هم «... په هماغه اندازه ټينګ او په برابره اندازه تيار و، چې تر هغو انتظار وباسي چې افغانستان درک کړي، چې (د کړنلارې لوبې) بې ګټې دي.» کوردوويز دوه ورځې يوازې د خبرو د تنظيم په موضوع تېرې کړې، تر څو په پای کې «...دوست ومنله، چې د نږدې والي فورمات له مخې خبرې وکړی» دا وروسته له هغه و، چې کوردوويز د خبرو په هکله يو نوی فارمول ايستلی و، په دې ډول چې د نږدې والي فورمات خبرې به تر هغو روانې وي، چې څلور واړه سندونه بشپړ کېدلو ته نږدې شوي وي، خو په دې هکله «دوست يو انچ هم تغيير ونه کړ» او «يعقوب خان وويل چې پاکستان غوښتل د اساسي موضوع ګانو په اړه د کابل امادګي وګوري. دوست وويل چې اساسي موضوع مخامخ خبرې دي.» کوردوويز لږ څه ناهيلی شوو، په دغه دليل چې «د دغه پړاو خبرو هيڅ نتيجه ورنکړه.» ده حتی د نورو خبرو ضرورت هم بې ګټې ګاڼه او په اړه يې دواړه وپوښتل چې «ايا لازمه به وي چې د کال په پای کې د ناندريو يو بل پړاو پيل شي.» خو د ده د توقع پر خلاف هغو هو وويل.(۲۲)

د دغو خبرو د بې نتيجې توب د ملامتۍ ګوته کوردوويز ته هم نيول کېدله خو ده ويل چې «هغوی چې زه يې په پلوي تورن کولم، درک نه کاووه، چې ما له افغانانو او شورويانو نه څومره په ټينګه غوښتل چې خپل کار [پروګرام] وښيي، دا زما په ګټه وه چې د [پوځ] د وخت په چوکاټ خبرې يقيني شي،

په دغه ساده دليل چې تر هغو يا که خبرې د شوروي [پوځ] د ايستل کېدلو په اړه نه وي، دغه ديپلوماسي پروسه به اعتبار ونه لري، چې د فيصلې په لور د حرکت کولو لپاره ضروري وي.» دا هغه وخت و، چې کوردوويز، لکه څنګه چې دمخه يې ويلي وو، چې پاکستان د کارمل په شته توب سره مخامخ خبرو ته نه حاضرېږي او شورويان بايد هغه ګوښه کولو ته وهڅوي خو د ده په نظر «شورويان هيڅکله دغومره تغيير نه منونکي نه مالومېدل.» د شوروي اتحاد د باندنيو چارو وزير مرستيال ميخاييل کاپتسا (M. Kapitsa) لا د اکتوبر په لسمه وويل چې «يوازې وروسته له هغه چې افغانستان او پاکستان پر دغې موضوع مخامخ وغږېږي، د افغان خوا او مونږ به غونډه وکړو، چې د [پوځ] د ايستل کېدلو په اړه پرېکړه وکړو.» د شورويانو د دغه چلند په اړه کوردوويز د ډول ډول تعبيرونو په ترڅ کې دا هم وايي چې دوی که څه هم وار په وار راته ويل چې غواړي پوځ وباسي، ممکن په اصل کې يې نه غوښتل خپل پوځ له افغانستان څخه وباسي او که «... زه هر وخت دغې نتيجې ته ورسېدلم، چې حالت په رښتيا همدغسې دی، زه به له خپلو هڅو نه لاس واخلم.»(۲۳)

د ملګرو ملتونو کالنی راپور هم د کوردوويز د نظر ښکارندوی و، په هغه کې ويل شوي، چې په دغه کال کې ديپلوماتيکې خبرې پرمخ تللې او د درې سندونو په اړه موافقه شوې، خو يوازې څلورم سند موافقه غواړي او دا به د خواشينۍ ځای وي، چې د خبرو د کړنلارې دغه رکود چې دواړه خواوې يې نه غواړي د نه هوارېدونکو ستونزو لامل شي. خو کوردوويز ته په خاص ډول د دغه کال د عمومي اسامبلې پرېکړه هيله منه وه، چې د هغه په ژبه «له شپږو کلونو او اووه پرېکړو نه وروسته د دغې پرېکړې د ملاتړ اکثريت د ۱۹۸۰ کال په جنورۍ کې له ۱۰۴ څخه په ۱۹۸۵ کې ۱۲۲ ته جګ شوی،

چې پر افغانستان باندې له تېري کوونکي نه غوښتل شوي، چې خپل پوځ ترېنه وباسي. خو لکه چې د پاکستان ولسمشر ضياءالحق دمخه په ډاګه کړې وه، د افغانستان د کشالې د هوارولو اصلي کلي د شوروي اتحاد له چارواکو سره وه، چې ګورباچوف يې په دغه وخت کې لوړ واکمن و، هغه که څه هم د افغانستان موضوع د خپل پروګرام په سر کې نيولې وه او په اړه يې د هيله منۍ نښې هم ښوولې وې، خو په نظاميانو او په خاص ډول په پوځي څارګري (GRU) کې ډېرو نظاميانو د پوځ ايستلو مخالفت کاووه. په دغه دليل چې افغان اسلامي تنظيمونو د شوروی اتحاد پر جنوبي سيمو حملې کولې. په کابل کې اوازه وه، چې ګورباچوف خپلو پوځيانو ته يو کال مهلت ورکړی و، چې که دوی په دغې مودې کې وسله وال مخالفان ونه ځپل بيا به دی دغه کشاله د ديپلوماسۍ له لارې حل کړي. خو داا مالومه نه ده چې دغه مهلت له کومې نېټې نه تر کومې نېټې پورې و. خو په دې کې شک نشته چې شوروي پوځ په دغې مودې کې تر هر بل وخت نه ډېر شديد عمليات وکړل. په دغه وخت کې شوروي پوځ چې له هر مانع سره مخامخ کېده، ځپه ا و له مينځ نه وړه. دغه عمليات د چنګيزيانو د وخت عملياتو ته ورته و، چې په اړه يې ويل کېده چې «راغلل، ويې وژل او لاړل.»

(د شوروي-افغان جنګ) د ا ثر ژباړونکي او مبصران لسترګراو او ملګري يې په دې هکله وايي چې «۱۹۸۵ کال د پرېکړې او د جنګ تر ټولو خونړی کال و. په اول سر کې پرېکړه وشوه، چې بری دې په پوځ سره ترلاسه شي، چا پرېکړه وکړه، لا هم مالومه نه ده. عمومي منشي ګورباچوف نوی په کار پيل کړی و، ممکن د هغه دفاع وزارت او د لوی درستيز [افسرانو] پرېکړه کړې وي، چې جنګ دې په پوځي ځواک سره وګټل شي. په داسې حال کې چې سياسي مشري په کريملن کې د قدرت ټينګښت ته توجه اړولې وه. بله دا

چې شاید ګورباچوف امر کړی وي، چې د مجاهدانو په ځپلو سره جنګ وګټل شي. په داسې حال کې چې په پټه یې د پوځیانو له خبرتیا نه پرته د [پوځ] ایستلو ترتیب نیوه.» دوی دا هم وایي چې مجاهدان د ۱۹۸۵ په عملیاتو کې سره دېر ژوبل شول، خو مات نه شول. ګورباچوف د ۱۹۸۵ به اکتوبر کې پولټبورو وهڅوله چې جنګ افغاني کړي او ووځي. دغه پرېکړه د ۱۹۸۶ په سر کې اعلام شوه.(۲۳) خو که شورویانو جنګ شدید کړ، امریکا او پاکستان د مجاهدانو د مقابلې وړتیا نوره هم پیاوړې کړه. په دې مانا چې هغو ته یې د ستنګر راکټونه ورکړل او په استعمال کې یې وروزل. ستنګر له اوږې نه په فیر کولو سره یو سپک، پیچلې الوتکې ضد توغندي دي، چې تر لس زره متره جګ هوایي الوتکه ویشتلی شي. امریکا دغه راکټ نوی را ایستلی او له امریکا نه دباندې یې د اول ځل لپاره مجاهدانو ته ورکړی و. د ۱۹۸۶د سپټمبر په ۲۵مه د مازیګر درې بجې وې، چې انجینر عبدالغفار د حکمتیار اسلامي حزب غړی د جلال اباد به هوایي ډګر کې یو هلیکوپټر د ښکته کېدلو په و خت کې په بري سره وویشت. دغه ویشتل د جنګ اړونکی ټکی شو. له هغه وروسته دغو راکټونو د شورویانو هوایي حملې تر یوه حده بې اغیزې کړې. د پاکستان د آی‌اس‌آی په اټکل د ۱۹۸۷ کال په اوړي کې هره ورځ په متوسط ډول د الوتکو ډول ډول یو عشاریه پنځه راغورزولې شوې دي او د همدغه کال تر پایه پورې نظامي وضع تر دې حده خرابه شوې وه، چې د نجیب ا لله په قول د اطراف اتیا سلنه او د ښارونو څلویښت سلنه د رجیم له کنټرول نه وتلې وه.(۲۴) د روسیې د لوی درستیز افسران هم وایي چې ستنګر فضایي دفاع په دغو سپکو راکټونو سره له توب لرونکو هلیکوپټرونو څخه کار اخیستنه ډېره محدوده کړه. پرته له دې هم شوروي قومندانۍ ته څرګنده وه، چې دوی به و نه شي کولی مجاهدان په څلویښتم

لمبر محدود پوځ سره په لنډه موده کې وځيي. د دوی په نظر «افغان پوځ د پرسنل له ديرېدلو سره سره په د ولت کې د سياسي ثبات د نه شته توب له امله نږدې پوره ناتوان و.»[۲۵] په ياد دې وي، چې دغه توپ لرونکي هليکوپټرونه شورويانو ته ډېره اغيزناکه وسله وه او دوی له هغه نه ډېر کار اخيسته.

لکه چې د مخه ويل شوي، ګورباچوف د پوځ ايستلو په مسئله کې مخالفان په نظر کې نيول او د بې ا ثر کولو لپاره يې يو ډول عامه هڅه پيل کړه. ده پخوا له دې چې په دې اړه د پولټبورو پرېکړې خبر خپور کړي، د ديپلوماسۍ له لارې يې د افغانستان د کشالې هوارولو لپاره خپل نظر له ريګن سره په هغې کتنې کې څرګند کړ، چې له هغه سره يې د ۱۹۸۵ کال د نومبر په نونسمه او شلمه د لومړي ځل لپاره په جنيوا کې وليدل. د سپينې ماڼۍ وياند «د ا فغان جنګ په اړه د ګورباچوف له سرې لهجې... او د هغه له څرګندې هيلې نه چې په کرارۍ سره د وتلو لار لټوي، په ټينګه وغږېد.» د نيويارک ټايمز ورځپاڼې په حواله د سرانو دغه ليدنه د سيمه ييزو موضوع ګانو په اړه تېره وه. «خو ښاغلی ريګن ترېنه قانع ووت، چې ښاغلي ګورباچوف د افغانستان د کشالې لپاره د ديپلوماتيکې حل په لټه کې دی.» ريګن «... تينګار کړی و، چې په افغانستان کې د شوروي دوام لرونکی دخالت د امريکې او شوروي اتحاد ترمينځ بې اعتمادي له غټو دليلونو څخه دي.» په راپور کې دا هم ويل شوي وو، چې ګورباچوف د ملګرو ملتونو د فيصلې ملاتړ کوي، هغه د مخامخ خبرو موضوع هم ياده نه کړه او پر هغه سربېره هغه معمول تورونه يې هم ياد نه کړل، چې شورويانو د افغان کشالې په اړه د پاکستان، چين او امريکا پر غاړه اچوله.[۲۶]

اتم څپرکی

د ژنیو خبرې او د یرغلګر پوځ پر شاتګ
۲

د ژنیو خبرې د ګورباچوف په واکمنۍ کې

سره له دې هم د همدغه کال ۱۹۸۵ په ډسمبر کې په ژنیو کې «کوزیریف د دوست پر شان غیر متحول و.» کوردوویز وايي چې «زه حیران کېدلم ځکه چې دغه ډول چلند د ګورباچوف له وینا وو او د سرانو له څرګندونو سره پوره متناقص و.» کوردوویز بیا د پوهاوي یادښت په نامه په څلورو مادو کې د پخواني متن پر بنسټ بل متن جوړ کړ، خو دوست ته دغه متن هم د منلو وړ» نه و... د کوردوویز په نظر په دیپلوماتیکو خبرو کې د شاه محمد دوست ګډون د دې لپاره و، چې رجیم یې په رسمي ډول وپېژندل شي. کوردوویز بیا ورته په ډاګه کړه چې «که وضع رښتیا همدغه وي، ستا د پېژندنې چانسونه به هغه وخت ښه وي، چې د مخامخ خبرو په اړه لېږ او د اصل مطلب په هکله ډېر وغږېږي.»

کوردوویز چې نیویارک ته ستون شو، د شوروي اتحاد د حکومت په

بلنه د فبرورۍ په میاشت کې مسکو ته لاړ، هلته یې د باندنیو چارو وزیر مرستیال کورني ینکو او وزیر شیواردنازي ورسره ولیدل. دواړو د هغه د پوهاوي له یادښت سره موافقه وښووله، په داسې حال کې چې دوست هغه رد کړې وه. لا مهمه دا وه چې شیواردنازي هغه ته وویل چې اوس «لازمه ده، د دغه متن د څلورم سند په اړه خبرې وشي.» د دې مانا دا کېدله، چې د شوروي د پوځ وتلو موضوع به د فیصلې یوه برخه وي. هغه دا هم ورته وویل چې د ژنیو خبرې، چې ده د ولاړې په حال کې ګڼلې وې، هغسې نه دي، بلکې هغه یوه کشاله ده، چې دی ورته حرکت ورکولی او هوارولی شي او شوروي اتحاد حاضر دی، د فیصلې د عملي کېدلو ضمانت وکړي. د ضمانت موضوع دمخه یاده شوې، خو هغه اوس یقیني شوه. امریکا دغه ضمانت د مخه منلی و، شیواردنازي کوردوویز ته دا هم وویل چې افغان حکومت د خپل ټولنیز بنسټ د پراخولو لپاره کوښښونه پیل کړي دي. کوردوویز د کارمل په اړه، چې د کشالې د هوارېدلو په لار کې یې یو خنډ ګاڼه په یوې خصوصي کتنې کې دې نتیجې ته ورسېد، چې پخوا له دې چې په ژنیو کې د اووم پړاو خبرې پیل شي «کارمل به هلته نه وي.» کوردوویز نیویارک ته راضې ستون شو او خپل دغه سفر یې د خپل ماموریت لپاره یوه ښه نښه وګڼله. لا مهمه د ګورباچوف وینا وه، چې د همدغې میاشتې (فبرورۍ) په ۲۵ مه یې په کریملن کې د خپل ګوند په ۲۷ م کانګرس کې د پنځه زره ګوندي غړو په وړاندې وکړه او د افغانستان جنګ یې لکه چې په یوه تېر ځپرکي کې ویل شوي، د «ناسور زخم» په نامه یاد کړ او د هغه پړه یې په امپیریلزم او انقلاب ضد واچوله. ده دا هم وویل چې پوځ به «په

دې ډېرې نږدې راتلونکې» کې له افغانستان څخه بېرته وغواړي او د افغانانو [پرچمي لويانو] په موافقې سره دغسې ترتيب نيول شوی، چې «همدا چې په دې اړه سياسي پرېکړه وشوه. پوځ به په وار وار وايستل شي.» کوردوويز په خپل ماموريت کې د لومړي ځل لپاره ډاډه شو، لکه چې وايي «له ما نه غوښتل شوي وو، چې دواړو پلازمېنو [اسلام اباد او کابل] ته په لسو ورځو کې له يوې بلې نه څو ځلې حل موندنې لپاره لاړ شم. خو اوس د لومړي ځل لپاره په رښتيا باوري شوم، چې مونږ د يوې فيصلې په لور درومو.» (۱) له دې وروسته د پوځ د ايستل کېدلو د مودې ټاکل د خبرو اساسي موضوع ده، چې د هغې لپاره کوردوويز په بلې مياشت (مارچ) کې په سفر لاړ.

کوردوويز په اسلام اباد کې له ضياءالحق سره په ليدنه کې د مخامخ خبرو موضوع ياده کړه او «هغه په ټينګه تاييد کړه، چې پاکستان به هغه وخت دغه خبرې وکړي، چې ټول سندونه بشپړ شوي وي.» خو په کابل کې دوست چې د خپلو لويانو له خوا تر فشار لاندې نيول شوی و، کوردوويز ته دغسې يوه ليکنه ورکړه، چې د هغې له مخې «... دپوځ وتل به څلور کاله ونيسي، هغه هم يوازې په هغه حال کې چې وخت په وخت يقيني شوه چې د نه مداخلې په اړه د ايران او پاکستان ژمنې پوره او په کامل ډول ترسره شوې وي.» دغه موده سربېره پر دې چې اوږده وه، د شرط منل کېدل او عملي کېدل يې ګران څه چې ناشوني وو، له همدې امله به و، چې شورويانو له هغه نه فاصله ونيوله او کوزيريف لا له کوردوويز نه وغوښتل چې هغه يوازې له ځان سره وساتي. خو پاکستان په دې خوښ و، چې په پای کې د پوځ د ايستل کېدلو موضوع

تر بحث لاندې نیوله کېږي.

کوردوویز په نیویارک کې د خپل مرستیال ریموند سومیرینز سره په ګډه څلورم سند بیا په انتقادي نظر وکوت او نور یې هم ترمیم کړ، بې له دې چې د دوست لیکنه یې په نظر کې نیولې وي. دوی په هغې کې د پوځ د ایستل کېدلو د مودې ځای سپین پرېښود او چې کله یې خپل دغه اصلاح شوی متن سفرنچوک ته وښود، هغه وویل چې «عجبه ده چې هغه زموږ متن ته ورته او لا ترېنه ښه دی.» کوردوویز ورته کړه چې ستا متن به هغه وی، کوم چې دوست ماته راکړی او هغه ورته د هیلې وړ یو بل څه وویل او هغه دا چې «تر هغو چې د وخت رښتیني چوکاټ ترلاسه کوي، خپلو خبرو ته دوام ورکړه او دغه کار به ډېر وخت ونه نیسي.»

کوردوویز بیا له مایکل ارمه کاسټ سره چې نوی د امریکې د باندنیو چارو وزیر مرستیال ټاکل شوی و، د اپرېل په څلورمه په خصوصي توګه ولیدل. هغه د دغو اکتشافاتو په اړه رضایت ښکاره کړ او د سفرنچوک پر شان یې ورته وویل چې خپلو خبرو ته دوام ورکړه، په خپله ارمه کاسټ څو ورځې وروسته د باندنیو چارو په شورا کې د ګورباچوف د وینا په هکله د خپل حکومت رسمي نظر په دې ډول ښکاره کړ.

«موږ مسکو ته څرګنده کړې ده چې که [د پوځ] د ایستل کېدلو په اړه سیاسي پرېکړه کوي، موږ به د خبرو له پرمختګ سره مرسته وکړو... زموږ مقصد دا نه دی، چې د روسانو وینې وبهېږي، بلکې دا دی چې دوی خپل پوځ له افغانستان څخه وباسي. شورویان چې تر

هغو پر پوځي لار روان وي، مونږ به په ټولو مناسبو وسیلو سره د افغان د داعیې ملاتړ وکړو: او افغانستان به د امریکې، شوروي اړیکو د عمومي ښه والي ته یو خنډ وي.»

په ژنیو کې د ۱۹۸۶ په مې کې د اووم پړاو خبرو په بهیر کې و، چې کارمل هسې چې په تېر څپرکي کې بیان شوی، له خپل مقام نه ځان ګوښه کړ او پر ځای یې د خاد سروال نجیب الله په واک شو. کوردوویز ته دا په خاص ډول یو ښه خبر و. کارمل د یوه نه تحول منونکي کمونست په توګه د افغانستان کشالې هوارولو، په تېره د ژنیو خبرو په وړاندې خنډ و. د هغه پر خلاف نجیب الله چې دغه وخت ۳۹ کلن تحول منونکی ډینامیک کمونست و، د افراسیاب خټک په ژبه، چې هغه یې له نږدې نه پېژنده، «...د هغو تحولونو اهمیت زر درک کړ، چې په مسکو کې د ګورباچوف په واکمنۍ کې پېښېدل او په هغو کې یې د ځان لپاره دغه چانس ولید، چې د شوروي د نوي سیاست له مخې په عمل کولو سره له کارمل نه واک ترلاسه کړي.»

د همدغو انکشافونو له امله و، چې د ژنیو د خبرو کړنلار د پخوا پر خلاف له ستونزو نه خالي وي. داسې هم دا ځل د حساسو موضوع ګانو په اړه پوهاوی محسوس و، که څه هم خبرې به کله کله زیږې وې. لا مهمه دا ده چې دا ځل خبرې د څلورم سند په محور څرخېدلې. د متن په اړه هم یو څو واړه ټکي وړاندې شول، خو هغه زر حل شول. خو د پوځ د ایستل کېدلو په اړه چې د خبرو اساسي موضوع وه، موافقه ونه شوه. دوست د پوځ د ایستل کېدلو موده شپږ میاشتې کمه کړه، یانې درې نیم کلونو ته ورسوله، خو یعقوب خان وویل چې پوځ دې په درې

یا څلور میاشتو کې ووځي، خو دوست هغه سمله لاسه په زیږو الفاظو رد کړ، خبرې بیا د دواړو خواوو په سلا د همدغه کال د اګست میاشتې ته وځنډول شوې.

خو کوردوویز وایي چې تر اګست پورې ده ته له هر لوري نه ډول ډول نښې ورسېدلې، ډېره مهمه دا وه چې د شوروي حکومت په خپل مینځ کې کړکېچ او له پوځ او کابل سره ستونزې لرلې. پر دې سربېره په مسکو کې په لوړ پوړو کې ویل کېده چې څنګه چې امریکا فکر کوي، چې شوروي اتحاد له افغانستان څخه وتل غواړي، دوی غوښتل «... امریکا ته وښیي چې مونږ به په هره بیه له افغانستان څخه ونه وځو.» د نیویارک ټایمز ورځپاڼې د اعتبار وړ جورنلستې فلورا لوویس هم کوردوویز ته وویل چې هغه په مسکو کې دغې نتیجې ته رسېدلې ده، چې «... ګورباچوف لا خپل دریځ ټینګ کړی نه دی او له پوځ سره کشالې لري.» د مارګریت ته چر په حواله هم کوردوویز ته مالومه شوې وه، چې ګورباچوف له هغو ستونزو نه ورسره غبرګېدلی و، چې ورسره مخ و. سره له دې هم ګورباچوف د جولایی په ۳۱مه په والادي وستوک کې د یوې مهمې وینا په ترڅ کې څرګنده کړه، چې د شوروي د پوځ شپږ کنډکونه به له افغانسان څخه وایستل شي. هغه دغه هیله هم ښکاره کړه، چې په دغه یو اړخیز عمل سره په افغانستان کې په لاسوهنو کې هم کمی راوستل شي. بل مهم ټکی دا وو، چې د افغان «سیاسي ځواکونو په ګډون له جوړ حکومت څخه ملاتړي وښووله. له «سیاسي ځواکونو» نه د ګورباچوف مطلب په پاکستان کې اسلامي تنظیمونه، پخوانی پاچا محمد ظاهر او د هغه پلویان وو. په دغه ډول ګورباچوف

هم په افغانسان کې لږ‌و ډېر د دغسې حکومت تجويز وړاندې کړ، لکه د پېښــور او پښــين د ممثلــو لويــو جرګــو مشــرانو چــې وړانــدې کــړی و. ګورباچوف به په دې اړه د کابل رجيم له نوي سروال نجيب الله سره د مخه غږېدلی وي،چې هغه لا دمخه د همدغه کال (۱۹۸۶) د جـولايـې په ۱۹مه د پاکستان له مسلم ورځپاڼې سره پـه مرکـه کـې ويلـي وو، چـې «مونږ په ښکاره سياسي زړه تيار يو له هغو سـره خبـرې وکـړو، چـې پـه مخالفه خوا کې واقع دی.» دغه وينا له دوه اړخونو څخه مهمـه وه: يـوه دا چې د کابل رجيم تر دې وخته وسله وال مخالفان په ډېرو زيږ‌و کلمـو يادول او ده هغـوی د رجـيم مخالفـان وبلـل. بلـه دا چـې نجيـب اللـه د رجيم له ټولو مخالفانو سره د خبرو تياری وښود، نه يوازې له هغو سره چې د رجيم په وړاندې يې وسـله نـه وي پورتـه کـړې، لکـه کارمـل چـې همدغسې پر خپلو لسو تيسسونو کې ښوولي وو.

کوردوويز پخوا له دې چې سيمې ته سفر وکړي، لـه يـوه بـل پـه زړه پورې انکشاف څخه هم واورېدل او هغه دا چې د اکتـوبر پـه يولسـمه د ايس لينډ په ريک جاويک ښار کې دګورباچوف او ريګن ګډه ناسته وه. دغه غونډه په اصل کې د وسلو د کنټرول په اړه وه، خو مشـاوران يـې د افغاستان د کشالې په اړه هم سره وغږېدل. يـو څـه وروسـته د شـوروي اتحاد د باندنيو چـارو وزيـر مرسـتيال ولادميـر پتروسـکي کـوردوويز تـه وويل چې ګورباچوف د باندنيو چارو وزارت چـارواکو پـه وړانـدې يـوه اوږ‌ده او مهمه وينا واوروله او دی د هغې پر بنسټ ده ته ويلی شي، چې «د افغانستان د کشالې حل... دګورباچوف په اجنډا کې لوړ ځای لري.» شيواردنازي هم په نومبر کې چې نيويارک ته پـه عمـومي اسـامبله کـې د

ګډون لپاره تللی و، د کويلار په هستوګنځي کې د ميو جام د پورته کولو په وخت کې غبږ کړ، چې «... زما کوښښونه به زر پای ته ورسيږي.»[۲] خو د پوځ د ايستل کېدلو د وخت چوکاټ لا هم ټاکل شوی نه و. د هغه له امله دواړه خواوې انديښمنې وې، د رجيم چارواکي انديښمن و، چې د پوځ د وتلو لنډه موده به د دې لامل شي، چې په ختمېدلو سره به مجاهدان عمليات له سره پيل کړي او دا ځل په ډېر قوت سره او پاکستان انديښنه کوله چې اوږده موده به شورويانو ته د دې چانس ورکړي، چې مجاهدان په شديدو عملياتو سره وځپي.[۳] دغو انديښنو ښووله چې د يوې بلې په وړاندې د دواړو خواوو اعتماد د صفر په درجه کې و، له هغه وروسته و چې نجيب الله کوښښ کاووه، په وطن کې او له وطن نه د باندې له اسلامي تنظيمونو او سياسي ډلو او نومياليو سره د خپل ملي پخلاينې پروګرام له مخې چې بيان يې دمخه شوی دی، د خبرو ور پرانيزي. هغه په مشخص ډول پخواني پاچا محمدظاهر شاه ته چې په روم کې اوسېده، بلنليکونه استول او هم يې په وطن کې پخواني ملي اتلان ستايل او کوښښ يې کاووه، خپل رجيم ته ملي بڼه ورکړي.

له دې وروسته دوه موضوع ګانې کتلی کېږي، چې يوه يې د شوروي پوځ د ايستل کېدلو د مودې چوکاټ ټاکل او بله يې د نوي حکومت په اړه موافقه ترلاسه کول وو. وروستۍ د راتلونکي څپرکي اساسي موضوع ده. دلته به يوازې د پوځ د ايستل کېدلو موده وکتله شي، چې هغه د افغان کشالې د هوارولو اصلي کلي ده.

کوردوويز د همدغې موضوع لپاره د ۱۹۸۶ کال په نومبر کې سيمې

ته په سفر کې اول اروپا ته لاړ، په لندن کې د اروپايي ټولنې استازي سر جفري هاو ورته وويل چې «... د لويديځې اروپا ديپلوماتانو احساس کاووه، چې شوروي اتحاد بې له شک نه غواړي، چې يو ډراماتيک بدلون راولي خو په دې اړه يې شک ښکاره کړ، چې که هغه تيار وي، د هغه بيه يا تاوان ومني.» له «تاوان» نه د هغه مطلب د کابل رجيم قرباني وه، خو په اسلام اباد کې د امريکې سفير ډين هنټن ورته څرګنده کړه، چې «...امريکا به د پوځ وتلو موده له درې مياشتو نه اوږده په نظر کې ونه نيسي او سخت زيار به وباسي، چې پاکستان په کرښه کې دننه وساتي.» دا په دغسې حال کې و، چې پاکستان د مخه د شپږ مياشتو موده منلې وه او ضياءالحق په دغه وخت کې وويل چې پاکستان به هره هغه موده ومني، چې د «مياشتو دننه وي» خو يعقوب خان وروسته په خپلې هستوګنځي کې ورته کړه چې دی دې دغه «مياشتې دننه» يوولس مياشتې نه بلکې «شپږ» وګڼي. کوردوويز چې په کابل کې و، له نجيب الله او دوست سره يې لا خبرې نه وې کړې، چې ګورباچوف هند ته د رسمي سفر نه دمخه جورنلستانو ته وويل چې د کوردوويز په مشرۍ د ملګرو ملتونو هيئت د افغاستان د شاوخوا سياسي وضع په اړه ښه پرمختګ کړی او هغه به هغه وخت په بري سره سرته ورسېږي، چې پاکستان سياسي فيصله وغواړي، خو څنګه چې مونږ وينو هر کله چې د فيصلې په اړه ښې علامې وليدلې شي، هغوی د هغې د شنډولو لپاره کارونه کوي. «خو زه سره له دې هم په دې فکر يم چې هغه ورځ ليرې نه ده، چې دافغانستان شاوخوا د وضع په اړه سياسي فيصله وشي. دغه فيصله به به عين حال کې له افغانستان څخه زمونږ د پوځ د وتلو په مانا

وي.» نجيب الله وروسته له دې چې کوردوويز ته يې د ملي پخلاينې په اړه مالومات ورکړل، ورته وويل چې «... کابل په هره بيه د سولې په لټه کې نه دی او هغه د (سپېڅلې ګټې) موضوع ګاڼې دي.»

د ژنيو خبرې دا ځل د نوي کال (۱۹۸۷)فبروری ۲۵ مې نه پيل شوې. دا د ژنيو خبرو نهم پړاو و، چې د ۱۹۸۲ کال په جون کې پيل شوې وې. دا ځل د شاه محمد دوست پر ځای عبدالوکيل د کابل رجيم استازيتوب کاووه، چې نوی د باندنيو چارو وزير شوی و او دوست په نيويارک کې په ملګرو ملتونو کې د افغانستان د هيئت مشر ټاکل شوی و. وکيل له کوردوويز سره د سولې په موضوع کې د ايران ګډون ضروري باله، خو د کوردوويز په نظر هغه په دغه تاکتيک سره غوښتل خبرې وځنډوي. د شوروي ديبلومات کوزيريف چې د هغه له دريځ نه وغږېد، هم ترېنه سرټکاووه او يعقوب خان چې د مسکو له سفر نه وروسته ژنيو ته ځان رسولی و، د وکيل د دريځ په اړه وويل چې هغه چې واړه ټکي وړاندې کوي په دې سره د اصلي فيصلې مخه نيول غواړي، خو وکيل په بلې ناستې کې هم د دغو ټکو له يادولو نه تېر شو او هم يې وويل چې نه غواړي، د ملي پخلاينې په اړه خبرې وکړي. خو د شوروي پوځ د وتلو موده يې دوه ويشت مياشتې وښووله او په ټينګه يې وويل چې «... دا د ده د حکومت اخري ګذشت دی، چې تيار دی ويې کړي.» په دغه مهال کې په پاکستان کې په دوه پېښو سره هم د خوښې او هم د انديښنې څپې خورې شوې. يو دا چې د پاکستان د اټومي پروګرام مشر عبدالقدير خان له قول نه وويل شول، چې پاکستان د اټومي وسلې خاوند شوی او بله دا چې افغان جنګي الوتکو د دغه

پړاو د خبرو له پیل نه لـه ډیورنـډ کرښـې نـه اخـوا کلي بمباري کـول او اندېښمن یعقوب خان رسنیو ته څرګنده کړه، چې «... کابل پـه قصـدي ډول کوښښ کوي، د [ژنیو] خبرې اترې له خطر سره مخ کـړي.» عجبـه دا ده چې په همدغه وخت کې کوزیریف د وکیل د وړانـدیز ملاتـړ وکـړ او هغه یې نه بدلېدونکی وګاڼه. د یعقوب خان لپاره د اندېښنې وړ ټکی لا دا و، چې ورانتسوف چې د کـومې بلـې موضـوع لپـآره ژنیـو تـه ځـان رسولی و، ونه غوښتل چې له یعقوب خان سره ووینې، که څه هـم هغـه یې د لیدلو غوښتنه کـړې وه. د یعقـوب خـان اندېښـنه پـه خپګـان بدلـه شوه، چې یې واورېده چې شیواردنازي د تایلینډ په بنکاک کې حکومتي چارواکو ته ویلي وو، چې شوروي پوځ به په دوه ویشت میاشتو کې لـه افغانستان څخه وایستل شي.

ورانتسوف وروسته له کوردوویز سره ولیدل او ورتـه یـې وویـل چـې یعقوب خان ته په مسکو کې ویـل شـوي وو، چـې د ژنیـو فیصـله بـه د دواړو هېوادونو د ښه والي لامل وګرځي او په اړه بـه یـې لـه فیصـلې نـه وروسته خبرې وشی، خو پاکستان بیا هم نه غوښتل د ملي پخلاینـې لـه پرمختګ سره مرسته وکړي. کـوردوویز وایـي چـې «مـا بیـا وویـل چـې یوازې د پوځ د ایستل کېدلو لنډه موده به پاکسـتان او امریکـا وهڅـوي، چې نور هم مرستندوی شـي.» او کـه «...ممکنـه وي د ګورباچوف کـار وکړل شي.» یانې په هغسې زړورتیا سره حرکت وشي، چې ګورباچوف د بې وسلې کولو په اړه کړی و. د ورانتسـوف ځـواب دا و، چـې کـه دی (کوردوویز) پاکستان قانع کړي، چې د خپل وړانـدیز مـوده اوږده کـړي او په خپله دی به زیار وباسي چې افغانستان یو بل ګذشـت هـم وکـړي.

خو یعقوب خان قانع نه و او هغه په دې اند و، چې شوروي اتحاد فیصلې کولو ته تیار نه دی او د کابل رجیم لویان هسې لوبې کوي او دی غواړي خبرې پربېږدي او پاکستان ته ستون شي. خو کوردوویز ورته وویل چې که دی په دغه حال کې میدان ترک کړي، د فیصلې د ناکامۍ ګوته به ده ته ونیوله شي. یعقوب خان تم شو، خو پر مقابل لوري یې باور نه لاره. کوردوویز بیا له وکیل سره ولیدل او د یوه بل ګذشت پر اهمیت یې ټینګار وکړ او ورته یې کړه، چې یو دوه میاشتې کمښت به نورو ته د قناعت وړ نه وي. خو هغه د کوم غټ تغییر علامه ونه ښووله «او زه په نهایي درجه اندېښمن شوم.»

وکیل په بله ورځ له د وه ویشت میاشتو نه اتلس میاشتو ته ښکته شو او ویې ویل چې دا دغسې وړاندیز دی چې «یا واخیستل شي یا پرېښوول شي» او بله پکې نشته. خو یعقوب خان ته دغه وړاندیز هم د منلو وړ نه و او په خپله اووه میاشتو ته پورته راغی، چې وکیل او کوزیریف یې په غوسه کړل. کوردوویز بیا له وکیل سره په بلې لیدنې کې له هغه نه غوښتل چې دغسې حرکت وکړي، چې له فیصلې سره مرسته وکړي، خو د هغه سلوک داسې و، چې دمخه ښې لپاره وي او دا په دغسې حال کې چې «د پاکستان د هیئت غړو لا دخه د رسنیو غړو ته ویلی وو چې خبرې د سقوط په حال کې دي. د دوی ټولو پرخلاف، کوردوویز ته له دغو تعبیرونو څخه د هیلې احساس پیدا شوی و. او «... ما داسې احساس کاوه، چې دغو خبرو په پای کې هغه اعتبار او درناوی پیدا کړی، چې ورته یې ډېره اړتیا لرله.»(۴)

په نیویارک کې لا د اتلس میاشتو چوکاټ په ټاکل کېدلو سره دغسې

فکر پیدا شوی و، چې فیصله شونکې او حتی راتلونکې ده. د امریکې نامتو دیپلومات هنري کیسنګر له کوردوویز سره د مارچ په ۲۴مه په یوې لیدنې کې خپل نظر په دې ډول ښکاره کړ، چې افغانستان اوس شورویانو ته دوهمه مسئله ده او دوی ته اوس د ولسمشر ریګن د ستراتجیکې دفاع نوښت یا د ستورو جنګ ډېره غټه ستونزه ده. ده دا هم وویل چې امریکې ته ښایي د شوروي اتحاد نیت وازمیي چې د پوځ د ایستلو موده لنډه کړي او د ملي پخلاینې موضوع دې په خپله «افغان داخلي تکامل» ته پرېږدي. په دغه وخت کې چې د امریکې او شوروي اتحاد اړیکو کې د ښه والي «یوه نوې دوره» پیل شوې وه، د امریکې د باندنیو چارو وزیر جارج شولتز شوروي اتحاد ته د سفر په وخت کې له مسکو رادیو نه شورویانو ته په خطاب کې وویل چې افغانان «غواړي ووځئ» [یانې له وطن نه یې خپل پوځ بیرون کړئ] او دوی هلته ستاسې پوځي ځواکونه نه غواړي او دا یو بربادوونکی جنګ دی.... دوی له تاسو سره سوله غواړي، خو دوی نه غواړي، هېواد یې ونیسئ.» مرکه کوونکي هم له شولتز ته وویل چې د پوځ د ایستل کېدلو ښه لار دا هم ده، چې «یاغیانو» ته د وسلو ورکول ودرول شي او دا د ټولو شورویانو ټینګه غوښتنه ده، خو کوردوویز وایي چې ژباړونکي د شولتز ټولې خبرې ونه ژباړلې، خو د شوروي لویان به د هغه په ټولو خبرو پوهېدلي او هغه به یې د امریکې د حکومت نظر په توګه مهمې ګڼلې وي. له بلې خوا دغه نظر د همدغه کال (۱۹۸۷)د ملګرو ملتونو په عمومي اسامبلۍ کې په ښه قوت تایید شو. دا ځل دغې اسامبلې د ۱۲۳ رایو د ۱۹ رایو په وړاندې فیصله وکړه، چې باندني پوځونه دې له

افغانستان څخه بې له قید او شرط نه ووځي. دغه اکثریت تر هر بل وخت نه زیات و.

شوروي اتحاد په خاص ډول د ګورباچوف له واکمن کېدلو نه وروسته په وار وار ویل چې غواړي خپل پوځ له افغانستان نه وباسي، خو چارواکي یې له دغو نویو انکشافاتو ته راضي نه وو. کوزیریف چې تازه نیویارک ته راغلی و، کوردوویز ته څرګنده کړه، چې د ځینو شورویانو په نظر «...امریکا او پاکستان هوډ کړی، چې سیاسي فیصلې ته د رسېدلو لپاره د شوروي اتحاد هڅې شنډې کړي، ځکه چې دوی لا هم غواړي شورویان په افغانستان کې بند پاتې وي.» له بلې خوا په کابل کې د ملی پخلاینې سیاست د ګوندیانو ترمینځ اختلاف ډېر کړی او د پراخ بنسټ حکومت جوړول یې ګران کړی و. کوردوویز په دې اړه کوزیریف ته وویل چې «که مونږ انتظار وباسو، چې دغه خلک سره تنظیم شي، مونږ به فیصلې ته ونه رسیږو. له افغانانو سره زما له ټولو مشورو [تجربو] څخه مالومیږي چې دوی به یوازې هغه وخت یو څه وکړي، چې که تاسې خپل پوځ له افغانستان څخه بیرون کړئ.» کوردوویز سره له دې هم فیصله وکړه، چې د دې لپاره چې د ژنیو خبرې پای ته ورسیږي، پاکستان او کابل ته لاړ شي. ورانتسوف هم کوردوویز ته وویل چې د ژنیو خبرې دا ځل «باید اخري وي» خو هغه دې له فبرورۍ څخه وروسته نه وي. له فبرورۍ نه دمخه وي، چې یعقوب خان له خپل مقام نه ګوښه شوی و، چې دا د کوردوویز په نظر د ژنیو خبرو ته صدمه او په خپله ده ته یوه ضایعه وه. دی له هغه سره ښه بلد شوی او هغه په دغو خبرو کې د صلاحیت خاوند و او د فیصلې لپاره

يې ډېر کوښښ کاووه.[۵] ده به له دې امله هم د فيصلې د کېدلو لپاره د زړه کوښښ کاووه، چې دی په خټه محمدزی پښتون و.

د ژنیو د خبرو بریالی پای

د ۱۹۸۷ کال د ډسمبر په نهمه ګورباچوف او ریګن په رسمي توګه په واشنګټن کې سره ولیدل. ګورباچوف له لیدنې نه وروسته د بې وسلې د موضوع په اړه خوښي وښووله، خو د سیمه ییزو نښتو په ا ړه له پرمختګ نه ونه غږېد او د افغانستان د کشالې په اړه یې دغومره وویل، چې «مونږ په دغسې پایلې پسې نه یو، چې په کابل کې دې یو شوروی پلوه حکومت وی.» په افغانستان کې یې د پوځ په اړه دغومره وویل چې «مونږ سیاسي پرېکړه کړې ده، چې خپل پوخ په «دوولس میاشتو کې» وباسو. په ټولیز ډول دغې غونډې د افغانستان د کشالې په هوارولو کې ښه اثر وکړ او کوردوویز یې په دغه فکر کړ، چې له افغانستان نه د پوځ د ایستل کېدلو موضوع به د دواړو هېوادونو په اړیکو کې یو نوی فصل پرانیزي. ګورباچوف د بېرته تګ په وخت کې دا هم وویل چې «زه فکر کوم مونږ پر یوه او بل ډېر اعتماد کوو.» د امریکې د باندنیو چارو وزارت مرستیال ارمه اسټ لا د بې وسلې کولو د موضوع په اړه موافقه د افغانستان د اشغال په ختم پورې تړلې وګڼله. شیواردنازي هم په خپل کتاب کې چې نوم یې دی«راتلونکې په ازادۍ پورې اړه لري» دغې غونډې ته په اشاره لیکلي چې ده لا «هغه وخت دغسې فکر کاووه، چې د شوروي د [پوځ] ایستل کېدل به د شوروي باندنی سیاست د اعتماد وړ وګرځوي.» ده د افغان کشاله دغومره مهمه ګڼله چې ویل یې «ممکن

دا د افغانانو حماسه وه، چې مونږ یې وهڅولو له لویدیځ سره د ملګرتوب او همکارۍ فکر وکړو.» په دې ډول له افغانستان څخه د شوروي د پوځ د ایستل کېدل، د بین المللي کړکېچ د لړېدلو کلي ګڼل کېدله. اسلام اباد او واشنګټن خو تل همدغسې ګڼله.

په دغه وخت کې و، چې په پاکستان کې د جونیجو په مشرۍ یو نوی حکومت جوړ شو او د باندنیو چارو نوي وزیر نوراني او نورو لوړپوړو چارواکو تر پخوا ډېر په افغانستان کې د فیصلې لپاره کوښښ کاووه. خو په کابل کې د ملي پخلاینې سیاست او د شوروي پوځ د ایستل کېدلو موضوع ګانو دننه په رجیم او ګوند کې نوي کړکېچونه پیدا کړي وو او هغه مخ په ډېرېدو وو. دغه وخت په پېښور کې د انتقالي حکومت د موضوع په اړه اسلامي تنظیمونو او د پخواني پاچا محمد ظاهر شاه پلویانو په فعالیت لاس پورې کړ، ان تر دې چې کله کله یې سره اخ و اډب هم کاووه. د دوی ترمینځ اختلافات نه هوارېدونکي وو.

په اسلام اباد کې د شوروي استازي وزیروف (Vezirov) کوردوویز ته وویل چې له مسکو نه یې غوښتي چې کابل وهڅوي د پوځ د ایستل کېدلو د موضوع په اړه نرمي وکړي. سره له دې هم په کابل کې له وکیل سره د کوردوویز خبرې د هیلې وړ نه وې او هغه نجیب الله ته بیا وویل چې که د پوځ د ایستل کېدلو موده له یوه کال نه په لنډه موده کې نه وي، د ژنیو خبرې په پیل نه شي. کوردوویز چې بیا د فبرورۍ په اوومه په کابل کې دغه څه نجیب الله ته بیا په ټینګار یاده کړه، خو هغه د رجیم له چارواکو سره جنجالونه لرل، له هغه نه یې یوه ورځ مهلت وغوښته او کوردوویز په بیړه اسلام اباد ته لاړ، د دې لپاره چې هلته جونیجو

ولسمشر ضیاء قانع کړي، چې د ژنیو خبرې باید ونه ځنډولې شي. په بله ورځ چې کوردوویز کابل ته بېرته لاړ، هلته نجیب الله هغه ته هغه څه وویل چې دی یې سخت په انتظار کې و.

کوردوویز وایي چې «افغان پلازمینې ته په رسېدلو سره زه هستوګنځي ته نه بلکې سیده له نجیب الله سره لیدلو ته ورسول شوم... هغه لومړی د ا فغانانو د سجیې او د سولې په اړه د دوی له هغو مبارزو نه وغږېد، چې یې کړې دي. ولسمشر بیا په درناوي سره دغسې سند راکړ، چې ویل یې دا د هغې څرګندونې متن دی، چې نیت یې کړی نن شپه یې واوروي. ولسمشر ګورباچوف به په مسکو کې همدغسې وینا واوروي. ما هغه د هغه په مخ کې په بېړه ولوست.» په دغه متن کې ویل شوي وو، چې «د شوروي اتحاد سوشلستي جمهوریتونه او د افغانستان ولسمشري چې غواړي د ژنیو خبرې په بېړه او بري سره سرته ورسېږي، موافقه کړې، چې د شوروي پوځ د وتلو پیل د ۱۹۸۸ کال د مې په ۱۵مه او ختم یې په لسو [نهو] میاشتو کې وي. دغه نېټه پر دغې ګڼې بنا شوې، چې د دغې فیصلې په اړه موافقه به د ۱۹۸۸ کال د مارچ تر ۱۵ مې لاسلیک شي. نه تر هغه وروسته.»

ټولې رسمي ښکېلې خواوې له دغې موافقې سره جوړې وې او هیله کېدله چې هغه زر لاسلیک شي، خو د ژنیو دغه وروستۍ خبرې د همدغه کال دمارچ په دوهمه پیل شوې او د اپرېل تر ۱۴ مې پورې وغزېدلې، هغه موضوع ګانې چې هغه یې اوږدې کړې، دا وې: په کابل کې د نوي حکومت جوړېدل، د وسلو د تناظر اصل، د پولې موضوع او د کابل رجیم رسمي پېژندل. هرې خوا غوښتل د هغې د علاقې وړ

موضوع په سند یا سندونو کې یاده شي، د دې لپاره چې هغه بین المللي حیثیت پیدا کړي. کوردوویز په خپل اثر کې هغه په دېرش مخونو کې شرح کړې او دلته به یې لنډیز په دغه ډول راوړل شي. نزدې د هرې موضوع په اړه بحث به هوا کړکېچنه کوله. د کوردوویز په وینا د خبرو دوهمه اونۍ ډېره ترخه تېره شوه. شوروي اتحاد لا اخطار ورکړ، چې که دغه فیصله د مارچ تر ۱۵ مې لاسلیک نه شوه، پوځ به یې د مې په ۱۵ مه په وتلو پیل ونه کړي، خو استازي یې دا هم وویل چې خپل پوځ به په هر حال کې وباسي. وکیل لا یو ځل وویل چې «که پاکستانیان فکر کوي، چې د افغاسنتان په وړاندې د جنګ تنظیمولو ته دوام ورکولی شي، مونږ باید ورته ووایو چې د جنګ لمبې پولې نه پېژني. که تاسې د خپل ګاونډي کور ته اور اچوئ، لمبې به یې ستاسې کور ته هم وغزېږي.» د وکیل دغې جذباتي وینا کوردوویز په ژور ډول اندېښمن کړ. له بلې خوا د پاکستان استازو غوښتل د ډیورنډ کرښه په فیصله لیک کې د بین المللي پولې په ډول یاده شي، خو په پای کې په خپله ضیاءالحق د هغې له ذکر نه تېر شو او کوردوویز ته یې وویل چې هیڅ څوک نه غواړي، دغه خبرې ناکامې شي. د همدغو خبرو په بهیر کې و، چې شیواردنازي او جارج شولتز د مارچ په ۱۴ مه په واشنګټن کې سره ولیدل او ټولو علاقمنو فکر کاووه، چې دغه لیدنه به د ژنیو پر خبرو ښه اثر وکړي، تر هغه لا مهمه په تاشکند کې د اپریل په ۶ مه د ګورباچوف، نجیب الله او د شیواردنازي ګډه غونډه وه، چې په هغې کې په بله ورځ پریکړه وشوه، چې «...د فیصلې د لاسلیک کولو لپاره وروستی خنډ له مینځ نه وړل شوی» او دوی «د هغو د سملاسي لاسلیک کولو پلوي

وکړه.» شورویان تر دې حده د فیصلې علاقمن وو، چې ویل یې چې که واشنګټن د مارچ تر یوویشتمې پورې فیصله ونه منله، دوی به موافقه له ا سلام اباد او کابل سره لاسلیک کړي. امریکا د وسلو د تناظر موضوع تر نورو ټولو موضوع ګانو نه مهمه ګڼله. تناظر په دې مانا چې امریکا او شوروي اتحاد به خپلو دوستو خواوو ته د وسلو ورکول یا نه ورکول د عین اصل له مخې کوي. که یو یې ورکوي، بل به یې هم ورکوي او که نه دواړه به یې نه ورکوي. عبدالستار د پاکستان د هیئت یوه مهم غړي درک کړې وه، چې «...که موږ، شوروي اتحاد او امریکا وهڅوو چې د تناظر په هکله سره موافقې ته ورسیږي، نه به نورې فرعي مسئلې او نه هغه موضوع ګانې چې د افغان نوي حکومت پورې به تړاو ولري، غټه ستونزه پیدا کړي.» د امریکې د باندنیو چارو وزارت مرستیال رابرت پیک لا دمخه ویلي وو، چې د واشنګټن لپاره د تناظر اصل مرکزي موضوع ده، نه په کابل کې د نوي حکومت د تاسیس. ده وروسته په ژنیو کې کوردوویز ته دا هم وویل چې د تناظر موضوع په اړه د شوروي اتحاد نوي دلیلونه امریکې ته د منلو نه دي او دا چې د وسلو د مرستې په اړه له قانوني مهلت منلو نه پرته به هیڅ څیز د منلو وړ نه وي. په پای کې د تناظر اصل ومنل شو. جارج شولتز د دغې موافقې له لاسلیک کولو نه وروسته په رسمي ډول وویل چې «... هغه مکلفیتونه چې ضمانت کوونکو دولتونو پر غاړه اخیستي، هغه متناظر دی.» ده دا هم وویل چې امریکا شوروي اتحاد ته د مصلحت په توګه وایي چې د ضمانت کوونکو په توګه دغه حق ځانله خوندي ساتي، چې په افغانستان کې دوستو خواوو ته نظامي وسله تهیه کړي او که شوروي

اتحاد په افغانستان کې خپلو دوستو خواوو ته له وسلو ورکولو نه ډډه وکړي، امریکا به هم په همدغه ډول ډډه وکړي.

له اول نه د امریکې اساسي موخه دا وه، چې شوروي اتحاد له افغانستان څخه بېرون کړي، یانې دهغه پوځ له افغانستان نه وتلو ته وهڅوي. شوروي اتحاد د امریکې دغه سیاست درک کړی و، شوروي اتحاد د تناظر د اصل په اړه په مسکو کې د اپرېل په نهمه یو لیک واستوه، په واشنګټن کې د دغه لیک په وړاندې د امریکې حکومت لومړی غبرګون دا شو، چې ولسمشر ریګن د هغه په ځواب کې د اپرېل په ۱۱مه په رسمي ډول څرګنده کړه، چې «فکر کوم امریکا اوس له شوروي اتحاد سره د ژنیو د سندونو ضمانت کوونکي په توګه شریک کېدلی شي.» هغه دا هم وویل چې شولتز به ژنیو ته لاړ شي، چې د ژنیو د موافقو د لاسلیک کولو په مراسمو کې برخه واخلي.

د ژنیو توافق لیکونه (accords) د پنجشنبې په ورځ د ۱۹۸۸ کال د اپرېل په ۱۴مه د ژنیو د ملتونو په ماڼۍ کې د پاکستان د باندنیو چارو وزیر زین نوراني او د کابل رجیم د باندنیو چارو وزیر عبدالوکیل له خوا او د ضمانت کوونکو هېوادونو په استازیتوب د امریکې د باندنیو چارو وزیر جارج شولتز او د شوروي اتحاد د باندنیو چارو وزیر شیواردنازي له خوا لاسلیک شول. د دغې ځانګړې او مهمې ناستې مشري د ملګرو ملتونو د سرمنشي پریزدي کویلار پر غاړه وه. البته کوردوویز هم هلته حاضر و، د پخواني ترتیب له مخې نوراني له یوه وره نه او وکیل له بل ورنه نه سالون ته ننوتل. د دې لپاره چې دوی یو بل سره ګډ نه وي، خو دوی په پټه سره وکتل. اول کویلار یوه لنډه وینا واوروله، شولتز هم د

تناظر پر اصل لنډ وغږېد. شیواردنازي دغومره وویل چې «د شوروي خوا ډاډه ده چې د ژنیو د توافقونو په اړه د ښکېلو خواوو حقونه او مکلفیتونه د ضمانت کوونکو د امریکې او شوروي اتحاد په ګډون په څرګند ډول هغسې ذکر شوي، چې د ژنیو توافقونو کې دي.» ټول مراسم په شلو دقیقو کې پای ته ورسېدل.(۶)

د کوردوویز په نظر «دغه ساړه تشریفات د جنازې سروېس ته ورته وو.» ما لیکونکي هم په هماغه وخت کې په بېښور کې همدغسې نظر څرګند کړی و. «فضا چوپه او سړه وه، له تلویزیوني تصویرونو نه داسې ښکارېده چې غونډه د وېرې وي، نه د کومې موافقې او خوښۍ. ټول ګډون کوونکي څار او اندېښمن ښکارېدل؛ خوښي خو یې څه کوي، حتی یو هم د تظاهر او عکاسانو لپاره موسکی نه شو. تا به ویل چې دلته هغه څه کېږي، چې باید هیڅ ونه شي. په مسکو کې د یوه لویدیځ دیپلومات په قول عبدالوکیل په دغسې سړې فضا کې رېږدېده او خولې پرې ماتې وې.»(۷)

د توافق لیکونو څلور واړو متنونه په انګرېزۍ کې د کوردوویز او هري سن په اثر او پښتو متنونه یې زما په اثر کې راوړل شوي دي. شورویانو د همدغو توافق لیکونو له مخې خپل پوځ په نهو میاشتو کې د ۱۹۸۹ کال د فبرورۍ په ۱۵ مه له افغانستان څخه وایست او د دغه پوځ قوماندان جنرال ګروموف وروستی شوروی و، چې له افغانستان څخه ووت. د وتلو په وخت کې دوی ته غټه ستونزه پېښه نه شوه، خو یو ځای بل ځای له دوی سره تر پایه پورې نښتې وشوې. د دوی او مجاهدانو ترمینځ اوربند نه و شوی، یوازې قوماندان احمدشاه مسعود له

دوی سره اوربند کړی و، په دې ډول چې د هغه په وینا «مونږ تر اوسه په لسو کلونو کې له تاسو سره جنګ او ستاسې شته توب وزغمه، که د خدای تعالی رضا وه، مونږ به یو څو ورځې نور هم ستاسې تحمل وکړو، خو که تاسې زمونږ پر ضد عملیات وکړل، مونږ به مناسب ځواب درکړو.»[۸]

د ژنیو توافقونو په اړه تبصرې

پر افغانستان باندې د شوروي اتحاد وسله وال تیری، د هغه په وړاندې د افغان ملت په ملاتړ د وطن، خپلواکۍ او اسلام مدافعانو یا مجاهدانو پیاوړی او پرله پسې ټینګه دفاع او په نتیجه کې د یوه زبرځواک یرغلګر پوځ ایستل کېدل په افغانستان، سیمه او نړۍ کې ژور اثرونه وکړل. دلته به د دغو توافق لیکونو په اړه د افغانانو تبصرې راوړل شي. او ښېګڼې او نیمګړتیاوې به یې په لنډ ډول په ګوته شي.

اساسي او غټ بری یې دا و، چې شوروي اتحاد خپل پوځ په ټاکلې وخت کې یانې د ۱۹۸۹ کال د فبرورۍ په ۱۵ مه په نهو میاشتو کې په دوه جوپو وایست. د شوروي د پوځ دغه ډول پر شا کېدل، د هغه په تاریخ کې یوه بېساري پېښه وه، خو د جنګ غرامات یې ورنه کړل. یا یې په ورکولو مجبور نه شو، که څه هم د هغه دغه نظامي یرغل د بین المللي قانونو پر خلاف و او افغانانو دوی پاروليي هم نه وو، سره له دې هم افغانان خوښ شول، چې د هغه دغه پوځ له افغانستان څخه وایستل شو او شورویان خوښ وو، چې خپل پوځ یې د ملګرو ملتونو په منځګړتوب او د امریکې، پاکستان او نورو حکومتونو په موافقه له افغانستان څخه په عزت وایست، که څه هم دغه پېښه د دوی په تاریخ کې نوې وه او دوی یې فکر نه کاووه، خو شورویان چې په افغانستان

کې وو، هغه مقصد یې تر لاسه کولی ونه شو، د کوم لپاره چې دوی خپل پوځ استولی و. په دې ډول دا د دوی بېسارې ناکامي او د افغان مجاهدانو بېساري بری و، چې د یوه زبرځواک په وړاندې یې ترلاسه کړ، په دغې ناکامۍ سره دوی هغه غرور له لاسه ورکړ، چې ویل یې د دوی پوځ نه ماتېدونکی دی. افغان مجاهدانو د دوی دغه افسانه له اعتبار نه وغورزوله، چې هغه وروسته د دوی د امپراتورۍ د له مینځ نه تللو غټ عامل شو، چې زر به شرح شي. مولف هاروي هم په خپل اثر کې په نامه د (نړۍ وال کمونزم هسکېدنه او نسکورېدنه) کې وایي چې شورویان په افغانستان کې ناکام شول او دی دغه ناکامي «... له دوهم نړۍ وال جنګ نه وروسته د دغه هېواد ستر مغلوبیت ګڼي.»[۹] شورویان حتی په دې کې هم ناکام شول، چې په افغانستان کې د خپل شته توب په وخت کې د خلق او پرچم ګوندګي سره پخلا او یو موټی کړي. د دوی پوځ په څه باندې نهه کلونو کې چې په افغانستان کې کوم رغنده کار هم نه دی کړی. پوځ یې بس ورانول، وژل، لوټول او تښول هغه څه کول چې خپل ترلاس لاندې پرچمي رجیم په دغه هېواد کې حاکم کړي. دوی په ورانولو کې تر دې حد دمخه ولاړل، چې د دیارلسمې پېړۍ د چنګیزیانو وحشت یې خلکو ته په یاد کړ. په واقع کې په افغانستان کې د دوی ورانی له هغه ورانی نه زیات او پراخ و، چې چنګزیانو کړی و. د رسنیو د راپور له مخې دوی اټکل یو نیم ملیون افغانان ووژل، تر پنځه ملیون نه زیات یې له وطن نه په بېرون ایستلو مجبور کړل او په زرګونو ماینونه یې په مځکه کې خښ کړل. یوازې دا هم نه و، لاس لاندې رجیم یې د شوروي مشاورانو په هدایت په

زرګونو مخالف افغانان بندي کړل. په کال ۱۹۸۲ کې چې زه د صدارت له بندي خانې نه د څرخي پله کامپ ته يووړل شوم، هلته د نورو بنديانو په مرسته راته مالومه شوه، چې يوازې د دغه کامپ په اووه بلاکونو کې دېرش زره افغانان بندي دي. عجبه ده چې د بغلان د مطبوعاتو مدير محمد جان وړ اتکل هم په لږ توپير سره هم همدغومره و. هغه هم هلته بندي و.

په دغه نابرابر جنګ کې د شوروي سرتېرو تلفات په يقين سره مالوم نه دي. د شوروي حکومت په وينا د دوی د سرتېرو تلفات ديارلس نيم زره وو. خو واقعي شمېر يې تر دې نه ډېر و. په دې اړه حتی د فيدرالي روسي افسرانو د شوروي-افغان جنګ په نامه اثر کې داسې ويلي چې «ارقام ښيي چې د شوروي ځواکونو د ۱۹۸۰ او ۱۹۸۵ کلونو ترمينځ ډېر درانده تلفات لرلي دي، چې وسطي شمېر يې په يوه کال کې ا ته زره او دوه سوه او څلوېښت تنه وو. دغه شمېر په وروستيو کلونو کې دوه يا درې ځله لږ شو، خو د لومړيو کلونو تلفات ډېر مهم وو. د ۱۹۸۴ ډېر خونړي کال کې له څلوېښتم لمبر پوځ نه هره ورځ ۲۶ سرتېري وژل کېدل يا ټپي کېدل. د ۱۹۷۹ کال د ډسمبر ۲۶ او د ډسمبر تر ۳۱ ترمينځ شورويانو هره ورځ په متوسط ډول ۶۹ سرتېري له لاسه ورکول.» (۱۰) د شوروي سرتېرو د ناروغانو شمېر له ټپي شويو سرتېرو نه ډېر و. مولف اوډوم د جنرال لياخوفسکي د رسمي شمېرنې پر بنسټ د شوروي سرتېرو د تلفاتو (په جنګ کې او غير له هغه)، ټپيانو (په جنګ کې او غير له هغه) او معيوبانو شمېر ۶۵۸۶۸ او د ناروغانو شمېر له څلور سوو نه ډېر ښودلی.[۱۱] د شوروي اتحاد مالي

زيانونه پنځلس مليارډ روبل اټکل شوی، خو څنګه چې په دغه هېواد کې شتمني تر ډېره حده دولتي وه، د مالي زيانونو تشخيص او اټکل يې کېدلی نه شي. خو دا ويل کېدلی شي، چې څنګه چې د شوروي اتحاد اقتصاد د برېژنيف په وخت کې د رکود په حال کې و، وده به يې تر دغه وخت پورې نوره هم پخه شوې وي. له همدې امله و، چې ګورباچوف ويلي وو، چې مونږ په دغه ډول ژوند ته دوام ورکولی نه شو. خو په دې کې شک نشته چې د څلوېښتم لمبر سرتېرو مورال او معنويات په افغانستان کې دغومره ضعيف شوي وو، چې د شوروي اتحاد پر امپراتورۍ يې بد اثر وکړ.

په اصل کې شوروي لويانو پر افغانستان باندې يرغل سره د خپل پوځ اعتبار او حيثيت ته سخته صدمه ورسوله. ګورباچوف د دغه واقعيت او داسې هم د خپلو سرتېرو د مورال په ضعيف کېدلو او په ټوليز ډول د اقتصادي ودې په پخېدلو او د هېواد د بېرته پاتې کېدلو له امله د لاس لاندې هېوادونو د خپلواکۍ غورځنګ په وړاندې له نظامي ځواک نه د خروشچيف او برېژنيف پر خلاف کار وانه خيست، هغه لا د همدغه کال (۱۹۸۹) په مارچ کې د نجيب الله غوښتنه نه وه منلې، چې په جلال اباد کې مجاهدان بمباري کړي. دا هغه وخت و، چې مجاهدانو د جلال اباد پر ښار حمله کړې او حتی کابل ته يې خطر پېښ کړی و. د چرنيايوف په وينا «هغه [نجيب الله] له مونږ نه غوښتل چې... د شوروي اتحاد له سيمې نه هوايي بريدونه وکړي او که نه هر څه به په څو ورځو کې سقوط وکړي.» شيواردنازي او کريچکوف چې په دغه وخت کې د ک. ج. ب سروال و، د نجيب الله ملاتړ وکړ.

شینواردنازي څو اونۍ دمخه نجیب الله ته وعده ورکړې وه، چې «... شورویان به یې پوره ترک نه کړي.» هغه بیا ګورباچوف ته وویل چې «مونږ باید ومنو، چې مونږ دغه هېواد په ډېر بد حال کې پرېږدو.... ښارونه او کلي یې وران شوي دي، مرکز یې له لوږې نه مري.» ده له ګورباچوف نه وغوښتل چې له نجیب سره له خپل قول نه وانه وړو، «دا یوازې لار ده که نه هغه به خیانت وي، مونږ ورسره وعده کړې او که یې ترسره نه کړو، خپل دوستان به ترک کړو... درېیمه نړۍ به څه ووایي؟» ګورباچوف هم خپلې پښې ټینګې کړې او خپل ملګري شواردنازي ته یې لا په غوسه وویل چې «نه، په غوڅه توګه نه. زه په غوڅه توګه د ټولو بمباري کولو او د دغسې نورو څیزونو کولو مخالف یم.» هغه دا هم وویل چې «تر هغوی چې زه عمومي منشي یم، پرې به نه بږدم هغه وعده ماته کړم، چې د ټول جهان په وړاندې مو وکړه، چې خپل ټول پوځ به له افغانستان څخه بېرون کوو.» د هغه اخري خبره دا وه چې «ایا مونږ په دې نپوهېدلو چې هغه وخت چې مو فیصله وکړه، چې خپل پوځ بېرون کوو، د هېڅ بم اچولو له انکار نه پرته به یې ځواب نه وي.»(۱۲)

له هغه وروسته و، چې شوروي ا تحاد اول په ختیځې اروپا کې د خپلواکۍ له غورځنګ سره مخ شو، دغه حال په ختیځې اروپا کې د شوروي تر لاس لاندې هېوادونو باندې اغیزه وکړه. دغه خلک د افغان جهاد په پیل سره د شوروي پر ضد بدورګي شوي وو او اوس یې د پوځ په ناکامۍ او پر شاتک سره زړور شول. د ۱۹۸۹ کال په نومبر کې چې د ختیځ جرمني د کمونستي ګوند سروال شابوسکي خلکو ته له څو

محدودو ځایونو څخه د وتلو اجازه ورکړه، خو په بله ورځ دغومره ډېرو جرمنانو لویدیځ برلین ته مخه وکړه، چې حکومتي محافظانو یې مخه نیولی ونه شوه او په نتیجه کې د برلین دېوال چې ۲۸ کاله مخې په ۱۹۶۱ کې درول شوی او د برلین ښار یې پر دوه برخو ویشلی و، جرمنانو ته نور خنډ کېدلی نه شو او دواړه جرمن بېرته سره یو موټی شول. دا دغومره غټه پېښه وه، چې په اروپا او نړۍ کې د ساړه جنګ د ختم پیل شوه. ورپسې د چک کمونستي رجیم سقوط وکړ او د خپلواکۍ غورځنګ مشران یې لاهاول او الیکزاندر دوبچک چې په کال ۱۹۶۸ کې شورویانو د هغه حکومت نسکور کړی و، میدان ته ووتل او د چک خپلواکي یې اعلام کړه.(۱۳)

د شوروي اتحاد د ټوټه کېدلو موضوع چې نړۍ وال او تاریخي اهمیت لري، له دغه بحث نه د باندې ده. دلته به یې په لنډ ډول یادونه وشي. د برلین دېوال له نړېدلو او د چک د خپلواکۍ له اعلام نه وروسته د پوره خپلواکۍ ورښ د شوروي امپراتوري پر ټولو جمهوریتونو باندې د اسیایي جمهوریتونو په ګډون، په قوت ولګېد او هغو یو په بل پسې خپلواکي اعلام کړه. میخاییل ګورباچوف هغسې چې یې ژمنه کړې وه، د هغو په وړاندې له نظامي ځواک نه کار وانه خیست او امپراتوري یې چې د شوروي نظامي ځواک له ملاتړ نه محروم شوه، د ۱۹۹۱ کال د ډسمبر په ۲۵مه یانې پر افغانستان باندې له یرغل نه ۱۲ کاله وروسته له څه باندې اویا کاله کړکېچن ژوند نه وروسته پر پنځلس برخو وویشل شوه او له مینځ نه لاړه. روسیه یوازې یو هېواد شو، خو له اوکراین او سوشلستي نظام نه پرته. ورسره ک. ج. ب او د

وارسا تړون هم له منځه نه لاړ او نړۍ دوه قطبي شوه او سوشلستي او کمونستي نظامونه له اعتبار نه ولوېدل او ترک شول، خروشچف دغه وینا چې سوشلزم به یوه ورځ کاپیټلزم په ګورکي ننباسي سرچپه شوه. د هغه پر خلاف ولسمشر ریګن اوس وویل چې «د کمونزم وروستی فصل لیکل کېږي.» په دغه نوي حال سره د مارکیټ اقتصاد او لبرل دموکراسي نوره هم عامه شوه او پلویانو یې هغه د راتلونکې څپه وګڼله. په دغه ستر تحول کې د افغان مجاهدانو ونډه بې له شک نه غټه وه.(۱۴)

د ژنیو د توافقاتو نیمګړتیا هم غټه وه او هغه دا چې افغان اسلامي تنظیمونو پکې ګډون نه لاره، په داسې حال کې چې دغه تنظیمونه د شوروي له یرغل نه وروسته د هېواد پر نږدې اتیا سلنه باندې یوازنی منظم ځواک و او د یرغلګر پوځ او د هغه ترلاس لاندې پرچمي-رجیم په وړاندې یې له وطن، خپلواکۍ او ننګ ناموس نه دفاع وکړه او د دوی همدغه دفاع وه، چې د ژنیو توافقات یې ممکن کړي وو. په دې ډول د ژنیو په خبرو کې د ګډون مستحق دوی وو. په سیاسي لحاظ هم دوی باید په خبرو کې ګډون کړی وای، ځکه چې د توافقاتو په پلي کېدلو او د امنیت په راوستلو او خوندي کولو د دوی ونډه مهمه وه. البته ورانی په دې کې و، چې د شوروي اتحاد په یرغل او د پرچم رجیم په هسکېدلو سره افغان سیاست بین المللي شوی او د افغانانو له لاسه ایستل شوی و. په دې ډول چې په یوې خوا کې شوروي اتحاد او په بلې خوا کې پاکستان د افغانستان د سیاست لوری ټاکه او هغو د خپلو لاس لاندې افغان ګوندونو له لارې هغه عملي کاوه، بله دا چې په دواړو خواوو کې د سیاست کولو فرصت افراطي ډلو ته ورکړل شوی و او دغه

ډلې تر دې حده د دولتي واک لېوالې وې، چې په دوارو خواوو کې د سیاست کولو فرصت افراطي ډلو ته ورکړل شوی و او دغه ډلې تر دې حده د دولتي واک لېوالې وې چې یا یې ټول غوښته یا هیڅ. په دغه حال کې نورو حکومتونو د امریکا په ګډون د هغو په واک کېدل نه غوښتل. دوی هم سره پر خپلو کې جوړ نه راتلل. او د پراخ بنسټه یا ملي حکومت احتمال هم نه لیدل کېده. له همدې امله و، چې هیڅ حکومت د ژنیو په خبرو کې د تنظیمونو د ګډون پلوي ونه کړه. ملګرو ملتونو هم د کابل رجیم یوه خوا وګڼله، خو هغه یې د حکومت په نامه نه، بلکې د ګوند په نامه ومنه. تنظیمونه هم که لږ تر لږه پر خپلو کې په رښتیا جوړ وای، د ژنیو په خبرو کې منل کېدلی شو، خو د پورته واقعیتونو له امله په دې اړه هیڅ ونه شول. نتیجه دا شوه، چې د یرغلګر پوځ له ایستل کېدلو نه وروسته هم جنګ قطع نه شو او سوله او امنیت رانغی. په تېره چې د ژنیو پر توافقاتو کې اوربند منل شوی نه و او د تنظیمونو په غیاب کې اوربند هم عملي کېدلی نه شو.په دغه حال سره افغانان په تېره تنظیمي لویان د ژنیو په توافقاتو انتقادي شول. د کوردوویز په وینا اسلامي تنظیمونو یا ځینو یې غوښتل د ژنیو خبرې ناکامې کړي او ده ته لا د ۱۹۸۵ په فبرورۍ کې له کابل نه اسلام اباد ته د تګ په وخت کې خبر ورکړل شوی و، چې «افغان یاغیان پلان لري، هغه الوتکه نسکوره کړي، چې د ملګرو ملتونو خاص استازی پکې و.»(۱۵)

د اووه ګوني تنظیمونو اتحاد مشر حکمتیار د ژنیو توافقات پخوا له دې چې لاسلیک شوي وي، رد کړل او د اپرېل پر نهمه یې وویل چې د

ژنیو «... خبرې د دې پر ځای چې د هغو واقعي خواوو ترمینځ وشي، چې د جنګ په جبهو کې مقابله کوي، د غیر واقعي قواوو ترمینځ شوې دي.» هغه دا هم وویل چې «پاکستان متاثره خوا وه او هغه د افغانانو تمثیل کولی نه شي او نه دننه په افغانسان کې د هیڅ ډول توافق تضمین کولی شي.» د هر تنظیم امیر هم د ژنیو توافقات رد کړل. خو پخواني پاچا محمدظاهر هغو ته په هیله منۍ سره وکتل او وویل چې «با وصف اینکه در مذاکرات ژنیو طرف های اصلی قضیه یعنی نمایندګان واقعی ملت مجاهد افغانستان و اتحاد شوروی مستقیماً شرکت نداشتند باز هم امید میرود این موافقت راه را برای خروج قوای شوروي از افغانستان که متضمن استقلال کامل، تمامیت ارضی کشور و حق خود ارادیت مردم افغانستان بدون مداخله خارجی در امور سیاسی و داخلی و اجتماعی آن باشد، باز نماید» نامتو دیپلومات عبدالرحمن پژواک لا وویل چې «... من از اغاز ګفتګوهای ژنیو با ان مخالف بودم و ان را غیر مثمر و مخالف با منافع ملی و ارزومندی های مردم ا فغانستان میدانستم... روز امضای موافقه های ژنیو روز بازار سیاست بود که منافع ملی افغانستان در آن رایګان فروخته شد... معلوم شد منظور صلح در افغانستان نبود، زیرا فیصله ژنیو جنګ و خون ریزی را شدت خواهند بخشید.» د وطن بل نامتو شخصیت د عدلیې پخوانی وزیر شمس الدین مجروح هم وویل چې د ژنیو په توافقاتو سره د افغانستان کشاله هواریدلی نه شي.(۱۶)

دوی ټول د ژنیو پر توافقاتو تر دې حده انتقادي شول چې د هغو له مخې یې د یرغلګر پوځ ایستل کېدل له پام نه وغورزول، په داسې حال

کې چې د دغه پوځ شتون افغانستان ته غټ خطر او د افغانانو د ستونزو اصلي عامل و، البته ستونزې لا هم وې، هغه هم په جنګ ځپلي او وران شوي افغانستان کې، خو د هغو هواروال د افغانانو او په خاص ډول د تنظیمي لویانو کار و، چې د کوم ډول پراخ بنسټ او افغان شمول موقتي حکومت تنظیم وکړي، په دغه مقصد چې هغه ولسي استازو ته ډګر برابر کړي، چې د نوي اساسي قانون پربنسټ منظم حکومت پر پښو ودروي، خو دوی د دغه اساسي مکلفیت په رفع کې پاتې راغلل او د دوی په دغې ناکامۍ سره په وطن کې د جنګ او افغان وژنې یوه نوې مصیبت لړلې دوره پیل شوه.

نهم څپرکی

د نجیب الله لنډه واکمني
او د تنظیم واکې پیل

د ژنیو له توافقاتو سره دوه پوهاوي لیکونه هم وو، چې یو یې د وسلو د تناظر اصل او بل یې د یوه ایتلافي حکومت په اړه وو. یو پوهاوی یا تفاهم لیک دا و، چې امریکا او شوروي اتحاد به په ترتیب سره مجاهدانو او د کابل رجیم ته د تناظر د اصل له مخې وسلې ورکوي یا نه ورکوي. د مثبت تناظر له مخې به دوی خپلو خواوو ته وسلې ورکوي او د منفی تناظر له مخې به یې نه ورکوی. د حاضر وخت لپاره د مثبت تناظر اصل ومنل شو، چې مانا یې د جنګ دوام و، د ۱۹۹۱ د سپټمبر په ۱۳ مه یانې د شوروي اتحاد له ټوټه کېدلو نه دمخه و، چې د امریکې ا و شوروي اتحاد د باندنیو چارو وزیرانو په موافقه د مثبت تناظر اصل پر ځای د منفي تناظر اصل ومنل شو، چې هغه به د نوي کال له پیل نه عملي کېږي.

دوهم تفاهم دا و، چې د ژنیو د توافقاتو څلور واړه خواوې به د کوردوویز له هغو کوښښونو سره مرسته کوي، چې دی به په شخصي توګه، نه په رسمي توګه زیار باسي په افغانستان کې د یوه ایتلافي

حکومت د جوړولو لپاره لار هواره کړي، څرګنده ده چې د کوردوویز دغه ماموریت نه پیاوړی و او نه د ایتلافي حکومت لپاره لاره هواره وه. د افغانستان پخواني پاچا محمد ظاهر په دې اړه اغیزناک رول لوبولی شو. کوردوویز وایي چې په دې اړه یې له ډېرو افغانانو سره خبرې اترې وکړې او ورته مالومه شوه چې یوازې دی د افغانستان لپاره د اتحاد سمبول کېدلی او افغانان پر ده غونډېدلی شي. کوردوویز بیا د همدغه مقصد لپاره په روم کې چې دی هلته اوسېده،ولید او هغه ورته وویل چې دی په دې اړه «لویه جرګه بې له ځنډه نه بللی شي.» خو کوردوویز دا هم وایي چې پاچا محمد ظاهر د دغسې تاریخي کار لپاره نه فزیکي او نه فکري قوت وښود. د ده په اند که هغه پېښور ته تللی وای، مهاجر افغانان به سمله لاسه پرې راټول شوي وای او هیڅ تنظیم به دغسې سیاسي ملاتړ نه لرلای، چې ورته چیلنج ورکړي. «کوم هغه رول چې پاچا زوی نورو دوم سهانوک د خپل ملک [کمبودیا] د کشالې په هوارولو کې ادا کړی و، دغه فکر یې پیاوړی کړ، چې د هغه په قوت ما له ظاهرشاه نه په وار وار وغوښتل، چې په خپل فعالیت سره په خپل هېواد کې د ډېر بد کورني جنګ مخه ونیسي.» کوردوویز دا هم وایي چې د واشنګټن په مرستې سره ممکنه وه، چې پاکستان هم د هغه په خوا واوړي! (۱)

کوردوویز بیا «په افغانستان کې د سولې له لارې د یوه مشروع پراخ بنسټ حکومت په نامه د یوه انتقالي حکومت تجویز وړاندې کړ، چې هغه به «د نفوذ خاوندانو یوه شورا وی» چې د لویې جرګې د تنظیمولو لپاره به لار هواروي، له دغه تجویز نه د کوردوویز مقصد دا و، چې له

دې لارې به افغانان فیصله وکړي، چې خپل سیاسي برخلیک په خپله وټاکي. کوردوویز په دې اړه په پېښور کې د افغانانو له پوره ملاتړ نه ډاډه و.

کوردوویز وايي چې په اسلام اباد کې په هغه هوټل کې چې ده اړولي وو، دغومره ډېر افغانان يې ليدلو ته ورغلل، چې حتی د پاکستان د استخباراتو خلک يې حيران کړل. په دوی کې د قومونو استازي، د ډګر قومندانان او ديني عالمان وو او دوی کوردوویز ته د نورو ډېرو افغانانو په لاسليک، غوښتنليکونه ورانديې کړل. په دغه مضمون چې «جرګه يوازنۍ وسيله ده، چې د نورو وينو تويېدلو مخه نيسي او افغانان د افغانانو له وژنو نه ژغوري.» دوی پر خپلې غوښتنې دغومره ټينګ او ورته رښتيني وو، چې پر کوردوویز يې ډېر اثر وکړ، لکه چې دی وايي «دا يوه اوږده او ستومانه کوونکې ورځ وه، خو زه به هيڅکله د دغو افغانانو د سترګو څېرې هېرې نه کړم، چې دوی په دغه ورځ زما د ليدلو لپاره اسلام اباد ته راغلل.» او «زه زياتره وخت فکر کوم، چې زما په ټول بين المللي ماموريت کې دا ممکن تر ټولو خوښوونکې تجربه وه.» په واقع کې افغانانو هر چيرې د کوردوویز هلو ځلو ته سترګې نيولې وې او درناوی يې کاووه. د نيويارک په ښار کې له هغه سره د يوه افغان چلند په دې اړه شايد يوه پر ځای نمونه وي. کوردوویز وايي چې دی هلته يوه ورځ په يوه ټکسي کې خپل هستوګنځي ته روان شو، ټکسي چلوونکی افغان او په افغانستان کې نظامي افسر و، دی يې وپېژنده او دواړه سره وغږېدل. افغان چې هغه خپل ځای ته ورسوه، کرايه يې ترينه نه اخيستله، په دې چې ده افغانانو ته خدمت کاووه، خو کوردوویز

ټينګ و، چې کرايه دې واخلي. دغه عمل دوه درې ځل تکرار شو، ان تر دې چې په پای کې افغان د هغه په جيب کې پيسې تخته کولې، او د محل پوليس په شک کې شو او ځان يې ور ورسوه، خو کوردوويز ورته کړه چې خير خيريت دی او دی افغان دی، له ما نه کرايه نه اخلي او بيا يې وويل چې «افغانان ډېر ښه خلک دي.» په رښتيا هم کوردوويز په خپل اثر کې افغانان په ښه نامه ياد کړي دي. په هر حال قومندان حقاني هم د جرګې له تجويز نه په ټينګه پلوي وکړه، لکه چې وروسته د محاذ د تنظيم مشر پير سيد احمد ګيلاني او د نجات د تنظيم مشر صبغت الله مجددي هم د هغې په ملاتړ وينا وکړه. کوردوويز په دې هکله د يوه بل اعتدالي تنظيم مشر هم يادوي، چې هغه شايد مولوي محمد نبي وي. مجددي په خپلې وينا کې وويل چې «د جرګې تجويز د اسلامي ارزښتونو او د افغانستان د ملي عنعنې له مخې د افغان د يوه مشروع او قانوني حکومت تنظيمولو لپاره ډېره ښه وسيله ده.»[٢]

د کوردوويز د جرګې وړانديز په افغانانو کې هغسې شور او زوږ توليد کړ، لکه په پېښور او پښين کې ممثلو لويو جرګو توليد کړی و، خو دغه وخت د تنظيمونو پله تر پخوا نه ډېره درنه وه. کوردوويز وايي چې ما «په متوافق ډول د قومندانانو، قومي مشرانو، روحاني کسانو، روڼ اندانو، ټکنوکراتانو، په تهران ميشت مقاومت [مشرانو] او د کډوالو نوميالیو کسانو په ګډون ټينګار کاووه، چې پايله يې بايد يو ملي يا پراخ بنسټ حکومت وي.» دغه وړانديز په افغانستان کې دننه او دباندې افغانانو کې چې د هرې سياسي ډلې او قوم نه وو، ډېر پلويان لرل، خو دوی نه کوم تنظيم او نه منلی مشر لاره. له بلې خوا د تنظيمي

حکومت له فکر نه یوازې سخت دریځو تنظیمونو ملاتړ کاووه، نه اعتدالي تنظیمونو. کوردوویز دا هم وایي چې امریکا او شوروی اتحاد اول دغه وړاندیز ته زړه نا زړه وو، خو بیا یې په پلوي نظر ښکاره کړ. پخوانی پاچا لا هم له روم نه نه بېرون کېده او ضیاءالحق هم د ۱۹۸۸ په اګست کې ناڅاپه مړ شوی او د پاکستان آی‌اس‌آی هم پر تنظیمي حکومت ولاړ و، لکه چې د مخه یې د پېښور او پښین لویې ممثلې جرګې ناکامې کړې وې. خو حکمتیار هغسې چې فکر کېده د کوردوویز نظر پوره منفي وباله، د هغه په نظر افغان ملت پر هغه باور له لاسه ورکړی او دی باید عوض شي، ځکه چې د هغه په ژبه «کوردوویز تل کوښښ کاووه ثابته کړي، چې د افغان بحران داخلي دی، په داسې حال کې چې مونږ د یوه باندني تېري په وړاندې جنګېږو.» هغه په دې نظر و، چې «همدا چې باندنۍ لاسوهنې پای ته ورسېږي، په افغانستان کې به سوله بېرته ژوندۍ شي.» ده په افغانستان کې د شوروي اتحاد پر نوي سفیر ورانتسوف هم ترخې نیوکې وکړې، چې په روم کې یې له پخواني باچا سره لیدلي وو، شاید په دې مقصد چې په کابل کې د کوم ډول پراخ بنسټ حکومت سروالي ومني. حکمتیار په عین حال کې «لویدیځې نړۍ» هم سختې وغندلې، چې دی یې «راډیکال» یانې افراطي ښوولی و.[۳] دا هغه وخت و، چې په نیویارک کې د سر منشي ځینو مرستیالانو کوردوویز په خپل نوي ماموریت کې ناکام ښوولی و، خو کوردوویز په څرګند ډول نه وایي چې دا څوک یا کومه خوا وه، چې په پای کې یې د ده وړاندیز سبوتاژ او ناکام کړ، په همدغه وخت کې و، چې دی په خپل هېواد ایکواډور کې د باندنیو چارو وزیر وټاکل شو او

له دغې وظيفې نه لاس پر سر شو. خو دی لکه چې په تېرو پاڼو کې ويل شوي... د ملګرو ملتونو د سرمنشي د منځګړي په توګه په خبرو اترو سره د شوروي اتحاد د پوځ د بېرون کولو په موضوع کې پوره مهارت او وړتيا وښودله او خپله دغه بين المللي دنده يې په بري سره پای ته ورسوله.

د کوردوويز له رخصت کېدلو نه وروسته د ملګرو ملتونو سرمنشی پرېزدي کويلار، د عمومي اسامبلې په سپارښتنه چې دی بايد په افغانستان کې د يوې جامعې سياسي فيصلې لپاره ډګر هوار کړي، د ۱۹۹۱ کال د مې په ۲۱مه يو پلان وايست چې د هغه له مخې افغانان به په انتقالي دوره کې د خبرو له لارې يو پراخ بنسټ حکومت جوړ کړي او بيا دغه حکومت «د ازادو او عادل انتخاباتو» لپاره لار هواره کړي، د دې لپاره چې په افغانستان کې يو جامع حکومت پر پښو ودرول شي. بيا دې د افغانستان د سياست له مهمو خواوو نه وغوښتل شي، چې په دغې حياتي موضوع کې سره ټول شي او يو سياسي نظام په اتفاق سره غوره کړي. دغه پلان د کوردوويز پلان ته ورته و، خو اوس د هغه د عملي کېدلو لپاره تر پخوا نه وخت ښه برابر و، سر منشي کويلار بينان سيوان د دغه ماموريت لپاره وټاکه. ما دغه موضوع له نورو اړوندو موضوع ګانو سره په ګډه په خپل يوه انګرېزي اثر کې شرح کړې او دلته به د هغه لنډيز راوړل شي او له نويو اثرونو نه به هم کار واخيستل شي.(۴)

شوروي اتحاد پخوا له دې چې ټوټه ټوټه شي د افغان مقاومت له يوه هيئت سره په يوې څرګندونې کې موافقه وکړه، چې په افغانستان کې

دې قدرت يـوه انتقـالي اسـلامي حکومـت تـه انتقـال شـي. د امريکې د باندنيو چارو وزير جيمز بيکر هم د نجيب الله پـه اړه د خپـل حکومـت نظر بدل کړ، په دې ډول چې په افغانستان کې د يوې سياسي فيصلې يـا انتقالي حکومـت پـه اړه د بحـث لپـاره د نجيـب اللـه «ګوښـه کېـدل بـه مخکينی شرط نه وي.» دا هم مهمه وه چې د پاکسـتان د بانـدنيو چـارو وزير د شوروي اتحاد له انحلال نه وروسته د ۱۹۹۲ کـال پـه پيـل کـې د افغانستان لپاره د ملګرو ملتونو د نوې طرح په ملاتـړ څرګندونـه وکـړه. دغه وخت په منځنۍ اسيا کې خپلـواک جمهوريتونـه هسـک شـوي وو. پاکستان له هغو سره اړيکې نيـول پـه اقتصـادي لحـاظ د يـوه باثبـات او ارام افغانستان له لارې شونکي او ګټور بلل. نژدې ټولـو افغـان سياسـي ډلو د دغې طرح په اړه څرګندونې وکړې، حکمتيار هم چې اول يې هغه «پيچلې، مبهمه او غير عملي بلله» دغه وخت يې خپل نظـر د هغـې پـر خوا واړوه او د ۱۹۹۲ کال د اپرېل په سر کې يـې لا وويـل چـې د هغـې ځنډېدل به ناوړې پايلې ولري. داسې هم لږ څه دمخه د همدغه کـال پـه فبرورۍ کې په پکتيا کې د قومندانانو يـوې شـورا چـې لـه پنځـه سـوه نـه ډېرو قومندانانو نه جوړه وه، په يوې څرګندونې کې ښکاره کړه، چې کـه «هغه زمونږ د جهاد د غوښتنو، ملي ګټې، د اسلامي حکومت د تاسيس د نتايجو مخالفه نه وي، مخالفت بـه يـې ونـه شـي.» يـوازې عبـدالرب رسول سياف د اسلامي اتحاد د تنظيم مشر هغه رد کړه، په د اسې حال کې پخواني پاچا او داسې هم اعتدالي تنظيمونو په غوڅـه توګـه د هغـې ملاتـړ وکـړ. پـه دې ډول دا يـوازنۍ طـرح وه، چـې پـه افغانسـتان کـې د انتقالي حکومت جوړېدلو لپاره ټولو داخلي او خارجي ښکېلو خواوو تـه

د منلو وړ وه او هیله کېدله چې د هغې په عملي کېدلو سره به په پای کې د افغانستان لپاره کوم ډول حکومت پر پښو ودرول شي او د کورني جنګ مخه به ونیوله شي، خو په همدغه وخت کې (اپرېل ۱۹۹۲) په کابل کې د نجیب الله پر ضد د کارملیانو په کودتا سره، چې په کابل کې امنیت ګډوډ شو، او دغه طرح عملي کېدلی ونه شوه.

د نجیب الله واکمني او ناکامي

لکه چې دمخه په لنډ ډول ویل شوي، نجیب الله په کابل کې د رجیم په سروال کېدلو سره د ګورباچوف او شیواردنازي په سپارښتنه په یو لړ سمونونو پیل وکړ، ده په ظاهر کې له هغو کمونستي تمرینونو نه لاس واخیست، چې د خلقي رجیم او کارمل په وخت کې یې کول. ځان یې مسلمان وښود او د پل خشتي په لوی جومات کې یې د جمعې ورځې نمونځونه له نورو مسلمانانو سره په ګډه ادا کول. په ښار کې یې د شپې ګرځېدلو بندیز چې په کال ۱۹۸۰ کې د ښاریانو د پاڅون په وخت کې نافذ شوی و، لغو کړ؛ بندیان یې جوپه په جوپه ازاد کول او د سولې کمیسیونونه یې په کار واچول. په همدغه وخت کې و، چې زه او زما نور ملګري استادان له محبس نه وایستل شوو، او ازاد شو، پخوا له دې چې زمونږ د هر یوه د محبس موده پای ته رسېدلې دي، تر دغه وخت پورې مونږ هر یوه پنځه کاله په محبس کې تېر کړي وو.

ډېر غټ او مهم سمون یې په خپله د دولتي رجیم په اړه و، چې د هغه لپاره لویه جرګه د ۱۹۸۷ کال د نومبر په دېرشمه په پولي تخنیک کې پرانیستله شوه. دغه جرګه له دوه ورځې بحث کولو نه وروسته په بري سره پای ته ورسېده، سره له دې چې جنرال عصمت اڅک او ملیشاوو یې په کابل کې یو څه ګډوډي واچوله، او یو څو راکټونه له

پغمان نه پر کابل واورول شول، چې هغه په غالب ګمان د قومندان عبدالحق او د هغه د ملګرو کار و. په جرګه کې نجیب الله د اوو کلونو لپاره ولسمشر غوره شو، چې په دقیق ډول هغه دولتمشر و، داسې هم د افغنستان لپاره یو نوی اساسي قانون وایستل شو، چې د هغه له مخې حکومت د دوو انتخابي مجلسونو ته مسؤل وبلل شو. د «اسلام سپېڅلی دین» د افغانستان رسمي دین او سیاسي ګوندونه ازاد اعلام شول، په دې ډول د افغانستان په تاریخ کې سیاسي ګوندونه د لومړي ځل لپاره په رسمي او لیکلي ډول ومنل شول او قانوني شول. وروسته د افغانستان خلق دموکراتیک ګوند، د وطن حزب ونومول شو، چې مفهوم یې ملي و، خاد چې پر خپلو کړو سره یې خلک ډېر زورولي او تورولي و، په واد واړول شو، چې د وزارت امنیت ملي د سر له ټکو نه جوړ و، خو د واد د سرچارواکي د پخوا په شان کارملي خادستان وو، چې ځانونه یې د شوروي اتحاد د ژنسکي (Dezerzhinsky)ربښتیني زامن ګڼل، چې هغه ټینګ وینې بهوونکی انقلابي او د ک. ج. ب سر مؤسس و.

په دې ډول له واد نه پرته د افغانستان سیاسي نظام د ملي او لبرالي ارزښتونو له مخې له سره جوړ شو، خو وخت ته ضرورت و، چې مالومه شي هغه د ژوند په ډګر کې عملي او یقیني کېږي، یا یوازې په تورو کې محصور پاتې کېږي لکه موقتي اساسي قانون چې په کال ۱۹۸۰ کې ایستل شوی و، یوازې په نامه و، خو په دغه وخت کې چې هم دننه په افغانستان او هم په شوروي اتحاد کې وضع په اساسي ډول اوښتې وه، نجیب الله د هغې په درک سره کوښښ کاووه، چې تحول

واقعي کړي او د خلکو اعتماد وګټي چې د خاد د سروال په توګه ترېنه بېګانه شوي وو. د همدغه مقصد لپاره يې د صدراعظم سلطان علي کشتمند پر ځای چې کارملي پرچمي و، اول محمد حسن شرق او وروسته په ۱۹۸۹ کې فضل حق خالقيار صدراعظم وټاکه چې د کوم ګوند غړی نه و. په دغو سمونونو سره ولسمشر نجيب الله دغسې حرکت شروع کړی و، چې حتی اسلامي تنظيمونو هم پرې سترګې پټولې نه شوې، په تېره چې هغه پر دې نور هم لنګر واچوه، چې د مقاومت قومندانان لږ تر لږه بې پرې کړي او په عين حال کې د قومي مليشاوو پروګرام پرمخ بوځي.

تر دغه وخت پورې په خاص ډول د کشتمند په توجه دغو قومندانانو ته په خاص ډول له هندوکش نه اخوا ولايتونو قومندانانو ته په عمل کې دننۍ خپلواکي منل شوې وه، په مزار کې لا يو ډول فرعي حکومت پر پښو درول شوی وو چې د وزارتونو له مرستيالانو نه جوړ او نجيب الله مسير يې سروال و. دغه فرعي حکومت ته اجازه وه، چې د شوروي اتحاد د منځنۍ اسيا له جمهوريتونو سره کابل ته له مراجعې نه پرته د سوداګرۍ او کولتوري اړيکې ټينګې کړي. نجيب الله دغه ترتيب چې د افغانستان د دوه ټوټه کېدلو پيلامه ګڼله، د محمد حسن شرق په صدراعظمۍ کې له مينځ نه يووړه. نجيب الله چې د دفاع د عالي شورا سروال هم و، د سيمو قومندانانو ته دننۍ خپلواکي ومنله، خو چې له جنګ او وژلو نه لاس واخلي. له اټکل څلور زره محلي قومندانانو نه يو شمېر قومندانانو د هغه دغه طرح ومنله، خو حسن شرق وايي چې هيڅ نوميالی قومندان او هيڅ ملکي مخالف افغان حاضر نه شو، چې په دې

اړه له حکومتي چارواکو او استازو سره خبرې وکړي.

د شوروي پوځ د اخري واحدونو له وتلو نه دمخه او لږ وروسته په ننگرهار کې یو څو پېښې وشوې، چې په هغو سره د کابل حکومت اعتبار وموند او د تنظیمونو اعتبار زیانمن شو. حکومت د شوروي پوځ له وتلو نه لږ دمخه خپلې نظامي قواوې د کونړ له مرکز نه وایستلې او هغه د اکتوبر پر یوولسمه کال ۱۹۸۸ د مجاهدانو لاس ته ورغلی، خو دوی او په خاص ډول د مولوي جمیل الرحمن پلویانو چې د وهابیانو په نامه یادېدلې له خلکو سره د ژغورونکو پر شان نه، بلکې د لوټمارو په شان چلند وکړ. پر هغه سربېره د همدغه کال په پای کې د رجیم څلور اویا تنه افسران او سرتېري تورخم ته نږدې د پاکستان سرحدي چارواکو ته تسلیم شول او هغوی دوی د مولوي خالص د اسلامي حزب یوه قومندان ته وسپارل. خو وروسته پولې ته ورڅېرمه د افغانستان په سیمه کې د دوی مړي ولیدل شول. د ۱۹۸۹ کال د جنوري په سر کې چې زه له پېښور نه د امریکې غږ له جورنلست عبدالباري جهاني او نورو سره هلته ولاړم، د هغو د ځینو جسدونو پاتې غوښې مې په یوه خوړ کې ولیدلې. دغه وژنې چا وکړې، مالومه نه ده، خو لکه چې ویل کېږي دا د پټې سر دی، پټې وروسته سورور دی، لږ څه وروسته چې مجاهدانو په ښبوه کې یوه حکومتي نظامي پوسته لاندې کړه، دوه تنه افسران یې چې ورته تسلیم شوي وو، ووژل او اټکل یوویشت ښځې یې د جنگ د غنیمت پر شان خپلې کړې. خلکو ته دغه فکر نه کېدونکی عمل د ځینو تنظیمی غړو او په زیاته اندازه د مولوي رحمن د عربي وهابیانو کار و. د کابل حکومت د دغو مړو جسدونه په تلویزیون

کې په وار وار وښودل او ویل یې چې که مخالفان په واک شي، دغسې ویره وونکې پېښې به لږې نه وي.

په یوې بلې غټې پېښې سره چې د شوروي پوځ له وتلو نه وروسته د ۱۹۸۹کال د مارچ په ۶مه وشوه، د کابل حکومت اعتبار نور هم ډېر او د هغه د افسرانو او سرتېرو معنویات لوړ شول. په دغه ورځ د پنځه زره او اووه زره ترمینځ مجاهدانو د اته لویو قومندانانو په قومندانۍ د ختیځ له خوا د منظم پلان له لرلو نه پرته پر جلال اباد ښار ودانګل او په بیړه د مخه ولاړل خو د ښار د مدافعانو له خوا یې د نور پرمختګ مخه ونیول شوه. د ښار مدافعان هم په ښو وسلو سمبال وو او هم یې په مهمو ځایونو کې ځای نیولی و، څنګه چې دوی ته د تورخم تراجیدي مالومه وه، د ښار دفاع یې په ټینګه وکړه. پر هغه سربېره د محمود قارییف د نجیب الله د نظامي چارو د مشاور د لیکنې له مخې «هر شبانه روز برای پشتیباني از جبهه جلال اباد هوا پیماها ۱۰۰- ۱۲۰ پروار انجام میداند.» خو دی د دغو ټولو الوتنو شمېر ۳۲۰ښیي. دی د جلال اباد د محاصرې په وخت کې هلته و، لکه چې د مخه ویل شوي، ګورباچوف د نجیب الله دغه غوښتنه نه وه منلې، چې د هغه دغه مخالفان پر خپلو الوتکو سره بمباري کړي. سره له دې هم حکومتي ځواکونو چې ټول شمېر یې ۸۰۰۰ تنه وو، د اتو سکاډ راکټونو له ویشتلو نه وروسته د شا له خوا په یرغلیز عمل سره مجاهدان پر شا تللو ته اړ کړل او د ښار د محاصرې کړۍ یې له څو میاشتو محاصرې نه وروسته ماته کړه او له درې زره نه ډېر تلفات یې هم ور واړول. د دفاع وزیر شهنواز ټني جلال اباد ته غټه قوه وانه ستوله، په دغه دلیل

چې په دغه حال کې به په کابل کې کافي قوه نه وي باتې.[۵]

دغې پېښې دننه او دباندې پراخ انعکاس وکړ. تر دغه وخته عام نظر دا و، چې د کابل حکومت به په یوازې ځان د مجاهدانو په وړاندې مقاومت کولی ونه شي او نسکور به شي. خو باید په یاد ولرل شي، چې دا په ښار کې له منظم پوځ سره د مجاهدانو لومړنۍ غټه مقابله وه. نه شریکي مقابله چې دوی ورسره ښه روږدي وو. دوی دغه ښار لاندې کولی ونه شو، خو دوی د پخوا پر شان په ټول هېواد کې یو لوی قوت وو. د دغې ناکامۍ سملاسي قرباني د آی ایس آی مشر جنرال حمیدګل شو، چې دغه عملیات د هغه په نوښت شوي وو. د پاکستان حکومت دی له دغه مقام نه کوز کړ او پر ځای یې جنرال شمس الرحمن کالو وګماره، خو د کابل د حکومت دغه بری د نجیب الله او د هغه د حکومت اخري حد و. له هغه وروسته په نظام او ګوند کې د جنرال شهنواز په مخکښې له خلقیانو او بیا له کارملیانو او نورو سره مقابلې او کودتاګانې وې، چې پای یې د دوی ټولو نسکورېدل، د بینان سیوان د ماموریت پای او په کابل کې د تنظیمي حکومت هسکېدنه او د بې امنیتۍ د یوې بلې خونړۍ دورې پیل شو.

د جنرال تڼي په نامه یاده شوې ناکامه کودتا

دا چې د ملي دفاع وزیر جنرال شهنواز تڼي «د ولسمشر نجیب الله پر ضد یا د هغه نظامي پلویانو د تڼي پر ضد په کودتا پیل وکړ، په یقین سره مالومه نه ده، خو دا د تڼي په کودتا یاده شوې ده. دغه کودتا ژورې ریښې لري او هغه په اصل کې د پرچم او خلق ګوندګیو له رقابت څخه ټوکېدلې دي. دغه اوږد او کله کله ډېر تریخ رقابت د شوروي پوخ له وتلو نه وروسته په کودتا بدل شو، چې په دغو اثرونو کې یې په ډول ډول بیان شوی دی: د صالح محمد زېري د نیمې پېړۍ خاطرې (چاپ کال ۲۰۰۵)، د اقبال وزیري د ثور پاخون (۲۰۰۷)، د نبي عظیمي اردو و سیاست (۱۹۹۸)، د فقیر محمد ودان دشنه های سرخ (۱۹۹۹) او سیاست مصالحه ملي و جبهه ګیری در حزب وطن (۲۰۰۲)، د رزاق مامون راز خوابیده اسرار مرګ نجیب الله (۲۰۰۷) او د محمود قارییف افغانستان پس از بازګشت سپاهیان شوروي (۱۹۹۸ د عزیز اریانفر په ترجمه) زه به له دغو اثرونو څخه خپل پوهاوی دلته په لنډ ډول وړاندې کړم.

د کارمل په دوره کې که څه هم په پوځ او ملکي ا داره کې امنیتي خلقیان ځپل شوي وو، بیا هم خلقي افسران تر پرچمي افسرانو نه ډېر

وو او دا په دغسې حال کې چې رجیم له مجاهدانو سره په جنګ اخته و او خلقیانو ته یې سخت ضرورت لاره. پر دې سربېره زرغوني او تره‌کي افسرانو د شوروي له یرغلګر پوځ سره د امین د حکومت په نسکورولو کې برخه اخیستې وه او پرچمي افسرانو پکې هیڅ رول نه لاره. له همدې امله و، چې په دغې ټولې دورې کې له جنرال محمد رفیع نه پرته چې ګوندي پلوی توب یې واضح نه دی، د دفاع وزیر خلقي و، نه پرچمي، دغه حال کارمل او ملګرو ته چې رجیم یې خپل ګڼه او د شورویانو مخلص مریدان وو، د منلو وړ نه وو. بیا نو دوی له مسکو نه په الهام سره چې ک. ج. ب ته یې په عمل کې ډېر واک ورکړی و، خاد ته ډېر واک او اهمیت ورکاووه. خاد دوی ته ځانګړی شو او کارملي پرچمیان د خاد د څانګو امران شول او دوی لکه چې دمخه ویل شوي، ځانونه په ویاړ سره خادستان بلل په دغه فکر چې خادزم لکه کوم ډول کارملي انقلابي کمونزم وي.

د دغې کودتا په مهال (مارچ ۱۹۹۰) خاد یا واد د ملي امنیت د خوندي کولو په نامه له یوې غیر معمولي لارې نه هم ډېر پیاوړی شوی و. رجیم د شورویانو په مشوره یا هدایت له اول نه د سپاهیانو انقلاب، د انقلاب مدافعان او د ځان دفاع په نومونو وسله والې ډلې تنظیم کړې وې، خو دغه ډلې سربېره پر دې چې وړې وې، تل فعالې نه وې، خو کله چې شورویانو د پوځ د ایستلو پرېکړه وکړه، د ملیشیایي یا د غیر منظمو قوتونو دغه پروسه یې پراخه کړه. له قومونو نه یې تنظیم کړه او د هرې ملیشیا سروال یې د قومندان په نامه ازاد پرېښود چې د خپلې ملیشیا افسران په خپله وټاکي. د ځینو ملیشیاوو او قومونو سروالان

پرچميان وټاکل شول. په دې ډول دغه مليشياوې قومي شوې او په ولس کې يې حساسيتونه وپارول. په تېره هغه وخت چې دوی په نورو سيمو کې له مجاهدانو سره د مقابلې په وخت کې لوټ‌ول او وژل هم کول. خادستانو د هغو پر دغو جنايتونو سترګې پټولې. دغه مليشياوې او نورې د امنيتي ځواکونو په توګه په دولتي رياست پورې تړلې وې، نه د دفاع وزارت پورې، خو په عمل کې هغه د واد يا خاد تر ولکې لاندې وې او دا خاد و، چې هغو ته يې وسلې او پيسې ورکولې او دندې ورسپارلې. مليشيايي ډلې لويې او دايمي وې. په دوی کې د ځينو لږه کيو قومونو مليشياوو په ټول ملک کې نوم وايست، لکه د عبدالرشيد دوستم د ازبکو مليشيا چې اول کنډک، بيا غونډ او وروسته ۵۳مه فرقه شوه. دغې مليشيا په ډېرو سيمو کې د کابل په ګډون عمليات او په پراخه اندازه لوټ‌ول وکړل. دوستم د همدغو عملياتو په جايزه کې «د انقلابي شورا غړی او وروسته د مرکزي کميټې غړی شو.» دا سره له دې چې مليشيايي ګلم جم بلل کېده، په دې مانا چې هغې له يوه سره هر څه لوټ‌ول. صالح محمد زېری لا وايي چې «د دوستم د مليشو له ظلم څخه چا شکايت هم نه شو کولای.... دغه قوت دغومره قوي شو، چې وروسته يې د دفاع له وزارت سره سيالي کوله.» بله غټه مليشيا د اسماعيلي فرقې پير سيد جعفرنادري وه. دی مامور شو چې «...د حيرتان څخه تر سالنګ پورې د لارې ساتلو لپاره يوه... امتياز لرونکې اتيا زريزه فرقه جوړه کړي.»(۶)

د رجيم بل غټ ځواک دولتي «خاص ګارد» و، چې افسران يې د خاد پر شان پرچميان او سرتېري يې د هغوی خپلوان او اعتمادي کسان

او «...زياتره دري ژبي د کابل، شمالي او د شمال د ولايتونو اوسېدونکي وو.» دوی ته د پوځ او څارندوی تر منسوبانو نه ډېر معاش او اعلی خواړه ورکول کېدل او له جنګ کولو نه هم معاف وو. د دوی دنده د دولتي مقام او حکومتي مهمو ودانيو ساتل وو. پخوا دغه کار شورويانو کاووه. د همدغو بېسارو امتيازونو د لرلو له امله وو، چې د دفاع او کورنيو چارو د وزارتونو نه هم د خاد اعتمادي کسان ګارډ ته لاړل او په دې ډول د «... ګارډ خاص قطعات بشپړ او لوی قوت ځنې جوړ شو.»[۷] هيڅ مولف د دوی شمېر نه دی ياد کړی، دا يې هم نه دي ويلي چې ګارډ د څه او کوم مقصد لپاره دغومره ډېر پياوړی شو. دغه ځواک به د دوی لپاره دغومره ډېر پياوړی شوی وي، چې ارګ ډاډمنه دفاعي قوه ولري، چې د کومې نه فکر کېدونکي احتمالي خطر مخه ونيسي. دا هغه وخت و، چې نجيب الله چې پرچمي او د رسمي ګوند عمومي منشي و، د دفاع وزير شهنواز تڼی چې په اصل کې زرغوني خلقي او په دغه وخت کې د ټولو خلقيانو استازی ګڼل کېده، سره دغومره وران شوي وو چې نجيب الله جنرال نبي عظيمي ته ويلي وو، چې «... ما بايد جلو يک توطيه و دسيسه بزرګ را که از طرف وزير دفاع در حال سازماندهي است بګيريم.» نجيب الله دغه عظيمي سربېره پر دې چې په نامه د دفاع وزارت لومړی مرستيال و، نوی د کابل ګارنيزيون عمومي قومندان ټاکلی او ګارنيزيون يې له غونډ نه قول اردو ته جګ کړی و. نبي عظيمي چې ټينګ پرچمي و او لا هم دی، په دې ډول په پوځ کې د لوی درستيز پر شان د صلاحيت خاوند شو.[۸]

نجيب الله کوښښ کاووه د ټولو پوځي ځواکونو د عمومي قومندان

په توګه د شوروي پوځ له وتلو نه وروسته خپل ځواکونه پیاوړي کړي، خو دی د پرچمي توب له کبله نه هیڅ ونه ووت او ملي نه شو او ویې نه شو کولی یا نه یې غوښتل د خلقیانو اعتماد وګټي او هڅه وکړي، چې د واړه ګوند ګوتې سره یو موټې کړي، که څه هم دی او تنی دواړه په اصل کې د پکتیا پښتانه وو. په دغه حال کې خلقي لویانو داسې ګڼله چې د هغه ټولې هلې ځلې د دوی د ځپلو لپاره دي، لکه خلقي حکومت چې دوی ځپلي وو. دوی پر دغه فکر نور هم ټینګ شول، چې له کونړ او پکتیا نه یې پوځي واحدونه وایستل او د هغه پر خلاف له کابل نه تر امو پورې غزېدلې سیمو قومي ملیشیاوې یې نورې هم پیاوړې کړې او حتی د سازا او سزا په نومونو ستمي ډوله ډلې یې په حکومت کې هم ګډې کړې. دا سره له دې چې د فقیر محمد ودان په وینا د ۱۳۶۷ په ثور (۱۹۸۸) کې مزار ته د قدرت د احتمالي انتقال په اړه د اجراییې هیئت په یوه بحث کې چې دی هم د ګوند د مرکزي کمیټې د فرهنګي څانګې د مشر په توګه هلته حاضر و، نجیب الله په ټینګه ویلي وو، چې «..این پلان تجزیه افغانستان است و من حاضر نیستم مسؤلیت تاریخی آن را بعهده بګیریم.»[۹] صالح محمد زېرى هم وايي چې خلقیان لا د نجیب الله له استحکاماتو نه د مخه په دغه فکر شوي وو، چې که شورویان «... ټول افغانستان تر خپل نفوذ لاندې ونه ساتلای شي، نو به هېواد تجزیه کړي او شمالي سیمې به خامخا تر خپل نفوذ لاندې وساتي.» د ده په اند د نجیب الله په دغو نویو استحکاماتو سره خلقیان نور هم اندېښمن شوي وو.[۱۰] نورې غټې وړې پېښې او انکشافونه هم ډېر وو، چې د دواړو خواوې یې نورې هم سره بې اعتمادې کړې. ان تر دې

حده چې د دفاع وزير او د دولت سروال له مجاهدانو سره د مقابلې او حتی د جنګي چارو په اړه هم نه سره جرګه کېدل.دوه پېښو د نجيب الله او تنې ترمنځ بې اعتمادي نوره هم ډېره کړه، يوه دا چې هر يوه پر خپلو نظامي واحدونو کې افسران په خپله ټاکل او تبديلول، تنې دغه کار په پراخه اندازه کاووه او حتی شپې به يې هم پر خپلو نظامي قطعو کې تېرولې. داسې ښکارېده چې په کابل کې دوه حکومتونه وي، هغه هم د دښمنۍ په حال کې. وضع هغسې وه چې په خلقي نظام کې د صدراعظم امين او اسدالله سروري او يو څو وزيرانو په وخت کې وه. د حيرانۍ ځای دی چې نجيب الله او تنې له دغې دښمنۍ نه عبرت وانه خيست او د هغو پر شان يې د قدرت په لوبه کې د وطن او وطنوالو پروا ونه کړه.

بلې پېښې چې نجيب الله او تنی يې نور هم سره ترخه کړل، د جنرال ولی شاه او د هغه د يو څو تنو ملګرو بندی کېدل وو، «جنرال ولي شاه د راکټونو د لوا قومندان او يو شمېر ملګري يې په دې تور بنديان شول، چې ګواکي د افغانستان د اسلامي حزب له خوا جذب شوي وو.»[۱۱] د يوه باوري راوي په وينا جنرال ولي شاه او تنی په دغه و خت کې سره خپه وو، خو د هغه او ملګرو بندي کېدل او کړول يې د ځان لپاره بد شګوم ګاڼه او نبي عظيمي ته يې لا ويلي وو چې د خاد رييس غلام فاروق «... يعقوبی بدون مشاورت من جنرالان وزارت دفاع را زنداني ساخته و به ازار و شکنجه برقی از انها اعتراف ميګيرد. اګر من از انها دفاع نکنم ساير قومندانان وجنرالان چګونه بالای من اعتماد خواهند کرد.»[۱۲]

د نجیب الله او تني د پخلاینې لپاره یو څه کوښښونه هم وشول، خو هغو مثبته نتیجه ورنکړه. محمود قارییف د نجیب الله نظامي مشاور هم په دې اړه کوښښ وکړ، خو دی وایي چې «در روند ګفت و شنود هر یک میکوشیدند حقانیت خود را با ثبات برسانند و طرف دیګر را به کلیه ګناهان متهم سازند.»[۱۳] د محمد حسن شرق په وینا ورانتسوف چې په دغه وخت کې په کابل کې د شوروي اتحاد سفیر و، هم په دې اړه کوښښ وکړ، خو دی د هغه په اړه شکمن و او وایي چې هغه سخت علاقمن و، چې له مجاهدانو سره جنګ شدید شي. د نجیب الله ولسمشري دوام وکړي، پوخ منحل شي او قومي ملیشیاوې نورې هم پیاوړې شي، نو ځکه د شرق په فکر «... با تمام مساعی که مشاورین شوروی در ظاهر امر بوحدت حزب داشتند، به تکرار شنیده میشد که جناح خلق و پرچم را مشاورین به حمله مسلحانه، و یا دفاع از طرف متقابل... تشویق میکردند.»[۱۴] د نجیب الله مشاور محمود قارییف هم همدغه نظر وړاندې کوي او وایي چې «... عده ای از نظامیان و دیپلوماتان شوروي در کابل ګمان میزدند که سناربوی کودتا را ک‌ګ‌ب در مسکو نګاشته بود. این سناریوي از یک سو ک‌ګ‌ب تنی را به کودتا و از سوی دیګر پنهانی نجیب را برای سرکوب آن از پیش اماده ګردانیده بود.» خو دی دا هم وایي چې د ک. ج. ب یوه پخواني چارواکي شبرشین دغه اوازه بې بنسټه ګڼله.[۱۵] لکه چې زر به ولیدل شي اقبال وزیري هم د قارییف پر شان نظر وړاندې کوي.

د سولې د یقیني کولو بل حرکت د صالح محمد په مخکښې د خلقي لویانو له خوا پیل شوی و. دوی چې دغه نظام په اصل کې د خلقي

کودتا محصول باله، ساتنه یې هم خپل مسؤلیت ګڼله. دوی د شوروي پوځ له وتلو نه وروسته په دې لټه کې شول، چې په ګوند او نظام کې اساسي مقامونه خپل کړي، یا لږ تر لږه له دغه اوسني حال نه ځانونه بېرون کړي.

په دغه وخت کې پوځ د جنرال شهنواز تڼي په وزیري د خلقیانو غټ ځواک و. د بګرام هوایي قوه هم د دوی تر لاس لاندې وه. نجیب الله لکه چې دمخه ویل شوي، جمهوري ګارډ، خاد یا واد او قومي ملیشیا پیاوړې کړې او شوروي اتحاد دهغه د نظام او سیاست پلوی و، خو چارواکو یې په کابل کې په ظاهر کې له خلقیانو سره خواخوږي ښووله. د نجیب الله او تڼي ترمینځ مخالفت دغه وخت عام شوی او دواړو د یوه بل په وړاندې تیاری او احضارات نیولي وو. د دې مانا دا کېده چې په دغه حال کې د ناڅاپي کودتایي عمل لپاره وضع ښه نه وه. امیني خلقیان چې نوي له محبس نه ازاد شوي وو، له تڼي سره نه وو او د هغه تکیه یوازې په زرغوني خلقیانو وه، چې ډېر نومیالي یې میرصاحب کاروال، نیازمحمد مومند او په نظامیانو کې ګلابزوی (په مسکو کې سفیر)، جنرال قادر اکا او نور جنرالان وو. د کورنیو چارو وزیر اسلم وطنجار که څه هم په اصل کې زرغوني خلقی و، د نجیب الله پر خوا او د تڼکر مخالف و، خو دغو خلقیانو د حفیظ الله امین پر شان دراک، پیاوړی او نوښتګر مشر نه لاره. دوی مجبور وو د دفاع وزیر تڼي تر شاودرېږي، خو هغه چې یو زړور مسلکي نظامي افسر و، سیاسي مشر نه و، سره له دې هم د زیري په وینا په دغو خلقي لویانو کې نظر دا و، چې نجیب الله دې په نظامي عمل یانې کودتا سره نسکور شي. د

شوروي د پوخ په نه شته توب کې دوی دغه عمل کېدونکی ګاڼه. په يوه روايت تڼي لا دمخه، که جلال اباد د تنظيمونو لاس ته ورغلی وای، په کودتا لاس پورې کاووه. په هر حال د زېري په وينا ده خپل ملګري قانع کړل، چې د دغو اختلافاتو د له مينځ نه وړلو لپاره لازمه ده، چې د ګوند کانګره وبلله شي، چې شل کاله کېږي نه ده بلل شوې. دی دا هم وايي چې کارمليان د دې لپاره چې اختلافات شديد کړي د «... د کنګرې د دايرولو سره سر ښوروه [او] د کنګرې دايرول ورو ورو د ګوند د اکثريت غوښتنه شوه.»(۱۶) خو پر دې سربېره چې په دغسې کړکېچن حال کې د کانګرې رابلل عملي نه و، نجيب الله د هغې په رابللو کې خپل مقام ته خطر ليده. خو يو څو خلقي لويانو د زېري په مخکښې او د غلام دستګير پنجشېري په ګډون د حوت په ۱۵مه له نجيب الله سره په ارګ کې وليدل، خو د دوی خبرې د ګيلو او د احتمالي ټکر د مخنيوي په هکله په ښې هوا کې وشوې او د کانګرې په اړه بحث هم ونه شو.

اقبال وزيري لکه چې دمخه يا ده شوې، د تڼي کودتا په اصل کې د ک. ج. ب ابتکار بولي. دی وايي چې شورويان په تېره جنرال ګروموف په دې نظر و، چې د شوروي پوځ په وتلو سره د خلق او پرچم ګوندګيو ترمينځ ټکر کېدونکی دی او دوی يو ځل بيا د هغې د واقعي کولو لپاره غلام دستګير ته دنده وسپارله او «دستګير پنجشېری، صالح محمد زېری، نياز محمد مومند، شهنواز تڼی او يو شمېر نورو کسانو خلقي افسران يوې بې نتيجې کودتا ته وهڅول.» له ټکر نه موخه دا وه، چې خلقي پوځ کمزوری شي، د ملګرو ملتونو پروګرام شنډ شي، د نجيب

حکومت ناتوان او بیا نسکور شي او دولتي واک کارملیانو او شمالي ټلوالې او نورو ته انتقال شي او شمالي سیمې له افغانستان څخه بیلې او د شوروي اتحاد تر دایمي نفوذ لاندې شي.(۱۷)

د زېري او نجیب الله له لیدنې نه یوه ورځ وروسته (حوت ۱۶، ۱۳۶۸-مارچ ۶، ۱۹۹۰) پر کابل ښار باندې بمونه وغورځېدل او هغه د نظامي عمل شروع شوه، چې د جنرال تڼي په کودتا یاده شوې ده. خو په دې اړه دوه متضاد روایتونه دي، د نجیب الله د پلویانو په نظر دا د تڼي کودتا وه، چې د بګرام له هوایي ډګر نه یې پرې پیل وکړ، خو په دې هکله چې ما له درې کسانو سره په ټیلیفون کې مرکې وکړې، چې دوی هغه وخت په کابل کې وو او اوس دوه یې په امریکې او یو یې په اروپا کې ژوند کوي، وایي چې دغه کودتا د تڼي ابتکار نه و، بلکې هغه پر هغه تحمیل شوی و، وروستی راوي په ه غه وخت کې په ډېره لوړه سویه دولتي چارواکی و، په هغو دوو راویانو کې یو یې وایي چې په دغه وخت کې تڼی چېرته په خیرخانه کې و، او چې د ملي دفاع پر مانۍ د نجیب الله ځواکونو حمله وکړه، دی له خیر خانې نه بګرام ته لاړ او ځوابي عملیات یې پیل کړل. یو راوي یې دا هم وایي چې دولتي واک په دغه وخت کې د خاد یا واد په لاس کې و.

د نجیب الله د پلویانو په روایت جنرال تڼی د همدغې ورځې (مارچ ۶) په سهار له دارالامان څخه... د دفاع وزارت له مرکز نه په یوه ډزه لرونکي ټانک کې هلته په پټه تللی او د جنرال قادر اکا، نیازمحمد مومند او یو شمېر نورو جنرالانو په ملګرتوب یې قومندې مرکز تنظیم کړی و. په داسې حال کې چې په دفاع وزارت کې یې د قومندې چارې

د جنرال اصف شور په مشرۍ یو شمېر جنرالانو ته سپارلې وې، چې په هغو کې جنرال کبیر کارواني او جنرال جعفر سرتېری هم وو.

د همدغې ورځې د ماسپښین پر شاوخوا کې و، چې اول ارګ او بیا د پښتونستان واټ څلور لارې او بیا د میوند جادې لویدیځه برخه بمباري شوه او پر حکومتي او ګوندي ودانیو هم بمونه و غورزول شول. نجیب الله د بمبارۍ په پیل سره په داسې حال کې چې د ګلخانې په مانۍ کې د سیاسي بیورو د غونډې مشري کوله ځان «... به دفتر ریاست جمهوري... رسانید و محل قومنده که در عمق زیاد زیرزمینی تعمیر مذکور مجهز با وسایل مخابراتی ساخته شده بود، شتافت و قومنده عملیات ضد کودتا را بدست ګرفت که یک تعداد جنرال های اردو اورا کمک میکردند.»[۱۸] عجبه ده چې نبي عظیمي هم وايي چې «... شدت بمباردمان مرا مجبور ساخت که در محل قومنده زیرزمینی ګارنیزیون کابل بروم و از انجا به بعضی از قطعات... و فرقه ۸ و سایر قطعات و جز و تام های ګارنیزیون وظیفه بدهم تا با استفاده از اسلحه دست داشته وس سلاح های دافع هوایی خویش بمقابل طیارات فیر نمایند.»[۱۹] دی دا هم وايي چې «از طرف دیګر رفیع، وطنجار و یعقوبی محل قومنده دیګر را بوجود اورده و به جمعه اخک وظیفه سپرده بودند تا طیارات مقرزه هوايي میدان هوایی مزار به پرواز در امده و میدان بګرام را تحت ضربات قرار داده فلج نماید.» په شپه کې هم پر بګرام ډګر باندې بمونه وغورزول شول او رن وې یې ورانه شوه. کودتا یې الوتکې بیا مجبورې شوې، چې پر کابل باندې د هوا ضد ډول ډول وسلو له امله له ډېرې وچتې فاصلې نه بمونه وغورځوي. په

دغه ډول دغو الوتکو خپل هدفونه په دقیق ډول وهلی نه شول. په کابل ښار کې جمهوري ګارډونه هم په مهمو ځایونو کې ځای پر ځای شول او تني پلوه پلیوو قطعو پرمختګ کولی ونه شو. له دغو روایتونو نه واضحه ده چې دوی د عملیاتو لپاره د یوه سنجول شوي پروګرام له مخې دمخه ترتیبات نیولي وو. شروع به یې هم دوی کړې او جنرال تنی به یې مجبور کړی وي، چې دفاع وکړي او ناکام شي.

د ودان په وینا «... قرارګاه وزارت دفاع پیوسته با دکتور نجیب الله تماس تلیفونی برقرار نموده او را به تسلیم شدن... فرا میخواند. فقط صبح روز ۱۷ حوت جنګ فروکش نموده قطعاتیکه به حمله بالای وزارت دفاع موظف شده بودند، موفق شدند در قصر دارالامان نفوذ نمایند... بعداً معلوم شد که اعضای قرارګاه مذکور موفق شده بودند با یک تعداد افراد مسلح از عقب تعمیر در وزارت دفاع جانب ریشخور فرار نمایند. در جریان فرار با یک قطعه برخورد نموده کشته شدند.» دی دا هم وایي چې «جنرال شهنواز تنی و دیګر همکاران امر بعد از تنګ شدن حلقه محاصره میدان هوایی بګرام آتش ګرفتن و انفجار دیپوی میدان هوایی و قطع ارتباط شان با محل قومنده وزارت دفاع از پیروزی خود مایوس[و] بوسیله طیاره به پاکستان فرار نمودند.»[۲۰]

د کودتا ناکامي په دغومره لنډه موده کې (یوه نیمه یا دوه ورځې) عجبه نه ښکاري ځکه چې د نجیب الله په وینا دی او ملګري یې پوهېدل چې تنی کودتا کوي او د مخالفو روایتونو له مخې تني د کودتا پر وړاندې تیاری نه درلود او دغه عمل پرې تحمیل شوی و.

په کابل کې عظیمي او ملګرو یې پرله پسې تبلیغ کاووه، چې دا د

تڼي- ګلبدین کودتا وه، بې له دې چې په هکله یې شواهد وښودل شي. نیازمحمد مومند دغه تبلیغ بې بنسټه ګڼلی او په پېښور کې یې له فقیرمحمد ودان سره په مرکې کې ویلي وو، چې «امکانات پیروزی ما محدود و سر انجام مایوس ګردیدیم، تصمیم ګرفتیم توسط طیاره به اتحاد شوروي برویم، مقامات شوروی معذرت خواستند... بناءً برای ما دو راه باقی مانده بود، ماندن در افغانستان که مرګ حتمی ما را در قبال داشت و فرار به پاکستان که در آن چانس زنده ماندن را تصور مینمودیم. بنا بر همین ملحوظ به پاکستان آمدیم. در میدان هوایی منسوبین آی‌اس‌آی ما را... به حزب اسلامي حکمتیار تسلیم کردند. ما درګذشته و هم بعد از پناه اوردن به پاکستان با حکمتیار تفاهم نداشتیم و نداریم.»[۲۱] اقبال وزیري هم د پاچاګل وفادار له قول نه وایي چې حکمتیار په پېښور کې وغوښتل چې له تڼي سره اړیکې ولري او ده د هغه یو لیک تڼي ته واستوه «تڼي یوازې یوه یا دوې ورځې د کودتا دمخه د ګلبدین له خوا لیک ترلاسه کړ او پخوا یې د هغه سره اړیکې نه درلودې.»[۲۲]

سره له دې هم د کابل تبلیغ عام ذهنیت د دوی پرضد وپاروه، له دغه تبلیغ نه پرته هم دغه کودتا یوه ستره غمیزه وه، خلک پکې ووژل شول، کابل ډېر وران شو او پایلې یې د هېواد او هېوادوالو لپاره درنې وې. سمله لاسه یو شمېر جنرالان او افسران ووژل شول او په سوونو نور افسران او ملکي ګوندیان بندي شول. ملي سیاست او چلند نور هم قطبي شو او سیاسي ډلې نورې هم سره ترخې شوې. د اندېښنې وړ ټکی دا دی چې دغه کودتا او د هغې دفع د تش په نامه جنرالانو کار و او

دغومره ډېرو جنرالانو پکې برخه اخیستې وه، چې په بلې کودتا کې په دغه شمېر جنرالانو برخه نه وه اخیستې، په داسې حال کې چې د دوی اصلي وظیفه دا وه چې خلک او وطن وساتي نه دا چې کودتا وکړي، خلک ووژني او وطن وران کړي، هغه هم د قدرت په لوبه کې. په دغې کودتا سره دوی ثابته کړه، چې دوی د سیاست او حکومت کولو خلک نه دي او د سیاست او قدرت په لوبه کې د نورو له خوا استعمالېږي هم. هو دوی د عصري پوځ د منتظمانو په توګه د دې توان لري، چې غوڅ عمل یا کودتا وکړي او واک ترلاسه کړي، خو د واک چلولو او حکومت کولو وړتیا نه لري. له همدې امله به وي، چې په لویدیځو هېوادونو کې برحال یانې په رسمي یونیفورم کې نظامیان عملي سیاست نه کوي، خو د مدني فردونو پر شان په انتخاباتو کې رایه ورکوي.

د کودتا په نتیجه کې د قوت توازن هم تغیر وکړ، د لومړي ځل لپاره په پوځ کې پرچمي پله درنه شوه او نجیب الله او ملګرو یې له خلقیانو نه په انتقام اخیستلو پیل وکړ، که څه هم وطنجار د دفاع وزیر او راز محمد پکتین د کورنیو چارو وزیر شول. د محمد حسن شرق په وینا «... برای خاموش نګاه داشتن خلقی ها و تجزیه اردو تقریباً سه هزار از اعضای جناح خلق از اردو و دوایر ملکی و حزبی های حرفوی به زنجیر کشانیده شده به محبس فرستاده شدند.» پر دې سربېره قومي ملیشیاوې نورې هم پیاوړې شولې، بیا هم د شرق په وینا «... بعد از تصفیه و تضعیف و پاشان نمودن اردو تحت نام طرفداران تنی قومندان های قومی سمت شمال و ولایت هرات را تا ګلون مسلح و تا فرق به پول غرق کردند و روابط مستقیم قوت های قومی... به ایالت

ها [جمهوریت های] اتحاد شوروی تحت امر داکتر نجیب تامین نموده و زمینه رفت و آمد آن ها را بدون پاسپورت به اتحاد شوروی مهیا کردند.»[۲۳] په دغو تغیرونو سره نجیب الله په واقع کې د ببرک کارمل ډله پیاوړې کړه، چې وروسته یې په خپله دی هم له مقام نه کوز کړ.

پر تنې باندې له لاس بري نه څه باندې یو کال وروسته نجیب الله ته یو لړ ستونزې پېښې شوې، چې په پای کې یې دی له قوت نه وغورځاووه. مجاهدانو د ۱۹۹۱ کال د مارچ په ۳۱مه د پکتیا خوست فرقه او د جون په ۲۱مه د تخار ولایت د خوجه غار پوځي واحد ونیو او یو شمېر پوځیان یې له مینځ نه یووړل. د همدغه کال په اګست کې و، چې د ګورباچوف پر ضد د ک. ج. ب سروال ګریچکوف په مشرۍ سخت دریځو په کودتا لاس پورې کړ، کودتا زر شنډه شوه، خو د همدغو سخت دریځو له خوا کارمل چې دمخه مسکو ته تبعید شوی و، کابل ته ولیږل شو او هغه هلته خپل ګوندي پلویان د نجیب ا لله پر ضد فعالیتونو ته وهڅول. په دغه فکر چې دوی بیا قدرت ته رسول کېږي. د نجیب الله بله ستونزه لا غټه وه او هغه دا چې د امریکې او شوروي اتحاد د باندنیو چارو وزیرانو د سپټمبر په ۱۳مه سره موافقه وکړه، چې حکومتونه به یې د نوي کال له پیل نه افغان مجاهدانو او کابل حکومت ته وسلې نه ورکوي. شوروي اتحاد تر دغه وخته هره میاشت د ۲۵۰ او ۳۰۰ ملیون ډالرو په ارزښت وسلې ور رسولې. زر وروسته نجیب الله خپل یوازنی باندنی مرستندوی حکومت هم له لاسه ورکړ، لکه چې دمخه ویل شوي، د همدغه کال (۱۹۹۱) د ډسمبر په ۲۵مه پر

افغانستان باندې د شوروي اتحاد له يرغل نه پوره ۱۲ کاله وروسته په خپله شوروي اتحاد پنځلس ټوټې شو او هره يوه يې خپلواکه ولسمشري شوه او د فيډرالي روسيې ولسمشر د نجيب الله په حکومت مرسته پوره بنده کړه. وروسته د يلسن حکومت چارواکو د نجيب الله پر مخالفت عمل کاووه، شايد له دې امله چې هغه د هغو هغه توطيه شنله کړې وه، چې د شوروي اتحاد چارواکو د افغانستان د شمال په اړه په خاص مهارت پرمخ بېوله.

دا هغه وخت و، چې د سرمنشي ځانګړي استازي بينان سيوان د افغانستان په موضوع کې له ټولو ښکېلو خواوو سره موافقه کړې وه، چې د ۱۹۹۲ کال د اپرېل په ۲۸مه به د قدرت لېږد عملي کېږي. په دې دول چې لومړی به پنځلس کسيز کميسيون ته واک ورکول کېږي او هغه به بيا له هغې نېټې نه ۴۵ ورځې وروسته د ۱۵۰ مجاهدانو، قومندانانو او نفوذمنو افغانانو نه د ملګرو ملتونو تر سيوري لاندې په ژنيو يا انقره کې يوه جرګه جوړوي، د دې لپاره چې هغه يو انتقالي يا موقتي حکومت پر پښو دروي. نجيب الله لا د مارچ په ۱۸مه د بينان سيوان په سپارښتنه په رسمي ډول منلې او څرګنده کړې وه، چې د دغه کميسيون په جوړېدلو سره به له ولسمشرۍ څخه ځان ګوښه کړي. د ده دغه قرباني د افغانستان په تاريخ کې سارى نه لري. په دې ډول نجيب الله د انتقالي حکومت د جوړېدلو په مخ کې اخري غټ خنډ له مينځ نه يووړ، چې له امله يې په افغانستان کې او هم د باندې وستايل شو. خو کارملي ګونديان د خپلې راتلوکې په اړه په ژور ډول انديښمن شول. بيا نو پخوا له دې چې د بينان سيوان د دغه پنځه فقره ييز تجويز په عملي

کېدلو پیل وشي. په مزار کې د نجیب الله پر ضد د شمال ایتلاف په نامه یوه دسیسه عملي شوه، چې په هغې سره نجیب الله دواک له څوکۍ نه وغورزول شو او د بینان سیوان تجویز یوازې د کاغذ پرمخ پاتې شو.(۲۴)

د نجیب الله د واکمنۍ پای

د جنرال تڼي په پرار او د خلقیانو په ځپلو سره پرچمیان په حکومت او ګوند کې د لومړي ځل لپاره یوازني لوبغاړي شول. کارمل که څه هم په دغه وخت کې رسمي او ګوندي مقام نه لاره، پر ګوندیانو باندې یې تر هر بل ګوندي نه نفوذ ډېر و او هغوی هم ورته د مشر په سترګه کتل او درناوی یې کاووه. خو دی او پلویان یې د نجیب الله د پخلاینې له سیاست او نورو سمونونو سره نه یوازې وران وو، کارمل هغه خپل رقیب ګاڼه، چې د ګورباچوف په قوت یې د ده مقامونه نیولي وو، کارمل چې تر دغه وخته یې خپل رقیبان په چل او دسیسو سره له خپلې مخې نه لېرې کړي، یا د مرګ پنچو ته سپارلی و، کوښښ کاووه چې نجیب الله هم له تخت نه کوز کړي، خو په څه ډول؟ دغه عمل ته به هم کودتا وویله شي، که څه هم په هغې سره د نجیب حکومت په نظامي عمل سره سمله لاسه نه، بلکې په چل او ول سره چپه شو. د نجیب الله په وړاندې بریالۍ کودتا د کارملیانو وه، چې لومړني کارونه یې ستر جنرال نبي عظیمي په مهارت سره ترسره کړي وو. دی ټینګ کارملی و، خو په ظاهر کې یې له نجیب الله سره همکاري او د هغه پلوي کوله. د پوځ وزیر اسلم وطنجار او د کورنیو چارو وزیر رازمحمد پکتین و، چې دواړه یې زرغوني خلقیان وو. خو دا عظیمي و، چې په

پوځي چارو کې تر هغو نه ډېر د تجربې او نفوذ خاوند و. پر دې سربېره دغو وزیرانو د خاد یا واد په وړاندې چې د کارملي خادستانو له خوا چلول کېده، څه نه شو کولی، که څه هم سروال یې یعقوبي د نجیب الله پلوی و. د پوځ نوی درستیز جنرال آصف دلاور و، چې نجیب الله د عظیمي په سپارښتنه پر دغه مقام ګمارلی و، خو هغه هم کارملی و. رسمي ګوند هم چې نجیب الله دوطن ګوند په نوم یاد کړی و، هم تر ډېر حده د کارملیانو تر نفوذ لاندې و او کارملیانو چې د خلقیانو تر ځپل کېدلو پورې د مصلحت له مخې د پښتون نجیب الله ملاتړي کوله، په دغه وخت کې یې د پخوا پر شان د کارمل خوا په ټینګه ونیوله.

د کارملیانو کودتا دوه دغسې اړخونه هم لرل، چې د افغانستان بشپړتیا ته خطرناک کېدلی شو، د کارملیانو په تېره د نبي عظیمي او یو څو ستمیانو په هڅونې او دسیسې سره د ازبکي ملیشیا سروال جنرال عبدالرشید دوستم په سروالۍ د افغانستان مرکزي حکومت له پښو نه وغورځاووه. بله دا چې د دغې کودتا په پوره سرته رسېدلو سره له هندوکش نه اخوا سیمې د شورویانو د تجویز له مخې د روسانو تر دایمي نفوذ لاندې کېدلې، چې پای یې د افغانستان دوه ټوټې کېدل کېدلی شو. د دغو لنډپارو دغه دسیسه د دوی په ناکامۍ سره د تنظیمي حکومت له خوا شنډه شوه، خو ورسره د بینان سیوان طرح هم له مینځ نه لاړه.

مولف فقیر محمد ودان د نجیب الله له قول نه وایي چې په مزار کې د روسیې قونسل یو ځای بل ځای دغومره ډېر سفرونه کول، چې

کابل یې اندیښمن کړی و. نجیب الله په دې اړه د روسیې سفیر ته اخطار ورکړ، چې له دغه عمل نه لاس واخلي. په عین حال کې د حارث شاه په نامه د دوشنبه اطلاعاتو رییس چې په بلخ کې یې د مشاور په توګه کار کاووه، او له نظامي او ملکي چارو سره بلد و، د شمال ایتلاف له مشرانو سره د ارتباطي غړي پر شان فعال و. په دغه وخت کې چې دوستم په کابل کې و، نجیب الله یې په وار وار له خپل اخلاص او وفا نه ډاډه کاووه او په عین حال کې یې شبرغان ته د تګ اجازه غوښتله. نجیب الله پر هغه اعتماد نه کاووه، خو په پای کې یې هغه ته «...در اثر وساطت عده ای از اعضای بیروی سیاسی حزب وطن» شبرغان ته د تللو اجازه ورکړه، خو دی چې جوزجان ته ورسېد، د حیرتان د لوا یاغي قومندان جنرال عبدالمومن خوا یې ونیوله، چې وروستی لا دمخه د فرید مزدک په تلیفوني دستور له دېنه سر غړولی و، چې کابل ته لاړ شي. د حیرتان بندر مهم و، په دې چې د هغه له لارې له شوروي اتحاد نه د اړتیا وړ څیزونه کابل ته رسېدل. د دوستم بله غوښتنه دا وه، چې جنرال اڅک او نور نظامي قومندانان دې له مزار نه کابل ته وغوښتل شي، په داسې حال کې چې دوی ټول د مرکزي حکومت ټینګ پلویان او د غوڅ عمل خاوندان وو او دوستم یې د وطن بشپړتیا ته خطر باله. سره له دې هم نجیب الله د ګوند د اجراییې شورا په وړاندیز همدغسې وکړل، خو له دوستم نه یې هم وغوښتل چې کابل ته راشي، خو دوستم له دغه امر نه سر وغړاوه او په تلیفون کې یې د دولت سروال ته وویل چې «کلان های ما در کابل است، شما با انها صحبت کنید.» هغه بیا خپل لویان محمود بریالی (د کارمل

وروړ)، نجم ا لدين کاوياني، فريد احمد مزدک او سيد اکرام پيګير وښودل. زر وروسته دوستم له نجيب الله نه دا هم وغوښتل چې «... ولايات شمالي افغانستان را بحيث فيدريشن در جمهوری افغانستان به رسميت شناخته ان را اعلان نمايد.»(۲۵) دغه غوښتنه د شمالي افغانستان په اړه د شورويانو له تجويز سره اړخ لګاووه، چې د افغانستان د دوه ټوټه کېدلو پيلامه کېدلی شوه. دغه پېښه د دوستم او مومن ياغي توب په ډاګه کوي. هغه دا هم ښيي چې دوی لکه چې ودان وايي د «ستون پنجم» ځينو کسانو دغه کار ته هڅولي وو. دوی دواړه دغسې کسان نه وو، چې له کوم قوي ملاتړ او هڅونکي نه پرته ياغي توب ته ملا وتړي. دغو «کلان ها» کولی شول، دوستم له ياغي توب نه واړوي خو هغو دا کار ونه کړ. نجيب الله د امنيت د خوندي کولو لپاره جنرال اڅک له دوه نورو جنرالانو او ځينو نظامي واحدونو سره بېرته مزار ته واستوه، خو د ګوند د مرکزي شورا په اجرايوي ډله کې «توطيه کوونکو» نجيب الله ته وويل چې په دغه وخت کې چې د بينان سيوان پلان د عملي کېدلو درشل ته رسېدلی په مزار کې به نظامي عمليات د هغه په مخ کې خنډ شي او که نبي عظيمي هغې خواته ولېږل شي، دوستم به د فيدريشن له غوښتنې نه تېر شي. دغه نظر ومنل شو، په عين حال کې يو ځانګړی کميسيون د سليمان لايق په سروالۍ د نجم الدين کاوياني، فريد احمد مزدک، انجينر نظر محمد او محمود بريالي او نورو په غړيتوب وګمارل شو، چې په شمال او نورو ولايتونو کې اوسنۍ وضع د بينان سيوان تر پلي کېدلو پورې خوندي وساتي. جنرال اڅک او نور بېرته کابل ته وغوښتل شول او ستر جنرال نبي عظيمي د

۱۹۹۱ د مارچ په میاشت کې مزار ته ولېږل شو.[۲۶]

په مزار کې د نظام او ګوند د لوړ چارواکي او د دولتمشر نجیب الله د ځانګړي ا ستازي په توګه د نبي عظیمي وظیفه دا وه، چې دی هلته هغه څه وکړي، چې په هغو سره د رجیم سست شوي لینګي ټینګ او ارامي خوندي او یقیني شي. خو هغه هلته په خاص مهارت سره د دوستم ملیشاوو ته ممکنه کړه، چې مزار ونیسي او ورپسې کابل ته ځان ورسوي او د امنیت په ګډوډولو کې یې برخه واخلي. د دغو پېښو په اړه د فقیر محمد ودان او نبي عظیمي ته منسوبه د اردو او سیاست لیکنه د لومړي لاس لیکنو پر شان خاص اهمیت لري، خو هغه د اساسي موضوع ګانو په اړه د یوه او بل پر ضد دي. د بېلګې په ډول عظیمي وایي چې نجیب الله په ټیلفون کې ورته وویل چې «من به جنرال دوستم وظیفه دادم که با قطعات نظامی خویش [از شبرغان] فردا وارد مزار شود.» عظیمي بیا خپله دغه وینا په خپله ژبه په دې ډول بیانوي، چې «نجیب شخصاً امر داده است که فرقه ۵۳ بدون کدام مانع و رادعی به مزار شریف مواصلت کند و آن شهر بیدفاع را تسلیم شوند.»[۲۷] دا وروسته له هغه و، چې عظیمي له جنرال اشک څخه د ټولو حکومتي قطعو قومنداني ترلاسه کړې وه. ودان د عظیمي پر خلاف وایي چې دا په خپله دی و، چې دوستم یې د مزار ښار په نیولو مامور کړ، په دغه ډول چې «...در تفاهم با سید اکرام پیګیر، با جنرال دوستم تماس ګرفته اورا به مزار شریف دعوت کرده بود و جنرال دوستم با قوای خود بطرف مزار شریف حرکت نموده فرقه ۱۸ را خلع سلاح و قدوم خویش را به مزار شریف به اطلاع (ستر جنرال) رسانید. بعد از

ان قـوت هـای مشـترک دوسـتم شـورای نظـار و سـایر قومنـدان هاییکـه بعدها در (جنبش ملی اسلامی افغانستان) شامل شدند، بدون هیچ نوع مقاومت داخل شـهر مـزار گردیدنـد. آنهـا قـوای مسـلح دولـت را خلـع سـلاح و کنتـرول شـهر را بتـاریخ ۲۴حـوت ۱۳۷۰ (۴مـارچ ۱۹۹۲) بدست گرفتند.» ودان دا هم وایـي چې هغـو «بـه تعقیـب آن حاکمیت دولـت را در ولایـات فاریـاب، سـرپل، سـمنگان تعـویض و در ولایـت بغلان حاکمیـت فامیـل سـید کیـان تحکـیم بخشـیده شـد.»[۲۸] د مـزار وروستۍ پېښې او د پورته یاد شویو ډلـو تـرمینځ اتحـاد او لـه هغـو نـه د سیاسي او نظامي شـوراګانو ترکیـب د ودان لیکنـه تاییـدوي. د عظیمـي لیکنه په دې هم د اعتبار وړ نه ښکاري، چې نجیـب اللـه بـه ولـې هغـه څوک د مزار ښار په نیولو مامور کړي چې د یاغي توب لار یې نیولې او د عظیمـي د لیکنـې لـه مخـې زړه نـا زړه و چـې لـه نجیـب اللـه سـره پـه تیلفون کې وغږېږي، پـر دې سـربېره نجیـب اللـه بـه ولـې د یـوې قـومي ملیشـیا سـروال مـامور کـړي، چـې هغـه ښـار ونیسـي، چـې د حکـومتي ځواکونو په لاس کې و. سره له دې هم عظیمـي حکـم کـوي، چـې هغـه دغه کار وکړ او دا چې هغه «غولېدلی» و. واقعیت دا دی چې نجیب الله مزار ته د ده په مامور کولو سره تېر وتلی و او هغه هلته د خپلې وظیفې له مخې کوم مهم کار هم ونه کړ او لکه چې زر به ولیـدل شـي، کابـل تـه ناکام ستون شـو. ده لا هلتـه هغـه حکـومتي لوړچـارواکي لکـه د اردو د سیاسي چارو آمر ماڼوکی منګـل او جنـرال جمعـه اڅـک او تـاج محمـد اڅک او نور چې کوښښ یې کاووه پـه مـزار او نـورو سـیمو کـې امنیـت ټینګ کړي، په دغسې لفظونو یاد کړي لکه یو څوک چې په دغسې کلمو

سره نازي فاشستان يادوي. لا مهمه دا ده چې نبي عظيمي په مزار کې توطيه کوونکی په خپل حال پرېښوول چې له هغه ولايت نه کابل ته خطر متوجه کړي، چې دا په افغانستان کې يوه بېساري پېښه ده. دغه خطر د نالوستي دوستم په سروالۍ د ګلم جم د مليشياوو له خوا و، چې عظيمي هغه په دغو الفاظو ستايلی دی. «جنرال دوستم و قطعات تحت امر وی در تمام مدت انقلاب، خاصتاً در دفاع مستقلانه يکی از بزرګترين و نيرومند ترين جز و تام های بزرګ قوای مسلح افغانستان شمرده شده، نقش قاطعی را در دفاع از تماميت ارضی و استقلال ملی کشور بازی کرده بمثابه ستون فقران اردوی افغانستان شمرده ميشود.»[۲۹] دا هغه جنرال و، چې ستر جنرال عظيمي ته يې د اخطار په ډول ويلي وو، چې نجيب الله دې ماڼوکی منګل، جمعه اڅک، رسولي او تاج محمد کابل ته وغواړي او «اګر دست به سلاح برده شود چنان آتشی درخواهد ګرفت که هيچ کس پيش روی آن را ګرفته نخواهد توانست.» د رسمي ګوند مرستيال فريدمزدک هم عظيمي ته همدغسې ويلي وو: «در مزار چنان آتشی برپا کنيم که خشک و تر را بسوزاند.»[۳۰]

دوستم او مزدک به پر دغه ستر جنرال ډاډه وو، چې هغه ته يې خپل دغه خطرناک رازونه څرګند کړل، که څه هم دی د خپل رجيم لوړچارواکی او د دولتمشر ځانګړی استازی او په دې مامور و، چې په دغه حساس وخت کې په مزار کې د امنيت ورانوونکو مخه ونيسي. د همدغه اعتماد له امله و، چې دوستم ترېنه وغوښتل چې د نوروز په ورځ (حمل ۱-۱۳۷۱-مارچ ۲۱-۱۹۹۲) «... علم را بالا کنيد.» او

ده د هغه امر پر ځای کړ، که څه هم د هغه په وينا دوستم «با وصف تيلفون های مکرر نجيب حاضر نه شد باوی صحبت کند.»(۳۱)

په دغه وخت کې په مزار او کابل کې پټې غونډې او فعاليتونه ډېر کېدل. نجيب الله لکه چې دمخه ويل شوي، چې د سيوان د پلان په تطبيق سره به د هېواد د ښېګڼې لپاره له خپل مقام نه ځان ګوښه کړي، خو «... وظيفه فعلی را تا هنګامی دوام ميدهم که طرح ملل متحد تطبيق شود و حکومت موقت بوجود آيد.»(۳۲) په رښتيا هم د موقتي حکومت تر راتللو پورې د دولت مشر په توګه د نجيب شته توب د بې امنيتۍ په وړاندې حتمی و، خو سره له دې هم په کابل کې کارمليانو او په مزار کې دوی ته اخلاصمنو قومي مليشياوو او نورو په دغه حساس وخت کې دغسې ورانی وکړ، چې د بينان سيوان د تجويز له مخې د موقتي حکومت رامينځ ته کېدل يې ناممکن کړل. د نجيب الله پخواني صدراعظم سلطان علي کشتمند هم په دغسې دسيسې کې بې برخې نه و. دی چې په دغه وخت کې په مسکو کې و، د مزار په سقوط سره د تاجکستان دوشنبه ښار ته واستول شو او هغه هلته «... بعد از ديد و باز ديد با عده ای از فعالين شامل توطيه که قبلاً در دوشنبه و تاشکند جمع شده بودند يک عده از ګروپ مخالفين مذکور را به شمول برادرش اسدالله کشتمند و نجيب الله مسير به شهر مزار فرستاد.» مسير هغه څوک و، چې د کارمل په وخت کې د يوه فرعي حکومت يا د ودان په ژبه «شبهه حکومت» سروال و او هغه اوس «... در تحريک و سازماندهی بغاوت دوستم و تشکيل ايتلاف شمال نقش برجسته داشت.»(۳۳)

په مزار کې د جنډې د پورته کولو په ورځ د ودان په وينا دغو کسانو يوه پټه غونډه وکړه. عظيمي، قومندان احمدشاه مسعود، دوستم ازاد بېګ خان (د ازبکستان اوسېدونکی چې د ازبکانو د يو موټي کولو لپاره کار کاووه)، نجفي (د ايران د جاسوسی سازمان افسر)، عبدالعلي مزاري د اسلامي دعوت ګوند مشر. هدف دا و،چې نجيب الله له واک نه وغورزول شي او د دغه مقصد لپاره دوه کمېټې جوړې شوې. سياسي کمېټه او نظامي کمېټه. سياسي کمېټه به د احمدشاه مسعود، محمود بريالي، اکرام پيګير، عبدالعلي مزاري او يو څو نورو په غړيتوب او نظامي کمېټه به له ۳۲ جنرالانو نه جوړه وي. د نبي عظيمي، اصف دلاور، دوستم، مومن، جعفر نادري، قسيم فهيم او نورو په ګډون، د سياسي کمېټې سروال به ا حمدشاه مسعود او د نظامي کمېټې سروال به نبي عظيمي وي.[۳۴] د عظيمي روايت له دغه روايت نه توپير لري. دی ليکي چې نظامي شورا د نجيب په سپارښتنه وه، چې دی يې د سروال په توګه وګماره، چې دی به د هغه (نجيب الله) له ګوښه کېدلو سره د کابل امنيت ساتي او بيا به قدرت د ملګرو ملتونو تر څارنې لاندې نوي حکومت ته سپاري.[۳۵] د دغې ليکنې مانا دا وه چې عظيمي به د نجيب الله پر ځای نوی حکومت يا پنځلس کسيز کميسيون ته قدرت سپاري، حال دا چې دی د دولت سروال نه و، په هر حال د ودان ليکنه زما له هغې ليکنې سره سر خوري، چې ما هغه وخت د يوه اعتبار وړ شخص د اورېدې لاسي ليکنې له مخې کښلې، چې اول مې د مجاهد ولس په جريده کې خپره کړه او وروسته مې په خپل يوه انګريزي اثر کې ونيوله، په نامه (د افغانستان- د شوروي يرغل او د افغانانو ځواب). ما

لیکلي وو چې «... د مارچ په ۲۲مه په یوې غونډې کې احمدشاه مسعود، دوستم، عبدالعلي مزاري او نبي عظیمي پرېکړه وکړه، چې نجیب الله دې نسکور شي او یو نوی حکومت دې پر پښو ودرول شي، چې مسعود به د دولت مشر، مزاري به صدراعظم او دوستم د دفاع وزیر وي.[۳۶] خو د رزاق مامون په روایت قومندان احمدشاه مسعود په یادې غونډې کې ګډون نه لاره او قسیم فهیم یې د خپل استازي په توګه استولی و. دی له یادې غونډې نه هم نه غږېږي، خو وایي چې «... مذاکرات میان قسیم فهیم، به نماینده گی از احمدشاه مسعود، جنرال دوستم و منصور نادری و جنرال مومن صورت گرفت.» دی دا هم وایي چې «... در سقوط مزار شریف، میان شورای نظار و فرماندهان ناراضی شمال تفاهم قبلی وجود نداشت.» لا مهمه دا ده چې مامون د جنرال هلال له قول نه وایي چې احمدشاه مسعود په دې اړه په یوې لیدنې کې ورته ویلي وو، چې «... من اساساً طرفدار سقوط نظام درین مقطع زمانی نیستم. نه من توان رهبری و مدیریت این حوادث دراماتیک را در خود می بینم و رهبران هفت گانه در پشاور پاکستان نیز ظرفیت رهبری افغانستان کنونی را ندارند.» مسعود ورته دا هم ویلي وو چې «من شخصاً برای انجام مسؤلیت تاریخی درین وضعیت حساس دو هزار کدر ورزیده در اختیار ندارم.» په دغه حال کې د احمدشاه مسعود نظر دا و، چې «پلان پنج فقره ای ملل متحد را اگر بگذارید تطبیق شود تا رسیدن زمان انتخابات به چیزهای زیادی دست خواهیم یافت.»[۳۷] په دې حساب د بینان سیوان د پلان او د هغه د تطبیق په اړه د قومندان مسعود او د نجیب الله نظر یو و. په هر حال د

مزار پټه غونډه غیر عملي وه. ګڼون کوونکي یې دغسې کسان نه وو، چې پر افغانستان باندې واک چلولي وشي، هغه هم په هغه حال کې چې د باندنیو په غونډه کې ګډون لاره. ډېره مهمه دا ده چې په دوی کې د یوه کس ژبه هم پښتو نه وه او اسلامي تنظیمونو د دوی حکومت نه منه. که دوی د کابل ښار هم نیولی وای، د ګډوډۍ او جنګ یوه بله دوره به شروع شوې وای. داسې ښکاري چې دوی ټولو فکر کاووه، چې په کابل کې وضع نوره هم ګډوډه کېږي، دا یوه عامه او واقعي اندېښنه هم وه او دوی باید له دغې ګډوډۍ نه ګټه ترلاسه کړي او هغه سپکې او درنې وسلې ترلاسه کړي، چې هلته په ډېر مقدار شته وې او د دولتي شتمنیو په لوټولو سره خپلې ډلې پیاوړې کړي او بیا به د قدرت په لوبه کې غټه برخه واخلي. دوی په رښتیا هم همدغسې وکړل.

نبي عظیمي په داسې حال کې چې په مزار کې یې د مجاهدانو له خوا د خطر احساس کاووه، د دوستم په مرسته په یوې الوتکې کې د حمل په ۴مه (مارچ ۲۵) ځان کابل ته ورسوه او هلته یې نجیب الله ته د خپل ماموریت د ناکامۍ او د شمال له سیمو نه د رجیم د لاس لنډېدلو راپور ورکړ. د راپور ورکولو په وخت کې یې د یوې بوډۍ پر شان ځان دغومره غمجن وښود، چې له سترګو نه یې اوښکې بهولې. دا هغه وخت و، چې د نجیب الله د ګوښه کېدلو خبر خلک اندېښمن کړي او کارملیانو په ګوندیانو او نظامیانو کې د هغه پر ضد پارونې کولې. په کابل کې له دې وروسته پېښې چې ډېرې او ګړندۍ روانې وې، په ډول ډول بیان شوې دي، چې د هغو سم کښل یې ګران دي. په لنډ ډول نجیب الله هڅه کوله چې د کابل وضع ارامه وساتي او د دغه مقصد

لپاره له اطراف نه نظامي قطعې وغواړي. په دغه لړ کې یې هغه نظامي واحدونه چې مخکې یې مزار ته استولي وو، کابل ته وغوښتل، خو په دغه وخت کې د ګوند اجراییوی کمیسیون د محمود بریالي او سلیمان لایق په مخکښې د هغه په وړاندې د یوه اجراییوی قدرت پر شان عمل کاووه. په دوی کې ځینې لا د دسیسو په کولو کې تر هغه نه هم ماهر شوي وو، که څه هم دی کلونه کلونه د خاد سروال و، چې د دسیسو غټ مرکز و. ودان وایي چې «بالاخره اعضای کمیسیون به رییس جمهور پیشنهاد می نمایند که جنرال دوستم را قانع ساخته اند تا افراد قطعاتی را که قبلاً برای دفاع شهر مزار شریف فرستاده شده بودند (قعطاتیکه جنرال نبی عظیمی ان ها را بدون مقاومت به دوستم تسلیم نموده بود) و نزد دوستم اسیر اند دوباره ازاد و بکابل بفرستند. زیرا این افراد برای دفاع از شهر کابل ضرورت است بناءً برای انتقال آنها طیاره فرستاده شود. در نتیجه ۱۸ فروند طیاره جهت پرواز به مزار شریف موظف ګردید.»[۳۸] خو د اپریل په ۱۵مه ۱۹۹۲ (حمل ۲۶، ۱۳۷۱) د حکومتي قطعو پر ځای د دوستم ملیشیاوي د کابل په هوایي میدان کې ښکته شوې. عظیمي وایي چې د هغو لومړۍ ۶۰۰ کسیزه ډله له میدان نه چاراسیاب ته واستول شوه، خو بله اته سوه کسیزه ډله یې چې د شپې په نهو بجو ورسېده، د هغو د قومندان روزي په غوښتنه یوازې د یوې شپې تېرولو لپاره په میدان کې پرېښودل شوه. نور نو د ده په خپله ژبه «من فکر کردم که موجودیت آنها برای یک شب در میدان هوایی اشکال ندارد، قانع شدم و اجازه دادم.»[۳۹]

په دغه ډېر حساس وخت کې کابل ته د ګلم جم د ملیشیاوو بلل د

سلیم عقل پرخلاف کار و، هغه چا وغوښتلې؟ د ودان د لیکنې له مخې د رسمي ګوند د اجراییوي کمیسیون امر کړی و، چې هغه حکومتي قطعې دې کابل ته وغوښتلې شي، چې دمخه مزار ته استول شوې وې او هلته د دوستم تر کنټرول لاندې شوې وې، خو نبي عظیمي وایي چې نه، قضیه دغسې نه وه او په خپله نجیب الله هغه ته امر کړی و، چې د دوستم ملیشاوې کابل ته وغواړي، په دې ډول چې «...بنابر خواهش بیروی اجراییه حزب وطن، مخصوصاً بریالی اجازه دادم که جهت تقویه قوت های شهر کابل و مصونیت رفقا چار طیاره به مزار شریف بروند و جنرال دوستم با رفقا وعده کرده است که برای شان پرسونل بکابل بفرستند.» د عظیمي د لیکنې له مخې نجیب الله دا هم ورته ویلي وو، چې «... حینیکه سربازان مذکور بکابل رسیدند فوراً به محلات فرستاده شوند.»[۴۰] له «محلات» نه مراد چاراسیاب او له ښار نه د باندې نور ځایونه وو، خو عظیمي د هغه د امر پر خلاف هغو ته په هوایي میدان کې د پاتې کېدلو اجازه ورکړه او نجیب الله یې هم پرې خبر نه کړ.

دلته یو ځل بیا د ودان او عظیمي لیکنې سره ټکر کوي، خو د ودان لیکنه جنرال محمد اسحق توخي تاییدوي او د اعتبار وړ ګرځوي. دی چې د نجیب الله مرستیال او مشاور و، وروسته په یوې لیکنې کې ویلی چې «... بتاریخ ۲۶ حمل به هدایت محمود بریالی بدون اجازه رییس جمهور برحال و قوماندان اعلی قوای مسلح افراد شورشي جنرال دوستم و شورای نظار را ذریعه طیاره به کابل انتقال داده و میدان هوایی پای تخت را در اشغال قرار دادند.»[۴۱] بل مهم ټکی دا دی چې دغو

ملیشیاوو د کابل هوایي میدان تر خپل کنټرول لاندې ونیوه او هلته یې په یوه ډول حکومت کولو پیل وکړ، ان تر دې چې لکه زر به ولیدل شي، چې د نجیب الله له امر نه یې هم سر وغړوه، په داسې حال کې چې له هغه غوښتل شوي وه، چې په کابل کې د چارواکو په هدایت امنیت ټینګ کړي، نه دا چې حکومت وکړي. د میدان امر هم د هغو مخه ونه نیوله، یا یې نیولی نه شوه. د مامون په نظر دوستم د مشرۍ شخص نه و، خو دا نورې پېښې وې چې دی یې د سیاست ډګر ته هم و رکش کړ. بل مهم ټکی چې تر اوسه له نظر نه لوېدلی د کابل هوایي میدان ته د دغو ملیشیاوو په هغه ورځ راتګ دی، چې د ګوند اجرائیوي کمیسیون کارملي غړي د نجیب الله په وړاندې خپله توطیه عملي کوي. دغه هم مهالتوب تصادفي نه بلکې تجویز شوی و. یوازې کوم ژمن کس یا پارتیزان به هغه په بل ډول وښیي، لکه ک. ج. ب چې افغانستان ته دخپل یرغلیز پوځ استولو ورځ او په هماغه ورځ د حفیظ الله امین وژنه او د هغه د حکومت نسکورېدل تصادفي اعلان کړې وه.

ودان په خپل دوهم اثر کې د ملیشیاوو راتګ او د نجیب الله پر ضد دسیسې برالا پیل په یوه ورځ د حمل ۲۵مه (اپرېل ۱۴) ښیي، چې هغه زما له لیکنې سره هم سر خوري، خو د عظیمي دغه نېټه د حمل ۲۷مه ده. زما او د توخي د لیکنې له مخې د کورنیو چارو وزیر رازمحمد پکتین نجیب الله د ملیشیاوو له راتګ نه خبروي، خو دی دغه نېټه د حوت ۲۶مه ښیي او لیکي چې «... در همان ساعتی که ملیشیه های شورشی دوستم ذریعه طیاره به کابل انتقال میشدند، نګارنده [توخی] هم به دفتر رییس جمهور حاضر بودم که رازمحمد پکتین از پیاده شدن

ملیشه های دوستم به رییس جمهور تیلفونی اطلاع داد و رییس جمهور از جنرال عظیمی، اصف دلاور، لوی درستیز و جنرال عبدالفتاح قومندان هوایی و مدافع هوایی تیلفونی پرسید که کی به انها اجازه داده است که وارد کابل شوند؟ رییس جمهور به جنرال های مذکور هدایت داد تا انهای را که فرود امده اند از میدان خارج و ورود بعدی شان را توقف دهند.»[۴۲]

نجیب الله به تر دغه وخته هم نه پوهېده چې دا هماغه جنرال و، چې د بريالي په مخکښې يې دغه مليشاوې راغوښتې او دوی ټولو د ده پر ضد عمل پيل کړی وو، چې توخي هغه په دې ډول ياد کړی دی. «... جنرال عظیمي و همدستانش با بغاوت و ملیشه شمال همدست و هم پیمان و هم نظر بودند. بغاوتی که نه تنها منجر به تخریب عملیه صلح ملل متحد شد، بلکه کشور را در حمام خون غوطه ور ساخت.»[۴۳] په خپله نجيب الله هم دغه عمل توطيه او هغه د عظيمي له خوا بولي لکه چې عظيمي په خپلې وروستۍ ليدنې کې د نجيب نه د قول نقل کوي او وايي چې «رفیق عظیمی من از تو و رفقایت توقع نداشم بمقابل من کودتا کنید.»[۴۴]

ودان د دغې کودتا وروستۍ صحنه په دغه ډول انځوروي، چې د حمل په ۲۶ مه (په بل اثر کې ۲۵ مه) د وطن ګوند د مرکزي شورا د اجراييوي هيئت يو شمېر غړي بريالی، کاوياني، مزدک او وکيل د نجيب الله اداري ته لاړل او ورته يې وويل،چې «قومندانان شمال از جمله جنرال دوستم و احمدشاه مسعود که اکنون بر شهر کابل مسلط اند بنا بر خصومت با شخص خودت نمیتوانند موجودیت را در مقام

ریاست جمهوری تحمل کنند در حالیکه آنها با سایر رهبران حزبی و اعضای حزب کدام ضدیتی ندارند. با این حال باید [شما] از مقام ریاست جمهوری و دیگر مقام های حزبی و دولتی استعفا بدهید.»
نجیب الله ورته کړه چې په دغه وخت کې چې د بینان سیوان پلان عملی کیدلو ته نزدې شوی، د ده ګوښه کیدل به د مشری تشه رامینځ ته کړي، چې نتیجه به یې د پلان ناکامي او په وطن کې نا ارامي وي، خو هغوی په خپلې غوښتنې ټینګ وو او ده بیا ورته وویل چې په دغه حال کې به دی خپله استعفا د ګوند مرکزي شورا یا لویې جرګې یا ولسي جرګې ته وړاندې کړي. د هغه په دغه ځواب سره وضع ترخه شوه او مزدک لا هغه وترټه په همدغه وخت کې و چې د نجیب الله د تیلفون او مخابرې سیستم له کار نه ولوید او بریالي ورته اخطار ورکړ چې که غواړې ژوندی پاتې شې باید د دوی هغه لیکنه خلکو ته واوروې چې پکې ویل شوي وو، چې ده د شوروي پوځ افغانستان ته او د دوستم ملیشه کابل ته راغوښتې ده او دی اوس له دې امله له دوی نه ښه غواړي او له ولسمشرۍ نه استعفا کوي. نجیب الله د دوی دغه غوښتنه په ظاهر کې ومنله او دوی په خپل فکر په مقصد ورسیدل او د ولسمشرۍ له ماڼۍ نه ووتل. لایق وروسته ودان ته ویلي وو، چې دی په دغې ډلې کې نه و.
په بله ورځ د نجیب الله د دوو مهمو ملاتړانو مړي پر خپلو دفترونوکې وموندل شول، چې یو یې د غلام فاروق یعقوبي د امنیت وزارت وزیر او بل یې دجنرال عبدالباقی د همدغه وزارت پنځمې څانګې سروال و. د یعقوبي مرګ انتحار اعلام شو، خو ویل کیده چې

هغه دهمدغه وزارت د لومړي مرستيال جنرال يارمحمد کار و،چې د مزدک ورور و.[۴۵]

نجيب الله سره له دې هم د امنيت وزارت په لور روان شو، چې د راتلونکو پېښو په وړاندې تياری ونيسي، خو د ګارډ يوې ډلې يې د سپرلۍ موټر ودروه او ورته يې وويل چې دوی ته همدغسې امر شوی دی خو آمر يې د مسؤليت په منلو سره اجازه ورکړه. خو نجيب الله پوه شو، چې نور هر څه ختم دي او ژوند يې هم په خطر کې دی. بيا دی سيده د ملګرو ملتونو دفتر ته لاړ او د هغه ځای له تيلفون نه يې له بينان سيوان نه چې په دغه وخت کې په اسلام اباد کې و، وغوښتل چې کابل ته ځان په بيړه ورسوي او هغه د سهار په يوه بجه کابل ميدان ته ځان ورسوه خو د دوستم مليشاوو له الوتکې نه د وتلو اجازه ورنکړه، ترڅو چې د جنرال عظيمي په مرسته يې وکولی شول نجيب الله ته ځان ورسوي او له هغه سره يو ځای بېرته ميدان ته لاړ شي، چې هغه په الوتکه کې له افغانستان څخه بېرون کړي، خو جنرال عبدالرزاق د ملي ګارډ يوه جنرال د نجيب الله د تللو مخه ونيوله. مامون د ډګروال وهاب نورستاني د ملي ګارډ يوه قومندان له قول نه وايي چې «...تورن جنرال عبدالرزاق... شخصاً هدايت داده که هيچ کس را نگذارند که از کابل به طرف ميدان هوايی برود. حتی اگر رييس جمهور باشند.»[۴۶] جنرال عبدالرزاق د دغه کار صلاحيت نه لاره خو دا چې د مرکزي شورا اجراييوي هيئت غړی وو، چې مخکښ يې محمود بريالی و، په دغه کار مامور کړی وی، په دغه وخت کې دی او ډله يې ده چې د نجيب الله په وړاندې دربدلې او هغه ته يې اخطار هم ورکړی و. زر وروسته

چې بينان سيوان د همدغه هيئت له مخکښانو بريالي او لايق سره څو خله وليدل، چې د هغو په اجازه نجيب الله بېرون ته بوتلل شي، هغو اجازه ورنکړه او نجيب الله بيا لکه بندي مېلمه د ملګرو ملتونو په د فتر کې پاتې شو. تر څو چې طالبانو د ۱۹۹۶ په اکتوبر کې چې کابل ونيوه هغه او د هغه ورور د کابل د نيولو په اولو ساعتونو کې په غالب احتمال د آی‌اس‌آی کوم ګمارل شوي کس د طالب په جامه کې د اريانا په څلور لارې کې په دار وځړول.[۴۷] لکه چې تر هغه لږ دمخه يې د ملا بورجان په نامه د طالبانو يو ملي فکره قومندان د څرخي پله ترڅنګه له مينځ نه وړی و.

د نجيب الله په جبري ګوښه کېدلو سره د مشرۍ يا سياسي تشه راغله او د بد امنيتۍ انديښنه نوره هم عامه شوه. عبدالوکيل په جبل سراج کې له احمدشاه مسعود او محمد رفيع په لوګر کې له حکمتيار سره وليدلو په دغه مقصد چې د کومې فيصلې تر کېدلو د ارامۍ رعايت وکړي او خپل ځواکونه په کابل ښار کې دننه نه کړي. هغو په ظاهر کې هوکه وکړه، خو بې اعتمادي دغومره ډېره وه او د شمال د ايتلاف منسوبانو قومي احساسات تر دې حده پارولي وو، چې دغو ليدلو ګټه ونه کړه. له بلې خوا د نظامي شورا تجويز پر خپل حال پاتې و او د شمال ايتلاف درزي شو او وضع په عمومي ډول ډېره کړکېچنه شوې وه.

کابل بې ولسمشر پاتې او له دغسې مورال لرونکو نظامي افسرانو نه محروم و، چې امنيت خوندي وساتي، که څه هم په دې وخت کې په ښکلو يونيوفورمونو کې نظامي افسران او جنرالان د ستر جنرال په

ګډون تر هر بل وخت نه ډېر وو. د فیشني او د اوتو کړو درېشیو ګوندیان او چارواکي هم لږ نه وو، خو هیڅ یوه د کارمل په ګډون د مشرۍ دغه تشه ډکولی ونه شوه. کارمل که څه هم ځان نه ښوده، د دغو ورانکاریو سرچینه وه، که نه مخلصانو یې دغه ورانی نه کاووه، دا په دغسې حال کې چې د دوی توان نه لاره چې حتی د کابل امنیت وساتي. کارمل چې پخوا د کابل خلکو دوه ځلې ولسي جرګې ته د خپل استازي په توګه غوره کړی و، اوس یې جرئت نه لاره چې له خپل هستوګنځي نه بېرون شي. دی چې پر افغانستان باندې د شوروي د یرغل محرک و، افغانانو لا هم د بکوف یانې ببرک کارمل وطنفروش په نامه یادوه. خو دی له خپل دغه حال نه هم راضي و، په دې چې ده په پای کې له هغه چا نه هم انتقام واخیست، چې د ده مقامونه یې نیولي وو. ده ته په خاص ډول د ګوند د عمومي منشي مقام، د نورو کمونستي ګوندونو د عمومي منشیانو پر شان سپېځلی و او هغه یې خپل تلپاتې حق او نجیب الله یې مرتد او غاصب ګانه. ده د خپل دغه حق په وړاندې قانوني نظام او ملي پخلاینې ته اهمیت نه ورکاووه، لکه تحول منونکی نجیب الله چې ورته ورکاووه. کارمل د خپلې عقیدې پر حقانیت باندې تر مرګ پورې هغسې ټینګ ولاړ و، لکه برېژنیف چې په شوروي اتحاد او هټلر چې په جرمني کې پر خپلو عقیدو ټینګ ولاړ و. د همدغې عقیدې په قوت و، چې کارمل ګورباچوف ته ویلي وو، که تاسې اوس خپل پوځ له افغانستان څخه بېرون کړئ بیا به مجبور شئ چې یو ملیون پوځ راواستوئ. دی اوس هم د ستالین د وخت جذمي کمونست و او په ماضي کې یې ژوند کول غوښتل که څه هم دی په دغه وخت کې د

خپلو سیاستونو او کړو په نتیجه کې د یوه افسانوي پاچا پر شان لوڅ لغړ شوی و.

په دغه حال کې په کابل کې دوه پروسې روانې وې، له یوې خوا د ملیشیاوو او اسلامي تنظیمونو کسانو ښار ته ننوتل وار په وار ډېرېدل او له بلې خوا د رجیم چارواکو، نظامي افسرانو او ګوندیانو له ښار نه بېرون کېدل. دوی اول په شخصي کورونو کې پټ شول او بیا ډېری یې له خپلو کورنیو سره د نورو په مرسته له وطن نه ووتل. له دوی نه ډېرو پېښور ته مخه وکړه که څه هم پاکستان ته یې د خپلې ایډیالوجۍ او جنګي چلند له مخې بد رد ویل. په خپله کارمل د حیرتان په ښار ګوتې کې جنرال مومن ته پناه یووړه، تر څو هلته د بې کسۍ او بې وسۍ په حال کې په حسرت سره مړ او خښ شو. خو وروسته طالبانو د هغه جسد د آمو په سین کې لا هو کړ، د دې لپاره چې هغه د خپلې خوښې ملک د روسیې په لور وړول شوی او په بېګانه افغانستان کې یې هیڅ نښه نه وي پاتې.

د ودان د لیکنې له مخې رازمحمد پکتین او اسلم وطنجار «تا تاریخ ۲۵ اپریل (۵ ثور) بافراد حزب اسلامی ګلبدین حکمتیار زمینه مساعد نمودند با لباس های ملکی در وزارت داخله جابجا و انها را مسلح ساختند. همچنان ماموریت های څارندوی شهر کابل را بانها تسلیم نمودند. ضمناً عده ای از افراد حزب اسلامی بکمک بعضی از صاحبمنصبان ګارد امکان یافتند در ارګ ریاست جمهوری نفوذ نمایند.» خو په ښار کې د شمال ایتلاف پله دېره درنده وه ځکه چې «...جنرال دوستم و متحدین او احمدشاه مسعود حزب وحدت

اسلامی قبلاً بطور علنی با کمیت بیش تر و امکانات بهتر که توسط (ستون پنجم) در قوای هوایی، اردو، قطعات کارد ملی وسایر ارکان های وزارت امنیت دولتی داخل شهر شده نقاط ستراتیجکی شهر را اشغال نموده، سلاح های ثقیل و تجهیزات بیشتر جنگی را بدست اورده بودند.»(۴۸) دغو ځواکونو په کابل کې د وسلو او دولتي شتمنيو په چور کولو پيل وکړ، چې هغه وروسته نورو ته سر مشق او په تنظيمي دوره کې د چور او وژنې يوه بله دوره شوه.

کارمليان د نجيب الله له ګوښه کېدلو نه وروسته په کابل ښار کې د لږ وخت لپاره لاس په کار شول. دغه وخت کابل تر هر بل وخت نه ډېر د مجاهدانو له خوا محاصره و او کارمليانو پر پوځ هم باور نه لاره او د هغه په وړاندې يې د خپلو موتلفانو په مټ لاس په کار شول او هغوی يې «برادران مجاهد» وبلل او دا يې له ياد نه وايستله چې هغوی يې تر دغه وخت پورې په ډالرو او کلدارو پلورل شوي اجيران ګڼل. اوس يې دغه «برادران مجاهد» مامور کړل چې ملي پوخ بې وسلې کړي. ودان وايي چې «در نتيجه قطعات قوای مسلح جمهوری افغاسنتان، اردو، څارندوی و امنيت دولتی را در مجموع خلع سلاح کردند و برادران را مسلح کردند.»(۴۹)

دوی هغه کسان وو، چې ويل يې غواړي په افغانستان کې ټولو خواريکښو وروڼو ته بې له هيڅ ډول توپير نه د مځکې په سر جنت جوړ کړي، خو اوس يې د قدرت په لوبه کې د ژبني او قومي تعصب لار ونيوله. دوی چې د خپل ا قتدار په وخت کې خپل مخالفان د انقلاب ضد په نامه مجبورول، خپل پلارنی هېواد پرېږدي او نورو ملکونو ته

کډه وکړي، اوس په خپلې لنډپارۍ سره مجبور شول، په خپله کډه وکړي او له دغسې حکومتونو نه پناه وغواړي، چې د خپلې ایډیالوجۍ له مخې یې تل ښکنځل.

د تنظیم واکی پیل

د اپرېل تـر ۲۴ پـورې اټکـل شـل زره وسـله وال مجاهـدان او قـومي ملیشیا په کابل کې ننوتلې او ښار یې تر دې حده خطرناک کړی و، چې د بینان سیوان په ژبه «کابل په هر چا پـورې اړه لـري، خـو هـیڅ څـوک پرې کنټرول نه لري.» بینان سیوان چې موظـف و، د سیاسـت مخکښ افغانان وهڅوي چې سره په ګډه کوم ډول پراخ بنسټ حکومت پر پښـو ودروي، اوس په دې لټه کې شو، چې افغانستان د بـې امنیتـۍ لـه نـاوړو پـایلو نـه وژغـوري. د اپرېـل پـه ۲۳مـه یـې پـه داسـې حـال کې چې د تنظیمونو مشران یې د وسله وال ټکرونو ناوړو پایلو تـه متوجـه کـړل، د پاکستان صدراعظم میا نواز شریف یې په افغانسـتان کـې لـه خطرنـاک حال نه خبر کړ. هغه په سبا ماښام د اپرېل په ۲۴مه ۱۹۹۲ په پېښور کې د اسلامي تنظیمونو سران د کوم ډول فیصلې لپاره د ګـورنر هـوس هـال ته وبلل. حکمتیار چې کابل ته نزدې چیرته و، په غونډه کې ګډون ونکـړ او قطب الدین هلال د هغه په استازیتوب پکې ګډون وکړ، خو هغـه لـه غونډې نه د کومې موضوع پر سر د اخـتلاف لـه امله زر ووت. پـه دغـه وخت کې د نوازشریف حکومت او حکمتیار اړیکې سړې شـوې وې. د یادولو وړ ده چې د دغو تنظیمونـو مشـرانو لـه افغانسـتان نـه د شـوروي پوځ وتلو نه یوه اونۍ وروسته د فبروری په ۲۳مه ۱۹۸۹ یـو عبـوري یـا

انتقالي حکومت په پښنو درولی و، چې سروال یې صبغت الله مجددي او صدراعظم یې عبدالرب رسول سیاف و. خو دا چې یو انحصاري حکومت و، تر دغه وخته یې اعتبار له لاسه ورکړی و. په تېره چې مجاهدان یې د جلال اباد ښار په نیولو کې پاتې راغلي او تر دغه وخت یې کوم مهم کار هم نه وکړي. سربېره پر دې چې هغه یوازې تنظیمي جوړښت و، د هغه په جوړښت کې د عربستان ډالرونو غټ رول لرلی و. هر څه چې و، د حالاتو په تغییر سره د نوي انتقالي حکومت پر پښنو درول ضروري شوي وو. خو د دغه حکومت په جوړولو کې هم هماغه تېروتنې تکرار شوې چې هغه وروسته د کورني جنګ یو علت شو. زه د دواړو حکومتونو د جوړېدلو په وخت کې په پېښور کې وم او د دواړو په اړه مې دقیق مالومات ترلاسه کړي، چې د هغو پر بنسټ دلته خپله لیکنه په لنډ ډول وړاندې کوم او خپله لیکنه پای ته رسوم.

د پېښور دوهمه فیصله د افغان حکومت د تنظیم په اړه څنګه وشوه، په یقین سره مالومه نه ده. دغومره مالومه ده چې هغه په یوه ماښام کې وشوه او د عبدالرب رسول سیاف په قلم له حکمتیار نه پرته ټولو اسلامي تنظیمونو مشرانو لاسلیک کړ، چې زه یې دلته ټکی په ټکي نقلوم:

بسم الله الرحمن الرحیم

۱- پرېکړه وشوه چې د حضرت صاحب صبغت الله مجددي تر مشرۍ لاندې دې یو پنځوس کسیز هیئت داخل د افغانستان ته ولاړ شي، تر څو د دوه میاشتې [میاشتو] په موده کې د موجود واکدارانو څخه قدرت په پوره ډول او بې [له] قید او شرطه ترلاسه کړي. د دغه

هيئت مشر به په همدې [همدغو] دوو مياشتو کې د دولت د رياست ممثل هم وي. دغه هيئت به د دغې مودې څخه وروسته د عبوري دولت تر اړخه د اسلامي موقتي شوراى په حيث پاتې کيږي او رياست به [يې] د حضرت صاحب په غاړه وي. د دې شورى موده به هم څلور مياشتې وي.

۲- پريکړه وشوه چې استاد رباني دې د څلورو مياشتو لپاره د افغانستان د اسلامي موقت دولت د رييس او د رهبرۍ شورى د مشر په حيث وي، دى به خپل کار هلته شروع کوي، چې د قدرت د انتقال دوه مياشتې پوره شوې وي.

۳- دا پورته تعين شوې مودې کې به يوه ورځ هم نه تمديديږي.

۴- د صدارت مقام او د کابينې نور غړي به د تنظيمونو د مشرانو نه پرته د دوهمه درجه غړو څخه ټاکل کيږي.

۵- د صدارت مقام د افغانستان اسلامي حزب ته ورکړل شو.

۶- د صدارت معاونيت او داخلې وزارت د افغانستان اسلامي اتحاد ته.

۷- د صدارت معاونيت او د معارف وزارت د مولوي صاحب خالص حزب ته.

۸- صدارت معاونيت او خارجه وزارت د محاذ ملي اسلامي ګوند ته ورکړ شو.

۹- د دفاع وزارت د افغانستان اسلامي جمعيت ته ورکړ شو.

۱۰- ستره محکمه د حرکت انقلاب اسلامي تنظيم ته ورکړ شوه.

او دا پريکړه هم وشوه چې شوراى رهبري به علاووه پر

تقسیمات.... د حزب وحدت او شورای ایتلاف او مولوي صاحب منصور او نورو وروڼو لپاره وزارتونه تثبتیږي.

د دې ټولې پروسې عمر شپږ میاشتې ده او په دې ترڅ کې به د راتلونکي انتقالي حکومت لپاره ا سلامي متفق علیها شورا تصمیم نیسي، د هغه انتقالي عمر به دوه کاله وي.»

لکه چې دمخه وویل شول دغه غونډه د پېښور د ګورنر هاوس په ماڼۍ کې د ۱۹۹۲ کال د اپرېل په ۲۴مه په یو ماښام کې پیل او تمام شوه. په هغې کې غیر افغانان له افغانانو نه ډېر وو، که څه هم موضوع د افغانستان لپاره د حکومت تنظیم و، نهه تنه د شپږو تنو په وړاندې: د پاکستان صدراعظم، د پاکستان د پوځ لوی درستیز، د آی‌اس‌آی مشر، د عربستان د استخباراتو رییس، په اسلام اباد کې د عربستان او ایران سفیرانو او داسې هم بینان سیوان او دوه نور د پاکستان او عربستان. دغو لوړو چارواکو چې د مقاومت په دوره کې د خپلو حکومتونو او نورو مرستې د پیسو او وسلو په ګڼون زیاتره د آی‌اس‌آی له لارې د تنظیمونو امیرانو ته رسولې، هغوی یې احسانمن او تر نفوذ لاندې وو. له همدې امله به وي، چې د دغې پرېکړې په متن کې د افغان او ملت نوم هیڅ یاد شوی نه دی. ډېره مهمه دا ده چې دغه حکومت د خپل سلف، عبوري حکومت پر خلاف چې د تنظیمي شورا د غړو له خوا غوره شوی و، د یو څو تنو باندنیانو او افغانانو له خوا تنظیم شو او دوی حکومتي لوړ مقامونه یوازې تنظیمي لویانو ته ځانګړي کړل، هغه هم په هغه ډول چې هغه لکه د دوی شخصي ملکیت وي. د دوی دغه چلند او ذهنیت وښودله چې د اعلی واکمنۍ سرچینه لکه چې دوی

وي، نه د افغانستان خلک. په دې ډول دغه حکومت يې د عقيدې له مخې يوازې خپلو تنظيمونو ته منحصر کړ او دا يې په نظر کې ونه نيوله چې د خلق او پرچم نظامونه چې د سياسي عقيدې له مخې انحصاري وو، په مطلق ډول ناکام شول. دوی بې له شک نه د مقاومت په دوره کې جهاد کړی وو،خو دوی په خپله ويل چې د دوی جهاد في سبيل الله يانې دخدای تعالی لباره دی، نه د کوم مقام يا پيسو لپاره. دوی دا هم په نظر کې ونه نيوله چې دا د نورو په شان د دوی ملي، ديني او انساني وظيفه وه چې د تېري په وړاندې له خپلو ارزښتونو نه دفاع وکړي. سره له دې هم تنظيمي کسانو او پاکستاني چارواکو ويل چې د دغو تنظيمونو کسانو جهاد کړی، دوی حق لري حکومت تنظيم کړي او حکومت وکړي. خو دوی دا په نظر کې ونه نيوله چې د يرغلګرو او د هغو د تابعانو او پلويانو پر ضد ټولو افغانانو په بېلو درجو او په ډول ډول وسلو جهاد کړی، نه يوازې دوی. پر هغه سربېره په ټولو حقوقي منشورونو کې منل شوی پرنسيپ دا دی، چې په يوې سياسي ټولنې کې د حکومت جوړول د خلکو يا د هغو د استازو حق دی.

چې ځانله حکومت د انتخاباتو يا اتفاق او يا په کومې بلې لارې جوړ کړي، دا به ومنله شي، چې دا يو اضطراري وخت او په لنډه موده کې د انتقالي حکومت تجويز نيول حتمي وو. خو په همدغه حال کې هم پوره ممکنه وه، چې هغه پراخ بنسټ يا افغان شمول او په هغه کې دغسې افغانان وي، چې په دولت او سياست کې د تجربو او ښه نامه خاوندان وي، لکه سيد شمس الدين مجروح، ډاکټر محمد يوسف، ډاکټر صمد حامد او ډاکټر عبدالقيوم او نور. په افغانستان غوندې هېواد کې له پراخ

بنسټ حکومت نه پرته کېدونکې هم نه ده، چې د یو څو تنو له خوا جوړ شوی حکومت به حکومت وکولی شي. تجربو ښوولې ده چې دغسې حکومت په هر نامه چې یاد شي په اوله درجه به په خپل ټینګښت پسې وي او که پاتې شي زورواک کېږي او د زورواکۍ او انحصار پایله بیا سیاسي کړکېچ، بې اتفاقي، ورانی، وژنې او د مغرضو ګاونډیو مداخلې دي، لکه په افغانستان کې په تنظیمي دوره کې چې همدغسې وشول.

لا عجبه دا ده چې سربېره پر دې چې حکومت تنظیمونو ته ځانګړی شو، سیاسي واقعیتونه هم په نظر کې ونه نیول شول او د دولت د سروالۍ مقام د یوه واړه تنظیم مشر ته ځانګړی شو. هغه هم د دوه میاشتو لپاره. په دغې لنډې مودې کې هغه په وران شوي او جنګ ځپلي هېواد کې اساسي کار کولی نه شو، هغه هم په هغه حال کې چې چارواکي یې په حکومتي چارو کې نابلد خو په جنګي چارو کې د تجربو خاوندان وو. د استاد رباني لپاره هم څلور میاشتې لږې وې، له همدې امله وه چې ډېرو تنظیمي غړو په هماغه وخت کې دغه پرېکړه غیر عملي بلله او رباني بیا خپله دوره له څلور میاشتو نه څلورو کلونو ته اوږده کړه، چې هغه بیا د تنظیمي جنګونو غټ علت شو. بل اساسي تکی دا دی چې د دغې پرېکړې اصلي نوښتګر د پاکستان صدراعظم نوازشریف و او هغه د یوه مجرب سیاستمار په حیث په دغې طرح کې د افغانستان لپاره یوه بده راتلونکې په نظر کې نیولې وه. هغه په خپله هم وروسته د انتخاباتي فعالیتونو په وخت کې په ویاړ سره ویل چې ده دغسې کار وکړ، چې په هغه سره د افغانستان پوځ منحل شو.

عبدالله شینواری دغې موضوع ته ځیر شو او ویل چې بهرنیو «د

افغانستان پر ضد په يوې ستړې دسيسې» لاس پورې کړ، چې دغسې نظام رامينځ ته کړي چې د افغانستان د ډېره‌کي قوم او لږه‌کيو ترمينځ ټکر حتمي کړي. دی دا هم وايي چې له دغه تجويز نه اصلي مطلب دا و، چې دغه تنظيمونه سره وجنګېږي او په جنګونو کې د سکد او رېګن لونا-۱، لونا-۲ په نومونو راکټونه او داسې هم هغه ډېرې وسلې چې دغو تنظيمونو لرلې او زېرمه کړې وې او ګاونډيو هېوادونو نه لرلې، په جنګونو کې مصرف کړي او افغانستان يو بې وسلو ناتوان هېواد شي.(۵۰) دا ټول ځکه چې د پېښور دغه غونډه داسې وه چې لکه جنګ ګټونکي جنګي غنيمتونه پر خپلو کې سره ويشي او د ملت پروا نه کوي.

په دې ډول د پېښور دغه پرېکړه ليک وښودله چې افغانان اوس مجبور دي، د يوه شوروي اتحاد پر ځای له څو شوروي اتحادونو سره سر او کار ولري. په رښتيا هم هر مغرض ګاوندی له هماغه وخت نه په دې پيل وکړ، چې له افغانانو سره د اسلام په جامه کې د لوی ورور په شان چلند وکړي او د هغو پر هغو قربانيو او رول سترګې پټې کړي، چې يې د شورويت په نسکورولو کې لرلې او په دې ډول يې دوی هم د هغه له خطر نه د تل لپاره بچ کړل.

پایلیک

د شلمې پېړۍ په دوهمې نیمایي افغانستان کې د سرطان په کودتا، د ثور په کودتا او د شوروي اتحاد په یرغل سره دغسې حکومتونه په واک شول، چې انحصاري او یو ګوندي وو او د اساسي قانون په نه شته توب سره د چارواکو په فکر او اراده چلول کېدل، بې له دې چې دوی کوم مقام ته ځواب ووایي. دوی په تېره امنیتي چارواکو هغه څه کول چې یې په خپله غوښتل یا له پاس نه ورته هدایت کېده. د لومړي حکومت په اخر کې یو قانون وایستل شو او پرې عمل کېده. په پرچمي رجیم کې هم یو موقتي اساسي قانون اعلان شو خو هغه نه یوازې له پام نه غورزول شوی و، چارواکو د هغه پر خلاف هم عمل کاووه. د دغو ټولو نتیجه دا شوه چې په افغانستان کې په دغه څه کم دوو لسیزو کې دغومره ډېر جنګونه وشي، دغومره ډېر افغانان ووژل شي، هېواد دغومره ډېر وران شي او دغومره ډېر افغانان باندنیو ملکونو ته کډوال شي او ټولنه او ملي پیوستون دغومره ډېر درزي شي، چې بل هیڅ وخت دغسې نه و شوي. دا په دغسې حال کې چې دغه رجیمونه د عصري تعلیم کړو، پرمختګ غوښتونکو افغانانو له خوا چلول کېدل او هر یوه یې نارې وهلې چې مونږ خلکو ته خدمت کوو او هېواد ودانوو. په فیشني دریشیو کې دغه حکومتي او ګوندي چارواکي په ظاهر کې

مدني او مهذب ښکارېدل خو کړه يې په واقع کې د ځناورو په شان وو. رسمي پروپاګند هم بل هيڅ وخت دغومره عام نه و، افغان ټولنه هم بل هيڅ وخت دغومره کړکېچنه نه وه او د چارواکو د کړو او وينـاوو ترمينځ توپير يا دوه مخيزتوب هم دغومره عام نه و، لکه په دغې دورې کې چې و.

دغه ټول کارونه چې زياتره يې نوي او بېساري وو، په خلقي او پرچمي دوره کې وشول. دواړه يې په يوه ګوند کې- د افغانستان خلق دموکراتيک ګوند کې تنظيم شوي وو،خو هغه په واقع کې سره بيل ګوندونه وو او غړي يې په حکومتي چارو کې بې تجربې، خو د ټينګې سياسي عقيدې خاوندان او پر شوروېت او زورواکۍ دغومره ټينګ ولاړ وو، چې غوښتل يې افغانستان غونډې هېواد د شورويانو په مخکښۍ او هدايت اداره کړي، نه د خپلو وطنوالو په مرسته او همکارۍ. په دې ډول دوی د شوروېت د عقيدې له مخې دغسې يوه ناشونکي کار ته ملا تړلې وه، چې له امله يې دواړه په مطلق ډول ناکام شول. په دغې پوره ناکامۍ کې د دواړو ګوندګيو د مخکښانو يا لويانو رول اساسي او ټاکونکی و.

د دوی ټولو د ناکامۍ سرچينه د ثور له کودتا نه يو څه وروسته د افغان د ملي تور، سور او شين رنګه بېرغ پر ځای يوازې د سره رنګ پېرغ غوره کول او د خلکو په مخ کې د هغه پورته کول او رسمي کول وو. په دغه کار سره خلکو په حقه درک کړه چې دا د ټولنې د کمونستي کولو په لور لومړنی ګام دی، په رښتيا هم نورمحمد تره‌کي د ک. ج. ب يوه لوړپوري چارواکي کريچکوف په پټه ډاډه کړی و، چې «... خو مونږ

غوره ګڼو د شوروي اتحاد مثال عملي کړو، هغه څه چې په افغانستان کې پيښيږي، هغه د شوروي د ماډل له مخې د پرولتاريا دکتاتورۍ پيل دی.»[1] له هغه وروسته و، چې د حکومت په وړاندې د خلکو پاڅونونه پيل شول، او خلقي چارواکو هغه وځپل. خلقي لويانو د پرچم ګوندګی هم وځپه او لويان يې اول د سفيرانو په توګه د باندې ملکونو ته واستول او بيا يې له افغان تابعيت نه محروم کړل او په دې ډول ګوندي پيوستون له مينځ نه لاړ. د هرات له پاڅون نه وروسته وو چې د خلقي حکومت د مشرۍ په سطح کې هم درزونه ښکاره او وار په وار ژور او په پای کې مرګکي شول. له دغه پاڅون نه وروسته و، چې حفيظ الله امين د لومړي وزير په توګه غوره شو او د اکسا سروال اسدالله سروري او وزيرانو سيد محمد ګلابزوی او محمد اسلم وطنجار او مزدور يار ورسره مخالفت پيل کړ او د کليوالي ذهنيت له مخې يې ورسره د ګونديمارۍ لار ونيوله او د هغه په وړاندې د تره‌کي تر شاودرېدل. تره‌کي هم داسې وګڼله چې دوی يې رښتيني مخلصان او امين يې رقيب او په دې لټه کې دی چې دوی ټول بېواک او لوړ واک د ځان کړي. دوی ټول په شورويانو ډاډه وو، چې رقيب به يې چې په ګوند، پوځ او حکومت کې تر ټولو پياوړی و، له واک نه وغورځوي، نو دوی نور هم پر شورويت معتقد او پر لويانو يې متکي شول. تره‌کي لا دمخه شوروي لويان له خپل اخلاص نه ډاډه کړي او ورته ويلي وو، چې هغومره چې دوی له دوی سره نږدې دي له بل چا سره به نږدې نه شي. د همدغه نږدې والي له امله و، چې برېژنيف وروسته (سپټمبر ۱۰۷۹) کې تره‌کي ته هدايت وکړ، چې له امين نه چې له حد نه ډېرواک يې تر لاسه کړی

ځان خلاص کړي.

برېژنيف سره له دې چې د تجربو خاوند و، تره‌کي ته دغسې وظيفه وسپارله چې تر سره کولی يې نه شوه او شايد نه يې هم غوښتل. خو څنګه چې هغه د ستر واکمن هدايت و، بايد ترسره شي. بېچاره تره‌کی د دغه هدايت په ترسره کولو کې نه يوازې پاتې راغی، خپل ژوند يې هم له لاسه ورکړ او امين د دولت او ګوند بېجوړې سروال شو او د دغو ګوندیمارو ځای هم د ک. ج. ب والو په مرسته بلغاريه شوه. خو امين د دولتمشر په توګه د شوروي اتحاد په قالب کې نه ځايېده. هغه په دې پيل وکړ، چې خپل هېواد د يوه خپلواک سروال په شان اداره کړي. خو شوروي لويانو په تېره د ک. ج. ب سروال يوري اندروپوف ته دغسې امين د زغملو نه و او فيصله يې وکړه چې هغه او حکومت يې په نظامي زور نسکور او پر ځای يې خپل شوروي شوي افغانان په واک کړي. دا هغه څه وو، چې دغه پراري ګونديماران او شوروي شوی پراري پرچميان ورته سخت په انتظار وو، هغه و چې ک. ج. ب والو دوی ټول د ختيځې ا روپا له هېوادونو نه مسکو ته انتقال کړل. هلته خلقيانو د اسدالله سروري په مشرۍ او پرچميانو د ببرک کارمل په مشرۍ د ک. ج. ب د پروګرام له مخې سره اتحاد اعلام کړ. دوی تر دغه وخته سره مرګکي دښمنان وو. دوی دغه اتحاد د دې لپاره وکړ، چې شوروي اتحاد ورسره مرسته وکړي او په خپل پوځ سره امين او حکومت يې نسکور کړي. دوی په واقع کې په خپل دغه چلند سره شورويانو ته د افغانستان د لاندې کولو لپاره پلمه برابره کړه. شوروي لويانو بيا په خپل پوځ سره د دوی په نامه پر افغانستان پوځي يرغل

وکړ، امين يې وواژه، حکومت يې رنګ کړ او پر ځای يې د کارمل په د ولتمشرۍ او د سروري په مرستيالۍ يو تابع حکومت پر پښو ودروه.

په دې ډول شوروي لويان خوښ شول چې د دغو پراري او شوروي شويو پرچميانو او خلقيانو په غوښتنه يې افغانستان لاندې کړ او خپله امپراتوري يې پراخه کړه. دغه پرچميان او خلقيان هم خوښ شول چې شوروي لويانو د دوی وطنوال دښمن او حکومت له منځ نه يووړ او پر ځای يې دوی په واک ورسول. په دې ډول دواړو خواوو له يوه او بل نه د خپل مقصد لپاره کار واخيست. خو په واقع کې دا شورويان وو، چې دغه خلقيان او پرچميان يې د خپل مقصد په لار کې استعمال کړل، ځکه چې دوی يې هم د خپلو پوځيانو په يونيفورم کې په افغانستان کې دننه کړل او هم يې هلته له هغو او هم د هغو له نورو ملګرو نه جوړ يو تابع حکومت پر پښو ودروه. په دې ډول دغو خلقيانو او پرچميانو په خپل دغه عمل سره د خپلو وطنوالو ملي حاکميت، خپلواکي او داسې هم د هغو ملي او ديني ارزښتونه تر پښو لاندې کړل. دوی ځکه دغسې وکړل چې واک ته د رسېدلو په مقصد دوی شوروي شوي او له افغانيت نه وتلي وو، په داسې حال کې چې د دوی اصلي وظيفه د نورو افغانانو په شان دوطن او خپلواکۍ ساتنه وه. دا په داسې حال کې چې دوی پوهېدل چې زمونږ د عصر په ملي دولتونو کې منل شوی حقوقي پرنسيپ، په ټول جهان کې غوره تعامل او د سليم عقل تقاضا دا ده چې که څوک يا کومه ډله غواړي دولتي واک وچلوي هغه بايد له خپلو وطنوالو نه ترلاسه کړي، نه له باندنيانو نه. دغو خلقيانو او پرچميانو دا هم په نظر کې ونه نيوله چې که نور هم د دوی پر شان عمل وکړي،

افغانستان به د يوه هېواد په توګه او افغانان به د يوه ملت په توګه پر خپل حال پاتې نه وي. دوی دا هم په نظر کې ونه نيوله چې دوی د دغسې بېګانه ګانو په ګټه عمل وکړ، چې وطنوالو يې هغوی ملحد او کمونست ګڼل او د هغو ترلاس لاندې حکومت يې هيڅ نه منه، نو وطن او وطنوالو ته د دوی دغه خيانت د بښلو نه دی، چې له امله يې په لکونو افغانان د خپل وطن، خپلواکۍ او د عزت او ننګ په دفاع کې شهيد شول. په نتيجه کې دوی او هم د دوی باداران د دغه مظلوم او باتور او عزتمن ولس له دغسې ټينګ او پرله پسې مقاومت سره مخ شول، چې په پای کې دوی ټول په خپل مقصد کې ناکام، خپلو خلکو او نړۍ والو ته بې اعتبار او په بېسارو مصيبتونو اخته شول. په دغسې بېجوړې مقاومت سره افغانانو په رښتيا رستمي حماسه وکړه.

کارمل که څه هم د يوه زبرځواک پوځ يې تر شاولاړ و، له اول نه له غټو ستونزو سره مخ شو، چې ډېره غټه يې د هغه د رجيم او د يرغلګر پوځ په وړاندې ولسي مخالفت و، چې ډېر زر ښاريانو په تېره دکابل خلکو، د ښوونځيو د نجونو او هلکانو او د پوهنتون د محصلانو له خوا په ټينګه او عام ډول وښودل شو. د معاصر افغانستان په تاريخ کې دا لومړی ځل و، چې د يرغلګر پوځ او د هغه د لاس لاندې رجيم په وړاندې مخالفت د ښاريانو له خوا وښودل شو. له هغه زر وروسته د اسلامي تنظيمونو مجاهد ځوانانو په ټول افغانستان کې د خلکو د غوښ اکثريت په ملاتړ د يرغلګر پوځ پرضد ګوريلايي يا شريکي جنګونه په پرله پسې ډول وکړل، تر څو يې په څه باندې نهو کلونو کې دغه زبرځواک پوځ له خپل هېواد نه سرښکته په وتلو مجبور کړ.

د کارمل بله غټه ستونزه له خلقیانو په تېره له اميني نظامي خلقیانو سره وه، چې هم تر پرچمي افسرانو ډېر وو او هم ښه جنګېدل. شورويان له دغه حال نه ښه خبر وو، جنرال شبرشين لا وايي چې «هغه افغانان چې زمونږ په لور دي، هغه ډارن او سست دي.»[۲] په جنګ کې ښکېلو افسرانو هم ویل چې «...افغاني پوځ په خلاص مټ نه جنګېږي.»[۳] کوم هغه اتحاد چې په مسکو کې د کارمل او سروري ترمينځ شوی و، د امين د حکومت له ړنګېدلو نه وروسته له مينځ نه تللی و او کارمل د پیاوړي خاد په لرلو سره هم نه شو کولی نظامي خلقیان هغسې وځپي، چې د مخه یې دوی ځپلي وو. دغه ستونزه تر پایه پاتې وه او دواړه ګوندګي د پخوا په شان سره مخالف وو، نو کارمل هم «...نه له دغه پوخ سره مينه لرله او نه یې پرې باور کاووه [او هغه لا] ترې ډارېده.» په دغه حال کې «...ببرک په هېواد کې د ملي دموکراتیکې واکمنۍ ټینګښت چاره په عمومي ډول د شوروي په مټو ټینګول غوښتل.»[۴] کارمل بیا لکه چې په متن کې یې بیان شوی، له شورويانو نه دا هم غوښتل چې څنګه چې دی پر خپل پوځ باور نه لري، شوروي سرتېري دې وسله وال مخالفان وځپي. د مايوروف په وينا کارمل لا «...د هغه [پوځ] له ماتو یې خوښي هم ښودله، ځکه همدا افغانستان ته د نورو او لا نورو پوځونو د راليږلو په اړه مسکو ته د لمن غوړولو موجهه پلمه وه.»[۵] شوروي پوځ مجبور شو چې له مجاهدانو سره په نښتو کې ډېره برخه واخلي او په خپل بري سره دغومره ډاډه اوسي چې د هغه لپاره نېټې وټاکي. مايوروف وايي چې «...زه پر دې باوري وم چې د ۱۹۸۱ کال تر پای پورې به د دښمنو ډلو له مينځ نه

وړل بشپړ شي.»[۶] دغه نېټه چې یوازې د کاغذ پرمخ پاتې شوه، په بل کال په خپله اندروپوف د دوو ورځو لپاره په پټه کابل ته راغی او هلته یې له کارمل او نجیب الله او نورو سره خبرې وکړې، چې د هغو په «...پایله کې یوه داسې ستراتیجکي دنده طرح شوه چې د ۱۹۸۲ کال په بهیر کې به د افغانستان په خاوره کې ټول وسله وال باندونه شنډ وي.»[۷] دغه نېټه هم بې مانا شوه او څومره چې شوروي پوځ په جنګونو کې ښکېل کېده، تلفات یې هم ډېرېدل. مایوروف وایي چې «...افغانستان کې د دغسې برې هرې ورځې زما د مورني پوځ له اتو تر لسو تنو ژوند رانه اخیسته، نور شل-پنځه ویشت تنه» ټپي کېدل او «... له ۱۵-۱۷ سرتېري، واړه ظابطان او آن افسران په زیړي اخته کېدل.» دی دا هم وایي چې «ماته دا پته هم وه چې د جګړې هره ورځ زما هېواد ته له یو نیم نه تر دوو ملیونو روبله تمامېږي.»[۸] مایوروف د یوه دراک او واقع لیدونکي جنرال په توګه دې نتیجې ته ورسېد، چې د «...افغانستان لانجه باید په عمومي ډول په سیاسي او دیپلوماتیکې لارو غوڅه شي.» په دې اړه دی د چارو په لټه کې شو، چې مهمه یې دا وه چې د ۱۹۸۱ کال د مارچ په ۲۲مه یې په مسکو کې دغسې یوې خاصې غونډې ته وړاندیز وکړ، چې له برېژنیف نه غیر له نورو ګوندي او حکومتي لویانو نه جوړه وه او اندروپوف یې مشري کوله.

دغه غونډه د دې لپاره بلل شوې وه، چې مایوروف چې په افغانستان کې د شوروي لوی سلاکار او په شوروي اتحاد کې د مځکنیو قواوو د قومندان مرستیال و، هغو ته د افغانستان د سیاسي او نظامي وضع په اړه مالومات ورکړي. خو ده هلته د خبرو په مینځ کې د توقع پر خلاف

د خپل پوخ په اړه خپل نظر په دې ډول ښکاره کړ، چې مونږ «...باید د افغانستان د دموکراتیک جمهوریت مشرتابه او ملګري کارمل ته خبر ورکړو، چې په راروانو شپږو میاشتو کې د څلویښتم لښکر نیمایي برخه له هیواده وباسو او پاتې نیمایي به یې په نورو شپږ میاشتو کې ایستل کیږي... باید د انقلاب د ننګې مسؤلیت د افغانستان د دموکراتیک جمهوریت د خلکو دموکراتیک ګوند او د هغه د مشر تابه پر غاړه واچول شي.» په دغه واندیز سره د ده په الفاظو « د څو شېبو لپاره مرګونې چوپتیا وشوه» او د دفاع وزیر «اوستینوف په قهر راوکتل» خو دی وایي چې «په هغه شېبه کې مې هر څه پر ځان منلي وو.» دغه وړاندیز وروسته د ګورباچوف فارمول ته ورته و، چې د هغه له مخې دغه پوځ له افغانستان نه وایستل شو، خو د مایوروف وړاندیز رد شو او دی د پخوا په شان د دندې د ترسره کولو لپاره کابل ته واستول شو.(۹)

مایوروف به په خپل دغه ډول وړاندیز سره د یو شمیر افغانانو له نظرونو نه متاثر شوی وي. سلیمان لایق په یوه خصوصي کتنه کې ورته ویلي وو، چې «هیڅوک پر دې بریالي شوي نه دي، چې افغانستان لاندې کړي. نه مقدوني سکندر، نه چنګیز خان او نه هم انګریزان او تاسې هم دا کار کولی نه شئ... هیڅوک ستاسې د دې انقلاب ملاتړ نه کوي.» په پای کې هغه رډ ورته کړه چې «ځئ، له افغانستان نه لاړ شئ، په سمه ووځئ، په حیا سره» له دغه رډ ویلو سره سره مایوروف ورته وعده ورکړه چې «... د هغه له خوا پر وړاندې شویو ستونزو به فکر وکړي» د قول اردو قومندان ډګروال خلیل هم د ۱۹۸۱ کال په

جنوري کې مایوروف ته ویلي وو، چې «...تاسې به شرمېدلي له افغانستانه ووځئ» او تاسې «...افغانستان پیرلی شئ، خو ماتولی نه شئ.»[۱۰] د کارمل پلار متقاعد جنرال محمد حسین هم مایوروف ته ویلي وو، چې بری مو ناشونی دی او خپل پوځ له افغانستان څخه وباسئ. شکاکان ممکن دغه ویناوې مبالغه وګڼي، خو مایوروف چې د ښه احساس خاوند انسان و، غوښتل د افغانانو په نظرونو پوه شي او هغوی یې دغه کار ته هڅول او ډاډه کول، چې ویناوې به یې پټې وي. د ده ښه انسان توب له دېنه هم څرګند دی، چې د شوروي اتحاد د پوځ لوی درستیز اوګارتوف ته چې لکه دمخه ویل شوي، د یرغل په مخالفت یې اواز جګ کړی و، له کابل نه په تیلفون کې ویلي وو، چې زمونږ پوځیانو «...په جنایت لاس پورې کړی دی، پر مجاهدینو له مېخونو نه ډک بمونه... ډېر تخریبوونکي بمونه اوروو.» اوګارتوف ورته په ښکته اواز وویل چې «دا د لوړو مقامانو پرېکړه ده، پوه شوې.»[۱۱]

د مایوروف بل تجویز دا و، چې دولتمشر کارمل باید خپل پوځیان وهڅوي، چې د زړه جنګ وکړي، خو هغه ځان په ارګ کې قید کړی او حتی خپل لوړ پوړي ګوندي او پوځي ملګري یې هم نه لیدل. د جنګي وضع او د پوځ د ناتوانۍ له امله چې مجاهدان وځپي تر روحي فشار لاندې شوی و. دی به له دې امله هم غمجن و، چې ډګروال اوساد چې تل د کارمل تر څنګ و او د هغه څارنه یې کوله، دی چې د (او) په نامه یادېده، د ک. ج. ب افسر و له شخص اندروپوف سره یې «د ځانګړي اعتمادي کس» په توګه ارتباط لاره.[۱۲] مایوروف وایي چې کارمل «...له ملګري (او) سره په ګډه شراب څښلو ته دوام ورکاوه او

دا دويمه اونۍ وه، چې هيڅ څوک يې مانۍ ته نه پرېښودل.»[۱۳] مايوروف په دغه حال کې يوه ورځ چې نېټه يې ورکړل شوې نه ده، په يوازې ځان له کارمل سره په ارګ کې وليدل، خو کارمل لکه څنګه چې ورته ويل شوي وو، د نېشې په حال کې و او د هغه په مخ کې يې هم د وډکا پيالې تشولې او پرتې ويلې. د هغه په دفاع کې (او) مايوروف ته وويل چې «هغه غمجن دی... د مزار غميزه... کندهار... هغه ډېر غمجن دی.» مايوروف وايي چې «کله مې دا فکر کړی و، چې داسې له شرمه ډکه پېښه به ګني پر خپلو سترګو ووينم؟» په پای کې دی بېحوصلې شو او (او) ته يې په ټينګه وويل چې زما له خوا ورته ووايه چې «که دی، ببرک کارمل همدا نن له شراب څښلو نه لاس وانخلي نو زه به يوري اندروپوف او ديمتري اوستينوف ته خبر ورکړم... او بله دا چې خو دا تاته وايم چې له دې ځايه به داسې والوزي، چې خدای خبر چېرته به مځکې ته راکوز شي.» ډګروال (او) د کارمل ځواب په دې ډول وژباړه چې «دی پوښتنه کوي، چې څه وکړم، هغه د اپرېل (ثور) انقلاب لپاره هر څه ته چمتو دی....» او «هر هغه څه به وکړي چې ملګري برېژنيف، اندروپوف، اوستينوف، ګروميکو يې... ورته ووايي.» د مايوروف سملاسي هدايت ورته دا و، چې «... د اوس لپاره بايد دی همدا سبا د کابل په تلويزيون کې وينا وکړي، د هېواد د حالاتو او د انقلاب د برياوو په ساتنه کې له دښمن سره د وسله والې مبارزې د برياليتوبونو به اړه دې وغږېږي... بايد عسکري چونيو ته ورشي، له قومندانانو، د ټبرونو له مشرانو او د ولايتونو له واليانوسره وګوري.» په پای کې مايوروف وايي چې «په ژوند کې مې احمقان، لټان او شرابيان

نه خوښېدل او دلته دا ټول صفتونه په يوه کس کې راټول شوي وو او دا سړی بيا ګوندي لاربښود او د دولت مشر و. له ارګ نه بېروحه ووتلم. زه پوهېدلم چې څه ناولې او خبيثه پېښه شوې ده.»

دا به ځکه «ناولې پېښه» وه، چې مايوروف د اندروپوف د هدايت پر خلاف له کارمل سره چلند کړی و، هغه ورته ويلي وو، چې «پوهېږو چې کارمل يوه کرغېړنه څېره ده، خو زمونږ لاربښودنو ته کلک غوږ نيسي. د هغه ملاتړ وکړه.»(۱۵) دا د برېژنيف اخري وخت و او شورويان ډاډه وو، چې پوځ به يې مجاهدان ځپي. دوی ټول پر کارمل ولاړ وو، د همدغه کال په پای کې و، چې ستر جنرال مايوروف په افغانستان کې له څه باندې يو کال خدمت نه وروسته مسکو ته وغوښتل شو او کارمل د هغه په سپارښتنې عمل ونه کړ.

اصلي خبره در جيم د پوځ وه چې د مجاهدانو په وړاندې يې جنګي قابليت ښه نه شو او خلقي افسران د پخوا پر شان له پرچمي افسرانو سره وران وو او په سياسي لوړه سطح کې د لويانو ترمينځ يې بې اتفاقي وه، چې دا ټول د رجيم او د پوځ اساسي نيمګړتيا وه. شوروي پوځ د پخوا په شان په نښتو او جنګونو کې ښکېل و، چې د هغه له امله شوروي افسرانو له پرچمي ا فسرانو سره زيږ چلند کاووه، لکه چې جنرال شبرشين وايي «...قومندې مو ورکولې، خپل ترتيب او دود مو ورته لېږداووه؛ د (ته) په خطاب سره مو ورسره سلوک کاووه؛ په سوک مو مېز ورته ډباووه، [او] په انټرنيشسلتي ساحه کې مو ورته د مور ښکنځا کولې [کوله].»(۱۶) کارمل څو کاله پر خپل مقام پاتې و او دا په ۱۹۸۶ کې د ګورباچوف په واکمنۍ کې و، چې له دغه مقام نه وغورزول

شو او نجیب الله یې پر ځای وټاکل شو.

نجیب الله د ګورباچوف د پروسترویکا له اصلاحي پروګرام نه په الهام سره د ملي پخلاینې په نامه په ورته سمونونو پیل وکړ او خپل زیږ او ضیق پرچمي رجیم یې تر ډېره حده نرم کړ او ځان یې هم ملي او دیني شخص وښود، چې دمخه یې بیان شوی دی. په دغو سمونونو سره په دواړو هېوادونو کې دغسې نوي ځواکونه او هیلې هسکې شوې، چې له امله یې دواړه نظامونه له مینځ نه لاړل او په نړۍ کې یوه نوې دوره پیل شوه او پر ځای یې مخالف نظامونه واکمن شول.

د نجیب الله په واکمنۍ کې غټه پېښه د ژنیو توافق لیکونه وو، چې د هغو له مخې شوروي پوځ په دوه جوپو کې ووت او افغانستان د ۱۹۸۹ کال د فبرورۍ له پنځلسمې نه وروسته بېرته خپلواک شو. په بله میاشت (مارچ) کې د نجیب الله پوځي ځواک د عامه ذهنیت پر خلاف پر جلال اباد ښار باندې د مجاهدانو بېساري غټه ګډه حمله پر شا وتمبوله او رجیم یې نوم او اعتبار وموند. خو له هغه وروسته دننه په ګوند او حکومت کې د خلقیانو او پرچمیانو ترمینځ د واک په سر مسابقه تېنګه ونیول شوه او خلقیان په دې لټه کې شول، چې د شوروي پوځ په نه شته توب سره به واکمني بېرته ترلاسه کړي. په وړاندې یې نجیب الله قومي ملیشاوې په پراخه پیمانه تنظیم کړې او د دې پروا یې ونه کړه چې د دغسې ځواک تنظیم به د حکومتي چوکاټ او پوځي مقررو نه د باندې پایلې د عامه نظم په تاوان شي. په ګوند کې خپلمنځي سیالي په قوت روانه وه او د دواړو ګوندګیو لویانو دغه قابلیت ونه ښود چې د هېواد او عمومي نظم په خاطر له معتدلو قوتونو

سره جوړه وکړي او حتی له اسلامي تنظیمونو سره کوم ډول پوهاوي ته ورسېږي او د یونو د ځانګړي استازي بینان سیوان تجویز عملي کولو لپاره لار هواره کړي، که څه هم نجیب الله په دغې لار کې کوښښونه جارې کړي او حتی حاضر شوی و، چې د هغه د ترسره کېدلو لپاره له خپل مقام نه ځان ګوښه کړي. خو په دغه وخت کې د دوی ټولو ترمینځ بې اعتمادي ډېره ژوره او چلندونه او سیاستونه سره دغومره په تضاد کې وو، چې سره نه پخلاکېدونکي مالومېدل. خو په دغسې حساس او سیاسي پرخه لیک ټاکونکي وخت کې له نجیب الله نه پرته بل یو دغسې شخص ثابت نه شو، چې لږ تر لږه د پراخ بنسټ حکومت د جوړولو په لور له نورو سره اوږه ورکړي. دوی ټول پښتو پر سر اخیستي او یوه یې هم له ضییق فکري چوکاټ نه د باندې فکر او عمل کولی نه شو، په واقع کې دوی ټول پښتو ته تسلیم وو.

په دغه حال کې هم رسمي ګوند په مینځ کې د قدرت سیالي په قوت روانه وه، تر څو د ۱۹۹۰ د مارچ په ۶مه په یوه روایت د دفاع خلقي وزیر جنرال شهنواز تني په کودتا لاس پورې کړ او په بل روایت د رجیم مخالفو لویانو دی مجبور کړ، چې په دفاعي عمل لاس پورې کړي. حقیقت چې هر څه و، دغه کودتا یې عمل ناکام شو او پرچمیان د لومړي ځل لپاره په پوځ، ګوند او رجیم کې سروال شول او خلقیان یې د دوهم ځل لپاره وځپل، لکه دوی چې یې دمخه دوه ځلې ځپلي وو. له هغه وروسته و، چې نجیب الله دننه په خپل ګوندګي کې له خطرناکې ستونزې سره مخ شو، چې هغه د کارملي پرچمیانو له خوا د قومي ملیشاوو په قوت د نجیب الله پر ضد حرکت و، دغه حرکت له هغه

وروسته قوي شو چې د ۱۹۹۱ کال د دسمبر په ۲۵مه شوروي اتحاد منحل شو او د ده پر رجیم باندې د وسلو او پیسو مرسته بنده شوه. په دغه حال کې کارملي پرچمیانو وکولی شول، چې د همدغو ملیشاوو په قوت نجیب الله له واک نه وغورزوي او اسلامي تنظیمونو ته اسانه کړي چې کابل له دوی سره بې د کومې موافقې له مخې ونیسي. په دې ډول په افغانستان کې د لومړي ځل لپاره اسلامي تنظیم واکي پیل شوه او د پرچم رجیم ځای د خلقیانو په اصطلاح د تاریخ کنده شوه.

پر افغان ټولنه باندې د شوروي د یرغل پایلې ډېرې ژوروې وې. تر ټولو غټه او نه بښوونکې یې د وطن، دین او خپلواکۍ په دفاع کې د لکونو افغان مجاهدانو شهادت، د ملیونونو افغانانو کډوالي او د هېواد ورانی و. بله غټه پایله یې په افغانانو کې د دیني ذهنیت بېساري پیاوړیتوب او په افغانستان کې د لومړي ځل لپاره د تنظیم واکۍ هسکېدل وو، چې د هغه پایله هم د جنګ یوه بله دوره شوه. د شوروي اتحاد په یرغل سره یوه ډله تعلیم کړي ځوانان په واک شول، خو دوی لکه چې په مخکې پاňو کې ویل شوي، خپلواک نه بلکې بلواک وو.

د دوی د بلواکۍ یو علت دا و، چې دوی د هېواد په اداره کې له پردیو سره لاس یو کړ، نه له خپلو وطنوالو سره. دوی ځکه دغسې وکړل، چې دوی دغه پردي خپل او خپل وطنوال بېګانه ګڼل. خو دغو پردیو هم چې دوی یې له نزدې نه وپېژندل ورته په سپکه کتل په تېره وروسته له هغه چې د دوی لپاره یې ځاني او مالي تلفات ورکول، بیا نو د دوی سروال د هغو سروال ته «یوه کرغېړنه څېره» وه. د چیریومنیخ او بروبینکس په نومونو د ستر جنرال مایوروف مشاورانو لا د هغه په اړه

ويل چې «هسې په دې يابو خبل وخت ضايع کوو، زر يا وروسته يې ان که وخت نازک هم وي بايد بدل کړو، هسې خوشې پرې دا وابنه خورو.»(۱۷)

ځوک چې خپل وطن او خپلو وطنوالو ته خيانت او پرديو ته خدمت وکړي، پای به يې دغسې ذلت وي. فاعتبرو يا اولی الابصار- نو عبرت واخلئ اې! د بصيرت خاوندانو.

(پای)

ملونه

لاندې درې متونه د هغې موافقې په اړه دي چې د ۱۹۸۲ کال په دسمبر کې د قومندان احمدشاه مسعود او د شوروي اتحاد د څلوېښتم لمبر پوځ د کوم چارواکي ترمینځ لاسلیک شوې ده. دغه متونه سره ډېر توپیر لري او یو یې هم رسمي نه دی.

د عبدالحفیظ منصور په وینا «خلاصه مندرجات موافقتنامه مذکور بنا به گفته احمدشاه مسعود چنین است:

1- از انجاییکه این متارکه قدم اولی در جهت ازادی افغانستان تلقی میشود بناءً از جانب مجاهدین پذیرفته شد.

2- تمام قوای روسي و نیروهای رژیم کابل پنجشیر را ترک گفته صرفاً یک کندک روسي و یک کندک داخلي در ساحه غیر مسکوني اعنابه باقي خواهد ماند. این پوسته هیچ نوع پوسته های امنیتي دیگری را دارا نمیباشد و قطعاً در کارهای مردم دخالت کرده نمیتواند و حق هیچگونه فیر زمینی یا هوایی را ندارد.

3- مجاهدین بالای قوای دشمن مستقر در اعنابه حمله نکرده و در مقابل روس ها بسایر مناطق پنجشیر حمله نمی نمایند.

4- مجاهدین حق دارند تا وسایلی را که وارد مرکز دشمن در اعنابه میشود باز رسی کنند و قوای روسی و داخلی حق ندارد دست باستحکامات نظامی و تقویه قوای خویش بزنند.

5- هر گاه وسایطی بغرض اکمالات غذایی وارد آن مرکز شود قبلاً باید از مجاهدین اجازت حاصل گردد.

6- ماین های کاشت شده در مناطق مسکونی توسط روس ها خنثی میگردد.

7- در خارج پنجشېر مجاهدین و روس ها هر دو ازادی دارند، اهداف خود را تعقیب کنند.

8- افراد طرفین داوطلبانه میتوانند تسلیم یکدیگر شوند و کسانیکه بزور دستگیر میگردند دوباره مسترد میشوند.

9- ساحه اتش بس شامل، پنجشیر، شتل و قسمتی از اندراب، سنجن، بولغین و گلبهار بالا میشود.

10- ولسوالي که بطور نام نهاد در اعنابه مستقر میشود، بموافقه امریت پنجشیر تعین میگردد. وی بجز اینکه تسهیلاتي را برای اهالی در رابطه به تردد شان به پنجشیر و کابل فراهم کند، دیگر دخالتی در امور مردم نمیتواند داشته باشد.

منبع: (پنجشېر در راه جهاد) یاد شوی اثر، مخونه ۹۵-۹۷

بل متن ټکی په ټکي د ثریا بها له کتاب نه نقل کېږي، په نامه د (رها در باد). بها هم وایي چې دغه متن قومندان مسعود ورته ویلی دی.

یک: تمام قوای روسي و نیروهای رژیم کابل باید پنجشېر را ترک بگویند. تنها یک گاردیزیون در عنابه باقی میماند که حق دخالت درکار مردم و حق هیچ گونه فیر زمینی و یا هوایی را ندارد.

دو: هیچ نوع نیروهای رزمی وارد مرکز دشمن در عنابه شده نمیتواند.

سه: هرگاه وسایط به غرض اکمالات وارد ان مرکز شود قبلاً باید از مجاهدین اجازه گرفته شود.

چهار: ماین های کشت شده در مناطق مسکوني بوسیله روس ها خنثی میګردد.
پنج: روس ها و رژیم کابل از هر نوع توطیه از قبیل ترور و سبوتاژ خودداری کنند.
شش: افراد طرفین داوطلبانه میتوانند تسلیم یکدیګر شوند اما کسانی که به زور تسلیم میګردند، دوباره مسترد ګردند.
هفت: ساحه اتش بس، شامل پنجشېر، شتل و بخشی از اندراب، سنجن بولغین و ګلبهار میباشد.
بها دا هم وایي چې «... اناتولی ایوانو ویچ تکاچوف افسر ستا د کل کشف اتحاد شوروی موظف در افغانستان (۱۹۸۲ و ۱۹۸۳) پیشنهاد اتش بس را بوسیله میرداد و داود به مسعود فرستاد. هیئت بخانه محمد غوث در قریه «بلندي» بازارک پنجشېر رفتند. در این ملاقات چهار نفر حضور داشتند: احمدشاه مسعود، جنرال اناتولي، مترجم امیرمحمد سمرقندی و میرداد.»
منبع: بها، رها درباد، ناشر، شرکت کتاب، لاس انجلس، ۱۲،۲۰ مخ ۵۵۰.

لاندې متن د بروس رچرډسن له کتابګوټي نه اخیستل شوی چې وایي هغه د ک. ج. ب د یوه چارواکي جنرال لیونید شبرشین له کتاب نه نقل شوی دی.

د پروتوکول مسوده

په افغانستان کې د شوروي پوځونو د مشرۍ او د پنجشېر د وسله وال اپوزیشن ترمنځ د دوه اړخیزو اړیکو د حالاتو په اړه.

د ښه نیت او هیلې د هڅونې له مخې د دې لپاره چې په افغانستان کې سوله ټینګه شي، ژمنو خواوو دغه پرېکړه لیک لاسلیک کړ، چې د هغه پر بنسټ به لاندې مکلفیتونه ترسره کوي.

1- په جنوبي سالنګ او د کابل-حیرتان د لارې په نورو سیمو کې به نظامي عملونه په ټپه دروي، له هر ډول وسلې نه د هرې هغې ډزې په ګډون چې په هر هغه ځای کې وي، چې د افغانستان د اسلامي جمعیت، کلیو، نظامي پوستو او د افغان او شوروي پوځونو او د بندر محافظانو او څارندویانو تر لاس لاندې وي.

2- د پنچشیر وسله وال واحدونه د تاجکستان او چوګاني (Chaugani) ترمنځ د لارې ساتنه پر غاړه اخلي، په دغه مقصد چې د افغان او شوروي پوځي واحدونو په وړاندې د ډزو کولو، داړه اچولو او نورو عملونو مخه ونیسي.

3- د شوروي خوا ژمنه کوي، چې د دواړو په موافقې سره د سملاسي اړتیا او نورو څیزونو د ضروري مقدار مواد او نور هغه څه تهیه کړي، چې دواړو خواوو د ټاکلې مودې په چوکاټ کې دننه کړي، چې د پنجشیر او د هغو سیمو د لارې د ساتنې لپاره پرې موافقه شوې، چې په همدغې لارې پورې تعلق لري.

4- د نورو ګوندونو واحدونه او ډلې به پرې نه ښودلي شي چې د بحث لاندې سیمه کې په دغه مقصد ننوځي چې پر افغان او شوروي واحدونو باندې ډزې وکړي، تر وروستي عملیات وکړي یا پایپ لاین وران کړي.

5- [دواړه خواوې دا هم مني] چې اطلاعات سره مبادله کړي او په ګډه زیار وباسي، چې هغه افغان او شوروي کسان ومومي چې په دغې یا دې سیمې کې ورک شوي دي.

6- چې د سختو کړکېچونو په حال کې سره غونډې وکړي، د دې لپاره چې په همدغې يادې سيمې کې د سولې د ساتنې لپاره د نويو نظامي عملياتو د مخنيوی لپاره وي.
7- د دغه پروتوکول د نفوذ ساحه د تاجکستان او چوګاني (Chaugani) ترمينځ د انتقال پر لار په دواړو خواوو کې دېرش کيلومتره غزېږي. له دغه حدود نه اخوا د شوروي پوځ او د پنچشېر وسله وال ځواکونه حق لري، د هغو وسله والو واحدونو او ډلو د له منيځ نه وړلو لپاره عمليات وکړي، چې د دواړو خواوو پر ضد يې نظامي عمليات نه دي درولي.
8- دغه پروتوکول د لاسليک کېدلو له وخت نه وروسته نافذ دی.

د شبرشين د ليکنې له مخې، بروس رچرډسن، ياد شوی اثر، مخونه ۲۷-۲۸. دغه پروتوکول په افغانستان کې د شوروي څلوېښتم لمبر پوځ لوی قومندان ب.ګروموف په وينا چې د دواړو خواوو ترمينځ پر د ۱۹۸۲ کال په دسمبر کې لاسليک شوی و، د ۱۹۸۴ کال تر اپرېل پورې اوږد شو. سرې لښکرې، ياد شوی اثر، مخ ۲۶۸.

د دغو متنونو ترمينځ اختلاف د يوه انګليس تاريخپوه کيسه راپه زړه کوي، چې په کومې فقرې کې بندي شوی او په محبس کې يې له ډېر کوښښ سره هم ونه شو کولی، د يوه بندي د قتل قاتل مالوم کړي. ده بيا خپل مسلک پرېښود، په دغه دليل چې ده چې په خپل وخت کې د يوه انسان په قتل کې واقعيت مالومولی ونه شو، څنګه به وکولی شي، د تېرو پېښو واقعيتونه کشف کړي. په رښتيا هم د واقعيت پر بنسټ د تېرو پېښو کښل يو ډېر ګران کار دی، خو ناممکن نه دی.

يادداښتونه

پر افغانستان باندې د شوروي اتحاد وسله وال يرغل

1- برنارد پيرس، د روسيې تاريخ، ډورسټ پرس خپرونه، نيويارک، ۱۰۵۳، مخ ۱۱-۱۲.

2- د قول نقل، محمد حسن کاکړ، د افغانستان سياسي او ديپلوماتيکي تاريخ-۱۸۶۳-۱۹۰۱، برل خپرونکې موسسه، ليېدن، ۲۰۰۶، مخ ۱۹۴.

3- پورتنی اثر، مخونه ۱۹۳-۲۰۹

4- محمد حسن کاکړ، افغانستان د شوروي ا تحاد يرغل او د افغان ځواب، کليفورنيا پوهنتون خپرونه، برکلي، لندن، ۱۹۹۵، مخونه ۲۱۷-۲۱۹

5- ۴ الف-وسټاډ، د يرغل په درشل کې، شوروي اتحاد او افغان کمونستان، ۱۹۷۸-۱۹۷۹، د بين المللی تاريخ مجله، سايمن فريزر پوهنتون، لمبر ۱، فبروري ۱۹۹۴، مخ ۴۹

6- پاسنی اثر، مخ ۶۰

7- واسيلي ميتروخين، ک. ج. ب په افغانستان کې، ژباړونکي او تنظيم کوونکی کرستين اوسټرمان او اووډ وستاړ، د ساړه جنګ بين المللي تاريخ پروجه، د پوهانو لپاره د ودرو ولسن بين المللي مرکز، واشنګټن، فبروري ۲۰۰۲، مخ ۴۲

۶ الف: پاسنی اثر، مخ ۴۱

۷ وستاد، یاده شوې مقاله، مخ ۵۳
8- میتروخین، یاد شوی اثر، مخ ۴۳
9- پاسنی اثر، هماغه مخ
10- پاسنی اثر، مخ ۴۹
11- پاسنی اثر، مخ ۴۹
12- پاسنی اثر، مخ ۵۰
13- پاسنی اثر، مخ ۵۰
14- پاسنی اثر، مخ ۵۰. کرستیفراندرو، او میتروخینن، نړۍ زمونږ په لور روانه ده، ک. ج. ب او د درییمې نړۍ لپاره مبارزه، خپرونکی بیشک بوکس، نیویارک، ۲۰۰۵، مخ ۳۹۴
15- میتورخین، ک. ج. ب په افغانستان کې، یاد شوی اثر، ۸۲
16- پاسنی اثر، ۷۵
17- د ساړه جنګ بین المللي تاریخ پر وجه، پر ا فغانستان باندې د شوروي یرغل په اړه سندونه، څلورم لمبر دوسیه، د ودروولسن مرکز د پوهانو لپاره، واشنګټن، نومبر ۲۰۰۱، مخ ۱۵۷
18- پاسنی اثر، مخ ۱۵۸
19- پاسنی اثر، مخ ۱۵۹
20- میتروخین او اندرو، یاد شوی اثر، ۳۹۵
21- دییګو کوردویز، سلیګ هری سن، له افغانستان نه د باندې د شوروي د پر شا کېدلو دننی قیصه، د اکسفورډ پوهنتون خپرونه، ۱۹۹۵، مخ ۴۵
22- میتروخین، اندرو، نړۍ زمونږ په لور روانه ده، یاد شوی اثر، ۳۹۸

23- هنري براډشر، افغانستان او شوروي اتحاد، د ډیوک پوهنتون خپرونه، درهم، ۱۹۸۵، مخ ۱۳۷، امستوتز، افغانستان، د شوروي اتحاد پنځه کاله اشغال، ملي دفاع پوهنتون خپرونه، ۱۹۸۶، واشنګټن، مخ ۴۲
24- پر افغانستان باندې د شوروي يرغل په اړه سندونه، ياد شوی ا ثر، مخ ۱۶۰
25- پاسنی اثر، ۱۵۸
26- محمد حسن کاکړ، د ثور کودتا او د هغې ژورې پايلې، د افغانستان کلتوري ودې ټولنه، ۲۰۱۰، کابل، مخ ۳۸۴
27- د قول نقل، ميتروخين، ک. ج. ب...، ياد شوی اثر، ۳۴
28- پاسنی اثر، ۳۵
29- ميتروخين، اندرو، نړۍ زمونږ په لور روانه ده، ياد شوی اثر، ۳۹۸
30- ميتورخين، ک. ج. ب..، ياد شوی اثر، ۸۸
31- پاسنی اثر، ۸۹
32- ميتروخين، اندرو، نړۍ زمونږ په لور روانه وه، ياد شوی اثر، ۳۹۹
33- پاسنی اثر، مخ ۴۰۰
34- سلبيګ هري سن، له افغانستان نه د باندې، ياد شوی اثر، مخ ۴۸
35- د قول نقل، پورتنی اثر، مخ ۴۹
36- پاسنی اثر، مخ ۶۵
37- وارينيکوف و اوسترمان ته. اوګارکوف دغه څه د پولټبورو ه غونډه کې، دسمبر ۱۰، ۱۹۷۹، د افغانستان د جنګ په اړه د بين المللي تاريخ په لور، ۱۹۷۹، ۱۹۸۹، د وډروولسن مرکز، د ساړه جنګ بين المللي تاريخ، ۲۹-۳۰ اپريل ۲۰۰۲، واشنګټن، مخونه په اصل کې په نښه شوي نه دي.

38- کرستفر ا ندرو، واسیلي میتروخین، توره او سپر، د میتروخین ارشیف او د ک. ج. ب پټ تاریخ، خپرونکي بېسک، بوکس، نیویارک، ۱۹۹۹، مخ ۳۸۹
39- اندرو میتروخین، نړۍ زمونږ په لور روانه وه، یاد شوی اثر، مخ ۴۰۱
40- میتروخین، ک. ج. ب، یاد شوی اثر، مخونه ۸۹-۹۳
41- پاسنی اثر، مخونه ۹۵-۹۴
42- اقبال وزیري، د ثور پاڅون، د ک. ج. ب دسیسې او شوروي یرغل، خپرونکی د پښتونخوا د پوهنې دېره، پېښور، ۲۰۰۷-۱۳۸۶، مخ ۱۵۲
43- کاکړ، افغانستان، د شوروي یرغل او د افغان ځواب، یاد شوی اثر، مخ ۴۶
44- د روسیې افسران، د شوروي- افغان ځواک جګړه، یو زبر څنګه وجنګېد او بایلله، دلسترګراو او میکاییل ګریس ژباړه، د کنساس پوهنتون خپرونه، ۲۰۰۲، مخ ۱۲
45- کاکړ، افغانستان، د شوروي یرغل د افغان ځواب، یاد شوی اثر، مخ ۲۱
46- صالح محمد زېری، د نیمې پېړۍ خاطرې، د لیکوال خپرونه، پېښور، ۲۰۰۵، مخ ۴۴۷
47- پورتنی اثر، مخ ۴۴۷
48- د قول نقل وزیري، د ثور پاڅون، یاد شوی اثر، ۱۶۱
49- زېری، د نیمې پېړۍ خاطرې، ۴۴۷
50- وزیري، د ثور پاڅون، یاد شوی اثر، مخ ۱۵۹

51- خیال محمد کټواري پاڼې. کټوازی په خلقي حکومت کې د کلتور او اطلاعاتو وزیر او تره‌کي او امین ته نږدې او د خپل ګوند او حکومت په اړه د مالوماتو خاوند و. دی یو وخت په پوهنتون کې زما شاګرد و او په جرمني کې اوسېده. ما ده ته د خلقي حکومت په تېره د امین او تره‌کي ترمینځ د اختلاف په اړه ډېرې پوښتنې ورواستولې، او ده ماته په لیکلي ډول ځوابونه واستول، چې هغه له ماسره خوندي دي. دغه پاڼې به زه دلته د کټوازي پاڼې په نامه یادې کړم او که وشوه یوه ورځ به یې تنظیم او خپرې هم کړم. دی دوه کاله دمخه په جرمني کې وفات شو، دی شاعر او لیکوال هم و.

52- عبدالعلي ارغنداوی، ژوندۍ خاطرې، په تېرو نهو لسیزو کې د افغانستان تاریخ، ۱۹۰۰-۱۹۹۲، خپرندوی بي بي سي، پېښور، مخ ۳۰۷

53- زېری، د نیمې پېړۍ خاطرې، یاد شوی اثر، مخ ۴۵۶

54- د قول نقل، ارغنداوی، ژوندۍ خاطرې، یاد شوی اثر، مخونه ۳۰۸-۳۰۹

55- زېری، د نیمې پېړۍ خاطرې، یاد شوی اثر، مخ ۴۵۷

56- کټوازي پاڼې،

57- میتروخین، اندرو، نړۍ زمونږ په لور روانه وه، یاد شوی اثر، مخ ۴۰۲

58- اقبال وزیري، د ثور پاڅون، یاد شوی اثر، مخ ۱۶۴

59- محمد حسن کاکړ، سیاسي جورنال ج-۱، مخ ۱۰۹ ما په خلقي حکومت کې د بالاحصار نظامي پاڅون نه د پرچم رجیم په وخت کې په ۱۹۸۲ کې تر بندي کېدلو پورې په زرمخونو کې سیاسي پېښې ثبت

کړې، دلته هغه د سیاسي جورنال په نامه یادوم او هیله لرم، چې هغه به یوه ورځ تنظیم او خپرې کړم.

60- کاکړ، جورنال، یاد شوی اثر، ج۱، مخ ۱۱۲

61- میتروخین، ک. ج. ب په افغانستان کې یاد شوی اثر، مخ ۸۷

62- پر افغانستان باندې د یرغل په اړه سندونه، یاد شوی اثر، مخونه ۱۶۰-۱۶۱. میتروخین، ک. ج. ب، یاد شوی اثر، مخونه ۱۰۳-۱۰۶

63- وزیري، د ثور پاڅون، یاد شوی اثر، مخ ۸۵

64- د افغانستان د جنګ په اړه د بین المللي تاریخ په لور ۱۹۷۹-۱۹۸۹، پوهانو لپاره د ودرو ولسن بین المللي مرکز، یاد شوی ا ثر، مخ ۱۸۹، د سندونو دغه پنې اثر، د مخونو لړۍ نه لري، دغه مخونه ما په خپلې نسخې کې په نښه کړي دي.

65- میتروخین، ک. ج. ب... یاد شوی اثر، مخ ۴۲

66- اقبال وزیري، د ثور پاڅون، یاد شوی ا ثر، مخ ۷۷

67- د افغانستان د جنګ په اړه د بین المللي تاریخ په لور، ۱۹۷۹-۱۹۸۹، یاد شوی اثر، مخ ۱۵۸

68- موروزوف، په کابل کې زمونږ سړي، نیوټایمز (مجله)، ۳۹، ۱۹۹۱، مخ ۳۳.

69- اقبال وزیري، د ثور پاڅون، یاد شوی اثر، مخ ۱۶۶

70- هري سن، له افغانستان نه د باندې، یاد شوی ا ثر، مخ ۲۹

71- وزیري، د ثور پاڅون، یاد شوی اثر، مخ ۱۲۰

72- په متن کې نیول شوی نه دی، سهوه ده.

73- زیری، د نیمې پیړۍ خاطرې، یاد شوی اثر، مخ ۴۵۰

74- وزيري، د ثور پاڅون، ياد شوی اثر، مخ ۱۶۶
75- پاسنی اثر، مخونه ۱۶۶، ۱۶۵
76- کاکړ، افغانستان د شوروي يرغل د افغان ځواب، ياد شوی اثر، مخ ۲۹-۳۱
77- پورتنی ا ثر، ۴۷
78- د قول نقل، هري سن، له افغانستان نه د باندې، ياد شوی اثر، مخ ۴۳
79- اوليور رای، اسلام او مقاومت په افغانستان کې، د کيمبرج پوهنتون خپرونه، کيمبرج لندن، ۱۹۸۶، مخ ۷۶، ۱۲۱
80- د قول نقل، هري سن، له افغانستان نه د باندې ياد شوی اثر، مخ ۴۲
81- وزيري، د ثور پاڅون، ياد شوی اثر، مخ ۱۴۰
82- اووړ وسټاد، د «الف» د وضع په اړه، پر افغانستان باندې د شوروي د يرغل په هکله نوي شواهد، پر افغانستان باندې د شوروي د يرغل په هکله سندونه، ياد شوی اثر، مخونه ۱۲۸-۱۳۱ له «الف» نه مقصد افغانستان دی، دغه ليکنه د شوروي يرغل په اړه ډېر دقيق مالومات ورکوي.
83- د قول نقل، هري سن، له افغانستان نه د باندې، ياد شوی اثر، مخ ۴۴
84- د قول نقل، برادشير، افغانستان او شوروي اتحاد، ياد شوی اثر، مخ ۱۵۵. کاکړ، افغانستان، ياد شوی اثر، مخ ۴۹
85- براډشير، ياد شوی اثر، مخ ۱۱۸. کاکړ، ياد شوی اثر، مخ ۴۳
86- د قول نقل، ميتروخين، ک. ج. ب...، ياد شوی اثر، مخ ۹۷
87- پر افغانستان باندې د شوروي اتحاد د يرغل سندونه، ياد شوی اثر، مخ ۱۵۸
88- ميتروخين، ک. ج. ب په افغانستان کې، ياد شوی اثر، مخ ۷۷

89- پر افغانستان باندې د شوروي يرغل په اړه سندونه، ياد شوی اثر، مخ ۱۵۳
90- پورتنی اثر، مخ ۱۵۴
91- براډشير، افغانستان او شوروي اتحاد، ياد شوی اثر، مخ ۱۱۷
92- وزيري، د ثور پاڅون، ياد شوی اثر، مخ ۱۵۱
93- پورتنی اثر، مخ ۱۵۲-۱۵۴
94- براډشير، افغانستان او شوروي اتحاد، ياد شوی اثر، مخ ۱۸۵. کاکړ، افغانستان، ياد شوی اثر، مخ ۴۸
95- پر افغانستان باندې د شوروي اتحاد د يرغل سندونه، ياد شوی اثر، مخ ۱۵۷
96- پورتنی اثر، مخ ۱۴۴
97- پورتنی اثر، مخ ۱۴۲. د سليګ هري سن په ليکنه کې دغه مطلب په لږ تغيير سره ذکر شوی دی، له افغانستان نه د باندې، ياد شوی اثر، ۳۷
98- پر افغانستان باندې د شوروي اتحاد د يرغل سندونه، مخ ۱۴۳
99- پورتنی اثر، مخ ۱۶۱
100- ج. کورني ينکو، افغان کوښښ: د نظامي يرغل او بېرته کېدلو پيچلتوب، د جنوبي اسيا او منځني ختيځ د مطالعاتو جورنال، ويلو نووا پوهنتون، ژمی ۱۹۹۴، مخونه ۷-۸
101- هري سن، له افغانستان نه د باندې، ياد شوی اثر، مخ ۴۷. نوګي او ډانلډسن له دوهم نړيوال جنګ نه وروسته د شوروي اتحاد باندنۍ چارې، پرګامون خپرونه، ۱۹۸۴، مخ ۲۶۲
102- د قول نقل، براډشر، افغانستان او شوروي اتحاد، ياد شوی اثر، ۱۵۳
103- ميتروخين، ک. ج. ب په افغانستان کې، ياد شوی اثر، مخ ۳۹

104- پورتنی اثر، مخ ۱۱۲
105- کاکړ، افغانستان د شوروي یرغل او د افغان ځواب، یاد شوی اثر، ۴۲، شخصي مرکه، زلمی خروټی
106- کټوازي پاڼې
107- شخصي مرکه، کانکوړډ، جنوري، ۱۲،۲۰۱۲
108- زېری، د نیمې پېړۍ خاطرې، یاد شوی اثر، مخ ۳۰۵

۲

د تېرې په وړاندې غبرګونونه

1- د شوروي اتحاد د کمونست ګوند د مرکزي کمېټې فیصله، ۱۲ دسمبر ۱۹۷۹، د برېژنیف، اندروپوف، اوستینوف او ګرومیکو په لاسلیک. کوسیګین، دغه فیصله د ډسمبر په ۲۵مه لاسلیک کړه، نوم یې و د «الف» یانې افغانستان د وضع په اړه. دغه سند د چرننکو په قلم لیکل شوی و، د جنوبي اسیا او منځنۍ ختیځ د مطالعاتو جورنال، د ولانوا پوهنتون خپرونه، ژمی ۱۹۹۴، ۷۶-۷۹ پر افغانستان باندې د شوروي یرغل په اړه سندونه، څلورم لمبر دوسیه، ودروولسن مرکز، یاد شوی اثر ۱۴۹-۱۶۱. میتروخین، ک. ج. ب...، یاد شوی ا ثر، ۱۰۴-۱۰۷

2- میتروخین، ک. ج. ب...، یاد شوی اثر، ۱۰۵

3- کاکړ، افغانستان، د شوروي یرغل د افغان ځواب، یاد شوی اثر، ۱۹۶

4- د قول نقل، هیدریک سمت، نوي روسان، رینډم هاوس خپرونه، ۱۹۹۰، نیویارک، مخ ۲۶

5- د قول نقل، میتروخین، ک. ج. ب...، یاد شوی اثر، مخ ۱۰۹

6- کاکړ افغانستان د شوروي یرغل او د افغان ځواب، یاد شوی اثر، ۱۹۵

7- د افغانستان د جنګ په اړه د بین المللي تاریخ په لور، ۱۹۷۹-۱۹۸۹، ۲۰۰۲، تنظیم کوونکی او سترمان او منتینو، پوهانو لپاره د

وډروولسن مرکز، واشنګټن، دغه ډېر پښ اثر، چې د سندونو ټولګه ده، شمېره نه لري.

8- ریمونډګارتوف، دیتانت او مقابله، له نکسن نه تر ریګن پورې د امریکې-شوروي اړیکې د پروکنګزس موسسه، خپرونه، واشنګټن، ۱۹۸۵، مخونه ۹۴۱-۹۴۵

9- ډانلډسن د شوروي باندني سیاست له دوهم نړیوال جنګ نه وروسته، برګرمون خپرونه، ۱۹۸۴، مخ ۲۸۹

10- د افغانستان د جنګ په اړه د بین المللي تاریخ پر لور، ۱۹۷۹-۱۹۸۹، یاد شوی اثر، له برېژنسکي نه ولسمشر کارتر ته، دسمبر، ۲۶، ۱۹۷۹

11- له ډانوواان نه ولسمشر کارتر ته، جنوري ۲، ۱۹۸۰ پورتنی اثر

12- براډشیر،افغانستان او شوروي اتحاد، یاد شوی اثر، ۱۹۴-۱۹۶ له سپایرز نه، د باندینو چارو وزیر ته، په افغانستان کې د شوروي د مقصد په اړه، مارچ۴، ۱۹۸۰، پورتني اثر

13- اناتولی دوبري نن، په محرم ډول، رینډم هاوس، ۱۹۹۵، مخ ۴۵۳، ډوبري نن، په امریکې کې ۲۴ کاله له ۱۹۶۲نه تر ۱۹۸۶ پورې د شوروي اتحاد سفیر و.

14- د قول نقل ګارتوف، دیتانت او مقابله، یاد شوی اثر، مخ ۹۴۶

15- د قول نقل ګارتوف، پورتنی اثر، ۹۴۶

16- ګارتوف، دیتانت، مقابله، مخ ۹۵۴. براډشر، افغانستان او شوروي اتحاد، یاد شوی اثر، ۱۹۲. هري سن، له افغانستان نه د باندې، یاد شوی اثر، مخ ۵۵

17- هري سن، له افغانستان نه د باندې، یاد شوی اثر، مخ ۵۶

18- براډشر، افغانستان او شوروي اتحاد، یاد شوی اثر، مخ ۱۹۸
19- ګارتوف، دیتانت او مقابله، یاد شوی اثر، مخ ۹۷۴
20- د قول نقل، هري سن، له افغانستان نه د باندې، مخ ۵۸
21- د قول نقل، پورتنی اثر، مخ ۵۷
22- کاکړ، افغانستان،،... یاد شوی اثر، مخونه ۱۷۶=۱۷۹
23- میتروخین، ک. ج. ب، یاد شوی اثر، مخ ۱۱۶
24- محمد طوقیرعلم، لـه افغانسـتان سـره جفـا، د شـوروي د یرغـل پـه وړاندې د افغان مقاومت تحلیل، د پېښور پوهنتـون د سـیمې د مرکـز خېړنه، د پېښور پوهنتون، پېښور، ۲۰۰۸، مخ ۲۳۴

۳

د پرچم رجيم، اسلامي تنظيمونه، ملي حرکت او پاکستان

1- ميتروخين، ک. ج. ب، ياد شوی اثر، مخ ۱۳۱

2- انتوني ارنلډ، د افغانستان دوه ګوندي کمونزم، د سټفورډ پوهنتون خپرونه، کليفورنيا، ۱۹۸۳، مخ ۹۹

3- پر افغانستان باندې د شوروي د يرغل په اړه سندونه، ياد شوی اثر، مخونه ۶۲-۱۶۳

4- پورتنی اثر، مخ ۱۶۲

5- ايډورډ جرارډت، افغانستان، د شوروي جنګ، کروم هيلډ خپرونه، لندن، ۱۹۸۵، مخ ۱۳۶. ارنلډ، دوه ګوندي کمونزم، ياد شوی ا ثر، مخ ۹۹

6- جرارډت، افغانستان، ياد شوی اثر، مخ ۱۳۸. ارنلډ، پورتنی اثر مخ ۹۹

7- جرارډت، ياد شوی اثر، مخ ۳۹

8- محمد حسن شرق، کرباس پوشهای برهنه پا ۱۳۰ تا ۱۳۷ مخ، ياد شوی اثر، مخونه ۲۳۶، ۲۳۷

9- راجا انور، تراجيدی افغانستان، ترجمه له اردو نه انګليسي ته د خالد حسن، خپرونکې موسسه ورسو، لندن، ۱۹۸۸، مخونه ۲۲۵-۲۲۸

10- ميتروخين، ک. ج. ب، ياد شوی اثر، مخ ۱۳۱

11- کاکړ، افغانستان، د شوروي يرغل او د افغان ځواب، ياد شوی اثر، مخونه، ۱۵۳-۱۶۸

12- میتروخین، ک. ج. ب، یاد شوی اثر، مخ ۱۲۸
13- افغانستان باندې د شوروي یرغل په اړه سندونه، دوسیه لمبر۴، یاد شوی اثر، مخ ۱۶۰
14- زېری، د نیمې پېړۍ خاطرې، یاد شوی اثر، ۴۹۰
15- زېری، پورتنی اثر، ۴۹۰، ۴۹۱
16- میتروخین، ک. ج. ب، یاد شوی اثر، مخ ۱۳۰
17- پورتنی اثر، مخ ۱۲۸
18- میتروخین، ک. ج. ب، یاد شوی اثر، مخونه ۱۲۹، ۱۳۰
19- د قول نقل، پورتنی اثر، مخ ۱۳۴
20- پورتنی اثر، مخ ۱۳۶
21- پورتنی اثر، او مخ
22- پورتنی اثر، مخ ۱۲۹
23- پورتنی اثر، مخ ۱۳۹
24- حسین حقاني، پاکستان د ماجت او پوځ ترمینځ، خپرونه د بین المللي سولې لپاره د کار نیکي انعام، ۲۰۰۵، واشنګټن، مخ ۱۸۰
25- براډشر، افغانستان او شوروي اتحاد، یاد شوی اثر، ۱۹۲
26- د افغانستان د جنګ په اړه د بین المللي تاریخ په لور ۱۹۷۹-۱۹۸۹، یاد شوی اثر، جارج شولتزنه و ولسمشر ریګن ته، نومبر ۲۹، ۱۹۸۲
27- میتروخین، ک. ج. ب، یاد شووی اثر، مخ ۱۶۱
28- پورتنی اثر، مخ ۳۰۹
29- پورتنی اثر، د افغانستان د جنګ په اړه د بین المللي تاریخ په لور ۱۹۷۹-۱۹۸۹ یاد شوی اثر، د ضیاءالحق او ریګن او نورو په ګډه لیدنه، ډسمبر ۷-۱۹۷۲ په سپینې ماڼۍ کې

30- مایک مارتین، افغانستان: دننه د یاغي په کلا کې، له مجاهدانو سره سفرونه، د هاټن مفلن کمپنۍ خپرونه، ۱۹۸۸، باسټون، نیویارک مخ ۱۵۲

31- د قول نقل، هري سن، له افغانستان نه د باندې، یاد شوی اثر، مخ ۶۶

32- هري سن، له افغانستان نه د باندې، یاد شوی اثر، مخ ۶۱-۶۶. براډشر، افغانستان او شوروي اتحاد، یاد شوی اثر، مخ ۱۹۸

33- حقاني، د جومات او پوځ ترمینځ، یاد شوی اثر، مخ ۱۸۸

34- پورتنی اثر، مخ ۱۸۸

35- محمد حسن کاکړ، طالبان او اسلامي بنسټ پالنه، د افغانستان کلتوري ودې ټولنه، ۲۰۰۴-۱۳۸۳، مخونه ۲۱۱-۲۱۳

36- کاکړ، پورتنی اثر، مخونه ۲۰۸-۲۶۴. کاکړ، افغانستان: د شوروي اتحاد یرغل او د افغان ځواب، یاد شوی اثر، ۷۹، ۹۲. سټفن شوارتز، د اسلام دوه خواوې، ډبل ډې خپرونه، نیویارک، کال ۲۰۰۲، مخونه ۱۳۱-۱۳۵

37- کاکړ، افغانستان: د شوروي اتحاد یرغل او د افغان ځواب، یاد شوی اثر، افغان مهاجرو کمپونه د پاکستان په ایالتونوکې

38- اناتول لي وین، پاکستان، یو ستونزمن هېواد، د پنګ ون ګروپ خپرونه، ۲۰۱۱، لندن، مخ ۴۴۶

39- عبدالجلیل وجدي، د عنعنوي جرګو نن او پرون، امان خپرونکې موسسه، پېښور، ۱۹۸۶ ا رواښاد وجدي د دغې جرګې منشي و.

40- وجدي؛ پاسني اثر، مخونه ۲۲۴-۲۲۶

41- پورتنی اثر، مخونه ۲۲۶-۲۳۱

42- پورتنی اثر، مخونه ۲۲۴-۲۳۶

43- هري سن، له افغانستان نه د باندې، ياد شوی اثر، مخ ۶۱
44- کاکړ، افغانستان: د شوروي يرغل او د افغان ځواب، ياد شوی اثر، ۹۹
45- وجدي، د عنعنوي جرګو نن او پرون، ياد شوی اثر، ۲۵۷-۳۶۳.
46- ۴۵-ب. وجدي، پاسني اثر، ۲۷۱
47- کاکړ، افغانستان: د شوروي يرغل او د افغان ځواب، ياد شوی اثر، مخ ۸۹
48- حقاني، د جومات او پوځ ترمينځ، ياد شوی اثر، ۱۵۹
49- حقاني، پورتنی اثر، مخ ۱۶۷. کاکړ، افغانستان، پاکستان، پښتونستان ليکنه، ډيورنډ د واحد ملت د بيلتون کرښه، د مقالو ټولګه، د افغانستان کلتوري ودې ټولنه، ۲۰۰۷، مخ ۳۵
50- حقاني، د جومات او پوځ ترمينځ، ياد شوی ا ثر، مخ ۱۶۷
51- زاهد حسين، د مخکې کرښې پاکستان، د کولمبيا پوهنتون خپرونه، ۲۰۰۷، مخ ۳۰، کاکړ ياده شوې ليکنه د ډيورنډ مقالو ټولګه کې، مخ ۳۵
52- زاهد حسين، د مخکې کرښې پاکستان، پورتنی اثر، مخ ۳۰
53- محمد حسن کاکړ، د افغانستان سياسي او ديپلوماتيکي تاريخ، ۱۸۶۳-۱۹۰۱، برل هاوس خپرونه، ليدن، ۲۰۰۶، مخ ۱۷۷
54- د قول نقل، حسين حقاني، د جومات او پوځ ترمينځ، ياد شوی اثر، مخ ۱۶۶
55- محمد يوسف او مارک ادکن، د خرس تلک، د افغانستان ناويل شوې قيصه، جنګ خپروونکو پرس، لاهور، ۱۹۹۲، مخ ۲۵. حقاني، د جومات او پوځ ترمينځ، ياد شوی اثر، ۱۸۴
56- محمد يوسف او ادکن، د خرس تلک، ياد شوی اثر، مخ ۱۲

57- زاهد حسین، د مخکې کرښې پاکستان، یاد شوی اثر، مخونه، ۱۸-۱۹
58- پورتنی اثر، مخونه ۷۶-۸۸
59- ګل زرک زدران، د تاریخ له خاطرو نه، درسونه عبرتونه، لومړی ټوک، خپرونکی نامالوم، شاید شخصي وي. ۱۹۸۸/۱۳۶۷، مخ ۵۰۹. د قول نقل کاکړ، افغانستان: د شوروي یرغل او د افغان ځواب، یاد شوی اثر، مخ ۸۷
60- کاکړ، افغانستان: د شوروي یرغل او د افغان ځواب، یاد شوی اثر، مخ ۹۵
60 ب- بارنت روبین، د افغانستان برخه کېدل، د ییل پوهنتون خپرونه، ۱۹۹۵، نیوهی ون، لندن، مخ ۲۲۳.
61- حقاني، د جومات او پوځ ترمینځ، یاد شوی اثر، مخ ۱۷۴.
62- شهرت ننګیال، د افغانستان سیاسي احزاب، لاسي لیکنه، مخونه ۳۴،۳۵
63- محمد یوسف او ادکن، د خرس تلک، یاد شوی اثر، مخونه ۳۸، ۳۹
64- روبین د افغانستان برخه کېدل، یاد شوی اثر، مخ ۲۱۵
65- پورتنی اثر، مخ ۲۲۴
66- محمد یوسف او ادکن، د خرس تلک، یاد شوی اثر، مخ ۳۹
67- الیور رای، په افغانستان کې اسلام او مقاومت، د کیمبرج پوهنتون خپرونه، کیمبرج، نیویارک، ۱۹۸۶، مخ ۱۲۲
68- برادشر، افغانستان او شوروی اتحاد، یاد شوی اثر، مخ ۲۹۵
69- غلام غوث وزیري، آیینه عبرت، نشر کرده مولف، محل طبع نامعلوم، ۲۰۰۸، ۳۷
70- محمد یوسف او ادکن، د خرس تلک، یاد شوی اثر، مخ ۱۳۶
71- هري سن، له افغانستان نه د باندې، یاد شوی اثر، مخونه ۹۲، ۱۶۲

72- محمد یوسف او ادکن یاد شوی اثر، مخ ۱۰۵
73- افغانزوی (محمد حسن کاکړ) مسئله افغان، چاپ شخصي، ډهلي، ۱۹۹۰، ص ۴
74- ملت ببیرډن او جیمز (ایران) لوی دښمن، له ک. ج. ب سره د سي‌آی‌اې د وروستۍ مقابلې قصه، د رینډم هاوس خپرونه، نیویارک، ۲۰۰۳، مخ ۲۳۷
75- افغانزوی (کاکړ)، مسئله افغان، یاد شوی اثر، مخ ۱۵

۴

د یرغلګر او کابل رجیم پوځونه او د وطن مدافعان

1- د شوروي-افغان جنګ، یاد شوی اثر، مخونه ۲۶، ۳۰۵
2- ویلییم اودوم، د شوروي پوځ نسکوربدل، د ییل پوهنتون خپرونه، نیوهي ون او لندن، ۱۹۹۸، مخ ۲۴۷
3- د شوروي-افغان جنګ، یاد شوی اثر، مخ ۳۰۵
4- د شوروي- افغان جنګ د اثر منتظمان او ژباړونکي ګراو او ګریس لیکنه، یاد شویاثر، مخ ۳۱۳
5- اودوم، د شوروي پوځ نسکوربدل، یاد شوی ا ثر، مخ ۲۴۸/. یوسف او
6- یوسف او ادکین، خرس تلک، یاد شوی اثر، مخ ۵۵
7- ګراو او ګریس، د شوروي- افغان جنګ، ژباړونکی او تنظیم کوونکي، یاد شوی اثر، ۳۱۳
8- محمد یوسف او ا دکن، د خرس تلک، یاد شوی اثر، مخ ۵۵
9- د شوروی-افغان جنګ، یاد شوی اثر، مخ ۳۰۹
10- ګراو او ګریس (تنظیم کوونکی)، د شوروی-افغان جنګ، یاد شوی اثر، مخ ۳۰۳
11- د شوروي-افغان جنګ، یاد شوی اثر، مخ ۳۰۹
12- محمد یوسف او ا دکن، د خرس تلک، یاد شوی اثر، مخ ۵۴
13- د شوروي-افغان جنګ، یاد شوی اثر، مخ ۱۹
14- پورتنی اثر، مخ ۳۰۹

15- ماریک سلیونسکي، افغانستان، جنګ، نفوس او ټولنه ۱۹۷۸-۱۹۸۷، لمبر۶، لندن مې ۱۹۸۸
16- شوروي-افغان جنګ، یاد شوی اثر، مخ ۲۰
17- ټینر، افغانستان: له لوی سکندر نه د طالبانو تر سقوط پورې نظامي تاریخ، ډه کاپوپرس خپرونه، کال ۲۰۰۲، مخ ۲۵۵
18- شوروي-افغان جنګ، یاد شوی اثر، مخونه ۲۴، ۳۰۵
19- پورتنی اثر، مخ ۱۸
20- اناتولي دوبري نن، په محرم ډول، یاد شوی اثر، مخ ۴۴۵
21- جان سټوسنګر، ملتونه ولې جنګ کوي، د سان مارتن پرس خپرونه، نیویارک، ۱۹۸۵، مخ ۱
22- شوروي-افغان جنګ، یاد شوی اثر، مخ ۱۸
23- پاسنی اثر اومخ
24- علي احمد جلالي اولسترګراو، د غره اخوا: په شوروي- افغان جنګ کې د مجاهدانو تاکتیکونه، د امریکې د مرین یا سمندري ځواکونو د مطالعاتو او تحلیل څانګه، ورجنیا، جون ۱۹۹۵، مخ ۴۰۲. له څه باندې څلور سوه مخونو کې دغه پن اثر، د افغان مجاهدانو د قومندانانو د مرکو ټولګه ده. دا لومړی مهم اثر دی، چې د عمل په ډګر کې جنګونه، نښتې او د هغو په اړه مهم ټکي په خپله د افغان مجاهد قومندانانو له خوا بیانیږي.
25- کاکړ، افغانستان: د شوروي یرغل او د افغان ځواب، یاد شوی اثر، ۱۳۶
26- محمد یوسف او ادکن، د خرس تلک، یاد شوی اثر، مخ ۵۷
27- کاکړ، پورته یاد شوی اثر، مخونه، ۱۳۵-۱۳۷، ۱۷۰-۱۷۳
28- میتروخین، ک. ج. ب په افغانستان کې، یاد شوی اثر، مخ ۱۲۵

29- دغه شمېره په متن کې نه ليدله کېږي، چې دا يوه تېروتنه ده.
30- د شوروي-افغان جنګ، ياد شوی اثر، مخ ۴۸
31- پورتنی اثر، مخ ۳۳۲
32- شوروي—افغان جنګ، مخ ۴۹
33- پورتنی اثر، مخ ۲۳، ۲۴. شبرشين دا هم وايي چې «په پايله کې مونږ يو کمزوری او داسې متحد لاس ته راوړ چې جګړه ييز قابليت يې نه درلود...[او] هغه ډارن او سست دی.» شبرشين، د ماسکو لاس، ژباړونکي محمد طاهر کانی، پېښور، ۲۰۰۳، مخونه ۱۲۷-۱۲۸
34- د شوروي-افغان جنګ، مخ ۲۴
35- پورتنی اثر، مخ ۲۴
36- ميتروخين، ک. ج. ب په افغانستان کې، ياد شوی اثر ۱۲۴
37- محمد يوسف او ادکن، د خرس تلک، ياد شوی اثر، مخ ۳۷
38- انجيلو رساناياګام، افغانستان، عصري تاريخ، د تاريس خپرونه، لندن، نيويارک ۲۰۰۳، مخ ۱۰۹
39- محمد يوسف او ادکن، د خرس تلک، ياد شوی اثر، ۳۵
40- مايک مارتين، افغانستان: دننه د ياغي په کلا کې، ياد شوی اثر، مخ ۷۶
41- پورتنی اثر، مخ ۱۳۷
42- پورتنی اثر، مخ ۱۶۵
43- محمد يوسف او ادکن، د خرس تلک، ياد شوی اثر، مخ ۳۲
44- عزيز الله دين محمد، بس همدا و عبدالحق، صميم ادبي ټولنه، پېښور، ۱۳۸۹/ ۲۰۱۰، مخونه ۹۱-۹۳
45- محمد يوسف ياد شوی اثر، ۶۴

46- ګراو او ګریس (منتظمان)، د شوروی-افغان جنګ، یاد شوی اثر، مخونه ۲۹-۳۱۲

47- محمد یوسف او ادکن، د خرس تلک، یاد شوی اثر، مخ ۹۸

48- پورتنی اثر، مخونه ۹۷-۱۱۲

49- اډګار او بالانس، افغان جنګونه، په یوه دښمن ملک کې جګړې له ۱۸۳۹نه تر حاضر وخت، اکسفورد خپرونه، مخ ۱۴۰،کال ۲۰۰۳

50- محمد یوسف او ادکن، د خرس تلک، یاد شوی اثر، مخ ۱۰۵

51- اولیيور رای، په افغانستان کط اسلام او مقاومت، یاد شوی اثر، مخ ۱۸۶

52- محمد یوسف او ادکن، یاد شوی اثر، مخ ۹۶

53- جلالي او ګراو، د غره اخوا، یاد شوی اثر، مخ ۴۰۴

54- محمد یوسف او ادکن، د خرس تلک، یاد شوی اثر، مخ ۱۱۵، ۱۱۶، ۱۱۷

55- پورتنی اثر، مخ ۴۱

56- پورتنی ا ثر، مخ ۱۰۶

57- پورتنی اثر، مخ ۹۳

58- پورتنی اثر او مخ

59- جلالي او ګراو، د غره اخوا، یاد شوی اثر، مخ ۳۱۱

60- مارتین، افغانستان: دننه په کلا کې، یاد شوی اثر، مخ ۲۳۷

61- پورتنی اثر، مخ ۲۳۴

62- پورتنی اثر، مخ ۱۵۴

63- پورتنی اثر، مخونه ۱۰۰-۱۶۶

64- پورتنی اثر، مخونه ۱۵۶، ۱۶۵

65- پورتنی اثر، مخونه ۱۲۰، ۱۷۰
65 ب- کاکړ، طالبان او اسلامي بنسټ پالنه، یاد شوی اثر، ۳۲۳
66- بارنت روبین، د افغانستان برخه کېدل، یاد شوی اثر، مخ ۲۱۷
67- د قول نقل، کاکړ، طالبان او اسلامي بنسټپالنه، یاد شوی اثر، مخ ۲۷۲
68- ابوبکر صدیق، د پښتون مسئله: د افغانستان او پاکستان راتلونکې ته نه موندل شوې کلي، ناچاب شوی اثر، مخ ۱۶۴
69- د قول نقل، د غره اخوا، یاد شوی اثر، مخ ۱۶۸
70- اوبالانس، افغان جنګونه، یاد شوی اثر، مخ ۱۲۴
71- عزیزالله دین محمد، بس همدا و عبدالحق، خپرندوی صمیم ادبي ټولنه، پېښور، ۲۰۱۰/۱۳۸۹، مخ ۲. حاجي دین محمد د قومندان عبدالحق ورور دی.
72- پورتنی اثر، مخ ۱۳
73- پورتنی اثر، مخونه ۵۶، ۵۷
74- رابرټ کاپلان، د خدای تعالی سرتېري، ونټېج بوکس خپرونه، ۲۰۰۱، نیویارک، مخ ۱۵۴
75- پورتنی اثر، مخ ۱۵۵
76- دین محمد، بس همدا و عبدالحق، یاد شوی اثر، مخ ۱۵۵
77- کاپلان، د خدای تعالی سرتېري، یاد شوی اثر، مخ ۱۵۶
78- پورتنی اثر او مخ، ۱۵۷
79- پورتنی اثر مخ ۱۵۶
80- پورتنی اثر، مخ ۱۵۷
81- کاپلان، د خدای تعالی سرتېري، یاد شوی اثر، مخ ۱۵۸

82- دين محمد، بس همدا و عبدالحق، ياد شوی اثر، مخوه ۹۶-۹۹
83- کاپلان، د خدای تعالی سرتېري، ياد شوی اثر، مخ ۱۵۸
84- لوسي ايډوردز، د افغان د کشالې هـوارول؛ د عبـدالحق پـه اړه کـورني مالومات، سي‌آی‌اې او د لويديځې نړۍ غرور افغانستان څنګه بـايلود، بکټريا پرس خپرونه، ۲۰۱۱، لندن، مخ ۹۵
85- دين محمد بس همدا و عبدالحق، ياد شوی اثر، مخونه ۹۹-۱۰۱
86- پورتنی اثر، مخ ۴۳
87- کاپلان، د خدای تعالی سرتېري، ياد شوی اثر، مخ ۱۵۸
88- دين محمد، بس همدا وی عبدالحق، ياد شوی اثر، ۶۸-۶۹
89- کاپلان، د خدای تعالی سرتېري، ياد شوی اثر، مخونه ۷۶-۷۸
90- دين محمد، بس همدا و عبدالحق، ياد شوی اثر، مخونه ۷۲-۷۳
91- د قول نقل، کاپلان، د خدای تعالی سرتېري، مخونه ۴۳، ۶۷
92- دين محمد، بس همدا و عبدالحق، مخونه ۹۱-۹۶
93- کاپلان، د خدای تعالی سرتېري، ۴۴-۴۷
94- دين محمد، بس همدا و عبدالحق، مخ ۷۰
95- د قول نقل، لوسي ايډوردز، د افغان د کشالې هـوارول، يـاد شـوی اثـر، مـخ ۲۳۷
96- کاپلان، د خدای تعالی سرتېري، مخ ۱۶۷
97- د قول نقل، لوسي ايډوردز، د افغان د کشالې هوارول، مخ ۳۲۲
98- کاکړ، افغانستان: د شوروي يرغل او د افغـان ځـواب، يـاد شـوی اثـر، مـخ ۳۰۰
99- د قول نقل، کاپلان د خدای تعالی سرتېري، مخ ۱۶۹

100- پیټر ټامسن، د افغانستان جنګونه: مسیحایي ترهګري، قومي جنګونه او د سترو ځواکونو ناکامي، د پبلک افیرز خپرونه، نیویارک، ۲۰۱۱، مخ ۳۰۲. ټامسن د پاکستان او افغانستان لپاره د امریکې د متحدو دولتونو ځانګړی استازی و.

101- دین محمد، بس همدا و عبدالحق، یاد شوی اثر، مخونه ۱۷۳-۱۷۵

102- کاپلان، د خدای تعالی سرتېري، مخ ۱۷۸

103- د قول نقل، پورتنی اثر، مخ ۱۷۷

104- پورتنی اثر، مخ ۱۷۷

105- کاکړ، طالبان او اسلامي بنسټپالنه، یاد شوی اثر، ۳۵۲

106- دین محمد، بس همدا و عبدالحق، یاد شوی اثر، ۱۹۰- ۱۹۱

107- کاکړ، طالبان او اسلامي بنسټپالنه، مخونه ۳۹۶- ۴۱۱

108- ایډورډز، د افغان د کشالې هوارول، یاد شوی اثر، مخ ۲۰۲

109- پورتنی اثر، مخ ۳۲۴

110- د قول نقل، ایډورډز، د افغان کشالې هوارول، مخ ۲۰۲

111- پورتنی اثر، مخونه ۲۰۹، ۱۹۹

112- پورتنی اثر، مخ ۲۰۹

113- پورتنی اثر، مخ ۲۱۰

114- پورتنی اثر مخ ۲۱۳

115- دین محمد، بس همدا و عبدالحق، مخونه ۲۲۹-۲۴۹

116- پورتنی اثر، مخ ۲۴۱

117- ټامسن، د افغانستان جنګونه، یاد شوی اثر، مخ ۶۰۲-۶۰۱

118- پورتنی اثر، مخ ۶۰۳

119- ایډورډز، د افغان کشالې هوارول، یاد شوی اثر، مخ ۷

120- روبین، د افغانستان برخه کېدل، یاد شوی اثر، مخ ۲۱۷

121- دین محمد، بس همدا و عبدالحق، مخ ۲۶۲

122- د قول نقل، ټامسن، د افغانستان جنګونه، یاد شوی اثر، مخ ۶۰۳

123- د قول نقل، ایډوردز، د افغانستان کشالې هوارول، یاد شوی اثر، مخ ۱۸۷

124- م. ګوهري، طالبان، قدرت ته هسکېدل، اکسفورډ پوهنتون خپرونه، اکسفورد، نیویارک، ۲۰۰۰، مخ ۱۶

125- حناني، چرا این همه هیاهو پیرامون مسعود؟ شخصي خپرونه، چاپځای نامالوم، ۲۰۰۰/۱۳۷۹، مخ ۲۸

126- رحمت الله صافی، مسعود وپېژنئ؟ شخصي خپرونه، د طبع کال نامالوم، چاپ ځای پېښور، مخ ۵

127- عبدالحفیظ منصور، پنجشېر در راه جهاد، ناشر دارالنشر افغانستان، چاپ چارم، ۲۰۰۰/۱۳۷۹، کابل، ص ۴۸-۵۵

128- ب. ګروموف، سرې لښکرې په افغانستان کې، ژباړه د داود جنبش، شخصي خپرونه، پېښور، ۱۹۹۷/۱۳۷۵، مخ ۲۶۳. ګروموف په افغانستان کې د شوروي اتحاد د څلوېښتم لمبر پوځ لوی قومندان و.

129- حناني، چرا این همه هیاهو پیرامون مسعود؟، یاد شوی اثر، مخ ۲۵

130- پورتنی اثر، مخونه ۱۴،۱۵

131- ګروموف، سرې لښکرې په افغانستان کې، یاد شوی اثر، مخ ۲۶۳

132- منصور، پنجشېر در راه جهاد، یاد شوی اثر، مخ ۵۸

133- سهراب، «خورشید خراسان» نشر ازادی، محل طبع نامعلوم، ۲۰۰۲/۱۳۸۱، مخ ۲۸

134- منصور، پنجشېر در راه جهاد، یاد شوی اثر، مخونه ۶۳، ۶۴

135- سهراب «خورشید خراسان» یاد شوی اثر، مخ ۲۹. شوروي تاریخپوه س.ی. ګریګوریيف هم د احمد خان وژنه د سهراب په شان یاده کړې ده. در روایت نقل رچردسن، افغانستان، د شوروي ترهګري، شخصي چاپ ۱۹۹۶، مخونه ۵۹، ۶۲

136- ثریا بها، رها در باد، ناشر: شرکت کتاب، لاس انجلس، ۱۳۹۱/۲۰۱۲، ۵۵۰،۶۲۴ مخونه.

137- سهراب، «خورشید خراسان» یاد شوی اثر، مخونه ۳۰، ۳۱

138- منصور، پنجشېر در راه جهاد، یاد شوی اثر، مخوه ۸۶، ۱۰۶

139- ایډورډز جرارډت، افغانستان د شوروي جنګ، خپرونکی کروم هلم، لندن، سډنی، ۱۹۸۵ مخ ۸۶. جرارډت د ملي جهاد په وخت کې پنجشېر ته تللی و.

140- منصور، پنجشېر در راه جهاد، یاد شوی اثر، مخ ۱۴۸

141- پورتنی اثر، مخونه ۱۴۸-۱۵۱

142- کاکړ، افغانستان د شوروی یرغل د افغان ځواب، یاد شوی اثر، مخ ۲۴۲

143- ګوهري، طالبان، قدرت ته هسک کېدل، یاد شوی اثر، مخ ۱۸

144- حناني، چرا این همه هیاهوی پیرامون مسعود؟ یاد شوی اثر، مخ ۳۳. مارتین، افغانستان؛ دننه د یاغي په کلا کې، یاد شوی اثر، مخ ۱۱۵

145- منصور، پنجشېر در راه جهاد، یاد شوی اثر، مخونه۹۷،۹۴. بروس رچرډسن، افغانستان، د ترهګرۍ د واکمنۍ ختمول، ماوریک خپرونې، دوهم چاپ ۱۹۹۸، بنډ اوریګن، مخونه ۲۷-۲۸. بروس امستوتز، افغانستان، د شوروي د اشغال پنځه لومړي کلونه، د ملي دفاع بوهنتون، واشنګټن، ۱۹۸۶، مخ ۲۹۲

146- ګروموف، سرې لښکرې په افغانستان کې، یاد شوی اثر، مخونه ۲۶۶، ۲۶۸
147- منصور، پنجشېر در راه جهاد، یاد شوی اثر، مخ ۹۴
148- ګروموف، سرې لښکرې په افغانستان کې، مخونه ۲۶۶، ۲۶۷
149- پورتنی اثر، مخونه ۲۶۶، ۲۶۸
150- پورتنی ا ثر، مخ ۲۷۳
151- پورتنی اثر، مخ ۲۶۵
152- پورتنی اثر، مخ ۲۶۶
153- مارتین، افغانستان دننه د یاغي په کلا کې، یاد شوی اثر، مخ ۲۱۷
154- اولیو رای، اسلام او مقاومت په افغانستان کې، یاد شوی اثر، مخ ۱۳۴
155- مارتین، افغانستان: دننه د یاغي په کلا کې، یاد شوی اثر، مخ ۱۹۸
156- میتروخین، ک. ج. ب په افغانستان کې، یاد شوی اثر، مخ ۱۴۸
157- ګروموف، سرې لښکرې په افغانستان کې، یاد شوی اثر، مخونه ۱۹۹، ۲۰۴
158- میتروخین، ک. ج. ب په افغانستان کې، یاد شوی اثر، مخونه ۱۴۹، ۱۴۶
159- دغه شمېره په متن کې له یاده ایستل شوې ده.
160- میتروخین، ک. ج. ب په افغانستان کې، یاد شوی اثر، مخ ۱۴۶
161- کاکړ، افغانستان: د شوروي یرغل او د افغان ځواب، یاد شوی اثر، مخ ۱۷۵
162- دغه موضوع ګانې په اوږده ډول زما په پورتني اثر کې بیان شوې دي، مخونه ۱۷۶-۱۷۹

۵

د شوروي اتحاد د يرغل ځواب د جنګ په ډګر کې

1- شوروي-افغان جنګ، ياد شوی اثر، مخونه ۶۵، ۷۳
2- محمد يوسف او ادکن، د خرس تلک، ياد شوی اثر، مخ ۱۵۰
3- پورتنی اثر، مخ ۱۵۱
4- پورتنی اثر، مخ ۱۵۶
5- پورتنی اثر، مخ ۱۵۱
6- پورتنی اثر، مخونه ۱۵۲-۱۵۳
7- د شيراغا کوچي او نورو د قول نقل، د غره اخوا، ياد شوی اثر، مخونه ۸۱-۸۵
8- د قومندان حاجي محمد صديق روايت، د غره اخوا، مخ ۶۳
9- د قومندان سرشار او څارنوال شير حبيب روايتونه، د غره اخوا، مخونه ۷۱-۷۳
10- مارتين، دننه د ياغي په کلا کې، ياد شوی اثر، مخ ۲۲۶
11- جلالي او ګراو، د غره اخوا، ياد شوی اثر، مخ ۱۴۸
12- کاکړ، افغانستان: د شوروي يرغل او د افغان ځواب، ياد شوی اثر، مخ ۱۸۹
13- پورتنی اثر، مخونه ۱۸۹-۱۹۱
14- د قومندان عقل شاه سهاک روايت، د غره اخوا، ياد شوی اثر، مخ ۱۵۳
15- کاکړ، افغانستان: د شوروي يرغل او د افغان ځواب، ياد شوی اثر، مخ ۱۹۹
16- محمد يوسف او ادکن، د خرس تلک، ياد شوی اثر، مخ ۱۴۶
17- کاکړ، افغانستان: د شوروي يرغل او افغان ځواب، مخ ۲۰۳

18- پورتنی اثر، مخ ۲۰۸
19- میتروخین، ک. ج. ب په افغانستان کې، یاد شوی اثر، مخ ۱۴۷
20- جیرارډ چارلیاند، له افغانستان نه راپور، وایکنګ پرس خپرونه، نیویارک، ۱۹۸۲، مخ ۶۶
21- د شوروي-افغان جنګ، یاد شوی اثر مخ ۲۳
22- پورتنی اثر، مخ ۲۱
23- کاکړ، افغانستان: د شوروي یرغل او د افغان ځواب، یاد شوی اثر، مخ ۱۹۲
24- پورتنی اثر او مخ
25- کاکړ، پورتنی اثر، مخ ۲۲۷
26- پورتنی اثر، مخ ۲۲۸
27- پورتنی اثر، مخ ۱۳۱
28- محمد یوسف او ادکن، یاد شوی اثر، مخونه ۱۳۳، ۱۳۴
29- د مولوي عبدالشکور یاسیني روایت، د غره اخوا، یاد شوی اثر، مخونه ۱۰۷-۱۱۱
30- د عبدالباقي بلوڅ روایت، د غره اخوا، مخ ۲۵۱
31- د قومندان عبدالشکور یاسیني روایت، د غره اخوا، مخونه ۱۱۳-۱۱۵
32- د مولوي یاسیني روایت، د غره اخوا، مخونه ۲۶۳-۲۶۵
33- د قومندان محمد اصف روایت، د غره اخوا، مخونه ۲۶۹-۲۷۱
34- د قومندان شیربادشاه روایت، پورتنی اثر، مخ ۲۸۱
35- پورتنی اثر او مخ

36- کاکړ، افغانستان: د شوروي يرغل او د افغان ځواب، ياد شوى اثر، مخونه ۱۳۲-۱۳۵
37- د قومندان شيربادشاه روايت، د غره اخوا، ياد شوى اثر، مخ ۲۱۷
38- د سلطان محمد توپخانه روايت، د غره اخوا، ياد شوى اثر، مخونه ۳۰۱-۳۰۴
39- د محمد شاه کاکو او عبدالغني روايت، د غره اخوا، مخونه ۳۰۵-۳۰۹
40- د قومندان اختر جان روايت، پورتنى اثر، مخونه ۳۱۱-۳۱۶
41- جلالي او ګراو، د غره اخوا، پورتنى اثر، مخ ۳۱۵
42- پورتنى ا ثر، مخ ۳۰۸
43- منصور، پنجشير در راه جهاد، ياد شوى اثر، مخ ۲۰. د فرانسې بې سرحد طب خېرونه، د پنجشېر درې ارزونې هيئت، جولايي ۱۹۸۸، جراردت، افغانستان: د شوروي جنګ، ياد شوى اثر،مخ ۷۶
44- منصور، پنجشير در راه جهاد، ياد شوى اثر، مخونه ۸۱، ۸۳، ۸۴
45- شوروي-افغان جنګ، ياد شوى اثر، مخونه ۷۸، ۸۳
46- پورتنى اثر، مخ ۸۱
47- پورتنى اثر،مخ ۸۳
48- اليکزاندر لياخوفسکي، د افغان ميړانه او غميزه ژباړن محب الرحمن، خپرندوى: د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه-جرمني، پېښور، ۲۰۰/۱۳۷۸، مخ ۴۵۳. ليکوال لياخوفسکي، د شوروي اتحاد حکومت له خوا د دغه اثر په ليکلو موظف شوى او اړوند سندونه ورته ورکړل شوي وو.

49- ښاغلی عزیز اریا نفر دغه اثر په فارسي اړولی او زه دلته ترېنه مننه کوم، چې دغه اثر يې له خپلو يو شمېر نورو ترجمو سره ماته راکړی دی.

50- منصور، پنجشېر در راه جهاد، یاد شوی اثر، مخ ۱۶۷. حناني، چرا این همه هیاهوی پیرامون مسعود؟ مخ ۳۸. شوروي-افغان جنګ، یاد شوی اثر، مخ ۲۶

51- منصور: پورتنی اثر، مخونه ۱۰۴-۱۱۰

52- شبرشین، د ماسکو لاس، پښتو کوونکی، محمد طاهر کانهی، خپرندوی، د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه، پېښور کال ۱۳۸۲/۲۰۰۳، مخونه ۹۶-۱۰۱

53- د قول نقل، ملت. بیرډن او رایزن، لوی دښمن، یاد شوی اثر، مخونه ۲۳۱-۲۳۳. شبرشین، یاد شوی اثر، مخونه ۱۰۰-۱۰۱

54- لیاخوفسکی، د افغان مېړانه او غمیزه، یاد شوی اثر، مخ ۴۵۴

55- شبرشین د ماسکو لاس یاد شوی اثر، مخ ۱۰۱. بییرډن او رایزن، لوی دښمن، یاد شوی اثر، مخ ۲۳۳

56- کاکړ، افغانستان: د شوروي یرغل او د افغان ځواب، یاد شوی اثر، مخ ۱۸۳

57- لیاخوفسکي، د افغان مېړانه او غمیزه، یاد شوی اثر، مخ ۴۶۳

58- پورتنی اثر، مخ ۴۷۰

59- محمد حسن شرق، کرباس پوشهای برهنه پا، یاد شوی اثر، مخ ۲۵۶

60- لیاخوفسکي، د افغان مېړانه او غمیزه، یاد شوی اثر، ۴۷۲

61- د بریدمن عمر او مولوي نظام الدین حقاني روایت، د غره اخوا، یاد شوی اثر، ۳۱۷

62- کاکړ، طالبان او اسلامي بنسټ پالنه، یاد شوی اثر، مخ ۲۷۲
63- د قومندان عمر او مولوي نظام الدین حقاني روایت، د غره اخوا، یاد شوی اثر، مخونه ۳۱۷-۳۲۶
64- د قومندان عمر، مولوي نظام الدین حقاني او مولوی عبدالرحمن روایت، د غره اخوا، پورتنی اثر، مخونه ۳۲۳-۳۲۶
65- جلالي، ګراو، د غره اخوا، یاد شوی اثر، مخ ۳۲۶
66- خرس غره ته وخوت، په افغانستان کې د شوروي جنګي تاکتیکونه، ژباړونکی او تنظیم کوونکی لستر ګراو، خپرندوی، فرنک کاس، لندن، پورت لیند، ۲۰۰۱، مخ ۶۰. دغه اثر د هغو شوروي افسرانو د لیکنو ټولګه ده چې د افغانستان په جنګونو کې یې برخه اخیستې ده. بریدمن الف. ششکو: د شوروي هوایي ځواک سټه کنډو نیسي.
67- کاکړ، سیاسي جورنال، کال ۱۹۸۷، مخ ۷۹
68- کاکړ، افغانستان: د شوروي یرغل او د افغان ځواب، یاد شوی اثر، مخ ۲۶۰
69- ششکو، د شوروي هوایي ځواک سټه کنډو نیسي، خرس غره ته وخوت، یاد شوی اثر، مخ ۶۰
70- پورتنی اثر، مخ ۶۱
71- قومندان ګل زرک ځدران او بریدمن عمر، مولوي حقاني او مولوی رحمان، د غره اخوا، یاد شوی اثر، مخ ۱۶۷
72- پورتنی اثر، مخونه ۱۶۸-۱۷۳
73- لستر ګراو، (منتظم ژباړن) خرس غره ته وخوت، یاد شوی اثر، ۶۵

۶

د ګورباچوف پرسترویکا او د نجیب الله ملي پخلاینه

1- کورني ینکو، افغانستان: د نظامي یرغل او بېرته کېدلو پېچلیتوب، یاد شوی اثر، مخونه ۹، ۱۰

2- هري سن، له افغانستان نه د باندې، یاد شوی اثر، مخ ۱۴۷

3- ویلیم اوډوم، د شوروي پوځ سقوط، د ییل پوهنتون خپرونه، نیوهي ون، لندن، ۱۹۹۸، مخ ۸۹، ۹۱، ۳۹۲، ۴۳۹

4- پورتنی اثر، مخونه ۹۲، ۹۳

5- پورتنی اثر، مخ ۱۰۴

6- پورتنی اثر، مخ ۱۱۵

7- میخاییل ګورباچوف، پرسترویکا، زمونږ د هېواد او د نړۍ لپاره نوی فکر، خپرندوی هارپر او راو، نیویارک، ۱۹۸۷، مخونه ۱۲۷، ۱۳۲

8- اوډوم، د شوروي پوځ سقوط، یاد شوی اثر، مخ ۹۷

9- پورتنی اثر، مخونه ۱۴، ۱۶، ۸۹، ۹۴، ۹۵

10- پورتنی اثر، مخ ۱۱۰

11- پورتنی اثر، مخ ۲۵۰

12- پورتنی اثر، مخ ۱۰۳

13- هري سن، له افغانستان نه د باندې، یاد شوی اثر، مخ ۲۰۲

14- پورتنی اثر او مخ

14- ب- اوډوم، د شوروي پوځ سقوط، یاد شوی اثر، مخ ۱۰۳

15- هري سن، له افغانستان نه دباندې، یاد شوی اثر، مخ ۲۰۲

16- پورتنی اثر، مخ ۲۰۳
17- پــورتنی اثــر، مخونــه ۲۰۳، ۲۰۴. شیبارشــین، د ماســکو لاس، ژبــاړونکی محمــد طــاهر کــانی، د افغانســتان د کلتــوري ودې ټولنــه، ۱۳۸۲/۲۰۰۳، پېښور، مخونه ۱۶۵-۱۷۰
18- هري سن، یاد شو اثر، مخونه ۲۰۴،۲۰۵
19- بــراین کروزییــر، د شــوروي امپراتــوري هســکېدنه او نســکورېدنه، خپرندوی، فورم، کلیفورنیا، ۱۹۹۹، مخ ۷۳۴

۷

د ژنیو خبرې او د یرغلګر پوځ پر شاتګ

1- محمد حسن کاکړ، د افغانستان په باب د ژنیو جوړه، خپرندوی، د ازاد افغانستان د لیکوالو اتحادیه، (وفا)، پېښور، ۱۹۸۸/۱۳۶۷، مخونه ۱۰-۱۲

2- ریاض خان، د افغان غوټې پرانیستل، د شوروي(پوځ) د ایستل کېدلو په اړه خبرې کول. د یوک پوهنتون خپرونه، درهم، لندن ۱۹۹۱ ، مخونه ۷،۸. دغه لیکوال د پاکستان د باندنیو چارو وزارت یو لوړ پوړی چارواکی و، او د ژنیو په خبرو کې یې د پاکستان د هیئت د غړي په توګه ګډون کاووه، له دې امله یې دغه اثر خاص اهمیت لري.

3- پورتنی اثر، مخ ۴۳،۴۴

4- پورتنی اثر، مخونه ۴۶

5- د ییګو کوردویز او هري سن، له افغانستان نه د باندې، یاد شوی اثر، مخونه ۸۲-۸۴

6- پورتنی اثر، مخ ۸۴

7- پورتنی اثر، مخونه ۸۴-۸۸

8- پورتنی اثر، مخونه ۱۱۱-۱۱۷

9- پورتنی اثر، مخونه ۱۱۳-۱۱۴

10- پورتنی اثر، مخونه ۱۱۵-۱۱۷

11- کوردویز یاد شوی اثر، مخونه ۱۱۶-۱۲۱

12- پورتنی اثر، مخ ۱۲۳. کورني ینکو، افغان کوښښ، یاده شوې لیکنه، مخ ۱۰
13- کوردویز، له افغانستان نه د باندې یاد شوی اثر، مخ ۱۲۴
14- پورتنی اثر، مخ ۱۲۶
15- پورتنی اثر، مخونه ۱۳۴-۱۳۵
16- پورتنی ا ثر، مخ ۱۳۷
17- پورتنی اثر، مخ ۱۳۸
18- پورتنی اثر، مخ ۱۴۳
19- هري سن، له افغانستان نه د باندې، مخ ۱۶۰
20- کوردوویز، له افغانستان نه د باندې، یاد شوی اثر، مخونه، ۱۸۲، ۱۸۷، ۱۹۱
21- کوردوویز، پورتنی ا ثر، مخونه ۱۸۲-۱۸۴
22- پورتنی اثر، مخونه ۱۲۸، ۱۸۴، ۲۱۷
23- ګراو او ګریس، ژباړونکي او منتظمان)، د شوروي-افغان جنګ، یاد شوی اثر مخ ۳۰
23 ب- پورتنی اثر، مخ ۲۱۸
24- کاکړ، افغانستان: د شوروي یرغل او د افغان ځواب، یاد شوی اثر، مخ ۲۶۰
25- شوروي-افغان جنګ، یاد شوی اثر، مخ ۲۳
26- کوردوویز، له افغانستان نه د باندې ، یاد شوی ا ثر، مخونه ۲۱۸-۲۲۰

۸

د ژنیو خبرې او د یرغلګر پوځ پر شاتګ

1- کوردوویز، له افغانستان نه د باندې، یاد شوی اثر، مخونه ۲۲۰-۲۲۶
2- پورتنی اثر، مخ ۲۳۴
3- پورتنی اثر، مخ ۲۳۶
4- پورتنی اثر، مخونه ۲۳۴-۲۴۱، ۲۷۲-۲۸۲
5- پورتنی اثر، مخونه ۲۸۲-۳۱۲
6- پورتنی ا ثر، مخونه ۳۱۲-۳۶۳
7- کاکړ، د افغانستان په باب د ژنیو جوړه، یاد شوی ا ثر، مخ ۹۲
8- ویکتور سی بستین، انقلاب ۱۹۸۹، د شوروي د ا مپراتورۍ سقوط، خپرندوی: پانتین بوکس، نیویارک، ۲۰۰۹، نیویارک، مخ ۲۵۵
9- هاروي، د نړۍ وال کمونزم هسکېدنه او نسکورېدنه، مخ ۳۴. خو کریچکوف وایي چې «زه په پرېکنده توګه د دې مخالف یم، چې مونږ په افغانستان کې جګړه وبایلله» و.کریچکوف، افغانستان له شخصي دوسیې څخه، ژباړن محمد طاهر کاني، خپرندوی: د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه، پېښور، ۱۳۸۲/۲۰۰۳، مخ ۹۹. کریچکوف د یرغل په وخت کې د ک. ج. ب لوړ چارواکی، وروسته د ک. ج. ب مشر شو او په ۱۹۹۱ کې یې د ګورباچوف په وړاندې په ناکامه کودتا پیل وکړ. دی په دغه کتابګوټي کې د یرغل او افغانستان د پېښو په اړه حتی د شوروي اتحاد د نورو لویانو پر خلاف نظر لري. مارشال اخرامییف، په خپله ګورباچوف ته ویلي وو، چې «... ممکنه

نه ده، دغه جګړه وګټله شي.» خپل دغه نظر يې بيا په دغه ډول ښکاره کړ، چې جنګ «ګټل يو ناممکن ماموريت دی.» ويکټور سي بستين، انقلاب ۱۹۸۹، ياد شوی اثر، مخ ۲۰۱

10- شوروي-افغان جنګ، ياد شوی اثر، مخ ۳۰۶

11- اودوم، د شوروي پوځ سقوط، ياد شوی اثر، مخ ۲۴۹

12- سي بستين، انقلاب ۱۹۸۹، ياد شوی اثر، مخ ۲۵۷

13- پورتنی ا ثر، مخونه ۲۹۴، ۲۹۵

14- دغه پېښې په دغو اثرونو کې بيان شوې دي: سي بستين، انقلاب ۱۹۸۹. وليم اوډوم، د شوروي پوځ سقوط، رابرت هاروي او نور، د نړيوال کمونزم هسکېدنه او پرزېدنه، کوزيير، د شوروي امپراتورۍ هسکېدنه او پرزېدنه، دغه ټول اثرونه دمخه پوره ياد شوي دي.

15- کوردوويز، له افغانستان نه د باندې، ياد شوی اثر، مخ ۳۳۴

16- کاکړ، د افغانستان په باب د ژنيو جوړه، ياد شوی اثر،

۹

د نجیب الله لنډه واکمني او د تنظیم واکې پیل

1- کوردوویز، له افغانستان نه د باندې، یاد شوی اثر، مخ ۳۶۹
2- پورتنی اثر، مخ ۳۸۱
3- پورتنی اثر، مخ ۳۸۳
4- کاکړ، افغانستان: د شوروي یرغل او د افغان ځواب، مخ ۲۷۳
5- محمود قارییف، افغانستان پس از بازگشت سپاهیان شوروي، مترجم عزیز اریانفر، نشر کرده کتابفروشی افضل، پشاور، ۱۹۸۸، صفحات ۱۳۷-۱۴۱
6- زېری، د نیمې پېړۍ خاطرې، یاد شوی اثر، مخ ۵۸۱
7- پورتنی اثر، م خ ۵۸۲
8- عظیمي اردو و سیاست، اثر یاد شده، ص ۴۰۳
9- فقیر محمد ودان، دشنه های سرخ، چاپ شخصي؟، محل طبع نامعلوم، ۱۹۹۹، ص ۲۳
10- زېری، د نیمې پېړۍ خاطرې، یاد شوی ا ثر، مخ ۳۸۵
11- وزیري، د ثور پاځون، یاد شوی اثر، مخ ۲۴۰
12- عظیمي، اردو و سیاست، یاد شوی اثر، مخ ۴۰۵
13- محمود قارییف، یاد شوی اثر، مخ ۷۸
14- حسن شرق، کرباس پوشهای برهنه پا، یاد شوی اثر، مخ ۳۰۱
15- قارییف، یاد شوی اثر، مخ ۷۸

16- زېرى، د نيمې پېړۍ خاطرې، مخونه ۵۸۶، ۵۸۷
17- وزيري، د ثور پاځون، ياد شوى اثر، مخ ۲۳۸
18- ودان، دشنه هاى سرخ، ياد شوى اثر، مخونه ۶۱، ۶۲
19- عظيمي، اردو و سياست، ياد شوى اثر، مخونه ۴۱۴- ۴۱۵
20- ودان، دشنه هاى سرخ، ياد شوى اثر، مخ ۶۳. عظيمي، اردو و سياست، ياد شوى اثر، مخ ۴۲۰
21- د قول نقل، ودان، دشنه هاى سرخ، ياد شوى اثر، مخ ۶۴
22- وزيري، د ثور پاځون، ياد شوى اثر، مخ ۲۴۱
23- حسن شرق، كرباس پوش هاى برهنه پا، ياد شوى اثر، مخونه ۳۰۱، ۳۰۲
24- كاكړ، افغانستان، د شوروي يرغل او د افغان ځواب، ياد شوى اثر، مخ ۲۷۴
25- ودان، دشنه هاى سرخ ياد شوى اثر، مخونه ۸۵-۸۷
26- پورتنى اثر، مخ ۸۸
27- عظيمي، اردو و سياست، ياد شوى اثر، مخونه ۵۱۷، ۵۱۸
28- ودان، دشنه هاى سرخ، ياد شوى اثر، مخ ۸۹
29- عظيمي، اردو و سياست، ياد شوى اثر، مخ ۴۹۷
30- د قول نقل، پاسنى اثر، مخ ۵۰۹، ۴۹۶
31- پورتنى اثر، مخ ۵۲۸
32- پورتنى اثر، مخ ۵۲۹
33- ودان، دشنه هاى سرخ، ياد شوى اثر، مخونه ۳۲، ۸۹
34- پورتنى اثر، مخ ۹۰

35- عظیمي، اردو و سیاست، یاد شوی اثر، مخونه ۵۴۸، ۵۴۹
36- کاکړ، افغانستان، د شوروي یرغل او د افغان ځواب، مخ ۲۷۴
37- رزاق مامون، راز خوابیده، اسرار مرګ دکتر نجیب الله، ناشر و محل نشر، نامعلوم، شاید کابل، ۲۰۰۷/۱۳۸۶، مخونه ۲۶، ۲۷،۲۹،۳۰
38- ودان، دشنه های سرخ، یاد شوی اثر، مخ ۹۱
39- پورتنی اثر، مخ ۹۲. عظیمي، اردو و سیاست، یاد شوی اثر، مخونه ۵۵۲، ۵۵۳
40- عظیمي، اردو و سیاست، مخ ۵۵۰
41- د قول نقل، ودان، حقایق: پندارها و کردارها، سیاست مصالحه ملي و جبهه ګیری ها در حزب وطن، ناشر، اتحادیه کمک ها، تفاهم و همبستګی افغان ها در بلژیک، ۲۰۰۲، مخ ۳۷۵. د نجیب الله په اړه دغه اثرونه هم ډېر معلومات ورکوي. مجموعه بخشی از بیانیه های دکتور نجیب الله، نوشته های روشنفکران مهاجر افغان، چاپ مرکز نشراتی زرنوشت، ۲۰۰/۱۹۷۹، محل نشر نامعلوم، نور البشر نوید، وطن یا کفن، د ډاکټر نجیب الله د ژوند یادونه، ۱۹۹۹/۱۹۷۸، پېښور
42- ودان، حقایق، یاد شوی اثر، مخ ۳۷۶
43- پورتنی اثر، مخ ۳۷۶. کاکړ، افغانستان: د شوروي یرغل، مخ ۲۷۵
44- عظییمي، اردو ا و سیاست، یاد شوی اثر، مخ ۵۵۶
45- ودان، حقایق، یاد شوی اثر، ۳۷۶

46- رازق مامون، راز خوابیده، یاد شوی اثر، مخ ۴۹
47- مولف مامون په خپل دغه کتابګوټي، رازخوابیده کې د نجیب الله وژنه په اوږد ډول بیان کړې ده.
48- ودان، دشنه های سرخ، یاد شوی اثر، مخونه ۱۰۳ ، ۱۰۴
49- پورتنی اثر، مخ ۱۱۱
50- کاکړ، افغانستان، د شوروي یرغل او د افغان ځواب، یاد شوی اثر، مخ ۲۷۷

پایلیک

1- میتروخین، یاد شوی اثر، مخ ۳۹
2- ن.و. شبرشین، د ماسکو لاس، ژباړونکی محمد طاهر کاڼي، د افغانستان کلتوري ودې ټولنه، پېښور ۲۰۰۳/۱۳۸۲، مخ ۱۲۸
3- الکساندر مایوروف، په افغانستان کې رښتیا څه تېرېدل؟ ژباړه د داود جنبش، د افغانستان کلتوري ودې ټولنه، ۱۹۹۹/۱۳۷۸، پېښور، مخ ۲۴۷
4- پورتنی اثر، مخ ۹۷
5- پورتنی اثر، مخ ۹۷
6- پورتنی اثر، مخ ۱۴۷
7- شبرشین، د ماسکو لاس، یاد شوی اثر، مخ ۱۰۷
8- مایوروف، یاد شوی اثر، مخ ۱۴۳
9- پورتنی اثر، مخونه ۳۷۶، ۳۷۸
10- پورتنی اثر، مخونه، ۳۰۶، ۳۰۷، ۳۲۴
11- پورتنی اثر، ۳۰۲
12- پورتنی اثر، مخ ۲۱
13- مایوروف، یاد شوی اثر، مخ ۱۱۳
14- پورتنی اثر، مخونه ۱۲۲، ۱۲۷
15- پورتنی اثر، مخ ۵
16- شبرشین، یاد شوی اثر، مخ ۱۲۸
17- د قول نقل، مایوروف، یاد شوی اثر، مخ ۱۲۷

د پوهاند کاکړ اثرونه او ژباړې

الف: کتابونه

په پښتو کې

د افغان — شوروي جګړه (۲۰۱۴)

پښتون، افغان او افغانستان (۲۰۱۱)

د ثور کودتا او د هغې ژورې پایلې

(۲۰۱۰)

زما غوره لیکنې (۲۰۱۰)

د سرطان کودتا: د افغانستان د اوږدې بې ثباتې پیلامه

(۲۰۰۹)

د پاچا امان الله واکمنۍ ته یوه کتنه

(۲۰۰۵)

وطن ته یو سفر، طالبان او اسلامي بنسټ پالنه

(دغه اثر ښاغلي سلطان ا حمد بهین فارسي کړی او زما د مشر زوی حقوقپوه کاوون کاکړ په زیار خپور شوی)

(۲۰۰۴)

رڼا او دفاع یا د افغانستان د نفوسو، تاریخ او روانو پېښو به باب لیکنې (لیکونکی او منتظم)

(۱۹۹۹)

افغانستان د شپږشپېتم کال په پسرلي کې له روسانو سره د جنګ په حال کې
(۱۹۹۰)
د افغانستان په باب د ژنیو جوړه
(۱۹۸۸)

په فارسی کې

نظری به کتاب افغانستان در پنج قرن اخیر
(این رساله به کوشش ښاغلی حبیب الله رفیع نشر شده است.
(۱۹۹۰)
جنګ دوم افغان-انګلیس
(این اثر بقلم سید نظیم سیدی و مجیب الرحمن امیری در پښتو نشر شده است.)
(۱۹۹۰)
مسئله افغان (رساله)
افغان، افغانستان و مختصری از کوشش های افغان برای تشکیل دولت در هندوستان، فارس و افغانستان
(۱۹۷۸)

په انګرېزی کې

د افغانستان سیاسي او دیپلوماتیکي تاریخ ۱۸۶۳-۱۹۰۱
(۲۰۰۶)

(دغه اثر ښاغلي نسیم سلیمي پښتو کړی او زر به خپور شي)

افغانستان: د شوروي یرغل او د افغان ځواب
(۱۹۹۵)
د افغانستان ټولنه او حکومت، د امیر عبدالرحمن خان واکمني
(۱۹۷۹)
(دغه پورته درې اثرونه د حقوقپوه کاوون کاکړ په زیار په کابل کې بیا چاپ شوي دي.)

افغانستان: د داخلي سیاسي انکشافونو مطالعه ۱۸۸۰-۱۸۹۶
(۱۹۷۱)

ب: اختصاصي لیکنې

(په پښتو او فارسي کې له اختصاصي لیکنو نه ډډه شوې ده)

د هزاره جات پوره لاندې کېدل، موقوته خپرونه، د اسیا ټولنه، څلورم لمبر، نیویارک
(۱۹۷۳)
په معاصر افغانستان کې تمایلات، افغانستان په اویاومې لسیزې کې د لویې دوپري په زیار
(۱۹۷۴)

په ۱۹۷۳ کې د افغانستان د پاچاهۍ نسکورېدنه، منځنی ختیځ بین المللي جورنال، نهمه ګڼه (۱۹۷۸)
د افغانستان د مشروطیت لنډ تاریخ، ایرانیکا دایرَة المعارف، ټوک ۶ (۱۹۹۲)
د معاصر افغانستان لنډ تاریخ، د معاصرې نړۍ دایرة المعارف، (۲۰۰۹)
د افغان- شوروي جنګ، د معاصرې نړۍ دایرة المعارف (۲۰۰۹)
کابل، د معاصرې نړۍ دایرة المعارف (۲۰۰۹)
طالبان، د معاصرې نړۍ دایرة المعارف
(دغه درې لیکنې د اکسفورډ پوهنتون خپرونې دي.)

د نونسمې پیړۍ د دوهمې نیمایي نه په افغانستان کې د روسیې رول او نفوذ، IRSEMنظامي مجله، پاریس (۲۰۱۰)

ژباړې

جنګ او زموږ نړۍ، لیکنه دجان کیګن، (۲۰۱۴
د سقراط، افلاتون، ارسطو، اپیکور او زینو په نظر ښه ا نسان، لیکنه د هومربالا بانس (۲۰۱۰)

د یوې لنډې دورې تاریخ ۱۸۶۹-۱۸۱۸، لیکنه د محمود طرزي
(۲۰۰۷)
د پوهنې فلسفي بنسټونه، لیکنه د جارج نیلر (۲۰۰۷)
تاریخ څه ته وایي؟ لیکنه د اي.اچ کار
(۱۹۷۰)
د کابل سلطنت بیان، لیکنه د مونټ سټوارټ انفنسټن
نصرالله سوبمن، د پیلامې ژباړن لومړی ټوک
(۱۹۸۱)
دوهم ټوک (۱۹۸۴)
(دا د دراني امپراتورۍ اوږد او بېجوړې بیان دی او په ۲۰۰۸ کې د دانش خپرندویې ټولنې له خوا په یوه ټوک کې بیا چاپ شوی دی)
ښاغلی سوبمن یوازې د لومړي ټوک د پیلامط پښتو کوونکی دی)
دموکراسي در جهان امروز، لیکنه د میک فیرسن
(۱۹۷۱)
د ګورکي ادبي لیکونه
(۱۹۶۱)

ناخپرې ژباړې

د برتانیې سیاسي سیستم، لیکنه د مایکل سټیوارت

دغه ژباړه په کال ۱۹۵۷ کې د افغانستان د مستقل مطبوعات لـه خوا د ابن سينا په درېيمه درجه جايزه وياړل شوې ده.

اروپای قرون ميانه، نوشته سدنی پينتر
دغه اثر ترچال باندې دی.

Download from:aghalibrary.com